DIODOR din Sicilia

Biblioteca istorică

editura sport-turism

DIODOR DIN SICILIA
BIBLIOTECA ISTORICĂ

Lei 27

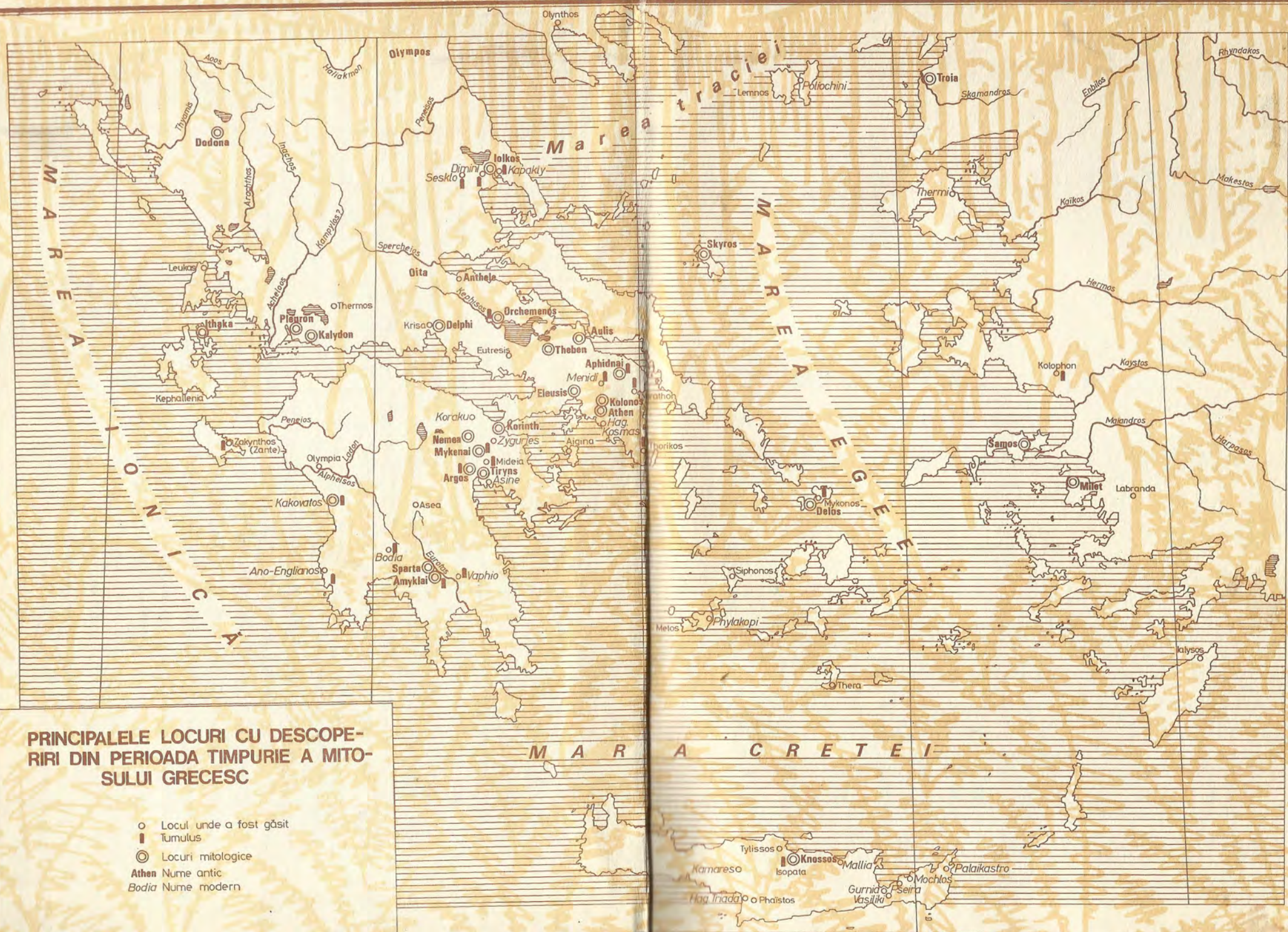

PRINCIPALELE LOCURI CU DESCOPERIRI DIN PERIOADA TIMPURIE A MITOSULUI GRECESC

- o Locul unde a fost găsit
- ▮ Tumulus
- ◎ Locuri mitologice
- **Athen** Nume antic
- *Bodia* Nume modern

IMPERIUL ROMAN DE LA AUGUSTUS
PÎNĂ LA TRAIAN
(117 e.n.)
Provincii senatoriale
Provincii imperiale
State vasale
Regiuni anexe
Graniţă întărită
OCEANUS ATLANTICUS
Caledonia
Hibernia
Eburacum
MARE GERMANICUM
Britannia
Londinium
MARE SUEBICUM
Chauci
Langobardi
Cherusci
Sugambri
Batavi
Vetera castra
Colonia Agrippina
GERMANIA
Chatti
Burgundiones
Gutones
Guthalus
Vistula
Silingae
Hermunduri
Mogontiacum
Marcomanni
Quadi
Augusta Treverorum
Durocortorum
Lutetia
Lugdunensis
Belgica
Vesontio
Agri decumates
Aug. Vindelicum
Raetia
Noricum
Aquitania
Augustonemetum
Burdigala
Lugdunum
Vienna
Comum
Mediolanum
Verona
Aquileia
Virunum
Savaria
Aquincum
Pannonia
Narbonensis
Tolosa
Narbo
Massilia
Bononia
Tarraconensis
Durius
Salamantica
Lusitania
Tagus
Emerita Augusta
Toletum
Calagurris
Caesaraugusta
Tarraco
Hispalis
Corduba
Baetica
Gades
Malaca
Carthago Nova
MARE BALEARICUM
BALEARES
CORSICA
SARDINIA
ITALIA
Perusia
ROMA
Neapolis
Tarentum
Croton
MARE TYRRHENUM
MARE ADRIATICUM
Dalmatia
Illyricum
Salonae
Narona
Sirmium
Viminacium
Iazyges
Porolissum
Napoca
Dacia
Sarmizegetusa
Drobeta
Danuvius
Moesia
Naissus
Serdica
Philippopolis
Thracia
Mesembria
Odessus
Apollonia
Bizye
Byzantium
Stobi
Macedonia
Thessalonice
Epirus
Athenae
Sparta
MARE AEGAEUM
Tingis
Sala
MARE IBERICUM
Caesarea
Mauretania
(Marokko)
Sitifis
Cirta
Numidia
Carthago
Zama
Thapsus
Libyca Palus
Thaenae
Tritonis L.
Africa proconsularis
Gaetulia
Oea
Leptis Magna
SICILIA
Panormus
Catana
MARE INTERNUM
CRETA
Cyrene
Barca
Berenice
Garamantes
Phazana
Sarmatae
Borysthenes
Hypanis
Tyras
Costoboci
Tyras
Chersonesus
Theodosia
MAEOTIS PALUS
Regnum Bosporani
Tanais
Alani
Scythae
Rha
MARE CASPIUM
Caucasus
Colchis
Phasis
Iberia
Albana
Albania
Cyrus
Lychnitis L.
PONTUS EUXINUS
Tomi
Sinope
Trapezus
Armavira
Armenia
Nicopolis
Thospitis L.
Matianus L.
Gazaca
Tigranocerta
Arsanias
Euphrates
Bithynia et Pontus
Nicomedia
Propontis
Ancyra
Cappadocia
Galatia
Melitene
Caesarea
Tatta L.
COMMAGENE
Edessa
Nisibis
Singara
Arbela
Hatra
Assyria
Mesopotamia
PARTHERREICH
Ecbatana
Diglas
Choaspes
Susa
Ctesiphon
Pergamum
Ephesus
Laodicea
Caria
Lycia
Pamphylia
Iconium
Cilicia
Tarsus
Selinus
CYPRUS
Antiochia
Syria
Palmyra
Tripolis
Berytus
Damascus
Tyrus
Caesarea
Hierosolyma
Iudaea
Gaza
Arabia
Petra
Aelana
Nabataei
Alexandria
Memphis
Aegyptus
Hermopolis
Nilus
Ptolemais
Thebae
SINUS ARABICUS

Biblioteca istorică reprezintă cea mai mare istorie universală a antichității, fiind și singura lucrare de acest fel păstrată în limba greacă. Diodor a recurs la cei mai buni autori cunoscuți pentru diferitele regiuni și perioade cronologice tratate, dar ale căror opere s-au pierdut aproape toate în întregime. Astfel,pentru toată istoria Orientului, reală și romanțată, și pentru secolul IV i.e.n. – cu toată bogăția sa de evenimente importante (prima sa jumătate, Filip II, Alexandru cel Mare și diadohii) –, precum și pentru istoria de început a Romei (până în secolul II i.e.n.), ca și pentru istoria Siciliei, Diodor rămîne sursa noastră de căpetenie.

Volumul de față cuprinde traducerea integrală a primei decade din **Biblioteca istorică** a lui Diodor din Sicilia. Într-adevăr Cărțile I-X formează o unitate istorică și cronologică, deoarece ajung cu relatarea evenimentelor până la epoca clasică greacă – la începutul sec. V i.e.n. – când începe marea încleștare între Orientul reprezentat de Imperiul persan și lumea cetăților grecești.

Traducerea actuală este prima în limba română și una dintre puținele în literatura universală. Doar limbile de mare circulație ca franceza, germana, engleza și rusa posedă ceva similar până acum.

Biblioteca istorică

DIODOR DIN SICILIA

Traducere de

RADU HÎNCU şi VLADIMIR ILIESCU

RADU HÎNCU

(Cărţile I, a III-a, a IV-a şi fragmentele cărţilor VI-X)

VLADIMIR ILIESCU

(Cărţile a II-a şi a V-a).

Studiu introductiv şi note istorice de

VLADIMIR ILIESCU

Coperta şi supracoperta : ANDREI G. DAN

DIODOR DIN SICILIA

biblioteca istorică

Editura sport-turism
București, 1981

DIODOR DIN SICILIA*.

Ca şi alte ramuri ale ştiinţei greceşti şi istoria s-a născut tot în lumea ionică. Porţiunea aceea îngustă de pămînt de pe coastele Asiei Mici şi din insulele înconjurătoare s-a aflat în fruntea lumii greceşti în timpul marilor căutări şi a expansiunii demografice, politice şi economice din secolele VIII—VI î.e.n., perioadă ce este cunoscută sub numele de „marea colonizare greacă". Dar spre deosebire de alte discipline ştiinţifice, despre care nu s-au păstrat ştiri, în cazul istoriei avem mărturii scrise şi orale mai vechi, cu ajutorul cărora putem cunoaşte — ca să spunem aşa — „preistoria" fenomenului istoriografic

*Astfel, temele epice — dintre care ciclul troian era cel mai cunoscut — circulau de multă vreme, avînd în urma lor o tradiţie orală seculară — chiar dacă nu pare probabil ca ele să fi existat încă din epoca micenian*ă [1] *— dar ele au fost consemnate de-abia în sec. VIII î.e.n., odată cu apariţia scrisului la grecii propriu-zişi. Aceasta a făcut ca epopeea să se apropie mai mult de istorie, sau cum s-a spus* [2]*, a dus „la o istoricizare a epopeii", deoarece întîmplările mitice şi-au pierdut caracterul divin şi sublim, coborînd pe pămînt. În felul acesta ciclul troian a devenit o parte a istoriei greceşti străvechi. De el au încercat apoi să se mai vechi, cu ajutorul cărora putem cunoaşte — ca să spunem aşa — „preistoria" fenomenului istoriografic.*

A urmat apoi pasul decisiv prin care s-a trecut de la poezie la proză, care a coincis cu interesul filozofiei ioniene a naturii de a afla cauzele prime ale fenomenelor. Nu este întîmplător faptul că pe la 550 î.e.n. filozoful Anaximandros a întocmit prima hartă, pe care o va corecta

* Lucrarea fundamentală pentru Diodor şi istoria sa universală rămîne Ed. Scwartz, Diodoros, Realencylopädie Pauly-Wissowa, V, col. 663—704, retipărită în Griechische Geschichtschreiber, Leipzig, 1958, 35—97.

și explica, într-o lucrare anume, Hecateu din Milet peste o jumătate de secol. Dorința grecilor de a observa și de a cerceta în vederea cunoașterii este exprimată[3] prin cuvintele „teorie" (theoria) și mai ales „istorie" (historia). Ultimul face parte din familia de cuvinte a rădăcinii[4] „a vedea, a ști". De aici s-a dezvoltat sensul „povestire, istorisire" a celor știute. Conținutul concret al cunoștințelor de atunci l-au format știrile și poveștile călătorilor, respectiv ale negustorilor și exploratorilor ionieni. Aceștia, fie că erau fantezişti ca semilegendarul Aristeas din Prokonnesos[5] de la finele sec. VII î.e.n., sau realiști, ca navigatorul Skylax din Kariandia[6] de la sfîrșitul secolului VI î.e.n., au pornit de la descrierea locurilor și a locuitorilor în cauză.

Caracterul acesta geografic, respectiv chorografic și etnografic, îl vor prelua și menține — într-o măsură mai mare sau mai mică — aproape toate operele istorice grecești. Faptul că „turismul" — care a luat naștere la greci în urma curiozității științifice și a nevoii de cunoaștere — a fost o componentă fundamentală a procesului de formare a istoriografiei, se poate vedea chiar de la primul istoric, Hecateu din Milet[7]. Acesta a fost un mare călător și fin observator, fiind socotit drept întemeietor al geografiei și etnografiei.

Direcțiile inițiate de Hecateu vor fi continuate și adîncite de numeroși călători din secolul V î.e.n. Dintre aceștia saltul mare istoric însă l-a înfăptuit incontestabil Herodot[8], „părintele istoriei" — cum l-a caracterizat lapidar Cicero — și povestitorul neîntrecut al unor evenimente recente, cum a fost marea încleștare dintre cetățile grecești și imperiul oriental al perșilor achemenizi. După el, literatura istorică greacă propriu-zisă, ca și diferitele ei variante mai speciale[9] și prin aceea mai limitate, au cunoscut o creștere cantitativă și calitativă însemnată.

Apogeul nu numai al istoriografiei grecești, dar și al întregii producții istorice antice, l-a constituit neîndoios Tucidide. In descrierea războiului peloponesiac el a dat un model neîntrecut de analiză politică rațională — bazată pe cunoașterea naturii umane neschimbătoare — cu dezvăluirea cauzelor și resorturilor celor mai îndepărtate, legate direct sau indirect de evenimentele descrise. Astfel, prin lucrarea sa unică, Tucidide a reușit să creeze acel „bun nepieritor" (ktema es aei), pe care l-a urmărit de la început.

In secolul IV î.e.n. istoriografia greacă a stat sub influența puternicei personalități a marelui orator Isocrate, devenind retorică și totodată moralizatoare. Așa s-a manifestat și în prima „istorie universală", care a ieșit de sub pana lui Ephoros din Kyme[10]. Aceasta avea în centrul ei pe greci și-i amintea pe „barbari" doar în măsura contactelor acestora cu primii. Un alt istoric contemporan important a fost Teopomp din Chios[11], autorul — între altele al unei Istorii grecești (Hellenica) în

12 cărți, în care îl continua pe Tucidide (411—394 î.e.n.), și al unei Istorii Filipice în 58 de cărți. Titlul acesta — curios la prima vedere — nu indica altceva decît plasarea regelui macedonean în centrul istoriei grecești din secolul IV, de care se ocupa de fapt lucrarea, cu excursuri retrospective pînă în secolul V î.e.n. Mai trebuie subliniate finețea și profunzimea analizei psihologice a mobilurilor personajelor descrise, chiar dacă istoricul a manifestat un criticism și o duritate ce i-au fost reproșate.

În epoca elenistică a continuat să crească atît numărul cît și varietatea lucrărilor istorice, dintre care multe s-au ocupat de faptele și persoana lui Alexandru cel Mare. Din multitudinea de istorici de tot felul nu s-au păstrat însă în proporții mai însemnate decît doi autori de factură universală, Polibiu și Diodor din Sicilia.

Primul a descris [12] evenimentele din secolul II î.e.n., punînd în centrul preocupărilor sale ascensiunea statului roman, care tocmai atunci și-a impus dominația în toată Marea Mediterană, de la Gibraltar și pînă în Grecia. Totodată, Polibiu a scris într-o manieră „pragmatică", înțelegînd prin aceasta [13] — în opoziție cu istoriografia de pînă atunci, în special cea elenistică — o tratare realistă și instructivă, folositoare oamenilor de stat.

Ultimul autor, care ne interesează îndeosebi, marchează încheierea procesului de „universalizare" în istoriografia greacă, deoarece, de fapt, Biblioteca istorică este singura sau cea mai adecvată istorie universală, atît prin amploarea ariei geografice, cît și prin intervalul cronologic îmbrățișat. Ea a apărut în momentul în care Marea Mediterană a devenit o mare interioară a romanilor, prin ocuparea tuturor țărmurilor ei și coincide și cu constituirea definitivă a formulei imperiale romane sub primul împărat Augustus. Dealtfel și influentul biograf al acestuia, grecul Nicolae din Damasc, a întocmit la scurtă vreme după aceea o mare istorie universală în 144 de cărți, din care însă nu s-au păstrat decît frînturi neînsemnate, citate de alți autori. Și tot sub Augustus va apare prima istorie universală în limba latină [14], iar proveniența lui Diodor din cea mai veche provincie romană, Sicilia, nu este nici ea întîmplătoare. Într-un mod poate puțin simplist, dar care reliefează pregnant deosebirile specifice ale structurilor istorice grecești și romane, se poate spune că particularismului istoriei „locale" — de întindere variabilă dar limitată — a grecilor, i se opune, sau mai degrabă îi corespunde, universalismul — în limitele Mediteranei — formulei imperiale romane, chiar din momentul constituirii acesteia. Așa se explică și apariția în acest moment a celor trei istorii universale amintite — în centrul imperiului — la o distanță de timp atît de mică între ele.

Diodor era originar din orașul sicilian Agyrion (azi Agira), care era un vechi și prosper centru grecesc din interiorul insulei. Nu cunoaștem

data sa de naştere, dar este probabil ca el să fi făcut parte din generaţia lui Cicero (106 î.e.n.) şi a lui Cesar (100 î.e.n.). Puţinele date pe care le cunoaştem despre el provin din introducerea la opera sa, cînd ne vorbeşte despre pregătirea ei. Astfel ne spune [15] „...30 de ani am lucrat şi am străbătut o mare parte a Asiei şi Europei cu mare osteneală şi multe primejdii", iar mai departe „căci oraşul acesta /Roma/, a cărui stăpînire se întinde pînă la marginile pămîntului, ne-a pus la îndemînă numeroase mijloace de lucru, în răstimpul îndelungat cît am locuit acolo". Cu siguranţă a vizitat şi Egiptul, deoarece cînd descrie întemeierea Alexandriei de către marele cuceritor care i-a dat numele, procedează cum numai un locuitor al oraşului putea s-o facă [16].

Biblioteca istorică număra 40 de cărţi şi cuprindea istoria lumii mediteraneene de la începuturile ei şi pînă la Consulatul [17] lui Caesar (59 î.e.n.). Ea pare să fi fost redactată mult mai tîrziu, sau măcar unele părţi ale ei. Astfel lucrarea — din care nu s-au păstrat în întregime decît cărţile I—V şi XI—XX, pe cînd din celelalte posedăm doar fragmente — trata probabil [18] şi despre expediţia lui Caesar în Britania (54 î.e.n.), iar întîmplător [19] este amintit un eveniment cu mult mai tîrziu [20].

Cartea I începe cu o prefaţă generală în cinci capitole, în care sînt expuse scopul lucrării, cadrul ei cronologic, ca şi principiile călăuzitoare ale autorului. Apoi urmează un scurt istoric despre începuturile lumii, apariţia oamenilor şi o „teorie a culturii" (vezi mai jos). Tot restul cărţii este închinat Egiptului. Pe lîngă informaţiile culese la faţa locului, autorul pare să fi folosit pe Hecateu din Abdera [21] şi pe Agatharchides din Cnidos [22], cu mici adausuri posibile din alţi autori.

Cartea II cuprinde Mesopotamia (Asiria, Chaldeea), Media, India, Sciţia, Amazoanele, Hiperboreenii, Arabia şi Insulele lui Iambulos [23]. Varietatea subiectelor acestei cărţi a impus şi folosirea mai multor materiale, reprezentate de lucrările lui Ktesias [24], Megasthenes [25] şi Iambulos. Descrierea Babilonului este însă după Kleitarchos (vezi mai jos), a Arabiei după Agatharchides, iar a chaldeenilor după Posidoniu (vezi mai jos).

In Cartea III este prezentat nordul Africii, din care fac parte Etiopia, ihtiofagii, troglodiţii, libienii, amazoanele din Libia şi atlanţii; tot aici sînt prezentate şi miturile lui Dionysos legate de Libia şi Grecia. Primele 51 de capitole au folosit ştirile găsite la Agatharchides, iar de la capitolul 52 începînd a venit la rînd Dionysius Skytobrachion [26] pentru partea mitologică.

Cartea IV conţine principalele mituri greceşti ca Dionysos, Herakles, Argonauţii, Teseu, ciclul teban, introducerea la ciclul troian şi alte legende mai mici. In continuare Diodor l-a utilizat pe Dionysius, iar după aceea un manual de mitologie neidentificat. In afară de aceasta mai

există contribuții ale unor surse necunoscute, poate de felul „Legendei lui Herakles" a retorului Matris din Teba.

Cartea V este dedicată insulelor din vest (Britania, Sicilia), apoi galilor, iberilor, ligurilor și etruscilor; urmează insulele din Oceanul Indian și cele din răsăritul Mediteranei (Creta, Rhodos, Naxos). Primele 23 de capitole l-au folosit pe Timaios [27], iar pentru capitolele 24—40 este utilizat Posidoniu [28], urmează Euhemer [29] pentru capitolele 41—46, iar în rest Diodor recurge la informațiile diferiților autori care nouă ne scapă astăzi.

În cărțile XI—XVI sînt prezentate statele grecești (inclusiv Sicilia) de la Xerxes [30] la Filip al II-lea și Timoleon [31]. Pe această porțiune a lucrării știrile despre istoria greacă provin de la Ephoros, cu adausuri și din alți autori mari și mici, iar cele privitoare la Sicilia se datoresc și lui Timaios.

În Cartea XVII este tratat Alexandru cel Mare, materialul istoric provenind probabil de la Kleitarchos [32].

Cărțile XVIII—XX se ocupă de perioada luptelor pentru succesiune între generalii lui Alexandru pînă înaintea luptei de la Ipsos (301 î.e.n.), precum și de Agathocles [33]. Materialul pentru istoria Siciliei provine de la Timaios, cu excepția tiranului din Siracusa, pentru care a fost folosit probabil Duris [34]. În rest informațiile provin direct sau indirect de la Heronim din Cardia [35].

Situația fragmentelor [36] se prezintă în felul următor: în cărțile VI—X, al căror conținut este mai puțin sigur, era vorba probabil despre zeitățile grecești — atît în viziunea lui Euhemer, cît și a poeților greci — marii reformatori greci și cei „șapte [37] înțelepți", perioada regală din Sparta, Corint, Lidia și Roma, ca și situația grecilor din apusul Mediteranei. În sfîrșit, din cartea VIII începea descrierea războaielor medice, dusă pînă la lupta de la Maraton (490 î.e.n.).

Sîntem mai bine informați despre cărțile XXI—XL, datorită unor table de materii păstrate. Astfel XXI și XXII tratează între altele despre diadohi (de la bătălia de la Ipsos), despre invazia celților în Balcani și Asia Mică (Galatia), situația din Grecia și despre Agathocles și Pirus. Din istoria Romei este prezentată perioada între al treilea război cu samniții și primul război punic (298—264 î.e.n.). Pentru aceste cărți nu este posibil de stabilit izvoarele.

În cărțile XXIII—XXIV este descrisă desfășurarea primului război punic (264—241 î.e.n.). Judecînd după fragmentele păstrate, sursa folosită pare să fi fost antiromană — contrar versiunii binecunoscute și mai amănunțite a lui Polibiu — ea putînd să provină de la Philinos din Akragas [38]. Urmează evenimentele pînă la al doilea război punic (218 î.e.n.) în cartea XXV (revolta mercenarilor de la Cartagina, cuceririle

acesteia în Spania şi cucerirea nordului Italiei (supunerea triburilor celtice de către romani). Cartea XXVI relatează despre al doilea război punic, la începuturile sale. În cărţile *XXVI—XXX* sînt descrise al doilea război punic şi acţiunile Romei din Grecia şi Asia Mică împotriva lui Filip V, Antioh III şi Perseu. În Cartea XXXI sînt prezentate evenimentele după cucerirea Macedoniei (la Pydna 168 î.e.n.), iar în *XXXII* intervalul 149—145 î.e.n., cînd are loc şi căderea Cartaginei şi a Corintului. În cărţile *XXVI—XXXII* au fost folosiţi analişti romani mai vechi (ca Fabius Pictor sau C. Acilius [39]) şi, mai ales, Polibiu.

În Cartea XXXIV apar evenimentele de la sfîrşitul secolului II î.e.n., ca cele din Orientul Apropiat sau prima mare răscoală a sclavilor[40], care continuă şi în Cartea *XXXV*, iar în Cartea *XXXVII* se vorbeşte despre războiul cu marsii (91/90 î.e.n.) şi începuturile celui cu Mitridate [41]. În Cartea XXXVIII este pomenită moartea lui Q. Lutatius Catulus [42], iar la mijlocul cărţii *XL* este relatată campania lui Pompei contra evreilor [43], ca şi un excurs despre această populaţie, datorat lui Hecateu din Abdera [44]. Mare parte din evenimentele începînd cu cărţile *XXXIV-XXXVII* provin din istoria lui Posidoniu [45].

De la războiul troian (Cartea *VII*) care reprezintă începutul istoriei propriu-zise, scheletul cronologic al Bibliotecii istorice era analistic, întărit de sincronizarea evenimentelor relatate cu alte repere temporale importante ale tradiţiei consemnate. Astfel, pentru fixarea coordonatelor sale verticale şi orizontale, Diodor a folosit listele consulilor romani [46], listele arhonţilor [47] din Atica şi cele ale olimpiadelor [48]. Datorită acestui dublu sistem de referinţe, cronologia evenimentelor din Biblioteca istorică este poate mai sigură în ansamblu datorită schemei multiple de raportare, dar în schimb suferă exactitatea propriu-zisă, de amănunt. Astfel, de multe ori evenimente, respectiv procese istorice, care se întind pe mai mulţi ani, au fost segmentate artificial de autor pentru a fi repartizate în anii corespunzători. Iar data de începere a anului roman diferă şi de cea atică şi de ciclul cvaternar al olimpiadelor, ceea ce a dus, de asemenea, în mod inerent la erori cronologice.

Cum se poate vedea chiar din enumerarea de mai sus a izvoarelor folosite în mod sigur de către Diodor pentru marea sa istorie universală, el a făcut apel la sursele de informare cele mai bune, sau, în orice caz, foarte bune. Meritul acesta primordial al alegerii autorilor a fost recunoscut chiar de istoriografia hipercritică de la sfîrşitul secolului XIX şi începutul secolului XX. Astfel, de exemplu, pentru începuturile istoriei romane, Diodor s-a folosit de opera „vechilor" analişti — indiferent dacă a fost vorba de Fabius Pictor, C. Acilius sau altul — ale căror ştiri erau ce-i drept mai sărace, dar în schimb mult mai veridice decît ceea ce i-au

oferit marelui scriitor latin Livius reprezentanții „tineri" ai analisticii romane (Q. Claudius Quadrigarius, Valerius Antias și Q. Aelius Tubero)[49].

În privința modului de folosire a surselor lui Diodor, în trecut s-a crezut în mod simplist că el urmează un singur autor — celebra teorie a „sursei unice" din secolul trecut — din care scoate apoi fraze sau chiar capitole întregi cu foarte puține schimbări sau chiar deloc[50]. Cercetările din ultimele patru-cinci decenii au arătat că lucrurile stau altfel. Simptomatică este recunoașterea unui cunoscut cercetător[51] — după aproape jumătate de secol de la articolul său anterior[52], în care susținuse contrariul — că „a reieșit că general acceptata concepție despre opera lui Diodor, care și-ar fi compus lucrarea prin excerptarea unor autori, prilej cu care s-au strecurat numeroase greșeli, nu este justă... În realitate Diodor este mult mai independent în elaborarea sa decît s-a crezut, deoarece el include în izvorul său principal excerpte dintr-alți autori". Ulterior aceste constatări au fost întărite prin lucrări cu analize amănunțite[53]. Diodor introduce material din surse secundare, de exmplu pentru a mări capacitatea moralizatoare a evnimentelor, pe care o urmărea în cadrul concepției sale istorice (v. mai jos). Alteori el oferă adausuri proprii[54], mai ales pentru problemele Siciliei[55].

În prefața lucrării sale, Diodor încearcă să explice ce l-a determinat să scrie și ce are de gînd să prezinte cititorilor săi. El subliniază necesitatea de a include istoria tuturor popoarelor — inclusiv mitologia reflectată în diferite legende[56] — pentru ca astfel să scrie o adevărată istorie universală „deoarece toți oamenii sînt — indiferent de loc și timp — cetățenii unei singure lumi. Istoricii sînt ca niște instrumente ale unei hotărîri divine, atunci cînd scriu istorie universală și prezintă faptele tuturor oamenilor de parcă aceștia ar fi cetățenii unei singure cetăți. Dealtfel aceasta este necesară și pentru obținerea unei galerii mai mari de exemple, căci istoria trebuie să fie și utilă. Succesele și insuccesele diferitelor acțiuni relatate îi învață pe oameni cum să acționeze cu succes, fără riscurile experienței proprii. În sfîrșit, menirea istoriei este să laude pe cei virtuoși și buni și să critice[57] pe cei răi și ticăloși.

Diodor a mai scris prefețe[58] și la diferite alte cărți ale lucrării sale, dar ele nu mai au valoarea și importanța primei introduceri generale, fie că prezintă doar indicații despre conținutul cărții respective, ca la XIII și XVI, sau face considerații morale minore, ca la XIV.

Mai trebuie subliniat că în capitolele 7 și 8 ale primei cărți sînt expuse atît o cosmogonie cît și o teorie a apariției culturii umane. Acestea, cît și primele capitole, despre scopul lucrării, au fost mult dezbătute de istoriografia modernă. Despre primele capitole s-a crezut multă vreme, în mod unanim[59], că ele reprezintă o viziune filozofică stotică preluată de la Posidoniu. În ultimul timp însă cercetarea tinde

să considere acest tablou mai degrabă drept o prezentare a ideilor cosmopolite, curente în epoca lui Diodor, cu o pojghiță de stoicism comun [60].

La fel și cosmogonia, ca și teoria culturii, au fost apreciate de unii cercetători ca o prezentare a ideilor materialiste și atomiste ale lui Democrit din Abdera, prin intermediul lui Hecateu din Abdera [61], care a fost modelul lui Diodor și pentru descrierea Egiptului, ce urmează imediat după introducerea generală. Dar și în cazul acesta s-a constatat [62], că avem de-a face cu ideile comune ale epocii — la nivelul oamenilor culți — mai degrabă decît cu o concepție filozofică închegată și preluată conștient de autor.

Principiile din prefața generală a Bibliotecii istorice, care anunțau o istorie cu adevărat universală, într-o viziune pragmatică și chiar utilitaristă, cu preocupări etice pe deasupra, au fost apreciate diferit de cercetarea modernă. Reprezentanții mai vechi, ca Schwartz sau Laqueur [63], au negat orice originalitate, și deci implicit și existența unei concepții istorice la Diodor, în timp ce autori recenți, între care M. Pavan [64], cel mai hotărît, îi atribuie autorului grec o concepție istorică implicită, care nu sare imediat în ochi, ci trebuie reconstituită. Astfel, premisa fundamentală a istoriei universale este slăbiciunea comună vieții tuturor oamenilor, care sînt lăsați în voia soartei (tyche). Pentru învingerea și depășirea ei, „debilitatea umană" (anthropine astheneia) are nevoie de un act eroic de potențare a calităților umane și de autodepășire (hyperoche). Prin aceasta persoana umană trecătoare tinde spre eternitate. Realizarea acestui act — în viziunea lui Diodor — este posibilă numai de către eroi. Aceștia sînt, de aceea, apreciați indiferent de timp și loc. Astfel nu există deosebire între Alexandru cel Mare și Caesar. Ca și Temistocle și Epaminonda ei mediază între coruperea contemporanilor și gloria veșnică [65]. Biblioteca reprezintă de fapt o galerie a tentativelor de obținere a nemuririi, ce singură scapă pe indivizi de decăderea fizică. Astfel, fără efortul de autodepășire nu există pentru Diodor o istorie adevărată. Pavan crede că Diodor tindea spre forme superioare de exprimare teoretică, dar exigența empirică de înregistrare și prezentare a materialului istoric imens a sufocat încercările de formulare teoretică. De aceeea lumea mare a cititorilor a considerat lucrarea doar ca un imens rezervor de știri, adesea contradictorii.

Dacă conținutul informațiilor lui Diodor depinde — cum era și normal — aproape exclusiv de respectivul izvor pe care l-a folosit într-un pasaj dat, în schimb forma lingvistică îi aparține în întregime. Într-adevăr, limba lui Diodor și în general stilul lui sînt atît de unitare, încît în secolul trecut s-a crezut că el a folosit doar un singur izvor, în cadrul binecunoscutei teorii istoriografice, a „sursei unice". O cerce-

tare foarte amănunțită [66] a arătat felul în care Diodor a redat materialul preluat, îmbrăcîndu-l într-o haină nouă și unitară. Figurile retorice clasice — cum ar fi litota [67], paralelismul sau chiasmul [68] — sînt folosite cu grijă dar fără ostentație și contribuie la un stil urban, clar și curgător. Caracterul său elaborat se manifestă totuși în mulțimea participiilor în locul propozițiunilor subordonate, ca și, în general, în predilecția pentru construcții substantivale și perifraze. Pe aceeași linie a eleganței urbane se plasează și tonul impersonal și distant al relatării sale. Nevoia de claritate duce de multe ori la pleonasme și fenomene de abundență. Vocabularul lui Diodor este modern, dar fără inovații îndrăznețe. În privința gramaticii sînt urmate normele atice, ca dealtfel la ceilalți scriitori elenistici. În sfîrșit, spre deosebire de istoricii elenistici, retorizanți, în cărțile păstrate ale Bibliotecii nu întîlnim decît 4 discursuri [69].

Diodor s-a integrat în evoluția prozei grecești începută în secolul IV î.e.n. sub influența lui Isocrate și a retorismului său. Elevii acestuia, Ephoros și Teopomp, au oferit normele prozei de mai tîrziu, care în linii mari s-a constituit încă la mijlocul secolului III î.e.n. Polibiu și Diodor — apropiați unul de celălalt și prin subiect — s-au încadrat în acest curent al unei limbi clare și nuanțate, chiar dacă uneori uniformă și mai seacă, dar care a fost limba prozei normale în perioada marii producții științifice grecești, inclusiv a celei istorice din secolele III—I î.e.n.

În încheiere trebuie subliniată importanța capitală a Bibliotecii istorice, chiar sub forma ei fragmentară actuală. Ea reprezintă cea mai mare istorie universală a antichității, fiind și singura lucrare de acest fel păstrată în limba greacă. Informația ei este foarte bună, deoarece a recurs la cei mai buni autori cunoscuți pentru diferitele regiuni și perioade cronologice tratate, dar ale căror opere s-au pierdut aproape toate în întregime.

Astfel, pentru toată istoria Orientului, reală și romanțată, și pentru secolul IV î.e.n. — cu toată bogăția sa de evenimente importante (prima sa jumătate, Filip II, Alexandru cel Mare și diadohii) — precum și pentru istoria de început a Romei (pînă în secolul II î.e.n.), ca și pentru istoria Siciliei, Diodor rămîne sursa noastră de căpetenie. Bineînțeles însă, cu condiția analizei separate a fiecărui complex de informații, așa cum a început să se procedeze în ultimul timp [70].

Istoricul grec ne-a oferit de asemenea un mic compendiu de mitologie greacă — în cărțile IV și VI—VII — scris într-un stil clar și plăcut. Prin aceasta el ne-a păstrat a doua relatare sistematică — alături de Biblioteca lui Apollodor — dintr-un șir întreg de lucrări mitografice antice, în special grecești, care s-au pierdut în cursul secolelor.

La urmă, dar nu în ultimul rînd, trebuie subliniată latura, să spunem „turistică", a lui Diodor. Astfel el a călătorit — după afirmația sa din introducerea generală — foarte mult pentru a se informa la fața locului și a culege materiale pentru lucrare. Dar chiar dacă cele spuse de autor ar reprezenta o mare exagerare — cum cred unii comentatori moderni ai săi — totuși Diodor ne-a „plimbat" prin toate colțurile lumii cunoscute, pe măsura descrierii diferitelor regiuni în cadrul istoriei sale universale și ne-a oferit o imagine microscopică a tot ce se credea — în acord cu „spiritul vremii" — că se știe și merită să fie transmis despre popoarele lumii cunoscute de atunci.

* * *

Volumul de față cuprinde traducerea integrală a primei decade din Biblioteca istorică *a lui Diodor din Sicilia. Într-adevăr cărțile I—X — dintre care, după cum s-a arătat mai sus, primele cinci s-au păstrat în întregime*[71]*, iar următoarele cinci*[72] *doar fragmentar — formează o unitate istorică și cronologică, deoarece ajung în relatarea evenimentelor pînă la epoca clasică greacă — la începutul sec. V î.e.n. — cînd începe marea încleștare între Orientul reprezentat de Imperiul persan și lumea cetăților grecești.*

Traducerea de față este prima în limba română și una dintre puținele în literatura universală. Doar limbile de mare circulație, ca franceza, germana, engleza și rusa — unele fiind foarte vechi — posedă ceva similar pînă acum.

Pentru efectuarea traducerii s-a folosit textul grecesc al ediției engleze The Loeb Classical Library *(C.H. Oldfather — C.L. Sherman — C. Bradford Welles, London — New York — Cambridge, 1933 urm.).*

Note

1 *Cum crede M.P. Nilsson,* Homer and Mycenae, *1933.*

2 *Ed. Schwartz,* Geschichtsschreibung und Geschichte bei den Hellenen, *Antike 4 (1928), 14—30.*

3 *Vezi Br. Snell,* Die Ausdrücke für den Begriff des Wissens in der vorplatonischen Philosophie, *Philologische Untersuchungen 29 (1924).*

4 * Weid, wid = *gr. eidon-oida; lat, video; germ. wissen.*

5 *Autorul unui poem despre populațiile mitice — arimaspoi — cu un singur ochi, din nordul îndepărtat, poem scris pe baza pretinselor informații luate de la sciții învecinați.*

6 *Acesta oferă primele știri despre India, Golful Persic și Arabia, ajungînd cu informația sa pînă la Gibraltar (Coloanele lui Heracles).*

7 *A trăit cam între 560/550—490 î.e.n. și a compus o „Descriere a pămîntului" și niște „Genealogii", în care a încercat o cronologizare a legendelor grecești și totodată o raționalizare a lor.*

8 *În cele 9 cărți ale lucrării sale el face mai întîi preistoria conflictului dintre lumea orientală și cea greacă, cu care ocazie descrie în excursurile sale pe vecinii perșilor și menționează istoria lor (lidieni, mezi, babilonieni, egipteni, sciți, libieni și traci). Pentru aceasta el a întreprins întinse călătorii în Egipt, Mesopotamia, Fenicia și în Marea Neagră, unde a culeș și știrile despre regiunile noastre.*

9 *Ca genealogia și mitografia, cronologia, istoria locală greacă și barbară, liste de eponimi sau de învingători, pamflete politice etc.*

10 *Lucrarea, în 30 de cărți — ultima adăugată de fiul său —, începea cu invazia dorică (cam 1200 î.e.n.) și se termina în vremea autorului (340 î.e.n.). Din ea nu s-au păstrat însă decît fragmente.*

11 *El s-a născut pe la 378 î.e.n. și a trăit multă vreme la curtea lui Filip II al Macedoniei. Din numeroasele sale discursuri, ca și din lucrările istorice — inclusiv un extras în 2 cărți din Herodot —, nu s-au păstrat decît aproximativ 500 rînduri.*

12 *În 40 de cărți închinate perioadei 220—146 î.e.n., din care s-au păstrat cam o treime.*

13 *Vezi M. Gelzer,* Kleine Schriften, *III (1964), 155—160.*

14 *Este vorba despre* Istoriile Filipice *ale lui Trogus Pompeius, în 44 de cărți care s-au păstrat parțial sub forma extrasului* (Epitome) *lui Iustinus — ce reprezintă cam 20% din original — și ale unei table de materii amănunțite — așa-numitele* prologuri *— pentru fiecare carte în parte.*

15 *Vezi I, 4, 1—4.*

16 *Vezi XVII, 52.*

17 *Vezi I, 4, 7 și 5, 1.*

18 *Cum reiese dintr-o aluzie.*

19 *Vezi XVI, 7, 1.*

20 *Este vorba despre crearea unei colonii romane la Tauromenium (Sicilia) de către August. Aceasta s-a întîmplat în anul 36 sau chiar 21 î.e.n. Vezi Corpus Inscriptionum Latinarum X, p. 716.*

[21] *Autor care a trăit în Egipt în jurul anului 300 î.e.n.; a scris între alte lucrări și o carte despre țara în care a trăit. Alături de Cartea a II-a a Istoriilor lui Herodot relatarea aceasta — reconstituită pe baza ecoului său la Diodor — reprezintă principalul text al antichității greco-romane despre Egipt.*

[22] *Filozof peripatetician, istoric și geograf din sec. II î.e.n. de la curtea Ptolemeilor din Alexandria; autorul unor opere — păstrate fragmentar — despre Asia, Europa și Oceanul Indian.*

[23] *Autor din sec. III î.e.n. — care descrie o societate primitivă, fericită, de inspirație stoică — pe care Diodor l-a folosit, oferind modelul unei utopii. Aceasta la rîndul ei va servi în sec. XVI—XVII e.n. ca sursă de inspirație englezului Thomas Morus și italianului Campanella, pentru celebrele lor lucrări „Utopia" și „Cetatea soarelui".*

[24] *Originar din Cnidos — născut pe la 400 î.e.n. —, a fost medicul personal al regelui persan Artaxerxes. În cele 23 de cărți de istorie persană — incluzînd și trecutul asiro-babilonienilor și mezilor — ca și cele trei cărți cu material indian, autorul prezintă știri romanțate și chiar adevărate minuni. În felul acesta Ktesias a devenit prototipul autorului neserios și fantezist al istoriei orientale. Bineînțeles însă că nu toate știrile pe care le-a dat acest autor sînt greșite din capul locului.*

[25] *Autorul celei mai bune descrieri antice a Indiei, pe care a vizitat-o în jurul anilor 300 î.e.n. El a dat primele informații despre sistemul castelor, despre budism și despre brahmani.*

[26] *Originar din Mitilene, a trăit în sec. II î.e.n.; autor al unor romane cu subiect mitologic (argonauți, troieni etc.).*

[27] *Istoric din sec. IV—III î.e.n., originar din Sicilia (Tauromenium), care a trăit cea mai mare parte a vieții sale la Atena. Opera sa principală a fost istoria grecilor apuseni, poate cu titlul de Istoria Siciliei, în cel puțin 28 de cărți, cu o mare introducere etnografico-geografică. Un loc important în opera sa îl ocupa și partea culturală. Tot el a făcut prima legătură între lumea greacă și cea romană. Nu s-au păstrat de la el decît fragmente.*

[28] *Celebru filozof stoic și polihistor, originar din Apamea (Siria), a trăit cam între 130—150 î.e.n., exercitînd o mare influență și în lumea romană prin elevii săi de la Rodos. A continuat pentru anii 144—86 î.e.n. istoria lui Polibiu, din care însă nu s-au păstrat decît fragmente.*

[29] *Originar din Messene, a trăit în jurul anului 300 î.e.n. la curtea diadohului Casandru din Macedonia. Autor al unui roman de călătorie imaginară, care de fapt este o utopie politică. Lucrarea, care nu s-a păstrat, deși a fost tradusă în latinește de primul poet roman, Ennius, a făcut obiectul unei aprige polemici, exercitînd încă o influență puternică pînă la raționaliștii secolului XVIII e.n. Ideea, atribuită lui, despre divinizarea personalităților umane, ca explicație a apariției zeilor — cunoscută sub numele de „euhemerism" — nu-i este proprie lui, ea existînd și înainte și după el. Această raționalizare a miturilor a apărut la Euhemer ca ceva secundar în cursul expunerii utopiei sale, pentru explicarea cazului concret al unor regi, care ulterior s-au impus pretutindeni ca zei.*

[30] *Rege persan (486—465 î.e.n.), urmașul marelui Darius, care a pierdut războiul contra grecilor, început de acesta.*

[31] *Democrat din Corint care a respins pe cartaginezi din Sicilia și a dus la pacificarea și federalizarea insulei, după alungarea tiranului din Siracusa, Dionisie II (344—337 î.e.n.).*

[32] *Autor al unei istorii romanțate a lui Alexandru cel Mare, care a trăit probabil la Alexandria pe la 300 î.e.n.; a influențat probabil puternic — din opera sa nu s-au păstrat decît fragmente — versiunea populară a faptelor lui Alexandru, așa-numita „vulgata", din care a derivat ulterior romanul popular-fantastic al Alexandriei.*

[33] *Celebrul tiran al Siracusei de la sfîrşitul sec. IV î.e.n.*

[34] *Elev al peripateticianului Teofrast şi tiran al insulei Samos a trăit cam între 340—270 î.e.n. Adept al stilului „tragic" din istorie, a scris o mulţime de lucrări istorico-literare, printre care una despre Agathocles.*

[35] *Autor al unei istorii a perioadei de la moartea lui Alexandru (323 î.e.n.) la cea a lui Pirus (272 î.e.n.). Lucrarea, din care nu s-au păstrat decît fragmente, este, după toate aparenţele, de un înalt nivel, mai ales că autorul a participat direct la evenimentele din vremea diadohilor.*

[36] *Ele provin din excerptele găsite în enciclopedia în mai multe volume a împăratului bizantin Constantin Porfirogenetul (sec. X e.n.), din excerptele umanistului D. Hoeschel* (Eclogae Hoeschelianae, *apărute în 1603), pentru cărţile XXI—XXVI şi din extrasele* Bibliotecii *patriarhului bizantin Fotie (sec. IX e.n.) pentru cărţile XXXI, XXXII, XXXIV, XXXVI, XXXVIII şi XL, ca şi din Eusebiu din Cezareea şi alţi autori bizantini mai tîrzii.*

[37] *Din sec. V î.e.n. au început să apară în Grecia numele oamenilor cei mai înţelepţi, toţi fiind greci, cu excepţia principelui scit Anacharsis; ele erau grupate în jurul unor regi, bogaţi şi cunoscuţi, sau al unor sanctuare şi jocuri panelenice celebre. Persoanele de pe diferitele liste variau după criteriul avut în vedere (viaţa particulară sau politică). Patru nume apar însă constant în toate listele şi anume: a) filozoful şi matematicianul Thales din Milet (sec. VII—VI î.e.n.); b) omul de stat Bias din Priene în sec. VI î.e.n., devenit figură semilegendară căruia i s-au atribuit sentinţe celebre; c) celebrul tiran Pittacos din Samos, care la sfîrşitul sec. VII î.e.n. a dat prima legislaţie din lumea greacă; d) reformatorul Solon din Atena, de la începutul sec. VI î.e.n.*

[38] *Istoric dintr-a doua jumătate a sec. III î.e.n., folosit şi de Polibiu pentru primul război punic. Acesta spune expres (I, 14) că Philinos era filocartaginez — în opoziţie cu primul analist roman, Fabius Pictor, care era filoroman. Opera ambilor însă nu s-a păstrat.*

[39] *Analist roman din sec. II î.e.n., care a scris şi el în greceşte, dar a fost tradus în latineşte. Ambele versiuni s-au pierdut.*

[40] *Care a avut loc în Sicilia în anii 136—132 î.e.n.*

[41] *Rege al Pontului (132—63 î.e.n.), care a purtat trei războaie împotriva romanilor (89—84; 83—82; 74—64 î.e.n.).*

[42] *Reprezentant de frunte al senatului roman (121—60 î.e.n.).*

[43] *Iudeea a fost cucerită în anul 63 î.e.n.*

[44] *Vezi nota 22.*

[45] *Vezi nota 28.*

[46] Fasti consulares *conţineau numele celor doi consuli romani, care dădeau numele anului respectiv. Data întocmirii lor — respectiv vechimea autentică a părţilor de început — este discutabilă şi mult discutată, deoarece în incendiul galic (pe la 390 î.e.n.), au fost distruse arhivele existente, ele fiind doar ulterior reconstituite.*

[47] *In fruntea administraţiei de la Atena se afla unul din cei nouă arhonţi, cel care dădea numele anului* (eponim). *Datarea aceasta a început prin anii 682—681 î.e.n.*

[48] *In sec. IV î.e.n. a fost reconstituită seria olimpiadelor — care ajung pînă la 776 î.e.n. — cu ajutorul listelor de învingători.*

[49] *Toţi sînt din sec. I î.e.n., contemporani cu Cicero şi Caesar; materialul oferit de ei a servit la alimentarea măreţelor şi impresionantelor, dar foarte tendenţioaselor compuneri, ale lui Livius* (Ab Urbe condita).

[50] *Vezi, de ex., B. P. Grenfell — A. S. Hunt,* Oxyr. Pap. *XI, 111.*

[51] *R. Laqueur în* Diodorea, *Hermes 86 (1958), p. 290.*

[52] Ephoros, *Hermes 46 (1911), 164—206; 321—354.*

53 *Ca de ex. Sinclair, R. K.*, Diodor and fighting in relays, *Clas Quart. 16 (1966), 249—255.*

54 *Drews, R.*, Diod, and his sources, *Amer. Journ, Phil, 83 (1962), 383—392 şi în dizertaţia sa* „The Historiographical Objectives and Proceedings of Diod. Sic., *1960.*

55 *Kl. Meister*, Die sizilische Geschichte bei Diodor, von den Anfängen bis zum Tod des Agathokles. Quellenuntersuchungen zu B. IV—XXI, *München, 1967, 28 şi 36.*

56 *Pentru importanţa mitologiei în cadrul istoriei vezi şi I, 13; III, 56 urm.; V, 46. Lucrul acesta a fost subliniat de Erm. Trolo,* Considerazioni su Diod. Sic. e la sua ist. univ., *Atti Inst. Ven. Sc. Lett. 1940—41, A.C., p. II, Cl. Sc. Nor. Lett. şi de W. Nestle,* Griechische Geistesgeschichte von Homer bis Lukian, *1960, 501—502.*

57 *Asupra acestei idei autorul va mai reveni de cîteva ori în cursul lucrării sale, ca de ex. la XI, 46 sau XV, 1.*

58 *Vezi Marg. Kunz,* Zur Beurteilung der Prooemien in Diodors historischer Bibliothek, *Zürich, 1935.*

59 *Astfel G. Busolt* (Diodors Verhältnis zum Stoicismus, *Jahrbücher für Class. Phil. CXXXIX (1899; 313) afirmă că Diodor a stat sub influenţa vădită a filozofiei stoice, în special a lui Posidoniu, dar recunoaşte totodată că interesul autorului grec se îndreaptă doar spre latura etică şi religioasă a acestei doctrine filozofice.*

60 *Vezi A.D. Nock,* Posidonius, *Journ. Rom. Stud. XLIX (1959), 1—15, care a arătat că relatarea lui Diodor nu se potriveşte cu ceea ce ştim despre filozoful grec.*

61 *Vezi nota 21.*

62 *Încă de către Schwartz,* art. cit. *col. 670 (op. cit., 45), iar apoi discutat pe larg de către W. Spoerri,* Späthellenistische Berichte über Welt, Kultur und Götter. *Untersuchungen zu Diodor von Sizilien (Schweitzer Beiträge 29), Basel, 1959. Împotriva lui K. Reinhardt, autor a numeroase lucrări importante despre Posidoniu, Spoerri a arătat că ideile cosmogoniei lui Diodor nu provin de la Hecateu din Abdera, ci aparţin epocii în care trăia autorul Bibliotecii istorice, aşa cum se poate vedea de ex. şi la Ovidiu,* Metamorfoze *I, 5 urm. Iar dealtfel „Diodor evită şi în teoria culturii tot ce ar putea trăda o concepţie filozofică consecventă".*

63 *În lucrările citate mai sus.*

64 *În marele articol* La teoresi storica di Diod. Sic. Rendiconti dell'Academia dei Lincei, *v. 16 (1961), f. 1—2, 19—52; f. 3—4, 117—151.*

65 *Vezi* Cartea XXXII, *27, 3.*

66 *Vezi J. Palm,* Über Sprache und Stil des Diodoros von Sizilien. Eine Beitrag zur Beleuchtung der hellenistischen Prosa, *Lund, 1955.*

67 *Constă în folosirea formulărilor negative („de slăbire") în locul celor afirmative, mai puternice.*

68 *Aşezarea neparalelă, încrucişată (ca un „X"), a părţilor corelative dintr-o frază.*

69 *În mod excepţional (XIII, 20—32; 52; XIV, 65—69), deşi Diodor respinsese procedeul în introducerea cărţii XX.*

70 *Vezi de ex. J. Scharf, Die erste ägyptische Expedition der Athener, Historia, 5 (1955), 308—325.*

71 *Manuscrisele conţineau cîte 5 cărţi fiecare (pentade) dintre care s-au păstrat numai prima (I—V), a treia (XI—XV) şi a patra XVI—XX).*

72 *În extrasele enciclopediei împăratului Constantin Porfirogenetul (sec. X e.n.) şi la cîţiva alţi autori bizantini ca Eusebiu din Cezareea.*

Cartea întîi

Cele ce sînt cuprinse în întîia carte a lui Diodor

• Precuvîntarea întregii lucrări (cap. I–V) • Despre cîte povestesc egiptenii privitor la obîrşia universului (cap. VI–VII) • Despre zeii care au întemeiat cetăţi în Egipt • Despre cei dintîi oameni şi despre felul de viaţă din vremurile străvechi (cap. VIII) • Despre cinstirea Nemuritorilor şi cum s-au clădit templele închinate lor (cap. IX şi urm.) • Despre aşezarea ţării Egiptului şi lucrurile uimitoare ce se povestesc cu privire la fluviul Nil ; apoi, în legătură cu pricinile revărsării Nilului şi cu ce păreri au istoricii şi filosofii despre acestea (cap. XXX şi urm.) • Despre cei dintîi regi ai Egiptului şi despre înfăptuirile fiecăruia (cap. XLIV şi urm.) • Despre înălţarea piramidelor, care au fost numărate printre cele şapte minuni ale lumii (cap. LXIII şi urm.) • Despre legi şi despre judecăţi (cap. LXIX şi urm.) • Despre animalele pe care egiptenii le socotesc sfinte (cap. LXXXIII şi urm.) • Despre datinile egiptenilor privitoare la cei morţi (cap. XCI şi urm.) • Despre acei eleni, vestiţi pentru învăţătura lor, care au ajuns în Egipt şi, după ce au deprins de acolo multe lucruri folositoare, s-au întors în Elada (cap. XCVI şi urm.)

I. Este drept ca oamenii toţi să datoreze multă recunoştinţă celor ce s-au îndeletnicit cu alcătuirea de lucrări privind istoria universală, de vreme ce — prin strădania lor — ei ajută la binele omenirii. 2. Punînd la îndemînă o învăţătură de folos şi lipsită de primejdii, aceştia au dat prilej cui i-ar putea citi să-şi însuşească experienţa cea mai frumoasă. De bună seamă, toate acele cunoştinţe dobîndite prin experienţa personală sînt rod al multor osteneli şi, ca să ni le însuşim, va trebui să înfruntăm multe primejdii, pînă ce vom putea deosebi tot ce ne este de folos. De aceeea eroul ajuns la cea mai înaltă treaptă a experienţei a trebuit să îndure grele suferinţi, „ca să vadă cetăţile multor oameni şi să priceapă felul lor de a gîndi" [1]. Dar o cunoaştere a înfrîngerilor şi a izbînzilor altor muritori, cunoaştere datorată istoriei, duce la învăţături lipsite de orice neajunsuri. 3. Apoi, istoricii şi-au dat toată osteneala ca pe oameni — care, în ciuda faptului că sînt uniţi între ei prin obîrşia lor comună [2], sînt totuşi despărţiţi prin timp şi spaţiu — să-i aducă la o aceeaşi ordine a lucrurilor ca pe mădularele unui singur trup. Atunci scriitorii de istorie ne apar astfel ca fiind slujitorii unei pronii zeieşti. Căci providenţa divină stabileşte minunat corespondenţele dintre astre şi natura omenească, în temeiul asemănării, ca să se înfăptuiască astfel desfăşurarea ciclică menită a dăinui în veşnicie [3]. Această pronie împarte fiecăruia ceea ce i se cuvine, aşa cum Soarta a hărăzit. Iar autorul de istorie universală îşi alcătuieşte opera înfăţişînd omenirea ca pe o singură cetate şi ţinînd el o singură socoteală a celor întîmplate, evenimente pe care le transmite ca pe un singur tezaur al întregii umanităţi. 4. Fără doar şi poate, este minunat lucru s-arăţi exemplele acelor nepriceputi care, greşind, vor sluji mai apoi ca îndreptar viitorimii, pentru ca în feluritele şi schimbăcioasele întîmplări ale vieţii omul să nu mai caute ce trebuie făcut, ci să urmeze pilda acelor ce-au izbutit în cele ce-au întreprins. Atunci cînd este vorba de sfaturi, îi întrebăm mai curînd pe cei vîrstnici şi nu pe tineri. Fiindcă bătrînii, în scurgerea anilor, şi-au însuşit o experienţă bogată. Dar priceperea fiecăruia e întrecută de învăţăturile istoriei, pe care noi am recunoscut-o ca fiind mai presus, datorită experienţei atîtor veacuri. Iată de ce, pe bună dreptate, credem că istoria este învăţătura cea mai de folos în toate împrejurările vieţii. 5. Ea nu dă tinerilor doar cumînţenia omului bătrîn, dar le sporeşte şi vîrstnicilor puterea înţelegerii. Pe cei de rînd istoria îi face vrednici de a cîrmui şi-i îndeamnă pe cîrmuitori a săvîrşi măreţe lucruri, trezindu-le dorinţa să dobîndească o faimă nemuritoare. Ba încă şi mai mult: prin laudele pe care le aduce ostaşilor căzuţi în lupte, îi face pe ceilalţi mai pregătiţi să-nfrunte, pentru ţară, primejdiile. Iar pe mişei istoria îi abate de la ticăloşia lor, amenînţîndu-i cu aspra judecată ce va trebui de-a pururi să-i apese.

II. Ce să mai spun ? Fiindcă istoria slăveşte faptele frumoase, mulţi au simţit îndemnul să-ntemeieze cetăţi şi unii au întocmit legi care să fie temelia trainică a vieţii obşteşti. Sînt alţii pe cari i-a îmboldit istoria s-aducă la lumină meşteşuguri şi ştiinţe noi, ajungînd astfel ei binefăcătorii neamului omenesc. Şi, cum numai din îmbinarea acestor lucruri se poate ajunge la o desăvîrşită fericire, istoriei i se cuvine lauda cea mai mare, răsplată pentru că îi datorăm, mai mult decît oricui, cele ce am spus. *2.* Trebuie socotită, dar, istoria drept păzitoarea destoiniciei celor ce-au fost vrednici de cinstire şi martora josniciei celor nemernici. Iar prin aceasta istoria e binefăcătoarea întregii omeniri. Şi, dacă legendele privind lumea lui Hades, măcar că cele spuse de ele sînt doar o plăsmuire, însufleţesc pe oameni spre a fi cucernici şi drepţi, ce înrîurire va avea istoria — vestitoarea adevărului şi, oarecum, „cetatea-mamă" a întregii filosofii — spre a forma deprinderile pentru desăvîrşire ? *3.* Din pricina firii lor slabe oamenii trăiesc doar o nespus de mică parte a eternităţii şi-s morţi pentru vecie. Celor care n-au săvîrşit în viaţă nimic vrednic de amintire, li se va smulge — odată cu sfîrşitul trupului — tot ce i-a legat de viaţă. În schimb, cei care prin virtutea lor şi-au făurit o faimă sînt pomeniţi în vecii vecilor pentru cîte au făcut, de glasul istoriei — dintre toate glasurile cel mai zeiesc ! *4.* Socot că oamenii cu judecată vor recunoaşte că este lucru minunat ca, pentru o strădanie vremelnică, să poţi primi, în schimb, nepieritoare slavă. Iar, după cum o recunosc cu toţii, Heracles, cît timp a fost printre cei vii, fără să cîrtească s-a supus la mari şi ne-ntrerupte trude şi primejdii, pentru ca, o dată ajuns binefăcătorul[4] neamului omenesc, să-şi cîştige nemurirea. Tot astfel, dintre ceilalţi oameni destoinici, unii au fost slăviţi asemenea eroilor[5], iar alţii au primit cinstirile ce li se cuvin zeilor. Şi despre toţi aceştia s-a spus că-s vrednici de mari laude, fiindcă istoria le-a adus preţul nemuririi, cinstindu-le virtuţile. *5.* Celelalte feluri de amintire dăinuiesc vremelnic, ele fiind înlăturate de multele împrejurări potrivnice ale vieţii omeneşti. În schimb, puterea istoriei se întinde asupra întregii lumi locuite. Ea sileşte timpul, care aduce cu el pieirea tuturor celor vremelnice, să încredinţeze necontenit viitorimii amintirile pe care ea le-a păstrat. Dar istoria face să sporească şi forţa elocvenţei, cea mai frumoasă însuşire a omului. *6.* Iată ceeea ce le-a dat elenilor putinţa de a-i întrece pe barbari ! Prin aceasta oamenii învăţaţi s-au putut înălţa deasupra celor lipsiţi de învăţătură. Mai mult decît atît : numai prin arta vorbirii[6] omul ajunge să stăpînească mulţimile. Îndeobşte, înrîurirea pe care o cuvîntare o are este în chip vădit hotărîtă de însuşirea oratorului. Iar noi îi socotim cetăţeni de ispravă pe cei care s-au dovedit că au, în cel mai înalt grad, darul vorbirii. *7.* Dar cînd căutăm să deosebim feluritele părţi ale elocvenţei, aflăm că poezia

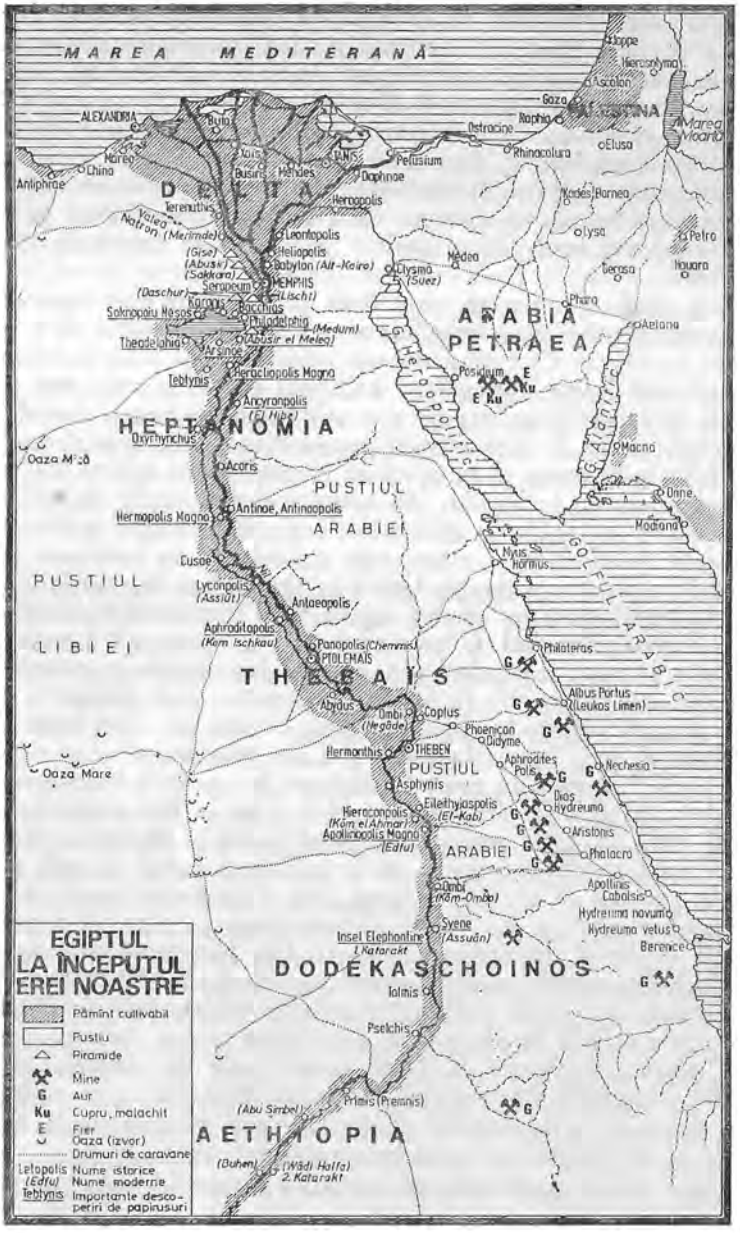
MAREA MEDITERANĂ
Joppe
Hierosolyma
Ascalon
Gaza
PALAESTINA
Mareea Moartă
ALEXANDRIA
Buto
Nilus
Busiris
Menelaes
PANS
Pelusium
Daphnae
Ostracine
Raphia
Rhinocolura
Elusa
Kadesbarnea
Lysa
Petra
Iovara
Gerasa
Phara
Aelana
Macna
Dane
Madana
Myus Hormus
Golful Arabic
Albus Portus (Leukos Limen)
Nechesia
Dios Hydreuma
Aristonis
Phalacra
Apollinis Cabalsis
Hydreuma novum
Hydreuma vetus
Berenice
Phoenicon
Didyme
Aphrodites Polis
Philoteras
Coptus (Hegâde)
Ombi
Hermonthis
THEBEN
Asphynis
Eileithyiaspolis (El-Kab)
Hieraconpolis (Kôm el Ahmar)
Apollinopolis Magna (Edfu)
Ombi (Kôm-Ombo)
Syene (Assuân)
Insel Elephantine 1. Katarakt
Iolmis
Pselchis
Primis (Premnis)
(Abu Simbel)
(Buhen)
(Wâdi Halfa) 2. Katarakt
AETHIOPIA
DODEKASCHOINOS
ARABIA PETRAEA
ARABIEI
PUSTIUL
PUSTIUL LIBIEI
HEPTANOMIA
THEBAIS
DELTA
Mareea
Antiphrae
China
Taricheae
Iereunthis
Natron (Merimde)
Leontopolis
Heliopolis
Babylon (Alt-Kairo)
MEMPHIS
Sarapeum
Lischt
Letopolis (Gise)
Abusir (Sakkara)
Dashur
Crocodilopolis
Bacchias
Philadelphia (Medum)
Abusir el Meleq
Arsinoe
Theadelphia
Tebtynis
Heracleopolis Magna
Ancyronpolis (El Hiba)
Oxyrhynchus
Acoris
Antinoe, Antinoopolis
Hermopolis Magna
Cusae
Lycopolis (Assiût)
Antaeopolis
Aphroditopolis (Kom Ischkau)
Panopolis (Chemmis)
PTOLEMAIS
Abydus
Oaza Mare
Oaza Mică
Memphites
Heliopolites
Arabicus
Pelusiacus
Sebennyticus
Canopicus
Bolbitinus
Phatnicus
Sebennytus
Mendesius
Tanitis
Pelusius
Heracleoticus
Bubastis
Phacusa
Arabia
Clysmă (Suez)
Medea
Posidium
Ku
E
Fe
Cu, malachit
Fier
Oaza (izvor)
Drumuri de caravane
Nume istorice
Nume moderne
Importante descoperiri de papirusuri
EGIPTUL LA ÎNCEPUTUL EREI NOASTRE
Pământ cultivabil
Pustiu
Piramide
Mine
Aur

aduce mai multă desfătare decît folos, că rostul legiuitorului este de a pedepsi şi nu de-a împărţi învăţătură şi că, de asemenea, dintre celelalte feluri ale elocinţei, unele nu înlesnesc întru nimic fericirea oamenilor, altele sînt cînd folositoare, cînd dăunătoare, iar altele ascund adevărul sub multele minciuni. Numai istoria, prin felul cum ştie să-şi potrivească vorbele cu faptele, întruneşte toate însuşirile care o pot face să fie — prin scris — într-adevăr folositoare. *8.* Ne putem uşor da seama că istoria, îndemnîndu-ne către tot ce este drept, veştejindu-i pe cei răi, slăvindu-i pe cei buni, dă cititorilor prilejul a se folosi de marea ei înţelepciune.

III. Iată aşadar pentru ce, văzînd că pe drept au fost apreciaţi acei care s-au îndeletnicit cu istoria, am simţit şi noi îndemnul de-a întocmi o lucrare de istorie. Cercetînd operele celor care au scris înaintea noastră, am socotit foarte îndreptăţită hotărîrea lor de a scrie, dar am fost de părere că lucrările acelora nu sînt atît de folositoare şi desăvîrşite cît ar fi trebuit să fie. 2. Într-adevăr, pentru cititor istoria se dovedeşte că este de folos prin aceea că ne ajută să cuprindem cu mintea cît mai bogate şi mai felurite întîmplări. Şi, totuşi, cei mai mulţi dintre cei care au scris istorie au înfăţişat războaie fie ale unui singur popor, fie ale unei singure cetăţi. Numai puţini s-au străduit să ne înfăţişeze, pornind din vremile străvechi şi mergînd pînă în timpul lor, întîmplări care priveau toate neamurile ; iar, dintre aceştia, unii n-au atribuit tuturor celor întîmplate datele lor reale [7], iar alţii n-au luat în seamă faptele popoarelor barbare [8], unii înlăturînd din scrierile lor vechile legende [9], pentru că subiectul era anevoios ; în sfîrşit, unii n-au putut ajunge la capătul lucrării, fiindcă i-a smuls vieţii hotărîrea Soartei. *3.* Nici unul din cîţi s-au apucat să scrie istoria lumii nu şi-a dus povestea dincolo de vremea macedoneană [10]. Unii s-au oprit cu lucrarea la isprăvile lui Alexandru [11], vreo cîţiva au mers şi pînă la diadohi [12] şi la cei de după ei. Dar de atunci şi pînă în zilele noastre rămîneau multe şi însemnate fapte, pe care nici un istoric n-a încercat să le înfăţişeze într-o singură lucrare ; au socotit cu toţii că ar fi mult prea grea o asemenea operă. *4.* Şi iată prin urmare pentru ce este foarte anevoie pentru cititor să cuprindă cu mintea şi să reţină, în ordinea înşiruirii lor, feluritele evenimente care se află împrăştiate prin multele scrieri ale atîtor istorici. *5.* După ce am cercetat lucrările tuturor scriitorilor amintiţi, ne-am hotărît să alcătuim şi noi o carte care să fie cît mai de folos celor care o vor citi, dar să fie cît mai puţin plictisitoare. *6.* Dacă cineva şi-ar da oboseala să înfăţişeze toate întîmplările cunoscute ale întregii omeniri, ca şi cum aceasta ar fi o singură cetate, pornind el din cele mai vechi timpuri şi ducîndu-le — pe cît posibil — pînă în vremea lui, de bună seamă că şi-ar lua asupră-i o grea trudă, dar ar întocmi o lucrare de mare preţ pentru

cei care își află plăcerea în studiu. 7. Dintr-o asemenea carte oricine lesne ar putea scoate, ca dintr-un mare izvor, ceea ce crede că, îndeosebi, i-ar folosi. 8. Acei însă care își propun să străbată operele mai multor istorici, nu vor avea prea lesne la îndemînă cărțile trebuitoare. Dar nici nu vor înțelege prea ușor și îndeajuns de temeinic faptele din trecut, pentru că lucrările de care vorbim sînt și foarte felurite și foarte numeroase. Pe cînd o istorie care înfățișează în chip unitar toate evenimentele trecutului înlesnește mult înțelegerea cititorilor. Trebuie să credem, în general, că o lucrare de felul acesta întrece atît de mult pe celelalte, pe cît întregul este mai de folos decît partea [13] și lucrul continuu decît cel întrerupt. Mai mult, prin înșiruirea cronologică această carte e mai presus decît oricare povestire a unor fapte despre care nu se știe cînd au avut loc.

IV. Fiindcă ne-am dat seama că lucrarea noastră, atît de folositoare, cere o mare strădanie și vreme îndelungată, i-am dăruit treizeci de ani de osteneli și am străbătut, nu fără multe neajunsuri și primejdii, o mare parte din Asia și din Europa, ca să vedem cu ochii noștri cele mai multe din ținuturile mai însemnate, despre care ne propusesem să vorbim. Căci necunoașterea locurilor i-a făcut să greșească nu numai pe istoricii mediocri, dar și pe unii dintre cei mai vestiți. 2. Ceea ce ne-a împins să alcătuim scrierea noastră este dorința de a fi utili — dorință prin care oamenii duc la bun sfîrșit ceea ce pare de nerealizat; apoi, a mai fost și înlesnirea de care am avut parte la Roma pentru a face rost de tot ce putea să ne ajute, ca să ne atingem scopul. 3. Căci orașul acesta, a cărui stăpînire se întinde pînă la marginile pămîntului, ne-a pus la îndemînă numeroase mijloace de lucru, în răstimpul îndelungat cît am locuit acolo, și ni le-a pus la îndemînă cum nu se poate mai bine. 4. Întrucît de fel sîntem din Agyrium, în Sicilia, și am avut multe legături cu romanii în insula noastră, am ajuns să stăpînim foarte bine limba latinească și astfel am putut, cercetînd cu luare-aminte mărturiile scrise și păstrate la Roma de multă vreme, să cunoaștem cu amănunțime faptele cele mai de seamă ale stăpînirii romane. 5. Povestirea ne-am început-o cu vremile legendare ale elenilor și ale barbarilor, după ce am iscodit cît am putut mai bine toate cele istorisite din străvechi despre fiecare popor luat în parte. 6. Și pentru că acum lucrarea noastră este încheiată, dar cărțile n-au fost încă publicate, am vrea să dăm cîteva scurte lămuriri asupra întregii noastre opere. Cele dintîi șase cărți cuprind întîmplările și legendele de dinaintea războiului troian, dintre care primele trei conțin antichitățile barbarilor, iar celelalte trei, aproape doar pe ale elenilor. Iar cele unsprezece cărți care urmează au înfățișat istoria universală a întîmplărilor care încep de la războiul Troiei și merg pînă la moartea lui Alexandru. 7. În sfîrșit, cele din urmă două-

zeci şi trei de cărţi povestesc celelalte evenimente pînă la izbucnirea războiului dintre romani şi celţi [14], în cursul căruia căpetenia romanilor Caius Iulius Caesar — zeificat pentru isprăvile sale — a înfrînt cele mai multe şi mai războinice seminţii ale celţilor, întinzînd astfel stăpînirea romană pînă la insulele britanice. Cele dintîi fapte ale acestui război au avut loc în primul an al Olimpiadei [15] a CLXXX-a, pe cînd arhonte [16] al Atenei era Herodes.

V. Cît priveşte înşiruirea cronologică a întîmplărilor din lucrarea noastră, nu am fixat nici o ordine pentru ceea ce a precedat războiul troian, căci nu ni s-au păstrat din acele timpuri ştiri vrednice de crezare. De la cucerirea Troiei şi pînă la reîntoarcerea Heraclizilor [17] am socotit, împreună cu Apolodor din Atena [18], că s-au scurs optzeci de ani, iar de la întoarcerea Heraclizilor şi pînă la cea dintîi Olimpiadă, trei sute douăzeci şi opt de ani, socotindu-i după timpul cît au domnit regii Lacedemonei [19]. De la cea dintîi Olimpiadă şi pînă la începutul războiului cu celţii — şi cu aceasta sfîrşim istorisirea noastră — s-au scurs şapte sute treizeci de ani. Şi, astfel, lucrarea de faţă, alcătuită din patruzeci de cărţi, cuprinde un lung răstimp de o mie o sută treizeci şi opt de ani [20], fără să mai punem la socoteală şi întîmplările de dinaintea războiului troian. *2.* Am precizat dintru început aceste lucruri, deoarece — pe de-o parte — dorim să arătăm în linii generale cititorilor cuprinsul întregii opere şi — pe de altă parte — ca să-i împiedicăm pe aceia care se îndeletnicesc cu compilaţiile [21] să vatăme, prin unele schimbări; o lucrare ai cărei autori nu sînt ei. Fie ca ceea ce e bun în ceea ce am scris să nu stîrnească pizmuirea, iar ceea ce e greşit să-şi găsească îndreptarea de la alţii mai pricepuţi decît noi. *3.* Terminînd tot ce aveam de spus, cu aceste cuvinte premergătoare [22], vom începe acum opera făgăduită.

VI. În legătură cu zeii şi tot ce mitologia povesteşte privitor la fiecare dintre Nemuritori, vom încerca să arătăm în altă parte cele mai multe dintre părerile întîilor oameni care au spus că divinitatea trebuie slăvită, întrucît un asemenea lucru cere o tratare prea îndelungată; dar ce vom socoti potrivit cu istoria pe care ne-am propus s-o scriem vom înfăţişa pe scurt, în aşa fel, încît să nu lipsească nimic din ce merită a fi cunoscut. *2.* Începînd cu vremile cele mai îndepărtate — dar numai în măsura în care ne va fi cu putinţă, deoarece este vorba de fapte atît de vechi —, vom scrie despre toate neamurile omeneşti şi întîmplările care s-au desfăşurat în orice parte a lumii cunoscute de noi. *3.* Sînt două păreri diferite ale cercetătorilor naturii şi ai istoriei: unii, considerînd că lumea nu are un început şi e nepieritoare, susţin că neamul omenesc fiinţează dintotdeauna, fără să fie un timp al naşterii lui [23].

Alţii, care socotesc că lumea are început şi e supusă pieirii, au spus că, asemeni acesteia, şi oamenii s-au ivit la un moment dat [24].

VII. Dintru începutul începuturilor, cerul şi pămîntul nu se puteau deosebi ; aveau aceeaşi înfăţişare, naturile celor două elemente alcătuind un amestec. Apoi, după ce corpurile s-au despărţit unele de altele, lumea a fost rînduită aşa cum o vedem şi astăzi : aerul a primit o mişcare continuă, iar ceea ce are firea focului s-a înălţat şi s-a strîns în spaţiile cele mai de sus, deoarece, — prin însăşi natura lui — fiind uşor, elementul acesta tinde să se înalţe. Şi iată pentru ce soarele şi numeroşi aştri sînt într-un veşnic vîrtej, pe cîtă vreme ceea ce este mîlos, noroios, datorită amestecului cu apa, rămîne, din pricina greutăţii, jos şi nediferenţiat. *2.* Elementele de care vorbim, tot învîrtindu-se în jurul lor, au făcut să se ivească, datorită comprimării, unul — cel apos — marea şi celălalt — cel mîlos — pămîntul, care era moale ca şi argila. *3.* Dar, din pricina fierbinţelii pe care o împrăştiau razele soarelui, pămîntul s-a vîrtoşat. Apoi, căldura şi umezeala au făcut ca faţa pămîntului să se frămînte. Şi astfel se alcătuiră, în multe locuri, aşa zicînd nişte bube, acoperite cu membrane subţiri, aşa cum şi astăzi se pot vedea în smîrcuri şi în locurile mlăştinoase, cînd, pămîntul răcindu-se, văzduhul deodată se înfierbîntă, căci trecerea de la rece la cald nu se face pe încetul. *4.* Aşa stînd lucrurile, elementul umed fiind dătător de viaţă, materia vie îşi ia pe dată hrană în timpul nopţii de la vaporii de apă ce se condensează, pe cînd — ziua — această materie, sub înrîurirea soarelui, ajunge a se vîrtoşa. În cele din urmă, germenii, care ating deplina lor dezvoltare, rup membranele ce le acoperă — acum cu totul arse — şi fac să se ivească fel şi chip de vietăţi. *5.* Vieţuitoarele în care căldura este cea mai mare se înalţă în văzduh : acelea sînt păsările. Iar cele mai legate de vîrtoşia pămîntului se rînduiesc printre tîrîtoare şi printre celelalte animale ale pămîntului. Vietăţile cu o alcătuire a corpului ce se leagă mai mult de umiditate o pornesc degrabă spre elementul care le este înrudit şi ele sînt vieţuitoarele din apă. *6.* Pămîntul, vîrtoşindu-se tot mai mult, sub înrîurirea focului din soare şi sub a vînturilor, n-a mai putut în cele din urmă să zămislească nici o vietate, din cele mai desăvîrşite. De acum înainte, fiinţele vii vor da naştere — prin împreunarea lor — altor vietăţi, fiecare după specia sa. *7.* Se pare că şi Euripide [25], ucenicul filozofului naturalist Anaxagora, a împărtăşit această părere în ce priveşte începutul Universului ; căci iată ce scrie el în *Melanippe* [26] : „Şi cerul şi pămîntul erau de-a valma, la început. Dar după ce s-au despărţit, toate au prins viaţă şi se năşteau la lumină : copacii, zburătoarele, dihăniile pe care pămîntul şi marea le hrănesc ; şi, de asemeni, s-a ivit şi neamul oamenilor celor muritori."

VIII. Iată cele ce ni s-au spus privitor la obîrşia lumii [27]. Se pretinde că cei dintîi oameni trăiau o viaţă fără de nici o rînduială, aidoma vieţii dobitoacelor. Porneau care încotro să culeagă ierburile de care vor fi avut nevoie, cum şi roadele copacilor sălbatici. *2.* Atacaţi de fiare, ei şi-au dat seama că binele lor era să se ajute între dînşii. Strîngîndu-se laolaltă — de frică — au început a-şi cunoaşte firile şi, pe încetul, s-au deprins unii cu alţii. *3.* La început glasul le era nedesluşit: ei nu puteau rosti tot gîndul lor! Cu vremea însă, acele sunete pe care le scoteau au ajuns articulate şi, fiindcă ei au aflat pentru fiecare lucru un simbol, izbutiră să înfăţişeze cele ce cugetau. *4.* Cum oamenii locuiau pretutindeni în lumea care este astăzi locuită, nu au vorbit cu toţii aceeaşi limbă. Fiecare aşezare omenească şi-a statornicit, cum a putut, graiul său. Şi iată prin urmare pentru ce au luat naştere feluritele limbi de care se folosesc oamenii, iar din acele întîi grupări omeneşti s-au alcătuit tot felul de seminţii. *5.* Întîii oameni duceau o viaţă cît se poate de anevoioasă, pentru că nu fuseseră în stare a descoperi încă lucrurile de folos vieţii: erau goi, nu ştiau ce e un adăpost, încă nu se deprinseseră cu focul şi nici măcar nu le trecuse prin gînd că putea să existe şi o hrană gătită. *6.* Ei nu se gîndeau că ar putea culege fructele sălbatice, pe care să le pună de o parte, pentru vremea rea. Şi, astfel, mureau mulţi în timpul iernii, din pricina frigului şi a lipsei de hrană. *7.* Încetul cu încetul, s-au deprins a-şi afla un adăpost iarna, prin peşteri, şi să pună de o parte fructele ce se pot păstra. *8.* După ce cunoscură focul şi multe lucruri în ajutorul lor, treptat ei descoperiră şi meşteşugurile, şi tot ce-ar fi putut s-ajute vieţii oamenilor trăind laolaltă. *9.* Ca să vorbim pe scurt, Nevoia, ea însăşi, a fost învăţătoarea omului. Ea a deprins această vietate bine înzestrată de Fire a-şi folosi, pentru orice lucru de trebuinţă, mîinile, graiul şi agerimea minţii. *10.* Despre felul cum s-au ivit întîii oameni şi despre cel mai vechi fel de viaţă al lor, să ne mărginim la cele înfăţişate pînă aici [28], pentru că, în opera noastră, trebuie să căutăm cuvenita măsură.

IX. Acum vom încerca să arătăm mai cu de-amănuntul faptele despre care vorbeşte tradiţia, în măsura în care ele s-au petrecut în ţări care ne sînt cunoscute. *2.* Cît priveşte pe întîii regi ce au domnit în lume, nu sîntem în stare să arătăm cine vor fi fost aceştia şi nici nu ne putem alătura istoricilor care pretind că ar avea de spus ceva despre ei. Căci este o imposibilitate ca scrisul să fi fost descoperit într-o vreme atît de depărtată, încît să fi existat pe vremea celor dintîi regi. Chiar dacă ar admite vreunul lucrul acesta, este cu totul limpede că grupul istoricilor a apărut chiar de curînd în viaţa societăţii omeneşti. *3.* Nu numai elenii, dar şi cei mai mulţi dintre barbari pretind că, de la bun început,

au locuit în țara lor și că — dintre toți oamenii — ei cei dintîi au fost descoperitorii meșteșugurilor folositoare vieții, iar evenimentele care s-au petrecut la dînșii sînt cele mai vechi și merită să fie consemnate de istorie. *4.* În ceea ce ne privește, nu am putea să hotărîm cu precizie vechimea fiecărui neam, nici care va fi fost mai de demult — și cu cîți ani este mai vechi decît celelalte popoare. Vom înfățișa însă, pe scurt, cele povestite la fiecare popor despre vechimea lui și despre faptele cele mai vechi, străduindu-ne a păstra în scrierea noastră buna rînduială. *5.* Opera pe care o întreprindem acum se va preocupa mai întîi de barbari, nu fiindcă i-am socoti mai vechi decît pe eleni — cum a pretins Ephoros [29] — dar pentru că ne-am pus în gînd ca mai întîi să isprăvim cu barbarii. Iar după ce vom fi început să arătăm istoria veche a elenilor, nu va mai trebui să aducem vorba — în povestirea noastră — despre întîmplări în legătură cu alte neamuri. *6.* Și cum Mitologia ne spune că în Egipt și-au avut obîrșia zeii, că observațiile cele mai vechi cu privire la astre s-au făcut acolo [30] și — mai mult decît atît — că tot în Egipt s-au desfășurat numeroase fapte de seamă ale unor oameni mari, să începem și noi istorisirea cu țara Egiptului.

X. Egiptenii povestesc [31] că la ei, unde ar fi începutul lumii, se vor fi născut întîii oameni, atît datorită climatului prielnic cît și mulțumită fluviului Nil. Căci în acesta și pe malurile lui se nasc nenumărate vietăți și valea fluviului înlesnește viețuitoarelor hrana, prin multele-i plante sălbatice, ce sînt ușor de dobîndit. Acolo cresc: rădăcina de trestie, lotusul, bobul egiptean și așa-zisul corsaion [32], și încă multe alte ierburi [33] de soiul acestora, care totodată pot fi de folos oamenilor, ca o hrană ce nu mai are nevoie să fie pregătită. *2.* Ca dovadă a faptului că viața s-a ivit pentru întîia oară în Egipt, locuitorii acestei țări încearcă să susțină că și astăzi în Theba ar exista unele pămînturi unde, în anumite momente, se nasc atît de mulți șoareci [34] — și atît de neînchipuit de mari —, încît îi înspăimîntă pe toți cei cărora le-a fost dat să-i vadă. Unii dintre ei nu sînt încă formați decît pînă la piept și la picioarele din față — cu care încearcă să se miște —, restul corpului neavînd încă o formă și fiind asemenea bulgărului de pămînt, din care s-au ivit. *3.* De aici se vede cu limpezime că la început, cînd a fost alcătuită lumea, Egiptul putea fi, mai mult decît oricare țară, locul de apariție a neamului omenesc, și aceasta mulțumită pămîntului său foarte prielnic vieții. Într-adevăr, și astăzi încă nicăieri nu se ivesc lucruri asemănătoare. Numai în Egipt putem vedea născîndu-se ființe vii într-un chip atît de ciudat. *4.* Mai mult: bătrînii povestesc cum că potopul de pe vremea lui Deucalion [35] — potop care a nimicit cele mai multe vietăți — era cît se poate de firesc să fi cruțat viețuitoarele din sudul Egiptu-

lui, întrucît ţinutul acesta este foarte secetos, iar rareori acolo cade ploaia. Iar dacă, aşa cum spun unii, potopul a pricinuit distrugerea cu desăvîrşire a tuturor vietăţilor şi glia a dat naştere unor fiinţe noi, ivirea iarăşi a unor vieţuitoare nu trebuia să aibă loc, potrivit unui atare raţionament, decît în ţara Egiptului. *5.* Ploile cele mari care se abătuseră asupra restului lumii, însoţite de obişnuita căldură din Egipt, vor fi făcut — de bună seamă — ca văzduhul să fie prielnic a da naştere fiinţelor. *6.* Şi în vremea noastră se poate vedea pe acele meleaguri, foarte limpede, cum în bălţile care se formează şi dăinuiesc în urma inundaţiilor apare viaţa. *7.* Cînd apele fluviului se retrag şi soarele usucă pojghiţa nămolului, atunci (se spune) apar animale, dintre care unele au trupul în întregime alcătuit, iar altele sînt formate doar pe jumătate, nedesăvîrşite fiind încă de pămînt.

XI. Oamenii care s-au ivit cei dintîi în Egipt, după ce au putut contempla universul şi natura lui, au fost cuprinşi de uluire, de admiraţie, cînd au văzut soarele şi luna. Şi ei au socotit că dăinuiesc din totdeauna două zeităţi : — soarele şi luna —, cărora le-au spus Osiris [36] şi Isis. Amîndouă aceste denumiri au un înţeles etimologic. *2.* Tălmăcit în elineşte [37], Osiris înseamnă „cel care are ochi mulţi" şi numele se justifică, pentru că — aruncîndu-şi razele — priveşte cu numeroşii ochi, pentru a spune, astfel, întreg pămîntul şi marea. Iar poetul la fel gîndeşte cînd zice [38] : „Soarele ce pe toate le vede şi pe toate le aude". *3.* În vechime, la eleni, lui Osiris autorii de mitologie îi spuneau Dionysos [39] sau, cu o uşoară schimbare în rostirea cuvîntului, Sirius [40]. Între aceştia, Eumolp [41], în ale sale *Bacchice*, se exprimă precum urmează : „Dionysos al nostru, cu ochii lui de foc, cu razele-i, străluce asemeni unui astru." Orfeu spune [42] : „Iată de ce Dionysos poartă numele de Phanes (=„Strălucitul")." *4.* Despre Osiris, unii pretind că are drept veşmînt pielea unui pui de ciută [43], ca să imite bolta cerească, cu stelele-i strălucitoare. Numele lui Isis, dacă-l tălmăcim, înseamnă, „cea veche", această denumire venind din însăşi obîrşia străveche şi din totdeauna a zeiţei [44]. Egiptenii îşi închipuie că are coarne, pentru ca — în felul acesta — să arate ce înfăţişare ia luna cînd se iveşte ca o semilună şi, totodată, pentru că la egipteni zeiţei Isis i-a fost închinată vaca [45]. *5.* Aceste două zeităţi (după cum cred egiptenii) cîrmuiesc întreg universul, dînd hrană tuturor vietăţilor şi făcîndu-le să propăşească de-a lungul răstimpului celor trei anotimpuri : primăvara, vara şi iarna, perioadă ce se înfăptuieşte printr-o mişcare nevăzută, mereu aceeaşi. Iar aceste anotimpuri, a căror fire este cît se poate de deosebită, a fiecăruia faţă de celelalte, duc la îndeplinire într-o minunată armonie ciclul unui an. Apoi, cele două zeităţi ajută cel mai mult la apariţia tuturor fiinţelor, prin materiile pe care le pun în slujba naşterii vieţii : un zeu dă

focul şi suflul vital, pe cîtă vreme celălalt — luna — dă umezeala şi vîrtoşia, iar amîndouă zeităţile, aerul. Prin aceste elemente, totul se zămisleşte şi creşte. *6.* De aceea, întregul univers s-a ivit din soare şi din lună [46]. Iar cele cinci elemente pomenite de noi — spiritul, focul, elementul solid şi cel apos, ca şi, în fine, tot ce ţine de firea văzduhului — alcătuiesc lumea, aşa cum capul, mîinile, picioarele şi celelalte părţi formează un trup omenesc.

XII. Locuitorii Egiptului au privit toate aceste elemente [47] ca pe nişte zei, iar cei dintîi oameni de la ei care au putut folosi o vorbire articulată i-au dat fiecăruia un nume particular. *2.* Spiritului ei i-au spus Zeus [48], dacă este să tălmăceşti cuvîntul, şi l-au socotit pricina vieţii tuturor fiinţelor vii, un fel de părinte a tot ce este inteligent. Spun egiptenii că poetul [49] cel mai vestit al elenilor este de aceeaşi părere cînd pe Zeus îl numeşte „tatăl oamenilor şi al Nemuritorilor". *3.* Focului i-au zis Hephaistos [50] — cum s-ar tălmăci în limba elenilor cuvîntul lor —, socotindu-l ca fiind o mare divinitate, care ajută mult la iscarea şi desăvîrşirea tuturor lucrurilor. *4.* Iar pămîntului, pe care l-au socotit cel ce primeşte în sînul său sămînţa însăşi a vieţii, i-au dat denumirea de „mamă". Tot aşa, elenii gliei îi zic *Demeter*, schimbînd puţin, în scurgerea vremii, rostirea cuvîntului. Căci la început i se spunea *Ge Meter*, aşa cum ne-o arată şi Orfeu [51], care zice : „Demeter, Glia, mamă a tuturor şi aceea ce le dăruie totul, din belşug". *5.* Egiptenii susţin că apei strămoşii lor din vremile străvechi îi ziceau *Oceane*, ceea ce în traducere ar fi „mama doică", şi a primit înţelesul, la unii dintre eleni, de *Oceanos* [52]. Despre acesta poetul spune : „Oceanos, obîrşia zeilor, şi maica Tethys" [53]. *6.* Îşi închipuie egiptenii că Oceanos este fluviul Nil, unde — după socotinţa lor — s-au născut zeii. Căci, în întreaga lume, nicăieri altundeva decît în Egipt, nu se află cetăţi numeroase pe care să le fi construit zeii cei străvechi. Bunăoară : Zeus, Helios, Apolo, Pan, Eileithyia şi mulţi alţii [54]. *7.* Egiptenii afirmă că aerului i s-ar fi spus, în traducere, Atena [55], pe care strămoşii lor au socotit-o fiică a lui Zeus, închipuindu-şi-o ca pe o fecioară. Într-adevăr, aerul prin firea lui rămîne nesupus stricăciunii, neîntinat, şi se întinde pînă în partea cea mai de sus a întregului univers. Şi iată de ce legenda ne-o înfăţişează pe Atena ca fiind născută din ţeasta lui Zeus. *8.* Un alt nume care i s-a mai dat este Tritogeneia, fiindcă natura i se schimbă de trei ori în cursul anului : primăvara, vara şi iarna. Ei spun că a mai fost numită şi Glaucopis, nu pentru că a fi avut ochii albaştri, aşa cum şi-au închipuit-o unii eleni — ceea ce desigur era o naivitate —, ci fiindcă este albăstruie culoarea aerului. *9.* Egiptenii pretind că aceşti cinci zei cutreieră toată omenirea, arătîndu-li-se oamenilor cînd sub înfăţişarea unor animale

sfinte, cînd sub chip omenesc sau sub o altă înfățișare ; și aceasta nu-i doar o poveste, ci lucru cu putință, dacă e adevărat că zeitățile acestea sînt cele care au dat naștere la toate făpturile. *10.* Cam la fel zice și poetul, care a călătorit în Egipt, aflînd atari lucruri de la preoții bătrînașilor ; el a alcătuit, printre alte versuri, și pe acestea [56], unde arată fapte aievea : „Zeii, sub chip de călători, străbat orașele și cercetează silnicia și dreptatea oamenilor". Despre zeii cei veșnici din cer, iată cele ce povestesc egiptenii.

XIII. În afară de aceste zeități, mai sînt — după cum ne istorisesc tot egiptenii — și alte ființe zeificate, ce-au fost cîndva doar muritori, dar care prin înțelepciune și prin binele pe care l-au făcut oamenilor au ajuns să dobîndească nemurirea. Dintre aceștia, unii au fost și regi în Egipt. *2.* Tălmăcite, numele lor sînt cîteodată aceleași ca și ale zeilor cerești. Alți zei au însă o denumire care rămîne doar a lor. Numele sînt : Helios, Cronos și Rheea, apoi Zeus — căruia unii îi spun Ammon — și, alături de ei, Hera și Hephaistos, apoi Hestia și, în sfîrșit, Hermes. Cel dintîi rege al Egiptului a fost Helios [57], numele său fiind același cu al astrului de pe cer. *3.* Unii dintre preoți spun că, în Egipt, cel care a domnit cel dintîi ar fi fost Hephaistos [58], descoperitorul focului. Datorită acestei binefaceri, el ajunse la cîrmuirea țării. Odată, în timp de iarnă, cînd un copac din munți a fost lovit de trăsnet, iar apoi focul a cuprins pădurea de alături, Hephaistos s-a apropiat de foc și s-a bucurat mult de căldura lui. Și, de îndată ce focul a fost gata să se stingă, el l-a aținat mereu, aducînd întruna lemne, și, ținînd aprinsă flacăra, Hephaistos i-a chemat și pe ceilalți oameni, să se bucure și ei de căldura și puterea focului. *4.* Apoi a domnit Cronos care — căsătorindu-se cu sora lui, cu Rheea [59] — avu copii pe Osiris și pe Isis, după cum spune o legendă. După cei mai mulți mitologi însă, odraslele lui Cronos au fost Zeus și Hera. Datorită virtuții lor, ei au ajuns stăpînii întregii lumi. Zeus și Hera au zămislit cinci zei, născuți fiecare în cîte una din cele cinci zile intercalate [60] ale anului egiptean. Numele acestor copii sînt : Osiris și Isis, apoi Typhon, Apolo și Afrodita. *5.* Tălmăcit în grecește, Osiris înseamnă Dionysos, iar Isis răspunde, într-o foarte mare măsură, numelui Demetrei. Iar după ce Osiris a luat de nevastă pe Isis și a urmat tatălui său la domnie, aduse multe binefaceri neamului omenesc.

XIV. Osiris ar fi fost cel dintîi care i-a hotărît pe oameni să se lase de antropofagie [61], după ce Isis descoperi atît roadele grîului, cît și ale orzului, care în Egipt creșteau peste tot, fără a fi semănate, așa cum cresc și celelalte plante. Oamenii nu le cunoșteau, iar Osiris descoperi cultivarea lor. Datorită gustului plăcut al grăunțelor de curînd descoperite, oamenii au fost bucuroși să se lase de hrana lor de pînă atunci, văzînd cît de înțelept era să se lepede de obiceiul sălbatic de-a se măcelări

unii pe alții. 2. Întru amintirea descoperirii acestor roade, egiptenii păstrează și astăzi — și încă din vechime — următoarea tradiție: la vremea secerișului, oamenii dăruiesc ca prinoase întîiele spice de grîu secerate, iar lumea stă lîngă snop și-l bate mereu, strigînd-o cu glas puternic pe Isis. Iar în acest fel egiptenii slăvesc zeița, pentru a fi descoperit bucatele pămîntului în vremuri de demult. 3. În unele cetăți, cînd se desfășoară sărbătorile zeiței Isis [62], oamenii, mergînd în convoi, duc, printre alte lucruri, coșuri cu grîu și cu orz, în amintirea a ceea ce zeița descoperise cu atîta dibăcie în vechime. Se mai povestește că Isis a dat legi potrivit cărora oamenii trebuiau să-și facă unul altuia dreptate, încetînd a mai săvîrși fapte silnice și fărădelegi, și aceasta de teamă că vor fi pedepsiți. 4. Iată prin urmare pentru ce vechii eleni o numesc pe Demeter „dătătoarea de legi", ea fiind cea dintîi care le-a statornicit.

XV. Se mai povestește că Osiris și însoțitorii săi au întemeiat în Thebaida din Egipt o cetate cu o sută de porți, denumită de oameni Herapolis, după numele mamei zeului, urmașii spunîndu-i cetății Diospolis [63], iar unii Theba. 2. Domnește neînțelegerea în privința faptului de a ști care va fi fost obîrșia acestei cetăți. Atît istoricii cît și preoții egipteni nu și-au putut da seama cum au stat lucrurile. Mulți socot că Theba n-a fost zidită de Osiris și însoțitorii săi și că mai curînd — mulți ani după acesta — a întemeiat-o un rege oarecare, despre care vom da lămuriri cînd vom ajunge cu povestirea noastră la timpul în care regele acela a trăit. 3. Egiptenii povestesc că Osiris a înălțat părinților săi, Zeus și Hera [64], un templu vrednic a fi pomenit, atît prin măreție cît și prin bogăția lui [65]. A mai clădit Osiris două temple lui Zeus și amîndouă din aur, unul mai mare — lui Zeus Uranios —, iar cel mai mic l-a închinat acelui Zeus care a fost rege al egiptenilor și părinte al lor, și căruia unii îi zic Ammon. 4. Osiris a mai înălțat și alte temple celorlalți zei, făurite din aur, dînd fiecăruia cinstirea cuvenită și hotărînd și cine să fie preoții care să păstreze cultul. Osiris și Isis au dat cinstire descoperitorilor de meșteșuguri și acelora care au găsit anumite mijloace pentru a îmbunătăți felul de viață al oamenilor. 5. După ce au fost descoperite la Theba mine de aramă și de aur [66], s-au făurit arme pentru uciderea fiarelor și unelte pentru a munci pămîntul, pe care cu multă rîvnă oamenii l-au făcut să rodească. Apoi, ei au făurit statui și au zidit temple minunate, acoperite de aur, întru slăvirea zeilor. 6. Lui Osiris i-a plăcut și agricultura. El fusese crescut la Nysa, o cetate din Arabia Fericită, în vecinătatea Egiptului. Cum era feciorul lui Zeus, elenii l-au numit Dionysos, după numele tatălui său și după numele acelei localități [67] unde el se născuse. 7. Poetul, într-unul din imnurile sale [68], pomenește și el de Nysa, spunînd că se află în apropierea Egiptului [69]. Iată spusele sale: „Nysa cea așezată pe un munte înverzit, departe de Fenicia și aproape de fluviul Nil".

8. Se povesteşte că Osiris este descoperitorul viţei de vie — în apropierea Nysei — şi că tot el a născocit cultivarea ei, fiind cel dintîi băutor de vin şi învăţîndu-i pe muritori plantarea viţei, întrebuinţarea vinului [70], pregătirea şi păstrarea lui. 9. Fiinţa cea mai slăvită de către Osiris a fost Hermes, acesta fiind hărăzit în chip deosebit pentru tot ce poate sluji propăşirea vieţii în societate.

XVI. Potrivit tradiţiei egiptenilor, Hermes [71] este cel care a născocit primul vorbirea articulată şi care a dat nume multor lucruri ce, înaintea lui, nu erau numite. Născocirea literelor şi rînduirea sacrificiilor, cum şi cinstirea zeilor, tot lui i se datorează. La fel, cercetarea stelelor orînduite pe cer, armonia sunetelor şi natura lor. A fost totodată întemeietorul palestrelor, al meşteşugului mişcărilor ritmice pe care le poate face trupul omenesc, precum şi al artei care urmăreşte o bine proporţionată dezvoltare a trupului. Hermes a născocit lira cu trei corzi, imitînd cele trei anotimpuri ale anului. Căci el s-a folosit de trei tonuri, ascuţit, grav şi mijlociu: cel ascuţit imită vara, cel grav — iarna, cel mijlociu — primăvara. 2. Tot Hermes i-a învăţat pe eleni a-şi tălmăci cugetările, şi de la această destoinicie a lui i s-a tras şi numele [72] de Hermes. El era scribul [73] sacru al lui Osiris, consultat de el în toate privinţele; şi el se folosea cu precădere de sfatul lui. Hermes ar fi descoperit şi măslinul [74] — iar nu Atena, cum pretind elenii.

XVII. Egiptenii spun că Osiris, care din fire era un binefăcător şi a fost dornic de slavă, a cutreierat pămîntul — după ce îşi adunase o mare oaste — învăţîndu-i pe oameni cultivarea viţei de vie, a grîului şi orzului. 2. Căci zeul nostru [75] îşi făcuse socoteala cum că, după ce va pune capăt sălbăticiei oamenilor şi le va îmblînzi felul de viaţă, va dobîndi cinstirile vrednice de cei vejnici, deoarece binele ce-l făptuia era de nepreţuit. Aşa s-a şi întîmplat. Nu numai oamenii din vremea sa au primit darurile cu recunoştinţă, dar întreaga posteritate l-a slăvit, ca pe zeităţile cele mai de seamă, căci lui îi datorau hrana. 3. Osiris, după ce a rînduit — zice-se — treburile Egiptului, ar fi încredinţat întreaga putere soţiei sale Isis, căreia i-ar fi dat un sfetnic, pe Hermes, fiindcă acesta prin cuminţenie îi întrecea pe toţi cei din jurul lui. Iar pe Heracles [76] l-a numit căpetenia tuturor oştilor ţării ce era sub stăpînirea sa, acesta fiindu-i rudă şi fiind foarte vestit pentru vitejia şi vînjoşia sa. Cîrmuirea acelor părţi ale Egiptului care se află lîngă Fenicia şi lîngă mare, Osiris a încredinţat-o lui Busiris, iar pe aceea a ţinuturilor dinspre ţara etiopilor şi Libya, lui Anteu [77]. Apoi, a pornit din Egipt cu oastea lui să se războiască, luîndu-l cu sine şi pe fratele său căruia elenii îi spun Apolo [78]. 4. Apolo — aşa povestesc egiptenii — ar fi descoperit laurul, închinat lui de oameni. Descoperirea iederei este însă pusă pe seama lui Osiris, această plantă fiind închinată lui de egipteni, cum a fost în-

chinată lui Dionysos de către eleni. În limba egipteană iedera se numeşte „planta lui Osiris". *5.* Iar egiptenii, cînd este vorba de consacrări, preferă iedera viţei de vie, pentru că aceasta din urmă îşi pierde frunzele, pe cîtă vreme iedera rămîne mereu verde. Astfel au făcut cei vechi cu plantele ce-şi păstrează prospeţimea frunzei : ei au închinat mirtul Afroditei, laurul lui Apolo şi măslinul Atenei.

XVIII. Se spune că Osiris, în expediţia sa, pornise împreună cu doi fii [79] ai săi : Anubis şi Macedon, bărbaţi însemnaţi prin vitejia lor. Şi unul şi celălalt purtau armuri uimitoare şi făurite din pieile unor animale a căror îndrăzneală încercau s-o urmeze. Anubis era îmbrăcat cu o piele de cîine, pe cîtă vreme Macedon purta o piele de lup. Şi iată pentru ce aceste animale sînt atît de slăvite de către egipteni. *2.* Osiris îl luă cu sine şi pe Pan [80], cinstit cu deosebire în ţara Egiptului, căci egiptenii îi aşază statui în toate templele ; ba chiar ei au întemeiat în Thebaida şi un oraş, care se numeşte Chemmo [81], ceea ce s-ar tălmăci prin „oraşul lui Pan". Îl mai întovărăşeau şi doi oameni priceputi în ale agriculturii : Maron [82], care ştia să cultive viţa de vie, şi Triptolem [83], priceput în a semăna şi secera grîul. *3.* Totul fiind pregătit, Osiris făgădui zeilor că-şi va lăsa părul să crească în tot timpul călătoriei sale, pînă se va întoarce în ţara Egiptului ; şi astfel el porni să străbată Etiopia. Datorită lui s-a înpămîntenit obiceiul care a dăinuit pînă foarte aproape de zilele noastre ca egiptenii, în timpul cît călătoresc, din clipa plecării pînă cînd se întorc acasă, să nu-şi taie părul. *4.* Se spune că, în vreme ce străbătea Etiopia, i-au fost aduşi lui Osiris satiri care — zice-se — erau acoperiţi de păr pînă la şale. Osiris îndrăgea veselia şi dansul şi, de aceea, aducea întotdeauna cu sine o mulţime de cîntăreţi, printre care se aflau nouă fecioare pricepute să cînte şi iscusite în toate artele ; acestora elenii le-au zis Muze. Egiptenii povestesc că le conducea Apolo, din care pricină i-au şi dat lui denumirea de Musagetul. *5.* Osiris luă cu sine în expediţia lui şi pe satiri, atît de dăruiţi în arta dansului, la cîntări şi la tot felul de petreceri şi glume. Căci expediţia lui Osiris nu pornise să facă război, să dea bătălii şi să înfrunte primejdiile. Pretutindeni el era primit, de toate neamurile, ca un zeu, deoarece ei îl socoteau un binefăcător. *6.* După ce i-a învăţat pe etiopieni să muncească pămîntul şi a întemeiat la ei cetăţi care aveau să fie vestite, Osiris lăsă în urma sa guvernatori ai ţării de acolo, care aveau să le poarte de grijă şi să strîngă birurile.

XIX. Pe cînd Osiris şi cu ai săi se îndeletniceau cu aceste fapte, se povesteşte că la vremea cînd răsărise steaua Sirius [84] (vremea revărsării apelor fluviului), Nilul, rupîndu-şi zăgazurile, inundă o mare parte a Egiptului şi acoperi mai ales ţinutul al cărui cîrmuitor era Prometeu. Puţini de pe meleagurile acelea au mai scăpat cu viaţă, iar Prometeu — deznădăjduit — fu cît pe-aci să-şi pună capăt zilelor. *2.* Apele flu-

viului fiind atît de iuți și năprasnice, i s-a mai spus Nilului și Vulturul. Dar Heracles, care era pornit să înfăptuiască lucruri mari și rîvnea isprăvi vitejești, a refăcut digurile și fluviul a reintrat în albia sa. *3.* Iată pentru ce, în urma acestei întîmplări, unii poeți ai elenilor au povestit o legendă [85] potrivit căreia Heracles ar fi ucis vulturul ce rodea ficatul lui Prometeu. *4.* Cel mai vechi nume [86] al fluviului este Oceane, adică — tălmăcit în greceşte — Oceanos. Mai apoi, din pricina marilor revărsări de ape, a fost numit Vulturul ; în urmă, a primit numele de Aigyptos, după numele unui rege din această țară. O mărturie ne-o dă poetul cînd spune : „Mi-am ancorat sprintenele corăbii în fluviul Aigyptos" [87]. Fluviul se revarsă în mare în apropierea locului numit Thonis [88] — un vechi port negustoresc al Egiptului. În sfîrșit i s-a spus și Nil (nume pe care-l poartă și astăzi), de la regele Neileus [89]. *5.* Cînd Osiris ajunse la hotarul Etiopiei, el ridică de-o parte și de alta a fluviului diguri mari, în așa fel încît, atunci cînd aveau să se pornească revărsări de ape, să nu se mai formeze mlaștini mai mari decît ar fi fost de folos. Prin anumite deschizături, pe care el le făcuse în stăvilare, apa putea să se scurgă doar atîta cît era necesar. *6.* Apoi, Osiris și-a urmat mai departe călătoria prin Arabia, de-a lungul Mării Roșii [90] și a pătruns pînă la inzi, ajungînd chiar la capătul pămîntului. *7.* El a întemeiat în India numeroase cetăți, dintre care a numit-o pe una Nysa, în amintirea localității din Egipt, unde el fusese crescut. În acest oraș, Osiris a plantat iederă, din aceea care în India — și în ținuturile învecinate — nu poate fi găsită decît în locul acesta, crescînd acolo pînă în zilele noastre. *8.* A mai lăsat și alte semne ale șederii sale pe aceste meleaguri, ceea ce i-a făcut pe inzii de mai tîrziu să spună că obîrșia zeului se afla în India.

XX. A luat parte și la vînătorile de elefanți și pretutindeni a înălțat coloane cu inscripții care aminteau de expediția lui. Osiris a mai străbătut și țările altor popoare din Asia și, trecînd Hellespontul, a ajuns în Europa. *2.* În Tracia, el a ucis pe regele Licurg — regele barbarilor din părțile acelea, fiindcă îndrăznise să i se împotrivească și lăsă în urma-i pe Maron, care acum era un bătrîn, dîndu-i în grijă cultura plantelor aduse de el pe pămîntul trac. I-a mai poruncit să clădească un oraș, căruia i s-a dat numele de Maroneia [91]. *3.* Iar pe fiul său Macedon, Osiris l-a făcut rege al țării căreia de atunci i s-a spus Macedonia. Lui Triptolem i-a încredințat apoi grija culturii pămîntului din Attica. Pe scurt, Osiris străbătu întreg pămîntul locuit și făcu să propășească viața oamenilor, răspîndind cultura unor plante foarte ușor de cultivat. *4.* Acolo unde pămîntul nu era prielnic plantării viței de vie, Osiris i-a învățat pe oameni să-și pregătească din orz o băutură, plăcută la gust și foarte tare, care nu era cu mult mai prejos decît vinul. *5.* Întorcîndu-se în Egipt,

Osiris aduse cu sine, de pretutindeni, daruri minunate şi, datorită marilor lui binefaceri, s-au învoit cu toţii să-i recunoască nemurirea şi să-l slăvească asemenea zeilor din ceruri. *6.* Şi astfel, trecînd din rîndul oamenilor în rîndurile zeităţilor, Isis şi cu Hermes i-au adus jertfe şi l-au cinstit în chipul cel mai strălucit. Ei au introdus în cultul său şi ceremonii de iniţiere [92], slăvind în chipul acesta puterea zeului.

XXI. Cu toate că preoţii ţinuseră multă vreme ascunsă moartea regelui, s-a întîmplat totuşi că, în scurgerea anilor, unii să dea în vileag mulţimii ceea ce — pînă atunci — fusese tăinuit. *2.* Iată ce au istorisit preoţii egipteni [93] : Osiris ar fi domnit cu duhul dreptăţii asupra Egiptului şi ar fi fost ucis de către fratele său Typhon [94], un om aprig şi nelegiuit. Acesta i-a tăiat trupul în douăzeci şi şase de bucăţi, dînd cîte o bucată fiecăruia dintre acei în tovărăşia cărora se năpustise împotriva lui Osiris, fiindcă voia ca toţi să fie părtaşi la făptuirea lui nelegiuită. Typhon era încredinţat că va putea astfel să aibă sprijinitori şi păzitori siguri ai domniei sale. *3.* Dar Isis, sora şi soţia lui Osiris, răzbună uciderea cu ajutorul fiului său Horus şi-i luă viaţa lui Typhon şi tuturor părtaşilor la nelegiuire, ajungînd în chipul acesta regina Egiptului. *4.* Avusese loc o bătălie pe malul fluviului dinspre Arabia, în apropierea satului ce se numeşte Antoios, după numele lui Anteu [95], pe care Heracles l-a ucis pe vremea lui Osiris. *5.* Isis găsi toate părţile trupului [96] lui Osiris, în afară de părţile ruşinoase. Şi fiindcă nu voia să se ştie unde se află mormîntul soţului ei, pentru ca mormîntul lui să fie slăvit de toţi locuitorii Egiptului, iată ce făptui : După cîte se povesteşte, Isis tăinui fiecare bucată din trupul lui Osiris într-un trup omenesc, plăsmuit din ceară şi din mirodenii, mare cît trupul soţului. *6.* Apoi chemă, pe rînd, toate grupările de preoţi şi le ceru prin jurămînt să nu destăinuiască ce le va fi încredinţat lor. Fiecărui grup îi spuse că doar lui i-a încredinţat corpul regelui, amintind binefacerile lui. Le-a îndemnat pe toate să-i aşeze leşul în templul lor şi să-i dea slăvire ca unui zeu. Preoţii mai aveau şi datoria să-i închine un animal, oricare va fi fost ; iar cît acesta era viu, să-l slăvească la fel cum înainte îl slăviseră pe Osiris, după moarte învrednicindu-l de aceeaşi înmormîntare ca pe regescu-i soţ. *7.* Şi, cum voia să-i îmbie pe preoţi a-i da lui Osiris cinstirea despre care am vorbit, încredinţîndu-i că o fac spre binele lor, Isis le dărui a treia parte din ţinut, spre a face faţă cultului şi îndatoririlor sfinte. *8.* Iar preoţii şi-au adus aminte de binefacerile lui Osiris şi, în dorinţa lor de a fi zeiţei pe plac, dar şi împinşi de propriul interes, au îndeplinit toate cîte le ceruse ea. *9.* Iată, prin urmare, pentru ce pînă în zilele noastre toţi preoţii pretind că Osiris a fost înmormîntat în ţinutul de sub oblăduirea lor şi ei cinstesc

animalele ce, dintru început, au fost închinate lui ; iar, după ce au murit acestea, la îngropăciune, preoții se arată cuprinși de aceeași jale ca și cum ar fi vorba de Osiris. *10.* Taurii sacri, cunoscuți sub numele de Apis și de Mnevis [97], fiind închinați lui Osiris, s-a dat poruncă tuturor egiptenilor să-i slăvească întocmai ca pe zei. *11.* Căci aceste vietăți au fost de cel mai mare ajutor celor care au descoperit bucatele, pentru însămînțare și cît privește toate foloasele pe care agricultura le-a adus muritorilor.

XXII. Se mai povestește că Isis, după moartea lui Osiris, s-a jurat să nu mai aibă legături trupești cu nici un bărbat și că, în tot timpul vieții sale, ea a domnit cum nu se poate mai drept, că i-a întrecut pe toți prin binefacerile de care a dat dovadă față de supușii săi. *2.* Ca și lui Osiris, și ei — după ce a trecut în lumea zeilor — i s-au adus aceleași slăviri ce se datorează Nemuritorilor. Isis a fost înmormîntată în apropierea Memphisului. Acolo e mormîntul ei și se poate vedea pînă astăzi, lîngă templul lui Hephaistos. *3.* Unii susțin că trupurile acestor două zeități nu sînt înmormîntate la Memphis, ci în apropierea hotarului dintre Etiopia și Egipt, într-o insulă a Nilului, care se află în preajma localității numite Philai [98]. Datorită întîmplării acesteia, insulei i s-a zis „Cîmpul Sacru". *4.* Cei ce povestesc legenda se bizuie pe faptul că acolo poate fi văzut mormîntul înălțat lui Osiris, și păstrat pînă în zilele noastre, mormînt pe care toți preoții din Egipt îl slăvesc. Iar în jurul lui se află trei sute șaizeci de cupe pentru libații [99]. *5.* Zilnic umplu preoții cupele cu lapte, cîntînd cîntece de jale, în care invocă numele zeilor. *6.* De aceea în această insulă nu pot pătrunde decît preoții. Toți locuitorii Thebaidei — ținutul cel mai vechi al Egiptului — sînt încredințați că jurămîntul cel mai de seamă se rostește doar pe mormîntul de la Philai, al lui Osiris. În felul acesta părțile trupului regelui care au fost găsite ar fi primit, zice-se, cinstirea îngropăciunii. Părțile rușinoase — spun preoții — au fost zvîrlite de Typhon în fluviu, fiindcă nici unul din părtașii la nelegiuire nu voise să le ia. Dar Isis socoti că și acestea erau vrednice de slăvirile cuvenite zeilor ; și pregăti o imagine a lor, poruncind să fie așezată în templu și preamărită prin inițieri și jertfe ca o icoană. Ele trebuiau să se bucure de cinstirile cele mai mari. *7.* Și de aceea elenii care și-au luat celebrarea orgiilor din Egipt [100], cum și serbările întru slava lui Dionysos, preamăresc această parte a trupului pe care o numesc „phallos" prin mistere, prin inițieri spre mărirea zeului și prin sacrificii.

XXIII. De la Osiris și Isis pînă la domnia lui Alexandru, întemeietorul — în Egipt — a cetății ce-i poartă numele, ar fi trecut, așa ne spun preoții, mai mult de zece mii de ani. Unii însă au scris că s-ar fi scurs cam vreo douăzeci și trei de mii de ani. *2.* Acei care pretind că

zeul [101] s-a născut în Theba din Beoţia ca fiu al lui Zeus şi al Semelei se înşeală, fiind aceasta doar o ticluire a preoţilor. Într-adevăr, Orfeu, care a călătorit în Egipt şi a luat parte la iniţierile şi la tainele lui Dionysos, fiind binevoitor cadmeilor [102] care îl cinsteau, a strămutat în ţinutul acestora naşterea zeului, ca să le facă plăcere. Iar poporul de rînd, poate şi din neştiinţă, poate şi pentru că erau oamenii dornici să fie Dionysos socotit un zeu elen, a primit cu dragă inimă iniţierile şi tainele dionysiace. *3.* Orfeu a găsit următorul prilej să strămute locul naşterii zeului şi să schimbe ceremoniile de iniţiere prin care era slăvit Osiris în tainele lui Dionysos. *4.* Cadmos [103], care se născuse în Theba cea din Egipt, avu, printre alţi copii, şi pe Semele [104]. Batjocorind-o un necunoscut, Semele rămase grea şi, după şapte luni, dădu naştere unui copil care la înfăţişare aducea mult cu Osiris, aşa cum şi-l închipuiau egiptenii. Un asemenea copil nu prea trăieşte mult, fie din vrerea zeilor, fie pentru că Firea n-o îngăduie. *5.* Aflînd de cele întîmplate, Cadmos, căruia un oracol îi ceruse să nu-şi părăsească obiceiurile strămoşeşti, şi-a aurit copilul şi i-a adus cuvenite jertfe, ca şi cum însuşi Osiris — sub chipul acesta — s-ar fi înfăţişat în mijlocul oamenilor. *6.* Apoi Cadmos puse zămislirea pruncului pe socoteala lui Zeus. Astfel el îl slăvea pe Osiris şi spulbera ponegririle privitoare la siluirea fiicei lui [105]. De aici s-a ivit la eleni legenda că Semele, odraslă a lui Cadmos, rămînînd grea cu Zeus, îl născuse pe Osiris. În vremea care a urmat, Orfeu — bucurîndu-se de mare faimă printre eleni pentru cîntecul său, pentru riturile de iniţiere şi pentru cunoştinţele sale privitoare la zei — a fost oaspetele Thebei şi în chip deosebit a fost slăvit de cadmei. *7.* Fiindcă se împărtăşise din învăţăturile egiptenilor privitoare la zei, el a strămutat naşterea străvechiului Osiris în vremurile mai noi şi, ca să le fie cadmeilor pe plac, a statornicit noi misterii, în care-i învăţa pe iniţiaţi cum că părinţii lui Dionysos au fost Semele şi Zeus. Amăgiţi în parte de însăşi neştiinţa lor, în parte fiindcă socoteau că trebuie să i se dea crezare lui Orfeu [106], care se bucura de mare faimă, dar mai ales întrucît le făcea plăcere ca zeul acesta să fie socotit elen — aşa cum am mai spus-o —, oamenii primiră cu multă bucurie riturile de iniţiere. *8.* Apoi, după ce mitografii şi poeţii s-au încrezut în cele ce spunea legenda, teatrele au ajuns să fie pline de această poveste ; iar tradiţia făcu legenda să fie socotită fapt aievea, ce ar merita toată încrederea noastră şi o susţinere de neclintit. Pe scurt, elenii ar fi pretins că sînt ai lor eroii şi zeii cei mai vestiţi ai egiptenilor [107] ; ba, mai mult încă, spuneau că tot ale lor sînt coloniile trimise de egipteni.

XXIV. Potrivit tradiţiei egiptene, şi Heracles va fi fost de obîrşie egipteană, el care, bizuindu-se pe voinicia lui, străbătuse o bună parte

a lumii şi înălţase, la hotarul Libyei, o stelă. Şi această tradiţie încearcă să-şi afle crezare folosindu-se de chiar spusele elenilor. 2. Într-adevăr, toţi au împărtăşit părerea că Heracles i-ar fi sprijinit pe Olimpieni în războiul pe care l-au dus împotriva Giganţilor. Dar, spun preoţii din Egipt, vremea în care pămîntul a dat naştere Giganţilor nu poate fi aceeaşi cu vremea cînd — după spusa elenilor — venise pe lume Heracles, căci el a trăit cu o generaţie înaintea războiului de la Troia [108]. Mai degrabă, cred egiptenii, Giganţii s-ar fi ivit pe pămînt odată cu oamenii. De atunci numără locuitorii Egiptului mai mult de zece mii de ani. 3. De asemenea, măciuca şi cu pielea de leu nu s-ar fi potrivit decît cu vremea străvechiului Heracles, căci pe atunci nu fuseseră născocite încă armele de aramă ; şi oamenii, cînd voiau să ţină piept vrăjmaşilor, se foloseau doar de ciomege şi îşi ocroteau trupurile cu piei de fiare. Egiptenii ni-l înfăţişează pe Heracles ca fiind vlăstarul lui Zeus, dar spun că nu ştiu cine i-a fost mamă. 4. Fiul Alcmenei s-a născut cu mai bine de zece mii de ani mai tîrziu şi, la naştere, a fost numit Alceus, pentru ca mai tîrziu numele lui să se preschimbe în Heracles. Şi aceasta nu fiindcă, precum spune Matris [109], îşi dobîndise slava (*cleos*) datorită Herei, ci fiindcă, rîvnind să imite felul de viaţă al lui Heracles cel de odinioară, ajunsese a se împărtăşi din faima lui şi — pînă în cele din urmă — îi dobîndi numele. 5. Povestirile egiptenilor se sprijină şi pe o foarte veche tradiţie elenică, potrivit căreia Heracles ar fi mîntuit pămîntul de monştri. Dar lucrurile acestea nu s-ar fi putut petrece într-o vreme atît de apropiată de războiul Troiei, pentru că pe atunci, în cele mai multe părţi ale lumii, oamenii ieşiseră din starea lor de sălbăticie. Şi aceasta datorită meşteşugului agriculturii, datorită întemeierilor de cetăţi, datorită faptului că ei se statorniciseră pretutindeni. 6. Mai aproape de adevăr este faptul că Heracles ar fi adus la o viaţă mai blîndă pămîntul încă din vremile străvechi, cînd omenirea era năpădită de pustiirile multelor animale sălbatice, mai ales în Egipt unde ţinuturile, din partea superioară, sînt pînă în zilele noastre nelocuite şi bîntuite de fiare. 7. Şi de bună seamă că Heracles, grijuliu faţă de ţara de unde îşi trăgea obîrşia, a curăţit pămîntul ei de sălbăticiuni şi l-a dat în seama oamenilor care se îndeletnicesc cu muncile cîmpului, binefacere datorită căreia Heracles [110] dobîndi cinstirile datorate zeilor. 8. Se mai povesteşte şi că Perseu s-ar fi născut în Egipt, iar elenii ar fi strămutat locul naşterii lui Isis în Argos, cînd spun, în mitologia lor, că Io ar fi fost preschimbată în vacă.

XXV. Îndeobşte, domneşte o mare neînţelegere în ce priveşte aceste zeităţi. Aceeaşi zeiţă este numită de unii Isis, de alţii Demeter, de alţii Thesmophoros, de alţii Selene, de alţii Hera. Ba sînt şi unii care-i dau toate aceste denumiri [111]. 2. Lui Osiris unii îi spun Sarapis, alţii Dionysos,

alții Pluton, alții Ammon. I se mai zice și Zeus. Mulți socot că el ar fi chiar zeul Pan ; și sînt unii care susțin că Sarapis este divinitatea ce la eleni poartă numele de Pluton. Potrivit tradiției egiptene, Isis ar fi născocit multe leacuri folositoare sănătății omului, fiind iscusită în ale medicinei. *3*. Pentru acest motiv, după ce dobîndi nemurirea, Isis își află o mare desfătare să-i tămăduiască pe oameni. Muritorilor care-i cereau ajutorul ea le arăta în timpul somnului [112] leacul cel mai potrivit, astfel vădindu-și marea bunăvoință față de oricine își îndreaptă ruga către ea. *4*. Preoții egipteni pretind că ei nu aduc drept dovadă doar simple legende, cum au obiceiul s-o facă elenii, ci numai întîmplări neîndoielnice. Martoră le este aproape întreaga lume [113] care, cu multă rîvnă, o cinstește pe Isis, deoarece zeița și-a arătat tuturor puterea de a lecui. *5*. Celor suferinzi zeița li se ivea în vremea somnului, îi ajuta să scape de dureri și-i tămăduia în chip uimitor pe cei care-i dădeau ascultare. Mulți bolnavi în privința cărora medicii nu mai trăgeau vreo nădejde că s-ar putea tămădui, fiind boala lor atît de grea, au scăpat mulțumită lui Isis. Mulți orbi sau schilozi, după ce au alergat să dobîndească ajutorul zeiței, s-au văzut tot atît de sănătoși cum fuseseră la început. *6*. Tot Isis descoperi și mijlocul prin care omul poate ajunge nemuritor [114]. Cu ajutorul acestuia pe fiul său Horus nu numai că l-a înviat, după ce a fost ucis prin uneltirile Titanilor [115] — leșul lui [116] fusese găsit sub apă —, dar Isis i-a dăruit nemurirea. *7*. Se pare că Horus a fost cel din urmă dintre zeii care au domnit în Egipt, după ce tatăl său Osiris luă drumul spre lumea celor fără de moarte. Dacă ar fi să-l traducem, numele lui Horus [117] înseamnă, ne spun egiptenii, Apolo. El a învățat de la Isis, maică a sa, meșteșugul tămăduirilor și al ghicitului, ajungînd binefăcător al neamului omenesc, mulțumită oracolelor sale și datorită tămăduirilor [118].

XXVI. Preoții egipteni socot că de la domnia lui Helios și pînă în vremea cînd Alexandru a năvălit în Asia s-ar fi scurs vreo douăzeci și trei de mii de ani. *2*. Potrivit miturilor pe care ei ni le înfățișează, cele mai vechi zeități au stăpînit, fiecare, mai mult decît o mie și două sute de ani, iar acelea care au urmat lor în scaunul zeiesc au domnit nu mai puțin de trei sute de ani. *3*. Fiindcă apare de necrezut un număr așa mare de ani, unii încearcă să spună că, în vremile foarte de demult, cînd nu fusese încă descoperită mișcarea soarelui, anii erau socotiți [119] după ciclul pe care îl îndeplinește luna. *4*. Lucrurile stînd astfel, anul nu avea decît treizeci de zile. Prin urmare nu ar fi fost cu neputință ca unii oameni să fi trăit o mie și două sute de ani [120]. Căci și astăzi, cînd anul are douăsprezece luni, sînt destui inși care trec de o sută de ani. *5*. Iar cît privește pe regi despre care se zice că vor fi trăit pînă la trei sute de ani, sînt unii care aduc explicația cum că, pe acea vreme, anul trebuia să fi avut patru luni, care alcătuiau anotimpurile : primăvara, vara, toamna

și iarna. Iată deci pentru ce, la unii dintre eleni, anilor li se spune „anotimpuri" (*horoi*), iar analelor li se spune „horografii" [121]. *6.* Egiptenii povestesc că pe vremea zeiței Isis s-au născut acele făpturi care aveau mai multe trupuri și pe care elenii le-au numit Giganți [122], iar egiptenii — în templele lor — și le-au închipuit ca pe niște dihănii [123] lovite de Osiris și de cei din jurul său. *7.* Unii susțin că acești monștri s-ar fi născut din pămînt, chiar atunci cînd el dăduse naștere vietăților. Alții sînt de părere însă că Giganții erau doar oameni care se deosebeau de ceilalți muritori prin tăria trupului, fiind în stare a săvîrși numeroase isprăvi, și din această pricină mitologia i-a reprezentat ca pe ființe înzestrate cu mai multe trupuri. *8.* Aproape toți își închipuie că Giganții, pornind război împotriva lui Zeus și Osiris, au fost nimiciți pînă la ultimul.

XXVII. Împotrivindu-se obiceiului pe care îl au toate celelalte popoare, egiptenii au hotărît prin lege că se pot căsători cu surorile lor [124], întemeindu-se pe împrejurarea că în felul acesta Isis a putut să izbîndească ; căci ea, după ce se căsătorise cu fratele său Osiris — și după ce s-a stins acesta din viață —, a jurat să nu îngăduie nici unui alt bărbat a se apropia de dînsa și, urmărindu-l pe ucigașul soțului, a stăpînit cinstind cît se poate mai mult legile. Pe scurt, ea a adus cele mai numeroase și mai mari binefaceri întregului neam omenesc [125]. *2.* De aici s-a tras obiceiul ca, la egipteni, reginei să i se dea o mai mare putere decît regelui [126] și să fie mai slăvită, iar în viața oamenilor de rînd femeia să fie stăpîna bărbatului [127]. Acei care se însoară scriu chiar în contractul de căsătorie că au căzut la înțelegere ca, în toate, soției [128] să i se dea ascultare [128 bis]. *3.* Desigur, nu mi-a rămas necunoscut faptul că unii dintre istorici povestesc despre Isis și Osiris cum că mormintele lor se află la Nysa, în Arabia, ceea ce a făcut ca lui Dionysos să i se spună „cel din Nysa". Fiecăreia dintre divinitățile acesteia i s-a înălțat o stelă ce poartă în hieroglife o anume inscripție. *4.* Pe stela zeiței Isis scrie [129] : „Eu sînt Isis, care am domnit asupra întregii țări. Învățătorul meu a fost Hermes. Legile poruncite sub domnia mea nimeni nu le poate zădărnici. Sînt fiica cea mai vîrstnică a lui Cronos, cel mai tînăr dintre zei. Sînt nevasta și sora lui Osiris și eu cea dintîi am descoperit, pentru oameni, roadele care-i hrănesc. Sînt mama regelui Horus și răsar odată cu Steaua Cînelui [130]. Pentru mine a fost înălțată cetatea Bubastos. Te salut, te salut, țară a Egiptului, care m-ai hrănit !" *5.* Iată acum și ceea ce stă scris pe coloana [131] lui Osiris : „Tatăl meu este Cronos, cel mai tînăr dintre toți zeii. Sînt Osiris regele ! Sînt acela care am condus o expediție prin întreaga lume, ajungînd pînă la ținuturile cele nelocuite ale inzilor, pe meleagurile care se îndreaptă către miază-noapte. Ajuns-am chiar pînă la izvoarele fluviului Istru și de acolo am străbătut alte pămînturi pînă la Ocean. Sînt cel mai mare fiu al lui Cronos. Am ieșit dintr-un

ou [132] frumos şi nobil, am venit pe lume ca o sămînţă înrudită cu ziua. Nu este colţ de ţară pe unde să nu fi trecut, împărtăşind tuturor binefacerile descoperirilor făcute de mine". *6.* Iată ceea ce se spune că s-ar putea citi pe stelele lui Isis şi Osiris. Cît despre celelalte inscripţii, mai cuprinzătoare, ele s-au şters prin trecerea timpului. Părerile privitoare la mormîntul acestor zei se deosebesc de la scriitor la scriitor, şi aceasta din pricină că nu le era îngăduit preoţilor să împărtăşească ceea ce doar ei ştiau, taină pe care n-aveau voie s-o dezvăluie mulţimii, căci mari primejdii l-ar fi pîndit pe acela care dădea în vileag celor mulţi faptele zeieşti.

XXVIII. Egiptenii spun că, după întîmplările mai sus amintite, ar fi pornit din Egipt foarte multe colonii [133], ducîndu-se prin toate ţinuturile locuite. Belos [134], despre care legenda spune că era feciorul lui Poseidon şi al Libyei, ar fi dus colonişti pînă în Babylon. Statornicindu-se pe malurile Eufratului, el a instituit acolo, zice-se, preoţi care, aidoma celor din Egipt, erau scutiţi de plata oricărei dări şi de orice sarcină obştească. Babilonienii îl numesc chaldei, şi aceştia se îndeletnicesc cu cercetarea astrelor, făcînd acelaşi lucru pe care-l fac preoţii din Egipt, adică cercetînd natura ori ocupîndu-se de astre. *2.* Mai spun egiptenii că şi Danaos [135] a plecat din ţara Egiptului, ducînd cu sine o colonie pe care a statornicit-o în Elada. A fost Argosul, — zice-se — cea mai veche cetate a elenilor. Şi neamul colchilor din Pont şi evreii — între Arabia şi Siria — sînt tot urmaşii unor colonişti veniţi din Egipt. *3.* Iată din care pricină, la aceste neamuri, există de mult obiceiul, ce se trage din Egipt [136], ca băieţilor la naştere să li se facă tăierea împrejur. *4.* Potrivit tradiţiei egiptenilor, înşişi atenienii sînt coborîtorii unei colonii pornite din oraşul egiptean Sais. Ei încearcă, prin aceasta, să-şi dovedească înrudirea cu atenienii, care — spun ei — sînt, dintre toţi elenii, singurii care-i zic cetăţii „asty", denumire împrumutată [137] de la oraşul Asty din Egipt. Ba încă şi mai mult: însuşi felul în care este orînduită viaţa cetăţii ateniene, cum şi împărţirea pe categorii sociale sînt la fel ca în Egipt, unde cetăţenii se împart în trei clase. *5.* Cea dintîi categorie de cetăţeni o alcătuiesc aşa-numiţii eupatrizi, care, întocmai ca şi preoţii din Egipt, au dobîndit cea mai bună învăţătură, fiind vrednici de cinstirile cele mai mari. Cea de-a doua categorie este aceea a stăpînitorilor de pămînt (*geomoroi*), datori să aibă arme şi să lupte pentru apărarea cetăţii, aşa cum se întîmplă şi în Egipt, unde aşa-numiţii „agricultori" dau ţării ostaşi. Cea din urmă categorie îi cuprinde pe muncitorii (*demiurgoi*), ce se îndeletnicesc cu meşteşugurile manuale şi în sarcina cărora cad îndatoririle obşteşti cele mai trebuincioase; această a treia clasă se regăseşte şi la egipteni, avînd aceeaşi ocupaţie [138]. *6.* Atenienii au avut generali de obîrşie egipteană. Aşa bunăoară: Petes [139],

tatăl lui Menestheus, care fusese unul dintre cei ce luaseră parte la expediția împotriva Troiei, fiind el, fără doar și poate, de neam din Egipt și abia mai tîrziu dobîndind cetățenia ateniană, pentru ca — în sfîrșit — să ajungă regele Atenei. 7. [Cît despre egipteanul Cecrops] [140], acesta se bucura de o îndoită fire. Și acestui fapt atenienii, în ciuda străduințelor lor, nu i-au putut da vreodată de rost și n-au putut afla nici care îi era temeiul. Este neîndoielnic pentru oricine că el, luînd parte la viața cetățenească a două state, unul elen și celălalt barbar, avea două firi: jumătate animal și jumătate om.

XXIX. Mai susțin egiptenii în legătură cu cele spuse mai sus că Erechtheus [141] era egiptean de obîrșie și ajunse, mai apoi, rege al Atenei. Dovezile pe care ei le aduc sînt următoarele: după cum recunoaște toată lumea, o secetă mare bîntuia aproape tot pămîntul locuit, cu excepția Egiptului, fiindcă ținutul fusese ocrotit prin însăși așezarea lui. Dar seceta de care vorbim nimicise un mare număr de oameni și foarte multe roade ale pămîntului. Atunci Erechtheus, datorită legăturilor de sînge care-l legau cu Egiptul, aduse de acolo la Atena foarte mult grîu, astfel încît locuitorii cetății îl făcură rege, ca răsplată pentru binele ce-l făptuise. 2. Odată ajuns cîrmuitor, Erechtheus a introdus la Eleusis riturile de inițiere ale Demetrei și a statornicit acolo misteriile, împămîntenind astfel datini ce le împrumutase din Egipt. De atunci, s-a stabilit tradiția potrivit căreia, în aceeași vreme, ar fi venit și zeița în Attica, pentru că în timpurile acelea ar fi fost aduse la Atena roadele pămîntului cărora li s-a dat numele după cel al Demetrei. Și iată, prin urmare, de unde s-a ivit credința că zeița Demeter ar fi descoperit pentru a doua oară cultura cerealelor. 3. Cît despre atenieni, ei mărturisesc că venirea Demetrei și dăruirea grînelor au avut loc în timpul domniei lui Erechtheus, deoarece mai înainte grînele nu mai rodiseră deloc din pricina secetei. Ba mai mult încă: riturile de inițiere și misteriile zeiței au fost atunci rînduite la Eleusis. 4. Obiceiurile privitoare la jertfe și la vechile ritualuri legate de zeiță sînt aceleași și la atenieni și la egipteni. Tagma Eumolpizilor [142] atenienii au statornicit-o după modelul preoților din Egipt. Ceryces [143] se trag din tagma pastoforilor egipteni [144]. În sfîrșit, doar atenienii — dintre toți elenii — sînt acei care jură pe Isis, iar înfățișarea și obiceiurile lor seamănă foarte mult cu acelea ale egiptenilor. 5. Egiptenii mai aduc și multe alte dovezi de felul acesta, străduindu-se a ne încredința — socotim că o fac mai mult din ambiție decît din iubire de adevăr — cum că Atena este o colonie întemeiată de ei [145]. Și ei își fac o fală din marele renume al cetății. Mai spun egiptenii că înaintașii lor au trimis numeroase colonii prin multe ținuturi ale lumii, ceea ce ar dovedi întinsa putere a regilor și numărul mare de oameni din țara lor. 6. Cum însă ei nu pot aduce nici o dovadă neîndoielnică

și nici un istoric vrednic de crezare nu-i sprijină prin mărturia lui, am socotit că spusele egiptenilor nu merită să mai fie amintite în opera de față. Iată cele ce am avut noi de arătat cu privire la ceea ce egiptenii cred despre zei. Vom încerca, acum, să arătăm cu de-amănuntul tot ce este vrednic să fie împărtășit cît privește țara Egiptului, fluviul Nil și toate celelalte lucruri mai de seamă.

XXX. Egiptul se întinde aproape numai înspre miazăzi și, datorită așezării sale care-i face puterea — cum și minunatului său pămînt —, el întrece, pare-se, cu mult ținuturile înlăuntrul hotarelor cărora se formează regate. *2.* Spre apus, Egiptul este întărit prin deșertul Libyei, care este plin de fiare sălbatice și se întinde pe o mare suprafață. Nu numai că este foarte greu să străbați pustiul, dar deoarece acolo apa lipsește și rareori poți găsi de-ale hranei o asemenea întreprindere este nespus de primejdioasă. Spre miazăzi cataractele Nilului, precum și munții din vecinătatea lor, sînt o apărare pentru Egipt. *3.* Începînd din țara troglodiților [146] și pînă la fruntariile Etiopiei, de-a lungul a cinci mii și cinci sute de stadii [147], pe apele fluviului nu se poate lesne pluti, iar acel care ar călători pe uscat ar fi, de asemenea, în mare primejdie, afară numai dacă nu ar porni după ce își va fi făcut pregătiri vrednice de un rege sau, cel puțin, neobișnuit de mari. *4.* Spre răsărit, Egiptul este apărat de Nil, de pustiu ori de șesurile mlăștinoase cărora li se spune Barathra [148]. Între Coile-Syria [149] și Egipt se află un lac foarte îngust, dar uimitor de adînc, și lung de vreo două sute de stadii. Acestui lac i se zice Serbonis și acela care s-ar apropia de el fără să știe cum stau lucrurile, ar fi pîndit de mari și neobișnuite primejdii. *5.* Cum bazinul lacului este îngust de pare a fi o panglică, fiind și înconjurat din toate părțile de largi dune de nisip, atunci cînd vînturile dinspre miazăzi bat fără întrerupere se așterne asupră-i foarte mult nisip. *6.* În așa fel încît privirea nu mai deslușește luciul apei, iar lacul se vădește a fi una cu uscatul. Și nici nu-ți poți închipui că pe acolo ar fi apă. S-a întîmplat că armate întregi [150], necunoscînd meleagurile, să piară abătîndu-se din drumul ce ar fi trebuit să-l urmeze. *7.* Într-adevăr, nisipul, odată ce ai început să pășești pe el, îți face lesnicioasă înaintarea, dar te și amăgește — ca să spunem așa — printr-o viclenie plină de răutate. Ceilalți o iau pe urmele tale, pînă ce își dau seama de primejdia care îi așteaptă. Sar unul altuia în ajutor, dar din păcate mult prea tîrziu, pentru că nimic nu-i mai poate scăpa. *8.* Dacă a fost cineva înghițit de astfel de mlaștini, nu mai e chip nici să înoate, nămolul împiedecîndu-i mișcările trupului, și nici n-are cum să iasă, căci nu va găsi nici un petic de pămînt tare, pe care să pășească. *9.* Iată pentru ce, nisipul amestecîndu-se cu apa și schimbîndu-se atît natura apei cît și a nisipului, nu se mai poate merge prin acele locuri. Dar lacul nu este nici navigabil. Acei care, din nenorocire, vor fi ajuns pe acolo, ne-

găsind de nicăieri un ajutor, sînt trași la fund în această genune, împreună cu nisipurile înconjurătoare. Iată cum sînt acele șesuri cărora li s-a spus, cu un nume ce li se potrivește, Barathra.

XXXI. După ce am arătat cele trei laturi ale Egiptului care îl ocrotesc dinspre uscat, să adăugăm ceea ce ne mai rămîne de spus. *2.* A patra latură a Egiptului este scăldată, aproape pe toată întinderea ei, de ape care nu îngăduie să fie trase corăbiile la mal, așa că aici Egiptul este apărat de Marea Egipteană [151]. Călătoria în corabie de-a lungul coastei ține foarte multă vreme și e nespus de greu să cobori pe pămînt. Căci din Paraitonion [152], din Libya, și pînă la Iope [153] din Coile-Syria, — pe o lungime de aproape cinci mii de stadii — nu poți afla un port sigur în afară de Pharos [154]. *3.* Ba mai mult încă : aproape întreg litoralul Egiptului are de-a lungul lui un banc de nisip pe care corăbierii nepricepuți cu greu îl pot vedea. *4.* Iar atunci cînd cred că au scăpat de primejdiile ce-i pîndeau în largurile mării, oamenii se îndreaptă bucuroși spre uscat ; dar ei se izbesc aici, cînd nici prin gînd nu le trece, de bancurile de nisip și corăbiile lor se scufundă în adînc. *5.* Alții, nefiind în stare să vadă de la depărtare uscatul, întrucît coasta este foarte joasă, nimeresc fără să-și dea seama în mlaștini ori ajung pe un țărm pustiu. *6.* În chipul acesta, Egiptul este apărat de Natură, așa cum am mai spus-o. În privința formei, țara este lunguiață. Țărmul Egiptului se întinde pe două mii de stadii, iar în interiorul continentului el cuprinde un interval de aproape șase mii de stadii. În vechime, Egiptul întrecea toate țările cunoscute ale lumii prin desimea populației. Dar nici în zilele noastre nu credem să fie mai prejos de alte țări. *7.* De demult, afară de sate — care și ele sînt vrednice de luat în seamă — Egiptul număra mai mult de optsprezece mii de orașe, cum se poate vedea din arhivele sacre, unde sînt înregistrate. Sub domnia lui Ptolemeu Lagos [155], se aflau în Egipt mai mult de treizeci de mii [156], și numărul acesta mare este același și în vremurile noastre. *8.* Se spune că întreaga populație ar fi fost, în vechime, de șapte milioane de locuitori [157] și nici astăzi numărul nu a scăzut. *9.* De aceea, potrivit celor ce istorisesc preoții, vechii regi ai Egiptului au lăsat în urma lor pentru a le vejnici slava mari și minunate monumente, înălțate în nenumărate orașe. Dar lucrurile acestea le vom înfățișa cu de-amănuntul ceva mai încolo. Acum vrem să descriem fluviul Nil și să vorbim despre caracterele deosebitoare ale pămîntului egiptean.

XXXII. Nilul curge de la miazăzi la miazănoapte ; el își are izvoarele în locuri pe care nimeni nu le-a văzut și care se întind de la marginea Etiopiei pînă la ținutul acela pustiu unde nu poate ajunge nimeni din pricina arșiței. *2.* Nilul este cel mai de seamă dintre toate fluviile. El străbate teritoriul cel mai larg, făcînd mari cotituri. Uneori se îndreaptă spre răsărit, către Arabia, alteori spre apus, către Libya.

Lungimea fluviului, dacă socotim şi cotiturile, este — de la hotarul Etiopiei pînă la vărsarea lui în mare — de cel puţin douăsprezece mii de stadii. *3.* În ţinuturile joase, volumul de apă al fluviului se micşorează, albia lui lărgindu-se şi apele ajungînd mai întinse, atît pe o parte cît şi pe cealaltă a continentului. *4.* Apoi, Nilul se desparte ; braţul ce se îndreaptă spre Libya este înghiţit de nisipuri, ce au aici o adîncime de necrezut. În schimb, braţul care o porneşte spre Arabia ajunge în uriaşe mlaştini şi lacuri, ale căror maluri sînt locuite de multe triburi. *5.* Pătrunzînd în Egipt, Nilul, a cărui lărgime este de zece stadii, şi uneori de mai puţin, nu merge drept înainte, ci face felurite întorsături. Uneori se porneşte spre răsărit, alteori spre asfinţit, iar cîteodată spre miazăzi, luînd-o îndărăt. *6.* Căci munţii care mărginesc fluviul de o parte şi de alta şi se întind pe o mare lungime a malurilor sînt tăiaţi de trecători abrupte şi de chei strîmte, unde — cursul apei izbindu-se de ele — se întoarce înapoi, pornind să străbată cîmpia [158]. Odată pornit spre miazăzi, după ce ajunge să-şi sporească apele şi să se adîncească, o ia din nou înspre direcţia-i firească. *7.* Mai mare decît toate celelalte fluvii, Nilul este şi singurul ale cărui ape curg liniştit afară doar de locul denumit *Cataractele*, ce se întinde pe o lungime de vreo zece stadii. *8.* Acest loc este povîrnit, cuprins între stînci rîpoase, alcătuind un fel de strîmtoare extrem de îngustă, înspăimîntătoare, asemeni unei prăpăstii adînci, plină de bolovani uriaşi ce par a fi stînci ameninţătoare. Fluviul se izbeşte cu furie de piedicile ivite, care-i stăvilesc calea. Întors adeseori înapoi, se aruncă năvalnic în direcţia contrarie, în vîrtejuri mari. *9.* Tot spaţiul dintre aceste stînci este atît de acoperit de spume, încît toţi cei care se apropie sînt cuprinşi de spaimă. Aici cursul este atît de iute şi năprasnic, încît nu s-ar părea întru nimic deosebit de o săgeată. *10.* Cînd este vremea revărsărilor, iar stîncile cele abrupte sînt acoperite de apă, tot locul acesta sălbatic e inundat de ape ; atunci corăbierii pot coborî cataracta, folosind vînturi ce le suflă în faţă [159]. Dar nici o corabie nu poate să urce în susul cataractei, într-atît furia fluviului biruie iscusinţa omului. *11.* Sînt multe cataracte de acest fel, dar cea mai mare se află la hotarul dintre Etiopia şi Egipt.

XXXIII. Nilul înconjură cu apele sale cîteva insule, mai cu seamă cele dinspre Etiopia. Una, deosebit de mare, poartă numele de Meroe. Pe insulă găsim o cetate vestită ce se numeşte la fel ca şi insula şi a fost clădită de Cambise — care i-a dat numele mamei sale. *2.* Se spune că insula e rotundă precum un scut şi întrece cu mult, prin mărimea ei, toate celelalte din acest ţinut. E lungă de trei mii de stadii, povestesc preoţii, şi lată de o mie. Se află acolo numeroase cetăţi, dintre care cea mai vestită este Meroe [160]. *3.* Partea insulei dinspre Libya are drept ţărm

un nesfîrşit de mare banc de nisip, pe cîtă vreme înspre Arabia coasta este toată numai stînci rîpoase. În insulă se găsesc mine de aur şi aramă. Mai aflăm acolo din belşug abanos şi pietre preţioase de tot felul. *4.* Dar să lăsăm aceste amănunte. Într-adevăr, greu s-ar putea crede că fluviul dă naştere atîtor insule. În afară de întinderile de pămînt care sînt înconjurate de apă în Deltă, se pot număra mai mult de şapte sute de insule. În unele din ele, care au fost irigate de etiopieni, se cultivă meiul. În celelalte însă, oamenii nu pot pătrunde, întrucît sînt pline de şerpi, cinocefali şi de tot soiul de animale sălbatice. *5.* În partea de jos a Egiptului, Nilul se desparte în mai multe braţe şi formează aşa-numita *Deltă*, căreia i se spune astfel după înfăţişarea ei. *6.* Cele două laturi ale acestui triunghi sînt alcătuite din braţele extreme ale Nilului, baza triunghiului fiind ţărmul mării, în care se varsă gurile fluviului. *7.* Căci Nilul intră în mare prin şapte guri [161]. Cea dintîi — şi cea mai dinspre răsărit — este cea pelusiacă, a doua e gura tanaitică, apoi vin: cea mendesiană, gura phatnică, sebennytică, bolbitină şi — cea din urmă — canobică, pe care unii o numesc şi heracleotică. *8.* Sînt şi alte guri, făcute de mîna omului, pe care nu avem nici un motiv să le amintim. La fiecare dintre guri este construită cîte o cetate pe care apele fluviului o despart în două părţi, legate între ele prin punţi şi avînd, la vărsările Nilului, străji în locurile potrivite. Un canal, făcut de mîna omului, porneşte de la gura pelusiacă şi ajunge pînă în golful Arabic şi pînă la Marea Roşie. *9.* Necho, fiul lui Psammetichos se apucase să-l construiască, iar Darius, regele perşilor, a continuat lucrările [162], lăsînd şi el canalul neterminat, deoarece aflase că, dacă se va săpa acest canal, ţara Egiptului va fi inundată. *10.* I s-a arătat lui Darius că nivelul Mării Roşii e mai înalt decît pămîntul egiptean. *11.* Mai tîrziu, al doilea Ptolemeu izbuti să isprăvească acest canal, construind cu multă iscusinţă un stăvilar în locul cel mai prielnic. Cînd oamenii vor să navigheze prin canal, li se deschide digul. Apoi el este iarăşi, repede, închis. *12.* Canalului i s-a spus „fluviul lui Ptolemeu", după numele celui care l-a construit. La vărsarea lui în mare este aşezat oraşul Arsinoe.

XXXIV. Delta are o formă care seamănă cu aceea a Siciliei; fiecare latură a ei este de şapte sute şi cincizeci de stadii, iar baza, scăldată de apele mării, are o mie şi trei sute de stadii. *2.* Această insulă este străbătută de foarte multe canale făcute de mînă omenească şi se bucură de cel mai rodnic pămînt al Egiptului. Acest pămînt mîlos, adus de apele Nilului, produce din belşug fel şi chip de fructe. În fiecare an, după revărsările sale, Nilul depune din nou mîl, iar locuitorii întreprind irigaţii în întreaga insulă, mulţumită unei maşini pe care a construit-o Arhimede din Siracuza şi care se numeşte, după forma ei, „melc" [163]. *3.* Apele Nilului,

Regele Djoser din dinastia III (2654–2575 i.e.n.). Piatră de var pictată în mărime naturală, reprezentînd cea mai veche imagine a unui rege din istoria omenirii.

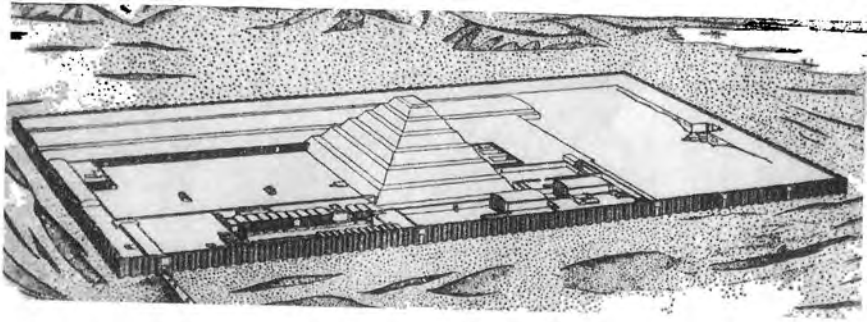

Cimitirul faraonului Djoser de la Saqqara (lîngă Memfis) cu piramida sa în 6 trepte și o înălțime de 60 de m (machetă).

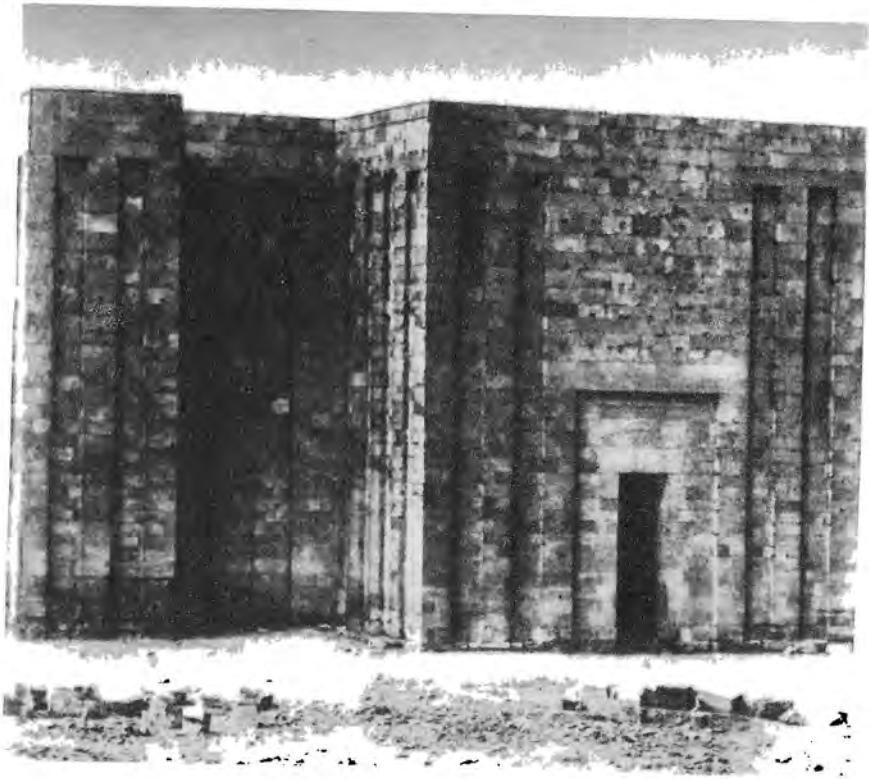

Zidul înconjurător al cimitirului faraonului Djoser cu portalul de sud-est.

Coridorul de intrare dinspre răsărit al cimitirului faraonului Djoser.

Principele Rahotep – probabil fiul lui Snofru, intemeietorul dinastiei IV (2575–2465 i.e.n.) și soția sa Nofret („Cea bună și frumoasă"). Este cea mai veche reprezentare din lume a unor personaje identificate. Calcar pictat de 1,20 m.

Faraonul Cheops din dinastia IV (2575–2465), patronul celei mai vechi și mai mari dintre celebrele piramide de la Gizeh. Figurină de fildeș de 5 cm.

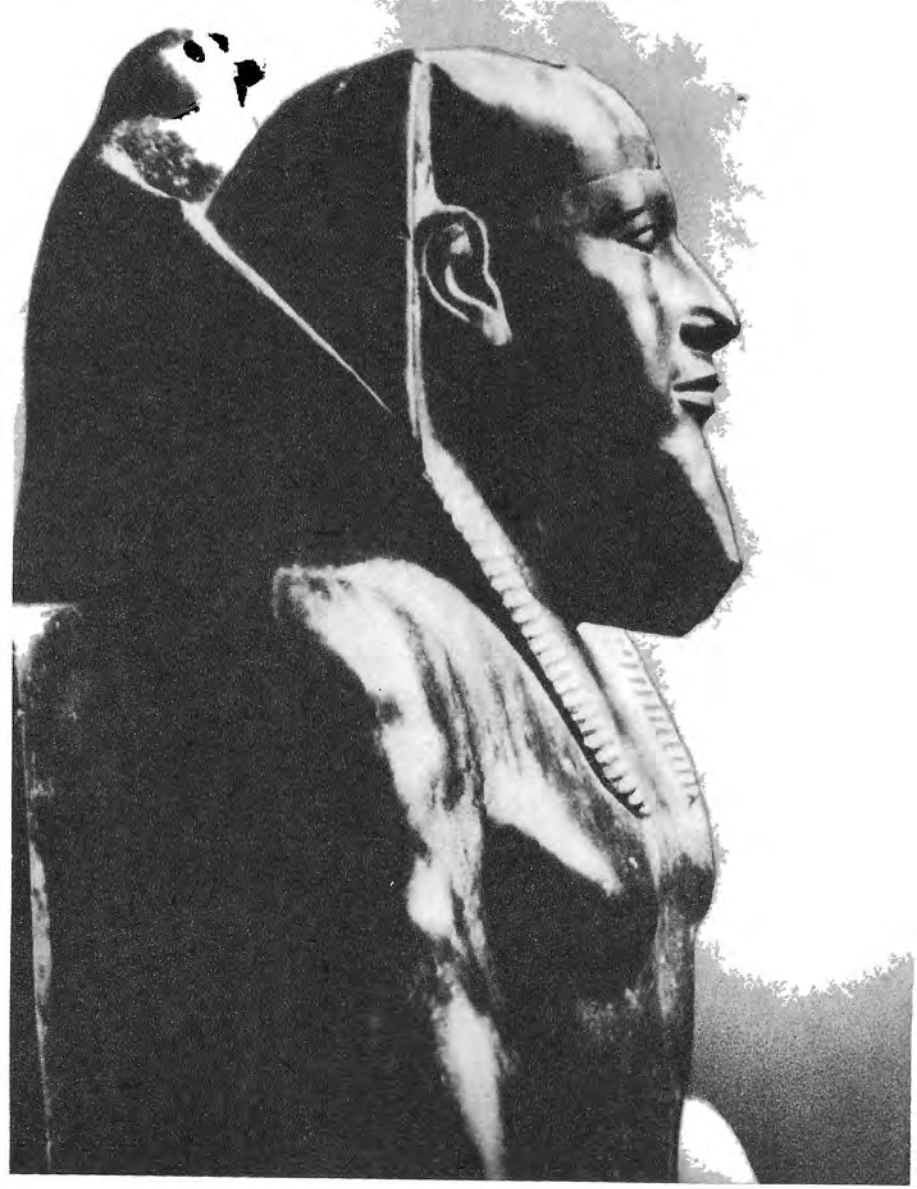

Faraonul Chefren din dinastia IV (2575–2465), patronul celei de a doua dintre celebrele piramide de la Gizeh. Statuie de diorit de 1,68 m. Pe cap stă zeul-șoim Horus.

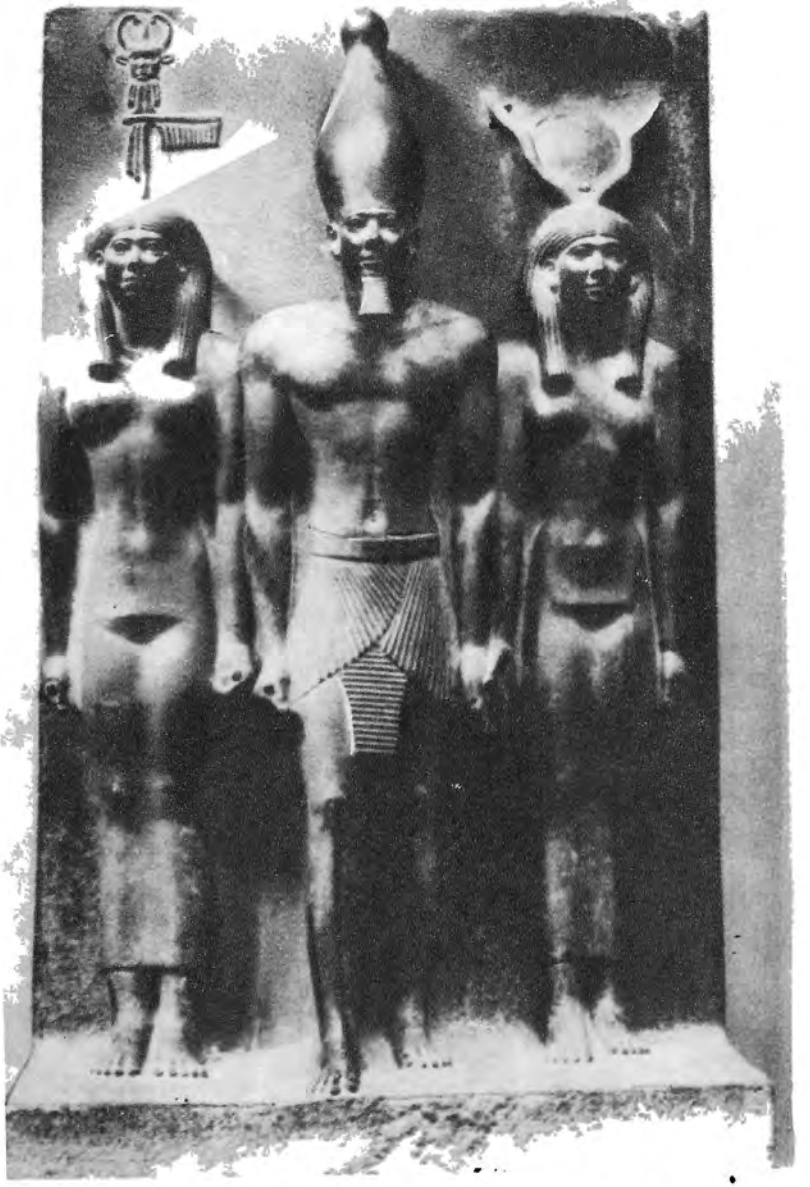

Faraonul Mykerinos din dinastia IV (2575–2465), patronul celei mai mici dintre celebrele piramide de la Gizeh între zeițele Hathor – la dreapta și Mikra – patroana districtului Diospolis – la stînga. Grup din șist verde de 1 m.

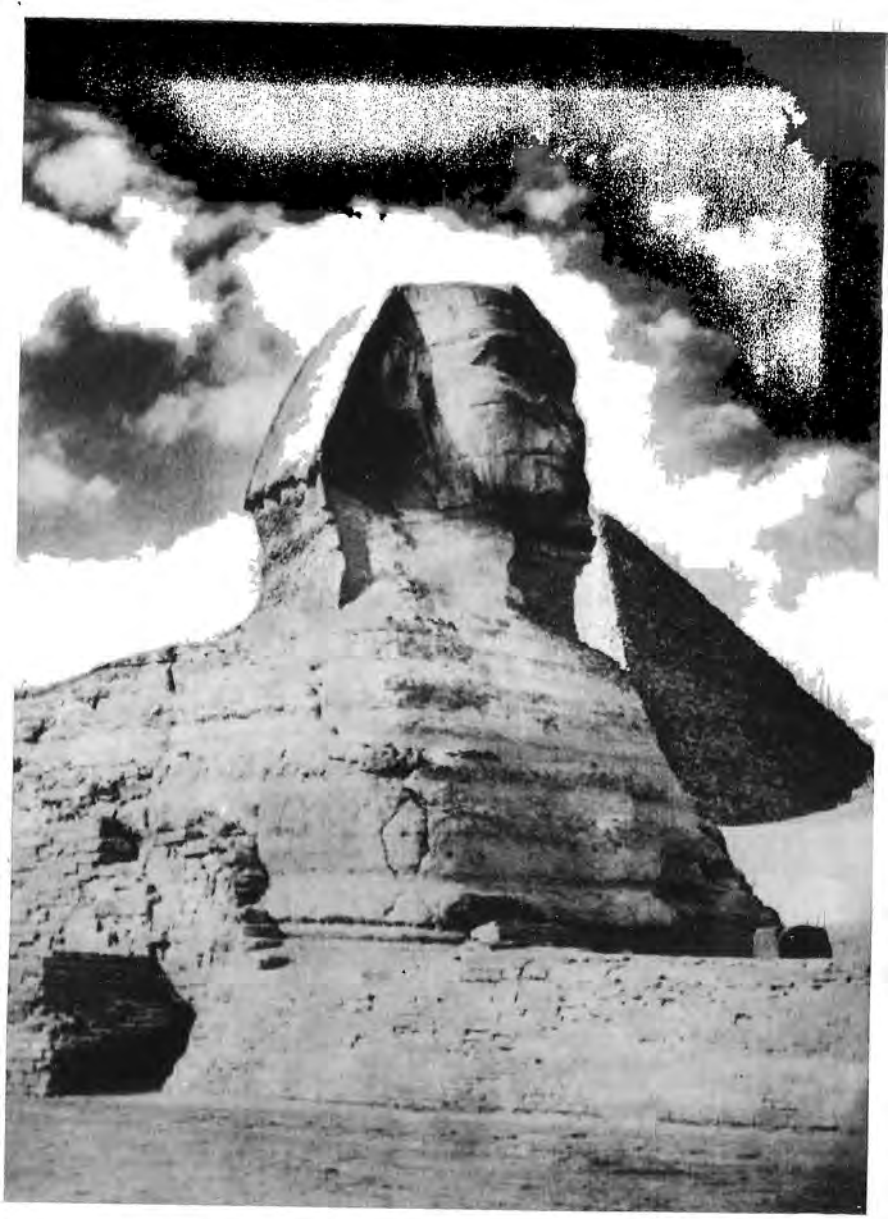

Celebrul sfinx de la Gizeh de lîngă Cairo, avînd în spate piramida lui Cheops. Este format din corpul unui leu cu cap de faraon cu bonetă ; ulterior era socotit a fi reprezentarea zeului solar Re–Harachte din Heliopolis. Lucrat în piatră de var.

curgînd liniştit, cară cu ele pămînt de tot felul şi formează în locurile joase mlaştini, avînd din belşug tot felul de plante. *4.* Cresc acolo rădăcini cu diferite gusturi, fructe şi tulpini cu totul neobişnuite, contribuind într-o mare măsură ca băştinaşii — nevoiaşi sau bolnavi — să dobîndească singuri cele trebuincioase. *5.* Aceste plante nu numai că pun la îndemîna oricui o hrană felurită, îmbelşugată şi care nu se cere pregătită, dar ele mai folosesc şi la alte nevoi ale vieţii. *6.* Aflăm acolo lotusul din care locuitorii îşi fac pîine, ce poate îndestula pe cei înfometaţi ; mai găsim şi mult ciborium, o plantă al cărui fruct este aşa-numitul *bob egiptean* [164]. *7.* Cresc tot soiul de arbori, printre care vom aminti pomul zis „persanul" [165], cu roade deosebit de dulci. Acest copac a fost adus din Etiopia de către perşi, în vremea cînd Cambise stăpînea aceste meleaguri. *8.* Mai aflăm în Egipt şi sicomori, dintre care unii dau dude negre şi alţii roade asemănătoare smochinelor. Deoarece copacii rodesc aproape în tot timpul anului, se întîmplă că, mulţumită lor, băştinaşii îşi potolesc deseori foamea. *9.* Fructele numite „mure" se culeg după retragerea apelor şi, pentru că sînt dulci, se mănîncă la sfîrşitul mesei. *10.* Întrebuinţînd orzul, egiptenii fac un soi de bere — căruia îi spun „zythos" — cu o mireasmă ce nu este cu mult mai prejos decît cea a vinului. *11.* Ca să aibă lumină în lămpi, ei nu se folosesc de ulei, ci toarnă un lichid extras dintr-o plantă căreia ei îi spun „kiki" [166]. Mai găsim şi alte plante ce ar putea să potolească foamea locuitorilor, crescînd din belşug în ţara Egiptului. Ar fi să zăbovim însă prea mult, dacă ne-am apuca să le descriem pe toate.

XXXV. Nilul hrăneşte multe animale cu înfăţişări felurite, între care două specifice fluviului : crocodilul şi hipopotamul. *2.* Crocodilul, la început micuţ, ajunge o dihanie foarte mare. Ouăle depuse de el seamănă cu ale gîştei, dar vietatea ce iese din ou poate să ajungă pînă la şaisprezece coţi [167] lungime. *3.* El are, în comparaţie cu omul, o viaţă foarte lungă. Crocodilul nu are limbă [168]. Natura l-a înzestrat cu un trup admirabil apărat, căci întreaga sa piele este acoperită cu solzi nespus de tari, iar caninii de sus sînt mult mai lungi decît dinţii ceilalţi. *4.* Crocodilul sfîşie şi înghite carnea omului, dar şi carnea tuturor vietăţilor ce se apropie de apă. Muşcătura lui e adîncă şi primejdioasă. Îşi sfîşie groaznic prada cu ghearele, iar rănile pricinuite de el sînt foarte greu de tămăduit. *5.* În vechime, egiptenii ca să prindă crocodilul se foloseau de cîrlige de undiţă, în care înfigeau ca momeală carne de porc [169]. Mai tîrziu ei prindeau crocodilii cu ajutorul unor mreje zdravene ca pe nişte peşti, iar alteori, de pe corăbii îi izbeau în cap cu cîngi de fier. *6.* Crocodilii care trăiesc în Nil şi în mlaştinile învecinate sînt neînchipuit de mulţi, din pricină că dihania se înmulţeşte foarte repede şi arareori ea poate fi ucisă de om. Există o datină la cei mai mulţi băştinaşi ai Egiptu-

lui să-l proslăvească [170] pe crocodil ca pe un zeu, iar în ceea ce priveşte străinii vînarea lui nu poate aduce cîştiguri, întrucît carnea-i nu este bună de mîncat. *7.* Dar Firea a născocit un minunat leac pentru a nu se înmulţi numărul crocodililor. Este vorba de ichneumon, animal ce seamănă cu un cîine mai mic şi are obiceiul să spargă ouăle depuse de dihanie pe malurile Nilului. Ceea ce este mai uimitor e faptul că nu face acest lucru pentru a se hrăni cu carnea de crocodil şi nici pentru vreo altă trebuinţă de-a lui, ci ichneumonul mai curînd ascultă de o pornire a firii, împlinind astfel marea binefacere a Naturii faţă de om. *8.* Hipopotamul e lung de cinci coţi. El este un patruped cu copitele crăpate, aducînd cu ale boului. Dinţii îi sînt ieşiţi în afară şi sînt mai mari decît ai porcului mistreţ : cîte trei pe fiecare parte a maxilarului. Hipopotamul are urechi, coadă şi un nechezat ce seamănă cu ale calului. Înfăţişarea hipopotamului nu se deosebeşte mult de a elefantului. Pielea lui am putea spune că este mai tare decît a oricărui alt animal. *9.* Dihania trăieşte atît în apă cît şi pe pămînt. Zilele şi le trece zbenguindu-se în adîncurile apei, iar în timpul nopţii îşi astîmpără foamea pe malul Nilului, hrănindu-se cu grîu şi cu ierburi. Dacă femelele hipopotamului ar fi prolifice şi dacă ar naşte în fiecare an, toate grînele Egiptului ar fi nimicite. *10.* Animalul acesta poate fi şi el vînat, dacă se apucă de treabă mulţi oameni care-l împung cu ajutorul unor cîngi de fier. De îndată ce hipopotamul se iveşte pe undeva, bărcile sînt îndreptate spre el şi oamenii se adună în jurul lui, rănindu-l parcă cu nişte ciocane înzestrate cu cîrlige de fier. După ce au legat de una din aceste cîngi înfipte în animal o funie, lasă slobodă frînghia pînă ce hipopotamul este sleit şi se sfîrşeşte, deoarece a pierdut prea mult sînge [171]. *11.* Carnea hipopotamului este, pare-se, foarte tare şi greu de mistuit. De asemeni, măruntaiele animalului nu se pot mînca.

XXXVI. În afară de aceste două vietăţi, Nilul mai are şi tot felul de peşti, într-un număr atît de mare, încît, odată pescuiţi, ei alcătuiesc pentru locuitorii Egiptului o hrană îmbelşugată [172] — fie că peştii sînt folosiţi proaspeţi, fie săraţi. *2.* Într-un cuvînt, Nilul întrece toate celelalte fluvii din lume prin multele sale bunătăţi pe care le dăruie oamenilor. Apele Nilului încep să crească odată cu solstiţiul de vară şi cresc mereu pînă la echinocţiul de toamnă, aducînd întruna nămol proaspăt şi udînd atît pămîntul necultivat, cît şi cel semănat ori livezile. Aceasta ţine cîtă vreme socot agricultorii că le este de trebuinţă. *3.* Deoarece cursul Nilului este atît de domol, egiptenii uşor îl abat, cu ajutorul unor mici zăgazuri şi-i împrăştie apele pe cîmpuri, atunci cînd cred c-ar fi folositor. *4.* După ce pămîntul s-a uscat, cultivatorii n-au decît să arunce sămînţa şi apoi să-şi mîne într-acolo cirezile, ca să calce în picioare pămîntul însămînţat. Scurgîndu-se vreo patru sau cinci luni, oamenii se

întorc să strîngă recolta. Iar unii, după ce au trecut cu un plug uşor pe cîmpul ce fusese udat, adună — mai apoi — roadele în grămezi, fără prea mare cheltuială ori caznă. *5.* La celelalte popoare, agricultura cere îndeobşte cheltuieli şi multă muncă. Doar la egipteni ea se face cu bani puţini şi fără prea multă osteneală [173]. Pămîntul ce a fost plantat cu viţă de vie şi care va fi fost udat aduce băştinaşilor o recoltă bogată. *6.* Pămînturile, care după ce au fost inundate, rămîn necultivate ajung să fie păşuni într-atît de îmbelşugate încît turmele de oi care pasc pe acolo pot să fete de două ori pe an şi pot fi tunse tot de două ori într-un an. *7.* Revărsarea Nilului alcătuieşte un fenomen uimitor pentru cei care-l văd, iar celor care au auzit vorbindu-se de el le pare cu totul de necrezut. Căci pe cînd la vremea solstiţiului de vară apele celorlalte fluvii se împuţinează, singur Nilul începe să-şi sporească undele zi de zi, pînă ce, în cele din urmă, ele pornesc să inunde aproape întreaga ţară. *8.* Tot astfel apele Nilului descresc zilnic în decursul unui timp tot atît de lung cît i-a trebuit să crească, ajungînd iarăşi cum fusese înainte [174]. Deoarece ţara Egiptului este o cîmpie, iar oraşele, satele şi gospodăriile ţărăneşti singuratice sînt aşezate pe diguri făcute de mînă omenească, priveliştea ce ni se arată după revărsarea apelor aduce cu aceea a insulelor Ciclade. *9.* O mulţime de animale de uscat pier înghiţite de apele Nilului revărsat, iar altele — scăpînd de puhoiul undelor — fug spre pămînturi mai înalte. Vitele rămîn atunci, cît ţine revărsarea Nilului, prin sate şi prin răzleţele gospodării ţărăneşti, unde le-a fost adus nutreţ. *10.* În acest răstimp, poporul încetează de-a mai munci, petrecîndu-şi vremea la ospeţe şi bucurîndu-se din plin de toate plăcerile pe care şi le poate îngădui. *11.* Temerile iscate de revărsarea fluviului i-au silit pe regii Egiptului să construiască la Memphis un „nilometru" cu ajutorul căruia se măsoară exact creşterea apelor, iar cei care au grija măsurătorilor trimit solii în toate cetăţile, spre a da lămuriri prin răvaşe cu cîţi coţi sau cu cîte degete [175] a crescut fluviul şi cînd va începe din nou să descrească [176]. *12.* În chipul acesta, aflînd că apele scad, poporul întreg scapă de grija care l-a cuprins, ştiindu-se mai dinainte ce belşug de roade va urma, mulţumită socotelii ce se ţine în Egipt atît de precis, de atîta vreme.

XXXVII. Fiindcă este foarte greu de ştiut cărui fapt se datorează revărsarea Nilului, mulţi filosofi şi istorici au încercat să lămurească acest fenomen. Noi vom înfăţişa cum stau lucrurile, vorbind însă numai despre ce este mai de seamă, fără a lungi vorba, dar şi fără a lăsa neamintite faptele de care s-au ocupat toţi cercetătorii. *2.* Unii istorici, cu toate că obişnuiesc să descrie cu de-amănuntul pînă şi cea mai mică revărsare de ape, nu au îndrăznit să ne spună nimic despre creşterea Nilului şi despre izvoarele sale, nici despre felul cum el se varsă în mare şi multe alte fapte prin care cel mai mare fluviu din lume se deosebeşte de

toate celelalte. Alții, care s-au ocupat de subiectul nostru, s-au îndepărtat mult de la adevăr. *3.* Hellanicos[177], Cadmos[178], ba chiar și Hecataios[179] și atîția alți scriitori ca ei care au trăit de demult[180], au povestit tot felul de legende. *4.* Chiar și Herodot, un istoric pe care dorința de a ști l-a stăpînit mai mult decît pe oricare altul și care era în măsură să-și dea seama ce reprezintă o cercetare istorică, cînd a pornit să scrie despre acest subiect, s-a dovedit că spune lucruri ce se bat cap în cap. Xenofon și Tucidide, vrednici de laude pentru adevărul celor povestite de ei, n-au vrut să vorbească[181] deloc despre Egipt. Ephoros și Teopomp, cum și cei din jurul lor — singurii dintre toți istoricii care s-au ocupat stăruitor de această problemă — sînt, totuși, foarte departe de realitate. Toți s-au înșelat, nu însă din delăsare ci datorită caracterului cu totul deosebit al Egiptului. *5.* Căci din vechime și pînă la Ptolemeu, supranumit Filadelful[182], nici un elen n-a pătruns în Etiopia, ba nici măcar n-a ajuns pînă la hotarele[183] Egiptului ; prea erau rele de oaspeți acele ținuturi și prea l-ar fi pîndit primejdiile pe acela care ar fi călătorit pînă acolo. Amintitul rege a făcut cel dintîi, în fruntea unei oștiri elene, o expediție în Etiopia și așa s-au aflat tainele locurilor. *6.* Și iată pricinile neștiinței istoricilor mai vechi. Pînă azi, cînd scriem noi, nimeni n-a spus că i-a fost dat să vadă izvoarele Nilului și nici locul de unde fluviul începe să curgă, ori că i-ar fi vorbit cineva, care le-ar fi văzut cu ochii săi, despre aceste meleaguri. *7.* De aceea întrebarea a rămas în marginile presupunerilor și ale unei ipoteze probabile. Preoții egipteni pretind că Nilul își are obîrșia în Oceanul cel care înconjură pămîntul locuit[184]. Dar spusele lor sînt cu totul neîntemeiate, căci ei încearcă să răspundă nedumeririi printr-o altă nedumerire. Preoții afirmă ceva ce are încă nevoie să fie demonstrat. *8.* Pe de altă parte, troglodiții cărora li se spune Molgieni — niște oameni siliți de arșița soarelui să-și schimbe așezările din interiorul continentului — povestesc în această privință unele lucruri din care s-ar putea trage concluzia că Nilul are mai multe izvoare, ale căror ape se unesc apoi ca să formeze cursul fluviului. Ceea ce explică și marea rodnicie a Nilului, întrecînd prin aceasta toate fluviile cunoscute. *9.* Locuitorii insulei Meroe, cărora cineva le-ar putea da cea mai mare crezare și care sînt cei mai puțin înclinați să-și întemeieze vorbele pe presupuneri, locuind cel mai aproape de ținuturile în chestiune, sînt și ei foarte departe de adevăr. De aceea numesc[185] Nilul *Astapus*, cuvînt care înseamnă — tălmăcit în elinește — „apa întunecimilor". *10.* Prin numele pe care-l dau Nilului, ei își mărturisesc neștiința, arătînd astfel că n-au văzut locurile de unde izvorăște. Ni se pare că spusele lor, departe de a fi o simplă născocire, sînt cele mai aproape de realitate. *11.* Știm că Herodot, cînd descrie[186] hotarele răsăritene ale Libyei

spre fluviul Nil şi cele apusene, pretinde că nasamonii cunosc cel mai bine adevărul despre izvoarele Nilului, ce pornesc dintr-un anume lac, de unde — străbătînd cale lungă — curg prin Etiopia. Dar nu trebuie să punem temei pe cele spuse de libieni, cu toate că ei le dau drept adevăruri şi nici să dăm crezare istoricului amintit, care afirmă lucruri nedemonstrate.

XXXVIII. După ce am vorbit despre izvoarele şi despre cursul Nilului, vom încerca să lămurim care sînt cauzele creşterii apelor sale. *2.* Tales, unul din cei şapte înţelepţi, susţine că vînturile etesiene, ce bat împotriva gurilor fluviului, îl împiedică a-şi vărsa apele în mare şi astfel, apele-i umflîndu-se, Nilul inundă Egiptul care-i o cîmpie joasă. *3.* Dar această părere, măcar că s-ar părea vrednică de crezare, poate fi uşor respinsă. Dacă ar corespunde realităţii, atunci toate fluviile cărora vînturile etesiene le suflă din faţă ar urma să se reverse ca şi Nilul. Or, cum nicăieri în lume nu se vede aşa ceva, trebuie să căutăm o altă cauză, adică cea adevărată. *4.* Filosoful naturalist Anaxagora arată că ceea ce pricinuieşte revărsarea Nilului ar fi topirea zăpezii în Etiopia ; iar poetul Euripide, care era ucenicul lui Anaxagora, îşi însuşeşte părerea învăţătorului său. Căci iată ce scrie el undeva [187] : „Părăsind malurile Nilului, a cărui albie se umple cu frumoase ape ce curg din pămîntul etiopic cel cu negri locuitori, cînd apa se topeşte...". *5.* Părerea aceasta poate fi lesne înlăturată ; doar sare oricui în ochi că în Etiopia nici nu poate să cadă zăpadă, deoarece acolo arşiţa este copleşitoare. *6.* Dealtfel, prin acele ţinuturi nu sînt nici îngheţuri, nici frig ; nu e nimic care ar aduce a iarnă, şi mai ales la vremea revărsărilor Nilului. Chiar dacă cineva ar crede că-i multă zăpadă prin Etiopia, şi încă această părere este cu totul greşită. *7.* Orice fluviu, ale cărui ape se formează din topirea zăpezilor, aduce vînturi reci — lucru ştiut de toată lumea — şi de aceea aerul de pe meleagurile apropiate devine rece şi ceţos. Dar Nilul este singurul fluviu în jurul căruia nu se adună nori, nu suflă vînturi reci şi nu se înceţoşează aerul. *8.* Herodot ne spune [188] că umflarea apelor Nilului şi revărsarea lui sînt un fenomen firesc. Iarna, soarele îndreptîndu-se spre Libya, atrage multă umezeală, ce se ridică din apele Nilului. Şi iată pentru ce iarna, împotriva a ceea ce se petrece în mod firesc în natură, apele Nilului scad. *9.* Vara însă, cînd soarele se îndreaptă spre miazănoapte, seacă fluviile Eladei şi ale ţărilor din apropierea ei. *10.* Dacă privim astfel lucrurile, nu trebuie să ne mirăm că apele Nilului se umflă în timpul arşiţelor şi scad în timpul iernii, din pricinile mai sus arătate. *11.* Împotriva celor spuse de Herodot s-ar ridica obiecţia : dacă soarele atrage spre sine umezeala din Nil în vremea iernii, ar trebui atunci să scadă şi apele celorlalte fluvii din Libya. *12.* Cum însă nicăieri astfel de lucruri nu se petrec, e foarte limpede că istoricul nostru face o presupu-

nere neîntemeiată. De altminteri, nu se umflă fluviile Eladei în timpul iernii, fiindcă soarele se află mai departe de ele, ci fiindcă iarna ploile sînt mai îmbelşugate.

XXXIX. După cîte susţine Democrit din Abdera — împotriva celor spuse de Euripide şi de Anaxagora —, niciodată nu cade zăpadă prin părţile de miazăzi, ci numai la miazănoapte. Şi aceasta-i o părere neîndoioasă pentru orişicine. *2.* Marile cantităţi de zăpadă căzînd în ţinuturile nordice rămîn îngheţate în timpul solstiţiului de iarnă. Vara însă soarele topeşte gheţurile, căldura aducînd dezgheţul, şi norii groşi se adună în văzduh, din pricina vaporilor care se înalţă. *3.* Apoi norii sînt duşi de vînturile etesiene, abătîndu-se astfel asupra munţilor Etiopiei, despre care se spune că ar fi cei mai înalţi din lume. Norii, lovindu-se cu furie de munţi, dau naştere la ploi torenţiale, ce ar umfla apele Nilului, mai ales la vremea vînturilor etesiene. *4.* Dar este uşor să arătăm că şi părerea lui Democrit este greşită, dacă cercetăm mai de aproape la ce vreme cresc apele Nilului. Într-adevăr, ele încep a spori la solstiţiul de vară, cînd încă nu bat vînturile etesiene, apoi descresc începînd cu echinocţiul de toamnă, după ce aceste vînturi de mult încetaseră de a mai bate. *5.* Căci, negreşit exactitatea experienţei întrece probabilitatea raţionamentului, iar mintea unui om trebuie preţuită, dar nu trebuie dată crezare spuselor sale. *6.* Nu vom stărui asupra faptului că vînturile etesiene suflă atît dinspre miazănoapte, cît şi dinspre apus. Ele nu sînt numai vînturi nordice şi abarctice [189], dar şi argeste, care bat dinspre apusul de vară [190] şi cărora li se spune tot vînturi etesiene. Cînd Democrit pretinde că cei mai înalţi munţi s-ar afla în Etiopia, el afirmă un lucru care nu a fost dovedit. Mai mult decît atît : o atare afirmaţie nu corespunde realităţii şi nu e vrednică de crezare. *7.* Ephoros [191] s-a străduit să ne arate o explicaţie cu totul nouă, dar nici el nu ajunge la adevăr. Susţine că în Egipt tot pămîntul este făcut din aluviuni şi, fiind de natură spongioasă, de parcă ar fi piatra căreia se spune „pumice", are şi adînci crăpături, pe unde pătrunde apa, ce rămîne acolo în tot cursul iernii ; vara însă apa se prelinge de pretutindeni, ca o sudoare, şi de aceea apele Nilului cresc. *8.* Nu ni se pare că istoricul pe care l-am amintit ar fi văzut el însuşi pămîntul Egiptului, aşa ca să-l poată cunoaşte şi, de asemenea, nici că va fi căutat să aibă lămuriri mai precise de la cei care cutreieraseră aceste meleaguri. *9.* Căci, mai întîi, dacă apele Nilului ar spori doar înlăuntrul hotarelor Egiptului, atunci fluviul nu ar avea cum să crească şi în ţinuturile mai înalte, căci acolo el străbate un pămînt pietros şi vîrtos. De fapt însă Nilul curge prin Etiopia parcurgînd mai mult de şase mii de stadii, dar apele lui cresc mai înainte ca fluviul să fi pătruns în ţara Egiptului. *10.* Şi apoi, dacă albia Nilului ar fi sub nivelul pămîntului adus de aluviuni, şi de natură spongioasă, n-ar

fi cu putință ca acele crăpături, ce sînt doar la suprafața pămîntului, să cuprindă o atît de mare cantitate de apă. Iar dacă albia fluviului ar fi mai sus decît acest pămînt, atunci apa nu ar avea cum, din crăpăturile aflate mai jos, să se scurgă, spre o suprafață care se află mai sus. *11.* Dealtfel, cum ar crede cineva că umezeala din crăpăturile pămîntului ar putea face ca apele Nilului să crească atît, încît ele să inunde aproape întreaga țară ? Să nu ne mai ocupăm de părerea atît de greșită a lui Ephoros privitoare la pămîntul îngrămădit de aluviuni și la apa care se păstrează în crăpături. E o părere atît de neîntemeiată, că lesne am putea-o dovedi ca atare. *12.* Într-adevăr, și fluviul Maiandros din Asia a îngrămădit pe malurile sale mult pămînt. Acolo nu se văd însă aluviuni asemeni celor ale Nilului, în urma revărsărilor. *13.* Și tot așa am putea spune și despre Acheloos, fluviu din Acharnania, și despre Cephisul din Beoția ce — izvorînd din Focida — îngrămădește pămînt pe malurile sale, pe o foarte mare întindere. Amîndouă fluviile dovedesc cu prisosință greșeala pe care o face istoricul nostru. Dealtminteri, nu trebuie să căutăm la Ephoros cîtuși de cît exactitate, căci el și în multe alte privințe trece pe lîngă adevăr.

XL. Unii dintre înțelepții din Memphis au încercat să dea revărsării Nilului o altă explicație, despre care am putea spune că este mai degrabă greu de răsturnat decît vrednică de încrederea noastră. Mulți însă își însușesc această explicație. *2.* Astfel ei împart pămîntul în trei părți. Una, spun ei, este partea pe care o locuim, a doua este aceea în care anotimpurile sînt tocmai pe dos de cum sînt în regiunile noastre, iar a treia — așezată între aceste două părți — nu poate fi locuită, din pricina căldurii celei mari. *3.* Dacă Nilul ar crește în cursul iernii, nu mai încape vorbă că sporirea apelor lui s-ar datora zonei noastre, deoarece îndeosebi în acest anotimp cad la noi ploile cele puternice. Cum, dimpotrivă, apele Nilului cresc în timpul verii, ar fi de crezut că, la vremea asta, în regiunile opuse nouă este iarnă și că prisosul de apă din acele regiuni curge atunci în acea parte a pămîntului pe care o locuim noi. *4.* Înțelegem, așadar, de ce nimeni nu poate să răzbată pînă la izvoarele Nilului : fluviul pornește din zona opusă nouă, trecînd prin zona mijlocie, care nu este locuită. Mai sus amintiții înțelepți mai adaugă și o altă dovadă, în sprijinul celor spuse de ei, și anume că apele Nilului au un gust dulceag. Deoarece el curge prin regiuni unde soarele dogorește foarte tare, apele lui sînt supuse unui fel de distilări ce le face să fie dulci. Și iată pentru ce nici unul din fluviile pămîntului nu are o apă mai dulce. Căci este în firea lucrurilor ca focul să îndulcească apa. *5.* Explicația poate fi ușor înlăturată, căci e greu de presupus ca un fluviu care izvorăște tocmai din partea cealaltă a pămîntului să poată curge pînă în lumea noastră, mai ales dacă admitem că forma pămîntului este sferică [192]. Dar acei

care, prin argumentele lor, cutează să înfrunte şi faptele cele mai evidente nu vor izbuti niciodată să ne convingă, şi nici nu vor schimba firea lucrurilor. Ei au adus în sprijinul spuselor lor o dovadă pe care o socot de neînlăturat: aşază o zonă care nu poate fi locuită între două părţi locuite şi îşi închipuie că, în acest chip, părerea lor nu va mai putea fi negată. *6.* În sprijinul afirmaţiei lor, ei trebuie să aducă o dovadă neîndoielnică, ori să se folosească de argumentări de mult acceptate. Cum se face că singur Nilul ar avea o atare obîrşie şi că el porneşte din acea parte a lumii ajungînd pînă în ţinuturile noastre? Ar trebui să credem acelaşi lucru şi despre alte fluvii. *7.* Cît priveşte pricina pentru care apele Nilului sînt dulci, oamenii aceia spun lucruri fără de nici un temei. Căci, dacă apele Nilului s-ar îndulci datorită căldurii, ele nu ar putea să înlesnească atît de mult ivirea vieţii şi în apele lui nu s-ar hrăni atîtea soiuri de peşti şi atîtea alte vietăţi. De bună seamă, orice apă care a suferit o atare prefacere prin foc nu mai poate fi bună de hrană. *8.* Şi cum însuşirile apelor Nilului trebuiau să fie cu totul altele dacă intervenea îndulcirea de care am vorbit, sîntem îndreptăţiţi să credem că toate cauzele cărora filosofii din Memphis le atribuie revărsării Nilului nu sînt deloc întemeiate.

XLI. Oinopides din Chios[193] susţine că apele de sub pămînt sînt reci în cursul verii şi calde iarna, acest lucru putîndu-se vedea lămurit în puţurile adînci. Într-adevăr, apa de acolo nu este rece chiar şi în toiul iernii, pe cît vreme cînd este căldura mai arzătoare apa se răceşte foarte mult. *2.* Prin aceasta s-ar lămuri şi faptul că Nilul scade în timpul iernii şi că albia lui se mai îngustează, deoarece căldura de sub pămînt soarbe o mare parte din lichid şi — de asemenea — pentru că în Egipt nu plouă. Vara însă, pămîntul albiei Nilului nemaiabsorbind apa, este firesc ca fluviul să-şi sporească undele, fără nici o piedică. *3.* Spuselor lui Oinopides li s-ar putea răspunde că multe fluvii ale Libyei, care curg în aceeaşi direcţie ca şi Nilul şi se varsă ca şi acesta în mare, nu seamănă cu Nilul şi nu se revarsă ca el. Dimpotrivă, apele lor sporesc în timpul iernii şi scad vara. Şi iată cum se dovedeşte a fi greşită explicaţia pe care ne-o dă Oinopides, el încercînd doar prin simple presupuneri să răstoarne adevărul. *4.* Cel mai aproape de adevăr a fost Agatharchides[194] din Cnidos. Acesta susţinea că, în fiecare an, cad în munţii Etiopiei ploi ce nu mai contenesc şi care încep să cadă de la solstiţiul de vară, ţinînd pînă la echinocţiul de toamnă. *5.* Putem deci crede, şi pe bună dreptate, că apele Nilului scad iarna pentru că ele nu provin decît din izvoarele fluviului, pe cît vreme vara apele cresc din pricina marilor ploi. *6.* Dacă pînă în zilele noastre nimeni n-a putut să lămurească adevăratele pricini ale revărsării Nilului, nu trebuie să dispreţuim părerile pe care fiece om şi le face în această privinţă. Căci multe fenomene ale naturii par a fi

cu totul opuse unele altora, iar oamenii nu le pot afla adevărata lor cauză. *7.* Agatharchides aduce în sprijinul susținerilor sale o mărturie, și anume ceea ce se petrece în unele ținuturi ale Asiei. *8.* Acolo unde pămîntul Sciției se mărginește cu munții Caucaz, cade în fiece an — către sfîrșitul iernii — foarte multă zăpadă, ninsoarea ținînd multe zile în șir. În părțile de nord ale Indiei, la anumite epoci, cade o grindină atît de deasă și cu boabe atît de mari că fenomenul pare de necrezut. Prin împrejurimile fluviului Hydaspes [195], la începutul verii, se pornesc ploi ce se țin lanț și, cîteva zile mai apoi, ele trec și în Etiopia. Climatul de iarnă înrîurește totdeauna ținuturile învecinate. *9.* Prin urmare, nu este nimic nefiresc să socotim că nesfîrșitele ploi de dincolo de Egipt, în Etiopia, fac să se reverse în timpul verii apele Nilului. Dealtminteri, că lucrurile se petrec astfel stau mărturie barbarii înșiși care locuiesc pe acele meleaguri. *10.* Căci, dacă avem de a face cu fenomene care sînt cu totul altele decît cele de la noi, asta nu înseamnă că trebuie să le socotim ca fiind nevrednice de a li se da crezare. Desigur, vîntul de miazăzi care la noi aduce vreme furtunoasă, în Etiopia aduce timp frumos și cer senin. În Europa, vînturile de miazănoapte sînt năprasnice, pe cîtă vreme în Etiopia ele sînt blînde. *11.* Am putea să contrazicem în fel și chip părerile privitoare la revărsarea Nilului, ale celor ce s-au ocupat de subiectul acesta. Dar ne vom mulțumi cu cele arătate mai sus, ca să nu trecem marginile conciziei, pe care ne-am impus-o din capul locului. *12.* Ținînd seamă de întinderea ei, am împărțit această carte în două părți (în dorința noastră de a păstra o anumită proporție); sfîrșim aici cea dintîi parte a cărții întîi. Într-a doua parte vom urma cu istoria Egiptului, începînd cu regii acestei țări și cu cel mai vechi fel de viață al locuitorilor săi.

XLII. Prima carte a lui Diodor a fost împărțită, din pricina întinderii sale, în două părți. Cea dintîi cuprinde o introducere la întreaga operă și, mai apoi, vorbește despre tradițiile egiptene privitoare la obîrșia universului, cît și despre alcătuirea tuturor lucrurilor de la începutul lor; la care am adăugat legendele privind zeii întemeietori de cetăți. S-a mai vorbit și despre primii oameni, despre cel mai vechi fel de viață, despre cultul zeilor și înălțarea templelor. A urmat descrierea regiunilor Egiptului și acele ciudate povestiri privitoare la fluviul Nil și la revărsarea apelor sale; am arătat, apoi, explicațiile pe care le dau acestui fenomen istoricii și filosofii, înfățișînd și ceea ce se împotrivește fiecăreia din aceste păreri [196]. *2.* În această cea de-a doua parte, vom continua povestirea și vom începe cu cei dintîi regi ai Egiptului, prezentînd faptele fiecăruia, pînă la domnia regelui Amasis [197], după ce mai înainte vom fi descris pe scurt cel mai vechi fel de viață al locuitorilor Egiptului.

XLIII. După cît spune tradiţia, foarte de demult egiptenii se hrăneau cu ierburi, de asemenea cu tulpinile şi cu rădăcinile care cresc în mlaştini : le alegeau, gustîndu-le mai întîi. Ei căutau, îndeosebi, ca pe cea mai gustoasă dintre toate plantele, pe aşa-zisa „agrostis" [198], care era şi foarte dulce şi foarte hrănitoare, îndestulînd pofta omului. 2. Era o hrană potrivită şi pentru vite, căci le îngrăşa în cel mai scurt timp. Şi iată de ce, în amintirea binelui pe care l-au tras de pe urma plantei, egiptenii şi astăzi au obiceiul de a ţine „agrostis-ul" în mînă atunci cînd se duc să înalţe zeilor rugi. Egiptenii cred că omul este o vieţuitoare a smîrcurilor şi a bălţilor ; ei îşi întemeiază părerea pe netezimea pielii şi pe alte însuşiri ale trupului omenesc. Mai adaugă în sprijinul acestei credinţe şi faptul că omul are nevoie mai degrabă de o hrană umedă decît de una uscată. 3. Străvechii locuitori ai Egiptului s-ar fi hrănit, în al doilea rînd, cu peşti din Nil, pe care fluviul acesta îi pune din belşug la îndemîna băştinaşilor, mai ales atunci cînd apele descresc şi smîrcurile se usucă. 4. Mai mîncau şi carnea vitelor şi foloseau — apoi —, ca veşmînt, pieile animalelor pe care le mîncaseră. Se spune că îşi durau locuinţele din trestii. Pînă şi astăzi se mai găsesc urmele obiceiului la păstorii egipteni care, după cîte se povesteşte, nu ar cunoaşte nici acum vreo altă locuinţă decît aceste colibe cu care s-au obişnuit. 5. După ce au dus multă vreme acest fel de viaţă, egiptenii au început — zice-se — să se hrănească şi cu roadele pămîntului, bune de mîncat. Amintim aici pîinea făcută din lotus. Unii pun pe seama zeiţei Isis descoperirea lotusului folosit ca hrană, iar alţii o atribuie unuia dintre străvechii regi ai Egiptului, cu numele de Menas [199]. 6. Preoţii, în legendele lor, povestesc că descoperitorul ştiinţelor şi al meşteşugurilor ar fi fost Hermes [200], pe cîtă vreme regii ar fi fost aceia care au aflat cele trebuincioase vieţii. Şi aceasta datorită faptului — astfel ne-o spune tradiţia — că puterea regală, în vechime, nu trecea asupra copiilor de regi, ci asupra oamenilor care făptuiseră cel mai mare bine poporului, fie pentru că locuitorii Egiptului voiau astfel să-şi îndemne regii a face cît mai multe lucruri bune în folosul obştii, fie pentru că aşa era datina, statornicită în cărţile lor sfinte.

XLIV. Unii dintre cei care au scris despre mitologie ne povestesc că mai întîi au domnit în Egipt, vreme de aproape optsprezece mii de ani, zeii şi eroii ; Horus, fiul lui Isis, a fost cel din urmă rege de neam zeiesc. Apoi, ţara Egiptului a fost cîrmuită doar de regi ce se trăgeau din neamul omenesc, vreme de aproape cinci mii de ani, pînă la cea de-a CLXXX-a Olimpiadă, cînd ne-am dus şi noi în Egipt şi cînd acolo domnea Ptolemeu [201], cel supranumit Noul Dionysos. 2. Cei mai mulţi dintre regii aceştia erau băştinaşi. Numai vreo cîţiva au fost de obîrşie din Etiopia, Persia şi Macedonia. Se spune că ar fi domnit doar patru

regi etiopieni, timp de aproape treizeci şi şase de ani [202], şi nu la şir, ci la răstimpuri unii de alţii. *3.* Iar după ce Cambise supuse Egiptul cu armele, perşii [203] au stăpînit o sută şi treizeci şi cinci de ani, în care timp trebuiesc socotite şi răscoalele pe care le-au dezlănţuit egiptenii ce nu mai puteau răbda asprimea cîrmuitorilor şi nelegiuirile săvîrşite faţă de zeii băştinaşi. *4.* În sfîrşit, macedonenii [204] cîrmuiră Egiptul şi stăpînirea lor ţinu două sute şaptezeci şi şase de ani. În tot restul timpului regii au fost de neam din Egipt şi cu toţii numără patru sute şaptezeci de regi şi cinci regine [205]. Preoţii au însemnat în cărţile sfinte istoria lor şi, din cele mai îndepărtate vremuri, au încredinţat-o urmaşilor. Din însemnări se vede puterea fiecăruia dintre ei, ce fire au avut şi ce au făptuit în vremea domniei. *5.* Ar fi pentru noi prea greu să înfăţişăm în cartea noastră toate amănuntele. În cea mai mare parte ele sînt de prisos. Dar noi vom încerca să arătăm aici, pe scurt, întîmplările cele mai de seamă, vrednice de a fi pomenite de istorie.

XLV. După ce s-a sfîrşit domnia zeilor, cel dintîi rege al Egiptului a fost — aşa cum ne-o spune legenda — Menas [206]. El a învăţat poporul să-i slăvească pe Nemuritori şi să le aducă jertfe. A mai învăţat pe egipteni să folosească mesele, paturile şi bogatele covoare. Pe scurt, i-a deprins să ducă o viaţă de plăceri şi foarte costisitoare. *2.* Se povesteşte că Tnephachthon [207]— tatăl înţeleptului Bocchoris [208] —, care domnise după mai multe generaţii de regi, a fost silit, în timpul unei expediţii în Arabia, unde în pustiu îndurase tot felul de lipsuri, neavînd nici de-ale mîncării, să se mulţumească — pentru o zi — cu o viaţă dintre cele mai săracăcioase, la nişte oameni de rînd de prin partea locului, pe care îi întîlnise în cale. Şi atît de mult s-a bucurat de norocul care dăduse peste el, încît s-a lăsat de viaţa cea de huzur şi a afurisit pe cel dintîi rege care îşi învăţase supuşii să ducă o viaţă peste măsură de îmbelşugată. Întratît i-a mers la inimă felul de hrană, de băutură şi de odihnă al poporului, încît a pus să se scrie cu litere sacre, în templul lui Zeus de la Theba, blestemul amintit. Şi pare-se că de atunci faima lui Menas nu numai că a fost umbrită, dar aproape dată uitării. *3.* Tradiţia ne spune că urmaşii regelui Menas, cincizeci şi doi la număr, ar fi domnit vreme de peste o mie şi patru sute de ani. Dar ei n-au săvîrşit nimic care să fie vrednic de a fi pomenit în istoria noastră. *4.* Apoi, s-a urcat pe tron Busiris [209], după care au urmat la domnie opt urmaşi ai săi ; dintre aceştia, cel din urmă — care şi el se numea Busiris — zice-se că ar fi fost întemeietorul oraşului căruia egiptenii îi spun Diospolis [210], iar elenii Theba. Ocolul oraşului pe care l-a construit avea o sută şi patruzeci de stadii ; şi el l-a împodobit minunat, înălţînd clădiri mari, temple arătoase şi tot felul de monumente. *5.* De asemenea, a dat poruncă să fie construite şi locuinţe ale particularilor, cu cîte patru sau cinci etaje. Ca

s-o spunem mai pe scurt, el a făcut din Theba nu numai oraşul cel mai bogat al Egiptului, dar şi al lumii. 6. Faima bogăţiei sale uimitoare şi a puterii lui s-a răspîndit de aceea pretutindeni, pînă într-atît încît şi poetul (Homer) pomeneşte de Theba în versurile sale [211]: „Chiar dacă el ar dărui bogăţiile Thebei din Egipt, cetate ale cărei case cuprind mari bogăţii şi care are o sută de porţi, iar prin fiecare din acestea ar putea să iasă, în acelaşi timp, două sute de războinici, dimpreună cu caii şi carele lor...". 7. Spun unii că Theba n-ar fi avut o sută de porţi, dar că ar fi primit denumirea de „oraşul cu o sută de porţi" după multele şi marile propilee ale templelor, că — prin urmare — epitetul Thebei ar însemna „oraşul cu multe porticuri". Nu încape nici o îndoială că din Theba porneau, în vreme de război, douăzeci de mii de care; iar de-a lungul fluviului, de la Memphis şi pînă la Theba în Libya, sînt o sută de grajduri, în care pot încăpea — în fiecare — cam două sute de cai [212]. Temeliile grajdurilor se mai văd încă şi astăzi.

XLVI. Ni s-a povestit că nu numai Busiris, dar şi mulţi dintre regii cari au domnit mai apoi, se întreceau în a face din Theba cea mai de seamă dintre cetăţi. Şi, într-adevăr, nu a mai fost un oraş sub soare care să fie împodobit cu atîtea monumente uriaşe şi statui imense, făurite din aur şi din argint, ba chiar şi din fildeş; se cuvine să mai amintim şi construcţiile făcute dintr-un singur bloc de piatră, aşa-numitele obeliscuri [213]. 2. Dintre cele patru temple care s-au clădit la Theba, unul — cel mai vechi [214] — stîrneşte admiraţia noastră pentru frumuseţea şi mărimea sa, căci înconjurul lui e de treisprezece stadii, iar înălţimea e de patruzeci şi cinci de coţi. Zidurile au o grosime de douăzeci şi patru de picioare. 3. Şi monumentele dinlăuntrul zidurilor erau — prin bogăţia lor şi prin măiestria cu care fuseseră lucrate — tot atît de măreţe ca şi zidurile dinafară ale templelor. 4. Clădirile au dăinuit pînă într-o vreme mai apropiată de noi. Aurul, argintul şi lucrurile mai de preţ, făcute din fildeş şi pietre preţioase, au fost jefuite de către perşi, atunci cînd Cambise a dat foc templelor [215] din Egipt. Se spune că regele ar fi dus atunci bogăţiile în Asia, luînd cu el şi pe meşteşugarii egipteni, ca să-i înalţe vestitele palate regale de la Persepolis, din Susa şi din Media. 5. Mai povestesc preoţii că atît de mari erau bogăţiile Egiptului despre care am vorbit, încît ceea ce mai rămăsese după jefuirea lor şi în urma incendiului tot mai preţuiau peste trei sute de talanţi de aur şi nu mai puţin de două mii şi trei sute de talanţi de argint. 6. Preoţii mai spun că se aflau acolo şi mormintele vechilor regi, morminte atît de măreţe încît urmaşii nu le-ar putea întrece, oricît s-ar fi străduit. 7. Tot ei mai arată în analele lor cum că au fost patruzeci şi şapte de morminte regeşti, dar că sub domnia lui Ptolemeu [216], fiul lui Lagos, nu mai rămăseseră decît şapte-

sprezece, dintre care cele mai multe fuseseră nimicite pe vremea [217] cînd noi am cercetat acele locuri, și anume în răstimpul celei de-a CLXXX-a Olimpiade. *8.* Nu numai preoții egipteni care își spicuiesc știrile din analele lor, dar chiar și mulți dintre elenii ce au călătorit la Theba, pe vremea lui Ptolemeu, fiul lui Lagos, și printre aceștia și Hecateu [218], au scris istoria Egiptului, ale cărei știri se potrivesc cu ceea ce noi am spus mai sus.

XLVII. La o depărtare de zece stadii de la cele dintîi morminte, în care tradiția ne spune că au fost îngropate iubitele lui Zeus, s-ar afla un monument al regelui numit Osymandyas [219]. La intrare întîlnim un portal dintr-o piatră ca marmura. El este lat de doi plethri [220] și înalt de patruzeci și cinci de coți. *2.* După ce ai străbătut portalul, pătrunzi într-un peristil pătrat, avînd fiecare latură de patru plethri. Drept coloane care să-l sprijine sînt animale făurite — fiecare — dintr-un singur bloc de piatră [221], înalt de șaisprezece coți. Animalele sînt sculptate așa cum se obișnuia în vechime. Tot tavanul, larg de doi stînjeni, a fost făcut dintr-o singură piatră; pe zugrăveala-i albastră sînt smălțuite stele. Trecînd de acest peristil, dai de o altă intrare cu un portal asemănător celui dintîi, împodobit însă cu tot felul de reliefuri lucrate cu și mai multă iscusință. *3.* Lîngă cea de-a doua intrare se află trei statui, fiecare lucrată dintr-un singur bloc de piatră neagră [222], opere ale lui Memnon Syenitul. Una înfățișează un bărbat șezînd, și e cea mai mare statuie din Egipt [223]. Piciorul singur întrece șapte coți. Celelalte două statui, așezate lîngă genunchii aceluia — una la dreapta, cealaltă la stînga — reprezintă pe fiica și pe mama bărbatului, dar aceste statui nu au nici pe departe mărimea celei dintîi. *4.* Această lucrare este vrednică a fi pomenită pentru mărimea ei, dar i se cuvine și admirația noastră atît pentru iscusința cu care a fost meșteșugită, cît și pentru piatra din care e făcută. Blocul acela uriaș nu lasă să se vadă nici o crăpătură sau vreo pată. Inscripția statuii sună așa: „Sînt Osymandyas, regele regilor. Dacă cineva ar voi să știe cît de mare sînt și unde odihnesc, acela să întreacă una din înfăptuirile mele". *5.* Se poate vedea și o altă statuie, care reprezintă pe mama regelui. Statuia are o înălțime de douăzeci de coți și este făcută dintr-un singur bloc de piatră. Pe cap femeia poartă trei cununi regești, prin care se arată că a fost odrasla, soția și mama unor regi. *6.* După ce treci și de cel de-al doilea portal, poți să vezi un alt peristil care se cade, și mai mult decît cel dintîi, a fi pomenit. Îl împodobesc felurite reliefuri redînd războiul pornit de rege împotriva bactrilor răzvrătiți. Plecase să lupte în fruntea unei oști de patru sute de mii de pedestrași în patru grupe, fiecare sub porunca unuia dintre fiii săi [224].

XLVIII. Pe cel dintîi perete al peristilului fusese închipuit Osymandyas împresurînd o cetate întărită, în jurul căreia curgea un fluviu. Regele conducea un atac împotriva trupelor dușmane și era însoțit de un leu ce-l ajuta, înspăimîntîndu-i pe vrăjmași. Dintre cei care au tălmăcit această reprezentare, unii spun că ar fi fost, într-adevăr, vorba de un leu îmblînzit și pe care-l hrănea el însuși, că leul lupta alături de rege și că datorită puterii sale el punea dușmanii pe fugă; alții povestesc că regele, fiind tare viteaz și vînjos, ar fi voit să-și aducă sieși o laudă de prost gust, încercînd să înfățișeze însușirile-i ca și cum ar fi fost acele ale unui leu. 2. Pe al doilea perete se puteau vedea învinșii, prizonierii luați de către rege. Mîinile și părțile lor rușinoase le erau tăiate. Prin aceasta se pare că regele voia să arate că oamenii fuseseră neputincioși în luptă și nu știuseră să-și folosească brațele atunci cînd ajunseseră în primejdie. 3. Tot felul de sculpturi și zugrăveli minunate împodobeau cel de-al treilea perete. Ele înfățișau pe rege jertfind boi și sărbătorindu-și izbînda la întoarcerea din război. 4. În mijlocul peristilului, sub cerul liber, fusese înălțat din cea mai frumoasă piatră un altar, uluitor prin măiestria lucrării și prin mărimea-i uriașă. 5. În fața celui de-al patrulea perete erau două statui, reprezentînd oameni șezînd. Ele erau făcute, fiecare, din cîte un singur bloc de piatră și aveau o înălțime de douăzeci și șapte de coți. Lîngă aceste trei statui, au fost construite trei intrări care dădeau din peristil într-un hipostil, clădit în felul unui odeon și avînd, pe fiecare latură, doi plethri. 6. În acest hipostil se puteau vedea numeroase statui din lemn înfățișînd împricinați cu ochii ațintiți spre judecătorii lor. Împărțitorii dreptății, treizeci la număr, erau sculptați pe unul dintre pereți; nu aveau mîini [225]; iar în mijlocul judecătorilor se afla mai-marele lor, de gîtul căruia atîrna un chip reprezentînd Adevărul cu ochii închiși. În fața căpeteniei judecătorilor [226] se puteau vedea foarte multe cărți. Toate aceste reprezentări voiau să arate într-o formă alegorică cum că judecătorii nu trebuie să primească nimic și mai-marelui lor i se cere să țină seama doar de adevăr.

XLIX. În spatele acestor curți era un loc de preumblare, cu foarte multe clădiri de tot felul și în care se arăta cum sînt pregătite felurite și gustoase mîncăruri. 2. Puteau fi văzute acolo și sculpturi, printre care una reprezentîndu-l pe rege, zugrăvit în felurite culori și aducînd zeului aur și argint — metale primite în fiecare an din minele de aur și de argint din Egipt [227]. O inscripție așezată dedesubt arăta despre ce sumă este vorba: socotit în monedă de argint, prețul [228] acestui dar se ridica la treizeci și două de milioane de mine. 3. Mai exista și o reprezentare a bibliotecii sacre, unde putea fi citită inscripția: „Locul tămăduirii sufletului". În încăperi alăturate acestor clădiri se puteau ve-

dea imaginile tuturor zeilor egipteni și aceea a regelui care aducea fiecărei zeități prinoasele cuvenite, ca și cum prin aceasta el ar fi vrut să arate lui Osiris și celor care îi sînt ajutoare, la împărțirea dreptății pe lumea cealaltă, că el își trecuse viața în fapte cucernice, împărțind dreptate atît oamenilor cît și zeilor [229]. *4.* Lîngă bibliotecă și lipită de zidul ei era clădită o sală foarte arătoasă și bogată, care cuprindea douăzeci de paturi ce aveau chipurile lui Zeus, al Herei și al lui Osymandyas. Aceste reprezentări ale zeilor ne fac să credem că acolo ar fi fost înmormîntat trupul regelui. *5.* În jurul acestei clădiri erau numeroase încăperi, împodobite cu zugrăvelile tuturor animalelor socotite în Egipt ca fiind sacre. De acolo cineva se putea urca pe treptele mormîntului și în partea de sus, unde ar fi văzut că mormîntul este înconjurat de un cerc de aur [230], lung de trei sute șaizeci și cinci de coți și lat de un cot. Acest cerc era împărțit în atîtea părți cîți coți avea, fiecare parte arătînd o zi din an. Alături erau însemnate răsăriturile și apusurile firești ale astrelor și, de asemenea, prevestirile astrologilor egipteni întemeiate pe mișcările astrelor. Cercul pe care l-am descris — povestesc preoții din Egipt — a fost luat ca pradă de către Cambise, atunci cînd perșii supuseseră Egiptul [231]. *6.* Iată, deci, cum este descris mormîntul [232] regelui Osymandyas, care pare a se deosebi atît de mult de celelalte monumente, nu numai prin cheltuielile necesare zidirii lui, dar și prin priceperea meșeșugarilor care l-au durat.

L. Locuitorii Thebei [233] spun că sînt mai vechi decît toți oamenii și că ei, cei dintîi, au descoperit filosofia și știința exactă a stelelor, și aceasta fiindcă așezarea țării lor era foarte prielnică observării — în chip mai limpede — a răsăritului și apusului astrelor. *2.* Ei au împărțit lunile și anul după o numărătoare pe care doar ei o cunoșteau. Tebanii au socotit că luna trebuie să aibă treizeci de zile și acest calcul l-au făcut nu după mersul lunii, ci după cel al soarelui. Ei mai adaugă cinci zile și un sfert la cele douăsprezece luni ale anului, ca să întregească în felul acesta ciclul anual [234]. N-au intercalat, așa cum fac cei mai mulți dintre eleni, o a treisprezecea lună și n-au scăzut zile. Se pare că ei făcuseră foarte bune observații asupra eclipselor de soare și de lună, așa că le puteau prezice fără să se înșele, și cu de-amănuntul. *3.* Al optulea urmaș al regelui despre care am amintit se numea și el, ca și tatăl său, Uchoreus. El a fundat orașul Memphis [235], cel mai vestit oraș al Egiptului. Pentru acest oraș, el alese așezarea cea mai prielnică din întreaga țară, acolo unde Nilul se desparte în mai multe brațe, ca să formeze ceea ce — după însăși înfățișarea ei — se numește „Delta". Mulțumită așezării prielnice, Memphisul, care este cheia Deltei, domină navigația pe Nil spre ținuturile din partea de sus a Egiptului. *4.* Regele dădu orașului o circumferință de o sută și cincizeci de stadii, îl

întâi şi îl orîndui aşa încît să tragă cele mai multe foloase de pe urma unor lucrări pe care le voi descrie. *5.* Fiindcă Nilul curge în jurul cetăţii, inundînd-o în timpul revărsărilor sale, Uchoreus [236] a înălţat un dig uriaş în partea de miazăzi, ca să slujească atît împotriva inundaţiilor, cît şi ca apărare — ca o fortăreaţă — împotriva duşmanilor ce s-ar fi putut năpusti de pe uscat asupra Memphisului. Cît despre restul circumferinţei, el a pus să se sape un lac mare şi adînc, unde să se verse prisosul apelor Nilului, lacul întinzîndu-se pe aproape tot înconjurul cetăţii, în afară de locul unde se afla stăvilarul. *6.* Astfel, regele a întărit admirabil Memphisul. Într-un cuvînt, întemeietorul acestui oraş şi-a ales atît de bine locul, încît mai toţi regii care i-au urmat părăsiră Theba spre a-şi aşeza aici palatul lor şi scaunul împărăţiei. *7.* De atunci, Theba a început să-şi piardă însemnătatea, iar Memphis şi-a sporit faima, pînă pe vremea regelui Alexandru. Căci, acesta înălţînd pe malul mării cetatea care-i poartă numele, urmaşii lui s-au întrecut rînd pe rînd să ajute la propăşirea oraşului. *8.* Unii l-au împodobit cu palate măreţe, alţii durară acolo şantiere navale şi porturi, iară alţii ridicară monumente şi clădiri întru totul vrednice de pomenire, în aşa fel încît cei mai mulţi oameni socot Alexandria drept cel mai de frunte ori, cel puţin, al doilea oraş al lumii. Descrierea Alexandriei [237] o vom face însă cu de-amănuntul numai atunci cînd vom ajunge cu povestirea noastră la vremea înălţării ei.

LI. Întemeietorul oraşului Memphis [238], după ce a construit digul şi lacul pomenit mai sus, a înălţat şi un palat care nu este cu nimic mai prejos decît palatele altor neamuri, dar care nici pe departe nu are frumuseţile şi măreţia palatelor înălţate de regii egipteni ce au domnit înaintea lui. *2.* Deoarece locuitorii Egiptului socot că viaţa pămîntească preţuieşte foarte puţin şi dau, în schimb, cea mai mare însemnătate faptului că un om — în ciuda morţii — îşi poate veşnici faima virtuţii sale. Egiptenii numesc locuinţele celor în viaţă „locuri unde omul poposeşte", „hanuri", pentru că acolo muritorul îşi are o aşezare vremelnică, pe cîtă vreme mormintelor ei le spun „lăcaşe veşnice", întrucît pe lumea cealaltă oamenii trăiesc o viaţă fără de sfîrşit. *3.* Iată, prin urmare, pentru ce nici nu se sinchisesc de clădirea caselor, dar — în schimb — nici o străduinţă n-o precupeţesc, fie ea oricît de mare, cînd e vorba să-şi clădească morminte. *4.* Unii povestesc că oraşul despre care am avut prilejul să vorbim şi-a tras numele de la fiica regelui ce l-a întemeiat. Este o legendă, ni se spune, potrivit căreia zeul fluviului Nil, luîndu-şi înfăţişarea unui taur, s-ar fi îndrăgostit de fata regelui. Şi, îndrăgindu-se ei doi, s-a născut un fiu căruia i s-a dat numele de Aigyptos. El avea să fie vestit printre localnici pentru destoinicia sa [239]. Iar de la el şi-a tras numele întreaga ţară a Egiptului [240]. *5.* Aigyptos, ajungînd

să domnească, se dovedi un mare iubitor de oameni, un om drept şi — ca s-o spunem pe scurt — plin de rîvnă în toate. Pentru cumsecădenia lui, toţi muritorii l-au cinstit şi l-au socotit vrednic de slăvirile regeşti. *6.* Douăsprezece generaţii după regele Aigyptos, pe tronul Egiptului s-a urcat Moiris [241], ctitorul — la Memphis — al propileelor dinspre miazănoapte, care, prin măreţia lor, le întrec pe toate celelalte. Moiris a săpat mai sus de oraş, la o depărtare de zece schoine [242], un lac foarte folositor şi a cărui întindere este de necrezut. Înconjurul lacului se zice că ar fi de trei mii şi şase sute de stadii, iar adîncimea, în cele mai multe locuri, de cincizeci de stînjeni. Văzînd ce uimitor de mare este lucrarea de care vorbim, cine s-ar încumeta să facă socoteala pentru a şti cîte miriade de oameni, şi în cîţi ani, au înfăptuit-o. *7.* Nimeni n-ar putea să laude aşa cum se cuvine foloasele ce se trag de pe urma lacului şi să arate totodată ce binefacere reprezintă pentru egipteni. Şi cum, oare, un muritor ar preamări îndeajuns înţelepciunea regelui căruia i-a trecut prin minte să ducă la îndeplinire o astfel de lucrare ?

LII. Deoarece revărsările Nilului nu erau în fiecare an la fel de mari, iar Egiptul n-ar fi putut să fie deopotrivă de roditor decît dacă apele Nilului, în vremea revărsărilor, ar fi fost mereu aceleaşi, se întîmpla ca — atunci cînd ele erau prea îmbelşugate — să inunde de tot ţinutul, acolo unde trebuiau să se formeze doar smîrcuri şi bălţi. Iar dacă revărsările erau prea sărace, atunci ele ar fi păgubit recolta, lipsită de apa trebuitoare ; de aceea Moiris puse să se sape lacul, care avea să primească prisosul apelor [243]. *2.* Pentru ca Nilul să comunice cu lacul, regele construi un canal lung de optzeci de stadii şi lat de trei plethri. Prin acest canal, apele fluviului erau abătute şi egiptenii, deschizînd sau închizînd zăgazul cu ajutorul unei maşinării construite cu multă dibăcie şi foarte costisitoare, puteau să împartă agricultorilor atîta apă cîtă aveau nevoie pentru rodirea pămîntului. Deschiderea sau închiderea canalului costa nu mai puţin de cincizeci talanţi [244]. *3.* Lacul despre care vorbim se mai vede şi în zilele noastre ; el este tot atît de folositor ca şi atunci. A fost supranumit de egipteni, după numele regelui care l-a construit, lacul Moiris [245]. *4.* În mijlocul lacului regele a lăsat un spaţiu liber, ca să i se clădească acolo mormîntul şi două piramide înalte de un stadiu, una pentru el, iar alta pentru nevasta lui : în vîrful fiecărei piramide a pus cîte o statuie de piatră, reprezentîndu-i pe fiecare aşezaţi pe un tron. Moiris era încredinţat că aceste lucrări îi vor vejnici amintirea, legîndu-şi numele de o măreaţă binefacere. *5.* Veniturile pe care le aducea pescuitul în lac, Moiris, le-a dat nevestei sale, ca să-şi cumpere uleiurile parfumate ce le folosea, şi pentru alte podoabe. Pescuitul prilejuia, în fiecare zi, un cîştig de un talant. *6.* Căci, zice-se, acolo pot fi

găsite douăzeci şi două de soiuri de peşte şi sînt pescuiţi atît de mulţi peşti, încît un mare număr de muncitori ce sînt întrebuinţaţi la sărarea peştilor abia de mai pot prididi cu lucrul lor. Toate cele cîte le-am arătat pînă acum sînt ceea ce povestesc egiptenii despre Moiris.

LIII. Se spune că, după şapte generaţii, a trăit Sesoosis [246], un rege care a înfăptuit lucruri mai strălucite şi mai de seamă decît toţi înaintaşii săi. Atît istoricii elenilor cît şi preoţii egipteni, cum şi acei care-l preamăresc prin cîntecele lor, povestesc isprăvi care, îndeobşte, se bat cap în cap. Noi vom încerca să înfăţişăm ceea ce ni se va părea mai vrednic de crezare şi mai potrivit cu ceea ce ne mărturisesc însăşi monumentele ce se mai află şi astăzi în Egipt. *2.* La naşterea lui Sesoosis, tatăl său a săvîrşit o faptă măreaţă şi demnă de un rege. Adunîndu-i, din tot Egiptul, pe acei copii care se născuseră în aceeaşi zi ca şi fiul său, le-a dat la toţi dădace şi învăţători şi a hotărît să fie crescuţi la fel ca fiul său şi să primească aceeaşi bună creştere [247]. Căci era încredinţat că aceşti copii care vor trăi laolaltă unii cu alţii, ducînd aceeaşi viaţă, din care trebuia să lipsească prefăcătoria, vor fi la vreme de război cei mai credincioşi tovarăşi de luptă ai feciorului său. *3.* Punîndu-le din belşug la îndemînă tot ce le trebuia, i-a obişnuit în acelaşi timp pe tineri cu felurite exerciţii fizice, ca să-şi deprindă trupul cu osteneala. Nici unuia dintre ei nu-i era îngăduit să se atingă de mîncare înainte de a fi alergat o sută şi optzeci de stadii. *4.* Iată pentru ce, ajunşi la vîrsta bărbăţiei, erau — mulţumită felului cum au fost crescuţi — atleţi vînjoşi la trup şi oţeliţi la suflet, vrednici de a cîrmui pe alţii. *5.* Sesoosis, trimis de tatăl său mai întîi în Arabia, în tovărăşia celor alături de care crescuse, avu de îndurat multe osteneli vînînd animale sălbatice ; dar, după ce se desprinse cu viaţa cea aspră suferind de sete şi de foame, supuse toate neamurile barbare de acolo — care nu ştiuseră înainte vreme ce este robia. *6.* Apoi, fuse trimis în regiunile dinspre apus, unde, deşi era încă tînăr, cuceri cea mai mare parte a Libyei. *7.* Murind tatăl său [248], Sesoosis se urcă pe tron şi, plin de încredere în urma izbînzilor sale, el porni să cucerească întreaga lume. *8.* Unii spun că l-ar fi împins să rîvnească la stăpînirea tuturor popoarelor fiica sa, Athyrtis [249], care prin mintea-i pătrunzătoare întrecea cu mult pe oamenii din vremea ei, arătîndu-i tatălui său că o atare expediţie va fi lesne de întreprins. Alţii cred însă că Athyrtis l-a sfătuit pe Sesoosis pentru că, iscusită în meşteşugul ghicitului, ea aflase viitorul — fie cercetînd mărunţaiele animalelor jertfite [250], fie din visele ei, atunci cînd dormea în temple [251], ba chiar şi din tălmăcirea semnelor ce se iveau pe cer. *9.* Unii scriitori istorisesc că, la naşterea lui Sesoosis, tatăl său l-a văzut în vis pe Hephaistos [252], care i-ar fi dezvăluit cum că, într-o bună zi, copilul care se născuse avea să ajungă stăpînul întregii lumi. *10.* Iată, deci, pentru ce taică-său l-a

crescut în tovărășia acelor copii de-o vîrstă cu el, pe care i-a învrednicit de o aleasă creștere, asemeni unui rege, pregătindu-l spre a deveni cîndva cuceritorul lumii. Odată ajuns la anii bărbăției, Sesoosis — încrezător în prorocirea ce i-a făcut-o zeul — începu să pregătească expediția pomenită mai sus.

LIV. Dar, mai întîi, căută să-și facă prielnici pe toți egiptenii. Își dădea seama că el trebuie să fie sigur că tovarășii săi de arme vor fi gata să moară pentru el. Iar cît despre cei rămași în patrie, Sesoosis voia să fie încredințat că nu se vor răzvrăti împotriva lui. Numai astfel ar fi putut să-și aducă la îndeplinire planul. *2.* Supușilor săi le dădea dovezi cît se poate mai mari de bunăvoința lui, făcînd fiecăruia foarte mult bine. Pe unii i-a cîștigat prin daruri în bani, altora le dărui pămînturi, pe alții îi iertă de pedepse. Într-un cuvînt, pe toți și i-a apropiat prin purtarea-i prietenească și mulțumită felului său de a fi îndatoritor. Pe cei învinuiți de vreo faptă potrivnică regelui îi ierta de pedeapsă, pe cei închiși pentru datorii îi slobozea, căci în închisori erau foarte mulți oameni de acest fel. *3.* Sesoosis a împărțit întreg Egiptul în treizeci și șase de părți, cărora egiptenii le spun „nome" [253]. În fruntea fiecărei „nome" a pus un nomarh, ce avea datoria să îngrijească de strîngerea tributurilor regale și de administrarea trebilor obștești ale „nomei" lui. *4.* Alese pe acei bărbați care erau mai vînjoși și cu ei își întocmi o armată vrednică de mărețele-i planuri. A strîns astfel șase sute de mii de pedestrași, douăzeci și patru de mii de călăreți și douăzeci și patru de mii de care de război [254]. *5.* În fruntea oștii și a fiecărei unități i-a așezat pe cei ce fuseseră crescuți cu el și erau deprinși să lupte, căci încă din copilărie năzuiseră s-ajungă viteji. Îndrăgindu-l pe rege ca pe fratele lor, se simțeau cu toții frați între ei. Erau ceva mai mulți decît o mie și șapte sute. *6.* Acestor căpetenii Sesoosis le-a împărțit pămînturile cele mai roditoare [255], ce aduceau venituri îndeajuns de mari, ca să nu ducă nici o lipsă, dăruindu-se astfel cu toată rîvna trebilor războinice.

LV. După ce și-a pregătit oastea, Sesoosis a pornit mai întîi împotriva etiopienilor, așezați la miazăzi de Egipt. I-a înfrînt și i-a silit [256] să-i plătească biruri în abanos, aur și colți de elefant. *2.* Trimise, apoi, în Marea Roșie [257], o flotă de patru sute de corăbii, fiind cel dintîi egiptean care construi corăbii de război. Flota lui Sesoosis a pus stăpînire pe insulele din aceea regiune, cum și pe întregul litoral al Mării Roșii, pînă în India. El însuși a pornit pe uscat cu armata lui de pedestrași, aducînd sub porunca-i întreaga Asie [258]. *3.* Dar n-a străbătut doar acele ținuturi pe care, mai tîrziu, avea să le cucerească Alexandru Macedon, ci a pătruns pînă la acele neamuri în țara cărora regele macedonean n-a izbutit să-și pună piciorul. *4.* Sesoosis a trecut fluviul Gange și a înaintat

prin India pînă la Ocean, iar în pămîntul sciților a pătruns pînă la Tanais [259], un fluviu ce desparte Europa de Asia. Se povestește că din acei egipteni ai lui Sesoosis care rămaseseră prin părțile vecine Lacului Meotic avea să se tragă neamul colchilor. *5.* Un argument în favoarea faptului că acest neam este, prin obîrșia lui, egiptean îl constituie obiceiul „tăierii împrejur" pe care îl au egiptenii și pe care-l găsim și la colchi [260], unde se practică întocmai ca și în Egipt [261]. Acest obicei dăinuie și la coloniștii egiptenilor și mai poate fi întîlnit și la iudei. *6.* Astfel, regele Sesoosis a supus tot restul Asiei și cea mai mare parte a insulelor Ciclade. Trecînd, apoi, în Europa, el străbătu întreaga Tracie și era cît pe ce să-și piardă oștirea, atît din pricina lipsei de hrană, cît și din pricina greutăților prilejuite de natura ținutului. *7.* De aceea el și-a oprit înaintarea oștilor în Tracia, unde a înălțat — în mai multe locuri — niște stele în amintirea cuceririlor lui. Se săpase pe stele, în litere egiptene, următoarea inscripție: „Regele regilor [262] și stăpînitorul stăpînitorilor, Sesoosis, a supus cu oștile sale această țară". *8.* Pe coloanele înălțate pe pămîntul popoarelor războinice erau înfățișate părțile rușinoase ale bărbatului, pe cîtă vreme se vedeau acele ale femeilor pe monumentele ridicate în ținuturile locuite de popoarele fricoase și slăbănoage. Prin aceste importante organe ale trupului omenesc, Sesoosis voia să arate urmașilor cea mai caracteristică trăsătură a fiecărei populații. *9.* În mai multe locuri, regele a pus să i se înalțe o statuie din piatră, înfățișîndu-l înarmat cu arc și cu lance. Statuia era cu patru palme mai înaltă decît Sesoosis, a cărui înălțime era de patru coți. *10.* El s-a purtat blînd cu toți acei pe care i-a supus și — după nouă ani, cînd s-a încheiat și expediția — a poruncit tuturor neamurilor înfrînte să-i trimită în Egipt, în fiece an, biruri. După ce a adunat o mare mulțime de prinși de război, cum nu se mai văzuse vreodată, precum și prăzi cu duiumul, s-a înapoiat în țara lui, mîndru de atîtea isprăvi cum nu mai săvîrșise nici unul din înaintașii săi. *11.* Toate templele din Egipt el le-a împodobit ca prinoase vrednice de luat în seamă și cu măreațe prăzi. Și-a răsplătit ostașii făcîndu-i fiecăruia daruri potrivite cu vitejia lui. *12.* Ca să vorbim pe scurt, nu numai întreaga oștire s-a întors în toată strălucirea ei, încărcată de slavă și de bogății, dar și întreg Egiptul a tras, de pe urma expediției, tot felul de foloase.

LVI. După ce Sesoosis s-a înapoiat cu oștile sale de la război, a îngăduit tovarășilor de arme, care se luptaseră atît de vitejește, să se bucure pe deplin de o viață tihnită și să se înfrupte din bunurile dobîndite. Iar Sesoosis, dornic să aibă parte de slavă și vrînd ca amintirea lui să treacă peste veacuri, a înfăptuit lucruri măreațe, care uimesc atît prin puterea de gîndire a celui care le-a plăsmuit, cît și prin marile cheltuieli pe care ele le-au prilejuit. Astfel, Sesoosis și-a făcut o faimă nepieritoare

și, în același timp, a dat pentru totdeauna egiptenilor posibilitatea să ducă o viață liniștită și la adăpost de primejdii. 2. Gîndindu-se că mai întîi se cade să li se dea zeilor cinstire, Sesoosis a înălțat în toate cetățile Egiptului cîte un templu [263] închinat zeității celei mai slăvite din partea locului. El n-a folosit pentru construcții nici un egiptean, poruncind ca doar prinșii de război să le înalțe. Iată, prin urmare, pentru ce a pus să se scrie pe fiecare din aceste temple următoarele cuvinte: „Nici un băștinaș nu a trudit la această clădire". 3. Se povestește că prizonierii aduși din Babylon s-au răzvrătit, nemaiputînd îndura ostenelile pricinuite de greutatea lucrărilor și că, după ce ei au pus stăpînire pe un loc întărit în apropierea Nilului, au pornit să se războiască cu egiptenii și au pustiit pămînturile din vecinătate. În sfîrșit, după ce li s-a dat încredințarea că nu vor pătimi nimic pentru cele făptuite, s-au statornicit acolo și au întemeiat o colonie, căreia i-au spus Babylon, după numele [264] patriei lor. 4. Se zice că tot așa s-ar fi întemeiat pe malurile Nilului un oraș, care poartă numele de Troia și care poate fi văzut chiar și în zilele noastre [265]. Într-adevăr, — întorcîndu-se de la Ilion — Menelau [266] a tras la țărm în Egipt, aducînd cu sine un mare număr de prinși de război. Aceștia s-au răsculat și s-au războit cu el, pînă cînd primiră făgăduiala că li se îngăduie o viață la adăpost de primejdii. Și astfel au întemeiat orașul căruia i-au dat numele patriei lor. 5. Știm foarte bine că istoricul Ctesias [267] din Cnidos este de cu totul altă părere, cît privește cetățile mai sus amintite. El spune că le-ar fi întemeiat războinici străini ce veniseră în Egipt împreună cu Semiramida [268] și că ei le-au denumit după țările lor de baștină. 6. Nu-i ușor să deslușești care este adevărul și de aceea ne mărginim a pomeni în scrisul nostru numai că, în această privință, istoricii nu se înțeleg; rămîne să-și facă cititorul o părere despre ce poate fi adevărat, fără să-l stinghereasca vreo prejudecată.

LVII. Sesoosis a mai făcut și mari lucrări pentru a ridica nivelul terenurilor și a strămutat cetăți care fuseseră clădite pe locuri prea joase, de la natură. Revărsîndu-se Nilul, oamenii și dobitoacele se puteau refugia acolo în siguranță. 2. În tot ținutul care se întinde de la Memphis pînă la mare, Sesoosis săpă multe canale [269] legate de Nil, astfel ca oamenii să-și transporte mai repede și mai ușor recoltele, găsindu-se peste tot din belșug mijloacele de trai, datorită legăturilor stabilite între diferitele ținuturi. Dar — și acesta-i lucrul cel mai de seamă — el a întărit Egiptul și l-a pus la adăpost de năvălirile dușmanilor. 3. Pînă atunci, caii și carele vrăjmașilor puteau să ajungă pînă în inima Egiptului; de atunci înainte însă, cu greu ar mai fi putut pătrunde în Egipt, din pricina multelor canale de acolo. 4. Sesoosis a mai întărit printr-un zid Egiptul, în partea de răsărit [270], ferindu-l de năvălirile sirienilor și ale arabilor. Întăriturile se întind de la Pelusion și pînă la Heliopolis, străbătînd pus-

tiul pe o lungime de o mie și cinci sute de stadii. 5. A construit și o corabie din lemn de cedru[271], lungă de două sute și optzeci de coți. Partea ei dinafară era aurită, iar cea dinăuntru argintată. Sesoosis o închină zeității celei mai slăvite la Theba. De asemenea, înălță două obeliscuri din granit, înalte de o sută douăzeci de coți, și pe acestea puse să se scrie— pentru a se vădi cît era de mare puterea oștilor sale — ce multe venituri avea și cîte popoare biruise. La Memphis, în templul lui Hephaistos, și-a așezat statuia lui și pe a soției sale, făcute dintr-un bloc de piatră înalt de treizeci de coți[272], cum și statuile fiilor săi, înalte de douăzeci de coți. Iată cu ce prilej au fost acestea înălțate : 6. Pe drumul întoarcerii lui în Egipt, după marea sa expediție, Sesoosis poposise la Pelusion, la fratele său ce-l găzdui pe el, pe soția sa și pe copii, dar totodată — cu acest prilej — puse la cale pieirea lor. Pe cînd ei se odihneau, dormind din greu din pricina băuturii, fratele lui Sesoosis îngrămădi în jurul cortului foarte multă trestie uscată, pe care și-o pregătise din vreme ; și, în timpul nopții, îi dădu foc. 7. Aprins în vîlvătăi, focul ardea puternic și oamenii regelui, rînduiți să-l păzească, nu veniră la timp în ajutorul lui, fiind toropiți și ei de băutură. Atunci Sesoosis, înălțîndu-și amîndouă mîinile spre cer, se rugă de zei să-i mîntuiască odraslele și nevasta ; și, apoi, trecu nevătămat prin flăcări, ieșind din cort. 8. Scăpat astfel ca prin minune, Sesoosis înălță — așa cum am spus-o adineauri — acele statui întru cinstirea zeilor. Și, mai cu deosebire îl slăvi pe Hephaistos, fiindcă de la el îi venise izbăvire.

LVIII. Sesoosis făptui multe lucruri mari, dar ceea ce s-ar părea că dovedește cel mai mult mărinimia lui este felul cum se purta cu trimișii străini. 2. Într-adevăr, cîrmuitorii țărilor cucerite, cărora li se îngăduise să-și păstreze domniile, ori acei care primiseră de la Sesoosis cele mai mari dregătorii, veneau în Egipt la anumite soroace hotărîte, ca să-i aducă daruri. Sesoosis îi primea și, în multe privințe, le da cinstire și le arăta o deosebită bunăvoință. Cînd însă regele voia să se ducă în vreun templu ori în vreun oraș, el își deshăma caii de la carul cu patru cai și, în locul lor, înhăma regii și pe alți cîrmuitori[273], pentru a arăta că, după ce înfruntase pe cei mai puternici și pe cei mai viteji, nimeni nu se mai putea măsura cu el. 3. Se pare că i-a întrecut în măreții și în putere pe toți stăpînitorii, cîți vor fi fost vreodată, prin faptele sale de arme, prin multele monumente și lucrările publice înălțate în țara Egiptului. După ce a domnit vreme de treizeci și trei de ani, pierzîndu-și vederea, s-a sinucis. Prin această cea din urmă faptă, Sesoosis a stîrnit nu numai admirația preoților, dar și pe a tuturor egiptenilor, fiindcă își sfîrșea viața într-un chip vrednic de măreția înfăptuirilor sale. 4. Faima lui Sesoosis a fost atît de mare și atît de trainică de-a lungul vremii, încît — după multe generații —, cînd Egiptul ajunse sub stăpînirea perșilor și cînd

Darius [274], tatăl lui Xerxes, voia cu tot dinadinsul să-şi aşeze statuia la Memphis, mai înaltă decît aceea a lui Sesoosis, mai-marele preoţilor s-a împotrivit. Într-o cuvîntare rostită în adunarea acestora, el spuse răspicat că Darius n-a întrecut încă isprăvile lui Sesoosis. Iar regele perşilor nu numai că nu se mînie auzind spusele lui, dar chiar găsi pe placul său aceste vorbe rostite fără prefăcătorie. Răspunse că se va strădui să nu rămînă mai prejos decît fusese Sesoosis, de cumva îi va fi dat şi lui să aibă o viaţă tot atît de lungă. Şi i-a poftit pe aceia ca, atunci cînd vor cumpăni faptele amîndurora, să cîntărească înfăptuirile lui Sesoosis şi ale sale făcute cînd aveau aceeaşi vîrstă. Căci doar în felul acesta se va putea dovedi fără părtinire care e virtutea unuia şi care a celuilalt. *5.* Iată cele ce am avut de spus despre regele Sesoosis.

LIX. Fiul lui Sesoosis, care-l urmă pe tron, luă numele tatălui său, dar nu săvîrşi nici o faptă de arme şi nimic vrednic de aducere aminte. *2.* El îşi pierdu vederea [274 bis], fie pentru că era vorba de un beteşug moştenit de la tatăl său, fie pentru că — după cum ne spune o legendă — va fi fost o pedeapsă adusă de necucernicia sa faţă de Nil. Într-adevăr, odată, pe cînd plutea pe fluviu, îl prinse o vijelie, şi atunci şi-a repezit sulita în valurile lui. Silit, în năpasta care-l copleşise, să ceară ajutorul zeilor, el căută vreme îndelungată să-i îmblînzească şi să-i facă prielnici prin numeroase jertfe şi prinosuri. Dar divinitatea nu i-a luat, cît de cît, în seamă evlavia. *3.* În al zecelea an al domniei sale, un oracol i-a dat poruncă să-şi arate smerenia faţă de zeul din Heliopolis [275] şi să-şi spele faţa cu urina unei femei care — în afară de soţul ei — nu cunoscuse niciodată vreun alt bărbat. El începu cu însăşi nevasta-sa şi mai încercă şi cu alte femei, dar nu găsi pe nici una care să nu fi păcătuit, în afară doar de soţia unui grădinar, pe care o şi luă de nevastă după ce se însănătoşi. Iar pe celelalte femei le-a ars de vii într-un sat, căruia egiptenii i-au dat apoi numele de „Cîmpul Sacru". *4.* Zeului din Heliopolis, ca să-i dovedească recunoştinţa pentru binele ce i-l făcuse, i-a închinat, după povaţa oracolului, două obeliscuri, lucrate din cîte un bloc de piatră. Fiecare obelisc era gros de opt coţi şi înalt de o sută [276].

LX. Mulţi regi care au venit după acesta n-au săvîrşit nici ei fapte vrednice de amintire. Mai tîrziu, după multe generaţii, Amasis [277] a cîrmuit mulţimile cu mare străşnicie, dînd multora pedepse pe nedrept. Le-a luat averile la mulţi şi s-a purtat faţă de toţi dispreţuitor şi trufaş. *2.* Poporul a răbdat pînă la o vreme, neavînd putere faţă de asupritor, ce-l copleşea cu asprime. Cînd însă regele Etiopiei, Actisanes [278], porni război împotriva lui Amasis, atunci — nemulţumit — norodul folosi acest prilej ca să-şi dezlănţuiască ura, răzvrătindu-se. *3.* Iată, aşadar, pentru ce Amasis a fost lesne biruit, iar Egiptul a căzut în puterea etiopienilor [279]. După izbînda sa, Actisanes s-a purtat faţă de supuşi cu blîn-

deţe şi omenie. *4.* Iar faţă de tîlhari avu o purtare cu totul neobişnuită. Nu-i osîndea la moarte, dar nici nu-i ierta de orice pedeapsă. *5.* Adunîndu-i din toată ţara pe toţi acei ce se făcuseră vinovaţi de vreo fărădelege şi cercetînd cît mai nepărtinitor cu putinţă cum stau lucrurile, punea să li se taie nasul şi-i trimitea într-o colonie la marginea deşertului, unde construise un oraş ce se numea Rhinocolura [280] — nume amintind de soarta nenorocită a locuitorilor săi. *6.* În acest oraş, la hotarul dintre Egipt şi Siria, nu departe de ţărmul mării nu se găsea mai nimic din cele de trebuinţă pentru ca omul să-şi poată duce zilele. *7.* Tot ţinutul dimprejur era acoperit de sare. Cele cîteva puţuri care se aflau în acele locuri aveau apă puţină, şi deseori murdară şi amară. *8.* Aici regele i-a strămutat pe tîlhari, pentru ca ei — dacă şi-ar relua apucăturile de altădată — cel puţin să nu păgubească pe oamenii cumsecade şi să nu treacă neobservaţi printre ceilalţi cetăţeni. *9.* Azvîrliţi în acest ţinut pustiu şi lipsit aproape de toate cele trebuincioase vieţii, ei născociră totuşi un fel de trai potrivit cu sărăcia din jur. Firea însăşi i-a silit să se gîndească în ce fel şi-ar putea încropi cele necesare, ca să lupte împotriva lipsurilor. *10.* Tăiau trestii din împrejurimi şi, după ce le despicau, îşi făceau plase lungi, întinse de-a lungul ţărmurilor mării, pe o distanţă de mai multe stadii, ca să poată prinde prepeliţe. Căci aceste păsări vin în stoluri din largul mării. Şi vînătorii prindeau foarte multe, cîştigîndu-şi hrana.

LXI. Cînd a murit Actisanes, regalitatea ajunse din nou în mîinile egiptenilor, care aleseră pe un baştinaş, numit Mendes [281], să le fie rege. Unii i-au spus Marrhos. *2.* El nu a dus nici un război, dar şi-a înălţat un mormînt căruia i se zice labirint [282], uimind atît prin mărimea sa, cît şi prin neîntrecutul meşteşug cu care fusese durat. Într-adevăr, omul care pătrunde în labirint, cu greu mai poate să iasă, dacă nu-l călăuzeşte cineva foarte priceput. *3.* Unii spun că Dedal, cînd a fost în Egipt, s-a minunat de arta monumentului şi, după modelul lui, a construit un labirint asemănător regelui Cretei, lui Minos — clădire în care legenda spune că şi-ar fi aflat lăcaşul aşa-numitul Minotaur. *4.* Labirintul din Creta însă s-a dus, de n-a mai rămas nici urmă, nimicindu-l vremea ori vreun stăpînitor ce a poruncit să fie dărîmat, pe cîtă vreme labirintul din Egipt dăinuie neatins pînă în zilele noastre.

LXII. După moartea lui Mendes, vreme de cinci generaţii a fost în Egipt anarhie. În cele din urmă, egiptenii au adus drept rege pe un om de obîrşie necunoscută, căruia i-au spus Cetes, iar elenii şi-au închipuit că era Proteu [283], care a trăit pe timpul războiului troian. *2.* Potrivit unei anume tradiţii, Proteu era un bun cunoscător al vînturilor şi el se putea preface cînd într-un animal, cînd într-un copac, cînd în foc ori în orice

altceva. *3.* Ei mai adaugă şi că regele dobîndise această iscusinţă în urma îndelungatei sale vieţuiri cu astrologii. Dar ceea ce mitologia elenă povesteşte despre transformările lui Proteu îşi are obîrşia într-o veche datină pe care o întîlnim în lumea regilor egipteni. *4.* Într-adevăr, regii din Egipt îşi acoperă capul cu măşti în chip de leu, de taur sau de şarpe, simboluri ale domniei. De asemenea ei mai poartă pe cap crengi de copac, foc şi chiar — uneori — ierburi înmiresmate. Aceste podoabe îi fac mai arătoşi, dar şi trezesc în sufletele celorlalţi oameni frică şi neliniştea în faţa divinităţii[284]. *5.* După moartea lui Proteu, s-a urcat pe tron fiul său, Rhemphis[285], ce nu a avut toată viaţa lui altă grijă decît să-şi sporească veniturile şi să strîngă bogăţii, pe care le căuta oriunde le putea găsi. Zgîrcit cum era, şi mic la suflet, el n-a construit monumente întru slăvirea zeilor şi nu a cheltuit nici un ban ca să facă vreun bine oamenilor. *6.* N-a fost un rege, ci doar un bun administrator care, în loc să lase după moarte — datorită destoiniciei sale — un nume slăvit, a lăsat comori cum nu mai adunase nici unul din regii dinaintea lui. Tradiţia ne spune că bogăţiile lui, în argint şi în aur, se ridicau la patru sute de mii de talanţi.

LXIII. După moartea lui Rhemphis, vreme de şapte generaţii cîrmuiră în Egipt regi cărora le plăcea să trîndăvească ducîndu-şi viaţa doar în desfătări. Iată, prin urmare, pentru ce în analele preoţilor nu s-a păstrat amintirea vreunei fapte de-a lui mai de seamă şi nici a unei lucrări măreţe. Doar purtarea regelui Neileus s-a deosebit de a celorlalţi. El dădu fluviului Nil acest nume — fluviul se numea mai înainte Aigyptos —, ca să amintească de numeroasele canale pe care regele le-a construit, pentru a spori astfel foloasele aduse de Nil ţării. Neileus a fost aşadar, acela care a dat fluviului numele său[286]. *2.* Al optulea rege după Rhemphis a fost Chemmis[287] din Memphis. Domni cincizeci de ani şi înălţă cea mai mare dintre cele trei piramide, aceasta fiind socotită una dintre cele şapte minuni ale lumii. *3.* Piramidele, aşezate înspre hotarul Libyei, sînt departe de Memphis la o sută şi douăzeci de stadii, iar faţă de Nil ele sînt la o depărtare de patruzeci şi cinci de stadii. Cine le priveşte rămîne uimit de mărimea acestor construcţii, de iscusinţa meşterilor care le-au lucrat. *4.* Cea mai mare piramidă, ale cărei patru laturi au la bază cîte şapte plethri fiecare, este înaltă de mai bine de şase plethri. Pe măsură ce se apropie de vîrf, lărgimea piramidei descreşte de la bază, încetul cu încetul, aşa încît în partea cea mai înaltă a ei fiecare latură nu mai are decît şase coţi[288]. *5.* Piramida despre care vorbim este în întregime construită dintr-o piatră tare şi greu de lucrat, dar care va înfrunta veşnicia. Căci de cel puţin o mie de ani — ba unii scriitori spun că de trei sau chiar de patru mii de ani — aceste pietre au rămas aşezate aşa cum fuseseră dintru început, iar construcţia

— în întregul ei — n-a fost vătămată. 6. S-a spus că pietrele ar fi fost aduse de la o mare depărtare, din Arabia [289], şi orînduite cu ajutorul unor movile înălţate pentru aceasta, căci pe atunci nu fuseseră încă născocite macaralele. 7. Dar lucrul cel mai uimitor este că, deşi construcţia e uriaşă şi se înalţă în mijlocul pustiului nisipos, n-a rămas nici o urmă de movile, nici urmă că aici s-ar fi făcut tăierea pietrelor, aşa încît monumentul acesta nu pare a fi fost lucrarea unor mîini omeneşti, care l-au înălţat încetul cu încetul, ci mai curînd isprava vreunui zeu, — ivit ca din senin, în mijlocul unui pustiu nisipos. 8. Unii egipteni încearcă să lămurească această minune, spunînd că movilele erau făcute din sare şi din salpetru şi că apele Nilului, revărsîndu-se asupra lor, le-au topit, aşa că au dispărut cu desăvîrşire, fără să fi intervenit mînă omenească. 9. Dar adevărul nu este acesta ; ci e mai firesc să credem că tot braţe omeneşti — această mulţime de braţe care le-au construit — au fost acelea care le-au distrus, întorcîndu-se totul la starea de mai înainte. Se spune că au lucrat la această construcţie trei sute şi şaizeci de mii de oameni şi că douăzeci de ani trebuiră pentru a fi, cu greu, dusă la bun sfîrşit [290].

LXIV. După moartea regelui mai sus pomenit, s-a urcat pe tron fratele său, Kephren, care domni vreme de cincizeci şi şase de ani. Unii spun că nu fratele, ci fiul său, Chabryes, i-a urmat la domnie. 2. Oricum, toată lumea recunoaşte că regele care a venit după Chemmis, rîvnind să meargă pe urmele înaintaşului său, construi cea de a doua piramidă — asemănătoare celei dintîi, în ce priveşte meşteşugul cu care şi ea fusese construită, dar cu mult mai prejos ca mărime, deoarece lungimea, la bază, a fiecărei laturi nu este decît de un stadiu. 3. O inscripţie, care se poate citi pe cea mai mare piramidă, ne spune cît s-a cheltuit cu legumele şi cu hreanul, cu care au fost hrăniţi lucrătorii : mai bine [291] de o mie şi şase sute de talanţi. 4. Piramida mai mică nu are inscripţie. Pe una din laturile ei este o scară tăiată în piatră. Cu toate că amîndoi regii pe care i-am pomenit înălţaseră piramidele pentru ca să le fie lor mormînt, nici unul n-a fost îngropat acolo. 5. Într-adevăr, mulţimile, apăsate de muncile grele la care fuseseră supuse, urau pe regi, cruzi şi silnici, şi-i ameninţau că le vor smulge trupurile din mormînt şi le vor azvîrli, făcîndu-le de batjocură. Iată pentru ce amîndoi regii aceştia cînd au fost în pragul morţii au poruncit rudelor să-i îngroape — pe furiş — într-un loc unde nimeni să nu-i ştie. 6. Urmaş al regilor amintiţi mai sus a fost fiul celui care înălţase cea dintîi piramidă : Mykerinos, pe care unii îl numesc Mencherinos. 7. Acesta se apucă să construiască cea de a treia piramidă, stingîndu-se însă din viaţă mai înainte de a se fi sfîrşit lucrarea. La bază, lungimea fiecărei laturi a piramidei este de trei plethri. Pînă la cel de al cincisprezecelea rînd de pietre, piatra din care a fost con-

struită este închisă [292], asemănătoare cu piatra din Theba. Restul piramidei este din piatră la fel cu a celorlalte. *8.* Aceasta este cea mai mică din toate, dar se deosebește prin iscusința cu care a fost durată și prin frumusețea pietrelor, ce prețuiesc foarte mult. Pe fața dinspre miazănoapte a piramidei stă scris numele lui Mykerinos, constructorul ei. *9.* Se povestește că Mykerinos, dezgustat de cruzimile înaintașilor săi, și-a rîvnit o viață de om blînd și binefăcător față de supușii săi. El făcea totul pentru a-și atrage dragostea norodului, iar pe cei care veneau la el ca să-și caute dreptatea ce nu le fusese dată — după drept și lege — la judecată, el îi dăruia cu lucruri de preț. *10.* Mai sînt încă trei piramide. Fiecare latură a lor este de un plethru. Ele sînt, îndeobște, construcții foarte asemănătoare cu celelalte trei. Se deosebesc doar prin mărimea lor. S-a susținut că regii pomeniți mai sus le-au înălțat pe acestea trei din urmă întru slava soțiilor lor. *11.* Se recunoaște de toată lumea că piramidele întrec cu mult celelalte construcții din Egipt, nu numai prin trăinicia lor, ori prin cheltuielile pe care le-au prilejuit, dar și prin măiestria celor ce le-au înălțat. *12.* Căci — s-a spus — s-ar cădea să-i admirăm mai mult pe arhitecții care au plănuit monumentele decît pe regii care le-au pus la îndemînă mijloacele trebuincioase. Cei dintîi, prin sufletul pus și prin rîvna lor de a ajunge prețuiți, au izbutit a le înfăptui, pe cîtă vreme regii, pentru a-și atinge scopul, s-au slujit doar de bogățiile moștenite și au săvîrșit tot felul de silnicii. *13.* Nici la băștinași, nici la istorici nu aflăm o singură părere în ce privește piramidele. Unii spun că le-ar fi construit mai sus amintiții regi, iar alții că le-ar fi înălțat alți domnitori. Bunăoară, se spune că pe cea mai mare ar fi înălțat-o Armaios, Amosis pe a doua, iar Inaros [293] pe a treia. *14.* Aceasta din urmă, unii cred că este mormîntul curtezanei Rhodopis [294]. Se zice că ar fi înălțat-o nomarhi [295], ce fuseseră îndrăgostiți de ea și care — în marea lor dragoste — au contribuit cu toții la construirea ei.

LXV. După regii înșiruiți mai sus, s-a urcat pe tron Bocchoris [296], un om la care — după înfățișarea lui — nici nu ți-ar fi venit să te uiți; dar, ca agerime de minte, Bocchoris îi întrecea cu mult pe regii dinaintea lui. *2.* Mai tîrziu, mult timp după moartea regelui, s-a urcat pe tronul Egiptului Sabacon. El era de obîrșie etiopiană și-i întrecea pe înaintașii săi prin multă evlavie și cumsecădenie. *3.* Ne dovedește că era atît de omenos faptul că a desființat cea mai grea dintre pedepse, pedeapsa cu moartea. Pe cei care urmau a fi osîndiți la moarte, el i-a pus să muncească în lanțuri, la lucrări de folos obștesc. *4.* În chipul acesta, regele ridică multe diguri și puse să se sape numeroase canale. Și, astfel, — socotea el că, pe de o parte, se îndulcește asprimea pedepsei — aceasta în ce-i privește pe cei osîndiți —, iar pe de altă parte că pedeapsa cu

moartea, ce nu aducea cetăților nici un folos, se va preface într-o muncă folositoare. *5.* De cucernicia cu totul neobișnuită a lui Sabacon ne putem da seama numai cunoscînd visul lui ce-l hotărî să renunțe la domnie. *6.* I s-a părut în vis că vede pe zeul Thebei care-i spunea că nu va putea domni asupra Egiptului nici vreme îndelungată și nici în chip fericit, dacă n-are să taie în bucăți trupurile preoților, mergînd apoi printre leșuri cu tot alaiul slujitorilor săi. *7.* Fiindcă visul se repetase de mai multe ori, Sabacon chemă de pretutindeni pe preoți și le spuse că, dacă el va rămîne în Egipt, zeul se va mînia ; căci, altminteri, nu i-ar fi dat în vis o asemenea poruncă. *8.* Vroia să plece — spunea regele — dar cu sufletul nemînjit, încredințîndu-și viața Soartei ; și astfel nici nu voia să-l mînie pe zeu, pe stăpînul său, nici să-și pateze viața printr-un omor nelegiuit, care i-ar fi asigurat domnia asupra Egiptului. În cele din urmă, încredințînd iarăși în mîinile băștinașilor puterea regească, se reîntoarse în Etiopia [297].

LXVI. S-a iscat, apoi, în Egipt o anarhie care dură vreme de doi ani. Mulțimile se dedară la tulburări, băștinașii luptîndu-se între ei. La urmă, doisprezece bărbați de mare vază puseră la cale o conspirație [298]. Adunîndu-se la Memphis și ținînd sfat, ajunseră la hotărîrea — pe care au pus-o și în scris — de a trăi în bună înțelegere și de a se proclama cu toții regi. Această hotărîre au întărit-o printr-un jurămînt. *2.* Și, cîrmuind ei vreme de cincisprezece ani potrivit celor jurate, ținîndu-se fiecare de înțelegerea pe care o făcuseră și rămînînd uniți, începură să construiască un mormînt, unul pentru toți, ca astfel trupurile lor să rămînă laolaltă — așa cum și în viață fuseseră — și avînd parte cu toții de aceeași cinstire. *3.* Plini de rîvnă, s-au străduit a înălța dimpreună un monument ce avea să întreacă în mărime și în strălucire faima mormintelor durate de acei ce cîrmuiseră mai înainte Egiptul. Și-au ales regii aceștia un loc, acolo de unde pornește canalul lacului Moiris spre Libya [299], și ei și-au înălțat mormîntul, clădindu-l din cele mai frumoase pietre. Forma lui era pătrată și fiecare latură avea lungimea de un stadiu ; și fusese atît de împodobit cu sculpturi și alte lucruri meșteșugit făcute, încît regii ce-ar fi venit n-ar fi putut să-l întreacă [300]. *4.* Cînd treceai de zidul înconjurător, se vedea o curte împrejmuită cu coloane, cîte patruzeci pe fiecare latură, iar acoperișul era făcut dintr-o singură mare lespede de piatră ; tavanul era împodobit cu sculpturi alcătuind căsuțe [301], în care se vedeau tot soiul de reliefuri pictate. *5.* În peristil erau monumente amintind de ținuturile unde se născuse fiecare dintre cei doisprezece regi, precum și picturi care înfățișau temple și scene de jertfe, așa cum era datina prin aceste ținuturi, totul fiind minunat zugrăvit. *6.* Planul monumentului — zice-se — era atît de uriaș și de

costisitor, încît, dacă regilor le-ar fi fost dat să-l înfăptuiască (înfăptuirea lui a fost însă zădărnicită), ar fi fost de neîntrecut. *7.* După ce aceştia au domnit în Egipt vreme de cincisprezece ani, la cîrma ţării veni un singur om, în următoarele împrejurări : *8.* Psammetichos [302] din Sais, unul dintre cei doisprezece regi, avea sub oblăduirea lui ţinutul de pe malul mării şi aducea mărfuri la îndemîna tuturor negustorilor — mai ales a fenicienilor şi elenilor. *9.* Şi, astfel, prin vînzarea mărfurilor ţării sale şi prin cumpărarea altora de care se găsesc la eleni şi la alte neamuri — avînd el parte de mari cîştiguri — ajunsese să strîngă nepreţuite bogăţii. Ba, mai mult, el legase şi prietenie cu acele neamuri şi cu cîrmuitorii lor. *10.* Iată pentru ce regii ceilalţi — se povesteşte — pizmuindu-l, porniră cu război împotriva lui. Unii dintre istoricii din vechime [303] ne spun că un oracol ar fi prezis că, dintre cei doisprezece regi, acela care ar fi făcut cel dintîi, la Memphis, o libaţie zeului de acolo, cu o cupă de aramă, va ajunge stăpînul întregului Egipt. Şi, pe cînd un preot scotea din templu unsprezece cupe de aur, Psammetichos şi-a scos de pe cap coiful şi cu el făcu libaţia. *11.* Ceilalţi regi, văzînd isprava lui, l-au privit cu bănuială şi au luat hotărîrea să nu-l ucidă, dar să-l surghiunească, poruncindu-i să-şi ducă restul vieţii în mlaştinile vecine cu marea. Ura împotriva lui izbucni fie din această pricină, fie din invidie — aşa cum am mai spus-o — şi astfel se porni un război. *12.* Psammetichos aduse mercenari din Caria şi din Ionia, îşi birui vrăjmaşii într-o adevărată bătălie, orînduită în apropierea cetăţii Momenphis. Iar, dintre regii care i se împotriviseră, unii fuseră ucişi în luptă, alţii fugiră în Libya. Ei n-au mai putut să ridice armele împotriva lui Psammetichos, pentru a-şi redobîndi domnia.

LXVII. Stăpîn acum al întregii ţări, Psammetichos înălţă zeului din Memphis propileele răsăritene şi înconjură templul, în loc de coloane, cu nişte colosi avînd fiecare o înălţime de doisprezece coţi. Mercenarilor le-a dat, pe lîngă simbria hotărîtă, daruri cu totul deosebite ; şi, ca să-şi aibă aşezările lor, le dădu o regiune care se numeşte „Tabăra". I-a mai împroprietărit şi cu pămînturi, puţin mai sus de Gura Pelusiacă. Regele Amasis, care după mai mulţi ani a urmat la domnia lui Psammetichos, a strămutat această colonie la Memphis [304]. *2.* Cum Psammetichos, pentru a ajunge domnitor, se folosise de mercenari, drept răsplată le încredinţă — înaintea tuturor — mari dregătorii, ţinînd mai departe în jurul lui multe trupe de mercenari. *3.* Într-o expediţie pe care o întreprinse în Siria, le-a dat acestora locurile de cinste în rînduiala de luptă, căci îi aşezase la aripa dreaptă, — pe cîtă vreme pe ostaşii egipteni, privindu-i cu dispreţ, îi rîndui la aripa stîngă a falangei. Furioşi de a fi fost înjosiţi, egiptenii, care erau mai bine de două sute de mii, l-au părăsit pe

rege şi au pornit spre Etiopia, hotărîţi să-şi găsească un pămînt care să fie al lor. *4.* Regele le trimise mai întîi cîţiva comandanţi de-ai săi, ca să-l dezvinovăţească de faptul că i-ar fi înjosit. Dar ei nici nu au luat în seamă pe trimişii regelui. Atunci Psammetichos a pornit într-o corabie, însoţit de prieteni, luîndu-se după fugari. *5.* Pe cînd aceştia îşi urmau drumul de-a lungul Nilului şi tocmai trecuseră de hotarele Egiptului, Psammetichos, ajungîndu-i din urmă, îi rugă să-şi schimbe hotărîrea şi le aduse aminte de temple, de patrie, de nevestele şi copiii lor. *6.* Atunci, ostaşii toţi se porniră să strige şi să-şi lovească cu lăncile scuturile, spunînd că, atîta vreme cît vor fi stăpîni pe armele lor, lesne îşi vor găsi o patrie. Şi, ridicîndu-şi tunicile, ca să-şi arate părţile ruşinoase, mai spuseră că, atîta vreme cît le vor avea pe acestea, nu vor duce lipsă de femei şi de copii. *7.* Ostaşii egipteni, însufleţiţi de marea lor hotărîre şi disprefuitori de ceea ce, în ochii altora, se arată a fi vrednic de cea mai mare preţuire, au pus stăpînire în Etiopia pe ţinutul cel mai bun, împărţindu-şi între ei — prin tragere la sorţi — pămîntul şi statornicindu-se acolo [304 bis]. *8.* Psammetichos se necăji foarte mult pentru cele întîmplate, dar puse totuşi rînduială în treburile Egiptului. El se îngriji de veniturile ţării, încheie o alianţă cu atenienii şi cu alţi eleni. *9.* primind cu multă bunăvoinţă şi cu mărinimie pe acei străini care doreau să călătorească în Egipt ; şi atît de mult îi preţuia pe eleni încît el dădu fiilor săi învăţătură grecească. Putem spune că Psammetichos a fost cel dintîi dintre regii Egiptului care a deschis celorlalte popoare centrele comerciale din restul ţării [305]. Acum, străinii care debarcau în Egipt se aflau, în fine, într-o mare siguranţă. *10.* Într-adevăr, regii de dinaintea lui Psammetichos se purtaseră cu ei în aşa fel, încît nici să nu mai îndrăznească a pune piciorul pe pămîntul Egiptului, fiindcă, de cum soseau, erau ori ucişi, ori înrobiţi. *11.* Nelegiuirea lui Busiris ajunsese să fie vestită la greci, pentru că poporul egiptean era privit ca neprimitor de oaspeţi — deşi ceea ce se povesteşte despre Busiris nu este adevărat. Dar purtarea cea sălbatică a egiptenilor dădu naştere acestei legende.

LXVIII. S-au perindat după Psammetichos patru generaţii. Pe tronul Egiptului s-a urcat atunci Apries [306], care a domnit vreme de peste douăzeci şi doi de ani. Cu multe trupe de pedestraşi şi cu numeroase corăbii el porni război împotriva insulei Cipru şi a Feniciei. A cucerit Sidonul, înspăimîntînd şi celelalte cetăţi ale Feniciei, pe care a putut astfel să le supună. După ce birui într-o mare luptă navală pe fenicieni şi pe ciprioţi, se întoarse cu prăzi bogate în Egipt. 2. După această expediţie, el trimise o puternică armată, alcătuită din băştinaşi împotriva Cirenei şi Barcei. Cea mai mare parte din oaste însă pieri şi supravieţuitorii ajunseră a fi duşmanii regelui, deoarece ei credeau că Apries pusese expediţia la cale ca să-i nimicească şi regele să poată în voie domni

asupra Egiptului. *3.* El a trimis atunci pe Amasis, un egiptean de vază, căruia însă puțin i-a păsat de ceea ce îi poruncise regele, adică să-i împace. Dimpotrivă, Amasis i-a ațîțat, ca să fie și mai dușmănoși —, și a trecut de partea răsculaților. Apoi a fost ales rege [307]. *4.* În curînd și egiptenii ceilalți se alăturară lui Amasis. Apries, aflîndu-se acum în mare încurcătură, se văzu silit să se bizuie pe sprijinul oștilor de mercenari, care numărau vreo treizeci de mii de oameni. *5.* S-a dat o bătălie lîngă satul Mareia, și — ieșind biruitori egiptenii — Apries a fost luat prizonier și a murit sugrumat. După ce ajunse rege, Amasis puse rînduială în treburile domniei și cîrmui țara potrivit legilor, cucerind astfel inimile egiptenilor. *6.* El supuse orașele insulei Cipru și împodobi multe temple cu însemnate daruri aduse zeilor. După ce a domnit cincizeci și cinci de ani, s-a stins din viață în vremea cînd Cambise, regele perșilor, se războia împotriva Egiptului, în al treilea an al celei de a LXIII-a Olimpiade, în care Paramenides din Camarina ieși învingător la alergarea stadiului [308].

LXIX. Am înfățișat îndeajuns faptele regilor Egiptului, începînd cu vremurile cele mai îndepărtate și mergînd pînă la moartea lui Amasis. Ce mai rămîne din istoria țării acesteia vom povesti-o atunci cînd vom ajunge la epocile în care s-au desfășurat întîmplările ce ne interesează. *2.* Acum să vorbim, pe scurt, despre obiceiurile Egiptului, atît despre cele care sînt foarte ciudate, cît și despre acele care pot fi foarte de folos celor ce ne citesc. Căci multe dintre obiceiurile acestea, ale vechilor egipteni, nu numai că au fost respectate de băștinași, dar au trezit și o mare admirație printre eleni. *3.* Iată pentru ce oamenii prețuiți de egipteni ca fiind foarte mari învățați au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a cerceta — mergînd chiar în Egipt — legile și datinile de acolo, deoarece le socoteau vrednice de a fi cunoscute. *4.* Și, în ciuda faptului că, în vechime, în țara Egiptului cu greu ar fi putut să pătrundă străinii — așa cum am arătat mai sus —, totuși dintre oamenii care au trăit foarte de demult au cercetat-o Orfeu și poetul Homer. Iar în vremile mai noi au călătorit mulți alții, printre care Pitagora din Samos și chiar legiuitorul Solon [309]. *5.* Egiptenii socot că ei au fost descoperitorii literelor și că tot ei au fost cei care au făcut cele dintîi cercetări asupra astrelor. Se mai fălesc și cu principiile geometriei și meșteșugul artelor. De asemenea pretind că ar fi dat cele mai bune legi. *6.* În sprijinul celor spuse de ei, aduc — drept cea mai bună dovadă — faptul că țara lor a fost cîrmuită patru mii și șapte sute de ani de un șir de regi, dintre care cei mai mulți au fost băștinași, cum și că Egiptul ar fi țara cea mai înfloritoare din lume. Iar lucrul acesta nu s-ar fi putut întîmpla, dacă locuitorii Egiptului n-ar fi avut datini și legi atît de bune, precum și așezăminte prielnice oricărei învățături. *7.* Vom lăsa la o parte istorisirile și născocirile lui Herodot

ori ale celorlalți istorici care au scris despre Egipt. Aceștia, cu bună știință și înadins, au pus mai presus de adevăr povești pe care-ți vine greu să le crezi [310] și au înfățișat legende plăsmuite de ei spre a-și desfăta cititorii. Noi vom încredința scrisului doar lucrurile cercetate cu grijă și pe care le-am aflat în analele preoților egipteni [310 bis].

LXX. Întîi de toate, regii egiptenilor nu duceau o viață tot atît de liberă ca aceea a regilor celorlalte neamuri ce săvîrșesc orice după bunul lor plac, fără să dea socoteală nimănui. În Egipt, orice faptă a regilor era orînduită prin legi — nu numai în ce privește cîrmuirea, dar și cînd era vorba de viața lor zilnică și de hrana lor. *2.* Nu robii erau slujitorii regelui — fie că vor fi fost robi cumpărați, fie născuți chiar în casa lor —, ci le slujeau toți feciorii trecuți de douăzeci de ani, ai celor mai de vază dintre preoți. Acești fii de preoți primiseră o creștere aleasă și, astfel, regii pentru îngrijirea lor și pentru ca să vegheze asupră-le zi și noapte aveau lîngă ei pe cei mai destoinici tineri, de la care n-ar fi putut să deprindă apucături urîte. Căci nici un stăpînitor n-ar lua calea răului, dacă n-ar avea slujitori care să-i măgulească slăbiciunile. *3.* Vremea — ziua ori noaptea — cînd regele trebuia să-și îndeplinească datoriile regale, era hotărîtă prin lege și nu era lăsată la bunul său plac. *4.* De îndată ce se deștepta din somn, dis-de-dimineață, el trebuia să citească mai întîi scrisorile trimise de pretutindeni, ca să fie în stare să-și orînduiască treburile obștești, după ce cunoștea cu de-amănuntul tot ce se petrece în regatul Egiptului. Apoi, după ce se îmbăia și se îmbrăca în veșminte strălucitoare punîndu-și și semnele puterii regești, el aducea jertfe zeilor. *5.* Victimele erau aduse la altar și, potrivit datinei egiptene, marele preot, care stătea în preajma regelui, se ruga de zei cu glas răsunător să-i hărăzească sănătate și toate bunurile vieții, dacă acesta va fi fost drept cu supușii săi. *6.* Marele preot avea datoria să înșire și să recunoască toate virtuțile regelui, înfățișîndu-l ca pe un om plin de evlavie față de divinitate și foarte blînd față de oameni. Îl arăta ca fiind un rege înfrînat, mărinimos, lipsit de prefăcătorie, dornic de a înfăptui tot ceea ce este bine ; pe scurt, ca pe un om ce-și stăpînește poftele. Regele — urma marele preot — îi pedepsește pe vinovați cu pedepse mai puțin aspre decît li s-ar fi cuvenit, iar faptele bune sînt răsplătite mai mult decît s-ar cădea. *7.* Iar după ce mai adăuga, în rugile înălțate, numeroase alte laude asemănătoare, marele preot își încheia rugăciunea printr-un blestem aruncat asupra greșelilor pe care regele le va fi săvîrșit din neștiință ; căci cîrmuitorul țării nu putea să fie vinovat de nimic ; el arunca vina asupra slujitorilor și a sfetnicilor care îl povățuiseră rău, socotind că este drept ca pedeapsa să se abată asupra lor. *8.* Marele preot [311] făcea toate astea ca să-i trezească regelui teama de zei și, totodată, ca să-l îndemne a duce

Statuia de lemn a lui Ka-aper de 1,10 m din Saqqara. Preotul și demnitarul acesta este cunoscut sub numele de „primar", datorită asemănării cu primarul satului de unde proveneau lucrătorii care l-au dezgropat. Bățul este modern, el înlocuind bastonul de demnitar dispărut. Din mîna stîngă lipsește sceptrul de demnitar.

Celebrele piramide de la Gizeh de lîngă Cairo. Prima și a treia mai au alături cîte trei piramide mici pentru rudele apropiate ale faraonilor. Ordinea din fotografie este inversă celei cronologice : Mykerinos, Chefren și Cheops.

Funcționarul Kai din piatră de calcar pictată, înaltă de 53 cm. Cunoscut sub numele de „scribul" fiindcă reprezintă de fapt idealul meseriei sale și nu un portret.

Femeie frămîntînd aluatul. Piatră de calcar pictată de 26,7 cm. Naturalismul ei contrastează cu hieratismul personajelor importante.

Scribi cu sulurile de papirus și trestie pentru scris, așteptînd să înceapă lucrul.

Faraonul Menthuhotep I, întemeietorul Imperiului de Mijloc și al dinastiei XI (2040–1991 î.e.n.). Gresie pictată de 1,83 m.

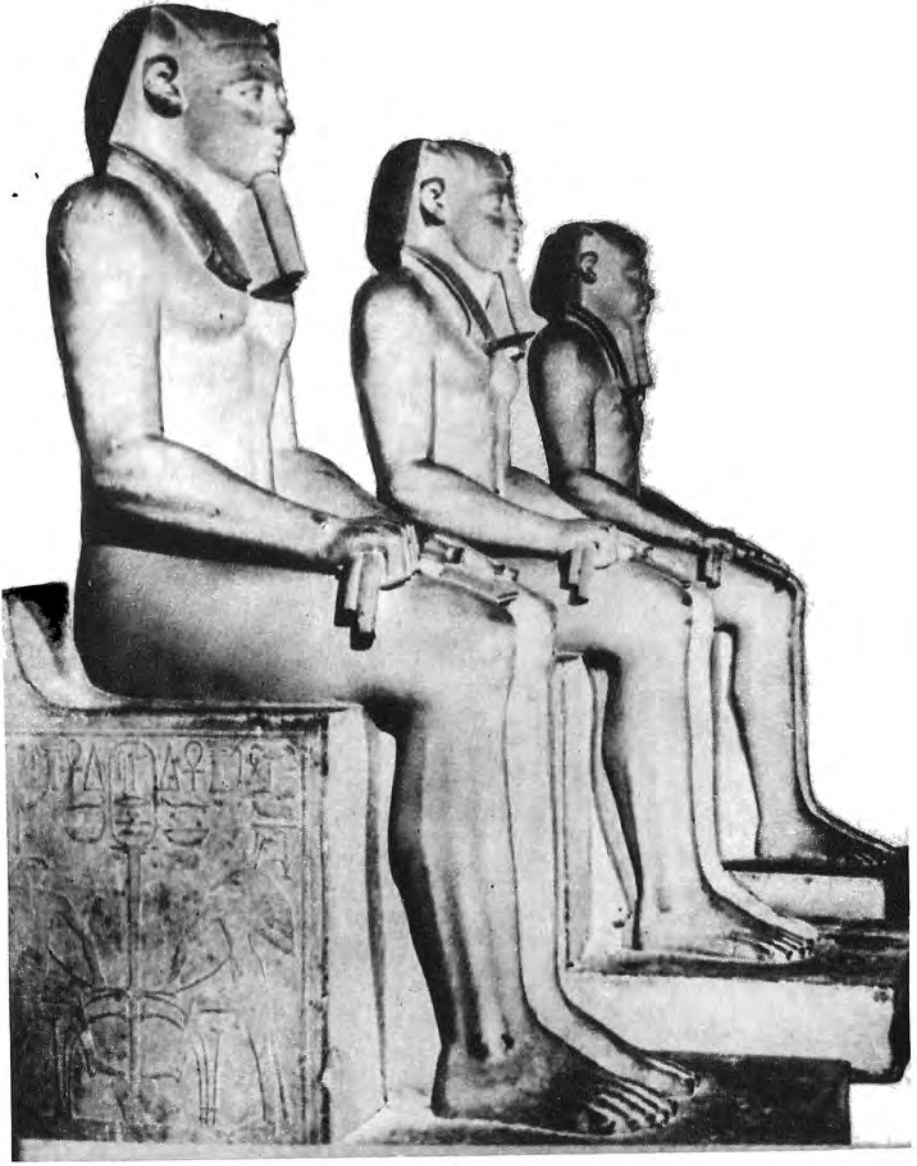

Trei statui ale faraonului Sesostris I (1971–1928 i.e.n.) din dinastia XII. Piatră de var pictată de 1,90 m.

Principesa Senni, soția lui Hapdjefar, guvernatorul districtului Sint. Granit gri de 1,68 m.

Regina Nofret, soția faraonului Sesostris II (1897–1878 i.e.n.) din dinastia XII. Granit negru de 1,65 m.

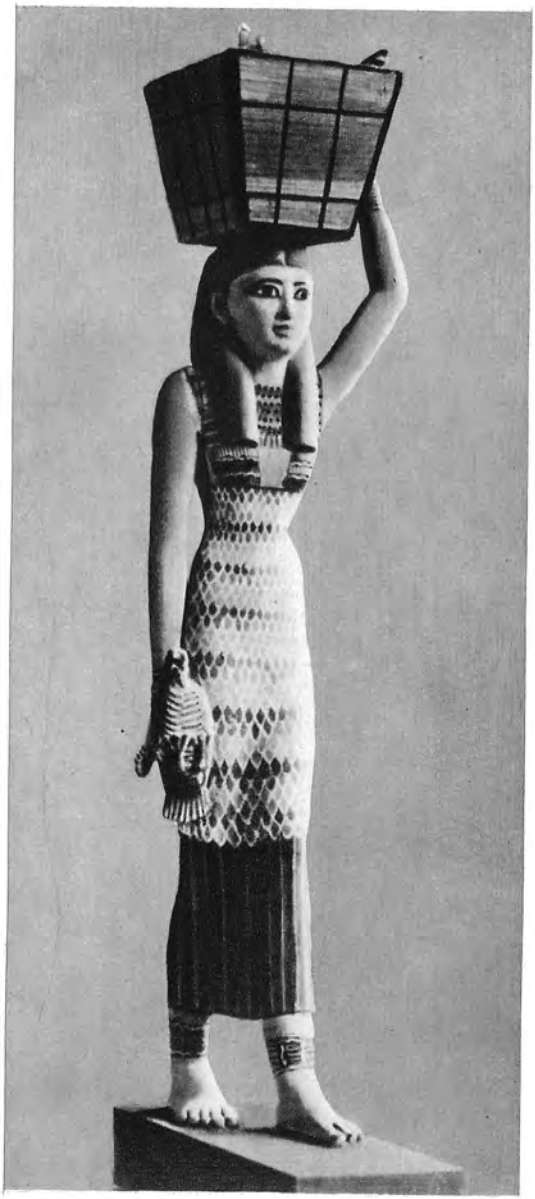

Fată care aduce jertfe, purtind în mîna dreaptă o gîscă, iar cu stînga sprijinind coşul cu ofranda. Lemn vopsit de 60 cm.

o viață cucernică și potrivită unui rege. El nu-l dojenea cu asprime, ci se folosea de laude, care — fiindu-i plăcute — îi erau regelui și un puternic imbold spre fapte frumoase și cinstite. *9.* După aceea regele cerceta mărunțaiele unui viței și, dacă prevestirile erau bune, scribul sacru citea în fața adunării, din cărțile sfinte, cîteva sfaturi folositoare și cîteva înfăptuiri care puteau fi luate drept pildă, sfaturi rostite și fapte săvîrșite de oamenii cei mai de vază. În chipul acesta, omul căruia îi fusese încredințată cîrmuirea putea să orînduiască treburile obștești, rînd pe rînd, după lege și folosindu-se și de cele mai frumoase pilde care-i stăteau la îndemînă. *10.* Timpul îi era rînduit nu numai pentru a se consfătui cu ai săi sau pentru a împărți dreptatea, dar și pentru a se preumbla, a se îmbăia, a se odihni alături de soția sa și, pe scurt, pentru tot ce era în legătură cu viața lui. *11.* Hrana era simplă, regele mîncînd doar carne de viței și de gîscă. Băutura lui era numai vinul, pe care-l bea păstrînd o anume măsură, cumpănită în așa fel încît nici să-l satureze peste măsură, nici să-l îmbete. *12.* Ca să nu lungim vorba, felul său de viață era orînduit cu atîta moderație, încît ai fi putut crede că nu legiuitorul, ci medicul cel mai bun prescrisese acest regim, grijuliu de sănătatea lui [312].

LXXI. S-ar părea ciudat că unui rege nu-i este îngăduit să-și aleagă hrana sa de fiecare zi. Dar este încă și mai uimitor faptul că nu putea să se rostească într-un proces, nici să ia o hotărîre pentru binele țării, nici să dea pedepse după pornirile sufletului său, ori din mînie, ori după cum îi năzare lui, ci numai după legile statornicite pentru fiece încălcare. *2.* Cum toate acestea erau obiceiuri de-ale pămîntului, regii egipteni nu se supărau și nu erau nemulțumiți de soarta lor. Dimpotrivă, ei considerau că viața pe care o duc e cea mai fericită, *3.* încredințați fiind că muritorii ceilalți — tocmai pentru că își ascultă în chip nesăbuit pornirile firii — săvîrșesc multe fapte ce le pot primejdui viața. Adeseori — își spun regii egipteni — sînt oameni care știu că fac o greșeală cînd săvîrșesc fapte nepotrivite, dar le săvîrșesc sub îndemnul iubirii, al urii sau al altor patimi omenești. În schimb, regii se străduiesc [312 bis] să trăiască potrivit celor hotărîte de oamenii cei mai înțelepți și de aceea ei nu pot să cadă decît în greșeli mărunte. *4.* Și, fiindcă regii urmează o cale atît de dreaptă și se poartă cu supușii lor potrivit dreptății, la rîndul lui norodul le arată o dragoste [313] mai mare decît aceea pe care ar avea-o cineva pentru însăși rudele sale. Într-adevăr, nu numai colegiul preoților, dar — pentru a vorbi mai pe scurt — toți egiptenii sînt mai puțin grijulii de nevestele, de copiii lor, de bunurile lor, decît sînt de paza vieții regelui. *5.* Iată pentru ce mai tot timpul cît au domnit regii amintiți mai sus aceștia au păstrat buna rînduială

politică a țării și au dus o viață fericită — atîta vreme cît legile de felul celor de care am vorbit au avut trăinicie. Ba mai mult încă: regii Egiptului au supus numeroase popoare, au dobîndit uriașe bogății și au împodobit țara lor cu lucrări și clădiri care niciodată nu vor fi întrecute, iar în orașe ei au înălțat diferite monumente foarte costisitoare.

LXXII. Și ceremoniile care în Egipt au loc după moartea regelui sînt într-o mare măsură dovada legăturilor strînse dintre popor și cîrmuitori. Căci acele cinstiri care i se dau unui mort sînt o mărturie neîndoielnică a simțămintelor adevărate pentru cel răposat[314]. *2.* Cînd un rege se stinge din viață, toți locuitorii Egiptului își arată jalea ce i-a cuprins. Poporul își sfîșie hainele, templele se închid, nu se mai aduc jertfe și nu mai prăznuiesc oamenii nici o sărbătoare, vreme de șaptezeci și două de zile. Mînjindu-și ei capul cu noroi și înfășurîndu-și trupul cu fîșii de in pînă mai jos de sîni — atît bărbații cît și femeile —, adunați în grupuri de cîte două sau trei sute, cutreieră drumurile, recitînd de două ori pe zi bocete în cîntec ritmic, spre a-l slăvi pe cel ce a murit: ei laudă și preamăresc virtuțile lui. În tot acest răstimp egiptenii nu mănîncă nici carne și nimic ce va fi fost vietate, și nu se ating de mîncări pregătite din grîu. Nu beau nici vin și se abțin de la orice fel de lucruri care ar cere cheltuieli mari. *3.* Atunci nimeni nu se duce să se îmbăieze, nu folosește nici parfumuri, nici așternuturi moi. Nici un egiptean nu cutează a se desfăta în plăcerile dragostei. Toată lumea, cît țin aceste șaptezeci și două de zile, se simte adînc îndurerată și își arată jalea, ca și cum cel care a murit ar fi un copil iubit. *4.* În această vreme, se fac măreațe pregătiri pentru înmormîntare. În cea din urmă zi, egiptenii așază sicriul, în care se află leșul celui răposat, la intrarea mormîntului. Începe atunci o judecare a celor săvîrșite de cel mort, în timpul vieții lui. *5.* Oricine are voie să-i aducă regelui defunct învinuiri. Preoții îi rostesc lauda, arătînd — una după alta — toate înfăptuirile sale frumoase. Zecile de mii de oameni care s-au adunat acolo — oamenii de rînd — încuviințează prin strigăte vorbele preoților, dacă se întîmplă ca regele să fi dus o viață curată și frumoasă. Iar dacă nu, atunci ei strigă pentru a-și arăta împotrivirea lor la cele ce fuseseră spuse. *6.* Și iată, așadar, motivul pentru care multor regi nu li s-a mai făcut — căci se împotrivise poporul — înmormîntarea publică, după cum o cerea datina egiptenilor. Și faptul acesta îi îndemna pe regii care se urcau pe tron să fie drepți în toate cele făptuite de ei. Dar și pentru altă pricină ei se străduiau să fie cu duhul dreptății: se temeau ca nu cumva trupurile lor, după moarte, să fie batjocorite[315], iar ei înjosiți și acoperiți cu ocări veșnice. Am înfățișat cele mai de seamă lucruri în legătură cu acele obiceiuri care privesc pe vechii regi ai Egiptului.

LXXIII. Întreg Egiptul este împărţit în mai multe regiuni care se numesc în limba elenilor „nomoi", fiecare ţinut fiind cîrmuit de un nomarh, însărcinat să se îngrijească de tot ce interesează administrarea ţinutului său. 2. În afară de aceasta, tot pămîntul Egiptului e împărţit în trei părţi. Cea dintîi — şi cea mai întinsă — este a clasei preoţilor, căreia băştinaşii îi dau cea mai mare cinstire, atît datorită faptului că preoţii se îngrijesc de slăvirea zeilor, cît şi pentru că preoţii, prin învăţăturile pe care le-au primit, pot pătrunde mai adînc taina lucrurilor. 3. Veniturile [316] preoţilor sînt folosite pentru cheltuielile trebuitoare sacrificiilor care se aduc în întregul Egipt, pentru înlesnirea vieţii slujitorilor lor şi pentru a face faţă nevoilor lor înşile. Egiptenii socot că nu se cuvine să fie schimbate cinstirile aduse zeilor, că ele trebuiesc săvîrşite în acelaşi fel şi mereu de către aceiaşi slujitori şi că acei care chibzuiesc în toate privinţele trebuie să aibă cele necesare vieţii. 4. Într-adevăr, preoţii sînt sfătuitorii regelui în lucrurile cele mai de seamă. Îl ajută în treburile lui, îi dau sfaturi şi-i împărtăşesc cunoştinţele lor. Mulţumită astrologiei şi cercetînd măruntaiele victimelor, preoţii îi prevestesc viitorul şi-i citesc din cărţile lor sfinte povestirile acelor isprăvi care, cunoscîndu-le regele, i-ar putea fi de vreun folos. 5. La egipteni nu-i ca la eleni, unde numai un singur bărbat sau o singură femeie ia asupră-i îndatoririle preoţiei, ci sînt mulţi acei care se îndeletnicesc cu jertfele şi cultul zeilor, lăsîndu-şi apoi meseria moştenire urmaşilor. 6. Preoţii sînt scutiţi de orice dare. Ca însemnătate, şi în ce priveşte privilegiile, ei vin îndată după rege. Cea de a doua parte a pămîntului egiptean este aceea a regilor, care scot de aici venituri — mulţumită cărora pot să facă faţă cheltuielilor războiului şi să-şi întreţină strălucirea curţii. Regii răsplătesc, din veniturile pe care le au, dîndu-le daruri pe măsura faptelor, pe oamenii ce s-au deosebit de ceilalţi datorită destoiniciei lor. Pe supuşii lor ei nu-i copleşesc cu birurile [317], deoarece — datorită pămînturilor pe care le au — ei se bucură de un mare belşug. 7. Cea din urmă parte a pămîntului egiptean este stăpînită de aşa-numiţii războinici şi de toţi aceia care trebuie să-şi îndeplinească îndatoririle ostăşeşti. Fiindcă ei sînt foarte dornici de a sluji patriei, mulţumită pămîntului pe care îl stăpînesc, ei înfruntă foarte cu rîvnă primejdiile războiului. 8. Ar fi ceva nesăbuit să încredinţezi izbăvirea întregului neam acelor oameni care, pe pămîntul ţării lor, nu au nimic ce ar putea să le stîrnească rîvna pentru binele obştesc. Dar ceea ce este mai de seamă decît toate este împrejurarea că războinicii, ducînd o viaţă îmbelşugată, vor spori numărul locuitorilor prin copiii pe care îi au, aşa încît statul va putea să se lipsească de oştile străine. 9. Aşa stînd lucrurile, întrucît meseria de războinic se moşteneşte ca şi aceea de preot,

copiii simt şi ei îndemnul să fie viteji ca şi părinţii lor : de mici, ei năzuiesc la isprăvi războinice şi — cutezători şi pricepuţi în lupte — ajung să fie de neînvins [318].

LXXIV. Mai sînt în Egipt încă alte trei clase [319] de cetăţeni liberi : păstorii, agricultorii şi meşteşugarii. Agricultorii îşi petrec viaţa muncind pămînturile arendate pe un preţ mic [320], de către rege, preoţi sau războinici. Deprinşi din fragedă copilărie cu muncile agricole, ei se pricep să lucreze pămîntul mult mai bine decît cultivatorii pe care îi întîlnim la alte popoare. *2.* Cunosc mai cu de-amănuntul natura pămîntului, meşteşugul de a-i da apa trebuincioasă, vremea cînd se fac semănăturile şi cînd se face secerişul, cum şi strîngerea celorlalte roade. Unele cunoştinţe le au de la înaintaşi, iar pe altele le stăpînesc datorită chiar priceperii lor. *3.* Cele spuse despre agricultori se pot spune şi despre păstori. Fiindcă ei au moştenit de la strămoşi îndeletnicirea creşterii animalelor, îşi duc viaţa ca păstori. *4.* Multe cunoştinţe privitoare la îngrijirea şi hrănirea vitelor le-au primit ca pe o moştenire de la strămoşi ; altele însă — şi nu puţine la număr — şi le-au însuşit prin chiar rîvna lor de-a se desăvîrşi în meserie. Cît despre asta se cade să-i admirăm mai ales pe crescătorii de găini şi de gîşte care, luîndu-se după felul în care, în chip firesc aceste păsări se înmulţesc — aşa cum toată lumea o ştie — au născocit, prin dibăcia lor, un nou şi uimitor mijloc datorită căruia aceste păsări ajung să se înmulţească foarte repede. *5.* Pentru clocirea ouălor ei nu folosesc păsările, ci ei scot puii din ouă într-un fel cu totul deosebit [321], ceea ce arată dibăcie şi o mare cunoaştere a meseriei, ajungînd să întreacă însăşi Natura. *6.* Dar mai putem vedea că la egipteni meşteşugurile au luat un mare avînt şi au ajuns la desăvîrşire. Egiptul este singura ţară unde meşteşugarului nu i se îngăduie să-şi schimbe meseria ori să îndeplinească vreo slujbă aparţinînd altei categorii de cetăţeni. Omul nu are voie să se îndeletnicească cu altă meserie decît aceea pe care i-o poruncesc legile şi pe care i-o vor fi lăsat moştenire părinţii. În chipul acesta, nici pizmuirea dintre învăţătorul lui şi el, nici frămîntările politice, nimic altceva nu-l abate pe meşteşugar de la dragostea pentru meşteşugul său. *7.* În schimb, la alte popoare putem vedea cum meseriaşii sînt abătuţi de cîte şi cîte altele de la îndatoririle lor. Uneori, ei se gîndesc să se îmbogăţească şi aceasta-i face să nu se mai simtă foarte legaţi de meseria pe care-o au, apucîndu-se unii de agricultură, alţii de negoţ. Sînt şi unii care se îndeletnicesc în acelaşi timp chiar şi cu două sau trei meserii. Ba, în statele democrate, cei mai mulţi meşteşugari aleargă să ia parte la adunările poporului, păgubind prin aceasta statul, vînzîndu-şi voturile [322] şi dobîndind astfel foloase personale. La egipteni, dacă vreun meşteşugar s-ar apuca de treburile obşteşti, ori s-ar îndeletnici cu mai multe meşteşuguri, ar fi aspru pedepsit. *8.* Putem ve-

dea, din cele de mai sus, cum se împărțeau — în vechiul Egipt — cetățenii și care erau îndeletnicirile fiecărei categorii sociale, îndeletniciri pe care fiece om le moștenea de la strămoșii săi.

LXXV. Cît privește împărțirea dreptății, egiptenii au fost deosebit de grijulii, fiind încredințați că hotărîrile pe care le dau tribunalele au o foarte mare înrîurire asupra vieții obștești. *2.* Căci, fără doar și poate, pedepsirea celor vinovați de a fi înfrînt legile, precum și sprijinirea celor nedreptățiți aduc — prin stîrpirea fărădelegilor — o îndreptare a stărilor de lucruri. Într-adevăr, egiptenii își dădeau seama că dacă acei care înfrîng legile ar putea, prin bani și prin trecerea pe care-o au pe lîngă judecători, să nu se mai teamă de hotărîrile judecătorești, atunci întreaga rînduială a societății s-ar nărui. *3.* Și iată, prin urmare, pentru ce ei — gîndind astfel — și-au ales judecători pe oamenii cei mai cumsecade care puteau fi găsiți în orașele cele mai vestite : Heliopolis, Theba și Memphis. Fiecare dintre aceste cetăți dădeau cîte zece judecători, ce alcătuiau tribunalul acesta [323], cu nimic mai prejos decît Areopagul de la Atena sau Gerusia spartanilor. *4.* Cei treizeci de judecători se întruneau și numeau dintre ei președinte pe cel mai bun, iar în locul acestuia era trimis, de către cetatea de unde era de obîrșie președintele, un alt judecător. Regele dădea judecătorilor o leafă [324], ca să poată face față nevoilor și îndeajuns de mare pentru asigurarea traiului. Leafa președintelui era cu mult mai mare. *5.* Președintele purta în jurul gîtului un lanț de aur de care atîrna o mică imagine [325], făcută din pietre scumpe și înfățișînd Adevărul. Împricinații puteau să înceapă a-și înfățișa plîngerile doar atunci cînd mai-marele judecătorilor își punea imaginea Adevărului. *6.* Toate legile erau cuprinse în opt volume [326] și acestea erau așezate lîngă judecători. Reclamantul trebuia să scrie cu de-amănuntul, într-o plîngere, care erau temeiurile sale, povestind cum se petrecuseră lucrurile și arătînd [327] despăgubirea pe care o cerea pentru vătămarea suferită. Pîrîtul, ca să se apere, trebuia să ia cunoștință de plîngerea reclamantului și răspundea, tot în scris, la fiecare învinuire. El spunea ori că nu a săvîrșit acel lucru ce i se pune în seamă, ori — recunoscînd fapta — el susținea că nu este o încălcare a legii, ori, dacă mărturisea că l-a nedreptățit pe reclamant, spunea că se cade a fi pedepsit mai ușor. *7.* Apoi, potrivit obiceiului, cel care aducea învinuirile trebuia, la rîndu-i, să răspundă în scris pîrîtului, iar acesta să respingă învinuirile. După ce primeau în două rînduri învinuirile și apărările, în scris, cei treizeci de judecători începeau a chibzui, iar mai-marele lor așeza imaginea Adevărului [328] deasupra uneia dintre cele două jalbe ale împricinaților.

LXXVI. Așa se împărțea dreptatea la egipteni. Ei socoteau că avocații [329], prin cuvîntările lor, nu fac decît să întunece adevărul, în-

trucît meşteşugul retorilor, şiretlicurile şi înşelătoriile pe care le ascund declamaţiile lor, lacrimile celor învinuiţi, toate acestea îi înrîuresc pe judecători şi-i fac să piardă din vedere străşnicia legilor şi adevărul, care trebuie să fie pe deplin cunoscut. 2. De bună seamă, adeseori se întîmplă ca judecători pe care lumea îi laudă pentru marea lor pricepere în împărţirea dreptăţii să fie înşelaţi de nişte avocaţi dibaci, fiind ademeniţi de însuşirile unei cuvîntări care farmecă, ori înduioşaţi, pentru că le-a fost stîrnită mila. De aceea egiptenii credeau că judecăţile se vor face mai bine după cercetări migăloase, cele două părţi împricinate în proces înfăţişîndu-şi temeiurile în scris ; căci împărţitorii dreptăţii vor cunoaşte faptele, fără a fi înrîuriţi de farmecul pe care-l poate da cuvîntul. 3. Şi, în chipul acesta, împricinaţii mai înzestraţi din fire nu vor înrîuri pe judecători într-o mai mare măsură decît aceia mai greoi la minte, oamenii foarte deprinşi cu procesele nu-i vor înfrînge pe cei mai nepricepuţi, iar mincinoşii şi îndrăzneţii pe cei care preţuiesc adevărul şi sînt mai sfielnici. La egipteni, în faţa judecăţii, toţi se bucură de drepturi deopotrivă. Legea se îngrijeşte ca fiecărei părţi într-un proces să i se dea un timp îndestulător pentru a cerceta temeiurile celeilalte părţi, iar judecătorilor — să poată cumpăni cele susţinute de împricinaţi.

LXXVII. Fiindcă am pomenit de legile egiptenilor, socotim că nu ne-am îndepărta de la planul povestirii noastre dacă am înfăţişa şi legile care, la egipteni, se deosebesc prin vechimea lor, ori prin unele schimbări mai ciudate pe care le-au suferit, cum şi tot ce ar putea fi de vreun folos pentru cititorul dornic de a şti. 2. Mai întîi, jurămîntul strîmb se pedepsea cu moartea, pentru că omul ce jură strîmb este vinovat de două nelegiuiri, care sînt şi cele mai mari : lipsa de evlavie faţă de zei şi călcarea celui mai puternic legămînt dintre oameni. 3. Apoi, dacă — în Egipt — se întîmpla să vadă cineva în drumul său, pe un om ce era cît pe-aci să fie omorît ori supus vreunei silnicii, şi nu-i sărea întrajutor — cînd ar fi putut s-o facă —, acela trebuia osîndit la moarte [330]. Iar dacă nu-i era cu putinţă să-l ajute, i se cerea, în orice caz, să-i dea în vileag pe tîlhari şi să-i aducă în faţa judecăţii pentru nelegiuirea făptuită. Nefăcînd acest lucru, era osîndit să primească un anumit număr de lovituri de bici, şi nu i se îngăduia să mănînce nimic vreme de trei zile. 4. Oamenii care aduceau învinuiri mincinoase sufereau, dacă se dovedea vinovăţia lor, pedeapsa care ar fi fost dată celui învinuit pe nedrept. 5. Oricărui egiptean i se cerea, cu toată străşnicia, să înfăţişeze magistraţilor o declaraţie scrisă în care să se arate din ce trăieşte. Cine făcea o declaraţie mincinoasă, sau avea vreun mijloc de trai neîncuviinţat de lege, trebuia să primească pedeapsa cu moartea. S-a spus că Solon, care vizitase Egiptul, ar fi adus şi la Atena această lege [331].

6. Legile arătau că trebuie să primească tot pedeapsa cu moartea oricine, cu voie, va fi ucis un om, fie acesta slobod, fie şi rob[332]. Căci legiuitorul urmărea să-i abată pe toţi de la ticăloşii, şi să pedepsească pe vinovaţi nu după deosebirile pe care le-a hotărît Soarta între oameni, ci după gîndurile ce le vor fi avut răufăcătorii. Totodată, arătîndu-şi grija lui pentru sclavi, legiuitorul îi îndemna în felul acesta pe oameni să fie încă şi mai drepţi şi să nu aducă vreo jignire oamenilor liberi. 7. Împotriva părinţilor care-şi uciseseră copiii, legile nu porunceau pedeapsa cu moartea. Ei trebuiau însă, trei zile şi trei nopţi la şir, să ţină trupul celui mort în braţe, străjuiţi fiind de paznicii publici[333]. Căci nu părea a fi ceva drept a lua viaţa acelora care o dăduseră copiilor, ci mai de grabă să-i îndepărtezi de la astfel de fapte, făcîndu-i să simtă o mare mustrare de cuget, mustrări ce — împreună cu durerea — trezeau un regret adînc. 8. Pentru copiii care îşi uciseseră părinţii era o pedeapsă puţin obişnuită. Cu nişte trestii ascuţite li se tăiau bucăţi de carne de mărimea unui deget şi apoi ei erau arşi de vii pe un aşternut de spini. Căci a lua viaţa celor care ţi-o dăduseră era socotit de legile egiptenilor drept cea mai mare crimă pe care ar fi putut-o săvîrşi o fiinţă omenească. 9. Dacă o femeie care rămăsese însărcinată era condamnată la moarte, ea nu era îndată omorîtă, ci se aştepta să dea mai întîi naştere copilului. Multe cetăţi au preluat legea aceasta. Legiuitorii socoteau că era cu totul nedrept ca nevinovatul să îndure aceeaşi pedeapsă ca şi cel vinovat, şi ca două fiinţe să ispăşească nelegiuirea săvîrşită doar de una dintre ele. Mai mult decît atît: cum nelegiuirea fusese fapta voită a unei femei ticăloase, ar fi însemnat, fiind omorît şi copilul, că este pedepsit la fel cineva ce nu are încă puterea de a înţelege. Dar argumentul cel mai de seamă era că, dacă pentru fărădelegea ei ar fi fost executată pedeapsa dată unei femei — avînd încă pruncul în sîn —, ar fi fost nedrept să piară şi copilul, fiindcă el era nu numai al mamei, dar şi, deopotrivă, şi al tatălui. 10. Dacă s-ar fi făcut altfel, atunci judecătorii care omorau o fiinţă ce nu făcuse nimănui nici un rău, ar fi fost tot atît de nedrepţi ca şi cînd ei ar fi cruţat viaţa unui ucigaş. 11. Iată, aşadar, cum erau legile privitoare la omor, legi pe care oamenii le socotesc foarte înţelepte.

LXXVIII. Printre legile cu privire la armată, era una care-i pedepsea pe ostaşii ce şi-ar fi părăsit postul în timpul luptei, sau care n-ar fi dat ascultare poruncii mai-marilor lor; dar ele nu îi pedepseau cu moartea, ci îi supuneau la o foarte mare înjosire. 2. Dacă însă, mai tîrziu, omul acela îşi spăla ocara prin fapte vitejeşti, i se dădea înapoi dreptul de a face parte din armată. Astfel, legiuitorul făcea din înjosire o pedeapsă mai cumplită decît moartea, şi aceasta pentru a-i deprinde pe războinici să socoată înjosirea ca pe cea mai grea dintre toate nenorocirile. Totodată, cei pedepsiţi în felul acesta — rîvnind a-şi redobîndi încrederea

de mai înainte — ajungeau să fie şi foarte folositori, căci săvîrşeau multe fapte frumoase, pe cîtă vreme omul osîndit la moarte nu mai era întru nimic folositor vieţii obşteşti. *3.* Aceluia care dăduse în vileag duşmanului unele secrete militare, legea poruncea să i se taie limba. Falsificatorii de bani [334], de măsuri sau greutăţi, ca şi acei care imitau peceţile, ori scribii ce întocmeau înscrisuri false, care ştergeau ceva sau introduceau în arhive acte plăsmuite, erau pedepsiţi să li se taie amîndouă mîinile. În felul acesta, fiecare era pedepsit tocmai în acele mădulare ale trupului cu ajutorul cărora el săvîrşise fărădelegea, păstrînd pînă la moarte semnul de neşters al fărădelegii sale, şi astfel el arăta celorlalţi oameni — prin exemplul pedepsei — că nu trebuie să făptuiască lucruri împotriva legilor. *4.* Aspre erau şi legile care priveau pe femei. Omului liber care ar fi necinstit o femeie, i se tăiau părţile ruşinoase, socotindu-se că fărădelegea aceluia cuprindea în sine trei foarte mari ticăloşii: silnicia, stricarea bunelor moravuri şi faptul că nu se mai ştia ai cui erau copiii. *5.* Cînd era vorba de un adulter săvîrşit cu voia femeii, omului cu care aceasta păcătuise i se dădeau lovituri de nuiele — o mie la număr —, iar femeii i se tăia nasul, socotindu-se că se cuvine ca femeia să fie lipsită de acea podoabă care, făcînd-o mai frumoasă, îl împinsese pe bărbat la desfrîu.

LXXIX. Legile potrivit cărora se încheiau învoielile ar fi fost — zice-se — întocmite de Bocchoris [335]. Ele porunceau ca oamenilor ce se împrumutaseră cu bani, dar fără să fi dat un înscris, să nu li se mai poată cere datoria, în cazul cînd aceştia jurau că nu datorează nimic; aceasta pentru că egiptenii privesc cu foarte mult respect jurămintele. *2.* De bună seamă că omul care jură mereu sfîrşeşte prin a nu mai fi crezut de ceilalţi. Iată, deci, pentru ce oricine va socoti că este de mare însemnătate să nu recurgă cu uşurinţă la jurămînt, ca să nu-şi piardă încrederea semenilor săi. Apoi, legiuitorul s-a gîndit că, dacă încrederea în om se întemeiază pe cumsecădenie, atunci toţi se vor strădui, prin purtările lor, a nu da prilej să fie crezuţi nevrednici de încrederea semenilor lor. Mai socotea legiuitorul că n-ar fi drept să nu dai crezare unui jurămînt — cînd era vorba de o învoială negustorească — atunci cînd, şi fără el, omul care jurase dobîndise încredere. Nu era voie ca oamenii ce dau bani cu împrumut, în temeiul unui contract, să-şi sporească, prin dobînzi, capitalul mai mult decît încă o dată cît era. *3.* Creditorii care cereau să li se plătească datoria puteau să-şi execute datornicii numai în bunurile acestora; nu era îngăduit, sub nici un cuvînt, ca datornicul să fie luat rob ori să fie vîndut [336]. Legiuitorul socotea că bunurile aparţin celor care le-au dobîndit, fie prin muncă, fie că le vor fi fost trecute ori dăruite de către acel care le stăpînise mai înainte,

pe cîtă vreme persoana datornicului aparţine statului, în aşa fel încît Statul să se poată folosi oricînd de omul acesta atît în vreme de război, cît şi în vreme de pace. Ar fi într-adevăr un lucru cu totul de neînţeles ca un războinic ce se pregăteşte a înfrunta primejdiile luptei, pentru ţară, să fie tîrît în război de creditorul său. În felul acesta, lăcomia unor oameni ar pune în primejdie însăşi salvarea tuturor[337]. *4.* Se pare că Solon a luat din Egipt şi această lege, aducînd-o la Atena, unde i-a dat numele de „scuturarea poverii"[338]. Solon a iertat tuturor cetăţenilor datoriile făcute de aceştia, datorii pe care ei le chezăşuiseră cu însăşi libertatea persoanei lor. *5.* Unii judecă aspru, şi nu fără temei, pe cei mai mulţi legiuitori ai elenilor, fiindcă aceştia au oprit pe creditori să ia armele, plugul ori alte lucruri de cea mai mare trebuinţă drept chezăşie a plăţii unei datorii. Dar, în schimb, ei au îngăduit să fie înrobiţi oamenii care se folosesc de aceste lucruri.

LXXX. Mai era în Egipt o lege foarte ciudată privitoare la hoţi. Legiuitorul cerea oamenilor care voiau să se îndeletnicească cu hoţiile, să se înscrie la o căpetenie a hoţilor, căruia ei trebuiau să-i aducă de îndată tot ceea ce vor fi furat. Iar cei de la care se luaseră lucrurile de furat trebuiau, la rîndul lor, să înscrie la mai-marele hoţilor lucrurile ce le lipseau, însirîndu-se fiece lucru, cu locul, ziua şi ora cînd îi fusese luat. *2.* În chipul acesta, erau găsite fără greutate toate lucrurile furate, păgubaşul trebuind însă, pentru a şi-l lua înapoi, să plătească un sfert din valoarea fiecărui lucru. Fiind cu neputinţă a-i opri pe toţi oamenii să mai fure, legiuitorul egiptean a găsit un mijloc prin care putea fi redobîndit oricare lucru pierdut, dacă se plătea un mic preţ de răscumpărare. *3.* La egipteni, preoţii se căsătoresc doar cu o singură femeie. Ceilalţi bărbaţi, însă, pot să-şi ia cîte neveste poftesc[339]. Părinţii sînt datori să-şi crească toţi copiii, pentru ca populaţia să sporească: numărul mare al locuitorilor este socotit că ajută în cea mai mare măsură la înflorirea ţării şi a oraşelor Egiptului. Nici un copil nu este socotit bastard, chiar dacă va fi fost născut de o sclavă. *4.* Căci, îndeobşte, egiptenii îl socot pe tată ca fiind singurul zămislitor[340]. Mama nu-i dă copilului decît hrana şi locul unde se dezvoltă. Iată pentru ce copacilor care dau roade egiptenii le spun „masculi", iar acelora care nu rodesc, ei le zic „femele"; în schimb, elenii fac tocmai pe dos. *5.* Îşi hrănesc copiii foarte lesne şi fără vreo cheltuială. Nici nu-ţi vine s-o crezi! Copiii sînt, într-adevăr, hrăniţi cu alimente foarte uşor de pregătit, pe care oamenii le au lesne la îndemînă, foarte ieftine: tulpini de papirus, coapte pe cărbuni, unele rădăcini şi tulpini de plante de prin bălţi, unele crude, altele gătite. *6.* Dat fiind că mai toţi copiii sînt crescuţi fără veşminte şi desculţi, datorită climei blînde din Egipt, cheltuielile părinţilor

pentru copii, pînă la vîrsta pubertății, nu trec de douăzeci de drahme [341]. Iată de ce Egiptul a ajuns să aibă o populație atît de numeroasă și de ce acolo sînt atît de multe construcții mari și monumente.

LXXXI. Pe copiii lor preoții îi învață două feluri de scriere : o scriere sacră, și o scriere de rînd [342]. Ei dau o deosebită grijă geometriei [343] și aritmeticii. *2.* Într-adevăr, în fiece an, Nilul schimbă înfățișarea pămîntului din Egipt, ceea ce face să se nască numeroase procese între vecini, procese privitoare la hotarele proprietăților. Aceste neînțelegeri foarte greu ar mai putea fi descurcate pe temeiul unor dovezi neîndoielnice, dacă știința geometriei nu ne-ar pune la îndemînă adevărurile pe care le cuprinde. *3.* Aritmetica este de folos egiptenilor atît în administrarea gospodăriilor cît și în aplicarea principiilor geometriei. De asemenea, ea mai folosește într-o mare măsură și celor ce se îndeletnicesc cu studiul astrelor. *4.* Căci așezarea și mișcarea stelelor au fost întotdeauna observate cu multă grijă în Egipt, mai mult decît în oricare altă țară. Astrologii păstrează, din vremuri despre care nu-ți vine a crede cît sînt de îndepărtate, registre unde au fost înscrise observații cu privire la fiecare dintre aceste stele ; cercetările astrologilor se desfășoară în Egipt cu nespusă rîvnă, din timpuri străvechi și se pot găsi acolo lămuriri despre mișcarea planetelor, despre orbitele pe care ele le descriu și despre opririle lor. Ba, ceva mai mult, aflăm din aceste observații și ce legătură este între fiecare planetă și nașterea vietăților și ce înrîurire au astrele, în bine sau în rău. *5.* Acești astrologi au prezis de multe ori, fără să greșească, cele ce aveau să li se întîmple oamenilor în viață. Ei au prorocit adesea belșugul și seceta, molime și ciume care aveau să se abată asupra oamenilor ori animalelor. Ei prevestesc — întemeiați pe observații făcute pe un mare număr de ani — cutremure, revărsări de ape, ivirea cometelor și multe alte lucruri care îndeobște par omului cu neputință a fi știute mai dinainte [344]. *6.* Se spune despre chaldeenii din Babylon, vestiți pentru cunoștințele lor astrologice, cum că ar fi fost o colonie egipteană și că știința astrelor ei ar fi învățat-o de la preoții din Egipt. *7.* Egiptenii de rînd învață, încă din copilărie, de la părinții lor sau de la rude, meseria ce fiecare va trebui s-o aibă în viață, așa cum am arătat mai sus [345]. Dar nu toți părinții își pun copiii să învețe și carte, și aceasta puțină, ci — mai cu seamă — acei care sînt foarte pricepuți în meseria lor. Datina egiptenilor nu îngăduie să învețí exercițiile de palestră și muzică, căci egiptenii socot că gimnastica ce se face zilnic în palestre nu ajută sănătății celor tineri, că este doar o întărire vremelnică și foarte primejdioasă [346]. Cît despre muzică, locuitorii Egiptului cred nu numai că nu folosește la nimic, dar că e și vătămătoare omului, întrucît moleșește sufletele ascultătorilor.

LXXXII. Ca să preîntîmpine bolile, egiptenii îşi îngrijesc trupurile prin spălături, prin posturi şi vomitive[347]. Unii fac lucrul acesta în fiece zi; alţii doar la cîte trei sau patru zile. 2. Într-adevăr egiptenii susţin că hrana prea multă pe care-o primeşte trupul dă naştere la multe boli. Şi iată de ce îngrijirile pe care le-am pomenit înlătură cauzele răului şi, mai ales, păstrează sănătatea. 3. În timpul expediţiilor militare ori al călătoriilor prin ţară, locuitorii Egiptului sînt îngrijiţi de medici, fără nici o plată, deoarece medicii sînt întreţinuţi pe socoteala obştii. Ei hotărăsc tratamentele după o lege scrisă a lor, pe care au întocmit-o mulţi medici vestiţi din vremurile de demult. Dacă, ţinîndu-se de poveţele pe care ei le citesc în cartea lor sfîntă, medicii nu izbutesc a-l lecui pe bolnav, ei nu sînt socotiţi că au vreo vină. În schimb, dacă lucrează altfel decît conform celor prescrise, ei sînt aduşi în faţa unei judecăţi care-i poate osîndi la moarte. Desigur, legiuitorul a socotit că puţini ar putea găsi vreun mijloc de lecuire mai bun decît acela pe care din vremuri atît de îndepărtate l-au statornicit oamenii cei mai pricepuţi în meseria lor[348].

LXXXIII. Lucrurile privitoare la animalele sfinte ale egiptenilor vor părea multora, şi pe drept cuvînt, foarte ciudate şi vrednice de a fi cercetate. Locuitorii Egiptului slăvesc — cum nici nu ţi-ar veni a crede — unele dintre animale, şi nu numai atîta vreme cît ele sînt în viaţă, dar şi după moartea lor. Printre aceste animale sînt pisicile[349], ichneumonii, cîinii, şoimii şi păsările cărora în Egipt li se spune „ibis". Trebuie să mai adăugăm şi lupii, crocodilii, ca şi multe alte dihănii de acelaşi soi. Vom încerca să arătăm pe ce se întemeiază adorarea acestor animale, după ce vom fi spus mai întîi cîte ceva asupra tuturor îndeobşte. 2. Mai întîi, fiecărui soi de animale cărora egiptenii le dau slăvire ei îi închină cîte o bucată de pămînt ale cărui roade sînt îndestulătoare pentru îngrijirea şi hrana lor. Cînd copiii le sînt bolnavi, egiptenii fac făgăduieli cîte unei zeităţi care să-i însănătoşească. Făgăduielile lor sînt aşa: ei îşi rad capul şi, cîntărindu-şi părul, cu greutăţi de argint şi de aur, dau apoi valoarea corespunzătoare, în monedă, acelora care se îngrijesc de animalele sfinte. 3. Paznicii şoimilor, chemîndu-i cu un glas răsunător, le aruncă bucăţi de carne, pe care păsările le apucă din zbor. Cît priveşte pisicile şi ichneumonii, păzitorii lor, chemîndu-i prin ciocănituri, le dau pîine muiată în lapte. Le mai dau să mănînce şi bucăţi de peşte din Nil. Tot aşa, păzitorii dau şi celorlalte soiuri de animale hrana care le prieşte. 4. Cît priveşte feluritele chipuri prin care ei cinstesc aceste animale, egiptenii nu numai că nu încearcă să le ocolească, şi nu numai că nu se ruşinează de a fi văzuţi de către ceilalţi oameni cînd ei săvîrşesc atare fapte, dar chiar, dimpotrivă, ei se mai şi fălesc, închipuindu-şi că îndeplinesc cele mai de seamă rituri faţă de zei. Ei

călătoresc prin cetăți și pe la țară, purtînd anumite insigne și, fiindcă se poate vedea de departe căror animale ei slujesc, toți oamenii care le ies în cale li se închină și le dau cinstire. *5.* Dacă vreun animal din acestea moare, egiptenii îl înfășoară într-un giulgiu și — lovindu-se cu pumnii în piept și gemînd de durere — îl duc să fie îmbălsămat. După ce au folosit ulei de cedru și alte balsamuri înmiresmate care să-i păstreze trupul neatins multă vreme [350], animalul este așezat într-un mormînt sacru. *6.* Acela care ucide înadins vreun animal din cele sfinte este osîndit la moarte [351]. Iar pedeapsa aceluia care — fie că va fi vrut, ori nu — ucide o pisică ori un ibis este tot moartea. Mulțimea se năpustește asupră-i și-l supune la cele mai cumplite chinuri, fără ca el să fi fost mai întîi judecat. *7.* Iată, așadar, pentru ce, la gîndul că ar putea primi o atare pedeapsă, cel care zărește vreun animal sacru mort, se oprește la o mare distanță de el și strigă — jelindu-se întruna — că animalul era mort cînd l-a zărit. *8.* Din ce vom povesti acum se va vedea cît de înrădăcinată în sufletul oamenilor de rînd era teama superstițioasă care-i stăpînea pe egipteni cînd era vorba de animale sfinte [352] și cît de puțin se pot schimba sentimentele lor în ce le privește. Într-o vreme în care romanii încă nu dăruiseră regelui Ptolemeu titlul de „prieten" și poporul egiptean își da toată osteneala pentru a se purta cît mai îndatoritor cu solii care veneau pe atunci din Italia, căci oamenii se fereau de a da prilej de învinuire, de teamă ca nu cumva să se iște un război, un roman a ucis o pisică. Mulțimea s-a năpustit asupra casei lui și nici magistrații care fuseseră trimiși de rege nu izbutiră a face ca acest roman să fie iertat și nici teama de romani nu-l putu scăpa pe acela de pedeapsă, cu toate că el nu săvîrșise înadins fapta [353]. *9.* Întîmplarea povestită de noi nu o cunoaștem din auzite, ci noi înșine am văzut-o, atunci cînd am cutreierat prin Egipt [354].

LXXXIV. Dacă cele înfățișate pînă acum ar părea de necrezut și mai degrabă legende, încă mai de necrezut ar fi lucrurile ce urmează să le povestim. Se spune că locuitorii Egiptului fiind odată greu încercați de foamete, s-au mîncat între ei [355], dar de animalele sacre nu s-au atins. Nici unul n-a îndrăznit să cadă într-o astfel de vină. *2.* Mai mult chiar : dacă într-o casă a fost găsit un cîine mort, toți cei care locuiesc acolo își rad întreg trupul și își arată jalea [356], iar dacă se găsește acolo vin, grîu sau orice altceva din cele trebuitoare vieții, nimeni nu îndrăznește a se folosi de ele. *3.* Se întîmplă ca un egiptean, pornind la vreo luptă, să se găsească într-o țară străină : el răscumpără pisicile și șoimii luați în captivitate și-i readuce în Egipt, chiar dacă ar trebui să se lipsească de hrana lui zilnică. *4.* Cît privește ceremoniile legate de Apis [357] din Memphis, de Mnevis [358] din Heliopolis și de țapul de la Mendes [359], ori

de crocodilul lacului Moiris [360] ori de leul hrănit în oraşul Leontopolis [361], cum şi alte dihănii de acest fel, ele pot fi lesne povestite ; dar îi vine foarte greu cuiva care n-a văzut aceste lucruri să dea crezare celui care i le povesteşte. *5.* Animalele pe care le-am pomenit sînt hrănite în lăcaşurile sacre şi de ele se îngrijesc oameni de vază, care le dau hrana cea mai scumpă. Într-adevăr, ele sînt hrănite cu făina de grîu cea mai aleasă sau cu uruială de grîu pe care păzitorii le fierb în lapte. Li se mai dă, ca să nu ducă nici o lipsă, prăjituri pregătite cu miere şi carne de gîscă, fiartă sau friptă. Cît priveşte animalele carnivore, lor li se aruncă drept hrană multe păsări care au fost vînate. Pe scurt, oamenii îşi dau o mare osteneală să poată hrăni cît mai îndestulător animalele sfinte. *6.* Lor li se fac băi calde şi sînt unse cu cele mai de preţ şi mai parfumate uleiuri ; în faţa lor este arsă tămîie cu tot felul de miresme. Mai mult încă : ele sînt acoperite cu cuverturi foarte scumpe şi pline de podoabe care-ţi iau ochii. Cînd, sub imboldul firii, animalelor sacre le-a venit vremea de a se împreuna, îngrijitorii lor le poartă grijă cum nu se poate mai bine. Lîngă fiecare animal-mascul ei cresc cele mai frumoase femele din aceeaşi specie, cărora ei le spun „concubine", şi le îngrijesc cu multă băgare de seamă şi făcînd mari cheltuieli. *7.* Cînd moare un animal sfînt, oamenii îl jelesc ca şi cum soarta le-ar fi smuls vreun copil drag, şi îl înmormîntează cu o măreţie care adesea e peste puterile lor şi le depăşeşte cu mult mijloacele. Să dăm un exemplu. *8.* După moartea lui Alexandru şi îndată după ce s-a urcat pe tronul Egiptului Ptolemeu, fiul lui Lagos, s-a întîmplat că la Memphis a murit de bătrîneţe boul Apis. Omul care îi purta de grijă a cheltuit pentru înmormîntare nu numai întreaga sumă, ce era foarte mare, prevăzută pentru propria lui întreţinere, dar s-a mai şi împrumutat de la Ptolemeu [362] cu cincizeci de talanţi [363] de argint. Chiar şi în vremea noastră, unii dintre cei care au în grija lor aceste animale nu cheltuiesc pentru înmormîntare mai puţin de o sută de talanţi.

LXXXV. Trebuie să mai adăugăm la istorisirile noastre şi cîte ceva privitor la taurul sacru care se numeşte Apis. După ce, la moarte, i s-au făcut funeraliile măreţe, preoţii, în grija cărora a fost, pornesc în căutarea unui viţel care să aibă pe trup semnele înaintaşului său. *2.* Îndată ce acesta a fost găsit, poporul pune capăt jeluirilor sale, iar preoţii în paza cărora le-a fost dat îl duc mai întîi la Nilopolis, unde-l hrănesc vreme de patruzeci de zile ; apoi, îl urcă pe un fel de corabie cu o încăpere aurită şi-l poartă ca pe un zeu la Memphis, în templul lui Hephaistos. *3.* În cele patruzeci de zile pomenite, taurul nu poate fi văzut decît de femei care, în faţa lui, îşi sumet veşmintele şi-i arată părţile ruşinoase. În oricare altă vreme, lor le este oprit de a se arăta zeului Apis. *4.* Unii tălmăcesc slăvirea ce i se aduce printr-o tradiţie care spune că

sufletul lui Osiris ar fi trecut într-un taur. De atunci şi pînă în zilele noastre — întrupîndu-se în urmaşii acestuia — astfel li se înfăţişează oamenilor Osiris. *5.* Alţii susţin că Osiris fiind ucis de către Typhon, Isis i-a adunat mădularele şi le-a aşezat într-o vacă („bus") făcută din lemn şi acoperită cu o pînză de in foarte subţire ; şi de aici s-ar fi tras numele cetăţii Busiris. Multe se mai povestesc [364] despre Apis ; dacă am istorisi totul, ar însemna — credem — să lungim prea mult lucrarea pe care o scriem.

LXXXVI. Egiptenii, pentru slăvirea animalelor sacre, săvîrşesc diferite ceremonii care, toate, sînt uimitoare şi de necrezut. Cei care ar voi să le afle originea şi tîlcul s-ar afla într-o mare încurcătură. *2.* Căci despre ele preoţii n-au dreptul să vorbească, fiind o mare taină, după cum am mai arătat în legătură cu teologia egiptenilor. Egiptenii dau, în privinţa animalelor sacre, trei explicaţii, dintre care cea dintîi este de-a dreptul o poveste şi încă de o mare simplicitate, cum erau poveştile în vremile străvechi. *3.* Se spune că zeii, cînd au venit pe lume — fiind puţini la număr şi copleşiţi de mulţimea şi de ticăloşiile fiilor pămîntului [365] —, şi-au luat înfăţişarea unor animale. În felul acesta, ei ar fi izbutit să scape de cruzimea şi silnicia acelora. Ajunşi, mai apoi, stăpînii întregului univers, zeii au voit să-şi arate recunoştinţa faţă de vechii lor izbăvitori şi, pentru aceasta, pe toate acele soiuri de animale a căror înfăţişare ei o împrumutaseră odinioară le-au socotit sacre. Zeii au poruncit oamenilor ca atît cît acestea sînt în viaţă să se îngrijească de ele, neprecupeţindu-şi cheltuielile, iar cînd ele vor muri, ei să le înmormînteze. *4.* A doua explicaţie este următoarea : în vechime, locuitorii Egiptului erau adeseori biruiţi de vecinii lor, întrucît nu cunoşteau arta rînduirii oştilor. Ei s-au gîndit atunci să poarte în fruntea oştilor nişte steaguri [366] ce aveau pe ele chipul acestor animale, după care ei se puteau recunoaşte. *5.* Şi de aceea — se spune — egiptenii le dau acestora slăvire, iar căpeteniile oştirilor, înfigîndu-le în vîrful unor suliţe, le purtau în dreptul fiecărui şir de ostaşi. Astfel cetaşii îşi aflau locul unde trebuia să stea cînd armata era rînduită în ordine de bătaie. Fiindcă aceste semne îi ajutau mult pe egipteni să biruie vrăjmaşul, ei au crezut că pricina izbăvirii erau chiar aceste animale. Şi, cum oamenii voiau să-şi arate recunoştinţa faţă de ele, s-a statornicit obiceiul ca nici un animal dintre cele înfăţişate în acele imagini să nu fie omorît, ca să li se dea lor — către care de acum înainte trebuia să se îndrepte slăvirea oamenilor — îngrijirea şi cinstea despre care am pomenit.

LXXXVII. A treia explicaţie se întemeiază pe împrejurarea că fiecare animal este de mare folos pentru propăşirea omului şi a societăţii. *2.* Aşa, bunăoară, vaca [367] dă omului boul care este folosit la muncă şi

ea însăşi poate fi întrebuinţată la aratul unui pămînt mai uşor de muncit. Oile fată de două ori pe an şi, prin lîna lor, ajută pe om să-şi ocrotească trupul şi să-l împodobească. Laptele lor şi brînza sînt o hrană plăcută şi îmbelşugată. Cîinele foloseşte la vînătoare şi, de asemenea, pentru paza omului. Iată de ce egiptenii pe zeul căruia ei îi spun Anubis îl înfăţişează avînd cap de cîine: vor să arate prin aceasta că el este păzitorul trupurilor lui Osiris şi Isis. *3.* Unii povestesc că Isis, pornind în căutarea lui Osiris, era călăuzită de cîini, care nu lăsau să se apropie de ea fiarele sălbatice şi trecătorii. Ba mai mult chiar: în vreme ce adulmecau — ajutînd-o, în căutarea ei —, arătau prin lătratul lor că-i împărtăşesc durerea. Şi de aici se trage obiceiul ca, la sărbătorile isiace, cîinii [368] să fie în fruntea procesiunii. Datina aceasta reaminteşte astfel marile foloase aduse cîndva de cîine. *4.* Pisica le este necesară [369] locuitorilor Egiptului pentru că-i fereşte de muşcăturile şerpilor şi ale altor tîrîtoare, muşcături ce le-ar putea aduce moartea. Ichneumonul, pîndind vremea cînd ouă crocodilul, sparge ouăle, şi el face lucrul acesta doar din grija pe care o poartă omului şi fiindcă vrea să-i aducă un bine, măcar că el însuşi nu trage nici un folos de pe urma isprăvii sale. *5.* Fără ichneumon, nimeni n-ar mai putea trece apele Nilului, din pricina marelui număr al crocodililor. Ba ichneumonii îl ucid chiar şi pe crocodil, şi o fac într-un chip ciudat şi cu totul de necrezut. Se tot rostogolesc în nămol şi pîndesc clipa cînd crocodilul — ţinîndu-şi gura căscată — adoarme pe uscat. Atunci ei pătrund în gura crocodilului şi, de acolo, în lăuntrul trupului, unde cu repeziciune îi sfîşie măruntaiele, ieşind apoi fără nici o primejdie şi lăsînd doar o mortăciune [370]. *6.* Dintre păsări, ibisul [371] este folositor omului, căci îl fereşte de şerpi, de lăcuste şi omizi. Îi e de ajutor şi şoimul [372], atît fiindcă omoară scorpionii, cît şi fiindcă ucide vipere şi animale mai mărunte a căror muşcătură — de cele mai multe ori — pricinuieşte moartea omului. *7.* Unii, spun egiptenii, slăvesc această pasăre deoarece ghicitorii se slujesc de ea ca să prezică viitorul. Alţii povestesc cum că, în vremurile străvechi, un şoim adusese preoţilor de la Theba o carte înfăşurată într-o faşă de purpură, pe care se puteau citi poveţe privitoare la preamărirea zeilor. Iată, aşadar, pentru ce — zic ei — scribii sacri poartă pe cap o panglică purpurie şi o pană de şoim. *8.* Vulturul [373] este şi el slăvit de către tebani, fiindcă oamenii îl socot o pasăre regească şi vrednică de Zeus.

LXXXVIII. Egiptenii au zeificat ţapul, tot aşa cum elenii, zice-se, l-au preamărit pe Priapos [374], vrînd prin aceasta să cinstească procreaţia. Într-adevăr, ţapul este cît se poate de înclinat către împreunare şi, de aceea, pe bună dreptate, egiptenii dau cinstire mădularului bărbătesc, care este dătătorul de viaţă al tuturor vietăţilor. *2.* Dealtfel, nu numai egiptenii, dar şi multe alte neamuri au cuprins în riturile lor de iniţiere

mădularul bărbătesc, ca fiind pricina vieţii tuturor făpturilor. Iar preoţii egiptenilor, cînd moştenesc slujba preoţească de la părinţii lor, se iniţiază mai întîi în cultul acestui zeu. *3.* Se spune că tot de aceea oamenii îi cinstesc şi pe pani şi pe satiri. Pentru acelaşi motiv, cele mai multe popoare le aşază statuile în temple înfăţişîndu-i cu phallusul în erecţie, asemănător aceluia al ţapului, fiindcă — aşa cum am spus — animalul acesta este stăpînit de o mare pornire către împreunare. Iată, deci, prin ce fel de reprezentări oamenii îşi arată recunoştinţa faţă de aceia care sînt pricina fecundităţii lor. *4.* Cît priveşte taurii sacri — vreau să spun Apis şi Mnevis — cinstirile care li se dau sînt, aşa cum a poruncit Osiris, asemănătoare celor date zeilor, din pricina foloaselor pe care ei le aduc agriculturii, cît şi pentru a veşnici faima acelora care au descoperit rodirea pămîntului, cu ajutorul muncii acestor vietăţi. Este îngăduită jertfirea taurilor roşii, întrucît egiptenii cred că au aceeaşi culoare cu Typhon, cel care a uneltit împotriva lui Osiris şi pe care soţia acestuia, Isis, l-a pedepsit, fiindcă-i omorîse bărbatul. *5.* Se povesteşte că, în vremurile de demult, erau sacrificaţi la mormîntul lui Osiris oamenii ce semănau la culoare cu Typhon. Şi cum oamenii roşcaţi sînt foarte puţini în Egipt, pe cîtă vreme străini sînt destui, aşa se explică legenda răspîndită printre eleni cum că regele numit Busiris îi omora pe străini. Totuşi, nici un rege egiptean n-a purtat numele de Busiris, dar numele acesta îl purta — în limba băştinaşilor — mormîntul lui Osiris[375]. *6.* Egiptenii mai spun că lupilor li se dă cinstire întrucît seamănă cu cîinii. Într-adevăr, lupii nu se deosebesc prea mult de unii cîini şi aceste două specii — împreunîndu-se — pot zămisli. Totuşi egiptenii mai tălmăcesc şi într-alt fel cinstirile ce li se dau acestor vietăţi. Dar tălmăcirea lor ţine mai mult de povestirile fabuloase. Se spune că, în vremile străvechi, pe cînd Isis şi cu fiul său Horus se pregăteau să lupte împotriva lui Typhon, Osiris — reîntorcîndu-se de la Hades şi luînd înfăţişarea unui lup — a venit în ajutorul copilului său şi al soţiei. Din care pricină, după nimicirea lui Typhon, biruitorii au cerut să fie slăvit lupul, pentru că, datorită lui, urmase izbînda. *7.* Alţii mai spun că, într-o expediţie împotriva Egiptului, etiopienii au fost alungaţi din ţară şi au fost urmăriţi pînă dincolo de oraşul numit Elephantine, de către nişte haite de lupi nespus de mari. Şi iată de ce, de atunci, ţinutul de acolo poartă numele de Lycopolis[376], iar animalelor amintite li se dă cinstire ca şi zeilor.

LXXXIX. Ne rămîne să vorbim despre zeificarea crocodilului. Foarte mulţi oameni s-au întrebat cu nedumerire cum de s-a putut hotărî prin lege ca să fie aceste animale slăvite asemenea unor zei, cînd ele mănîncă oameni şi au porniri atît de sălbatice. *2.* La aceasta egiptenii răspund că ţara lor este mult mai puţin apărată de Nil decît de crocodilii

Regina Hatschepsut (1490–1468 i.e.n.) din dinastia XVIII, fiica faraonului Thutmosis I, sora și soția faraonului Thutmosis II și mama vitregă a faraonului Thutmosis III.

Sfinxul faraonului Sesostris III (1878–1841 i.e.n.) din dinastia XII. Diorit de 42,5 cm x 73,5 cm.

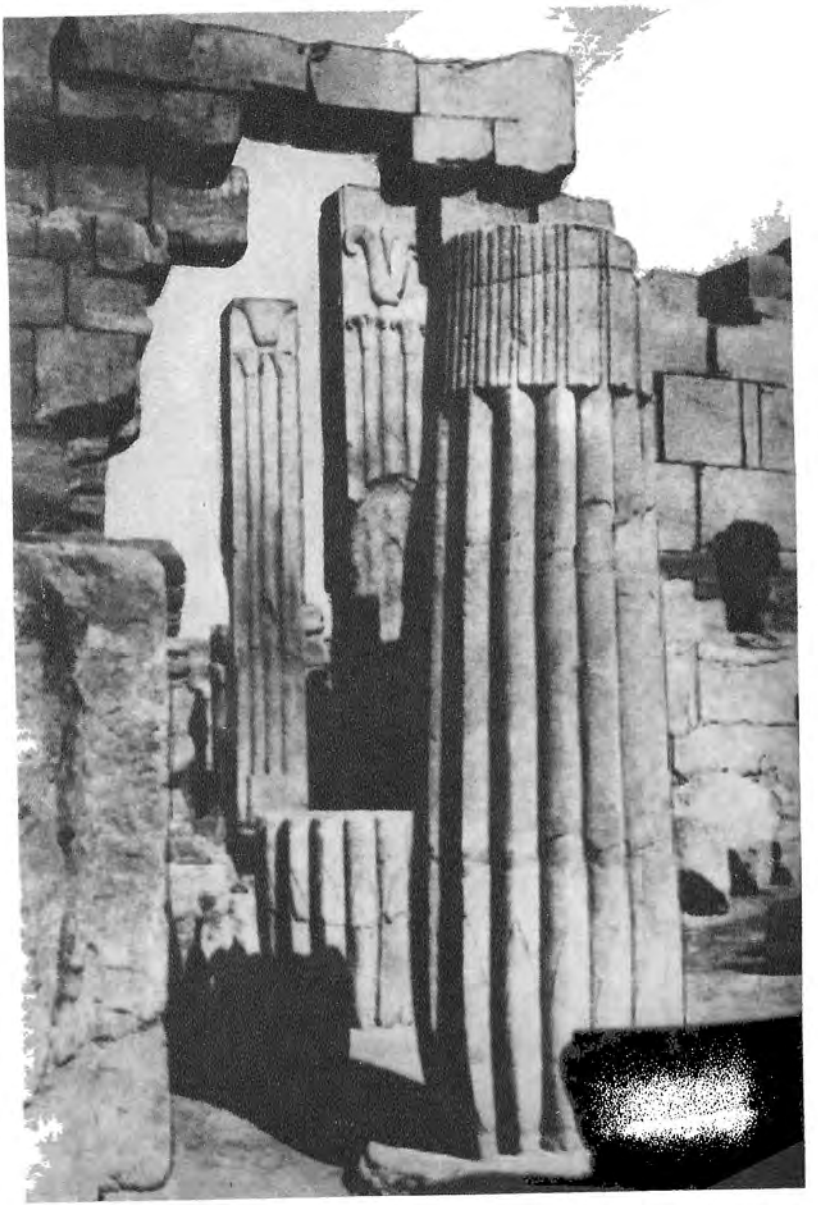

Curtea sudică şi „sala cu inscripţii" a lui Thutmosis III (1490–1436 i.e.n.) din templul lui Amon din Teba.

Faraonul Thutmosis III (1490–1436 i.e.n.) din dinastia XVIII. Portret remarcabil în noul stil umanizat în opoziție cu caracterul solemn al predecesorilor. Șist verde de 2 m.

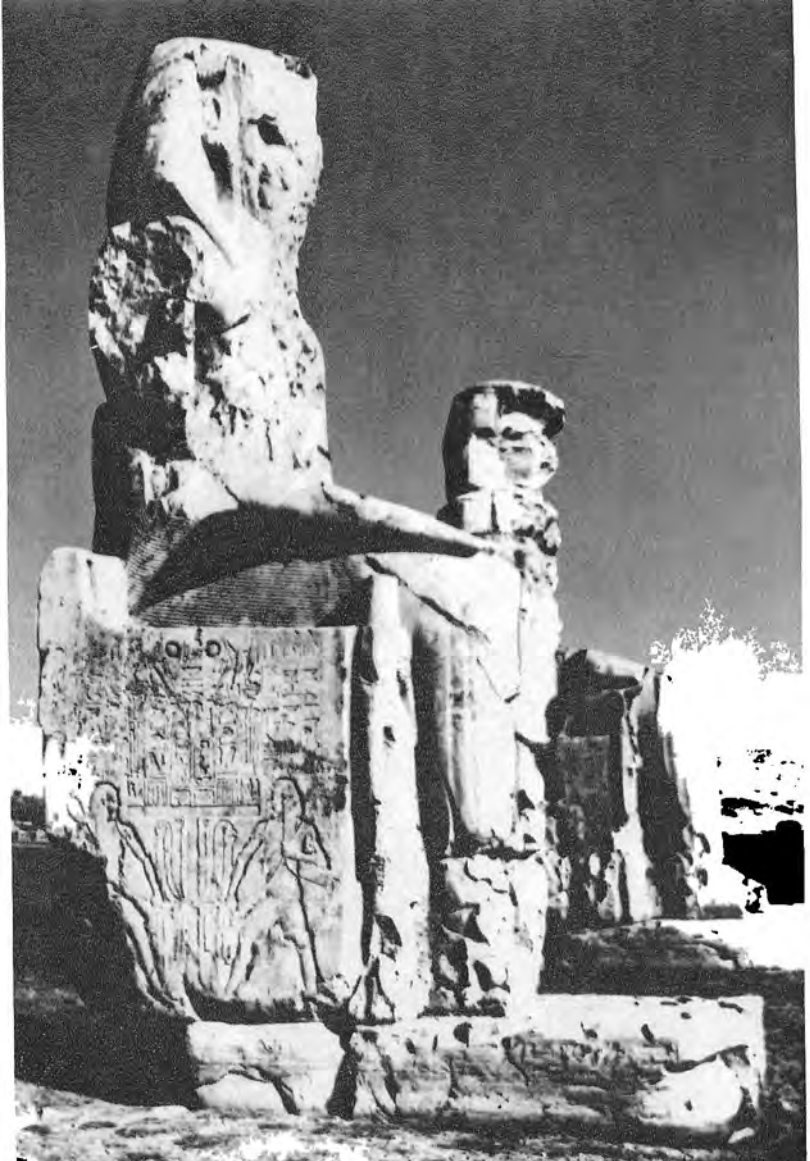

Aşa-numiţii coloşi „Memnon" – datorită sunetelor scoase uneori după apusul soarelui şi atribuite plînsetelor legendarului etiopian din ciclul troian – reprezentau de fapt statuile de 21 m de la Teba ale faraonului Amenofis III (1402–1364 î.e.n.) din dinastia XVIII.

Celebrul bust al reginei Nefertiti, soția faimosului faraon Amenofis IV (1364–1347 î.e.n.) din dinastia XVIII, care și-a schimbat numele în Achenaten.

Scenă cu „cintărirea sufletelor" ; operația se face de zeul Anubis (șacal), asistat de zeul Thot (maimuță) ; „inima mortului" este pe talerul stîng, în timp ce pe cel drept stă zeița Maat (Adevărul și Dreptatea) ; pe tron stă Osiris, iar una dintre zeițe este soția sa, Isis.

Basorelief cu scenă de vînătoare a faraonului Ramses III (1184–1153 î.e.n.) din dinastia XX.

Scenă reprezentind o torcătoare.

Scenă cu țărani egipteni și antilope domesticite.

care trăiesc în apele fluviului şi că, de teama acestor dihănii, care sînt şi foarte numeroase, tîlharii veniţi din Arabia şi din Libya nu se încumetă să străbată înot Nilul. Altfel ar sta lucrurile — spun egiptenii — dacă ei ar duce un război necruţător împotriva crocodilului şi dacă această vietate oamenii ar nimici-o cu desăvîrşire, prinzînd-o cu ajutorul năvoadelor. *3.* Mai este şi o altă explicaţie a zeificării crocodilului. Se povesteşte că un rege străvechi al Egiptului, Menas, fiind urmărit de înşişi cîinii săi, s-a refugiat în lacul Moiris, unde — oricît de ciudat ar părea lucrul acesta — un crocodil l-a luat în spinare şi l-a trecut pe malul celălalt al lacului. Ca un prinos de recunoştinţă, regele înălţă în vecinătate, întru slăvirea crocodilului, un oraş cu numele „Crocodilopolis", poruncind, zice-se, locuitorilor să dea slăvire crocodililor, ca şi cum ar fi fost zei, iar întreg lacul Moiris să fie folosit tot pentru hrănirea lor. Acelaşi rege dură acolo şi mormîntul lui, sub forma unei piramide cu patru laturi, şi mai construi şi vestitul labirint, pe care atîţia îl admiră [377]. *4.* Despre cultul celorlalte animale, egiptenii povestesc lucruri tot atît de felurite şi s-ar cere o străduinţă prea mare dacă ar fi să le înfăţişăm mai cu de-amănuntul. Că la obîrşia acestor datini ale egiptenilor sînt foloasele pe care omul le trage, aceasta o dovedeşte limpede faptul că de multe feluri de hrană egiptenii nici nu se ating. Unii nici nu vor să pună gura pe linte, ori bob, alţii pe brînză, alţii pe ceapă, ori pe atîtea soiuri de alimente care se găsesc din belşug în Egipt. Egiptenii arată astfel că omul trebuie învăţat a-şi înfrîna plăcerea de a mînca unele lucruri, chiar dintre cele trebuitoare vieţii ; căci, dacă fiecare ar voi să se înfrupte din toate, acestea nu s-ar găsi îndeajuns. *5.* Sînt unii care, întemeindu-se pe alte tradiţii, spun că, deoarece poporul în vechime se răzvrătise adesea şi uneltea împotriva cîrmuitorilor, unul dintre regii de odinioară, care era şi un înţelept, a împărţit ţara în mai multe ţinuturi, poruncind locuitorilor fiecăruia din aceste ţinuturi să cinstească pe un anume animal, şi să nu se atingă de un anume fel de hrană. Astfel, unii slăvesc ce alţii dispreţuiesc, ori dispreţuiesc ce alţii socot sacru. Şi niciodată toţi egiptenii nu se vor înţelege între ei. *6.* Căci fiecare dintre semînţiile acestui neam se vor sfădi din pricina călcării datinilor despre care am vorbit mai sus.

XC. Se mai spune de către unii că pricina zeificării animalelor ar fi următoarea : la începuturile umanităţii, cînd oamenii au încetat să mai ducă o viaţă sălbatică, alcătuindu-se grupuri, mai întîi se mîncau între ei, iar apoi în războaie cel mai puternic îl biruia mereu pe cel mai slab. După aceea, cei slabi — lămurindu-se asupra chipului cum ar putea găsi o ieşire, deoarece nevoia îi învăţa — se grupară şi, ca semn prin care se puteau deosebi de ceilalţi, ei luară imaginea uneia dintre vietăţile care mai tîrziu aveau să fie slăvite ca fiind sacre. Sub această emblemă [378], se adunau

toți acei care erau mereu înspăimîntați ; și alcătuiau cîte o ceată de care aveau să se teamă vrăjmașii lor. 2. Aceștia făceau la fel și, astfel, întregul norod s-a împărțit în grupuri izolate. Iar animalul sub semnul căruia fiecare ceată își găsise scăparea era slăvit ca un zeu, care le făcuse cel mai mare bine. Iată, prin urmare, pentru ce, pînă în zilele noastre feluritele seminții din Egipt cinstesc acele animale pe care, dintru început, le-au socotit sfinte. Îndeobște vorbind, egiptenii trec drept oamenii cei mai recunoscători față de cei care le vor fi făcut vreun bine. Ei sînt încredințați că este o mare chezășie pentru traiul laolaltă, dacă oamenii se ajută între ei și se arată recunoscători. Într-adevăr, e limpede că muritorii sînt cu atît mai înclinați a face bine semenilor, cu cît îi văd pe aceștia că știu să păstreze, cu grijă, amintirea binefacerilor ce li s-au făcut. 3. Și iată, deci, pricina pentru care egiptenii îi slăvesc pe regi și li se pleacă lor ca unor adevărați zei. Egiptenii cred că pronia zeiască i-a dăruit pe regi cu puterea cîrmuirii și sînt încredințați că aceia care vor și pot să facă mari binefaceri au și ei, oarecum, în firea lor ceva din firea zeilor. 4. Poate vom fi stăruit mult prea mult asupra animalelor sacre ; am făcut-o însă pentru că, în felul acesta, se pot cerceta mai cu de-amănuntul obiceiurile cele mai ciudate ale egiptenilor.

XCI. Tot atîta uimire ne pot trezi și curioasele obiceiuri pe care egiptenii le au în legătură cu cinstirea morților. Cînd moare cineva la ei, toate rudele și toți prietenii își ung capul cu noroi și cutreieră orașul jeluindu-se, pînă ce mortul este înmormîntat. În tot acest răstimp ei nu se îmbăiază, nu beau vin, nu mănîncă nici o mîncare mai deosebită și nu poartă veșminte arătoase. 2. Sînt trei feluri de înmormîntări : o înmormîntare plină de strălucire, una mijlocie și o a treia pentru lumea sărmană. Cea dintîi costă un talant de argint, a doua douăzeci de mine, iar cea din urmă — foarte puțin. 3. Aceia care se îngrijesc de înmormîntarea celor răposați sînt oameni de meserie, meșteșugul lor moștenindu-se din tată în fiu. Ei aduc rudelor mortului o listă de prețuri, unde sînt trecute toate cheltuielile ce se cer pentru înmormîntare, și ei întreabă cum să se îngrijească de cadavru. 4. După ce au căzut la învoială, rudele îl iau pe mort și-l încredințează celor ce trebuie să-i poarte de grijă, după cum este datina. Mai întîi vine așa-numitul „scrib" care, după ce cadavrul a fost așezat pe pămînt, delimitează, pe partea stîngă a trupului, tăietura care se cere făcută. Vine, apoi, așa-numitul „despicător", ținînd în mînă o piatră etiopiană [379]. El face o tăietură — în lung —, așa cum cere legea. Apoi, fără a mai zăbovi, o ia la fugă, urmărit de către cei de față, care-i aruncă pietre și afuriseli — voind să abată asupra lui răzbunarea pentru profanarea săvîrșită, ca și cum ceea ce ar fi făcut el era un păcat. Într-adevăr, egiptenii urăsc pe oricine făptuiește vreo silnicie împotriva

trupului unui semen de-al lor, pe oricine îi rănește trupul ori, îndeobște, îi aduce vreo vătămare. 5. Așa-numiților „îmbălsămători" li se dă multă cinstire și ei se bucură de o mare trecere, pentru că sînt în legătură cu preoții, și, nestînjeniți, pot intra în sanctuare, fiind considerați oameni fără prihană. După ce s-au strîns în jurul mortului — pentru a-l îmbălsăma, trupu-i fiind acum despicat —, unul dintre ei își vîră mîna, prin tăietura făcută și scoate toate mărunțaiele, nu însă rinichii și inima. Un altul le purifică, spălîndu-le cu vin de palmier și cu alte mirodenii. 6. Vreme de treizeci de zile, aceștia se îngrijesc de leșul mortului și o fac cu multă luare aminte, folosind mai întîi uleiul de cedru și alte uleiuri ca acesta, smirnă și scorțișoară, cum și felurite mirodenii ce pot păstra îndelungă vreme trupul, împrăștiind și un miros plăcut. După ce s-au îngrijit astfel de mort, ei încredințează rudelor leșul care este în întregime atît de bine păstrat și ferit de orice stricăciune, încît mortul rămîne chiar și cu genele și cu sprîncenele sale. Înfățișarea trupului se schimbă așa de puțin, încît se pot recunoaște trăsăturile feței celui care a încetat din viață. 7. Și așa se face că mulți egipteni, păstrîndu-și — în încăperi foarte arătoase — trupurile strămoșilor, au înaintea ochilor pe acei care au răposat cu multe generații înaintea lor. Ei văd care era statura strămoșului, cum îi era trupul, ba chiar și trăsăturile deosebitoare ale feței, încercînd o bucurie cu totul neobișnuită, ca și cum ei ar mai trăi laolaltă cu acela pe care îl mai văd și acum [380].

XCII. Cînd leșul a fost astfel pregătit pentru a fi înmormîntat, familia mortului vestește judecătorilor, rudelor și prietenilor celui săvîrșit din viață ziua în care trebuie să aibă loc înmormîntarea ; și lucrul acesta li se spune, cu toată solemnitatea, așa : „acesta (și i se rostește numele) va trebui să treacă lacul !" 2. Apoi, după ce judecătorii — patruzeci și doi la număr [381] — s-au adunat și s-au așezat pe niște locuri orînduite în semicerc și construite dincolo de lac, pornește într-acolo o luntre [382] (*baris*) făcută de cei care se pricep să construiască astfel de bărci. O conduce un luntraș pe care egiptenii îl numesc în limba lor „Charon" [383]. 3. De aceea egiptenii spun că Orfeu, călătorind prin țara Egiptului, a putut să vadă o atare ceremonie și atunci și-a închipuit el legenda cu privire la Infern — întemeindu-se în parte pe amintirile ce le păstrase din Egipt, în parte pe însăși închipuirea sa. Dar despre aceasta vom scrie mai amănunțit ceva mai departe [384]. 4. Cînd luntrea a ajuns pe lac, dar mai înainte să fi fost pus în ea sicriul cu trupul celui mort, atunci legea îngăduie oricui ar voi să aducă învinuiri răposatului. Dacă vreunul dintre acuzatori izbutește să arate că el ar fi dus o viață nedemnă, judecătorii fac tuturor cunoscută hotărîrea lor, cum că nu-i este îngăduită trupului înmormîntarea potrivit datinei. Dacă însă învinuitorul se dovedește a fi

făcut vreo învinuire nedreaptă, el este pedepsit cu asprime. 5. Cînd însă nimeni nu încearcă a-l învinui sau cînd învinuirea se dovedește a fi doar o defăimare, atunci rudele încetează să-l mai jelească pe mort și încep a-l lăuda, dar despre obîrșia lui nu spun nimic ; nu fac — prin urmare — cum fac elenii. Într-adevăr, locuitorii Egiptului se cred a fi cu toții, deopotrivă, de obîrșii alese. Ei povestesc despre ce creștere i s-a dat încă din copilărie ; și, ajungînd să vorbească despre mort așa cum acesta era cînd ajunsese la vîrsta bărbăției, îl laudă pentru cucernicia și simțul lui de dreptate, înfrînarea patimilor și toate celelalte virtuți dobîndite la maturitate ; și sfîrșesc prin a invoca pe zeii lumii subpămîntene, cărora le cer să-l primească pe răposat printre cei drepți. Mulțimea prin strigăte își arată încuviințarea ei și preamărește mortul — fiindcă este încredințată că, în lumea de dincolo, va trăi de-a pururi laolaltă cu cei drepți. 6. Cît privește pe acei care au morminte anume pregătite, trupul lor este așezat într-o boltă făcută pentru ei. Cei care n-au asemenea morminte, își construiesc în casă o mică încăpere nouă și așază acolo coșciugele în picioare, ținîndu-le de peretele cel mai trainic. Cît despre oamenii a căror înmormîntare nu a fost îngăduită din pricina unor învinuiri care se vor fi adus împotriva lor sau pentru că nu și-au plătit o datorie chezășuită cu trupul ei, sînt așezați chiar în casa lor. Uneori nepoții, ajungînd să aibă o avere frumoasă, plătesc datoriile bunicilor și izbutesc să înlăture hotărîrea prin care aceia fuseseră osîndiți. Spulberînd astfel învinuirile, li se face atunci o înmormîntare măreață.

XCIII. În ochii egiptenilor, cea mai sfîntă îndatorire este aceea de a li se da cinstire părinților sau strămoșilor odată ce aceștia au trecut în lăcașul cel veșnic. Un alt obicei al egiptenilor este ca trupurile părinților morți să fie încredințate — drept chezășie — acelora cărora le datorează ceva. Este cea mai mare rușine pentru cel care, neplătind o datorie chezășuită în acest fel, să fie la rîndul lui lipsit de înmormîntare. 2. Pe bună dreptate îi putem admira pe acei care au statornicit aceste obiceiuri și care s-au străduit să-i facă pe locuitorii Egiptului a-și întemeia cumsecădenia și puritatea moravurilor nu numai pe legăturile care-i unesc pe cei vii, dar și, atît cît este cu putință, pe smerenia datorită celor morți și pe înmormîntarea lor. 3. Credințele privitoare la cinstirea celor drepți și pedepsirea ticăloșilor elenii și le-au transmis mulțumită unor povestiri născocite și a unor legende cărora nimeni nu le dă crezare. Dar ele nu numai că n-au mînat pe nimeni spre fapte bune, ci — dimpotrivă — nemernicii au luat în rîs toate aceste credințe și le-au privit cu dispreț. 4. În schimb, la egipteni pedepsirea ticăloșiei și cinstirea virtuții nu sînt doar legende, ci sînt fapte aievea care, zi de zi, aduc aminte oamenilor

cumsecade care este datoria lor, cum ele le vorbesc şi celor netrebnici. În felul acesta s-a găsit mijlocul cel mai bun şi mai de folos pentru îndreptarea moravurilor. Căci nu trebuie socotite ca fiind cele mai bune legi acelea care înlesnesc oamenilor strîngerea bogăţiilor, ci dimpotrivă cele care îi îndeamnă spre destoinicie şi-i fac buni cetăţeni.

XCIV. Trebuie acum să vorbim despre legiuitorii egipteni care au statornicit legi cu totul neobişnuite şi foarte ciudate. După străvechea orînduire a vieţii în Egipt, care, potrivit tradiţiei mitologice, s-a datorat zeilor şi eroilor, cel care primul a hotărît mulţimile să se folosească de legi scrise a fost, zice-se Mneves [385], un bărbat mărinimos şi pornit a face societăţii mai mult bine decît toţi legiuitorii dinaintea lui, ale căror nume se amintesc şi azi. Potrivit tradiţiei, el susţinea că legile i-au fost date de către Hermes, zeul încredinţîndu-l că ele vor aduce oamenilor mari mulţumiri. Tot astfel, se zice că ar fi făcut la eleni Minos, în Creta, şi Licurg, în Lacedemona. Cel dintîi pretindea că primise legiuirea de la Zeus, iar celălalt de la Apolo. *2.* Şi la multe alte neamuri — ne relatează tradiţia — au fost folosite atare născociri care au prilejuit adesea mult bine tuturor celor ce le dădeau crezare [386]. Într-adevăr, se povesteşte că, la ariani [387] Zathraustes a făcut să se creadă că o bună zeitate i-a încredinţat legile [388]. La aşa-numiţii geţi, care îşi închipuie că sînt nemuritori, Zalmoxis pretindea că şi lui îi dăduse legile Hestia, zeitatea lor [389]. Tot astfel la iudei, Moise spunea că legiuirea o datorează zeului lor, invocat de iudei sub numele de Iao [390]. Legiuitorii aceştia ori îşi închipuie că mintea lor pătrunzătoare, pusă în slujba omenirii, este ceva cu totul zeiesc, ori cred că mulţimea de rînd mai degrabă va da ascultare legilor dacă oamenii îşi îndreaptă privirile spre atotputernicia celor pe seama cărora sînt puse. *3.* Egiptenii pretind că al doilea legiuitor pe care l-a avut neamul lor a fost Sasychis [391], un om de o deosebită inteligenţă. Pe lîngă legile în vigoare, atunci, Sasychis a mai adus altele, el orînduind cît se poate mai cu grijă cultul zeilor. Trece drept născocitorul geometriei şi drept acel care i-a învăţat pe băştinaşi ştiinţa şi observarea astrelor. *4.* Al treilea legiuitor ar fi fost regele Sesoosis [392], care, pe lîngă faptul că a săvîrşit cele mai strălucite fapte de arme pe care le-a săvîrşit vreodată un rege al Egiptului, mai este cunoscut şi datorită împrejurării că el a statornicit legiuirea privitoare la clasa războinicilor, punînd în bună rînduială tot ceea ce priveşte luptele şi armata. *5.* Se spune că al patrulea legiuitor a fost Bocchoris [393]— un om tot atît de ager şi dibaci, pe cît era de înţelept. Egiptenii îi datorează toate legile care orînduiesc viaţa regilor, ca şi rînduielile foarte lămurite privind contractele. A dovedit o atît de mare pricepere cînd era vorba de împărţirea dreptăţii, încît amintirea mai multor judecăţi făcute de el s-a păstrat pînă în zilele noas-

tre. Se povestea că Bocchoris era o făptură firavă şi, că din fire, el îndrăgea aurul, mai mult decît oricare dintre regii Egiptului.

XCV. După Bocchoris, cel care s-a ocupat cu legile a fost Amasis[394]. Egiptenii spun despre el că a luat hotărîri privitoare la cîrmuitorii provinciilor şi la întreaga administrare a Egiptului. Tradiţia transmite că a fost un om de o inteligenţă cu totul neobişnuită şi că din fire era blînd şi drept. Numai datorită acestor însuşiri, egiptenii i-au încredinţat lui Amasis puterea regească, căci el nu se trăgea dintr-un neam de regi. *2.* Se mai povesteşte că locuitorii cetăţii Eleea, îndeletnicindu-se cu orînduirea jocurilor olimpice, i-au trimis o solie ca să-l întrebe în ce chip aceste jocuri ar trebui să fie rînduite, pentru a fi cît mai nepărtinitoare. Amasis le-a răspuns elenilor că dorinţa lor se poate împlini numai dacă nici un locuitor din Eleea nu va lua parte la întreceri. *3.* Cu Policrate, tiranul Samosului, Amasis legase o mare prietenie ; totuşi, fiindcă acela se purta silnic cu cetăţenii săi şi cu străinii care debarcau în Samos, Amasis i-a trimis — se povesteşte — o solie prin care-l îndemna să păstreze în purtările lui măsura cuvenită. Cum Policrate nu dădu ascultare acestui sfat, Amasis i-a vestit printr-o scrisoare că rupe legăturile de prietenie şi ospitalitate, lămurindu-l că nu vrea să fie şi el părtaş la nenorocirile care în curînd se vor abate asupra lui. Căci el ştie, foarte bine, că pe acela care în cîrmuirea lui tiranică a întrecut orice măsură îl vor pîndi nenorocirile. Şi astfel Amasis a fost admirat de eleni pentru cumsecădenia lui şi pentru că prevestirea sa privind pe Policrate s-a împlinit curînd[395]. *4.* Tradiţia îl socoteşte pe Darius, tatăl lui Xerxe, drept cel de al şaselea legiuitor[396] al egiptenilor. Urînd purtarea nelegiuită faţă de templele egiptene a înaintaşului său Cambise, Darius a fost foarte grijuliu de a duce o viaţă cinstită şi de-a fi smerit faţă de zei. *5.* S-a apropiat foarte mult de preoţii egipteni, datorită cărora el a învăţat teologia, cum şi istoria pe care o cuprind cărţile sacre ale egiptenilor. Cînd a aflat, în felul acesta, cît de mărinimoşi au fost vechii regi ai Egiptului şi cît de omenos se purtaseră faţă de supuşii lor, a căutat să le imite felul de viaţă. Iată, aşadar, pentru ce lui i s-a dat atîta cinstire de către egipteni, încît — din viaţă chiar — numai lui, dintre toţi regii Egiptului, i s-a spus zeu, iar, după ce a murit, a fost slăvit asemeni vechilor regi ai acestei ţări, care domniseră ţinîndu-se foarte mult de legile ei. *6.* Tradiţia egipteană ne spune că de aceşti regi au fost alcătuite legile care cîrmuiesc întreg Egiptul şi că faima lor s-a răspîndit pretutindeni, la celelalte popoare. Unele din ele, pe care lumea le socoteşte foarte bune, au fost schimbate în vremile mai noi, cînd macedonenii au ajuns să stăpînească Egiptul şi au pus capăt monarhiei băştinaşilor.

XCVI. După ce am stăruit asupra celor arătate mai sus, trebuie să spunem cîteva lucruri şi despre elenii care, vestiţi prin înţelepciunea lor, au călătorit odinioară în Egipt, ca să cunoască legile şi învăţătura oamenilor de acolo. *2.* Preoţii egipteni istorisesc, întemeindu-se pe scrierile lor sfinte, că prin Egipt ar fi călătorit Orfeu, Musaios [397], Melampus [398], Dedal [399] şi — în afară de aceştia — poetul Homer, Licurg din Sparta, Solon din Atena şi filosoful Platon. Mai amintesc şi de Pitagora din Samos, de matematicianul Eudoxos [400], Democrit [401] din Abdera şi de Oinopides [402] din Chios. *3.* Ca să ne încredinţeze că ei au ajuns în Egipt, preoţii arată uneori statuile acelora sau, alteori, locurile ori clădirile care le poartă numele. Preoţii aduc dovezi despre călătoria lor prin Egipt întemeindu-se pe acea ramură a culturii de care fiecare dintre ei s-a preocupat. Ei arată că toate cele cîte au stîrnit admiraţia elenilor au fost împrumutate din ţara Egiptului. *4.* Bunăoară, Orfeu a împrumutat de acolo cele mai multe dintre riturile de iniţiere în misterii şi riturile orgiastice în legătură cu pribegia lui, cum şi legenda pe care a povestit-o el despre lumea subpămînteană. *5.* Nu este decît o deosebire de nume între ritul lui Osiris şi acela al lui Dionysos ori între ritul lui Isis şi acela al Demetrei, ele asemănîndu-se foarte mult. Pedepsirea, în Infern, a celor nedrepţi, pajiştile înflorite unde sălăşluiesc cucernicii, cum şi ficţiunea umbrelor, idei pe care le găsim la oamenii simpli, sînt o imitare a datinilor de înmormîntare pe care le au egiptenii. *6.* Hermes [403], cîrmaciul sufletelor — după un străvechi obicei egiptean — duce trupul lui Apis pînă la un anume punct, unde îl încredinţează unei fiinţe ce poartă masca lui Cerber. Orfeu a împămîntenit la eleni acest rit şi Homer, însuşindu-şi datina, scrie în opera sa [404]: „Cyllenianul Hermes a chemat sufletele peţitorilor. El ţinea în mîini nuiaua magică". Apoi, ceva mai departe, Homer ne spune [405]: „Mergeau pe lîngă ţărmul Oceanului, trecînd de Stînca cea Scînteietoare şi se îndreptau spre porţile Soarelui şi spre poporul Viselor. Au ajuns îndată la pajiştea cu asfodele, unde locuiesc sufletele, nălucile oamenilor istoviţi". *7.* Dar poetul îi spune Nilului Ocean [406], pentru că egiptenii, în limba lor, Ocean îi spun Nilului [407]. Porţile Soarelui (*Helios*) sînt oraşul Heliopolis, iar pajiştea — despre care legenda ne istoriseşte că ar fi lăcaşul celor răposaţi — este locul din vecinătatea lacului numit Acherusia, aşezat lîngă Memphis, împrejurul căruia se află minunata pajişte şi un ţinut mlăştinos, unde cresc lotusul şi trestia. Potrivit aceluiaşi raţionament, ei aşază lăcaşul morţilor prin aceste meleaguri: cele mai multe şi cele mai mari morminte ale egiptenilor se află aici, iar morţii sînt trecuţi peste fluviu şi peste lacul Acherusia, trupurile acestora fiind aşezate în criptele pe care le găsim pe acolo. *8.* Şi celelalte mituri ale elenilor privind lumea subpămînteană se potrivesc

cu obiceiurile pe care le mai au încă și astăzi egiptenii. Într-adevăr, luntrea care trece trupurile morților se numește „baris", iar prețul călătoriei e plătit luntrașului, al cărui nume — în limba țării [408] — este acela de Charon. *9.* În apropierea regiunii despre care vorbim se povestește că s-ar afla Tenebrele — un templu al Hecatei [409] — și porțile Cocytului [410] și ale lui Lethe [411], ferecate cu zăvoare de aramă. S-ar mai afla, dealtfel, acolo și alte porți : ale Adevărului. Și în apropierea lor ar sta un idol fără cap : Dreptatea.

XCVII. Mai sînt la egipteni și multe alte mituri care s-au păstrat pînă în zilele noastre cu vechile lor denumiri. Dăinuie încă pînă azi obiceiurile în legătură cu ele. *2.* La Acanthopolis, bunăoară, dincolo de Nil, înspre Libya, la o sută și douăzeci de stadii depărtare de Memphis, se găsește un butoi găurit în care trei sute și șaizeci de preoți toarnă zilnic apă [412], scoasă din Nil, *3.* iar în apropiere se reprezintă, în cadrul unei sărbători publice, legenda lui Ocnos [413] : un om, care merge în fruntea procesiunii, împletește capătul unei lungi funii de papură, pe cîtă vreme mulți alții, care-l urmează, o dezleagă. *4.* Se povestește că Melampus [414] a împrumutat din Egipt misteriile pe care elenii le celebrează întru slăvirea lui Dionysos, mitul privitor la Cronos și la lupta Titanilor, în sfîrșit tot ce se spune cu privire la pătimirile zeilor. *5.* Dedal și-a construit labirintul său, zice-se, luînd ca model labirintul din Egipt, care mai poate fi văzut și acum. Acesta din urmă, după unii, a fost înălțat de Mendes [415], iar după alții, de către regele Marrhos, cu mult înainte de domnia lui Minos. Statuile înălțate de Dedal în Elada au proporțiile vechilor statui din Egipt. *6.* Cel mai frumos pridvor al unui templu — din cîte se află în Egipt — este acela al templului din Memphis, înălțat lui Hephaistos și care trece drept lucrarea lui Dedal. Legenda spune că i-ar fi adus atîta faimă, încît s-ar fi așezat acolo însăși statuia lui Dedal, din lemn, statuie pe care artistul o lucrase el însuși. În sfîrșit măiestria lui Dedal l-a făcut să fie foarte vestit ; și fiindcă el născocise atîtea și atîtea lucruri, a fost socotit vrednic de slăviri zeiești. Încă și astăzi se mai arată, într-una din insulele așezate în fața lui Memphis, un templu al lui Dedal cinstit de băștinași. *7.* Sînt mai multe dovezi despre șederea lui Homer prin Egipt ; este mai ales băutura pe care Elena i-a dat-o lui Telemac, atunci cînd acesta se dusese să-l vadă pe Menelau, băutură care trebuia să-i aducă uitarea amărurilor îndurate. Această băutură este „nepenthes" [416], despre care poetul [417] — care se dovedește a fi cunoscut lucrurile cu de-amănuntul — ne spune că, la Theba din Egipt, Elena îi învățase taina de la Polydamne, soția lui Thon. Într-adevăr, femeile din Theba folosesc și astăzi puterea leacului acesta, iar diospolitanele sînt singurele care îl întrebuințează încă din vremile

străvechi, împotriva mîniei și a supărării. Theba și Diospolis nu sînt decît una și aceeași cetate. *8.* Ca și Homer, egiptenii îi dau Afroditei denumirea de „aurie" — în temeiul unei foarte vechi tradiții. Aproape de cetatea Momemphis se află o cîmpie socotită ca fiind a „Afroditei de aur". S-a spus că tot din Egipt Homer ar fi împrumutat legenda despre dragostea lui Zeus cu Hera și aceea a călătoriei zeilor în Etiopia. *9.* În fiecare an, egiptenii obișnuiesc să mute dincolo de Nil — în Libya — altarul lui Zeus, pentru a-l readuce după vreo cîteva zile, voind prin aceasta să arate că zeul s-a întors din Etiopia. Homer ne povestește despre dragostea lui Zeus cu Hera și despre marile serbări, în cursul cărora preoții egipteni strămută altarele acestor două zeități pe o înălțime unde au fost așternute tot soiul de flori [418].

XCVIII. Licurg, Platon și Solon au împrumutat de la egipteni cele mai multe așezăminte pe care apoi le-au statornicit în legiuirile lor. *2.* Se spune că Pitagora și-a însușit de la locuitorii Egiptului cele ce avea să spună despre divinitate, cum și doctrina lui despre geometrie, numerele și transmigrarea sufletului [419] în tot felul de viețuitoare. *3.* Se mai povestește că Democrit a stat cinci ani în Egipt și că, datorită egiptenilor, el dobîndi multe cunoștințe astrologice [420]. Și despre Oinopides s-a spus că a trăit, de asemenea, în tovărășia preoților și a astrologilor egipteni, învățînd de la ei, printre altele, care este orbita soarelui, înclinarea lui și mersul ce se desfășoară în sensul opus mișcării celorlalte [421] astre. *4.* La fel, Eudoxos — datorită egiptenilor — și-a dobîndit faima de mare astrolog, făcînd cunoscute elenilor multe lucruri de folos. *5.* Se zice că sculptorii cei mai vestiți pe care i-au avut în vremurile de demult elenii și-au făcut ucenicia la egipteni. Este vorba de Telecles și Theodoros [422], fiii lui Rhoicos, acela care au cioplit pentru locuitorii din Samos statuia lui Apolo din Pytho. *6.* Legenda ne spune că o jumătate din această statuie a fost făcută la Samos de Telecles, iar jumătatea cealaltă la Efes de către Theodoros. Aceste două părți s-ar fi potrivit atît de bine una cu cealaltă, încît întreaga statuie părea să fi fost lucrarea unui singur om. Dar acest fel de sculptură nu este obișnuit la eleni, pe cîtă vreme el poate fi întîlnit foarte des în Egipt. *7.* Egiptenii nu stabilesc proporțiile statuilor, cum fac elenii, după o apreciere din ochi, ci, după ce au așezat cum trebuie blocurile de piatră, își fac lucrarea în așa fel ca toate părțile să se potrivească între ele, pînă în cele mai mici amănunte. *8.* Iată, așadar, pentru ce sculptorii egipteni împart înălțimea trupului în douăzeci și una de părți și un sfert, realizînd astfel simetria lucrării. Și, după ce meșteșugarii au hotărît între ei cît să fie de înaltă statuia — despărțindu-se — fac o lucrare proporțională pînă în cele mai mici amănunte. Felul în care își îndeplinesc munca ne stîrnește uimirea [423]. *9.* Așa s-a lucrat statuia lui Apolo din Samos, urmîndu-se procedeul iscusiților egipteni. Din

creştetul capului şi pînă la părţile ruşinoase, statuia este despărţită în două jumătăţi, întru totul egale. Egiptenii spun că această statuie, care-l înfăţişează pe Apolo cu mîinile întinse şi cu picioarele îndepărtate, ca şi cum ar merge, este cît se poate de asemănătoare cu statuile egiptene[124].

10. Cele ce am arătat pînă aici, din istoria Egiptului, socotim că sînt de ajuns ; am povestit tot ceea ce am socotit mai vrednic de a fi amintit. Vom duce mai departe povestirea noastră, potrivit celor ce am spus de la începutul acestei cărţi, înfăţişînd acum, la rînd, întîmplările şi legendele. Vom începe cu isprăvile asirienilor în Asia.

Note

1 *Este vorba de Ulise, iar citatul este din* Odiseea, *I, 3; folosirea poemelor homerice și sistematica lor interpretare reprezintă o trăsătură caracteristică a stoicismului.*

2 *O aluzie la doctrina stoicilor despre obîrșia comună a tuturor oamenilor.*

3 *Ciclicitatea proceselor cosmice — reluate după fiecare mare incendiu al lumii (ekpyrosis) — a fost preluată de stoici de la Heraclit din Efes.*

4 *Pentru greci Heracles reprezenta tipul eroului generos și bun, care și-a consacrat viața binelui omenirii, iar cele 12 munci ale eroului simbolizau ajutorul pe care îl dăduse oamenilor. Vezi IV, 9 și urm.*

5 *Cultul eroilor era foarte vechi la greci, rădăcinile sale ajungînd pînă în epoca micneniană. În epopeea homerică eroii sînt considerați semizei, iar în epoca istorică cultul lor se răspîndește foarte mult, orașele și chiar și triburile (phylai) sau marile familii (gene) ajung să venereze pe eroii lor, în cadrul unui cult regulat.*

6 *În cetățile grecești, arta de a convinge pe oameni era un mijloc important în lupta pentru dobîndirea puterii în general (faimă și bogăție) și a celei politice în special. Retorica greacă n-a înflorit însă, decît odată cu dezvoltarea democrației sclavagiste, deoarece în regimurile aristocratice și în tiranii ea nu avea premisele necesare.*

7 *E posibil să fie o aluzie la Herodot, care n-a urmat o ordine cronologică strînsă.*

8 *Poate o aluzie la istoricul Anaximenes din Lampsacos, de la finele sec. IV î.e.n., care s-a limitat numai la istoria greacă, cum arată titlul lucrării sale,* Hellenica.

9 10 *Probabil o aluzie la Ephoros din Cyme, istoric din sec. IV î.e.n., autor al unei istorii generale, în care n-a tratat mitologia greacă, ci a pornit de la întoarcerea Heraclizilor (1184 î.e.n., după cronologia lui Eratostene) și a mers cu povestirea evenimentelor pînă pe la anul 330 î.e.n.*

11 *Este vorba despre Alexandru cel Mare și tatăl său Filip II.*

12 *În greacă cuvîntul înseamnă „urmaș", „moștenitor". Este vorba despre generalii lui Alexandru cel Mare care și-au împărțit imperiul acestuia și au întemeiat diferite regate, cunoscute sub numele de „elenistice".*

13 *Acest principiu fusese deja subliniat în istorie de către Polibiu (I, 4, 6 urm.)*

14 *Este vorba despre campaniile din Galia care s-au încheiat cu supunerea acestei țări și transformarea ei într-o provincie romană (58—50 î.e.n.). De fapt lucrarea merge pînă la expediția lui Caesar în Britania, din anul 54 î.e.n.*

15 *Prima olimpiadă s-a desfășurat în anul 776 î.e.n. Cum aceste întreceri aveau loc din patru în patru ani, înseamnă că evenimente din primul an al olimpiadei a 180-a s-au întîmplat în 60—59 î.e.n., adică în momentul preluării provinciei de către Caesar. Luptele din Galia încep însă de-abia în anul 58 î.e.n.*

16 *La Atena conducerea treburilor era încredințată anual unui colegiu de nouă arhonți, dintre care primul dădea numele anului, fiind eponim. Sistemul acesta de datare (după arhonte la Atena și după efor la Sparta) este mult mai vechi decît sistemul olimpiadelor. Acesta din urmă a început să fie folosit în istorie de-abia în sec. III î.e.n. (începînd cu Timaios).*

17 *Aceștia erau, după tradiția mitologică, descendenții lui Heracles și ai Deianirei (vezi IV, 57). Pe plan istoric, întoarcerii Heraclizilor în Peloponez îi corespunde ultimul val grecesc, invazia dorică, care a început cam pe la sfîrșitul sec. XIII î.e.n. și a avut loc în mai multe reprize, pe măsura înaintării diferitelor grupuri. Data războiului troian, care reprezintă lupta grecilor ahei împotriva populațiilor*

de la gurile strîmtorilor, este şi ea destul de exact stabilită, deoarece conflictul a izbucnit, cel puţin în parte, datorită presiunii dorienilor care se puseseră în mişcare. În cadrul marii mişcări migratorii, de la finele mileniului II î.e.n., alături de dorieni s-au deplasat şi „popoarele mării", precum şi frigienii.

18 *Filozof şi istoric din sec. II înaintea erei noastre, care în lucrarea sa* Cronologii *a tratat intervalul dintre anii 184—119 î.e.n.*

19 *Vezi Cartea VII-a, despre regii lacedemonienilor.*

20 *În felul acesta se ajunge la anul 46 î.e.n.; autorul a greşit cronologia cu cîţiva ani.*

21 *În cartea XV, 8, Diodor observă că unele din cărţile sale au circulat şi separat, înainte de apariţia întregii lucrări; nu se poate însă şti dacă s-au făcut diferite prelucrări şi compilaţii.*

22 *Prefaţa a fost scrisă după anul 44 î.e.n., cum reiese din menţiunea divinizării postume a lui Caesar.*

23 *Părere susţinută de Aristotel şi de vechii peripateticieni, iar apoi de către Polibiu şi Lucreţiu. Dealtfel ea apăruse deja de la Platon. Vezi nota 3.*

24 *Opinie apărată de stoici, în frunte cu Zenon.*

25 *Marele tragic grec (480—406 î.e.n.) a fost influenţat de hilozoismul filozofului ionic Anaxagoras (500—428 î.e.n.), care a trăit multă vreme la Atena în cercul lui Pericle.*

26 *Vezi Nauck,* Trag. Graec. *Fragm. (fragm. 484).*

27 *În jurul originei ideilor cosmologice din cap. VII se poartă o intensă dispută. Astfel în timp ce unii cercetători în frunte cu K. Reinhardt* (Hekataios von Abdera und Demokrit, *Hermes XLVII (1912), 492—513) socot că ele provin de la Democrit, prin intermediul lui Hecateu din Abdera, cercetarea mai recentă cu W. Spoerri* (Späthellenistische Berichte über Welt, Kultur und Götter, *Basel, 1959) crede că este vorba despre ideile comune ale epocii lui Diodor, cum reiese din comparaţia cu Ovidiu (Metam.* I, 4 urm.).

28 *La fel se prezintă situaţia şi în privinţa ideilor antropologice ale lui Diodor din cap. VII, tezele fiind dezvoltate de aceiaşi autori în lucrările citate. Deosebirea constă doar în pretinsa origine egipteană a teoriilor lui Diodor, după Reinhardt, sau la Democrit după urmaşul său recent, T. Coole* (Democritus and the Sources of Greek Anthropology, *Hartford, 1967).

29 *Probabil fiindcă el socotea că nu poate verifica veridicitatea unor evenimente prea vechi (G. L. Barber,* The Historian Ephorus, *Cambridge, 1935, 144 urm.).*

30 *Probabil de pe la 2000 î.e.n., dar nu înaintea celor din Mesopotamia, deşi autorul repetă afirmaţia în cap. 81, 4.*

31 *Deja Herodot, II, 2 afirmase acelaşi lucru.*

32 *E vorba de rădăcina crinului-de-apă care creştea în Nil.*

33 *Vezi cap. 34,4 urm.*

34 *Ideea generaţiei spontanee din Egipt era legată în mintea grecilor de virtuţile Nilului şi ale nămolului său, care asigurau şi recolte excepţionale.*

35 *Vezi şi V, 79, 4. Motivul potopului, pe care îl întîlnim în* epopeea lui Gilgameş *şi în* Biblie, *a cunoscut la greci trei variante diferite. A doua în ordine cronologică este aceea a lui Deucalion şi a soţiei sale Pyrrha. Printre urmaşii lor a fost socotit şi Hellen, strămoşul neamului grecesc.*

36 *Identificarea lui Osiris cu soarele şi a lui Isis cu luna este o interpretare tîrzie, din epoca ptolemaică. În mitologia egipteană propriu-zisă, soarele reprezenta pe zeul Ra sau pe Aton, ba chiar şi pe Seth, sub formă de soare arzător, pustiitor al deşertului. (Vezi şi cap. 21). Luna avea ca zeu pe Chonsu, iar după Plutarh mai avea ca al doilea zeu pe Thor. După alte versiuni, luna şi soarele sînt cei doi ochi ai lui Horus, fiul şi întruchiparea lui Osiris.*

37 *Plutarh* (De Iside et Osiride, *cap. 9) neagă această etimologie şi susţine că Osiris înseamnă „cel puternic". De fapt numele egiptean al zeului înseamnă „tare, puternic".*

38 Odiseea *(XII, 323)* şi Iliada *(III, 277).*

39 *Aparent era vorba despre o zeitate agrară, populară, ale cărei forme de manifestare corespundeau în linii mari (Vezi cap. 14—25) cu ale zeului sirian Adonis şi ale lui Dionysos al grecilor, drept care asimilarea cu acesta din urmă s-a făcut foarte uşor. Conform ultimelor cercetări însă (J. Gwyn Griffiths,* The Origins of Osiris, *Berlin, 1966), Osiris, care provine de la Abydos, pare să fi reprezentat iniţial pe suveranul decedat. Pentru asigurarea continuităţii existenţei acestuia s-a recurs la păstrarea corpului celui defunct — respectiv al faraonului — prin sistemul îmbălsămării, care şi el provine iniţial de la Abydos.*

40 *Şi Plutarh a identificat pe Osiris cu Sirius* (De Is. et Os., *9). În Egipt însă Isis era asociată sau echivalată cu Sirius.*

41 *Acest pretins păstor este întemeietorul legendar al misterelor lui Demeter şi Core de la Eleusis; a fost socotit şi strămoşul Eumolpizilor, familia preoţilor care deserveau misterele de aici (Vezi şi notele 142 şi 143).*

42 *Fragm. 237 (O. Kern,* Orphicorum Fragmenta, *1922).*

43 *De obicei Dionysos era reprezentat cu o piele de panteră.*

44 *Explicaţia seamănă cu o „etimologie populară", deoarece numele zeiţei seamănă cu egipteanul „vechi"* (is).

45 *În calitatea de mamă a lui Horus zeiţa a fost identificată cu Hathor, socotită doica faraonului; cum aceasta era reprezentată ca vacă, a primit şi Isis coarne. Grecii şi nu egiptenii au identificat luna cu Isis.*

46 *Ideile acestea sînt comune unor autori greci şi romani din perioada elenistică tîrzie, iar părintele lor spiritual este socotit filozoful Posidoniu din sec. I î.e.n. În unele amănunte Diodor pare să inoveze, dar noi nu cunoaştem o serie de autori ale căror lucrări au dispărut.*

47 *De fapt autorul prezintă o combinaţie a celor patru elemente stoice cu „eterul" peripatetician, respectiv al lui Aristotel.*

48 *Acestuia îi corespunde de fapt Amon, care preluase treptat multe atribute comune.*

49 *Adică Homer.*

50 *Este probabil zeul Ptah din Memfis. Vezi şi cap. 13,3.*

51 *Fragm. 302 (O. Kern,* Orph. Fragm. *1922).*

52 *De fapt Nun — zeul apelor de primăvară; era identificat şi cu Osiris datorită fertilităţii sale.*

53 *Trecea drept soţia Oceanului. Versul este din* Iliada, *XIV, 201 şi 302*

54 *În Egipt numeroase oraşe aveau şi nume greceşti, ca Heliopolis, Diospolis şi altele, datorită identificării zeităţii locale respective cu un corespondent elen.*

55 *A fost identificată cu zeiţa Neith, al cărei templu principal se afla în deltă, la Sais.*

56 Odiseea *(XVII, 485—7).*

57 *Este zeul soarelui Ra, care, după tradiţia din Heliopolis, a fost cel dintîi rege din aşa-zisele „dinastii divine" (vezi cap. 44).*

58 *După tradiţia lui Manetho care provine de la Memphis, patria lui Hephaistos.*

59 *După doctrina teologică din Heliopolis, Osiris şi Isis sînt copiii lui Geb (pămîntul) şi ai lui Nut (cerul).*

60 *Calendarul egiptean avea 12 luni de cîte 30 de zile, plus 5 zile la sfîrşitul anului (vezi şi cap. 50, 2). Legenda aceasta pare să provină de la Heliopolis.*

61 *Informaţiile lui Diodor sînt foarte vechi, fiind confirmate de aluziile din textele egiptene, iar în piramidele de la Wenis şi Tety s-a găsit aşa-numitul „Imn canibalic".*

62 *Se celebrau de două ori pe an, primăvara și toamna, în martie și noiembrie.*
63 *„Cetatea lui Zeus", respectiv a lui Amon cu care fusese identificat.*
64 *Este posibil ca noua versiune a ascendenței lui Osiris (v. mai sus cap. 13) să se bazeze pe o confuzie între zeița* Nut *(cu care este identificată de obicei Rhea) și orașul Teba, numit în egipteană „cetatea" (niwt).*
65 *Este vorba despre marele templu de la Karnak, care a fost refăcut de un șir de faraoni.*
66 *Minele de aramă se aflau mai ales în peninsula Sinai, iar aurul se aducea din Nubia, deși existau mine de aur și în regiunea dintre Nil și Marea Roșie, mai jos de Teba.*
67 *Adică de la Zeus-Dios = Dionysos; etimologia aceasta este bineînțeles populară, pe cînd în realitate numele pare să fi fost trac.*
68 Imnurile homerice, *I, 8—9.*
69 *Iar Diodor — în cap. 19,7 — plasează localitatea chiar în Egipt.*
70 *Inițial Dionysos n-a fost zeul vinului; de-abia de la Hesiod (cam 600 î.e.n.) s-a făcut această asociere.*
71 *Pe lîngă alte numeroase atribute, Hermes era considerat și ca un cunoscător al viitorului, care stăpînește arta prevestirii. Sub numele lui Hermes Trismegistul („de trei ori foarte mare") circulau în lumea greacă scrieri cu caracter mistic, adaptate probabil după modele egiptene. Grecii l-au identificat cu Toth, zeul lunar reprezentat printr-un ibis. Cu excepția sportului și a muzicii, celelalte atribute sînt comune ambilor zei.*
72 *Autorul derivă numele zeului de la* hermeneuein („a interpreta").
73 *Despre aceasta autorul dă mai multe amănunte în cap. 70 și 87.*
74 *Pînă în epoca Ptolemeilor, cînd grecii au început să cultive măslinul în regiunea Fayoum, egiptenii erau nevoiți să importe untdelemnul.*
75 *Este unul din numeroasele pasaje în care autorul expune concepția euhemeristă, după care zeii ar fi fost regi sau eroi, pe care oamenii i-au divinizat pentru binefacerile primite de la aceștia (vezi Prefața — 2,4). Tradiția egipteană, reprezentată de Manethon, după care o dinastie divină (Vezi și cap. 44) ar fi precedat pe cele omenești, ale regilor Egiptului, denotă o concepție similară (Vezi și cap. 20 despre Osiris).*
76 *Nu se poate ști ce zeitate egipteană reprezintă aici eroul grec.*
77 *Anteu trecea drept fratele lui Busiris. Vezi mai jos cap. 21,4.*
78 *De obicei acestui zeu îi corespunde fiul lui Osiris, Horus cel Tînăr. Aici însă este vorba de Horus cel Bătrîn, cu care se făceau confuzii și în textele egiptene.*
79 *Primul este zeul cu cap de șacal, iar al doilea pare să fie Upuat, zeul cu cap de lup. Ambii sînt zeități războinice. Vezi și cap. 87,2; 88,5; 20,3.*
80 *Este vechiul zeu Min, socotit de obicei protectorul drumeților.*
81 *De fapt „locul lui Min" (vezi Chemmis la Herod. II, 91).*
82 *Socotit tovarăș al zeului Dionysos a devenit prin translație și al lui Osiris. Lîngă Alexandria un celebru sat producător de vin purta acest nume.*
83 *Era un erou din Eleusis care, la ordinul zeiței Demeter, străbătea lumea, semănînd pretutindeni boabe de grîu.*
84 *Egiptenii știau că steaua Sirius (Sothis în transcrierea grecilor) își face revoluția la fel ca soarele, în 365 zile și un sfert. Începutul anului l-au fixat în ziua în care Sirius se arată în zori cu puțin înainte de răsăritul soarelui. Aceasta se întîmplă sub latitudinea orașului Memphis la 15 iunie (după calendarul nostru).*
85 *Dealtfel cu totul necunoscută.*
86 *Cea mai veche mențiune a numelui Nilului o găsim la Hesiod (Theog.* 338).
87 Odiseea *(XIV, 258).*
88 *Orașul acesta, Tanis al grecilor, era situat pe un braț al Nilului în apropierea mării.*

89 *Termenul acesta, a cărui etimologie n-o cunoaștem, ar putea veni de la asirianul „naru" (râu) adoptat în sec. VIII—VII î.e.n.*

90 *Grecii dădeau uneori acest nume Oceanului Indian, de obicei însă golfului Persic, ca în cazul de față.*

91 *La finele sec. III î.e.n. orașul a aparținut într-adevăr Egiptului. Drept care și izvorul lui Diodor a creat o legătură veche între ele.*

92 *Misterele lui Osiris se celebrau anual la Abydos, dar alături de acestea mai existau diferite alte ceremonii, considerate și ele mistere osiriene.*

93 *Mitul despre Osiris cuprinde patru faze: viața, moartea, învierea și acțiunile fiului său Horus.*

94 *Este zeul Seth (identificat cu Suteh al semiților), care reprezintă principiul distructiv al răului. De aceea el întruchipează pe zeul focului, al pustiului etc. Antagonismul care îi desparte pe cei doi zei este identic cu cel dintre secetă și fertilitate. Data morții lui Osiris, 17 noiembrie, coincide cu începutul descreșterii Nilului, când se pornește și vântul din deșert.*

95 *E vorba despre celebrul mit al lui Anteu. Legătura cu acesta s-a făcut pe baza asemănării numelui zeului egiptean al respectivei regiuni. Toată lupta dintre Seth-zeitate predinastică mai veche și Horus, adus de noii veniți (?), reflectă un real conflict istoric.*

96 *Textele piramidelor arată cum procedează Isis, ajutată de zeii Toth, Anubis și Nephthy, prelucrând membrele, ca să nu putrezească și creînd astfel un corp nepieritor, adică prima mumie (Vezi cap. 91).*

97 *Vezi cap. 84,4 și 88,4.*

98 *Celebră odinioară prin minunatele construcții ale Ptolemeilor și împăraților romani.*

99 *Cum reiese din inscripțiile templului și dintr-un papirus, au existat 365 de cupe, câte una pentru fiecare zi a anului.*

100 *Dionysos a fost probabil de origine tracă, iar în Egipt cultul lui se răspândește sub dinastia Ptolemeilor, care l-au adus din Grecia.*

101 *Dionysos.*

102 *Adică al urmașilor legendarului Kadmos, presupusul întemeietor al Thebei.*

103 *Vezi IV,2; V,47 și urm.*

104 *Vezi IV, 2; 35; V, 52.*

105 *Diodor a transformat complet datele legendei, în tendința sa raționalizatoare.*

106 *Vezi I, 96; III, 65; IV, 25; V, 77.*

107 *Același lucru îl afirmă și Plutarh în „De Iside et Osiride". Dimpotrivă Herodot, care a dat dovadă de mai mult simț istoric, pretinde contrariul, lucru care, chiar dacă nu e adevărat, e cel puțin posibil.*

108 *Despre Heracles se povestea că a ucis pe tatăl lui Priam, Laomedon, trăind astfel în ajunul războiului troian.*

109 *Autorul necunoscut al unei „laude" la adresa lui Heracles; este posibil ca el să fi trăit în sec. III î.e.n.*

110 *Trebuie făcută distincția între zeul, creație mitologică și eroul ulterior cu același nume, care este doar legendar, reprezentînd un personaj istoric, poate originar din Tirint — ale cărui acțiuni au fost mult înflorite. În afară de aceasta mai există în delta Nilului o zeitate a fluviului — Harasaphes — cu care era de obicei identificat zeul grec.*

111 *În epoca elenistică printr-un proces de sincretism s-a ajuns la confuzia posibilă a tuturor zeităților cu excepția poate a lui Zeus și a Herei.*

112 *Respectivii își petreceau nopțile în incinta templului. Acest fel de aflare a diagnosticului era folosit de greci în templele lui Esculap. Sistemul acesta este mult folosit în medicina populară și la popoarele din sud-estul Europei.*

113 *Cultul acesta se întinde în sec. III î.e.n. în tot bazinul Mării Mediterane ajungînd, în vremea autorului, să fie practicat pretutindeni.*

114 *O aluzie, probabil, la operația de îmbălsămare (Vezi nota 96).*

115 *Este vorba probabil despre cei 72 de tovarăși ai lui Seth, care au fost părtași la crimă.*

116 *Aici tatăl (Osiris) este confundat cu fiul (Horus).*

117 *Zeul acesta, care trece drept fiul lui Osiris și al lui Isis, întruchipează în persoana sa și figura unui zeu local, cu același nume, originar din Letopolis.*

118 *În această postură el apare și în diferite papirusuri.*

119 *Pentru calendarul egiptean vezi cap. 50,2.*

120 *Adică 100 de ani solari ceea ce ar corespunde cu 1 200 luni. Diodor vrea cu orice preț să dea miturilor o explicație rațională și acceptabilă pentru simțul comun.*

121 *Adică „Descrierea anilor". Aici avem un sens foarte rar al cuvîntului.*

122 *În mitologia greacă însă, giganții n-aveau mai multe trupuri, ci erau doar foarte mari.*

123 *Deoarece Seth și partizanii lui erau considerați capabili de a se preface în animale, este posibil ca autorul să fi văzut chiar un relief egiptean de acest fel.*

124 *Căsătoriile între frați se practicau numai în familia faraonilor, pentru motive dinastice, pe cînd în restul societății ele erau rare și doar între frați vitregi. În timpul Ptolemeilor ele devin regulă în familia domnitoare, iar căsătoriile consanguine se răspîndesc și în rîndul populației. În perioada romană, dispărînd exemplul casei domnitoare, a scăzut și frecvența căsătoriilor acestora.*

125 *Locul de frunte acordat lui Isis în mitologia egipteană explică importanța filiației uterine, atît în familiile faraonilor cît și ale supușilor acestora, precum și rolul mare jucat de femei, în special de regine. Această stare de lucruri este o rămășiță din epoca matriarhatului, care s-a păstrat în societatea egipteană împreună cu alte elemente străvechi, cum ar fi animalele totemice, care întruchipează diferite zeități.*

126 *Aceasta este o exagerare. Totuși se pare că au existat — lucru nemaiîntîlnit în altă parte — cinci regine (după alte liste numai trei) care au domnit singure. Printre ele nume cunoscute ca Hatșepsut, sora și soția lui Tutmosis II, din dinastia a XVIII-a în care dealtfel reginele au jucat un mare rol — sau mai tîrziu Cleopatra. Alteori venea la tron soțul fiicei celei mai mari a faraonului defunct.*

127 *Deplina egalitate între cele două sexe în dreptul civil, care făcea ca și fetele să vină la moștenire la fel cu frații lor, a impresionat puternic pe greci, unde situația era cu totul diferită. De aici provine probabil și afirmația greșită a lui Diodor. Vezi de ex. J. Pirenne,* Le statut de la femme dans l'ancienne Egypte, *Recueils de la Société Jean Bodin, vol. XI, 63—77.*

128 *Vezi Sofocle,* Oedip la Kolonos *337 și urm.*

128 bis *Altă exagerare pe aceeași linie. Inițial înțelegerea de căsătorie se încheia cu tatăl miresei, care primea o sumă de bani. După dinastia XXVI (ultima dinastie egipteană din sec. 7—6 î.e.n.) acordul se făcea direct cu mireasa. În perioada elenistică drepturile femeilor egiptene au fost restrînse sub influența dreptului grecesc.*

129 *În unele manuscrise urmează acum un pasaj, luat aproape exact din capitolul 22, care vorbește în continuare despre Isis. Textul corespunde cu începutul imnului isiac de la Cyme, care la fel cu alt exemplu din insula Ios, este însă mai recent (sec. I—III e.n.) decît versiunea lui Diodor.*

130 *După Pseudo-Eratosthenes* (Catasterismos, *33) steaua de pe capul „Cîinelui Mare" se numea atît Isis cît și Sirius.*

131 *Nu există un corespondent epigrafic al acesteia pînă acum.*

132 *Concepția aceasta provine probabil din cosmogonia orfică, care concepea lumea, la începuturile ei, ca un ou, din care a răsărit principiul vieții. De fapt însă ea este originară din Egipt și a ajuns în Grecia prin intermediul fenicienilor.*

133 *Nu cunoaștem izvorul acestei greșite și totodată curioase concepții, care contrazice atît tradiția, cît și ideologia curentă a grecilor.*

134 *Este probabil zeul Baal, adus de nomazii hicsoși și identificat cu Seth.*

135 *Vezi V, 58. S-a încercat explicarea venirii lui Danaos, printr-o reflectare a alungării hicsoșilor din sec. XVI î.e.n.*

136 *Este de fapt un obicei răspîndit la numeroase populații africane din timpuri foarte vechi. Îl mai găsim însă și în Polinezia, Australia și America de Sud. Practica aceasta reprezintă un sacrificiu („pars pro toto") adus unei divinități, sau este o ceremonie de inițiere ca bărbat. Uneori poate fi un semn distinctiv pentru membrii unor triburi.*

137 *Termenul este indo-european, avînd corespondenți în sanscrită, gotică și în latinescul* Vesta *(zeița căminului).*

138 *Comparația este silită și nejustificată, căci eupatrizii, care erau nobili, nu pot fi comparați cu preoții egipteni și nici celelalte pături sociale nu se potrivesc.*

139 *În* Iliada *(II, 552) apare ca Peteus.*

140 *Aici este o lacună în text, care poate fi ușor restituită; nu încape aproape nici o îndoială că cele ce urmează se referă la Cecrops.*

141 *Vezi IV, 76.*

142 *Urmașii eroului trac care, după unele tradiții, ar fi instituit misterele de la Eleusis. Familia de preoți a Eumolpizilor era considerată că se trage de la el. Numele este grecesc și înseamnă „a cînta și a dansa bine".*

143 *„Crainici" care conduceau inițierile de la Eleusis treceau și ei drept urmași ai lui Eumolpos. Aceste două familii ateniene dețineau cele mai importante funcții religioase în stat.*

144 *Erau preoții care purtau la procesiuni mici iconițe ale zeilor.*

145 *Ideea aceasta este tîrzie, Platon (*Timaios *21, E urm.) fiind primul autor care face această legătură. Autorii clasici credeau că „metropola" Atenei ar fi fost orașul Sais din deltă, datorită faptului că zeița Neith, originară de aici, a fost identificată cu Athena.*

146 *Vezi III, 32.*

147 *Unitate de măsură de aproximativ 180 m.*

148 *Cuvîntul vine de la rădăcina „a înghiți".*

149 *Adică „cea scobită", cuprinde regiunea dintre Munții Liban și Antiliban.*

150 *Vezi un exemplu la XVI, 45,5 urm.*

151 *Porțiunea Mării Mediterane care atinge Egiptul.*

152 *Primul oraș important la apus de Alexandria.*

153 *Haifa de astăzi.*

154 *Insula din fața Alexandriei, după care este numit și portul.*

155 *Întemeietorul dinastiei domnitoare elenistice (323—283 î.e.n.).*

156 *Numai dacă se numără și satele poate să fie corectă această cifră.*

157 *Cifra aceasta pare să fie corectă, dacă o comparăm cu cea dată de Iosephus Flavius (7,5 milioane), un secol mai tîrziu.*

158 *Adică valea dintre înălțimi.*

159 *Putînd astfel frîna cu ajutorul pînzelor viteza prea mare.*

160 *A fost capitala imperiului etiopian, începînd aproximativ din sec. IV î.e.n. La începutul erei noastre se dezvoltă aici o scriere proprie, rezultată din simplificarea celei egiptene. Cambise, deși cucerise Egiptul în anul 525 î.e.n., n-a ajuns pînă la Meroe, așa încît n-a putut clădi nimic acolo. Iar numele este autohton, fiind cunoscut din inscripții.*

161 *Pe vremea lui Diodor Nilul se vărsa în mare prin şapte braţe, pe cînd astăzi există numai două. Dar şi atunci existau doar trei braţe principale.*

162 *Primul a domnit de la 609—593, iar al doilea de la 521—485 î.e.n. Canalul urma altă rută decît actualul Suez şi se pare că această construcţie s-ar fi început încă în timpul „Vechiului imperiu" (cam 2650—2140 î.e.n.).*

163 *Maşina aceasta a fost descrisă de Vitruvius (X, 61). Ea era acţionată de mîna omenească şi nu putea ridica apa la aceeaşi înălţime ca instalaţia cu roată. Egiptenii aveau însă diferite instalaţii de irigaţie şi înainte de invenţiile învăţatului grec.*

164 *Este vorba despre* Nelumbium speciosum.

165 *Este vorba despre* Mimusops Schimperi.

166 *Uleiul de ricin.*

167 *Un cot avea cam 46 cm.*

168 *Eroarea aceasta, pe care o găsim încă la Aristotel, s-a menţinut în toată antichitatea şi în evul mediu, datorită faptului că limba crocodilului este mică şi aproape lipită de vălul palatin.*

169 *Fierul era considerat „os al lui Seth", deci spurcat, din care cauză nu putea fi apucat, fără a-l spurca pe cel care l-ar fi atins. Dar cum atît crocodilul, cît şi hipopotamul erau consacraţi lui Seth, erau loviţi cu acest metal necurat. Şi porcul era tot un animal spurcat, consacrat şi el lui Seth.*

170 *Sub forma zeului Sobek (vezi cap. 84,4 şi 89,11). Era însă considerat a fi şi animalul lui Seth, drept care era urmărit şi mîncat (vezi Plut.* De Is. et Osir., *50).*

171 *Vînătoarea de hipopotami cu harponul era familiară egiptenilor. Ea se făcea mai ales în mlaştinile de lîngă Sais. În multe morminte egiptene se văd scene de luptă între Horus şi un hipopotam, sub care se ascunde duşmanul său Seth, ucigaşul tatălui lui Horus, Osiris. Sistemul acesta de vînătoare se practică şi azi în Africa.*

172 *Nu era însă permisă celor implicaţi în ceremonii religioase, ca preoţii şi faraonii (vezi cap. 70, 11). Mai tîrziu au existat restricţii în consumul peştelui în unele zile, iar anumiţi peşti erau interzişi în unele provincii* (nome).

173 *În realitate era nevoie de suficientă muncă, chiar şi pentru întreţinerea irigaţiilor.*

174 *Creşterea durează de la sfîrşitul lui iunie pînă la sfîrşitul lui septembrie, cînd începe să descrească pînă la sfîrşitul lui mai. Diferenţa de nivel maximă poate atinge şapte metri.*

175 *Un deget avea 1,85 cm.*

176 *Nivelul necesar pentru o recoltă varia de la o localitate la alta. Astfel, de exemplu la Elefantine el era de 28 coţi, iar la Memfis, în epoca romană, era de 16 coţi. De aceea şi celebra statuie a Nilului, aflată la Roma, reprezintă pe zeu care ţine cornul abundenţei, înconjurat de 16 copii. Dacă nivelul cerut nu era atins, recolta era la fel de proastă ca atunci cînd apele creşteau prea mult şi cauzau inundaţii catastrofale. Pentru remedierea acestor neajunsuri, cu vremea s-a construit un sistem de canale care regla debitul de apă. Vezi Herodot (II, 99).*

177 *Autor din sec. V, originar din Mitylene. A scris numeroase lucrări de cronologie precum şi o istorie specială a Aticei.*

178 *Autor din sec. VI, originar din Milet, unul dintre primii logografi.*

179 *Cel mai însemnat logograf era originar tot din Milet şi a trăit în secolul VI î.e.n.*

180 *Este vorba de aşa-numitul grup al logografilor, care manifestau deosebit interes pentru mitologie, fiind cu totul lipsiţi de simţul critic.*

181 *Datorită în primul rînd subiectului pe care l-au tratat.*

182 *Al doilea Ptolemeu (285—247 î.e.n.), care a fost astfel supranumit fiindcă se căsătorise cu sora sa Arsinoe.*

183 *Este o exagerare deoarece de la Alexandru cel Mare şi Ptolemeu I trupe greco-macedonene au staţionat în sudul Egiptului la Elefantine.*

184 *Vezi însă şi cap. 32, 1.*

185 *Aceeaşi traducere o întîlnim şi la Pliniu cel Bătrîn V, 53, 10.*

186 *Vezi* Istorii *(II, 32).*

187 *Fragm. 226 (A. Nauck,* Tragic. Graec. Fragm., *1889²).*

188 *Vezi* Istorii *(II 25).*

189 *Ambele sînt vînturi de la nord.*

190 *Adică nord-vest.*

191 *Vezi notele 9 şi 10.*

192 *Deja şcoala lui Pitagora susţinuse sfericitatea pămîntului, pe considerente teoretice de perfecţiune geometrică a unui astfel de corp. Ulterior ideea a fost treptat acceptată pe baza unor date şi observaţii concrete. Începînd de la Aristotel concepţia aceasta s-a impus atît la „geocentrişti" cît şi la rarii „heliocentrişti".*

193 *Astronom şi matematician din sec. V î.e.n.*

194 *Istoric şi geograf din sec. II î.e.n., autor al unei lucrări în 5 cărţi despre Marea Roşie şi a două opere istorice în 59 de cărţi care au fost mult folosite de Diodor. Teoria lui este corectă.*

195 *Este actualul Djlam din Pachistan.*

196 *Fragmentul acesta introductiv nu poate proveni de la Diodor. Dar nici cele ce urmează nu se leagă prea bine cu sfîrşitul primei părţi. În cartea 17-a, care este şi ea împărţită în două părţi, se continuă povestirea fără nici o întrerupere.*

197 *Penultimul faraon (570—526 î.e.n.) din dinastia de la Sais, care a întreţinut raporturi strînse cu grecii.*

198 *Este vorba despre planta denumită „dintele-cînelui".*

199 *Numele primului rege legendar cunoaşte numeroase variante şi s-ar putea să fie vorba în realitate despre* Narmer, *primul rege istoric din prima dinastie.*

200 *Respectiv zeul Thoth. Vezi şi cap. 16.*

201 *Ptolemeu XI (80—51) î.e.n., tatăl Cleopatrei, cunoscut drept Auletes („Care cîntă din flaut").*

202 *Dinastia etiopiană a domnit aproximativ între 715—663 î.e.n.*

203 *Între 525—332 î.e.n., cu întreruperi între 400—341 î.e.n.*

204 *Începînd din anul 332 î.e.n., cînd Ptolemeu, fiul lui Lagos, preia Egiptul şi întemeiază dinastia Ptolemeilor sau a Lagizilor. Aceasta ar indica anul 56 î.e.n. drept momentul redactării celei puţin a primei cărţi a Bibliotecii Istorice.*

205 *În realitate au fost mai mulţi în cele aproape 30 de dinastii. Apoi Diodor trece cu vederea pe hicsoşi, care au stăpînit peste un secol Egiptul (mijl. 17 — mijl. 16 î.e.n.).*

206 *Atît Manethon cît şi Herodot, II, 100 vorbesc de primul rege al egiptenilor Menas.*

207 *Este vorba despre Tefnachte din dinastia a XXI-a, prinţul de la Saïs care domneşte prin anii 745—718 î.e.n., ajungînd pentru un timp rege al întregului Egipt. În cele din urmă însă este învins de etiopianul Pianchi, iar Egiptul devine un stat vasal.*

208 *Faraonul Bekenrenf (718—712) din dinastia a XXIV-a, este şi el învins de etiopieni şi ars de viu.*

209 *Este numele grecesc al unui oraş din Delta Nilului pe care egiptenii îl numesc Dedu. Numele acesta nu poate fi identificat cu nici un faraon istoric. În mitologia greacă se vorbeşte despre un prinţ egiptean Busiris, fiul lui Poseidon, care se luptă cu Heracles (Vezi cap. 17 şi IV, 18).*

210 *În realitate grecii îi spuneau Diospolis Magna, iar egiptenii, Theba în transcrierea greacă.*

211 Iliada *(IX, 381—4).*

212 *Pentru înlocuirea celor obosiți de drum.*

213 *Ele reprezentau soarele cu razele sale, simbol al zeului Ra. Nu numai ele erau făcute dintr-un singur bloc de piatră, dar chiar statui și sarcofage întregi.*

214 *Templul zeului Ammon de la Karnak.*

215 ***În anul 525 î.e.n.** cînd ultimul faraon egiptean din dinastia a XXV-a, Psametich III este învins. Măsurile regelui persan, pe larg povestite de Herodot în III, 16, au fost fără îndoială exagerate.*

216 *Este vorba despre Ptolemeu Soter (305—285 î.e.n.), întemeietorul dinastiei Ptolemeilor sau Lagizilor.*

217 *Vezi introducerea.*

218 *Este vorba de Hecateu din Abdera, istoric grec din sec. III î.e.n., care a scris o lucrare intitulată* Aigyptiaca. *Parafrazîndu-l pe acesta, Diodor ne dă descrierea mormîntului din capitolul următor.*

219 *Este vorba despre marele sanctuar de la Teba al lui Ramses II. Numele acesta al regelui e posibil să fie o variantă a lui Usima-Re, cum mai era numit regele egiptean.*

220 *Un plethron avea 29,6 m.*

221 *În realitate nu erau monolite.*

222 *Granitul negru care se extrăgea de la Asuan.*

223 *Greutatea acestei statui a fost apreciată la o mie de tone.*

224 *Este vorba despre celebra campanie împotriva hitiților, din anul 1312 î.e.n., cînd s-au dat marile bătălii lîngă orașul Kadeș. Cifrele indicate sînt bineînțeles, foarte mult exagerate; Breasted de exemplu crede că numărul soldaților nu depășea cu mult douăzeci de mii.*

225 *Ca să nu primească daruri de la împricinați.*

226 *Sub „Imperiul nou" (începînd din sec. XVI î.e.n.) funcția aceasta o deținea cancelarul sau vizirul — cum i se spune în istoriografie — cel mai de seamă dregător al faraonului. Cînd judeca, se găseau în fața lui patruzeci de suluri de papirus, care cuprindeau toate legile.*

227 *Nu existau mine de argint în Egipt — metal mult mai scump în vremea aceea decît aurul — ce se aducea din Asia Mică.*

228 *Șaizeci de mine echivalau cu un talant. Totalul indicat s-ar ridica la 530 000 de talanți, ceea ce reprezintă o sumă imensă.*

229 *Osiris, regele morților, era ajutat de 42 de divinități care judecau pe cei defuncți. Acestea reprezentau toate regiunile (nomele) țării.*

230 *Probabil o reprezentare a zodiacului. Deși activitatea astronomilor egipteni este o realitate incontestabilă (vezi cap. 81,4), zodiacele păstrate sînt mai simple.*

231 *Aici se termină descrierea luată după Hecateu.*

232 *Posedăm descrierea unei astfel de „Case a Vieții", cum i se spunea, într-un papirus. Acesta atestă în linii generale veridicitatea spuselor lui Diodor.*

233 *Aici trebuie să înțelegem pe egipteni în general.*

234 *Egiptenii cunoșteau anul de 365 de zile, dar nu există nici o dovadă că ar mai fi adăugat cîte o zi la fiecare patru ani, cum spune mai departe Diodor. Contribuția lor importantă este că și-au dat seama că nu se poate urma luna „naturală", ci una artificială de 30 de zile, anul trebuind să fie împărțit în unități convenționale. Această lună artificială a fost introdusă la romani de Cezar, care a luat-o din Egipt, în 46 î.e.n., cînd a pus pe învățatul Sosigenes să colaboreze la reforma calendarului roman, care se baza pe luna „naturală". Anul acesta, după calendarul „iulian", sau „de stil vechi", a fost înlocuit în octombrie 1582 de calendarul „gregorian", valabil pînă astăzi. Ultimul a corectat eroarea anuală de 12 minute a lui Sosigenes.*

235 *Ca şi ceilalţi scriitori greci Diodor nu cunoştea desfăşurarea cronologică a istoriei egiptene. Aşezînd întemeierea oraşului în timpul dinastiei lui Ramses, el o plasează în sec. XIII î.e.n., pe cînd în realitate Memfisul exista de aproape două milenii, din timpul „Imperiului vechi".*

236 *În realitate Ochyreus care este traducerea egipteanului* Men *(„cel care îndură"), iar povestea corespunde cu cea a lui Herodot (II, 99) despre Menes întemeietorul primei dinastii egiptene.*

237 *Pe larg descrisă în cartea XVII, 52.*

238 *Acesta îşi trage numele de la piramida regelui Pepi şi înseamnă „Pepi s-a aşezat şi este frumos".*

239 *Legenda aceasta arată legătura între Nil şi fertilitatea Egiptului. Iniţial se sacrifica o fată, care se arunca în apă pentru „căsătoria" cu fluviul. Ulterior probabil se aruncau statui.*

240 *În realitate numele pare să provină de la cel al oraşului Memfis pe care asirienii l-au transmis sub forma „Hikupta". În egipteană se numea „Keme" („cea neagră"), în opoziţie cu pustiul „roşu".*

241 *Acesta este în realitate faraonul Amenenhat III din dinastia XII (finele sec. XIX î.e.n.), iar forma aceasta reprezintă o stîlcire a prenumelui regal* Nemare.

242 *După Herodot (II, 6) această măsură ar fi echivalentă cu 60 de stadii, dar după Strabo (17, 1, 34) ar varia între 30 şi 120 de stadii. Un stadiu avea cam 180 m. În orice caz Fayoumul — cum se numeşte actualmente depresiunea — se găseşte la aproape 100 km de actualul Memfis.*

243 *În realitate depresiunea de la Fayoum, care constituia lacul Moeris, era naturală, iar faraonii egipteni n-au făcut decît să amenajeze acest lac, micşorîndu-l mult şi reglînd admisiunea şi evacuarea apei. Numai în dinastia a XII-a (2000—1788 î.e.n.) au existat trei regi Sesostris, numiţi aşa de către Manethon. Sesostris I cucereşte Nubia şi supune pe libieni, iar Sesostris III este un mare cuceritor, despre care s-a păstrat un imn în versuri, unul din cele mai vechi texte poetice existente.*

244 *Un talant reprezenta cam 26 kg de argint, respectiv 6000 de drahme. Suma aceasta pare mult exagerată.*

245 *În realitate pare să fie vorba de o confuzie creată de numele oraşului* Miner *şi de o formă a numelui regal. Vezi şi nota 241.*

246 *În trecut s-a crezut că sîmburele istoric real al acestui rege legendar — cunoscut de obicei sub forma Sesostris — îl reprezintă celebrul faraon Ramses II. În realitate avem de a face cu o contaminare între Senwosret I şi III din dinastia XII, la care s-au adăugat ulterior şi faptele altor faraoni, între care şi Ramses II. În special Herodot şi alţi autori tîrzii l-au identificat cu acesta pe personajul de legendă.*

247 *Obiceiul acesta vechi este atestat în diferite inscripţii, dar el se referă la copiii nobililor.*

248 *Amenembet I a fost ucis pe la 1960 î.e.n.*

249 *Ascunde probabil pe zeiţa Hathor, de cultul căreia era strîns legat faraonul Senwosret I.*

250 *Aceasta era o practică babiloniană.*

251 *Despre dormitul în templu, unde apărea zeul în vis, vezi cap. 25, 3.*

252 *Este identificat de obicei cu Ptah, zeul din Memfis, protectorul artiştilor şi al meseriaşilor.*

253 *Numărul nomelor a variat; în epoca „Imperiului vechi" (cam pe la 2800 î.e.n.) erau 38 sau 39, iar ulterior au ajuns la 42. Ele au fost create probabil de către Amenemhet I.*

254 *Cifrele acestea sînt evident fanteziste.*

255 *Pentru aceasta vezi cap. 73, 7.*

256 *Senwosret I a cucerit Etiopia, iar Senwosret III a domnit într-însa. La Herodot (II, 110) ambele acțiuni sînt atribuite lui Sesostris „singurul faraon care a domnit în Etiopia".*

257 *Este vorba despre golful Persic.*

258 *Acțiunile acestea sînt cu totul fanteziste. Fondul istoric de la care s-a pornit îl formează campaniile din Asia Anterioară ale lui Ramses II.*

259 *Donul era socotit de geografii antici drept hotar al Europei.*

260 *E de remarcat faptul că populația din Colchida (Caucaz) era negroidă (Herod. II, 104), iar la Suchumi pare să fi existat chiar o mică colonie de negri. Dar acestea nu au legătură cu campaniile egiptene fanteziste.*

261 *Vezi și cap. 28,3.*

262 *Vezi și cap. 47,4.*

263 *Atît Senwosret I, cît și Ramses II au clădit mult.*

264 *Asemănarea de nume a unei localități de lîngă vechiul Cairo a dus și la explicația originii ei babiloniene.*

265 *Aceeași explicație este valabilă și pentru localitatea Tura, la 10 km de vechiul Cairo. O variantă asemănătoare apare și la Strabon (XVII, 1,34).*

266 *Vezi Odiseea, (IX).*

267 *Medic grec de la curtea regelui persan Artaxerxes, autorul unei lucrări istorice în 23 de cărți, Persica. Știrile sale despre istoria asiriană și persană, precum și primele informații despre India, dintr-o altă lucrare, au format izvorul principal al lumii grecești pentru istoria orientală. Din păcate lucrarea sa are mai degrabă caracterul unui roman istoric, cu tot felul de născociri și povești populare, decît cel al unei opere istorice.*

268 *Campania aceasta legendară este descrisă în cartea II, 14, iar regina la II, 4 urm.*

269 *Acestea au fost săpate în vremea primelor dinastii și poate chiar mai înainte cînd s-a reglat cursul Nilului.*

270 *În textele egiptene există referințe despre valul de apărare, care este atribuit lui Amenemhet I.*

271 *În templul lui Amon-Ra „barca cerească" se afla în „sfînta sfinților", care întruchipa barca cu care Amon-Ra traversează cerul.*

272 *Ele aparțineau lui Ramses II, așa cum relata în mod just încă Herodot (II, 121).*

273 *De-abia hicșoșii au introdus — după trei secole de la dinastia XII — căii, iar carele de luptă erau folosite mai tîrziu, în secolele XIII-XII î.e.n.*

274 *A domnit între 522—486 î.e.n.; Egiptul fusese anexat sub Cambise în anul 525 î.e.n.*

274 bis *Aceeași poveste, cu unele variații, o găsim la Herodot II, 111.*

275 *Ra zeul soarelui, identificat mai tîrziu cu Amon din Teba și numit Amon-Ra.*

276 *Dimensiunile sînt exagerate, deoarece unul dintre aceste obeliscuri, care s-a păstrat, are numai 44 coți.*

277 *Penultimul faraon autohton (570—526 î.e.n.), din dinastia XXV-a.*

278 *După unii autori este vorba de una și aceeași persoană cu Schabako (712—700) din cap. 65, căci nu există un faraon etiopian cu acest nume. În orice caz avem de-a face cu o confuzie cronologică, deoarece personajele nu sînt contemporane.*

279 *Este vorba despre ținuturile Nubiei, dincolo de prima cataractă a Nilului. Regele etiopian Pianchi cucerește în anul 712 î.e.n. și Egiptul de jos cu delta Nilului, transformînd în felul acesta toată țara într-un stat vasal al etiopienilor. Amasis însă n-a fost învins de etiopieni, ci doar sub urmașul său, Psametich III, Egiptul a fost cucerit de regele persan Cambise.*

280 *Adică „cu nasul tăiat". Este actualul El-Arîş, care iniţial fusese o colonie penală.*
281 *Vezi şi cap. 51,5.*
282 *Descrierea construcţiei e dată în cap. 66.*
283 *Nu ştim ce personaj egiptean real se ascunde în spatele acestuia ; s-au făcut diferite propuneri, dar nici una nu s-a impus pînă acum.*
284 *Preoţii purtau măşti de animale la ceremonii şi la mistere, închipuind pe diferiţii zei, după animalul a cărui mască o purtau. De exemplu masca unui ibis îl reprezenta pe Thot, cea a unui berbec pe Amon etc. Regii purtau însă pe partea superioară a frunţii un şarpe cobra în erecţie (ouraios), care reprezenta pe zeiţa Buto, şi acesta era într-adevăr un simbol al domniei.*
285 *Este vorba poate despre Ramses I primul faraon din dinastia XIX, care i-a urmat lui Harembab (1333—1306).*
286 *Nu se cunoaşte etimologia cuvîntului Nil, care este un termen grecesc. În egipteană fluviul se chema „Hapi". Vezi şi cap. 19,4.*
287 *Este vorba despre Cheops, în egipteană Chufu. Diodor face aceeaşi confuzie ca şi Herodot (II, 124), plasîndu-l pe constructorul piramidei în dinastia a XX-a, după Ramses III(cam 1150 î.e.n.). În realitate regele face parte din dinastia a IV-a (sec. XXVI î.e.n.).*
288 *Piramida avea următoarele dimensiuni cînd a fost construită : baza 230,38 m, înălţimea 146,59 m, iar volumul total de 2 521 000 m^3. Astăzi are 227,5 şi 137,18 m, respectiv 2 353 000 m^3.*
289 *Prin Arabia se înţelegea şi regiunea dintre Nil şi Marea Roşie. Piramida era construită din gresie, adusă din apropiere, şi căptuşită cu piatră albă, adusă de la Mokattam şi Turra (la sud de Cairo).*
290 *Vezi cap. 31, 8—9 ; 38,5 ; 8—9.*
291 *Cifrele par să se refere mai degrabă la nişte jertfe oferite cu o anumită ocazie.*
292 *Probabil de culoare roşie.*
293 *Presupuşii constructori tîrzii ai piramidelor sînt probabil de identificat cu Harembab din dinastia XVIII (sec. XIV î.e.n.), şi Amosis cu fiul său din dinastia XXVI (sec. VI î.e.n.).*
294 *Celebră curtezană (din sec. VII î.e.n.).*
295 *Guvernatorii provinciilor egiptene.*
296 *Vezi nota 208 şi cap. 79 şi 94.*
297 *Primul rege al dinastiei a XXIII-a este etiopianul Schabaco (718—695), care l-a învins pe Bocchoris şi i-a urmat la domnie. El s-a retras din nordul Egiptului, probabil după ce a fost înfrînt de asirieni.*
298 *După invadarea Egiptului de către Asarhadin în 671 î.e.n. dominaţia asiriană s-a menţinut prin sistemul existenţei unor vasali locali. Ei au încercat să alunge împreună pe asirieni, dar n-au reuşit.*
299 *Adică pe partea apuseană a Nilului.*
300 *Este labirintul mai sus amintit, unde era sediul administraţiei regale ; în realitate n-a fost construit de „cei doisprezece", ci de faraonul Amenenhet III, din dinastia a XII-a (2000—1788 î.e.n.).*
301 *Este vorba de aşa-numitele „casetoane", un model de ornamentaţie binecunoscut în istoria arhitecturii.*
302 *Acest faraon din deltă domneşte între 663—609 î.e.n., fiind întemeietorul dinastiei a XXV-a ; pentru Egipt el a reprezentat ultima încercare importantă de restaurare naţională.*
303 *Vezi Herodot, II, 151. Legenda provine din traducerea numelui faraonului („omul cu cupa de amestecat").*

304 *O poveste asemănătoare se găseşte la Herodot II, 154.*

304 bis *Aceeaşi întîmplare e dată cu mai puţine amănunte de Herodot II, 30.*

305 *După ce a devenit rege, a permis accesul şi în celelalte provincii, pe care nu le guvernase mai înainte.*

306 *Este faraonul Hophra din Biblie, care a domnit de la 588—569 î.e.n.*

307 *Amasis a domnit între 570—526 î.e.n.*

308 *Adică în anul 525 î.e.n. Amasis a murit cu puţin înainte de invadarea Egiptului.*

309 *Pentru Orfeu vezi cap. 23, pentru Homer vezi cap. 12, iar pentru Pitagora şi Solon cap. 98.*

310 *În perioada elenistică Herodot a fost desconsiderat, iar Diodor se alătură acestei păreri, deşi pare să fi folosit şi informaţiile lui.*

310 bis *Din ele nu ni s-au păstrat decît părţi referitoare la domnia lui Tutmosis III. Este probabil că autorul să fi discutat cu preoţii, dar să nu fi folosit lucrările egiptene, datorită barierei lingvistice.*

311 *Aceasta se referă la epoca dinastiei a XXI-a, perioadă de supremaţie a preoţilor lui Amon-Ra, şi numai pentru un interval de aproximativ un secol (XI—X î.e.n.).*

312 *Regii erau supuşi unor reguli stricte* (tabu) *pe care trebuiau să le respecte pentru a-şi putea păstra puterile magice care li se atribuiau, căci ei răspundeau, — judecînd după unele tradiţii curioase care s-au păstrat — de starea recoltelor şi de sănătatea populaţiei, putînd fi traşi la răspundere pentru seceta sau molima care s-ar fi abătut asupra ţării. De aici provine şi obiceiul de a omorî faraonii, care dădeau semne de bătrîneţe, sau după ce domniseră un număr de ani, şi de a-i înlocui cu un urmaş tînăr. Cu vremea s-a ajuns la înlocuirea suveranilor prin simpli muritori sau chiar animale. În orice caz, în unele regiuni obiceiul a fost practicat cu toată străşnicia lui pînă în sec. III î.e.n. (vezi III, 6 şi Strabon, XVIII, 2, 3).*

312 bis *Idealizarea aceasta a Egiptului vechi şi descrierea lui ca un imperiu al dreptăţii şi raţiunii se datoreşte „egiptomaniei" existente la mulţi autori greci şi latini, care admirau Egiptul şi vedeau în el izvorul tuturor fericirilor omeneşti. Ea se mai datoreşte însă şi preoţilor egipteni care descriau, înfrumuseţînd la maximum, epoca independenţei lor naţionale, acum cînd erau supuşi de peste 500 ani unor stăpînitori străini şi „barbari".*

313 *Egiptul a cunoscut revolte ale claselor oprimate din cele mai vechi timpuri. Regimul politic al faraonilor era o tiranie cumplită în mai tot cursul istoriei egiptene. În realitate răscoale împotriva faraonilor s-au produs în mai multe rînduri.*

314 *De fapt mormintele faraonilor au fost mai toate jefuite, iar unele au fost sistematic distruse de populaţia răsculată, cum s-a întîmplat cu cele ale faraonilor din „Imperiul vechi" (2900—2000 î.e.n.), spre sfîrşitul acestuia, cînd a avut loc o mare răsturnare socială.*

315 *Două exemple găsim la cap. 64.*

316 *Aşa-numitul papirus Harris, din sec. XII î.e.n., ne permite să ne facem o idee despre forţa economică a preoţimii egiptene din epoca aceea. Templele posedau aproximativ 15 procente din pămîntul ţării, în afară de alte numeroase bogăţii. Dar şi în alte epoci clerul se bucura de o situaţie privilegiată, deţinînd mari bogăţii.*

317 *În realitate ţăranii, care formau marea masă a populaţiei, erau supuşi la tot felul de contribuţii.*

318 *Începînd din epoca tebană (sec. XVI) militarii constituie o clasă privilegiată ereditară, situaţie care se menţine pînă în vremea lui Herodot (II, 168). Ei sînt singurii, alături de preoţi, care posedă pămînt, sub forma unor loturi mijlocii, scutite de impozite.*

319 *Mai degrabă este vorba despre un sistem de caste în care se moștenea de obicei ocupația părinților. După Herodot erau șapte (II, 164), pe cînd la Diodor avem doar cinci.*

320 *Se poate traduce și „pe termen scurt"* (microu tinos).

321 *După Aristotel* (Historia animalium, 6,2), *clocitul artificial se făcea prin îngroparea ouălor în bălegar. Sistemul pare să se fi practicat pînă în epoca modernă.*

322 *Diodor supune aici unei aspre critici democrațiile din Grecia. El se gîndea, probabil, în special la Atena, unde meseriașii au jucat un rol important în adunarea poporului.*

323 *Deși părerile sînt împărțite în literatura de specialitate, se pare că au existat asemenea curți, de 30 de membri. Nu știm însă, cînd anume au reprezentat ele forma normală și caracteristică a sistemului judiciar egiptean.*

324 *Pînă în vremea lui Haremhap (1333—1306 î.e.n.), primul faraon al dinastiei a XIX-a, împricinații care se prezentau la judecători trebuiau să plătească destul de mult în aur, argint, grîne etc., iar judecătorii la rîndul lor dădeau anual regelui o anumită cantitate de aur, argint, aramă, vite. Dar Haremhap printr-o serie de reforme ale legilor egiptene face un „pas nemaiauzit" și lasă în întregime judecătorilor veniturile lor de la împricinați. Aceasta pentru ca judecătorul să nu motiveze sentințele nedrepte prin necesitatea de a plăti faraonilor un impozit mare. Situația nu e deloc cea arătată de Diodor.*

325 *S-au găsit statuete sau amulete ale zeiței Maat, care întruchipa adevărul și dreptatea.*

326 *Existau legi scrise, dar nu știm dacă exista o culegere a lor și eventual în cîte volume era aceasta.*

327 *Un document dintr-o arhivă familială atestă această informație a lui Diodor.*

328 *Adevărul era reprezentat printr-o pană, de obicei de struț, pe care o purta zeița Maat pe cap.*

329 *De-abia sub influența greacă — în timpul Ptolemeilor — au apărut avocații în Egipt.*

330 *În realitate existau o gamă de pedepse, care erau aplicate după voia tribunalului.*

331 *Același lucru îl spune și Herodot (II, 177). Plutarh însă* (Solon, 31), *bazîndu-se pe Teofrast, atribuie o lege similară lui Peisistrates, tiranul Atenei din sec. VI î.e.n.*

332 *Este probabil să fi existat diferite variante, în funcție de felul crimei, așa cum putem constata în perioada ptolemeică.*

333 *Pedeapsa aceasta pare să fie o invenție grecească.*

334 *Egiptenii n-au avut monede bătute pînă în vremea ultimilor faraoni, din sec. VI î.e.n.*

335 *Vezi cap. 65 și nota 296.*

336 *Dimpotrivă se pare că acest procedeu a durat pînă aproape de sfîrșitul epocii ptolemeice.*

337 *Prin măsurile luate (ipotecarea pămînturilor în locul servajului pentru datorii, reglementarea cametei și valoarea probatorie a jurămîntului în lipsa unor înscrisuri), Bocchoris a ușurat mult situația populației. Aceasta explică și marea popularitate a acestui rege ca și renumele de mare legislator de care s-a bucurat.*

338 *Este vorba de celebra „seisachteia" din anul 584 î.e.n., care desființa sclavia pentru datorii.*

339 *Herodot (II, 92) susține că în Egipt prevala monogamia, ceea ce este desigur adevărat, cel puțin în privința păturilor sărace.*

340 *Această concepție pare a fi mai degrabă greacă decît egipteană. Aceasta pare să se reflecte în cap. 79,9.*

341 *O drahmă reprezenta o monedă de argint ateniană de 4,36 gr., a cărei valoare a variat în decursul timpului. Romanii au echivalat-o cu denarul de 3,41 gr., al împăratului Nero.*

342 *După cum se ştie au existat trei feluri de scriere la vechii egipteni: hieroglifica, hieratica şi demotica. Ca şi Herodot (II, 36) autorul nostru nu face nici o deosebire între primele două. Prima era folosită numai pentru scopuri religioase. Forma ei cursivă, care reprezintă al doilea fel, a servit pentru activitatea laică. Din-tr-aceasta derivă şi forma populară, scurtată, care se generalizează de pe la 700 î.e.n.*

343 *Este vorba despre cea practică, care a şi pornit de la măsurătorile de teren. Dealtfel cunoştinţele matematice teoretice au fost inferioare celor babiloniene şi nu au atins nici pe departe nivelul grecilor.*

344 *Astronomia egipteană a servit mai ales nevoilor practice (calendar etc.), domeniu în care au obţinut rezultate remarcabile, pe cînd cunoştinţele şi cercetările teoretice n-au putut ţine pasul cu primele. In schimb astrologia, care juca un rol important în viaţa egiptenilor, a cunoscut o mare dezvoltare, dovadă numeroasele papirusuri care se ocupau de aceste probleme. Totuşi ea este o creaţie tîrzie, importată din Mesopotamia în sec. VI—V î.e.n., în timpul ocupaţiei persane, contrar afirma-ţiilor autorului.*

345 *Vezi cap. 43, 70, 74.*

346 *Lucrul nu este exact. Există numeroase basoreliefuri şi picturi care reprezintă atît în Imperiul Vechi, cît şi în cel de Mijloc şi Nou, exerciţii de palestră, lupte între adolescenţi, jocuri gimnice, pe care dealtfel le pomeneşte şi Herodot (Cartea II, 91). Cît despre muzică, posedăm numeroase reprezentări de muzicanţi şi de femei muzicante. Se pare că în temple se cîntau de către preoţi imnuri şi psalmi. De pildă „concubina lui Amon-Ra" din Teba conducea corul femeilor din templul lui Amon-Ra de la Karnak.*

347 *Vezi Herodot (II, 77).*

348 *Medicina egipteană a ajuns la un grad de dezvoltare relativ avansat. Intr-adevăr, deşi egiptenii foloseau descîntecele, cunoştinţele anatomice, rezultate din practica îmbălsămării celor defuncţi, precum şi nevoile practice ale vieţii de toate zilele, au permis atingerea unui nivel de cunoştinţe medicale destul de ridicat. Lucrul acesta reiese dealtfel şi din specializarea avansată a medicilor, care ajunseseră să se ocupe numai de bolile din domeniul specialităţii lor (vezi Herodot, II, 77).*

349 *Vezi celebrul pasaj despre pisicile din Egipt, la Herodot (II, 6—7).*

350 *După Herodot II, 87, aceasta reprezenta o metodă de îmbălsămare mai puţin costisitoare. Obiceiul s-a răspîndit în perioadele elenistice şi romană.*

351 *Herodot (II, 65) confirmă aceasta.*

352 *Divinităţile egiptene erau reprezentate, în forma lor iniţială, printr-un animal în care locuia spiritul zeităţii. De aceea uciderea unui animal era o crimă religioasă pedepsită cu moartea. Intr-o fază mai evoluată vedem figuri hibride, rezultate dintr-o amalgamare de elemente animale şi umane, iar la sfîrşitul evoluţiei găsim fiinţe umane care reprezintă o zeitate.*

353 *Aceasta s-a întîmplat probabil la Bubastis, unde pisicile erau venerate în mod deosebit.*

354 *Vezi Introducerea despre şederea autorului în Egipt.*

355 *Antropofagia s-a păstrat în Egipt ca rit magic pînă în primele secole ale epocii noastre. Aşa, de exemplu, răsculaţii egipteni din Deltă mănîncă pe nişte ofiţeri romani făcuţi prizonieri. Vezi şi cap. 14, 1.*

356 *Vezi şi Herodot (II, 66).*

357 *Simbol al fertilității, el era consacrat lui Osiris din Memfis, iar ulterior s-a răspîndit în tot Egiptul.*

358 *Taurul Mnevis era și el dedicat lui Osiris, dar de fapt era încarnarea zeului soarelui Ra-Atum.*

359 *De fapt era berbecul închinat zeului solar Khnum-Re din Busiris. El s-a întins în Egiptul Inferior și de Mijloc.*

360 *Era Sobek, cel mai important zeu crocodil.*

361 *Existau cel puțin două orașe cu acest nume, unul mai vechi și altul mai nou — persano-ptolemeic, în care erau adorați leii.*

362 *În jurul anului 320 î.e.n. Dealtfel primul Ptolemeu pare să fi fixat contribuții permanente pentru serviciul templelor.*

363 *Un talant reprezenta 6 000 de drahme, respectiv 26,2 kg de argint, fiind de aceea doar o unitate de cont.*

364 *Unele dintre amănuntele date de Diodor sînt confirmate de autori ca Herodot, Strabon și alții.*

365 *Vezi și bătălia cu giganții din cap. 26. Este posibil să avem aici reflectarea legendei grecești despre fuga zeilor în Egipt și transformarea lor în animale, pentru a scăpa de urmărirea lui Typhon, monstrul care atacase cerul.*

366 *Un ecou al acestei explicații vezi în cap. 90,1.*

367 *Inițial închinată lui Hathor, zeița fertilității, trece și la Isis, odată cu confuzia celor două zeități.*

368 *De fapt șacalii, respectiv o varietate minoră a lor, erau venerați în Egipt.*

369 *În tot Orientul pisicile sînt cele care prind și ucid șerpii, reprezentînd alături de mangustă, cel mai bun sistem de apărare împotriva acestora. Sub forma zeiței Bastet, ele erau venerate la Bubastis.*

370 *Strabon (17, 1, 39) oferă aproape aceleași povești. Zeița Utit — cu numele grecesc Buto — pe care o întruchipa animalul, era venerată tot în deltă.*

371 *El reprezenta pe zeul lunar Thot.*

372 *Era pasărea sfîntă a lui Horus.*

373 *Era legat de cultul zeiței Math, mama tuturor, din Theba.*

374 *Vezi cap. IV, 6.*

375 *Herodot (II, 45) neagă existența sacrificiilor umane — lucru probabil adevărat pentru vremea lui. Autorul dă involuntar adevărata etimologie a numelui orașului Busiris (Abusir).*

376 *Adică „orașul lupului".*

377 *Vezi în cap. 61.*

378 *Faza aceasta totemică este bine atestată încă la începuturile dinastiilor egiptene.*

379 *Herodot (II, 86) care nu face o descriere atît de amănunțită, dar în multe privințe îl completează pe Diodor, dă același nume cuțitului cu care se făcea această operație. Probabil că era de cremene sau de obsidian, lucru cu totul normal, dacă se ia în considerare caracterul religios și deci arhaic-primitiv al întregii operații, care începuse să fie practicată încă în epoca de piatră.*

380 *Procedeele folosite pentru conservarea mumiilor constau de fapt dintr-o aplicare a riturilor cultului lui Osiris, începînd cu dezmembrarea zeului de către Seth, adunarea ulterioară a corpului de către Isis ș.a.m.d., pînă la împodobirea sa cu sceptrul și celelalte insigne ale zeilor și regilor. La fel și operațiile la care sînt supuse cadavrele găsite în morminte arată, că ele au fost dezmembrate, reunite și apoi tratate în diferite feluri pînă cînd au ajuns niște mumii înfășurate și împodobite cu talismane, sceptre și coroane. În felul acesta și morții deveneau un fel de ființe divine, de un grad inferior ce-i drept, deoarece veneau după zeii pro-*

priu-zîşi şi după faraoni. Asemănarea chipurilor morţilor se datoreşte probabil măştilor realiste care se aplicau — începînd din Imperiul de Mijloc — pe feţele mumiilor.

381 Şi Cartea morţilor dă acelaşi număr de judecători, în faţa cărora răposaţii trebuiau să declare că n-au comis un anumit păcat. La sfîrşit inima mortului era cîntărită în cumpănă cu Adevărul.

382 Numele vine de la şlepurile folosite pe Nil (baris).

383 Nu există nici o dovadă că ar fi aşa.

384 Vezi cap. 96.

385 Numele acesta este probabil o variantă a lui Menas din cap. 43 şi 45.

386 Diodor un crede în originea divină a legilor, dar afirmă că cei care le respectă pot avea folos din ele. Este aceeaşi tendinţă raţionalistă de reducere a fantasticului la real, pe care o găsim şi în explicaţiile sale despre originea zeilor.

387 Iranienii adepţi ai lui Zoroastru.

388 Vezi Herodot (IV, 93) şi Strabon (VII, 3, 5).

389 Nu ştim de unde are autorul informaţia, nici despre ce zeitate ar putea fi vorba şi nici dacă nu cumva este aici o interpretare greacă a vechii zeităţi prescitice Tabiti (Herodot IV, 127) marea zeiţă şi soră a lui Zeus.

390 E vorba de Iehova.

391 E vorba de Asychis, citat de Herodot (II, 136), posibil un rege din Dinastia a IV-a.

392 Este legendarul Sesostris. Vezi nota 246.

393 Vezi nota 208.

394 Vezi nota 279 şi Herodot (II, 160).

395 Ajuns la putere în 538 a dobîndit o mare faimă, între altele datorită prezenţei la curtea sa a unui poet ca Anacreon şi a gînditorului Pitagora. În anul 522 î.e.n. însă a fost prins într-o cursă de persani şi ucis, deşi îi ajutase cu o flotă împotriva foştilor săi aliaţi egipteni.

396 Într-adevăr regele persan ordonase redactarea codului egiptean în varianta demotică, ca şi traducerea sa în aramaică, pentru a fi folosit în provinciile asiatice.

397 Trecea drept discipol sau numai contemporan al lui Orfeu, fiind un muzician tot atît de desăvîrşit.

398 Era socotit drept un vraci şi profet vestit, care putea vindeca toate bolile.

399 Celebrul arhitect mitic care trecea drept autorul labirintului din Creta şi primul om care a izbutit să zboare cu ajutorul aripilor pe care şi le făurise.

400 Matematician din sec. IV î.e.n., care a plecat în Egipt la curtea regelui Nektanebos (360—343 î.e.n.).

401 Celebrul filozof materialist (460—371 î.e.n.).

402 Celebru astronom din sec. V î.e.n.

403 Îi corespundea zeul Toth care avea aceeaşi misiune.

404 Odiseea (XXIV, 1—2).

405 Ibid. (11—14).

406 În realitate unicul nume al Nilului, la Homer, este Aigyptos.

407 Afirmaţie cu totul greşită.

408 Vezi notele 282 şi 383.

409 Iniţial o zeiţă binefăcătoare, devine ulterior patroana magiei şi a farmecelor (Vezi şi IV, 45).

410 În credinţele celor vechi reprezenta un curs de apă din infern, ca şi Acheronul.

411 „Izvorul uitării" din infern.

412 O aluzie la cele cincizeci de fiice ale lui Danaos, condamnate să ducă apă — după moarte — în vase găurite.

413 Personaj care împletea de zor o frînghie, ce era pe dată înghiţită de o măgăriţă.

414 *Vezi IV, 68, 4. În cap. 23 aceeași acțiune este atribuită însă lui Orfeu.*

415 *Vezi cap. 61.*

416 *„Care liniștește durerile". Se presupune că era opium sau haşiş.*

417 Odiseea *(IV, 200. urm.).*

418 *Vezi* Iliada *(XI, 346).*

419 *Matematica egipteană era inferioară celei grecești. Și nici în materie religioasă nu pare Pitagora să fi fost influențat de egipteni, chiar dacă el acceptă metempsihoza.*

420 *Este posibil ca Democrit să fi ajuns și în Egipt, în cursul uneia din numeroasele sale călătorii.*

421 *Se pare că celebrul matematician și astronom din Chios a observat orbita soarelui, constatînd că mișcarea stelelor este ceva mai rapidă decît a soarelui ; din această cauză acesta din urmă dă impresia unei mișcări de îndepărtare față de stele.*

422 *Acesta era fiul și nu fratele celui anterior, trăind probabil pe la mijlocul sec. VI î.e.n.*

423 *Egiptenii nu cunoșteau perspectiva. Toate unitățile (părți ale corpului sau membre ale unui grup) erau reprezentate așa cum apăreau privite din față. Dar asta nu înseamnă că toate membrele unui corp, de exemplu, trebuie făcute separat și apoi reunite, cum credea Diodor.*

424 *Statuile egiptene — ale oamenilor în picioare — erau cu piciorul stîng înainte, deoarece stînga era, ca și în limbajul augurilor romani, partea socotită norocoasă.*

Lista dinastiilor şi a faraonilor *

Data	Dinastia	Monumente	Lista lui Manetho	Evenimente importante
1	2	3	4	5
2950	I	Narmer	Menes	Primele două dinastii au capitala la Thinis, care dă şi numele epocii în istoriografia modernă. Faraonul Narmer din Egiptul de sus învinge pe principele din Egiptul de jos (de la Buto din deltă) şi unifică astfel toată ţara.
		Aha	Athotis	
		Djer	Kenkenes (Athotis)	
		Wadji	Uenephes	
		Dewen	Usaphais	
		Adjib	Miebis	
		Semerchet	Semempses	
		Ka'a	Ubienthes	
	II	Hetep-sechemui	Boethos	Expediţii contra vecinilor din Nubia, Libia şi Asia Anterioară.
		Raneb	Kaiechos	
		Ninetjer	Binothris	
		Peribsen	Tlas	Către sfîrşitul intervalului apare sistemul constituit al scrierii hieroglifelor.
		Sened	Sethenes	
		—	Chaires	
		—	Nefercheres	
		—	Sesochris	
2654		Chasechemui	Cheneres	
2654	III	Nebka	Necherophes	Lîngă noua capitală Memphis este construită piramida în trepte de la Sakkara. Începe Imperiul Vechi.
		Djoser	Tosorthros	
		Sechem-chet	Tyreis	
		—	Mesochris	
2575		Huni (Ahu)	Aches	
2575	IV	Snofru	Soris	Se construiesc marile piramide de la Gizeh ca şi sfinxul. Cultul zeului solar Ra puternic atestat.
		Cheops	Suphis	
		Djedefre	Ratoises	
		Chefren	Suphis	
		Djedef-Hor	—	
		Bafre	Bicheris	
		Mykerinos	Mencheres	
		Schepseskaf	Sebercheres	
2465		—	Thamphthis	

* *Datele oferite sînt orientative, ele avînd o margine de aproximaţie care variază după egiptologul care le-a întocmit. Numele faraonilor diferă mai ales la primele dinastii, deoarece pe monumente apare numele de domnitor, iar în liste, inclusiv cea a lui Manetho, cel obişnuit, de la naştere.*

1	2	3	4	5
2465	V	Userkaf Sahure Neferirkare-Kakai Schepseskare Neferefre Ninserre Menkauchor Djedkare-Isosi Onnos	Usercheres Sephres Nephercheres Sisires Cheres Rathures Mencheres Tancheres Onnos	Construirea unor temple solare la Abusir. Consemnarea „textului piramidelor" în piramida ultimului rege
2325	VI	Teti Userkare Merire-Pepi I Merenre Neferkare-Pepi II Merenre Antiensaf Nitokris	Othoes — Phios Methusuphis Phiops Menthesuphis — Nitokirs	
2134	VII VIII	Tradiția indică zeci de regi anonimi și citează doar puține nume.		Este o perioadă de decădere cu lupte intestine, care încheie Imperiul Vechi. Următoarele dinastii formează pînă la dinastia XII trecerea spre Imperiul de Mijloc, denumită Prima perioadă de trecere.
2130 2040	IX X	În liste apar 18 nume care par să fi format o singură dinastie, dar pe monumente apar numai trei faraoni: Meribre, Nebkaure și Merikare.		
2130 2040	XI din Theba	Dinastie din Theba concomitent cu dinastiile (IX și) X din (Memphis și) Herakleopolis.		Ultimul rege Menthuhotep I reunește din nou țara, fiind întemeietorul Imperiului de Mijloc.

1	2	3	4	5
2040 1991	XI	Menthuhotep I Menthuhotep II Menthuhotep III		Începe Imperiul de Mijloc cu importante construcții, ca templul de la Deir- el Bahari.
1991—1962 1971—1926 1929—1892 1897—1878 1878—1841 1844—1798 1798—1789 1789—1785	XII	Ammenemes I Sesostris — Sesonchosis Ammenemes II Sesostris II Sesostris III Ammenemes III Ammenemes IV Sobeknofru — Skemiophris		Mutarea capitalei de lîngă Memphis (El-Lischt). Dezvoltarea cultului lui Amon de la Theba. Politică externă activă.
1785 1650	XIII și XIV	Tradiția transmite o mulțime de nume ; se pare că cele două dinastii s-au încălecat, ultimii regișori domnind în deltă.		La sfîrșitul intervalului hyksoșii — care vin din Siria și aduc cu ei care de luptă și cai — se așază în deltă la Avaris.
1652 1550 1554	XV XVI XVII	Tradiția pomenește 6 regi hycsoși cărora le corespund tot atîtea nume pe monumente. Concomitent este amintită o puzderie de principi locali, aflați în dependența primilor. Acum mai sînt amintiți 15 principi de la Theba ; ultimul, Kamose, începe lupta cu hycsoșii.		Această perioadă formează trecerea de la Imperiul de Mijloc la Imperiul Nou. De aceea a fost denumită „a Doua perioadă intermediară" (de trecere).
1551 1306	XVIII	Ahmose, întemeietorul dinastiei, Amenophis I Thutmosis I Thutmosis II Hatschepsut Thutmosis III Amenophis II Thutmosis IV Amenophis III Amenophis IV Semenchkare Tutanchamon Aja Haremhab	 1551—1526 1526—1505 1505—1493 1493—1490 1490—1468 1490—1436 1438—1412 1412—1402 1402—1364 1364—1347 1347 1347—1338 1337—1333 1333—1306	Începe Imperiul Nou odată cu izgonirea hycsoșilor din deltă și readucerea capitalei la Theba. Cucerirea Nubiei (Kusch) pînă la cataracta a patra (Napata) ; campanii victorioase în Siria. Începe reluarea marilor construcții. Marea reformă religioasă a cultului solar de către Achenaten (Amenophis IV).

1	2	3	4	5
1306	XIX	Ramses I	1306—1304	Recîştigarea influenţei în Siria prin lupte cu hitiţii şi încheierea păcii celebre cu aceştia. Respingerea invaziei „popoarelor mării".
		Sethos I	1304—1290	
		Ramses II	1290—1224	
		Meremptah	1224—1204	
		Amenmesse	1204	
		Sethos II	1204—1198	
		Siptah	1198—1188	
1186		Tewosre	1188—1186	
1186	XX	Setnacht	1186—1184	Respingerea invaziei libiene. Templul uriaş de la Medinet Haln. Respingerea valului II al „popoarelor mării". Marea inflaţie.
		Ramses III	1184—1153	
		Ramses IV-X	1152—1102	
		Ramses XI	1102—1075	
1075				
1075	XXI	Smendes	Smendes	Incepe a treia perioadă de trecere (intermediară), care va cuprinde patru dinastii. Capitala reală se mută în nord la Tanis, alături de cea preoţească de la Theba.
		Gsennes	Psusennes	
		Neferkare	Nephercheres	
		Amenemope	Amenophthis	
		Siamun	Osochor	
		Psusennes II	Psinachs	
945			Psusennes	
945	XXII	Scheschonk I-IV şi Osorkon I-II		Puterea este preluată de urmaşii mercenarilor libieni cu sediul la Bubastis.
715				
808	XXIII	Reprezită o dinastie secundară şi paralelă de la Tanis.		Întemeierea regatului de la Napata lîngă cataracta a IV-a a Nilului.
715				
	XXIV	Tefnacht	724—716	Dinastie din deltă cu sediul la Sais.
		Bochoris	716—711	
715	XXV	Pianchi	715—712	Incepe Imperiul Tîrziu odată cu instaurarea dinastiei din Etiopia (actualul Sudan). Regatul acesta (Kus) îşi avea reşedinţa la Napata.
		Schabako	712—698	
		Schebitku	698—690	
		Taharka	690—664	
		Tanwetamani	664—656	
656				
664	XXVI	Psammetich I	664—610	Reunifică din nou Egiptul, pornind din deltă de la Sais. Reprezintă ultima dinastie locală. Este învins de Cambises şi Egiptul devine satrapie persană.
		Necho II	610—595	
		Psammetich II	595—589	
		Apries	589—570	
		Amasis	570—526	
525		Psammetich III	526—525	

1	2	3	4	5
525	XXVIII	Cambises Darius Xerxes I Artaxerxes Darius II	525—522 522—486 486—466 465—424 424—404	Este de fapt dinastia persană cu care începe dominația persană — întreruptă temporar de revolte — și în general dominația străină irevocabilă a Egiptului.
404 398	XXVIII	Amirten		Conducător libian care devine independent în deltă și scutură stăpînirea persană pentru următorii 60 de ani. Încercare persană de recucerire respinsă.
399 380	XXIX	Nepherites I Psammuthis Achoris Nepherites II	399—393 393 393—380 380	
380 343	XXX	Nektanebo I Teos Nektanebo II	380—363 362—361 360—343	Ultima dinastie egipteană. Construcții remarcabile. Egiptul este recucerit de persani în 343 î.e.n
343 332	XXXI	Artaxerxes III (Ochos) Arses Darius III (Kodomanos)	343—383 338—336 335—332	Egiptul este cucerit de Alexandru, iar după moartea lui, unul dintre generali, Ptolemeu, fiul lui Lagos, preia Egiptul și întemeiază dinastia Ptolemeilor sau a Lagizilor, care va domni trei secole pînă la cucerirea romană din anul 30 î.e.n.
321—283	Lagidă	Ptolemeu I Soter		
283—246	„	Ptolemeu II Filadelful		
246—221	„	Ptolemeu III Evergetul		
221—203	„	Ptolemeu IV Filopator		
203—181	„	Ptolemeu V Epifaniu		
181—146	„	Ptolemeu VI Filometor		
146	„	Ptolemeu VII Eupator		
146—117	„	Ptolemeu VIII Evergetul II		
107—101	„	Ptolemeu X (asociat)		
101— 88 117—107 88— 80	„	Ptolemeu IX Soter II (asociat)		
80	„	Ptolemeu XI Alexandru II		
80— 51	„	Ptolemeu XII Auletes		
51— 47	„	Ptolemeu XIII (soțul surorii sale Cleopatra VIII)		
47— 44	„	Ptolomeu XIV (la fel, asociat)		
44— 30	„	Cleopatra VIII ; Ptolemeu XV Caesarion (fiul Cleopatrei), asociat 44—30		

Cartea a doua

Cele ce sînt cuprinse în cartea a doua a lui Diodor

• *Despre Ninos, cel dintîi rege al Asiei, şi despre cele săvîrşite de el (cap. I–III)* • *Despre naşterea Semiramidei şi despre înălţarea ei (cap. IV–V)* • *Cum s-a căsătorit regele Ninos cu Semiramida, datorită destoiniciei sale (cap. VI)* • *Cum a săvîrşit Semiramida multe fapte mari, după ce s-a urcat pe tron, la moartea lui Ninos (cap. VII)* • *Întemeierea Babylonului şi o dare de seamă despre construcţiile de acolo (cap. VIII–IX)* • *Despre aşa-numitele grădini suspendate şi despre alte lucrări din Babylonia care le uimesc (cap. X–XIII)* • *Campania Semiramidei împotriva Egiptului, Etiopiei şi Indiei (cap. XIV–XX)* • *Despre urmaşii ei care au domnit în Asia, despre viaţa molatică şi nepăsarea lor (cap. XXI–XXII)* • *Cum cel din urmă rege Sardanapal, din pricina moleşirii sale, a pierdut tronul pe care i l-a luat medul Arbaces (cap. XXIII–XXVIII)* • *Despre chaldeeni şi observaţiile lor cu privire la stele (cap. XXIX–XXXI)* • *Despre regii din Media şi despre feluritele păreri ale istoricilor cu privire la aceştia (cap. XXXII–XXXIV)* • *Despre aşezarea Indiei, despre ce produce această ţară şi despre datinile înzilor (cap. XXXV–XLII)* • *Despre sciţi, amazoane şi hiperboreeni (cap. XLIII–XLVII)* • *Despre Arabia, despre produsele acestei ţări şi care-i sînt legendele (cap. XLVIII–LIV)* • *Despre insulele descoperite în părţile de miazăzi ale Oceanului (cap. LV–LXVI)*

I. Cartea anterioară acesteia — cea dintîi a întregii lucrări — îmbrățișează întîmplările petrecute în Egipt, printre care sînt cuprinse legendele despre zeii egipteni, spusele egiptenilor despre Nil și acele lucruri minunate care se povestesc în legătură cu acest fluviu ; ea ne dă o descriere a țării însăși și istorisește faptele tuturor regilor din vechime ; se mai vorbește în ea despre înălțarea unor piramide, care se numără printre cele șapte minuni [1] ale lumii ; 2. urmînd povestirea noastră, am înfățișat legile și tribunalele de acolo și am dat lămuriri despre animalele slăvite de egipteni și care ne stîrnesc admirația ; am înfățișat și obiceiurile acestora cu privire la morți ; am mai vorbit despre elenii vestiți prin învățătura lor și care au fost prin Egipt, și au adus în Elada atît de multe cunoștințe folositoare. 3. În această carte vom descrie întîmplările petrecute în Asia în vremurile străvechi și vom începe cu stăpînirea asirienilor. 4. În vechime, în Asia domneau regi băștinași, despre care nu se pomenește că ar fi săvîrșit vreo faptă mai de seamă ; și nici numele lor nu este amintit. Cel dintîi pe care istoria îl numește și despre care tradiția ne spune că ar fi înfăptuit lucruri mari, este Ninos [2], regele asirienilor. Despre acesta vom încerca să vorbim cu de-amănuntul. Născîndu-se cu predispoziții războinice [3] și rîvnind să se deosebească între toți, Ninos a înarmat pe tinerii cei mai voinici, i-a pregătit multă vreme exercitîndu-le trupul și i-a obișnuit să îndure orice trudă și să înfrunte primejdiile războiului. 5. După ce și-a adunat oaste de temut, a devenit aliatul regelui Arabiei, Ariaios [4], a cărui țară se zice că — în acea vreme — ar fi fost locuită de oameni vînjoși. Arabii sînt, îndeobște, însetați de libertate și nu îndură cîtuși de puțin robia cîrmuirii străine ; din această pricină, nici regii perșilor, nici ai macedonenilor mai tîrziu — cu toată puterea lor — n-au fost în stare să supună [5] acest neam. 6. Dealtfel Arabia este foarte greu accesibilă unei armate străine fiindcă — în mare măsură — este o țară pustie [6], ducînd lipsă de apă, cu puține fîntîni — abia ici și colo, la mari depărtări una de alta —, pe care doar băștinașii le cunosc. 7. Ninos, regele asirienilor, ducînd cu el pe cîrmuitorul arabilor, a pornit cu oaste mare împotriva babilonienilor, locuitorii unei țări învecinate. Pe vremea aceea Babylonul pe care-l știm noi nu fusese încă întemeiat [7] ; se aflau acolo [8] alte cetăți demne de luat în seamă. Babilonienii au fost lesne învinși [9], fiindcă nu erau învățați cu primejdiile războiului. Siliți — an de an — să plătească un anume bir, regele lor a fost înfrînt și dus în robie, și a fost omorît dimpreună cu copiii săi. 8. După aceea regele Ninos năvăli cu oștile lui în Armenia, pustiind cîteva cetăți și stîrnind groaza băștinașilor. Iată, așadar, pentru ce regele Armeniei, Barzanes [10], care își dădea seama că nu e capabil să țină piept vrăjmașului, l-a întîmpinat cu multe daruri și i-a spus lui Ninos că s-a hotărît să îndeplinească tot ce i s-ar porunci. 9. Ninos s-a

dovedit însă mărinimos, îngăduindu-i să domnească mai departe peste armeni; regele armenilor era acum aliatul său, dar i se cerea să trimită ostaşi şi să procure cele necesare armatei asiriene. Puterea lui Ninos sporind din zi în zi, el a întreprins o expediţie împotriva mezilor. *10.* Regele mezilor, Pharnos [11] cu numele, îi ieşi în întîmpinare cu oaste vrednică de luat în seamă. El a fost însă biruit în luptă, pierzîndu-şi pe cei mai mulţi dintre ostaşi. Dimpreună cu soţia şi cu cei şapte copii, Pharnos a fost luat prizonier şi răstignit.

II. Cum în toate de pînă acum izbutise, pe Ninos îl stăpîni o cumplită poftă să supună întreaga Asie, care se întinde între Tanais [12] şi Nil. Căci, aşa cum se întîmplă cînd oamenii sînt fericiţi, deoarece belşugul le trezeşte şi mai mult ambiţia, Ninos a lăsat ca satrap în Media pe un prieten şi a pornit el însuşi spre cucerirea neamurilor Asiei. Ajunse astfel stăpînul naţiunilor de acolo, pe care le-a cîrmuit vreme de şaptesprezece ani, fără a-i putea subjuga însă nici pe inzi, nici pe bactri. *2.* Despre luptele împotriva fiecăruia din aceste popoare şi despre numărul naţiunilor pe care le-a supus, nici un istoric nu a tratat în mod amănunţit. Vreau să vorbesc, totuşi, în fugă despre cele mai de seamă dintre aceste neamuri, întemeindu-mă pe spusele lui Ctesias din Cnidos [13]. *3.* Dintre ţările care sînt aşezate de-a lungul mării şi dintre cele care se învecinează cu acestea, Ninos a supus Egiptul şi Fenicia, Siria-Coile [14], Cilicia, Pamfilia şi Licia şi — tot aşa — Caria, Frigia, Misia şi Lidia; să mai adăugăm Troia şi Frigia de la Hellespont, Propotinda şi Bitinia, Capadocia [15] şi seminţiile barbare care locuiesc de-a lungul Pontului pînă la Tanais; a mai supus ţara cadusilor şi a tapirilor, a hircanilor şi drangilor, a derbicilor, carmanilor şi horomneilor, cum şi pe aceea a borcanilor şi a partieilor [16]. A năvălit şi în Persia, Susiana şi în ţinutul caspic, către care duc trecători foarte strîmte, cărora tocmai de aceea li s-a spus Porţile Caspice. *4.* În afară de acestea, Ninos mai aduse sub oblăduirea sa încă multe alte seminţii mai puţin însemnate; dacă le-am înşirui, ar însemna să lungim prea mult vorba. Cît despre Bactriana, un ţinut greu accesibil şi locuit de bărbaţi războinici, Ninos, după multe încercări zadarnice, a lăsat pentru altă împrejurare războiul împotriva lor, reîntorcîndu-se cu oştirea sa în Asiria, unde a căutat un loc potrivit pentru întemeierea unui mare oraş.

III. Deoarece săvîrşise isprăvi atît de strălucite, cum nu mai văzuse nimeni pînă atunci, Ninos voi să înalţe şi un oraş atît de mare încît să fie nu numai cel mai de seamă dintre toate cîte în acea vreme se vor fi aflat în lume, dar de aşa fel încît nici un rege care ar fi domnit după el să nu-i poată lesne întrece măreţia. *2.* Pe regele arabilor el îl cinsti cu daruri şi cu prăzi bogate, lăsîndu-l să plece apoi în ţara lui, împreună

cu oştirea sa. După ce şi-a adunat războinici de pretutindeni şi, după ce a pregătit toate cele cîte erau de trebuinţă, a ridicat în preajma Eufratului un oraş [17], de forma unui dreptunghi, pe care l-a înconjurat cu puternice ziduri. Laturile lungi ale oraşului erau de o sută şi cincizeci de stadii, iar cele scurte de nouăzeci. *3.* În ceea ce priveşte înconjurul oraşului, care însuma patru sute şi optzeci de stadii [18], Ninos nu s-a înşelat în nădejdile sale, căci nimeni n-a mai întemeiat de-a lungul veacurilor un oraş atît de măreţ şi cu ziduri atît de înalte. Într-adevăr, înălţimea zidurilor este de o sută de picioare [19], iar lăţimea lor îngăduie să meargă deasupra, una lîngă alta, trei căruţe ; turnuri erau o mie şi cinci sute, înalte de două sute de picioare. *4.* Cei mai mulţi dintre coloniştii pe care Ninos îi aşeza în oraş erau asirieni, dintre cei mai bogaţi ; iar din celelalte noroade primi pe oamenii care voiau să se statornicească în cetate. Oraşului i-a dat numele său — Ninos. Iar coloniştilor le-a dăruit o întindere mare de pămînt, în împrejurimile oraşului.

IV. Deoarece regele, după întemeierea oraşului, porni război împotriva bactrilor, iar în ţara lor îşi luă soţie pe Semiramida [20], cea mai vestită dintre toate femeile despre care aminteşte tradiţia, trebuie să vorbim mai întîi despre ea şi să povestim cum, de la o condiţie umilă, a izbutit să ajungă în culmea gloriei. *2.* Există în Siria un oraş cu numele de Ascalon, şi, nu departe de el, se află un lac mare şi adînc, plin de peşti. Lîngă lac se vede luminişul sfînt al unei vestite zeiţe, căreia sirienii îi spun Derceto [21]. Ea are faţa unei femei, iar trupul ei seamănă cu un peşte. Şi iată de ce este astfel înfăţişarea ei. *3.* Povestesc cei mai învăţaţi oameni de prin partea locului că Afrodita, voind să se răzbune pentru jignirea pe care zeiţa amintită i-o adusese, i-a insuflat o dragoste puternică pentru un tînăr sirian chipeş, ce o cinstea cu jertfe. Derceto, lăsîndu-se pradă slăbiciunii, născu o fată. Apoi, stăpînită de ruşine pentru greşeala ei, şi-a omorît iubitul, iar pruncul l-a zvîrlit într-o pustietate, într-un loc stîncos. Îndurînd ruşine şi durere pentru fapta ei, — istoriseşte legenda — Derceto s-ar fi aruncat apoi în lac, unde a fost prefăcută în peşte. Şi de aceea sirienii, chiar şi pînă în zilele noastre, se abţin de la carnea de peşte [22], vietate căreia îi dau cinste ca şi zeilor. *4.* Iar pe locul unde fusese părăsit copilul şi-au făcut cuiburile, cum nici nu ţi-ar veni a crede — prin puterea zeiască — o mulţime de porumbei, care pe fetiţă aveau s-o hrănească. Dintre aceste păsări, unele acoperiră, din toate părţile, trupşorul pruncului cu aripile lor, spre a-l încălzi, altele îi aduseră în plisc lapte de prin colibele din vecinătate, pîndind clipa cînd se îndepărtau văcarii şi ceilalţi ciobani. Cu acest lapte, pe care-l picurau în gură, strecurîndu-i-l pruncului între buze, l-au hrănit. *5.* După ce fetiţa împlini un an şi avea nevoie de hrană mai vîrtoasă, porumbcii — zice-se — ciugulind bucăţile de brînză, i-au făcut astfel

rost, îndeajuns, de mîncare. Întorcîndu-se păstorii acasă şi văzînd brînza ciugulită de jur împrejur, se mirară tare de ciudăţenia celor întîmplate. Atunci se aşezară la pîndă şi, aflînd cum stau lucrurile, au putut — în cele din urmă — să-l descopere pe copilaş, care era de o mare frumuseţe. 6. Au luat îndată fetiţa de acolo, au dus-o la stînă şi au dăruit-o lui Simmas, mai marele turmelor regale. Acesta, neavînd copii, a crescut-o cu toată grija, ca şi cum ar fi fost a lui ; i-a dat numele de Semiramida, cuvînt care în vorbirea sirienilor înseamnă „porumbei". Şi, de atunci, sirienii au slăvit porumbeii ca pe divinităţi.

V. Cam aşa sună legenda despre naşterea Semiramidei. Ea ajunsese acum la vîrsta căsătoriei şi întrecea prin frumuseţe pe toate celelalte fecioare. Tocmai atunci veni pe acolo un dregător al regelui, trimis de acesta să cerceteze turmele regeşti. Onnes — aşa se numea — era cel mai de frunte sfetnic al regelui, mai-marele sfatului regesc şi fusese nu-

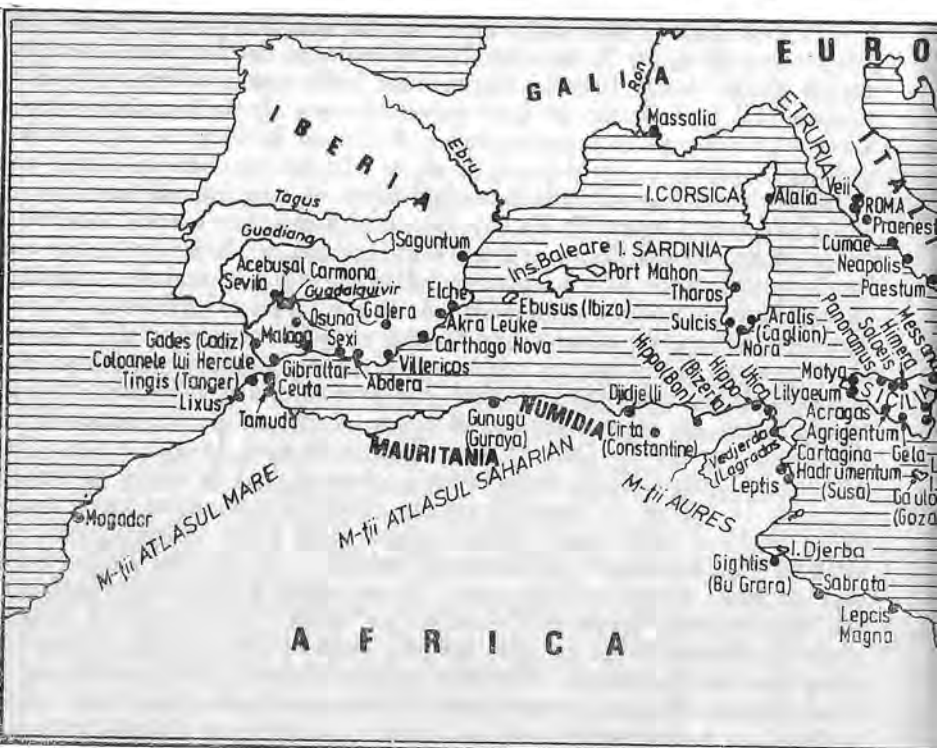

Mediterana Răsăritea

mit cîrmuitor al întregii Sirii. Cînd a intrat în casa lui Simmas, zărind-o pe Semiramida, a fost fermecat de frumusețea ei și de îndată îl rugă să-i dea fata de nevastă. Ducînd-o la Ninive, se căsători cu ea și avu doi copii : pe Hyapates și pe Hydaspes. *2.* Dar cum Semiramida nu era numai de o mare frumusețe, ci avea și multe alte însușiri, ce nu erau mai prejos de frumusețea ei, soțul a fost cu totul subjugat de ea și, în toate faptele sale, nu ieșea din cuvîntul ei, izbutind întru toate. *3.* În vremea aceea, după ce regele isprăvi clădirea orașului care-i purta numele, porni împotriva bactrilor. El știa cît erau ei de numeroși și, mai cu seamă, cît erau de viteji ; mai știa că prin acea țară sînt multe locuri de așa natură încît împiedicau trecerea unei armate. El își alese de aceea o mulțime de luptători din toate neamurile pe care le supusese. Fiindcă în cel dintîi război el nu putuse birui, acum voia cu tot dinadinsul să învingă, adunînd o armată cu mult mai puternică. *4.* După ce veniră

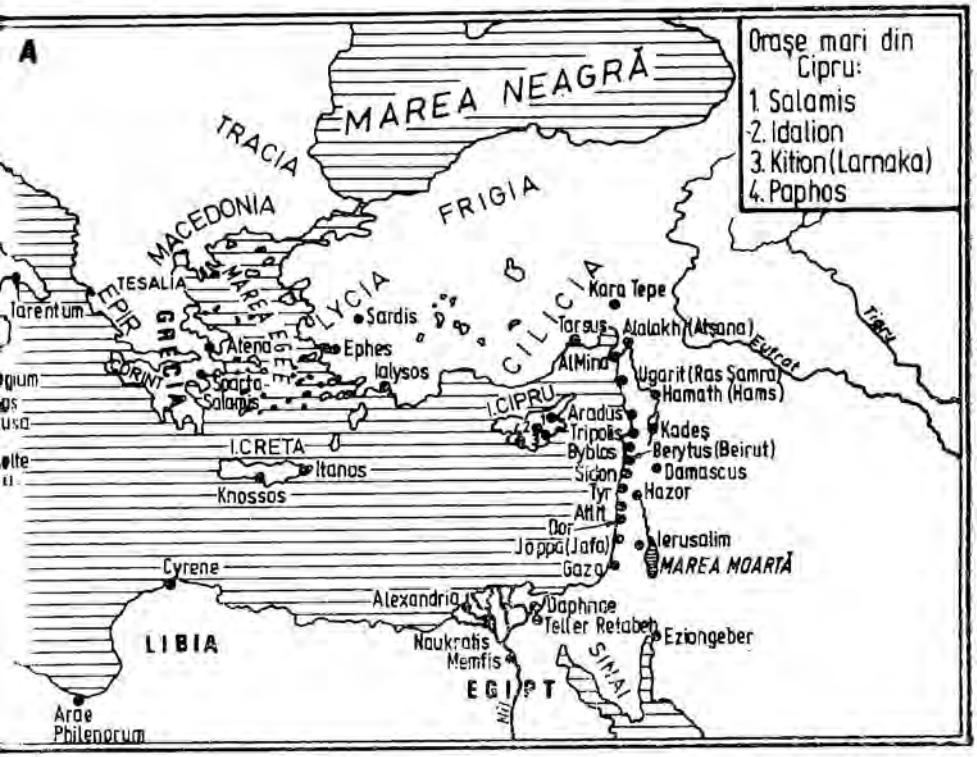

și Orientul Apropiat.

ostaşi din toate colţurile împărăţiei, el strînse o oaste, care — după cum scrie Ctesias în a lui „Istorie" — număra un milion şapte sute de mii de pedestraşi, două sute zece mii de călăreţi şi nu mai puţin de zece mii şi şase sute de care de luptă. *5*. Nici nu-ţi vine să crezi, cînd auzi lucrurile acestea pentru prima oară, că o oştire poate fi chiar atît de mare. Dacă te gîndeşti însă la întinderea Asiei şi la multele popoare care locuiesc în ea, îţi dai seama de adevărul celor spuse. Ajunge să ne gîndim la războiul dus de Darius împotriva sciţilor cu opt sute de mii de oameni [23] sau la oştile atît de numeroase cu care i-a înfruntat pe eleni [24], sau să luăm aminte la întîmplările petrecute mai de curînd din Europa, pentru ca cele povestite să-şi afle lesne crezare. *6*. În Sicilia, bunăoară, numai Dionysios [25] a dus la luptă — doar din oraşul Siracuza — o sută şi douăzeci de mii de pedestraşi şi douăsprezece mii de călăreţi, iar numărul corăbiilor din acelaşi port era de patru sute [26], dintre care unele aveau cîte patru şi cinci rînduri de vîsle [27]. *7*. Cu puţin timp înainte de domnia lui Hannibal, romanii — prevăzînd grozăvia războiului — au înrolat în Italia pe toţi cetăţenii şi pe toţi aliaţii care erau în stare de a purta armele şi astfel s-a ajuns la aproape un milion [28]. Şi totuşi, în ce priveşte numărul locuitorilor, întreaga Italie nu se poate asemui [29] nici măcar cu unul singur din neamurile Asiei. Cele spuse cred că sînt îndeajuns pentru a respinge argumentele celor care încearcă să stabilească cifrele populaţiilor din vechime, întemeindu-se pe numărul de locuitori ai cetăţilor de astăzi, aproape lipsite de populaţie.

VI. Aşadar, Ninos, care începuse a se război împotriva bactrilor cu o armată atît de mare, a fost nevoit, din pricina locurilor strîmte şi greu de străbătut, să-şi aducă trupele pe rînd. *2*. Bactriana [30] avea însă oraşe multe şi mari, dintre care cel mai strălucit — şi unde se afla şi palatul regelui — era Bactra, întrecînd toate celelalte atît prin mărime cît şi prin întărituri. Regele Oxyartes [31] înrolase pe toţi bărbaţii în stare de a purta armele şi, astfel, se adunaseră cam patru sute de mii. *3*. Cu această oaste, porni să-şi înfrunte duşmanii, spre locurile pe unde aceştia ar fi putut năvăli în ţara lui. Lăsă mai întîi doar o parte din armată să pătrundă în ţară şi, cînd i se păru că se adunaseră pe cîmpie destui ostaşi, îşi orîndui trupele în linie de bătaie. Se încinse o luptă aprigă, în care bactrii biruiră pe asirieni, urmărindu-i pînă în munţii din apropiere. Fură nimiciţi cam o sută de mii de vrăjmaşi. *4*. Dar cînd, apoi întreaga oaste asiriană năvăli în ţară, bactrii — copleşiţi de mulţimea ostaşilor — se împrăştiară prin cetăţile din partea locului, ca să-şi apere căminele. Celelalte cetăţi au fost lesne cucerite de Ninos, afară doar de oraşul Bactra, fiindcă avea ziduri puternice şi îşi luase toate măsurile de apărare. *5*. Cum asediul se prelungea, soţul Semiramidei, care şi el lupta în rîndurile armatei regelui, trimise după nevastă, căci îl prinsese dorul s-o

vadă. Prin înțelepciune, vitejie și atîtea alte însușiri care pe om îl înalță mai presus de semenii săi, Semiramida s-a folosit de acest prilej ca să-și dovedească destoinicia. *6.* Mai întîi, fiindcă drumul avea să ție multe zile, s-a îmbrăcat în așa fel ca să nu se poată ști dacă acel care purta veșmîntul este un bărbat sau o femeie. Acest veșmînt trebuia să-i ferească pielea de arșița soarelui, în timpul călătoriei, și — totodată — să-i lase liberă orice mișcare, deoarece el îngăduia ca trupul să se miște în voie, fiind un veșmînt cum se potrivește tineretului. El era atît de frumos încît mezii, mai tîrziu, cînd au ajuns stăpînii Asiei, au adoptat portul Semiramidei iar mai tîrziu și perșii [32]. *7.* Ajunsă în Bactriana și cercetînd situația asediului și-a dat seama că atacurile erau pornite împotriva locurilor din cîmpie, la care mai ușor se putea ajunge, dar că nici unul nu se îndrepta împotriva cetățuii, din pricina întăririlor sale. Pentru că lucrurile stăteau astfel, străjerii își părăsiseră posturile, ca să dea ajutor în locul unde zidurile, fiind joase, erau în primejdie. *8.* De aceea Semiramida alese pe ostașii mai deprinși a se cățăra pe stînci și coborîndu-se cu ei printr-o trecătoare greu de străbătut — ocupă o parte a cetățuii și făcu semne celor care asediau cetatea în cîmpie. Cei din oraș, însă, de îndată ce au văzut că părțile mai înalte au fost cucerite, — buimăciți — părăsiră zidurile, nemaiavînd nici o nădejde de scăpare. *9.* În acest fel, orașul fu cucerit. Regele rămase uimit în fața vitejiei acestei femei și, mai întîi, o cinsti prin daruri de preț. Apoi, furat de frumusețea ei, încercă să-l convingă pe soț să i-o lase de bunăvoie. În schimbul bunăvoinței sale, regele îi făgăduia pe însăși fiica lui, Sosane. *10.* Cum însă soțul se împotrivea, regele l-a amenințat că îi va scoate ochii, de nu se va supune de îndată. Iar Onnes, temîndu-se de amenințările lui, și — deopotrivă — desnădăjduit și cuprins de furie, se spînzură. Și, astfel, Semiramida ajunse regină.

VII. Ninos a pus stăpînire pe comorile din Bactra, unde era mult argint și aur ; și, după ce puse rînduială în treburile Bactrianei, a dat drumul oștilor, lăsîndu-le să plece. Semiramida născu mai tîrziu un fiu, Ninyas, iar regele, încetînd din viață, lăsă soției lui împărăția. Semiramida și-a îngropat soțul în palatul regilor și ridică peste groapa lui Ninos o movilă uriașă, înaltă de nouă stadii și — cum ne-o spune Ctesias — largă de zece stadii. *2.* Ea se putea zări din depărtări ca o acropolă, orașul fiind așezat într-o cîmpie, lîngă Eufrat. Se povestește că această movilă ar exista în zilele noastre, măcar că orașul lui Ninos a fost nimicit de mezi, atunci cînd ei au pus capăt stăpînirii asirienilor [33]. Semiramida însă, care prin firea ei era înclinată spre isprăvi de seamă, se străduia ca faima ei să întreacă pe aceea a regelui răposat ; și aceasta fu pricina pentru care își puse în gînd să construiască un oraș în Baby-

lonia [34]. Chemînd de pretutindeni arhitecţi şi meşteşugari iscusiţi şi făcînd şi celelalte pregătiri de cuviinţă, Semiramida strînse din întregul său regat — pentru desăvîrşirea lucrării — două milioane de oameni. *3.* Fluviul Eufrat a fost ales să despartă oraşul în două, acesta fiind înconjurat cu un zid lung de trei sute şi şaizeci de stadii — prevăzut, din loc în loc, cu numeroase turnuri mari. Aşa ne istoriseşte Ctesias din Cnidos. Dar Cleitarchos [35] şi alţii, care au fost şi ei părtaşi la expediţia lui Alexandru în Asia, povestesc că lungimea zidurilor ar fi de trei sute şaizeci şi cinci de stadii [36] şi tot ei mai spun că Semiramida a dorit ca numărul stadiilor să fie egal cu acela al zilelor dintr-un an. *4.* Zidul era făcut din cărămizi arse, legate între ele cu asfalt, şi — după spusele lui Ctesias — era înalt de cincizeci de stînjeni [37], iar după cele ce susţin unii istorici mai recenţi era înalt numai de cincizeci de coţi [38], în vreme ce lăţimea îi era mai mare decît a unui drum pe care pot merge alături mai mult de două căruţe. Turnurile erau două sute şi cincizeci la număr, iar înălţimea şi lăţimea lor se potriveau cu mărimea şi grosimea zidului. *5.* Nu trebuie să ne mirăm că Semiramida, în ciuda lungimii acestui zid împrejmuitor, a construit atît de puţine turnuri. Deoarece oraşul se învecinează — pe o întindere mare — cu mlaştini, încît nu părea că ar mai fi fost nevoie să fie construite turnuri, mlaştinile fiind o apărare naturală. Între ziduri şi case s-a lăsat loc liber pentru un drum lat de doi plethri [39].

VIII. Pentru ca lucrările de construcţie să se facă mai repede, Semiramida a dat în seama fiecăruia dintre prietenii ei o lungime de un stadiu [40], punîndu-le la îndemînă şi materialul trebuincios lucrării lor şi poruncindu-le, totodată, ca într-un an lucrarea să fie îndeplinită. *2.* Ei împliniră porunca cu multă tragere de inimă şi Semiramida privi satisfăcută rîvna lor. A construit [41] apoi peste fluviu un pod lung de cinci stadii, unde albia era mai strîmtă. Coloanele erau împlîntate cu deosebită meşteşugire în adîncul apei, la o depărtare de douăsprezece picioare una de alta. Pietrele le-a legat între ele prin crampoane de fier, iar crăpăturile le-a umplut cu plumb. Înspre partea de unde veneau apele fluviului, coloanele aveau o ieşitură în unghi ascuţit, ale cărui laturi, arcuite, se lăţeau treptat ajungînd — în cele din urmă — să aibă lărgimea coloanei ; vîrful ieşiturii trebuia să despartă apa care năvălea, iar laturile arcuite să potolească puterea curentului, domolindu-l. *3.* Acest pod a fost apoi acoperit cu bîrne din lemn de cedru şi de chiparos şi cu uriaşe trunchiuri de palmieri. Era lat de treizeci de picioare şi nu era mai puţin măreţ decît celelalte înfăptuiri ale Semiramidei. Pe amîndouă malurile Semiramida a construit cîte un chei [42] măreţ, avînd aceeaşi lăţime ca şi zidul şi o lungime de o sută şaizeci de stadii. A mai înălţat două palate chiar lîngă fluviu, cîte unul la fiecare cap al podului, de

unde se putea cuprinde cu privirea tot orașul. Ele aveau să slujească drept poziție-cheie pentru cele mai importante locuri ale orașului. 4. Eufratul însă curgînd prin mijlocul Babylonului înspre miazăzi, unul din cele două palate își avea fața spre răsărit, iar celălalt spre apus. Amîndouă fuseseră construite cu foarte mare cheltuială. Circumferința palatului care era cu fața spre apus era lungă de șaizeci de stadii. El era întărit printr-un zid înalt, făcut cu multă cheltuială și construit din cărămidă arsă. Înspre partea de dinăuntru, Semiramida mai clădise un al doilea zid circular din cărămidă nearsă, zid pe care erau reprezentate diferite animale sălbatice atît de bine redate încît păreau a fi chiar vii, și aceasta mulțumită unei meșteșugite folosiri a culorilor. 5. Incinta despre care vorbim avea o lungime de patruzeci de stadii, o lățime de trei sute de cărămizi și — așa cum ne-o spune Ctesias — o înălțime de cincizeci de stînjeni. Înălțimea turnurilor era de șaptezeci de stînjeni. 6. Semiramida a mai înălțat și un al treilea zid, care înconjura o acropolă. Acesta avea un perimetru de douăzeci de stadii. Înălțimea și lățimea lui întreceau însă pe acelea ale zidului din mijloc. Pe turnuri și pe ziduri se puteau vedea felurite animale, care, mulțumită iscusinței artiștilor, păreau prin înfățișarea lor și prin colorit a fi chiar ființe aievea. Totul reprezenta o vînătoare cu numeroase animale sălbatice, a căror înălțime trecea de patru coți. Dedesubt era înfățișată Semiramida, călare și doborînd cu lancea o panteră ; iar lîngă ea se afla soțul ei, Ninos, izbind cu sulița un leu. 7. Mai poruncise Semiramida să se construiască trei porți în zid, dintre care două erau din aramă și se deschideau cu ajutorul unei mașinării. Palatul acesta — atît prin mărime cît și prin felul în care era împodobit — întrecea cu mult pe cel ce fusese înălțat pe cealaltă parte a fluviului. Zidurile lui, ridicate din cărămidă arsă, aveau o circumferință de numai treizeci de stadii, iar în locul animalelor cu măiestrie închipuite, se vedeau statuile de bronz ale lui Ninos și ale Semiramidei, precum și cele ale guvernatorilor lor, ba chiar și statuia lui Zeus, pe care babilonienii îl numesc Belos [43]. Erau reprezentate și lupte și — de asemenea — scene de vînătoare, desfătătoare pentru cei ce le priveau.

IX. Apoi Semiramida și-a ales locul cel mai de jos al Babylonului și a săpat acolo un rezervor pătrat, a cărui latură era, fiecare, lungă de trei sute de stadii ; el era căptușit cu cărămizi arse și cu smoală și era adînc de treizeci și cinci de picioare. 2. În rezervor au fost aduse apele fluviului. S-a săpat apoi și un fel de tunel care lega între ele cele două palate. Bolta tunelului a fost făcută din cărămidă arsă, groasă de cîte patru coți și deasupra s-a pus un strat de smoală. Pereții bolții erau groși de douăzeci de cărămizi și înalți de douăsprezece picioare, socotiți pînă la partea de sus a bolții propriu-zise ; lărgimea avea cincispre-

zece picioare. *3.* După ce această construcție a fost terminată în șapte zile, fluviul fu din nou adus la vechea lui matcă, așa încît curgea acum pe deasupra tunelului, Semiramida putînd ajunge dintr-un palat în celălalt, fără să mai treacă peste fluviu. Tunelul a fost prevăzut, la cele două ieșiri, cu porți de metal care s-au păstrat pînă în vremea dominației perșilor. *4.* Apoi Semiramida înalță în mijlocul orașului un sanctuar [44] în cinstea lui Zeus, căruia babilonienii, așa cum am mai spus-o, îi zic Belos. Deoarece însă istoricii povestesc lucruri diferite în legătură cu templul, iar clădirea s-a năruit cu scurgerea vremii, nu ne este cu putință să spunem nimic precis despre el. Totuși, asupra unui lucru se învoiesc cu toții, și anume că templul era nespus de înalt și că de acolo chaldeenii cercetau stelele, fiindcă răsăritul și apusul stelelor puteau fi văzute bine, datorită înălțimii clădirii. *5.* Totul era construit din cărămidă arsă și din smoală, cu mare meșteșug și cu multă cheltuială. În partea cea mai de sus a clădirii regina așezase trei statui de aur, lucrate cu ciocanul : statuia lui Zeus, și statuile Herei și Rheei [45]. Cea dintîi îl înfățișa pe Zeus în picioare, ca și cum ar fi pornit în mers. Era înaltă de patruzeci de picioare și avea o greutate de o mie de talanți babilonieni [46]. Și statuia Rheei, care o înfățișa așezată pe un scaun de aur, avea aceeași greutate, iar lîngă genunchii ei stăteau doi lei, și alături se aflau șerpi de argint, de o neobișnuită mărime, avînd o greutate de treizeci de talanți fiecare. *6.* Hera stătea în picioare ; greutatea ei era de opt sute de talanți ; cu mîna dreaptă prinsese un șarpe, ținîndu-l de cap ; în mîna stîngă ținea un sceptru împodobit cu nestemate. *7.* În fața celor trei zeități se afla o masă de aur, lucrată cu ciocanul, lungă de patruzeci de picioare și lată de cincisprezece ; cîntărea cît cinci sute de talanți. Pe această masă erau așezate două pocaluri, avînd fiecare o greutate de treizeci de talanți ; mai erau și două vase slujind la jertfe — fiecare vas cîntărind trei sute de talanți. *8.* Se mai găseau acolo și trei cratere de aur : unul, al lui Zeus, cîntărind cît o mie două sute de talanți babilonieni, iar celelalte cîte șase sute de talanți fiecare. Toate acestea au fost mai tîrziu luate ca pradă de regii perșilor [47]. *9.* Palatele și celelalte clădiri au fost, unele, cu totul nimicite prin scurgerea vremii, iar altele sînt acum în ruină. Astăzi, doar o mică parte din orașul Babylon mai este locuită, iar cea mai mare parte, ce se află înlăuntrul zidurilor, a ajuns să fie țărînă.

X. Lîngă acropolă se înălțau grădinile suspendate, ce nu erau însă opera Semiramidei, ci a unui rege sirian trăind mai tîrziu și care le-a construit pentru desfătarea iubitei sale [48]. Acesta era de neam persan și tînjea după livezile de prin munții țării ei. Regele voi să imite frumusețile și relieful pămîntului persan, prin plantarea acestor grădini.

2. Ele aveau forma unui pătrat, ale cărui laturi erau lungi de patru plethri și se înălța ca o costișe de deal, în trepte, așa că totul lua înfățișarea unui teatru. 3. Cînd au fost construite terasele ce se înălțau una după alta, s-au construit sub ele galerii, pe care se sprijinea toată greutatea grădinilor, care pe măsură ce te apropiai de ele, încet, încet se ridicau una deasupra celeilalte. Cea din urmă galerie — cea mai de sus — era înaltă de cincizeci de coți și pe ea se sprijinea terasa cea mai înaltă, care avea aceeași înălțime ca și zidul cu crenele, împrejmuitor al orașului. 4. Fiecare zid, construit cu multe cheltuieli, avea o grosime de douăzeci și două de picioare; între două ziduri era întotdeauna o ieșire liberă de zece picioare. Peste fiecare terasă erau puse lespezi lungi de șaisprezece picioare și late de patru, iar deasupra lor se așternuse mai întîi un strat de trestii și smoală, în mare cantitate; 5. peste acest strat se aflau două rînduri de cărămizi arse, lipite între ele — strîns —, cu ghips, apoi urma încă un strat de plumb, ca umezeala pămîntului așezat deasupra să nu pătrundă jos la temelii; și, deasupra tuturor, era îngrămădit un strat gros de pămînt, îndeajuns de adînc, pentru ca cei mai mari copaci să-și poată înfige rădăcinile. Acest pămînt — după ce fusese nivelat — a fost sădit cu mulți pomi, stufoși și mari, ce desfătau ochii celor care îi priveau. 6. Și deoarece galeriile urmau una după alta, din ce în ce mai înalte, lăsau lumina să străbată prin deschizătura zidurilor, pe unde se putea ajunge la multele și împodobitele încăperi regești. Una din galeriile acestea avea o scobitură lăuntrică ce mergea de la temelie pînă sus; în această scobitură se aflau mașini care scoteau apa adusă din fluviu, în cantități mari; dar dinafară nimeni nu putea să bage de seamă ceva. Astfel a fost această grădină, dar care — cum am mai spus-o — a fost construită mult mai tîrziu.

XI. Semiramida a mai întemeiat și alte orașe de-a lungul fluviilor Eufrat și Tigru, unde aveau să se întîlnească negustorii care aduceau mărfuri din Media, din Paraitacene [49] și din toate ținuturile învecinate. Eufratul și Tigrul sînt cele mai de seamă fluvii ale Asiei, după Nil și Gange. Izvorăsc din Munții Armeniei, de la o depărtare de două mii cinci sute de stadii unul de celălalt. 2. Ele străbat Media și Paraitacene, pătrunzînd apoi în Mesopotamia, pe care o cuprind între ele; de aici i se trage și numele [50]. Apoi străbat Babylonia, pentru a se vărsa în Marea Roșie [51]. 3. Fiind atît de mari și curgînd pe un teritoriu așa de întins, fluviile sînt foarte folositoare negustorilor; de aceea, de-a lungul malurilor se înșiruie multe orașe îmbogățite prin comerț și care au contribuit la strălucirea Babylonului. 4. Din Munții Armeniei s-a adus, la porunca Semiramidei, un bloc de piatră, lung de o sută treizeci de picioare și gros de douăzeci și cinci. Acest bloc a fost cărat pînă la fluviu, cu

ajutorul multor catîri şi boi, şi aşezat pe o plută care l-a dus pe fluviu, în jos, pînă la Babylon ; acolo a fost aşezat pe strada cea mai de seamă, ca să-i uimească pe toţi trecătorii. Unii îi spun acestui bloc de piatră „obelisc", după formă, şi-l numără printre cele şapte minuni ale lumii.

XII. Dintre multele lucruri cu totul deosebite din ţara Babylonului, smoala produsă în mari cantităţi stîrneşte uimirea. Ea se găseşte din belşug, şi nu numai că a fost îndeajuns pentru înălţarea multor clădiri foarte mari — dar slujeşte şi oamenilor din popor care pot lua cît vor şi, punînd-o la uscat, o întrebuinţează apoi în locul lemnelor de foc [52]. *2.* Deşi nenumăraţi oameni iau smoală de aici, ea se află într-o cantitate atît de mare, încît pare a fi un izvor nesecat. Aproape de izvor mai este un altul ceva mai mic, din care ţîşneşte o apă fierbinte cu totul extraordinară. Ea împrăştie un abur greu de pucioasă în stare să ucidă pe loc orice vietate ce s-ar apropia. Moartea este năprasnică. Vietăţilor ce vin în preajma lui li se opreşte răsuflarea şi ele mor pe loc, atît e de cumplită puterea vaporilor care le asfixiază. Trupul se umflă de îndată şi începe a putrezi mai ales în dreptul plămînilor. *3.* De cealaltă parte a fluviului există un lac pe ale cărui maluri, de jur împrejur, poţi păşi ca pe pămîntul tare. Dar dacă cineva, necunoscînd locul, s-ar duce acolo, după ce ar înota scurtă vreme în apele lacului, odată ajuns la mijloc, ar fi tras la fund de o forţă necunoscută. Dacă omul nostru, vrînd să iasă din greaua lui situaţie, ar încerca să se întoarcă, nu mai poate scăpa, prins parcă de cineva care l-ar ţintui pe loc. Mai întîi, îi amorţesc picioarele, apoi coapsele, pînă la mijloc şi, la urmă de tot, corpul i se înţepeneşte şi este tras de ape. Cîteva clipe după aceea doar un cadavru apare la suprafaţă. Socot că sînt de ajuns cele spuse despre minunăţiile Babyloniei.

XIII. Semiramida, sfîrşind lucrările sale, porni cu o oaste mare împotriva Mediei. Ajungînd în apropierea munţilor cărora li se spune Baghistan [53], şi-a aşezat acolo tabăra şi a construit un parc cu o circumferinţă de doisprezece stadii. Parcul se afla într-un şes şi avea parte de un izvor aşa de bogat, încît apa lui era îndestulătoare pentru întreaga vegetaţie. *2.* Munţii Baghistan, care sînt consacraţi lui Zeus, mărgineau cu stîncile lor rîpoase, înalte de şaptesprezece stadii, o latură a parcului. În partea de jos a stîncilor, Semiramida a pus să se netezească piatra şi să se sculpteze pe ea chipul ei, arătînd-o înconjurată de o sută de lăncieri. De asemenea a poruncit să se scrie pe stîncă în limba siriană : „Semiramida, îngrămădind una peste alta şeile tuturor animalelor ce cărau poveri — urmînd oştile ei —, a făcut din ele în cîmpie un dîmb, pe care s-a urcat pînă în vîrful muntelui". *3.* Apoi, de acolo, a pornit-o la drum şi a ajuns la cetatea Chaon din Media. Acolo văzu pe un podiş înalt o stîncă uluitor de mare şi de înaltă. Ea a construit atunci un al

Celebrul rege Gudea din Lagoș.

Modelul de argint al unei bărci din Ur.

1		’a	11		ḫ	21		p
2		’e	12		ṭ	22		ṣ
3		’u	13		y	23		š
4		b	14		k	24		q
5		g	15		l	25		r
6		d	16		m	26		š
7		h	17		n	27		ś
8		w	18		s	28		t
9		z	19		c			
10		ḥ	20		ġ			

Scrierea cuneiformă

Nin sau Ninip, corespondentul asirian al lui Hercule, sub forma unui uriaş care stringe de git un leu (jos, stinga)

Figurină de lut reprezentînd o zeiţă din Uruk-Warka (dreapta, jos)

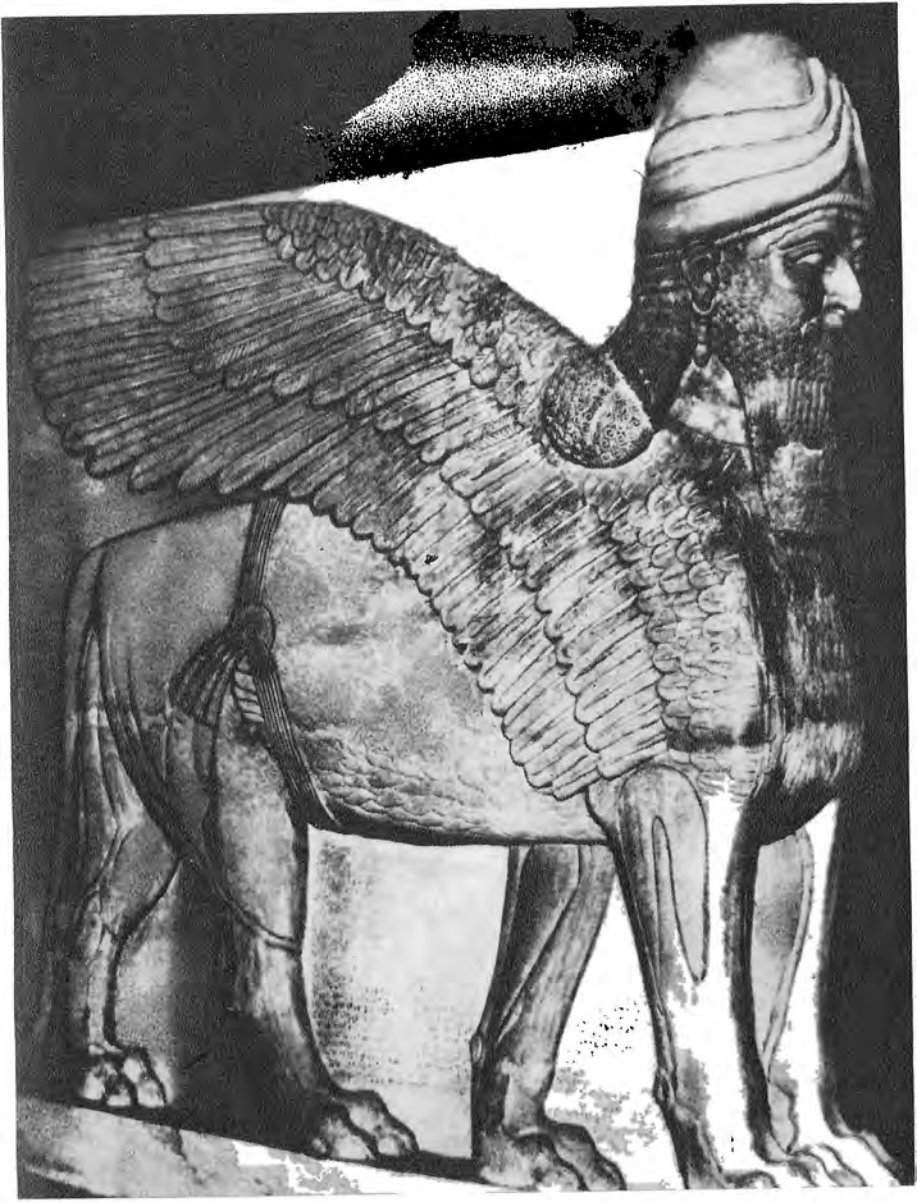

„Păzitor al uşii" din palatul asirian de la Nimrud-Kalach.

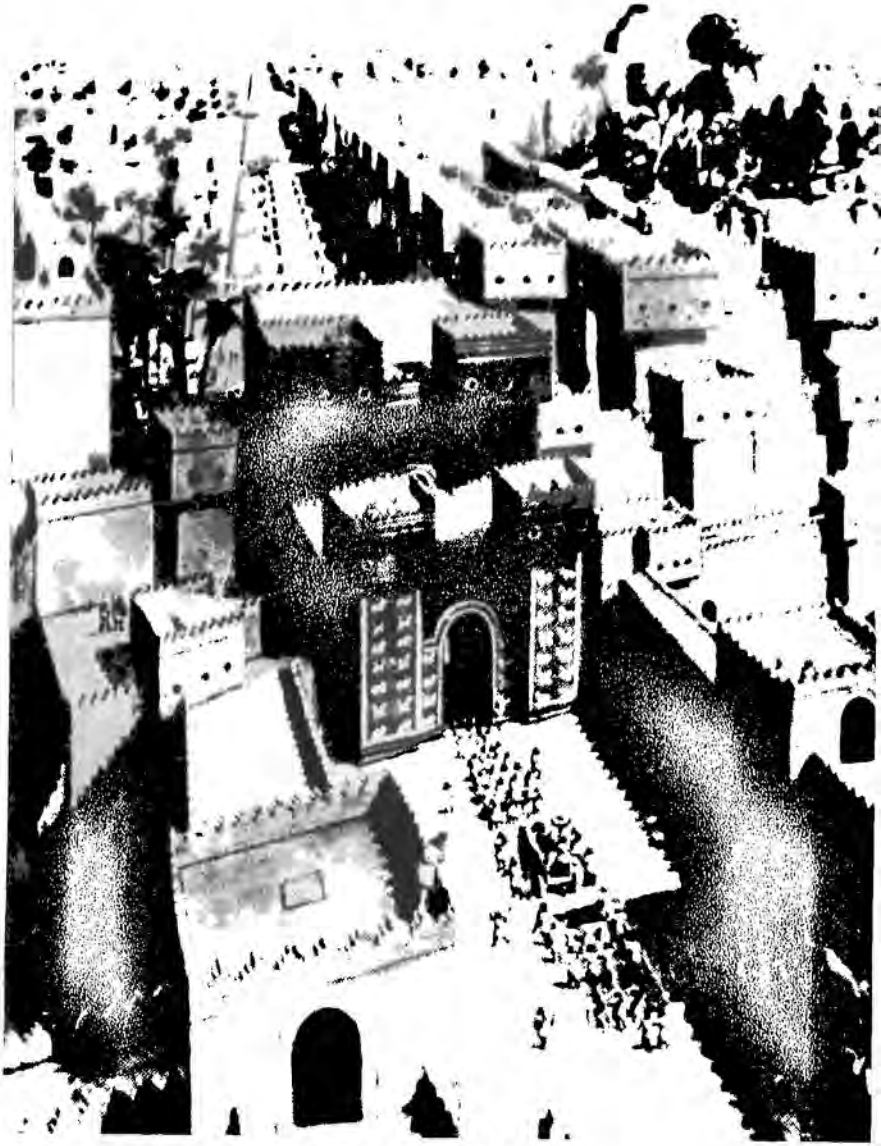

Reconstituirea intrării în oraşul Babilon în sec. VI. î.e.n.

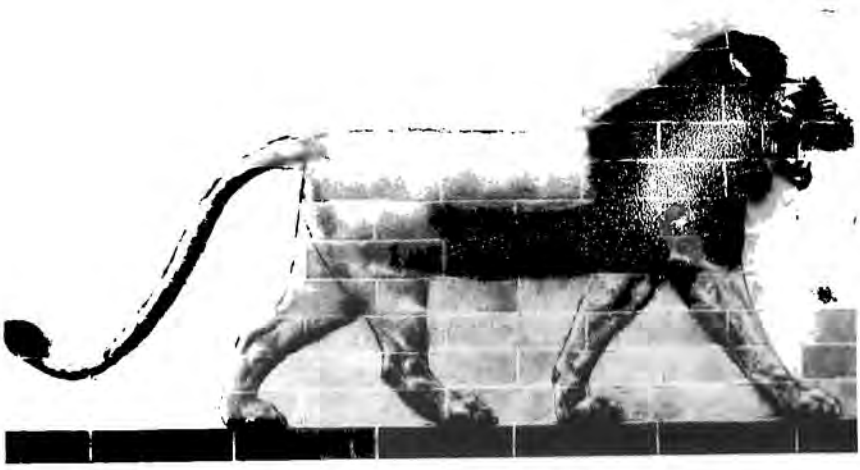

Relief din cărămidă emailată de la Babilon reprezentind un leu.

Pumnal de aur şi fildeş dintr-un templu de la Biblos, reprezentind animale şi oameni care se indreaptă spre rege (sec. XIX–XVIII i.e.n.).

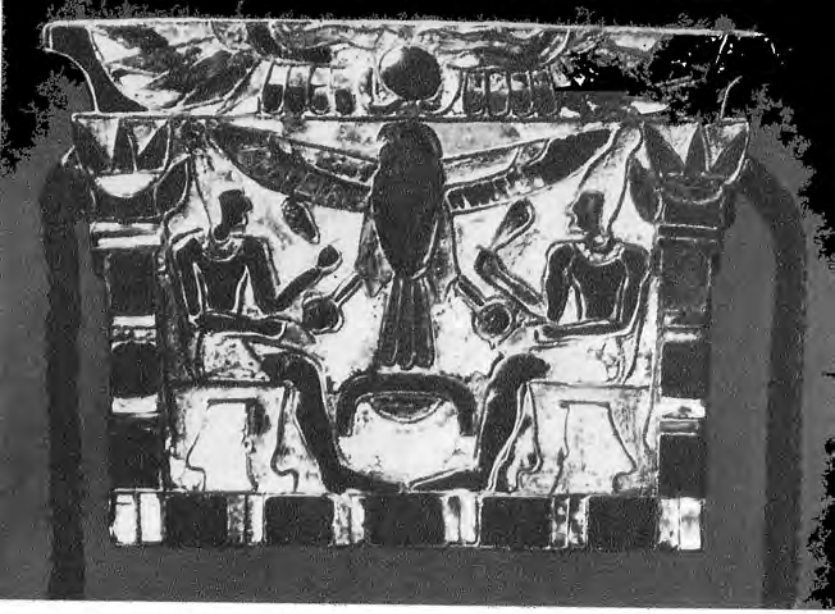

Pieptar al regelui Shemon Abi din Biblos (sec. XVIII i.e.n.).

Medalion în formă de trandafir. Inel cilindric cu pietre de lapis-lazuli. Două vase (toate din sec. IX. i.e.n.). Cuțitul cu decor geometric al regelui Shemon Abi din Byblos (sec. XVIII. i.e.n.).

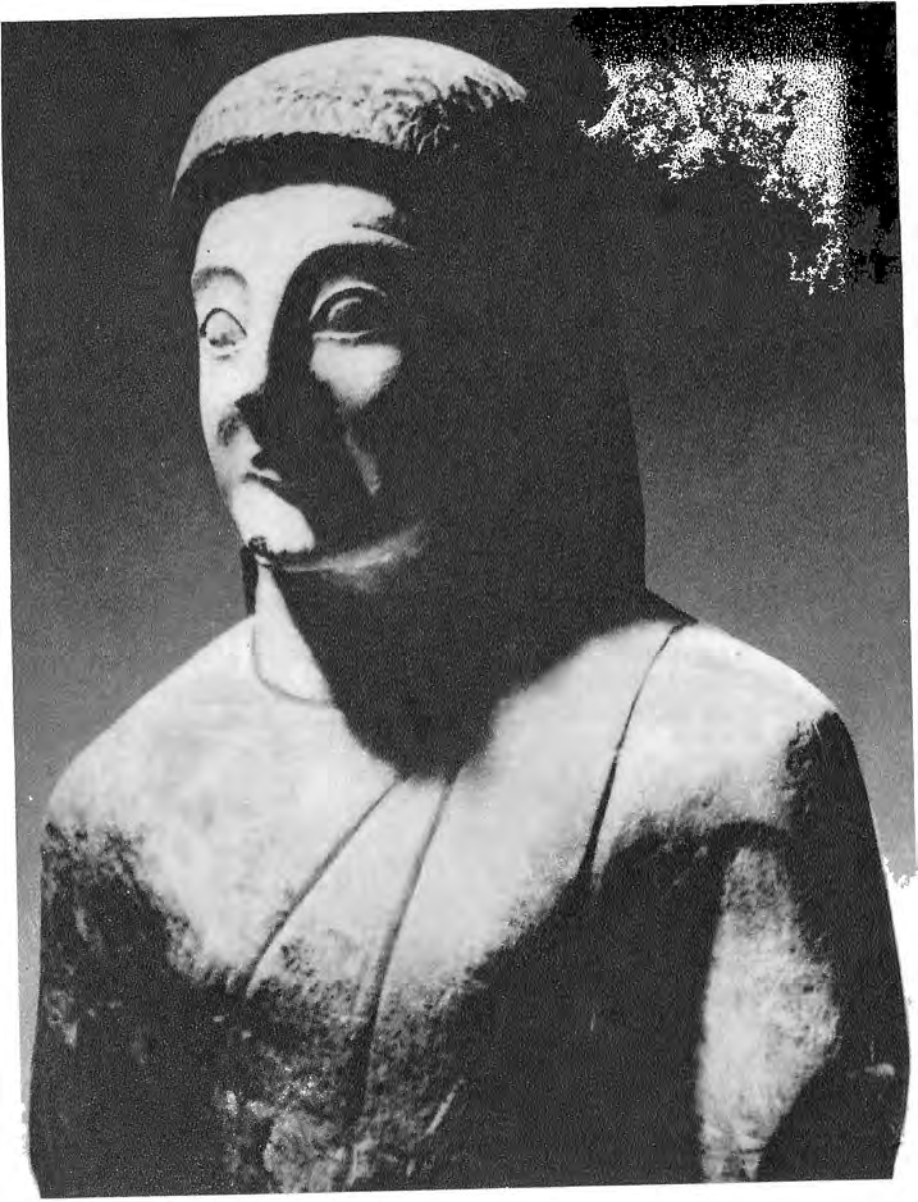

Bust de tip cipriot din templul lui Eshun de la Sidon.

Cupă feniciană de argint suflată cu aur, reprezentînd o cavalcadă cu o scenă de luptă în centru.

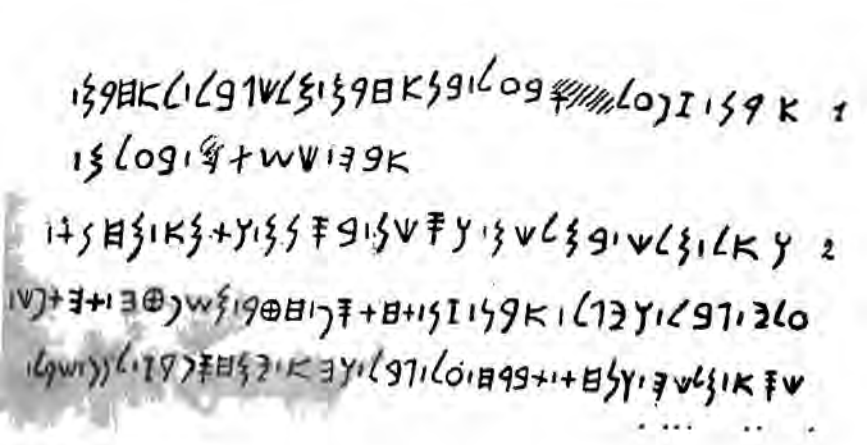

Inscripție feniciană de pe un sarcofag din sec. XIII i.e.n.

doilea parc neobişnuit de vast, în mijlocul căruia se găsea stînca ; pe stîncă Semiramida a înălţat clădiri foarte costisitoare, slujindu-i la desfătări ; de acolo ea putea vedea şi plantaţiile parcului şi întreaga ei oştire, care-şi aşezase tabără în cîmpie. *4.* În locul acesta, Semiramida zăbovi mult şi se bucură în fel şi chip. Ea nu mai vroia să se căsătorească, de teamă ca nu cumva să-şi piardă domnia ; alegea, în schimb, pe cei mai frumoşi ostaşi şi avea legături trupeşti cu ei ; apoi, le lua viaţa. *5.* Porni, după aceea, spre Ecbatana[54], şi, tot mergînd, ajunse la munţii Zarcaici. Munţii se întind pe mai multe stadii şi, fiind plini de rîpe şi de văgăuni, erai silit să faci un mare ocol, lungind drumul. Semiramida, în ambiţia ei, năzui să-şi ridice şi aici un monument nepieritor, scurtîndu-şi totodată drumul, şi puse să se dărîme stîncile şi să se umple prăpăstiile, construind o minunată cale care pînă în ziua de azi poartă numele Semiramidei. *6.* Ajungînd, în sfîrşit, la Ecbatana, cetate aşezată în cîmpie, îşi clădi acolo un minunat palat şi dovedi o grijă deosebită pentru cetate. Cum însă populaţia ducea lipsă de apă, căci prin vecinătăţi nu erau izvoare, Semiramida porunci să fie adusă aici apă din belşug — lucrare care cerea şi multă trudă şi multă cheltuială. *7.* La o depărtare de douăsprezece stadii de Ecbatana se afla un munte — numit Orontes —, neobişnuit de rîpos şi foarte înalt. Într-adevăr, el se înalţă ca un perete, pînă în vîrful căruia sînt douăzeci şi cinci de stadii. Deoarece de cealaltă parte a muntelui era un lac mare, care dădea într-un fluviu, Semiramida porunci să se străpungă muntele, la poalele lui. *8.* Canalul care-l străbătea era larg de cincisprezece picioare şi înalt de patruzeci, şi prin el se aduceau apele fluviului şi ale lacului. Şi astfel cetatea avu apă din belşug. Iată deci, cîte a săvîrşit Semiramida în Media.

XIV. De aici regina o porni spre Persia şi spre cetăţile pe care aceasta le stăpînea în Asia. A cerut pretutindeni să se străpungă munţi şi stînci abrupte, construind drumuri foarte costisitoare. Prin cîmpii ea a înălţat coline, ce trebuiau să slujească, unele, ca morminte pentru conducătorii ei săvîrşiţi din viaţă, iar altele, pentru a se clădi deasupra lor oraşe. *2.* Pe acolo unde îşi aşeza taberele, ea obişnuia să ridice movile, peste care, apoi, îşi aşeza cortul — aşa încît să poată îmbrăţişa cu privirea întregul lagăr din jurul ei. Şi iată, deci, pentru ce — pînă în zilele noastre — s-au păstrat în Asia multe aşezări făcute de ea, aşezări cărora şi astăzi li se spun lucrările Semiramidei. *3.* A cutreierat apoi întreg Egiptul şi a supus cea mai mare parte a Libyei, ducîndu-se la templul lui Ammon să-l întrebe despre sorocul sfîrşitului ei. Se povesteşte că răspunsul pe care l-a primit ar fi fost că ea va dispărea dintre oameni, că unele neamuri din Asia îi vor da slăvire aidoma celor nemuritori şi că aceasta va avea loc cînd însuşi fiul ei Ninyas va unelti

împotriva ei. *4.* Întorcîndu-se de acolo, Semiramida merse mai departe şi supuse cea mai mare parte a Etiopiei. Aici făcu popas, ca să poată vedea şi minunăţiile acestei ţări. Se spune că acolo s-ar afla un lac ca un pătrat, avînd un perimetru de o sută şaizeci de picioare ; apa este roşie ca miniul şi împrăştie un miros plăcut, asemănător vinurilor vechi. El ar mai avea şi o altă însuşire minunată. Oricine bea din apa lacului ajunge prada unei ciudate nebunii : se învinuieşte în auzul tuturor de toate greşelile pe care le-a săvîrşit şi pînă atunci le tăinuise.

XV. Îngropăciunea morţilor se face la etiopieni într-un chip cu totul deosebit. Îmbălsămînd cadavrul, ei topesc de jur împrejuru-i multă sticlă şi apoi aşază leşul lîngă un stîlp, în aşa fel ca oamenii care trec să-l poată vedea prin sticlă. Aşa ne povesteşte Herodot [55]. *2.* Ctesias din Cnidos însă arată că aceasta nu este decît o plăsmuire ; e adevărat — spune el — că etiopienii îmbălsămează trupul mortului, dar nu toarnă sticlă în jurul cadavrului. Căci — făcînd-o — ar urma ca mortul să fie ars şi atît de desfigurat încît nu mai poate fi asemuit cu ceea ce fusese în viaţă. *3.* De aceea, susţine Ctesias, etiopienii fac din aur o statuie, care e goală pe dinăuntru. În ea aşază mortul şi de-abia apoi toarnă sticlă în jurul statuii. Cînd totul este adus la mormînt, statuia de aur — asemănătoare celui răposat — se vede prin sticlă. *4.* În felul acesta, spune el, sînt înmormîntaţi cei bogaţi, pe cîtă vreme cei cu mai puţină dare de mînă au parte doar de o statuie din argint, iar săracii de una din pămînt ; sticla stă la îndemîna oricui, deoarece în Etiopia se face sticlă în cantităţi mari, fiind un lucru foarte obişnuit. *5.* Despre obiceiurile etiopienilor, ca şi despre lucrurile mai de seamă privitoare la această ţară şi care s-ar cere să fie ştiute, vom da lămuriri mai încolo, cînd vom povesti istoria etiopienilor şi legendele despre zeii lor [56].

XVI. Semiramida, după ce a orînduit toate în Etiopia şi Egipt, s-a întors din nou în Bactriana din Asia. Cum avea însă o mare oaste şi întrucît pacea domnea de mulţi ani, Semiramida era nerăbdătoare să mai săvîrşească isprăvi războinice. *2.* Aflînd că neamul inzilor este cel mai numeros dintre toate neamurile de pe acest pămînt şi că ţara lor este cea mai întinsă şi cea mai frumoasă, hotărî să pornească un război împotriva lor [57]. Pe vremea aceea, în India stăpînea regele Stabrobates, care avea o nesfîrşită oştire şi numeroşi elefanţi, minunat echipaţi, ca să împrăştie groază în luptă. *3.* India este o ţară deosebit de frumoasă. Numeroase fluvii o străbat şi, astfel, este udată din belşug, prilejuind în fiece an două recolte. Iată, aşadar, motivul pentru care găsesc aici atît de multe de-ale hranei, încît locuitorii au la îndemînă — în mari cantităţi — tot ce le este necesar. Niciodată, zice-se, nu s-ar fi auzit pe acolo despre foamete sau secetă, atît de prielnică este clima ţării. *4.* India

are și nespus de mulți elefanți, care întrec cu mult — ca mărime și putere — pe cei din Libya. Se află de asemeni, aur, argint, fier și aramă. Și în afară de toate acestea, mai găsim în India felurite nestemate, desfătătoare pentru ochi și pricină de avuții. Semiramida — pe care descrierea tuturor acestor lucruri o ademenise — simți imboldul să pornească împotriva inzilor, cu toate că ei nu-i pricinuiseră vreodată un rău. *5.* Și deoarece regina înțelegea că, pentru atare ispravă, era nevoie de foarte mulți ostași, trimise vestitori în toate provinciile și porunci cîrmuitorilor să înroleze pe tinerii cei mai de nădejde, numărul cerut socotindu-se după mărimea populației. Dădu ordin să li se facă tuturor armuri noi, urmînd ca toți ostașii să se înfățișeze la sfîrșitul celui de al treilea an la Bactra cu aceste armuri și minunat echipați. *6.* Mai ceru să fie aduși constructori de corăbii din Fenicia, din Siria, din Cipru și din celelalte țări mărginașe cu marea ; apoi le făcu rost de mult lemn poruncindu-le să construiască corăbii ce puteau pluti pe fluvii și se puteau și desface. *7.* Indusul, cel mai mare fluviu din aceste regiuni și, totodată, hotar al împărăției Semiramidei, pentru a fi trecut și apărat împotriva inzilor — dacă aceștia ar fi vrut să năvălească —, avea nevoie de un mare număr de corăbii, care să le fie dușmanilor stavilă. Cum însă prin vecinătatea fluviului nu se afla nici o pădure, corăbiile trebuiau aduse pe uscat din Bactriana. *8.* Semiramida, informată că inzii îi sînt cu mult superiori datorită elefanților, s-a gîndit să găsească un mijloc de a-i întrece, în nădejdea că astfel are să-i înspăimînte pe inzi, care își închipuiau că nu mai sînt pe lume alți elefanți decît ai lor. *9.* Porunci deci să se caute trei sute de mii de boi negri. Carnea le-o dădu meseriașilor și slujitorilor cărora li se ceruse să facă aceste plăsmuiri, iar pieile au fost cusute și apoi au fost împăiate în așa fel încît să se creadă că ar fi cu adevărat elefanți. Fiecare plăsmuire avea înlăuntrul ei un om, care-o conducea ; și mai avea o cămilă care-o purta, așa încît — privind-o — de la o oarecare depărtare — erai încredințat că ai de-a face cu un elefant. *10.* Oamenii ce s-au îndeletnicit cu închipuirea acestor făpturi locuiau într-o curte împrejmuită cu ziduri, avînd porți bine străjuite, în așa fel încît nimeni nu putea să iasă sau să intre. Aceste măsuri au fost luate pentru ca din afară să nu se vadă ce se întîmplă și să nu poată ajunge pînă la inzi vreun zvon despre toate acestea.

XVII. Lucrarea corăbiilor și a animalelor se sfîrși în doi ani ; iar, în anul al treilea, Semiramida puse să se adune în Bactriana trupe de pretutindeni. Se strînseseră astfel, după spusele lui Ctesias din Cnidos, trei milioane de pedestrași, cinci sute de mii de călăreți și o sută de mii de care de luptă. *2.* Mai erau tot atîția călăreți pe cămile, înarmați cu săbii lungi de patru coți. Semiramida construise două mii de corăbii ce se puteau desface și făcuse rost de cămile trebuitoare pentru a căra corăbiile

pe uscat. Elefanții cei plăsmuiți erau purtați pe cămile, cum am spus mai sus. Soldații se apropiau cu caii lor de ei, ca să-i obișnuiască cu priveliștea lor — ca nu cumva să se înspăimînte de înfățișarea sălbatică a acestor dihănii. *3.* Tot așa a făcut și regele macedonenilor, Perseu[58], mulți ani mai tîrziu, înainte de lupta hotărîtoare cu romanii, care aveau elefanți aduși din Libya ; dar nici acestuia și nici Semiramidei truda și șiretlicul nu le-au fost de nici un folos în luptă — așa cum vom vedea, cu toată amănunțimea, în povestirea ce urmează. *4.* Regele inzilor, Stabrobates, aflînd ce nemaivăzute pregătiri de război se făcuseră, s-a grăbit să întreacă pe Semiramida în toate privințele. *5.* Mai întîi a construit patru mii de corăbii din trestie. În apropierea rîurilor și a mlaștinilor ei, India produce foarte multă trestie[59], atît de groasă încît un om abia o poate cuprinde. Se povestește despre corăbiile construite din această trestie că ar fi fost extrem de folositoare, deoarece materialul nu putrezește. *6.* O mare grijă a avut-o regele pentru echiparea soldaților și, ca să izbutească, a cutreierat întreaga Indie, strîngînd o armată ce a întrecut cu mult pe cea a Semiramidei. *7.* Apoi a prins elefanți sălbatici și a sporit astfel numărul celor care-i stăteau la îndemînă, pregătindu-i pe toți minunat de bine pentru a stîrni groaza în timpul luptei ; și iată, deci, pentru ce, atunci cînd porniră cu toții să lupte, astfel pregătiți și cu toată încărcătura dusă de animale pe spatele lor, păreau a fi o putere căreia nimeni nu i s-ar fi putut împotrivi.

XVIII. Cînd totul fuse pregătit pentru începerea războiului, regele trimise soli Semiramidei, care pornise la drum, aducîndu-i învinuirea că îl înfrunta în luptă fără ca el să-i fi pricinuit vreodată un rău. În răvașele trimise îi mai spunea — printre alte ocări — că ea duce o viață de curtezană și o amenința, luîndu-i martori pe zei, că — biruind-o — o va răstigni. *2.* Semiramida însă, după ce citi scrisoarea, rîse de cele scrise spunînd că regele inzilor are să-i cunoască destoinicia după ce îi va vedea faptele. Cînd ea ajunse cu întreaga-i oștire la fluviul Indus, găsi corăbiile vrăjmașilor pregătite de luptă. *3.* Atunci regina porni corăbiile ei și, după ce urcă în ele corăbieri vînjoși, începu o luptă navală la care lua parte cu rîvnă și pedestrimea, orînduită pe mal. *4.* După o cruntă încleștare care ținu multă vreme, amîndouă taberele străduindu-se să dobîndească biruința, a învins Semiramida în cele din urmă, nimicind o mie de corăbii și luînd mulți prizonieri. *5.* Înflăcărată de izbînda ei, regina atacă insulele și orașele aflate pe ele și luă în robie pe toți locuitorii — ajungînd să aibă astfel o sută de mii de prizonieri. Atunci, regele inzilor își retrase oastea de pe malul fluviului, prefăcîndu-se că se îndepărtează de frică ; de fapt vroia să-l ademenească pe dușman să treacă apele fluviului pe partea cealaltă. *6.* Semiramida, văzînd că toate planurile îi reușesc, construi cu multă cheltuială un mare pod, pe care

trecu armata. Pentru paza podului, lăsă şaizeci de mii de oameni, iar cu celelalte trupe porni în urmărirea inzilor, punînd înaintea oştilor dihăniile plăsmuite. Planul ei era ca iscoadele vrăjmaşilor să vestească regelui că Semiramida sosea, urmată de un mare număr de elefanţi. *7.* Şi nu s-a înşelat. Nimeni nu şi-a putut explica numărul elefanţilor vestiţi de cercetaşii ce fuseseră trimişi să iscodească duşmanii. Nimeni nu putea înţelege de unde adusese Semiramida un număr atît de mare din aceste puternice animale. *8.* Totuşi, înşelăciunea se dete curînd în vileag, din pricina faptului că unii străjeri de noapte ai Semiramidei fuseseră prinşi nesocotindu-şi îndatoririle. Atunci ei, de frica pedepsei ce-i aştepta, trecură la vrăjmaşi şi le dezvăluiră vicleşugul. Faptul stîrni îndrăzneala regelui. Vesti ostaşilor săi plăsmuirile înfăptuite, apoi se întoarse împotriva asirienilor, după ce-şi rîndui oştile de luptă.

XIX. Şi Semiramida se pregătea şi, cînd cele două armate se apropiară una de alta, Stabrobates, regele inzilor, aşează cu mult înaintea liniei de bătaie cavaleria cu carele de luptă. *2.* Regina ţinu însă cu tărie piept atacului ; caii inzilor însă se înspăimîntară de falşii elefanţi, aşezaţi în faţa armatei, la o depărtare egală unul de celălalt. *3.* Fiindcă de la distanţă ei păreau aidoma elefanţilor adevăraţi, pe care caii inzilor erau deprinşi să-i vadă, îi atacară fără nici o frică. Dar cînd ajunseră în apropierea lor, îi izbi un miros cu totul neobişnuit şi dealtfel se deosebeau foarte mult de elefanţii cei adevăraţi, drept care caii se tulburară [60] foarte tare. *4.* De aceea, mulţi dintre călăreţii inzilor se prăbuşiră la pămînt, iar ceilalţi — caii lor nemaiascultînd de hăţuri — erau duşi de-a dreptul în mijlocul duşmanilor. Semiramida, care lupta în mijlocul unei cete de oşteni aleşi, folosi cu dibăcie împrejurarea prielnică şi puse pe fugă duşmanul. Deşi inzii se retrăgeau spre falanga lor, regele Stabrobates nu-şi pierdu cumpătul şi, pornind pedestraşii împotriva asirienilor, trimise şi el în fruntea oştilor ceata elefanţilor săi. El însuşi, conducînd aripa din dreapta, era urcat pe cel mai vînjos dintre elefanţi, vîrînd spaima în vrăjmaşi şi stîrnind vălmăşagul. Apoi, regele porni spre toiul luptelor şi ajunse din întîmplare chiar în faţa reginei. *5.* Şi, pe cînd elefanţii soseau cu toţii în urma lui, oastea Semiramidei nu se mai putu împotrivi tăriei şi cutezanţei lor. Elefanţii răsturnară, rînd pe rînd, tot ce le stătea în cale. *6.* Într-o baie de sînge zdrobeau pe unii sub picioarele lor, pe alţii îi sfîşiau cu colţii, azvîrlind pe cei mai mulţi cu puternicele lor trompe. Nenumăraţi morţi acopereau cîmpul cu leşurile lor, şi o spaimă cumplită îi cuprinse pe ostaşi. Nimeni nu mai îndrăznea să se împotrivească, păstrîndu-şi rînduiala. *7.* Şi, cînd întreaga oaste o rupse la fugă, regele inzilor se năpusti asupra reginei. Mai întîi, zvîrli o săgeată şi o răni la braţ ; apoi aruncă o suliţă care o lovi în spate. Dar cum suliţa

o atinsese doar uşor şi rana nu era adîncă, Semiramida izbuti să fugă călare, lăsînd în urma ei animalul care o urmărea. *8.* Fugeau cu toţii spre pod şi o mulţime de oameni se îndesau pe un loc atît de strîmt, încît cea mai mare parte dintre oşteni piereau călcaţi în picioare de tovarăşii lor de luptă, ori erau striviţi în cumplitul vălmăşag de călăreţi şi pedestraşi, pe cînd inzii veneau pe urmele fugarilor. Se iscă pe pod o groaznică îmbulzeală. Şi dintr-o parte şi din cealaltă oamenii se prăvăleau în fluviu. *9.* Cînd ostaşii Semiramidei, cei rămaşi în viaţă, izbutiră să treacă fluviul, regina, văzîndu-şi rămăşiţele armatei în siguranţă, porunci să fie tăiate legăturile podului, astfel încît se prăbuşi acesta şi nenumăraţi inzi fură zvîrliţi în apele cele repezi. Toţi îşi găsiră moartea, iar Semiramida ajunse la adăpost, ferită de vrăjmaşii ce nu mai erau în stare să treacă fluviul. *10.* Regele inzilor, căruia i se arătaseră semne cereşti — pe care zodierii i le deslușiseră povăţuindu-l să nu treacă dincolo de ape —, rămase cu braţele încrucişate ; iar Semiramida, făcînd un schimb de prizonieri, se întoarse în Bactra, după ce pierduse două treimi din oaste.

XX. Puţin timp după aceea, Ninyas, fiul Semiramidei, puse la cale uciderea ei, printr-un eunuc ; atunci ea îşi aduse aminte de oracolul lui Ammon [61] şi, fără să-l pedepsească pe cel ce urzise omorul, îi încredinţă domnia, poruncind guvernatorilor să se supună noului stăpîn. Apoi, regina se făcu deodată nevăzută, lăsîndu-i pe oameni să creadă că s-ar fi dus la zei, după cum fusese prevestirea oracolului. *2.* Unii scriitori povestesc o legendă, potrivit căreia Semiramida s-ar fi prefăcut într-un porumbel, luîndu-şi zborul împreună cu multe alte asemenea păsări care se aşezaseră deasupra locuinţei sale ; de aceea şi asirienii cinstesc porumbelul [62] ca pe o zeitate, căci se spune că porumbeii i-ar fi adus Semiramidei nemurirea. Această femeie, care a domnit peste toate neamurile Asiei, în afară de inzi, şi-a sfîrşit viaţa la vîrsta de şaizeci şi doi de ani, după o domnie de patruzeci şi doi de ani. *3.* Tot ce-am povestit privitor la Semiramida ne-a înfăţişat istoricul Ctesias din Cnidos ; alţi istorici însă, printre care Athenaios [63], istorisesc despre ea că ar fi fost o curtezană fermecătoare, de a cărei frumuseţe se îndrăgostise regele asirienilor. *4.* La început, nu i se dădu în palat prea multă cinste ; dar mai apoi ajunse soţia legiuită a regelui pe care-l înduplecă să-i încredinţeze domnia pentru cinci zile. *5.* Cînd a luat sceptrul în mînă şi a îmbrăcat haina regească, în ziua întîia, a dat un ospăţ strălucit, folosind acest prilej pentru a-i hotărî pe mai-marii oştirii şi pe bărbaţii de vază să fie de partea ei. În ziua următoare, cînd mulţimea şi dregătorii de frunte i s-au plecat ca unei regine, Semiramida îşi zvîrli soţul în închisoare şi, cum era o femeie cutezătoare şi în stare să săvîrşească lucruri mari, luă în mîini

cîrma țării, domnind pînă la bătrînețe. Astfel făptui multe și însemnate lucruri. Iată, așadar, cum se bat cap în cap știrile pe care ni le dau istoricii despre Semiramida.

XXI. După moartea ei, domnia o luă Ninyas, fiul Semiramidei și al lui Ninos, și cîrmui în pace — căci nimic nu-l atrăgea către o viață de lupte și de primejdii, atît de îndrăgită de maică-sa. *2.* Își petrecea tot timpul în palat, unde nimeni nu-l vedea, în afară de concubinele sale și de eunuci ; și nu rîvnea decît la o viață de desfătări și huzur, ocolind întotdeauna tot ce ar putea să-l tulbure ori să-l frămînte, deoarece era încredințat că cea mai mare fericire a domniei este bucuria plăcerilor. *3.* Pentru asigurarea stăpînirii lui și ca să insufle teamă supușilor săi, aduna în fiecare an un anumit număr de soldați, cu o căpetenie în fruntea lor. *4.* Și astfel aceștia alcătuiau o oaste, pe care el o ținea în afara orașului unde își avea scaunul domniei, și-l desemna cîrmuitor — la fiecare din seminţiile supuse lui — pe acela care-i dovedea cea mai mare supunere. La capătul fiecărui an chema din nou, de la toate neamurile, același număr de soldați și-i trimitea pe cei dinaintea lor înapoi la vatră. *5.* Urmînd astfel, el făcu în așa fel ca toți cei pe care-i cîrmuia să fie înfricoșați, cînd vedeau că el are la îndemînă — tot timpul — o armată puternică, adunată sub cerul liber și gata să pedepsească pe cel care s-ar fi răzvrătit împotriva lui. *6.* Schimbarea anuală a trupelor a plănuit-o în așa fel ca ele să se întoarcă în patrie în fiecare an, mai înainte ca strategii și ceilalți ostași să se fi cunoscut prea bine între ei : o rămînere mai îndelungată sub arme dădea conducătorilor iscusință în meșteșugul războiului și le sporea semeția, prilejuindu-le deseori răzvrătiri și făcîndu-i să unelteaască împotriva suveranului. *7.* Prin faptul că nu-l vedea nimeni din afara palatului el izbuti să-și ascundă viața desfrînată, și toți îl slăveau ca pe zeu, ce nu se arăta privirilor și despre care nimeni n-ar fi îndrăznit să rostească vreun cuvînt lipsit de smerenie. El numea căpetenii satrapi, administratori și judecători în toată țara și — îndeobște — orînduia lucrurile cum socotea că-i este mai de folos. Astfel și-a petrecut întreaga viață în orașul Ninive. *8.* Și ceilalți regi au luat pildă de la el, tronul moștenindu-se din tată în fiu, vreme de treizeci de generații, pînă la Sardanapal [64]. În timpul domniei [65] acestuia, stăpînirea a trecut de la asirieni la mezi, după ce primii o avuseseră vreme de o mie trei sute de ani [66], așa cum ne lămurește Ctesias din Cnidos, într-a doua carte a sa.

XXII. Nu cred să fie nevoie de a mai înșirui numele tuturor regilor, nici de a arăta cît a ținut domnia fiecăruia, pentru că ei nu au săvîrșit nimic vrednic de a fi amintit. Se pomenește doar ajutorul pe care asirienii l-au trimis troienilor, sub conducerea lui Memnon — fiul lui Tithonos. *2.* În vreme ce Teutamos — al douăzecelea rege după

Ninyas, fiul Semiramidei — domnea asupra Asiei, se povesteşte că elenii au pornit împotriva Troiei, sub conducerea lui Agamemnon. Pe atunci, şi de mai bine de o mie de ani, asirienii stăpîneau în Asia. Priam, care domnea în Troia şi era supusul [67] regelui asirienilor, fiind copleşit de război, porni o solie, să-i ceară ajutor. Teutamos i-a trimis zece mii de etiopieni şi tot atîţia locuitori din Susiana, împreună cu două sute de care de luptă ; în fruntea acestei oştiri el rîndui pe Memnon, fiul lui Tithonos. *3.* Tithonos, care în vremea aceea era căpetenia oştilor din Persia, se bucura în ochii regelui de o trecere mai mare decît toţi guvernatorii de atunci, iar Memnon — în floarea vîrstei — se deosebea mai ales prin vitejie şi prin sufletul său ales. Tot el a clădit — zice-se — şi palatul regal în cetăţuia din Susa, palat care a durat pînă în vremea stăpînirii persane şi i s-a spus — după Memnon — „memnonic". Şoseaua care se numeşte încă şi astăzi „drumul lui Memnon" avea să fie tot o înfăptuire a sa. *4.* Dar etiopienii din vecinătatea Egiptului pretind că bărbatul acesta era de fel din ţara lor ; acolo s-ar fi născut. Ei mai arată şi un vechi palat care — după spusa lor — se cheamă pînă astăzi „memnonic". *5.* Oricum, — zice-se — Memnon a venit, cu douăzeci de mii de pedestraşi şi cu două sute de care de luptă, în ajutorul troienilor. El smulse admiraţia tuturor prin vitejia sa, doborînd în luptă mulţi eleni ; pîndit însă în cele din urmă de către tesalieni, el a fost ucis. Se povesteşte că leşul i l-ar fi luat etiopii, arzîndu-l ; iar rămăşiţele lui Memnon i le-au adus lui Tithonos. Iată, deci, — ne-o spun barbarii — ce fel de lucruri sînt istorisite în cărţile regilor, cu privire la Memnon.

XXIII. Sardanapal însă, al treizecelea şi cel din urmă [68] din şirul regilor care au urmat lui Ninos, întemeietorul împărăţiei asirienilor, şi-a întrecut toţi înaintaşii prin viaţa lui de huzur şi desfrînări [69]. Nu numai că nimeni nu-l vedea în afara zidurilor palatului, dar chiar şi acolo el îşi ducea traiul aidoma unei femei ; mai toată vremea şi-o trecea în mijlocul ibovnicelor sale, ţesînd purpură şi torcînd lîna cea mai subţire. Purta veşmînt femeiesc şi îşi dădea pe obraz şi pe trup cu sulimanuri şi cu tot felul de dresuri folosite de muieri. Ajunse a fi mai molatec decît cele care îşi trec timpul în desfrîu. *2.* Pînă şi glasul i se schimbase de parcă era al unei femei, pe cînd la ospeţe mereu se lăcomea la cele mai gustoase mîncăruri şi băuturi. Se desfăta, iubindu-se atît cu bărbaţi cît şi cu femei, fără măsură şi fără ruşine şi nici nu-i păsa de ce s-ar fi putut spune despre purtarea lui. *3.* În desfrîu-i neruşinat şi patima-i cea mai nelegiuită pentru plăcerile trupului, el a mers atît de departe încît şi-a întocmit un cîntec de înmormîntare şi a poruncit urmaşilor săi ca după moarte să-i fie scris pe mormînt. A fost compus în limba barbarilor ; mai tîrziu iată cum a fost tradus de un elen : „Eşti doar un muritor ! Ţine bine minte şi dă-te cu totul vieţii de desfăţ, sporindu-ţi pati-

mile. Căci celui mort nu-i mai este dată bucuria. Eu nu mai sînt decît țărînă, eu, cel ce am fost regele măreţului oraş al lui Ninos. M-am ales doar cu ce am mîncat, cu destrăbălările mele şi cu plăcerile pe care mi le-a prilejuit iubirea ; toate celelalte bunuri, pe care oamenii le cred că-s fericire, s-au dus". *4.* Un om ce gîndea şi trăia în felul acesta[70] trebuia nu numai să sfîrşească ruşinos, dar şi să tragă după sine, ducînd-o la pieire, împărăţia asirienilor, ce dăinuise mai mult decît toate împărăţiile despre care s-a pomenit vreodată.

XXIV. Un oarecare Arbaces[71], de neam med — om viteaz şi cu noblețe sufletească —, era căpetenia mezilor ce-au fost trimişi odată pe an la Ninive. În lagăr el s-a împrietenit cu comandantul babilonienilor, care l-a îmboldit stăruitor să pună capăt odată stăpînirii asirienilor. *2.* Acesta din urmă se numea Belesys[72] şi era unul dintre cei mai de seamă dintre preoţii cărora babilonienii le spun chaldei. Foarte iscusit în tainele astrologiei şi în arta de a prezice viitorul, el prorocea multora cele ce aveau să se întîmple şi nu dădea greş. Stîrnise, cu acest dar, mare admiraţie. Astfel, proroci prietenului său, căpeteniei mezilor, că, fără doar şi poate, acesta va ajunge rege al ţinuturilor al căror stăpînitor era Sardanapal. *3.* Arbaces, lăudîndu-l, i-a făgăduit că-l va face cîrmuitorul Babylonului, dacă totul va ajunge la bun sfîrşit. Apoi, ca şi cum ar fi fost inspirat de o zeitate, prinse să se sfătuiască cu căpeteniile celorlalte neamuri, pe care el, foarte stăruitor, căuta să-i cîştige pentru planurile sale şi să-i facă pe toţi prieteni, chemîndu-i la ospeţe şi la sindrofii. *4.* Şi-a mai dat oseneală a-l vedea mai de aproape pe rege şi a cerceta felul lui de viaţă. Prin mijlocirea unui eunuc, căruia i-a dăruit un vas de aur, a fost primit de Sardanapal şi, după ce şi-a dat seama de viaţa lui desfrînată, de apucăturile sale femeieşti şi de faptul că îndrăgea într-atîta îndeletnicirile femeilor, l-a dispreţuit, socotindu-l om de nimic — fiind astfel întărit în nădejdile pe care i le dăduse chaldeeanul. *5.* În cele din urmă, se legă prin jurămînt cu Belesys ca el să-i răzvrătească pe mezi şi pe perşi, iar Belesys să-i înduplece pe babilonieni să ia şi ei parte la răscoală, avîndu-i de partea lor pentru ceea ce îşi puseseră în gînd să făptuiască — cum şi pe regele arabilor, al cărui prieten era. *6.* Cînd s-a sfîrşit anul serviciului lor militar şi au venit alţii să-i înlocuiască, cei care stătuseră pînă atunci acolo au fost — după cum era obiceiul — trimişi la vatră, fiecare în ţara lui. Arbaces îi făcu pe mezi să pornească atacul pentru a răsturna stăpînirea asirienilor, iar pe perşi să ia parte la uneltirile lui. În felul acesta şi-ar fi cîştigat libertatea. Tot aşa şi Belesys îi hotărî pe babilonieni să lupte pentru eliberarea lor. El trimise apoi soli în Arabia, cîştigîndu-l de partea lui pe mai-marele localnicilor, care-i era prieten. *7.* După ce se scurse încă un an, s-au în-

dreptat cu toţii, spre Ninive, cu un număr mare de ostaşi, adunaţi, chipurile, ca să facă schimbul obişnuit de trupe, dar — de fapt — pentru a răsturna stăpînirea asiriană. Cînd s-au adunat la un loc hotărît cele patru neamuri mai sus amintite, numărul luptătorilor se ridică la patru sute de mii. Alcătuiră atunci o tabără ostăşească şi se sfătuiră între ei ce aveau de făcut pentru a birui.

XXV. Îndată ce Sardanapal prinse de veste că ei se răzvrătiseră, trimise împotriva lor trupele ce-i sosiseră de la celelalte neamuri; în cea dintîi bătălie, în cîmpie, îi birui pe răsculaţi, care pierdură mulţi oameni, urmăriţi de duşmani pînă la un munte aflat la o depărtare de şaptezeci de stadii de Ninive. *2.* Dar, mai apoi, ei coborîră iarăşi în cîmpie, pregătindu-se de luptă. Sardanapal şi-a aşezat oastea în linie de bătaie, vestind mai înainte întregului lagăr duşman că acela care îl va omorî pe medul Arbaces va primi două sute de talanţi de aur, iar cine îl va prinde viu are să primească o sumă de două ori pe atîta şi va fi numit guvernator al Mediei. *3.* Acelaşi lucru l-a făgăduit şi aceluia care l-ar omorî pe babilonianul Belesys sau l-ar aduce viu. Deoarece nimeni nu dădea urmare spuselor lui Sardanapal, acesta porni lupta în care fură omorîţi mulţi răsculaţi — iar cei care au scăpat fură urmăriţi pînă în munţi. *4.* Oamenii din preajma lui Arbaces, deznădăjduiţi după înfrîngere, şi-au chemat într-o adunare prietenii şi s-au sfătuit asupra celor mai bune măsuri de urmat. *5.* Cei mulţi pretinseră că oamenii trebuiau să se întoarcă în ţara lor, să ocupe poziţii întărite şi, totodată, să facă rost de toate cele necesare unui război. Dar babilonianul Belesys susţinu că zeii îi făgăduiesc prin semne cum că, prin strădanie şi trudă, ei vor putea duce totul la bun sfîrşit. Şi i-a îndemnat pe toţi, cum se pricepea mai bine, să stea locului şi să înfrunte primejdiile. *6.* În a treia luptă, regele ieşi iarăşi învingător şi ocupă tabăra răsculaţilor, urmărindu-i pînă la hotarele Babylonului. Arbaces se azvîrli, cu o îndrăzneală vrednică de toată admiraţia, în focul luptelor şi ucise mulţi asirieni, fiind el însuşi rănit. *7.* Cum răsculaţii sufereau mereu înfrîngeri, căpeteniile pierdură orice nădejde, nu mai credeau în biruinţă şi ei se pregăteau acum să plece înapoi, fiecare în ţara lui. *8.* Belesys, care veghease însă toată noaptea sub cerul liber şi privise cu luare-aminte stelele, celor care nu mai vedeau nici o nădejde le-a spus sus şi tare că, dacă ei ar vrea să mai aştepte încă cinci zile, fără a întreprinde nimic în acest răstimp, le vor veni într-ajutor oşti nechemate de ei şi, în chip uimitor, totul are să se schimbe în bine. Prorocirea era întemeiată pe cunoaşterea stelelor şi el tălmăcea ceea ce zeii vesteau. Cu stăruinţă le ceru celor deznădăjduiţi să mai rămînă doar cinci zile, pentru ca — în chipul acesta — să se dovedească atît meşteşugul său, cît şi bunăvoinţa zeilor.

XXVI. Belesys izbuti să-i facă pe toţi a-şi schimba hotărîrea, aşteptînd sorocul pe care îl vestise. Sosi atunci un sol cu ştirea că o armată, venită din Bactriana — trimisă în ajutorul regelui —, înainta cît se poate de repede şi se afla prin apropiere. 2. Cei din jurul lui Arbaces hotărîră să le iasă înainte pe cel mai scurt drum, luînd cu ei pe cei mai vînjoşi şi mai sprinteni soldaţi, ca să-i silească prin arme, dacă nu se vor lăsa înduplecaţi prin vorbe, să se alăture luptei lor. 3. După ce întîi strategii, iar apoi întreaga oştire întîmpinară cu bucurie chemarea lor la libertate, au făcut, cu toţii laolaltă, o tabără militară. 4. Regele asirienilor, ce nu aflase de răscoala bactrilor şi se îngîmfase de victoriile de mai înainte, se lăsase acum pe tînjeală şi ducea o viaţă molatecă. Soldaţilor săi le dăruise — ca să benchetuiască — animale de jertfă, vin din belşug şi alte lucruri de ale hranei. Pe cînd oştirea chefuia, oamenii lui Arbaces — aflînd de la fugari că în tabăra vrăjmaşului toată lumea se lăsase în voia plăcerilor — i-au atacat pe neaşteptate, în timpul nopţii. 5. Deoarece s-au ciocnit trupe bine orînduite cu o armată în dezordine, ostaşi gata de luptă cu alţii care nici nu se aşteptau, cei dintîi au pus stăpînire pe tabără. Mulţi fură omorîţi, alţii fugăriţi pînă în oraş. 6. Atunci, regele l-a numit strateg pe Salaimenes, fratele soţiei lui, iar el a luat asupră-şi conducerea cetăţii. Răsculaţii însă i-au înfrînt pe asirieni, în două rînduri, în cîmpia din faţa oraşului ; Salaimenes a fost omorît, iar dintre ostaşii acestuia parte au fost măcelăriţi — pe cînd fugeau —, parte au fost siliţi să se azvîrle în Eufrat, după ce li se tăiase drumul spre cetate. În felul acesta, doar puţini au scăpat cu viaţă. 7. Numărul celor morţi era atît de mare încît apa îşi schimbase, pe o mare întindere, culoarea — din pricina sîngelui cu care se amesteca. În timp ce regele era asediat în oraş, multe popoare s-au răzvrătit, fiecare vrînd să prindă prilejul de a-şi cîştiga libertatea. 8. Sardanapal, văzîndu-şi domnia în mare primejdie, trimise cu multe comori pe cei trei fii ai săi, cum şi pe cele două fiice, la cîrmuitorul Paflagoniei, Cottas, cel mai credincios dintre supuşii săi. El rămase însă în oraş, dînd porunci — prin mijlocirea purtătorilor de răvaşe — tuturor supuşilor săi şi cerîndu-le să adune oşti ; totodată, se pregătea să se împotrivească asediatorilor. 9. Din moşi-strămoşi Sardanapal avea un oracol potrivit căruia nimeni nu ar fi putut cuceri prin puterea armelor oraşul Ninos, afară doar dacă fluviul însuşi nu avea să vrăjmăşească cetatea. Regele, încredinţat că niciodată lucrul acesta nu se va întîmpla, trăgea nădejde să ţină piept asediatorilor, aşteptînd trupele care trebuiau să-i fie trimise de către guvernatorii săi.

XXVII. Răzvrătiţii, stîrniţi de izbînzile de pînă atunci, îşi urmau asediul, fără succes — fiindcă zidurile erau groase şi trainice. Maşinile de aruncat pietre, carapacele care-i ocrotesc pe cei care sapă, sau ber-

becii ce slujesc la spargerea zidurilor nu fuseseră încă născocite pe acele vremuri. 2. Locuitorii oraşului aveau din belşug toate cele de trebuinţă, căci regele avusese grijă de hrana locuitorilor. De aceea asediul se prelungea, duşmanii rămînînd în faţa zidurilor vreme de doi ani ; ei nu făceau altceva decît să atace întăriturile şi să împiedice ieşirea din oraş. În anul al treilea căzură însă ploi care nu mai conteneau, aşa încît Eufratul s-a umflat, revărsîndu-se asupra unei părţi a oraşului — dărîmînd astfel zidul, pe o lungime de douăzeci de stadii. 3. Regele înţelese atunci că se împlinea oracolul şi că, fără doar şi poate, fluviul era acum vrăjmaşul cetăţii. Îşi pierdu nădejdea că i-ar fi dat să scape şi, ca să nu cadă în mîinile duşmanilor, el puse să se înalţe în palatul său un rug uriaş, pe care îngrămădi tot aurul şi argintul ce le avea — ba chiar şi veşmîntul său regesc — şi, închizîndu-se împreună cu ibovnicele şi cu eunucii lui într-o încăpere construită în mijlocul rugului, se dădu pradă flăcărilor [73], împreună cu întregul palat regesc. 4. Aflînd răzvrătiţii de sfîrşitul regelui, intrară prin partea unde se dărîmase zidul cetăţii şi puseră stăpînire pe ea. Arbaces a fost ales rege, încredinţîndu-i-se de către toţi veşmîntul şi autoritatea regească.

XXVIII. După ce noul rege împărţi daruri căpeteniilor de oşti care luptaseră alături de el — fiecăruia după faptele sale — şi după ce el numi pe cîrmuitorii diferitelor ţinuturi, veni la el babilonianul Belesys, acela care-i prorocise că va împărăţi asupra întregii Asii şi îi aduse aminte cum îl slujise şi cum se purtase faţă de el, cerîndu-i să-l facă guvernator al Babylonului — precum îi făgăduise. 2. Îi mai destăinui că, atunci, în vremurile de restrişte, făcuse un jurămînt în faţa zeului Belos cum că, dacă Sardanapal va fi înfrînt, iar palatul regal ars, el va duce cenuşa la Babylon şi va înălţa o movilă pe ţărmul fluviului, lîngă sanctuarul zeului. Aceasta trebuia să amintească veşnic, tuturor celor ce vor călători pe Eufrat în jos, nimicirea împărăţiei asirienilor. 3. El, de fapt, cerea acest lucru pentru că un eunuc, care scăpase şi fugise la Belesys — ascunzîndu-se la el —, îi destăinuise că se afla acolo aur şi argint. 4. Dar Arbaces nu ştia nimic despre aceste lucruri, deoarece regele şi cei din palat arseseră cu toţii ; şi îi îngădui să ia cenuşa cu el şi îi dădu Babylonul scutit de a mai plăti tribut regelui. Belesys aduse corăbii şi transportă la Babylon cenuşa, cum şi cea mai mare parte din argint şi aur. Cînd a aflat regele şi l-a prins pe Belesys asupra faptului, a poruncit căpeteniilor de oşti care luptaseră alături de el să-l judece. 5. După ce făptaşul şi-a recunoscut vina, judecata l-a osîndit la moarte ; dar regele, care era mărinimos şi vroia să înceapă domnia sa cu o faptă plină de blîndeţe, l-a iertat pe Belesys de pedeapsă şi i-a îngăduit să păstreze aurul şi argintul însuşit, lăsîndu-i totodată şi slujba de cîrmuitor al Baby-

lonului, socotind că faptele lui de mai înainte întreceau cu mult răul pe care-l pricinuise. *6.* Lățindu-se zvonul despre blîndețea regelui, el a dobîndit — din partea neamurilor asupra cărora domnea — o mare prețuire ; și-a făcut astfel o faimă de om ales, fiindcă toți socoteau că merită din plin domnia cel care se poartă mărinimos. *7.* Arbaces se arătă bun și blînd și față de locuitorii orașului, pe care îi statornici în satele din jur, dîndu-i înapoi fiecărui locuitor averea ; iar orașul el îl șterse de pe fața pămîntului[74]. A dus apoi la Ecbatana, în Media, argintul și aurul care mai rămăsese din rug și care prețuia mulți talanți. *8.* Și, cum am arătat mai sus, așa a fost năruită de către mezi împărăția asirienilor, împărăție ce dăinuise mai bine de o mie trei sute de ani, vreme de treizeci de generații, începînd cu Ninos.

XXIX. Socotim că ar fi locul să istorisim cîte ceva și despre chaldeenii[75] din Babylon și despre vechimea lor, pentru ca să nu rămînă nimic neamintit, din cîte sînt vrednice a nu fi date uitării. *2.* Chaldeenii sînt printre cei mai vechi locuitori ai Babyloniei și, în orînduirea statului lor, ei se bucură de o situație asemănătoare celei a preoților din Egipt. Sînt puși să slujească zeilor și toată viața și-o trec îndeletnicindu-se cu filosofia — dobîndind o mare faimă, în știința stelelor. Se îndeletnicesc mult cu prevestirile, prorocind cele ce au să se întîmple și, în felul acesta, înlăturînd nenorocirile — fie prin purificări, fie prin jertfe, fie prin incantații. Tot datorită acestui mijloc, încearcă să-și asigure și reușita în cele ce vor să înfăptuiască. *3.* Stăpînesc și meșteșugul prevestirii după zborul păsărilor și se pricep a tălmăci visele și semnele vestitoare de rele. Aceasta ei nu o fac la întîmplare. Chiar în tălmăcirea semnelor care se arată cu prilejul jertfelor, se spune că dovedesc o deosebită iscusință. Toate acestea însă nu le învață precum elenii care se îndeletnicesc cu atare lucruri. *4.* Căci la chaldeeni știința despre care vorbim trece, în aceeași familie, de la o generație la alta. Fiul ce o dobîndește de la tatăl său este scutit de orice îndatorire în stat. Și, de vreme ce au primit învățătura de la părinții lor, își însușesc astfel cunoștințe bogate și sînt, deci, foarte încrezători în știința dascălilor, ale căror spuse le ascultă cu grijă. Apoi, ei cresc de mici pe lîngă dascăli și își însușesc cu mare îndemînare cunoștințele, atît datorită tinereții — este vîrsta la care se învață lesne — cît și datorită timpului îndelungat dat învățăturii. *5.* La eleni, dimpotrivă, cei mai mulți se îndreaptă spre studiul filosofiei fără nici o pregătire, la o vîrstă mai înaintată ; iar după ce au trudit un timp, se lasă de învățătură, duși de nevoile vieții. Doar prea puțini se adîncesc, cu totul, în acest studiu și îi rămîn credincioși ; dar și cei care s-au dăruit înțelepciunii încearcă mereu — nevoiți să-și cîștige mijloacele de trai — a face înnoiri în sistemele filosofice, în loc să urmeze calea bătută de înaintașii lor. *6.* Așadar, pe cînd barbarii ră-

mîn în acelaşi punct al ştiinţei şi urmează cu îndărătnicie vechile principii moştenite, elenii, cu gîndul la cîştiguri, caută să întemeieze mereu secte noi şi ideile lor se bat cap în cap, cît priveşte cele mai de seamă învăţăminte, ceea ce face să se trezească neîncrederea în mintea ucenicilor, în aşa fel încît ei ajung să rătăcească încoace şi încolo şi să şovăie toată viaţa, îndoindu-se de orice. Într-adevăr, dacă cineva ar voi să compare între ele cele mai de seamă şcoli filosofice, ar vedea cît de mult se deosebesc şi cum se ciocnesc părerile lor în lucrurile cele mai de seamă.

XXX. Chaldeenii gîndesc şi spun că lumea este veşnică şi că nu are început şi niciodată nu se va sfîrşi. Buna rînduială a universului — spun ei — a luat naştere prin vrerea zeiască şi totul, în cer, se întîmplă nu la voia întîmplării sau de la sine ci după vrerea atotputernică şi nestrămutată a zeilor. *2.* Deoarece au observat — cu multă băgare de seamă şi de foarte multă vreme — astrele, cercetîndu-le mersul şi înrîurirea, ei pot prezice tuturor multe dintre lucrurile ce se vor întîmpla cîndva. *3.* Cea mai mare însemnătate şi putere o au — susţin ei — cele cinci stele, cărora le spun planete, dîndu-le numele de „tălmaci". Astrul socotit cel mai de seamă şi cu cea mai mare putere de prevestire este acela căruia elenii îi spun Cronos, iar chaldeenii „Helios" [76]. Celelalte patru planete le numesc la fel precum astrologii noştri: steaua lui Ares, a Afroditei, a lui Hermes şi a lui Zeus [77]. *4.* Chaldeenii le spun tălmaci, fiindcă — pe cîtă vreme celelalte stele sînt fixe şi urmează toate un singur circuit, pe un drum bine determinat — astrele acestea îşi au fiecare drumul lor, vestind întîmplări viitoare şi tălmăcind oamenilor gîndurile zeilor. Căci celor ce vor să le observe cu pricepere răsăritul ori apusul — cum şi culoarea — astrele le destăinuie viitorul. *5.* Uneori, prevestesc furtuni puternice, alteori ploi mari şi arşiţă, ba chiar ivirea unor comete sau eclipse solare, ori eclipse de lună, ori cutremure; şi, astfel, aflăm toate schimbările din atmosferă — atît pe cele folositoare, cît şi pe cele păgubitoare, nu numai pentru popoare întregi sau pentru ţări, dar şi pentru regi sau pentru oamenii de rînd. *6.* Sub înrîurirea acestor planete — mai susţin ei — se află mişcările altor treizeci de astre [78], numite „zeii sfetnici". Jumătate din ele supraveghează spaţiul de deasupra pămîntului, iar cealaltă jumătate pe cel de sub pămînt; şi supraveghează nu numai lucrurile care se petrec printre oameni, dar şi cele din cer. La fiecare zece zile, cîte o astfel de stea este trimisă ca un crainic al stelelor din regiunile superioare la cele inferioare, după cum de sub pămînt soseşte un crainic ce urcă în sus. Aceasta este mişcarea lor — din veşnicie statornicită —, înfăptuind mereu acelaşi circuit. *7.* Douăsprezece dintre aceste astre se numesc „stăpînii zeilor"; fiecăruia

îi este atribuită cîte o lună, cum și cîte una din cele douăsprezece așa-numite „zodii". Datorită lor se mișcă — spun aceia — soarele și luna și cele cinci planete, soarele îndeplinindu-și ciclul în douăsprezece luni, iar luna străbătînd drumul ei într-o singură lună.

XXXI. Fiecare planetă, potrivit spuselor chaldeenilor, își are drumul ei și se mișcă cu o iuțeală și într-un răstimp proprii fiecăruia. Aceste astre ar avea cea mai mare înrîurire asupra nașterii oamenilor și asupra soartei lor, bune ori rele ; datorită observării și cunoașterii naturii lor, se poate foarte bine ști soarta fiecărui om. *2.* S-ar fi făcut — zice-se — prevestiri adevărate multor regi și chiar și lui Alexandru [79], biruitorul lui Darius, cum și regilor ce au venit după el, Antigonos și Seleucos Nicator [80]. În toate împrejurările, profețiile s-au împlinit ; le vom înfățișa mai cu de-amănuntul la vremea lor. *3.* Dar chiar și unor simpli particulari li se poate destăinui viitorul — și încă atît de lămurit încît, adeverindu-se prevestirea, oamenii rămîn uimiți și cred că au lucrat puterile zeiești. *4.* În afara zodiacului, chaldeenii mai deosebesc douăzeci și patru de stele, dintre care jumătate se află în regiunile de miazănoapte — cum spun ei —, iar jumătate sînt rînduite la miazăzi. Dintre acestea, pe cele care se pot vedea ei le socot ca făcînd parte din împărăția celor vii, iar pe cele ce nu pot fi văzute le numesc „judecătorii universului", deoarece se învecinează, după părerea lor, cu lumea morților. *5.* Dedesubtul tuturor acestor stele se mișcă — spun chaldeenii — luna, pe care greutatea ei o face să fie foarte aproape de pămînt, înfăptuindu-și ciclul în cel mai scurt timp, dar nu datorită faptului că s-ar mișca repede, ci pentru că orbita ei este mică. *6.* Întocmai ca și elenii, chaldeenii spun că luna își împrumută lumina, iar eclipsele de lună sînt pricinuite de umbra pămîntului. În ce privește eclipsele solare, chaldeenii dau explicații nesatisfăcătoare și nici nu îndrăznesc să le prezică ori să determine timpul cînd vor avea loc. *7.* Iar în privința pămîntului, spun lucruri destul de ciudate : pămîntul are — zic ei — forma unei luntri scobite. Și aduc convingătoare dovezi despre aceasta, cum și în ce privește celelalte corpuri cerești. Socotim că ar fi nepotrivit să intrăm în amănunte în legătură cu aceste lucruri, fiindcă ne-am îndepărta de la ceea ce urmărim în istorisirea noastră. *8.* Dar s-ar putea — și cu bune temeiuri — susține că, în ce privește astrologia, chaldeenii sînt cei mai pricepuți, întrecînd [81] pe toți ceilalți oameni, deoarece s-au preocupat de această știință cu cea mai mare grijă. *9.* Cît despre numărul anilor, pe care — spun ei — i-a consacrat tagma chaldeenilor cercetării universului, nu s-ar găsi ușor cineva care să le dea crezare. După socoteala lor, s-ar fi scurs pînă la expediția lui Alexandru în Asia patru sute șaptezeci și trei de mii de ani [82], vreme în care ei ar fi cercetat mersul astrelor. *10.* Despre chaldeeni, cele cîte le-am povestit sînt de-ajuns. Nu vrem să ne în-

depărtăm prea mult de ceea ce ne preocupă în istorisirea noastră. Acum — după ce am dat unele deslușiri despre felul cum au distrus mezii imperiul asirienilor — să reluăm firul povestirii noastre.

XXXII. Întrucît cei mai vechi istorici pretind cu privire la marele imperiu al mezilor lucruri ce se bat cap în cap, sîntem de părere că ar fi potrivit ca oamenii dornici de a căuta adevărul în ceea ce privește întîmplările istorice să compare părerile unora cu acelea ale altora. *2.* Herodot, care a trăit pe vremea regelui Xerxe, susține că stăpînirea asirienilor asupra Asiei a dăinuit cinci sute de ani, fiind răsturnată mai apoi de către mezi. După aceea — mai spune el —, de-a lungul unui întreg șir de generații nici un rege nu a urmărit să ajungă atotputernic în lume; cetățile își aveau cîrmuirea lor de sine stătătoare, în felul democrațiilor. În sfîrșit, după ce au trecut ani mulți, mezii și-au ales un rege al lor, pe nume Cyaxares, un bărbat deosebit prin spiritul său de dreptate. *3.* Acesta, cel dintîi, a cutezat să aducă sub stăpînirea sa popoarele vecine, ajungînd în felul acesta întemeietorul stăpînirii mezilor asupra celorlalte neamuri. Urmașii lui — întinzîndu-și din ce în ce mai mult împărăția — și-au sporit țara și au supus acesteia, necontenit, multe alte ținuturi învecinate, pînă la domnia lui Astiage [83], care a fost învins de Cirus și de perși. Deocamdată am înfățișat cele mai de seamă întîmplări și foarte pe scurt, urmînd ca mai cu de-amănuntul să le povestim cînd vom ajunge la perioadele de timp în care ele s-au desfășurat. Herodot ne spune că Cyaxares a fost ales rege de către mezi în anul al doilea al celei de a șaptesprezecea Olimpiade [84]. *4.* Ctesias din Cnidos era în plină putere a vîrstei cînd Cirus [85] porni cu oștirea-i împotriva fratelui său Artaxerxe; fiind luat prizonier [86], a fost ținut pe lîngă sine de rege, datorită faptului că el era un mare cunoscător în ale medicinei, ceea ce i-a adus, vreme de șaptesprezece ani, cinstirea regelui. Ctesias a cercetat cu sîrguință și cu de-amănuntul — cum el însuși ne-o spune — toate cele despre care se amintește în documentele regale, în care perșii, potrivit unui vechi obicei, înscriau întîmplările țării lor; el și-a alcătuit opera sa istorică și a făcut-o cunoscută elenilor, întemeiat pe aceste izvoare [87]. *5.* Ctesias povestește că, după căderea imperiului asirian, mezii au împărățit în Asia, sub regele Arbaces [88], acela care îl biruise în luptă pe Sardanapal [89], așa cum am povestit-o mai sus. *6.* După ce a domnit vreme de douăzeci și opt de ani, i-a urmat la domnie fiul său Maudaces, care a stăpînit în Asia vreme de cincizeci de ani; lui i-au urmat la domnie Sosarmos timp de treizeci de ani, apoi Artycas, cincizeci de ani, Arbianes, douăzeci și doi și, apoi, vreme de patruzeci de ani, Artaios.

XXXIII. Sub domnia acestuia din urmă izbucni un mare război între mezi și cadusi [90] și iată pentru ce, persanul Parsondes, om tare prețuit pentru bărbăția lui, înțelepciunea și celelalte virtuți ale sale, era

Disc cretan și inscripție feniciană de pe un sarcofac din sec. XIII i.e.n.

Frescă din palatul de la Cnossos, reprezentînd femei care aplaudă la un spectacol.

Rhyton iranian de argint in parte aurit.

Vas de teracotă de la Susa dintr-a doua jumătate a mileniului IV i.e.n.

Statuia reginei Napir–asu din Susa (sec. XIII i.e.n.).

Placă de argint cu figuri iranice din Luristan (sec. XIV–IX i.e.n.).

Mormîntul lui Cyrus de la Pasargade

Sculpturi de pe soclul intrării estice a sălii Apadana din Persepolis.

Relief din palatul de la Susa Persepolis, reprezentind demnitari din Siria şi Bactria care aduc tributul lor regelui persan.

„Altarul focului" de la Nagș-i-Rustam (provincia Luristan).

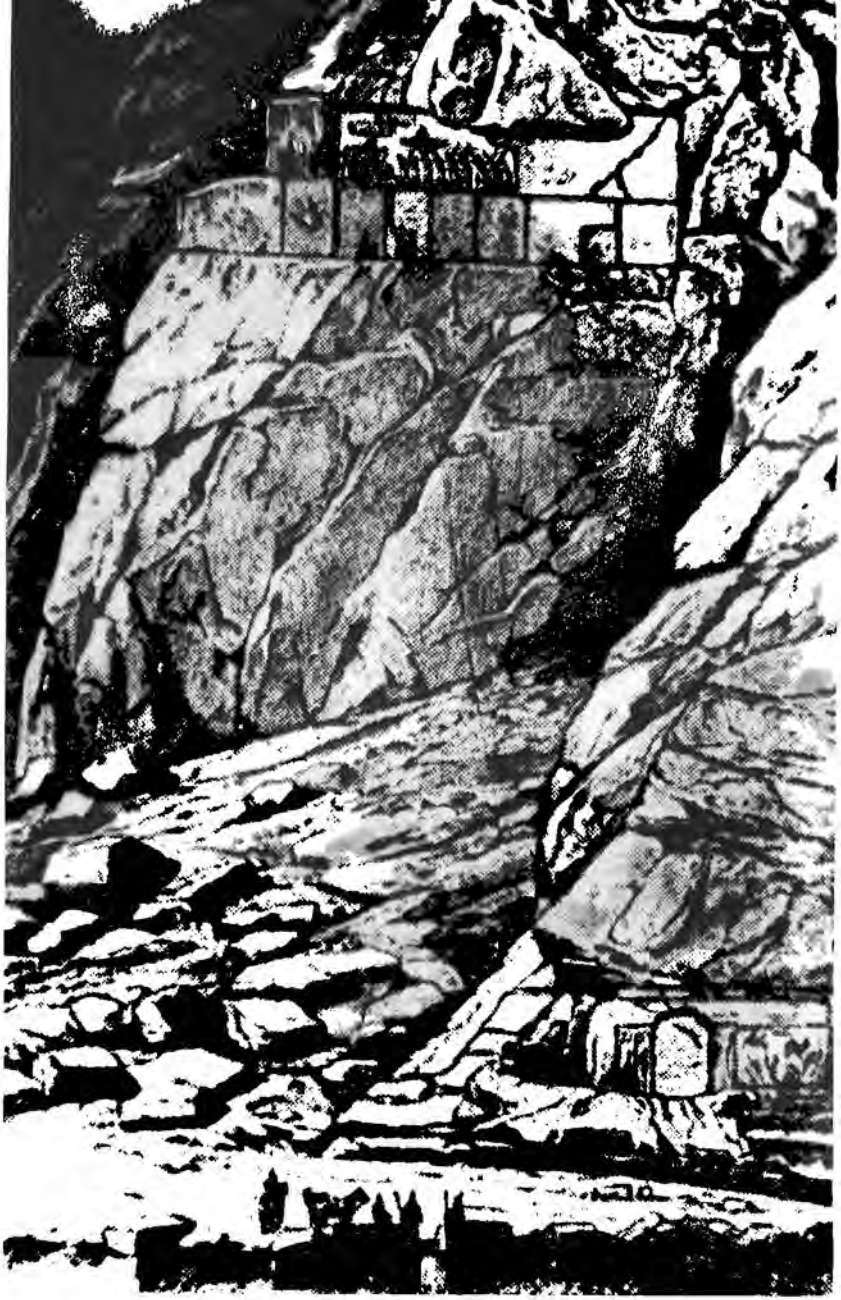

Celebra inscripție rupestră de la Behistun, care preamărește faptele lui Darius I

prietenul regelui — ajungînd să fie cel mai cu trecere dintre toți membrii sfatului regesc. 2. Jignit însă de rege, cu prilejul unei judecăți, el fugi cu trei mii de pedestrași și o mie de călăreți la cadusi, în țara cărora pe sora lui Parsondes o luase de nevastă unul din cei mai de vază bărbați din partea locului. 3. Acel răzvrătit a convins întreg poporul să caute a-și dobîndi libertatea, iar el — datorită vitejiei — a fost ales comandant. Aflînd că o armată numeroasă pornise împotriva lui, înarmă tot neamul cadusilor și își orîndui ostașii în fața trecătorilor care duceau în țară. Oastea lui nu avea mai puțin de două sute de mii de oameni. 4. Regele Artaios, care plecase și el cu opt sute de mii de ostași, a fost înfrînt în bătălie și a pierdut cincizeci de mii de războinici ; restul trupelor au fost izgonite din țara cadusilor de către Parsondes. Uimiți în fața izbînzilor acestuia, băștinașii l-au ales rege. De atunci, Parsondes pătrundea mereu pentru jaf în Media, pustiind cînd o regiune, cînd alta. 5. Și astfel el ajunse să se bucure de o mare faimă. Și, cînd — la o vîrstă înaintată — era în pragul morții, chemă la sine pe urmașul său și-l puse să jure că niciodată cadusii nu vor înceta să-i vrăjmășească pe mezi ; iar dacă aceste două neamuri vor ajunge vreodată prietene, atunci — i-a blestemat — să se stingă toți urmașii săi și tot neamul cadusilor. 6. Iată, deci, pentru ce cadusii au fost întotdeauna vrăjmașii mezilor și niciodată n-au ascultat de poruncile regilor mezi, pînă cînd Cirus a trecut perșilor tot ceea ce stăpîneau mezii.

XXXIV. După moartea lui Artaios, pe tronul Mediei s-a urcat — domnind douăzeci și doi de ani — Artynes. Iar după el, vreme de patruzeci de ani, a domnit Astibaras. Sub domnia acestuia din urmă, parții scuturară jugul mezilor ; iar țara lor și cetatea de scaun le-au pus sub oblăduirea sacilor. 2. Din această pricină, izbucni un război, care a ținut vreme de mai mulți ani — între saci [91] și mezi. Avură loc multe lupte și, după ce, și de-o parte și de alta, pieriră numeroși ostași, s-ar fi încheiat — zice-se — pace în următoarele condiții : parții să fie sub ascultarea mezilor, păstrîndu-și și unii și ceilalți țara lor, și să fie întotdeauna prieteni și aliați. 3. Pe vremea aceea, domnea peste neamul sacilor o femeie, foarte dornică de războaie și care întrecea cu mult prin îndrăzneală și prin faptele ei pe celelalte femei sace. Numele reginei era Zarina. Dealtfel, se spune că în neamul sacilor sînt multe femei viteze care iau asupra lor — alături de soți — primejdiile luptei. Dar Zarina întrecea, se povestește, și prin frumusețea ei pe celelalte femei. De asemenea, prin spiritul său întreprinzător și prin tot ceea ce săvîrșea, izbutea să smulgă admirația tuturora. 4. Ea ar fi biruit în luptă neamurile barbare învecinate, chiar și pe cele care se deosebeau prin curajul și îndrăzneala lor și-i ținea sub jugul robiei pe saci. A introdus civilizația într-o mare parte a țării, a întemeiat multe cetăți și — în-

deobște — a făcut ca poporul său să ducă o viață mai fericită. *5.* Și iată, prin urmare, pentru ce băștinașii drept recunoștință față de binefacerile ei și în amintirea virtuților sale i-au ridicat, după moarte, un monument ce întrecea cu mult pe acele care pot fi întîlnite în țara lor. Localnicii au înălțat și o piramidă triunghiulară, fiecare latură avînd o lungime de trei stadii și înălțimea de un stadiu. Piramida se sfîrșea printr-un vîrf. Pe mormîntul Zarinei neamul sacilor ar fi așezat — zice-se — o statuie de aur, de o mărime uriașă. Și sacii îi dădură cinstirile ce se cuvin eroilor, toate acestea întrecînd în măreție slăvirile care fuseseră date vreodată înaintașilor ei. *6.* Cînd Astibaras, regele mezilor, s-a stins de bătrînețe, s-a urcat pe tron fiul acestuia, Aspadas, acela pe care elenii îl numesc Astiage [92]. Fiind biruit de persanul Cirus, domnia trecu la perși. Dar despre aceste lucruri vom da la vreme deslușiri amănunțite [93]. *7.* Cît privește domnia asirienilor și a mezilor, ca și deosebirile dintre părerile istoricilor în această privință, credem că am vorbit îndeajuns. Acum vom trece la India și — cu de-amănuntul — vom da lămuriri despre țară și legendele sale.

XXXV. India [94] are forma unui patrulater. Laturile de răsărit și de miazăzi sînt scăldate de Oceanul [95] cel Mare ; spre miazănoapte, munții Emozi [96] o despart de Sciția, și anume de regiunea locuită de sciții cărora li se spune saci. Cea de a patra latură — îndreptată spre asfințit — o determină fluviul numit Indos, ca mărime al doilea fluviu după Nil. *2.* Cît privește dimensiunile țării inzilor, ea s-ar întinde de la răsărit la apus pe o distanță de douăzeci și opt de mii de stadii, iar de la miazănoapte spre miazăzi pe o lungime de treizeci și două de mii de stadii. Dată fiind marea ei suprafață, se crede că dintre toate țările pămîntului India s-ar întinde cel mai departe sub drumul tropical de vară. Și, într-adevăr, în multe locuri de la capătul Indiei stîlpii cadranelor solare nu lasă nici un fel de umbră, iar noaptea constelația Ursei nu poate fi văzută. În părțile cele mai de sud ale Indiei, nu se înfățișează privirilor noastre nici Arcturos [97]. De aceea, se spune că în regiunea despre care vorbim umbrele ar fi îndreptate spre miazăzi [98]. *3.* India are munți numeroși și mari, acoperiți de pomi fructiferi de tot felul și mai are și multe cîmpii întinse și mănoase, de o frumusețe cu totul deosebită, cîmpii pe care multe cursuri de apă le străbat. Cea mai mare parte a țării este irigată din belșug. Și iată de ce dă două recolte pe an. Țara mai este bogată și în animale de tot felul, deosebit de mari și de puternice : animale de uscat și păsări. *4.* India hrănește cei mai mulți și mai mari elefanți, punîndu-le la îndemînă o hrană îmbelșugată, în așa fel că aceste vietăți le întrec cu mult în putere pe cele care trăiesc în Libya. De aceea elefanții capturați de inzi și dresați pentru îndeletnicirile războiului contribuie într-o mare măsură la dobîndirea biruinței.

XXXVI. La fel, abundența hranei îi face pe oameni deosebit de înalți la trup și voluminoși. Inzii sînt și foarte pricepuți în meșteșuguri, pentru că — pare-se — respiră un aer curat și beau apă de cea mai bună calitate. *2.* Pămîntul indian produce nu numai tot felul de fructe de cultură, dar este străbătut și de numeroase filoane metalifere. Acolo se găsește mult argint și aur ; se mai găsește cupru și fier în mare cantitate, ca și cositor și orice poate fi folosit pentru podoabe, cum și pentru mulțumirea nevoilor zilnice și pregătirile de război. *3.* În afară de grîne, în India, crește și mei — în cantități mari —, deoarece India este udată de multe fluvii și rîuri ; cresc și plante leguminoase și, de asemenea, orez și așa-zisul bosporos [99]. Mai găsim și multe feluri de plante comestibile, cea mai mare parte crescînd nesemănate. Țara produce și alte plante, care pot sluji ca hrană animalelor. Despre subiectul acesta ar fi mult de scris. *4.* Iată, deci, pentru ce se spune că India nu a suferit niciodată de foamete [100] și îndeobște nu duce lipsă de roade. Acolo plouă de două ori pe an : o dată iarna, cînd — ca și în alte țări — sînt semănate grînele, și o dată la vremea solstițiului de vară, cînd se seamănă orezul, bosporosul, susanul și meiul. De cele mai multe ori, locuitorii Indiei strîng amîndouă recoltele și niciodată nu pierd totul, fiindcă cel puțin roadele uneia dintre ele se coc. *5.* Plantele sălbatice ca și rădăcinile, ce cresc în ținuturile mlăștinoase și sînt deosebit de dulci, pun la îndemîna oamenilor hrană din belșug. Căci mai toate cîmpiile țării se bucură de umezeala dulce a rîurilor și sînt udate din belșug de ploi [101], ce cad în fiecare an în vremea verii, la răstimpuri, alcătuind un ciclu uimitor de regulat : picături calde de ploaie cad în mare număr din aerul înconjurător și căldura contribuie să se maturizeze rădăcinile din mlaștini, în special cele ale trestiilor mari. *6.* Dealtfel și obiceiurile inzilor ajută ca hrana să nu le lipsească niciodată. Căci pe cînd la celelalte neamuri dușmanii — pustiind pămîntul — îl fac să nu mai rodească, la inzi agricultorii sînt socotiți sfinți și inviolabili ; ei își pot munci ogorul fără primejdie, chiar dacă sînt în apropierea unei armate rînduită în linia de bătaie. Căci războinicii se ucid unii pe alții pe cîmpul de luptă, dar pe oamenii care lucrează pămîntul îi lasă în viață — întrucît sînt socotiți binefăcătorii tuturor ; nici țara dușmanilor nu o pustiesc și nu o pîrjolesc, și nu-i taie copacii.

XXXVII. Țara inzilor mai are și multe fluvii cu ape mari, pe care se plutește ușor. Ele izvorăsc din munții de la nord și curg prin cîmpii, vărsîndu-se uneori unele în altele și — în cele din urmă — în Gange. *2.* Acest fluviu e lat de treizeci de stadii și curge de la miazănoapte spre miazăzi, vărsîndu-se în Ocean [102]. La răsărit de Gange se află țara gandarizilor, unde sînt cei mai mulți și cei mai mari elefanți [103]. *3.* Nici-

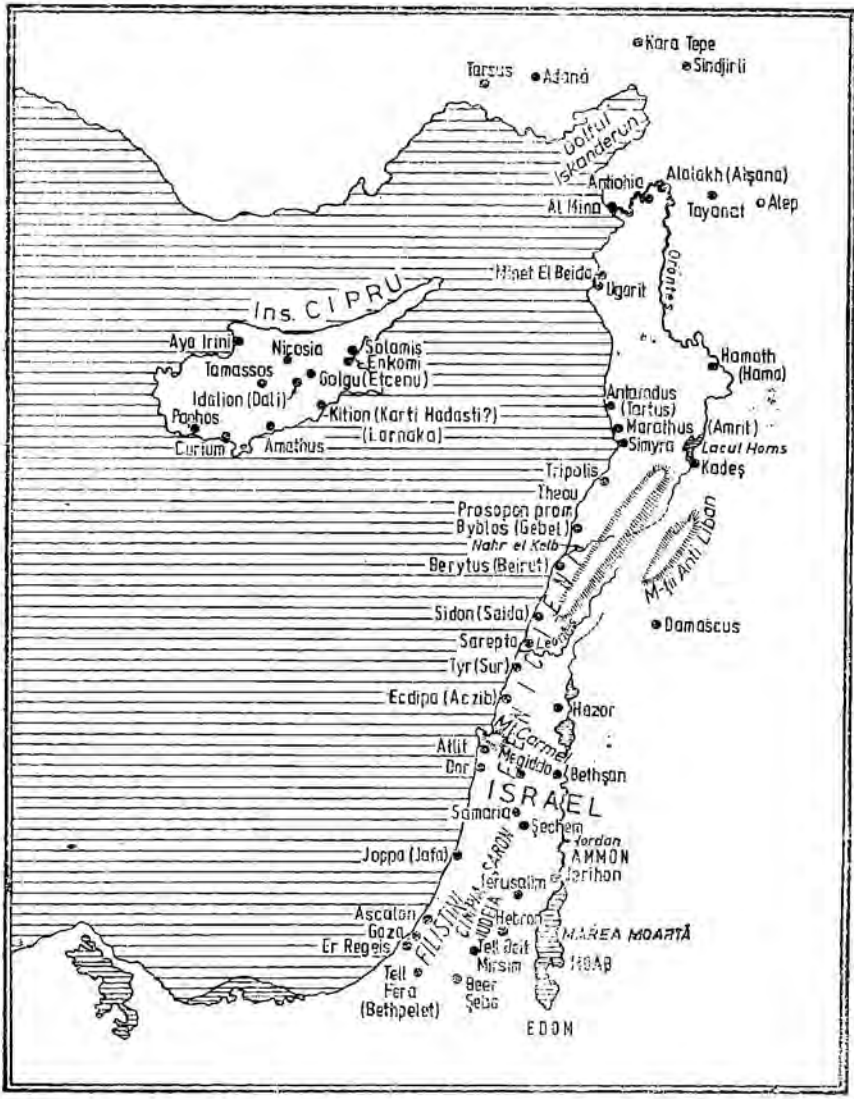
Kara Tepe
Sindjirli
Tarsus
Adana
Golful Iskanderun
Antiohia
Alalakh (Alşana)
Al Mina
Tayanat
Alep
Minet El Beida
Ugarit
Orontes
Ins. CIPRU
Aya Irini
Nicosia
Salamis
Enkomi
Tamassos
Golgu (Etcenu)
Idalion (Dali)
Kition (Karti Hadasti?)
(Larnaka)
Paphos
Curium
Amathus
Hamath (Hama)
Antaradus (Tartus)
Marathus
(Amrit)
Simyra
Lacul Homs
Kadeş
Tripolis
Theou
Prosopon prom.
Byblos (Gebel)
Nahr el Kelb
Berytus (Beirut)
M-ţii Anti Liban
Sidon (Saida)
Damascus
Sarepta
Leontes
Tyr (Sur)
Ecdipa (Aczib)
Hazor
Mt. Carmel
Atlit
Megiddo
Dor
Bethşan
ISRAEL
Samaria
Şechem
Jordan
AMMON
Joppa (Jafa)
Jerusalim
Jerihon
Ascalon
Hebron
Gaza
Er Regeis
Tell Deit
Mirsim
MAREA MOARTĂ
MOAB
Tell Fera (Bethpelet)
Beer Şeba
EDOM

odată vreun rege care a stăpînit alte neamuri nu le-a cucerit țara, căci s-au temut de marele număr și vînjoșia elefanților. Chiar și Alexandru Macedon, biruitorul întregii Asii, nu s-a încumetat să-i atace pe gandarizi. După ce a ajuns cu oștirea sa pînă la Gange și i-a învins pe ceilalți inzi, de îndată ce-a aflat că gandarizii au patru mii de elefanți gata să intre în luptă, a renunțat la războiul ce-l plănuise împotriva lor [104]. *4.* Asemenea Gangelui este și fluviul căruia i se spune Indos. El izvorăște dinspre nord și ajunge în Ocean [105] formînd un hotar al Indiei. Străbătînd o cîmpie întinsă, se varsă în el mai multe rîuri navigabile, dintre care cele mai cunoscute sînt Hypanis, Hydaspes și Acesinos [106]. *5.* În afară de Indos, și alte rîuri mai străbat țara inzilor, făcînd-o roditoare și acoperită de grădini. Pricina pentru care sînt în India atîtea rîuri și atît belșug de ape, s-ar datora — spun filosofii și cercetătorii indieni ai naturii — *6.* faptului că țările învecinate ale sciților, bactrilor și ale arianilor [107] sînt așezate mai sus decît India, așa încît este firesc ca izvoarele de pretutindeni să se scurgă spre regiunile mai joase — străbătîndu-le — și, apoi, împreunîndu-se, să formeze nenumărate rîuri. *7.* Un lucru puțin obișnuit se întîmplă cu unul dintre rîurile indiene căruia i se spune Sillas [108] — rîu care își trage obîrșia dintr-un izvor avînd același nume. E singurul rîu pe ale cărui ape nici un lucru azvîrlit nu plutește, ci toate se afundă într-un chip cu totul ciudat.

XXXVIII. Întreaga Indie, peste fire de întinsă, e locuită de numeroase și felurite neamuri. Se spune că nici unul nu a venit din afara țării, ci că toate sînt băștinașe. Niciodată inzii n-au primit la ei colonii străine și nici nu au trimis vreuna altor neamuri. *2.* După cum povestesc inzii, primii oameni de pe aici s-ar fi hrănit din roadele naturale ale pămîntului și s-ar fi îmbrăcat cu pielea animalelor sălbatice — așa cum spune și tradiția elenilor. De asemenea, și meșteșugurile și toate cele folositoare vieții s-au ivit treptat. Nevoia fiind învățătoare acestei viețuitoare care este omul, bine hărăzit de fire cu mîini iscusite la toate, înzestrat cu puterea cuvîntului și cu o minte pătrunzătoare [109]. *3.* Cei mai învățați dintre inzi povestesc o legendă, pe care socotim cuvenit s-o înfățișăm cititorilor. În cele mai îndepărtate vremi, pe cînd oamenii trăiau încă răzlețiți doar prin sate [110], a venit dinspre apus Dionysos cu o puternică oaste și străbătu întreaga Indie, unde nu se afla nici o cetate ce s-ar cuveni amintită și ar fi putut să i se împotrivească [111]. *4.* Cînd, mai apoi, — din pricina arșiței — se porni o molimă care secera pe războinici, Dionysos, ca un înțelept cîrmuitor, își duse oastea din cîmpie spre munți. Aici, bătînd vînturi reci și apele limpezi curgînd chiar din izvoarele lor, molima părăsi tabăra lui Dionysos. Ținutul muntos unde el își tămăduise oastea se numea „Meros" [112]. Și de aici vine

tradiția [113] elenilor potrivit căreia Dionysos a crescut în coapsa lui Zeus. *5.* Apoi zeul a strîns roadele cîmpului, le-a păstrat și i-a învățat pe inzi meșteșugul agriculturii. Tot astfel, le-a arătat cultura viței de vie și multe lucruri folositoare vieții. Aici el a fost întemeietorul unor cetăți vestite, strîngînd laolaltă — în ținuturi mai bine așezate — sate întregi și învățîndu-i pe oameni a-i preamări pe zei. *6.* El mai statornici legi și judecăți, într-un cuvînt minunate lucruri, fapt pentru care a fost socotit zeu și i s-au dat cinstirile zeiești. După cîte se povestesc, Dionysos aducea cu oastea lui multe femei și, cînd pornea la luptă, punea să se bată tobele — căci nu fusese încă născocită trîmbița. Cincizeci și doi de ani a domnit Dionysos în India, murind la adînci bătrînețe. Fiii săi — zice-se — i-ar fi urmat la domnie, lăsînd apoi regatul urmașilor, pînă cînd, după multe generații, împărăția lor s-a destrămat și fiecare cetate avu o cîrmuire democratică.

XXXIX. Acestea le povestesc locuitorii ținuturilor muntoase ale Indiei, cu privire la Dionysos și la urmașii săi. Și despre Heracles ei spun că s-ar fi născut la ei, și — așa cum fac și elenii — i-au dat ca semn al puterii măciuca și pielea de leu. *2.* Mai spun că Heracles i-a întrecut cu mult pe ceilalți oameni prin puterea trupească și prin îndrăzneală, că ar fi scăpat pămîntul și marea de monștri. Se mai povestește că ar fi avut mai multe neveste și numeroși fii, dar numai o singură fiică. Cînd feciorii lui Heracles au ajuns la vîrsta bărbăției, Heracles, împărțind India în atîtea părți cîți fii avea, i-ar fi făcut regi, iar pe singura-i fiică, crescută de el, a încoronat-o regină [114]. *3.* Ar mai fi fost și întemeietorul multor cetăți dintre care pe cea mai vestită și mai mare a numit-o Palibothra [115]. Aici și-a clădit un palat minunat și, aducînd mulți coloniști, a înconjurat orașul cu un șanț larg, care primea apele unui fluviu. *4.* După ce Heracles a părăsit lumea celor vii, a fost slăvit ca un zeu. Urmașii săi au domnit generații de-a rîndul, înfăptuind lucruri măreție, fără a porni însă războaie împotriva altor țări și fără a trimite vreo colonie la alte neamuri. Mai tîrziu — după mulți ani — cele mai multe cetăți au primit formă democratică de guvernămînt, dar regalitatea dăinui la unele popoare pînă la expediția lui Alexandru. *5.* Dintre obiceiurile ciudate pe care le întîlnim la inzi, este o datină cu totul neobișnuită, împămîntenită în India de vechii înțelepți ai țării. Legea prevede ca inzii să nu aibă nici un sclav. Oamenii erau liberi și cinstiți de semenii lor ca fiind cu toții egali [116]. Într-adevăr — socot inzii — oamenii care au învățat să nu se înalțe deasupra celorlalți, să nu se poarte ca stăpîni, dar nici să se arate supuși semenilor, sînt cei mai în măsură de a face față tuturor împrejurărilor din viață. Căci ar fi absurd ca, pe de-o parte, să întocmești legi pentru care toți oamenii să fie deopotrivă, iar pe de altă parte să instituî inegalitatea drepturilor.

XL. Întreaga populație a Indiei este împărțită în șapte caste [117]. Prima este aceea a filosofilor și, cu toate că în ce privește numărul e cu mult în urma celorlalte, se bucură totuși de cea mai mare trecere. Acești filosofi sînt scutiți de orice fel de sarcină obștească ; nu sînt nici stăpîni ai altora, nici nu sînt la cheremul vreunui stăpîn. *2.* Oamenii din popor îi cheamă la împlinirea jertfelor obștești în timpul vieții, iar la îngropăciuni pentru a îndeplini ritualurile datorate celor răposați, deoarece domnește credința că filosofii sînt nespus de dragi zeilor și cunoscători ai lucrurilor din lumea de dincolo de moarte. Pentru aceste servicii ei primesc daruri și li se arată deosebită cinste. Filosofii sînt foarte de folos obștii inzilor ; chemați la începutul fiecărui an la marile adunări, ei prezic seceta și ploile, arată dacă vîntul va bate prielnic sau dacă se vor ivi molime ; mai prorocesc și alte întîmplări ce pot fi de folos celor ce le aud. *3.* Aflînd mai dinainte viitorul, atît oamenii de rînd cît și regele iau măsurile trebuitoare pentru a preveni toate lipsurile și pun de-o parte, din timp în timp, cele ce le vor fi de folos la nevoie. Dacă însă unul dintre filosofi se înșeală în prezicerile sale [118], el nu este pedepsit și nu atrage asupra lui ocara oamenilor, dar — pînă la sfîrșitul vieții — nu va mai avea dreptul să scoată o vorbă. *4.* Cea de a doua castă este aceea a agricultorilor, care pare-se că e mult mai numeroasă decît cea dintîi ; ei sînt scutiți de serviciul militar și de alte îndatoriri, dăruindu-și timpul agriculturii. Nici un dușman nu i-ar lovi întîlnindu-i pe cîmp ; dimpotrivă, ei sînt socotiți drept binefăcătorii omenirii și nu li se pricinuiește nici un rău [119]. *5.* Iată, deci, pentru ce pămîntul dăruie oamenilor din belșug tot ce le trebuie și, fiind bine cultivat, e încărcat de roade. Agricultorii trăiesc la țară împreună cu soțiile și copiii lor și nu vin la oraș. Ei plătesc arendă regelui pentru ogoarele lor, deoarece în India tot pămîntul este al regelui și nici un particular nu poate dobîndi proprietate. În afară de arendă, agricultorii mai plătesc regelui și a patra parte a recoltei. *6.* Din casta a treia fac parte păstorii [120] turmelor de vite și de oi și, îndeobște, toți ciobanii care nu trăiesc în orașe sau în sate, ci în corturi. Oamenii despre care vorbim sînt totodată și vînători ; ei scapă ținuturile de păsări și animale sălbatice. Ocupîndu-se cu multă rîvnă de ceea ce am arătat, ei ajută să fie cultivabil pămîntul Indiei, dealtfel plin de tot felul de fiare și păsări ce mănîncă semințele semănate de agricultori.

XLI. În casta a patra se află meseriașii dintre care unii sînt armurieri, iar alții cei care făuresc uneltele de trebuință agriculturii și altor nevoi. Aceștia nu numai că sînt scutiți de dări, dar mai și primesc o cantitate de grîne de la rege. *2.* Casta a cincea o alcătuiesc războinicii, pregătiți pentru luptă. Ca număr, ea ocupă locul al doilea ; în timp de pace, ei se dedau petrecerilor și odihnei, fiind hrăniți pe cheltuiala re-

gelui şi la fel sînt întreţinuţi şi caii şi elefanţii lor. *3.* Casta a şasea cuprinde pe supraveghetori. Ei îşi au partea la toate îndeletnicirile, supraveghează întreaga ţară şi dau seama regelui de ce se întîmplă, dacă ţara are un rege, sau — de nu — cîrmuitorilor. *4.* Casta a şaptea o formează dregătorii şi cei care stau alături de ei, cînd se adună să chibzuiască privitor la treburile obşteşti. Această castă are cei mai puţini oameni, dar merită cea mai mare admiraţie, datorită neamului ales şi înţelepciunii. Din rîndurile lor sînt chemaţi sfetnicii regelui, mînuitorii banului public şi judecătorii neînţelegerilor. Ca să vorbim îndeobşte, ei ocupă cele mai înalte dregătorii, adică funcţiile de comandă. *5.* Acestea sînt, la inzi, diferitele caste, în care se împart membrii statului. Nu sînt îngăduite căsătoriile decît înlăuntrul fiecărei caste ; nu e îngăduită, de asemenea, nici schimbarea meseriilor. Bunăoară, dacă cineva din casta războinicilor ar vrea să se facă agricultor sau dacă din meseriaş ar dori să ajungă filosof, acest lucru nu este îngăduit.

XLII. În ţara inzilor găsim cei mai numeroşi şi mai mari elefanţi, neobişnuit de vînjoşi şi de puternici. Elefantul nu se înmulţeşte — aşa cum spun unii — altminteri decît caii, de pildă, sau celelalte patrupede. Femela elefantului poartă sarcina cel puţin şaisprezece luni şi cel mult optsprezece [121] ; 2. ca şi iapa, ea naşte — cel mai adesea — un singur pui, pe care îl alăptează pînă la şase ani. Durata vieţii celor mai mulţi elefanţi este aceea a oamenilor care ajung la o vîrstă foarte înaintată. Ba elefanţii cei mai bătrîni ating chiar şi două sute de ani. *3.* La inzi mai găsim şi magistraţi rînduiţi anume pentru străini, purtîndu-le de grijă să nu pătimească cumva vreo nedreptate. Dacă un străin se îmbolnăveşte, îi aduc un medic şi îi poartă de grijă ; iar dacă moare îl îngroapă, trimiţînd rudelor banii care au rămas de pe urma lui. *4.* Procesele pe care străinii le-ar putea avea sînt cercetate cu toată grija de judecătorii lor, care procedează cu asprime împotriva celor care s-au făcut vinovaţi de vreo nedreptate. Socot că sînt de ajuns cele ce am înfăţişat cu privire la India şi la vechea ei mitologie.

XLIII. E locul să vorbim acum despre sciţii care trăiesc în ţara ce se învecinează cu India. În vechime, ei aveau doar un teritoriu restrîns ; mai tîrziu însă, datorită curajului şi bărbăţiei lor, şi-au sporit treptat-treptat puterile şi au ajuns să aibă o ţară întinsă, iar neamul şi l-au înălţat atît de sus, încît au ajuns să poruncească altora şi să dobîndească o mare faimă. *2.* La început puţin numeroşi, ei locuiau lîngă fluviul Araxes şi lumea îi privea dispreţuitor, deoarece nu aveau nici un renume. S-a ivit însă un rege — dintre cei vechi —, care era un bărbat războinic din fire, foarte iscusit în a conduce oştile. Şi, astfel, au cucerit multe ţinuturi muntoase, pînă la Caucaz, iar în cîmpie, pînă la

Ocean și lacul Maiotis [122]; au mai ocupat și restul teritoriului pînă la fluviul Tanais [123]. *3.* Mai tîrziu — povestesc sciții — s-ar fi născut din pămînt o fecioară, al cărei trup în partea de sus reprezenta o femeie, iar în cea de jos, trupul unui șarpe. Aceasta, ajungînd iubita lui Zeus, născu un fiu, pe nume Scythes. El a fost mai vestit decît toți înaintașii săi și dădu neamului numele de sciți [124], după însuși numele lui. Dintre urmașii regelui, s-au deosebit prin destoinicia lor doi frați, care se numeau Palos și Napes [125]. *4.* Ei au săvîrșit fapte mari și au împărțit regatul între dînșii, iar de la numele lor și-au tras numele și oamenii pe care îi cîrmuiseră: palii și napii. După o vreme, urmașii acestor regi — deosebiți prin vitejie și prin iscusința de a conduce oștile — au supus nenumărate ținuturi dincolo de fluviul Tanais, pînă în Tracia [126]. După ce s-au îndreptat cu armatele în cealaltă parte [127], și-au întins domnia pînă în Egipt [128], la Nil. *5.* Au supus astfel neamuri multe și mari — de la traci și pînă la egipteni —, așa încît stăpînirea sciților se întindea, pe de o parte, pînă la Oceanul Răsăritean, iar pe de altă parte, pînă la Marea Caspică și Lacul Maiotic. Puterea lor spori din ce în ce, pînă cînd regii sciți ajunseseră foarte vestiți. Ei dădură numele lor unor neamuri cum sînt sacii, masageții [129], arimaspii [130] și multe alte triburi. *6.* Regii sciților au mai strămutat în altă parte numeroase populații învinse și au trimis două mari colonii, una din Asiria în regiunea dintre Paflagonia și Pont, iar cealaltă, din Media la izvoarele Tanaisului; din această ultimă colonie coboară locuitorii care s-au numit sauromați. *7.* Aceștia din urmă, trecînd mai mult timp, s-ar fi înmulțit și ar fi pustiit o mare parte a Sciției, nimicindu-i cu totul pe băștinașii [131] învinși și prefăcînd astfel aproape întreaga țară într-un deșert.

XLIV. După ce sciții n-au mai avut o vreme regi, frînele au trecut în mîinile femeilor care se distingeau prin curajul și tăria lor. La unele neamuri, femeile învață arta războiului asemenea bărbaților și nu rămîn mai prejos decît ei în privința faptelor vitejești. Și iată de ce multe și însemnate isprăvi au fost săvîrșite de către femei. Ceea ce s-a întîmplat nu numai la sciți, dar și la neamurile din jurul lor. *2.* De aceea cînd Cirus, regele perșilor, care era cel mai puternic domnitor din timpul său, a năvălit în Sciția cu mare oaste, regina sciților nu numai că a măcelărit oștile persane, dar l-a prins chiar pe Cirus și l-a răstignit [132]. După ce s-a format neamul amazoanelor, el s-a deosebit atît de mult prin vitejia sa, încît a pătruns în multe țări învecinate, și a supus o mare parte din Europa și Asia. *3.* Dar dacă am pomenit de amazoane, socotim că este potrivit să dăm și unele lămuriri despre ele, în ciuda faptului că cele povestite pot părea de necrezut, asemeni unei legende.

XLV. Lîngă fluviul Thermodont [133], trăia un neam cîrmuit de femei. Femeile luau parte la război aidoma bărbaților. Una dintre ele

— zice-se —, avînd puterea regală și întrecînd pe toate celelalte prin voinicia și curajul său, ar fi înjghebat o armată femeiască, pe care a deprins-o cu exercițiile militare, ca să fie în stare să lupte și să înfrîngă popoarele care le-ar fi dușmănit. *2.* După ce vitejia și faima oștii lor a sporit, regina porni — rînd pe rînd — împotriva popoarelor din vecinătate. Deoarece soarta i-a fost prielnică, ea ajunse atît de îngîmfată încît a pretins că este fiica lui Ares [134], iar pe bărbați i-a pus să toarcă lîna și să se dedea îndeletnicirilor femeiești din casă. Făuri legi potrivit cărora femeilor [135] le revenea mînuirea armelor, iar bărbații erau înjosiți și trecuți în rîndul sclavilor. *3.* Noilor născuți — dacă erau băieți — li se mutilau picioarele și mîinile, spre a fi nevolnici în trebile războiului, iar fetelor li se ardea sînul drept, pentru ca mai tîrziu, cînd aveau să crească, să nu fie stingherite la mînuitul armelor. De aceea li s-a dat numele de amazoane [136]. *4.* Vestită atît prin înțelepciune, cît și prin însușirile ei războinice, regina a întemeiat un mare oraș la gurile Thermodontului, pe nume Themiscyra [137], unde a clădit un palat de toată frumusețea. În războaiele pe care le purta, a știut să păstreze o minunată rînduială ostășească și, biruind mai întîi toate neamurile din vecini, își întinse hotarele țării pînă la fluviul Tanais. *5.* După ce a săvîrșit multe isprăvi, se spune că ar fi murit vitejește într-o bătălie.

XLVI. A urmat la tron fiica ei, care — rîvnind să fie tot atît de viteză ca și maică-sa — a întrecut-o chiar în unele înfăptuiri. Aceasta le deprindea pe fecioare încă din copilărie cu vînători, punîndu-le să facă zilnic și exerciții militare. 2. A mai statornicit și mărețe jertfiri, în cinstea lui Ares și în cinstea Artemidei, supranumită Tauropolos [138]. Trecu apoi cu oștile sale dincolo de fluviul Tanais și birui toate neamurile, rînd pe rînd, pînă în Tracia. De acolo, s-a înapoiat în țara ei încărcată de prăzi și clădi temple minunate întru slăvirea zeilor mai sus amintiți. Apoi domni cu blîndețe și își cîștigă dragostea supușilor săi. *3.* Se zice că ar fi pornit și în direcția cealaltă [139], supunînd o mare parte din Asia. Astfel stăpînirea ei s-ar fi întins pînă în Siria. După moartea reginei despre care vorbim, ar fi urmat la tron tot femei, înrudite cu ea. Domnind cu strălucire, au sporit din ce în ce mai mult slava și puterea neamului amazoanelor. După multe generații, faima vitejiei lor răspîndindu-se în toate țările, Heracles, fiul Alcmenei și al lui Zeus, primi poruncă de la Euristeu să-i aducă cingătoarea amazoanei Hippolyte. *4.* Și iată, deci, pentru ce Heracles le înfruntă în lupte și — învingînd într-o mare bătălie oastea amazoanelor — luă prizonieră pe Hippolyte, cu cingătoare cu tot, dînd o lovitură de moarte pentru întregul său neam [140]. Barbarii din vecinătate, privind acum cu dispreț poporul acesta istovit, și-au adus aminte de ocările îndurate în trecut și au pornit împotriva amazoanelor un război înverșunat, așa că n-a mai rămas nici măcar amintirea numelui lor.

5. Mulți ani mai tîrziu, după expediția lui Heracles, s-a băgat de seamă în timpul războiului troian că mai rămăsese Pentesileea, o fiică a lui Ares și regină a amazoanelor care scăpaseră de pustiire. Ea fugise din țara ei ca să scape de răzbunarea pentru un omor săvîrșit, ce-ar fi fost silită să-l ispășească. A luptat de partea troienilor, după moartea lui Hector. Omorînd mulți eleni, ar fi dovedit curaj și și-ar fi dat viața vitejește, ucisă de Ahile. 6. Aceasta — zice-se — ar fi fost cea din urmă amazoană vestită prin cutezanța ei. Mai tîrziu, neamul amazoanelor a decăzut tot mai mult, pierzînd în cele din urmă orice putere. Și iată pentru ce în vremile noastre, cînd cineva povestește despre vitejia amazoanelor, oamenii cred că le este dat să asculte doar născociri ori legende.

XLVII. Deoarece am socotit că trebuie amintite în lucrarea de față ținuturile de miazănoapte ale Asiei, credem că este un lucru nimerit să înfățișăm cititorilor legenda hiperboreenilor [141]. Dintre cei care în scrierea lor au vorbit despre vechile legende, Hecateu și alți cîțiva istorisesc cum că în regiunea de dincolo de țara celților se află, în Ocean, o insulă care nu este mai mică decît Sicilia. Aceasta ar fi așezată spre miazănoapte, fiind locuită de hiperboreeni, oameni cărora li se spune astfel fiindcă locuiesc dincolo de locurile unde bate vîntul Boreas. Insula are un pămînt bun și roditor, iar clima este atît de prielnică, încît în fiecare an întîlnim acolo două recolte. 2. Pe această insulă s-ar fi născut Leto [142], din care pricină în insulă i se dă lui Apolo, dintre toate zeitățile, cea mai mare cinstire. Iar locuitorii insulei ar fi un fel de preoți ai lui Apolo, zeu pe care ei îl slăvesc mereu, zi de zi, prin cîntece, preamărindu-l într-un chip cu totul ales. Pe insulă există o măreață incintă, închinată lui și un templu vrednic de a fi amintit, avînd o formă rotundă și fiind împodobit cu numeroase ofrande. 3. Există și un oraș închinat zeului, iar majoritatea locuitorilor cîntă din ceteră și rămîn necontenit în templu, unde îl slăvesc pe Apolo prin cîntece, preamărindu-i faptele. 4. Hiperboreenii noștri ar avea o limbă deosebită de a celorlalți oameni și ar fi foarte prietenoși cu elenii, mai ales cu atenienii și cu delienii [143], prietenia lor dăinuind din vremile străvechi. Unii eleni spun că ar fi venit în țara hiperboreenilor lăsînd aici ofrande de mare preț cu inscripții grecești. 5. La rîndul lui, un hiperborean — pe nume Abaris [144] — ar fi călătorit odinioară în Elada și ar fi reînnoit cu delienii prietenia care lega cele două popoare. 6. Se povestește că de la această insulă și pînă la lună depărtarea ar fi foarte mică și că de acolo se pot foarte desluși vedea în lună — ca și pe pămînt — ridicături de teren. La fiecare nouăsprezece ani, zeul ar vizita insula ; în răstimpul acesta și astrele se reîntorc la punctul lor de plecare. Și iată, deci, pentru ce răstimpul de nouăsprezece ani este numit la eleni anul lui Meton [145]. 7. Cînd apare zeul Apolo la hiperboreeni, el cîntă din ceteră în toate nopțile și dăn-

ţuieşte, începînd de la echinocţiul de primăvară şi pînă la ivirea Pleiadelor, fiindcă se bucură de onorurile ce i se aduc. Cîrmuitorii oraşului, care sînt totodată şi păzitorii templului, s-ar numi boreazi fiind urmaşi ai lui Boreas. În neamul lor, domnia se moşteneşte.

XLVIII. După ce am dus această povestire pînă la capăt, să trecem, în istorisirea noastră, la celelalte ţinuturi ale Asiei, pe care nu le-am descris încă şi anume, în primul rînd, la Arabia. Această ţară se găseşte între Siria şi Egipt şi este locuită de numeroase şi felurite neamuri. Partea de răsărit este locuită de aşa-numiţii arabi nabatei, şi este oarecum pustie, lipsită fiind de apă. Doar o mică parte a ţării e roditoare. *2.* Arabii duc o viaţă de tîlhari, atacîndu-şi vecinii şi jefuindu-i, deoarece nespus de greu poate fi purtat un război împotriva lor. În ţinuturile lipsite de apă, ei sapă fîntîni, unde socot că ar fi mai potrivit, şi le ţin ascunse, neştiute de nimeni. În această regiune, îşi găsesc un refugiu sigur [146], *3.* deoarece numai ei cunosc locurile cele mai tainice unde se află apă. Urmăritorii lor însă — oameni din alte neamuri — nu le ştiu şi, fiindcă nu le află locurile, ori se sting din pricina setei, ori se întorc acasă, după multe necazuri şi osteneli. *4.* Tocmai fiindcă arabii pot fi atît de greu înfrînţi în această regiune, neamul lor şi-a păstrat pînă în zilele noastre libertatea, neîndurînd nici o stăpînire străină [147] şi păstrîndu-şi neatîrnarea. *5.* Iată, prin urmare, pentru ce nu l-au putut supune nici asirienii din vechime, nici regii mezilor şi ai perşilor, nici ai macedonenilor, cu toate că toţi au pornit armate puternice împotriva lor ; dar niciodată nu au putut izbîndi în cele ce încercau să îndeplinească. *6.* În ţara nabateilor se află o foarte puternică stîncă [148], la care se poate ajunge printr-o cărare strîmtă, pe unde doar cîţiva oameni urcă în acelaşi timp. Aici, băştinaşii îşi pun la adăpost avutul lor. Mai este aici şi un lac [149] mare — producător de asfalt —, ceea ce asigură nabateilor cîştiguri însemnate ; *7.* e lung de cinci sute de stadii şi lat de şaizeci. Apa are un miros neplăcut şi un gust amar, încît nu pot trăi aici, ca în alte ape, nici peşti şi nici vreun alt animal. Cu toate că se varsă în el rîuri mari cu apă limpede, bună, stăruie mirosul rău al lacului. În fiecare an se înalţă — fierbînd —, din mijlocul lacului, un strat mare de asfalt care uneori se întinde pe trei plethri [150] şi mai bine şi cîteodată e doar de doi plethri. Stratului celui mare, barbarii din vecinătate îi spun „taur", iar pe cel mai mic îl numesc „viţel". *8.* Cînd asfaltul pluteşte pe lac, de la o oarecare depărtare pare o insulă. Erupţia este anunţată cu douăzeci şi două de zile mai înainte de a izbucni ; căci, pe o distanţă de multe stadii în jurul lacului, vîntul împrăştie un miros neplăcut şi tot argintul, aurul şi arama de prin apropiere îşi schimbă culoarea, ce revine îndată după încetarea erupţiei. Cum regiunea învecinată este supusă acţiunii focului şi cum aerul e plin

de miasme, aceasta îi face pe oamenii din partea locului să fie bolnăvicioşi şi nu le îngăduie o viaţă mai lungă. *9.* Solul însă, pe toată întinderea udată de apa rîurilor sau cît este irigat — îndeajuns de bine — de izvoare, e roditor şi potrivit pentru cultura palmierului. Mai există o vale [151] unde creşte aşa-numitul balsam, aducînd cîştiguri mari locuitorilor, căci această plantă nu mai creşte în nici o altă parte a lumii, iar medicii o folosesc ca pe un leac minunat.

XLIX. Partea Arabiei [152] care se învecinează cu regiunea pustie şi săracă în apă se deosebeşte de aceasta pînă într-atît încît a fost numită Arabia cea Fericită, şi datorită belşugului de fructe şi mulţumită altor plante care se află pe aceste meleaguri. *2.* Din trestie, papură şi alte plante lemnoase se desprinde o mireasmă plăcută. Acestea cresc din belşug, avînd frunze de tot felul şi o răşină ce se prelinge din coajă, mirosind la fel de frumos. La marginile ţinutului se găseşte smirna, şi acea mireasmă plăcută zeilor, tămîia, care este trimisă de aici în lumea întreagă. *3.* Mai cresc pe aceste meleaguri costos [153], casia [154] şi scorţişoară, cu tulpini mari şi alcătuind tufişuri foarte dese, aşa încît ceea ce se presară cu zgîrcenie pe altarele zeilor prin alte ţări este aici folosit ca lemn de foc, iar ceea ce aiurea este socotit un lucru rar se foloseşte în casele oamenilor drept aşternut pentru sclavi. Alături de scorţişoara propriu-zisă, care este nespus de bună, mai creşte guma şi un soi de terebentină binemirositoare, de o mărime neobişnuită. *4.* Pe munţi se află nu numai foarte mulţi brazi şi pini, dar şi cedrul, cum şi jneapănul — de o grosime neobişnuită — şi aşa-numitul „boraton" [155]. Din multe alte plante cu miros plăcut se scurge o răşină înmiresmată şi ea, pentru cel care se apropie. Dar însuşi pămîntul — prin firea lui — are un miros plăcut, asemenea tămîii. *5.* Aşa se face că în unele părţi ale Arabiei, cînd pămîntul este săpat, dai peste zăcăminte plăcut mirositoare. Astfel sînt date la iveală cariere de piatră neînchipuit de mari. Din asemenea pietre se clădesc casele şi, atunci cînd picură stropii de rouă, o parte a pietrelor se topesc — sub acţiunea umezelii — şi astfel se face, curînd, un fel de ciment care se prelinge printre crăpături, cimentîndu-le. În felul acesta se întăresc toate părţile zidului.

L. În Arabia se scoate şi aşa-numitul „aur fără foc", care nu se obţine din minereu prin topire, ca în alte părţi, ci se extrage din pămînt sub formă masivă — bucăţi de mărimea unei castane şi avînd o culoare atît de lucitoare încît, atunci cînd este folosit să fixeze pietrele preţioase, el dă la iveală cea mai frumoasă bijuterie. *2.* Ţinutul este atît de bogat în turme, încît multe neamuri care duc o viaţă de păstori se pot hrăni din belşug cu ceea ce produc turmele, nemaiavînd nevoie de grîne. Siria din vecinătate hrăneşte o mulţime de fiare sălbatice, căci aici se găsesc

lei și pantere, mai numeroși, mai mari și mai puternici decît în Libya și — pe deasupra — se mai află și așa-numiții tigrii babilonieni. *3.* Întîlnim și animale care au o dublă natură, de parcă ar fi un amestec de forme. Așa sînt cele numite „struthocameli“ [156] care, după cum o spune și numele, sînt pe jumătate păsări și pe jumătate cămile. Ca mărime, se aseamănă cu o cămilă nou-născută ; capul lor este acoperit de un păr subțire, au ochii mari și negri de aceeași formă și culoare cu ai cămilelor. *4.* Gîtul le este lung, ciocul — dimpotrivă — foarte scurt și ascuțit, aripile, moi și păroase ; cele două picioare au ghearele despicate, așa încît struțul pare a fi în același timp și animal de uscat și pasăre. *5.* Fiind însă greu, el nu se poate ridica în aer ca să zboare, dar fuge pe pămînt cu cea mai mare repeziciune, aruncînd cu picioarele nenumărate pietre în urma lui — cu atîta putere, încît vînătorii ce-l urmăresc cad greu răniți. *6.* Dacă este însă ajuns din urmă, struțul își vîră capul într-un tufiș sau în vreun alt adăpost, nu fiindcă nu l-ar ajuta mintea să facă altcum sau din neghiobie — cum au spus-o unii —, pentru că și-ar închipui că nimeni nu-l mai vede, de vreme ce el nu poate vedea pe nimeni, ci fiindcă struțul caută adăpost pentru cea mai firavă parte a trupului său — capul —, ca să scape cu viață. *7.* Într-adevăr, Natura este o minunată învățătoare pentru toate ființele pămîntului, nu numai spre a le scăpa viața lor, dar și a puilor, căci din fire viața le este dragă. Instinctul mînă vietuitoarele să perpetueze specia, urmînd una alteia, fără să se sfîrșească vreodată desfășurarea vieții.

LI. Mai sînt și așa-numitele „camelo-pardalis“ [157], care au luat cîte ceva din fiecare din aceste două vietuitoare, al căror nume îl poartă. Cît privește dimensiunile lor, ele sînt mai mici decît cămilele, avînd un gît mai scurt ; forma capului și ochii însă sînt ca ai panterei ; și, cu toate că pe spate au o cocoașă ca și cămila, cît privește culoarea și părul, seamănă cu pantera ; mai au și o coadă lungă ce imită natura acestor sălbăticiuni. *2.* Trăiesc acolo țapul și cerbul, ca și bubalii [158] și multe alte animale hibride — pe care Natura le-a îmbinat din diferite animale. Dar am lungi-o prea mult dacă am înfățișa mai amănunțit fiecare din aceste vietăți. *3.* Se pare că în ținuturile așezate departe spre miazăzi puterea dătătoare de viață este sporită prin căldura soarelui și viața este cu mult mai fecundă. Și iată, așadar, din care pricină acolo se nasc atît de multe, frumoase și felurite animale. *4.* De aceea, vedem în Egipt crocodili și hipopotami ; iar în Etiopia și Libya cea pustie, elefanți și nespus de multe și de felurite soiuri de șerpi, precum și alte vietăți, mai ales balauri de o mărime și vînjoșie neobișnuite. Tot așa și în India se nasc elefanți extrem de numeroși, de o tărie și o mărime uimitoare.

LII. Dar pe lîngă toate aceste vietuitoare, cu înfățișări atît de ciudate, Arabia mai produce, datorită înrîuririi soarelui, tot soiul de pietre,

care se deosebesc prin colorit, strălucire şi limpezime. 2. Aşa, bunăoară, sînt cristalurile ; ele se alcătuiesc dintr-o apă curată, care însă nu s-a învîrtoşat datorită frigului, ci prin puterea focului zeiesc ; de aceea, sînt trainice şi nu se descompun, iar sub acţiunea vaporilor iau felurite culori. 3. În felul acesta, s-au format smaragdul şi aşa-numitul beril, în minele de cupru, unde s-au colorat şi întărit, datorită cufundării lor într-o baie de sulf. Iar crisolitul [159], care ia naştere tot mulţumită soarelui, îşi primeşte culoarea de la aburii cu fum. 4. Şi iată, deci, pentru ce crisoliţii falşi se obţin pe cale artificială, luînd forma şi culoarea unor cristale sub acţiunea focului, în care sînt introduşi de către om. În ce priveşte rubinele, se crede că deosebirile de colorit sînt produse de cantitatea mai mare sau mai mică de lumină pe care au absorbit-o în cursul solidificării lor. 5. Tot unor asemenea cauze se datoreşte şi coloritul păsărilor, ale căror pene sînt uneori purpurii, alteori în fel şi chip de culori sau într-un amestec pestriţ. Au cînd culorile focului, cînd sînt de un galben şofraniu, cînd de un verde ca smaragdul ; dar multe sînt de culoarea aurului, după cum le-a bătut lumina. Ar fi greu să putem explica minunatul amestec al culorilor. 6. Acelaşi lucru — zice-se — se întîmplă, sub acţiunea soarelui, şi în privinţa curcubeului, atunci cînd el se iveşte pe cer ; de aceea, cercetătorii au ajuns la concluzia că o căldură înnăscută şi firească a făcut ca toate aceste fiinţe să aibă colorituri aşa de felurite, şi numai soarelui — izvor al vieţii — i se datoreşte chipul tuturor corpurilor. 7. Şi coloritul felurit al florilor şi al pămîntului ar veni de la soare, obîrşia tuturor lucrurilor, iar meşteşugul vremelnic al omului pricepîndu-se doar să imite forţele naturii ; şi întrebuinţarea culorilor în toate nuanţele el va fi învăţat-o de la Natură. 8. După cum s-au explicat culorile prin înrîurirea luminii, tot aşa se crede că mirosul şi gustul specific al fructelor şi mărimea şi alcătuirea felurită a animalelor, precum şi a diferitelor specii de pămînturi, se datoresc căldurii soarelui, care-şi trimite razele asupra pămîntului roditor şi pătrunde în apa dătătoare de viaţă, dînd naştere tuturor lucrurilor. 9. Şi iată, prin urmare, pentru ce nici marmura de Paros, nici vreo altă marmură tot atît de preţuită nu se poate asemui cu acelea ale Arabiei. Albul lor este atît de strălucitor, greutatea atît de mare şi sînt aşa de lucioase că nu-şi găsesc pereche. Toate însuşirile caracteristice ale acestei regiuni sînt — aşa cum am spus-o mai sus — datorate soarelui, care prin încălzire solidifică şi dă trăinicie materiei, iar prin lumină îi dăruie strălucire.

LIII. Păsările sînt mai uşoare şi pot zbura mai bine, îmbăiate în soare. Penele lor s-au colorat tot datorită luminii, mai ales în ţările în care soarele este dogoritor. 2. Aşa, bunăoară, în Babylon, se nasc mulţi păuni, împodobiţi cu penele cele mai frumoase, iar în Siria, lîngă hota-

rele ei, se nasc papagali, bibilici, şi lişiţe purpurii, precum şi alte animale de o formă şi un colorit variat. *3.* Acelaşi lucru trebuie să-l spunem şi despre alte ţinuturi ale pămîntului, care au aceeaşi climă ; de pildă, India, cum şi ţinuturile de lîngă Marea Roşie, Etiopia, şi unele părţi ale Libyei. *4.* Numai că regiunile aşezate mai spre răsărit, avînd un pămînt mai gras, produc animale mai mari şi mai de soi, iar celelalte pămînturi dau naştere — fiecare după însuşirile sale — la tot felul de vietăţi. *5.* Astfel, Libya produce numai curmale uscate şi mici ; în Coile-Syria, se găsesc aşa-numitele „curmale-nuci" care sînt foarte mari, dulci şi zemoase. *6.* Însă în Arabia şi Babylonia se pot vedea unele cu mult mai mari ; ele ajung de şase degete şi colorate, parte în roşu, parte în culoarea merelor pădureţe, unele fiind purpurii, foarte gustoase şi desfătînd, totodată, şi privirea. Trunchiurile palmierilor se înalţă sus şi nu au ramuri decît în vîrf. Încoronaţi de frunziş, palmierii au acolo frunzele aşezate în mănunchi. *7.* La unii palmieri sînt aşezate circular. În mijlocul lor, creşte fructul, ca un ciorchine. La alţi palmieri însă, frunzele din vîrf se lasă într-o parte, de parcă ar fi o făclie, a cărei flacără a fost înclinată de vînt. Alţii au coroana împărţită în două, aşa că pe dreapta şi pe stînga atîrnă cîte un mănunchi de ramuri, avînd o înfăţişare pitorească.

LIV. Partea de miazăzi a Arabiei se numeşte „cea fericită" ; înlăuntrul ei trăiesc o mulţime de arabi nomazi, care îşi petrec viaţa în corturi. Ei cresc mari turme, păscînd pe cîmpii întinse. *2.* Ţinutul care se află între aceste cîmpii şi „Arabia Fericită" este un pustiu lipsit de apă — aşa cum am spus-o mai sus [160]. Partea de apus a Arabiei e doar dune de nisip, care se întind pe suprafeţe uriaşe. Aici drumeţul nu-şi poate găsi calea decît luîndu-se după steaua nordului, aidoma corăbierilor care-şi găsesc drumul pe mare îndrumaţi de această stea. *3.* Restul Arabiei, dinspre Siria, are o populaţie numeroasă de agricultori şi negustători de tot felul, care — făcînd schimburi de mărfuri la vreme potrivită — acoperă lipsurile diferitelor regiuni şi le asigură din belşug cele trebuitoare. *4.* Fîşia de coastă deasupra „Arabiei Fericite" este străbătută de multe rîuri mari, ce dau naştere multor mlaştini şi lacuri întinse. *5.* Cu apa adusă de rîuri şi cu cea de pe urma ploilor de vară sînt irigate vaste regiuni şi oamenii strîng, în fiecare an, două recolte. Acest ţinut hrăneşte turme de elefanţi şi alte dihănii ce trăiesc pe uscat, avînd uimitoare forme hibride ; mai sînt şi vite de tot felul, mai ales cornute şi oi cu o coadă lungă şi groasă. *6.* Ţara mai are multe şi deosebite feluri de cămile ; unele păroase, altele fără păr, precum şi unele cu două cocoaşe în spinare, numite de aceea *dityli* („cu două protuberanţe"). Unele dintre ele dau o hrană îmbelşugată locuitorilor, prin laptele şi

carnea lor, iar altele sînt folosite să ducă în spinare poveri, cărînd zece medimne de secară dimpreună cu cinci oameni urcați pe deasupra. Dromaderele cu picioarele mai scurte și subțiri aleargă nespus de repede, fiind mai ușoare, și străbat distanțe mari, din care pricină sînt folosite pentru lungile călătorii, prin pustiul secetos. 7. În vreme de război, slujesc și la lupte, purtînd în spinare doi arcași, așezați spate în spate ; unul din ei luptă cînd se dă atacul, iar celălalt cînd pornesc în retragere. Am stăruit poate prea mult asupra Arabiei și a produselor acestei țări, dar am făcut-o ca să împărtășim cititorilor, curioși de a afla, o seamă de cunoștințe ce le-ar putea face plăcere.

LV. Acum vom încerca să dăm — pe scurt — cîteva lămuriri despre o insulă [161] care a fost descoperită în Oceanul de la miazăzi și despre lucrurile minunate ce se află acolo. Vom începe prin a povesti cu precizie ce a prilejuit această descoperire. 2. Un oarecare Iambulos se îndeletnicise din copilărie cu învățătura. După moartea tatălui său, care fusese negustor, s-a apucat și el de negustorie. Pe cînd călătorea prin Arabia, îndreptîndu-se spre regiunea mirodeniilor [162], a fost prins de tîlhari, împreună cu tovarășii săi de drum. Mai întîi s-a hotărît ca Iambulos să fie folosit drept păstor împreună cu unul dintre cei care-l întovărășise și care fusese prins odată cu el. Apoi amîndoi am căzut în mîinile unor tîlhari etiopieni, care i-au dus pe țărmul Etiopiei. 3. Etiopienii îi răpiseră, ca să slujească unei purificări a țării, purificare ce se făcea cu ajutorul unor străini. Din vremurile străvechi, la acești etiopieni era un obicei, statornicit de un oracol, ca o dată la douăzeci de generații, adică la șase sute de ani (socotind o generație treizeci de ani), să fie luați doi oameni, folosiți ca jertfă de ispășire, și să fie trimiși pe mare, construindu-se pentru ei o corabie mică, potrivită ca mărime doar pentru doi inși, dar în stare să înfrunte furtunile mării. Ei puteau să cîrmuiască lesne corabia. În ea, etiopienii puneau merinde pentru șase luni. Și, îmbarcîndu-i pe cei jertfiți, le porunceau să pornească în larg, ca să se dea urmare oracolului. Ceea ce li se cerea era să navigheze spre miazăzi. 4. Li se spunea că vor ajunge într-o insulă fericită, la un popor de oameni cumsecade, în mijlocul cărora aveau să trăiască o viață plină de bucurii. Se mai spunea călătorilor că, dacă ei ajung teferi în această insulă, Etiopia va avea parte, șase sute de ani, de pace și netulburată fericire. Dacă ei s-ar înspăimînta însă de nesfîrșitul Ocean și s-ar întoarce din drum, atunci urmau să fie pedepsiți cu cele mai grele osînde, ca niște tîlhari și ca o pacoste pentru întregul neam etiopian. 5. Cu acest prilej etiopienii se adunară la țărmul mării într-un mare sobor și aduseră mărețe jertfe întru cinstirea zeilor, încununîndu-i cu flori pe cei doi păstori ce aveau să pornească în căutarea insulei și să aducă purificarea nea-

mului. Apoi le-a fost poruncit să pornească la drum. 6. Ei ieşiră în larg şi, după ce timp de patru luni au fost jucăria valurilor înspumate, au ajuns pe mai sus amintita insulă rotundă ce avea, de jur-împrejur, cam la cinci mii de stadii.

LVI. Apropiindu-se de insulă, i-au întîmpinat cîţiva băştinaşi, ce le traseră vasul pe ţărm. De îndată ce i-au zărit, cei din insulă au sosit în mare grabă cu toţii, minunîndu-se cînd i-au văzut debarcînd. S-au purtat omenos cu dînşii şi le-au dat toate cele de trebuinţă, din cîte se găseau la ei. 2. Insularii, prin înfăţişarea trupurilor şi felul lor de viaţă se deosebeau mult de locuitorii de pe meleagurile noastre. Toţi erau de aceeaşi înălţime, trupul lor fiind mai înalt de patru coţi. Oasele trupului le erau mlădioase, într-o oarecare măsură, putîndu-se încovoia şi reveni la loc, ca şi cum ar fi fost doar nişte tendoane. 3. Deşi păreau foarte slabi, trupurile lor erau totuşi cu mult mai vînjoase decît ale oamenilor de prin părţile noastre. Dacă ei apucau cu mîinile un lucru, era cu neputinţă să-l smulgi dintre degetele lor. Aveau păr numai pe cap, la sprîncene, gene şi barbă, iar restul trupului era atît de neted, încît nu se putea zări nici măcar un puf. 4. Dealtfel, corpul le era frumos şi cu mădularele bine proporţionate. Nările lor erau cu mult mai mari decît ale noastre — fiind prevăzute cu un capac, ca o limbă. 5. Şi limba lor era foarte curioasă, ea fiind aşa şi de la natură, şi pentru că astfel o făcuse iscusinţa lor. Pînă la un anumit punct ea era despicată, putînd fi astfel împărţită în două pînă la rădăcină, aşa încît oamenii aveau o limbă dublă. 6. De aceea scoteau tot felul de sunete, fiind în stare să reproducă nu numai orice vorbire omenească şi articulată, dar şi cîntecul — pe mai multe voci — al păsărilor, şi într-un cuvînt, orice sunet. Cel mai uimitor lucru era că puteau sta de vorbă, în acelaşi timp, cu două persoane, răspunzînd şi vorbind — aşa cum cer împrejurările — fiecăruia. De o jumătate a limbii se foloseau pentru a vorbi unei persoane, iar de cealaltă jumătate pentru a răspunde alteia. 7. Clima era deosebit de prielnică, deoarece ei trăiau sub linia echinocţială şi nu aveau de îndurat nici arşiţa şi nici gerul. Acolo, roadele copacilor rămîn coapte în tot cursul anului, aşa cum ne-o spune şi poetul [163]. „Para se coace una după alta şi un măr după altul, iar strugurii şi smochinele ajung să se coacă rînd pe rînd". Ziua era mereu egală cu noaptea, iar la amiază obiectele nu aruncau umbră, fiindcă soarele sta perpendicular deasupra capetelor lor.

LVII. Oamenii trăiau împărţiţi în familii şi triburi, dar nu mai mult decît patru sute la un loc. Îşi duceau traiul pe pajişti, deoarece pămîntul le da hrană din belşug. Din pricina rodniciei insulei şi a aerului său bun, creşteau de la sine roade mai multe decît aveau trebuinţă. 2. Creştea, bunăoară, o trestie rodind îmbelşugat un fel de măzăriche albă [164]. Lo-

calnicii o strîngeau şi o lăsau să stea în apă caldă, pînă cînd se umfla, de boabele ajungeau să aibă mărimea unui ou de porumbel. Atunci, fructul era strivit şi se frămînta în mînă cu multă pricepere pînă devenea o pîine pe care o coceau şi, apoi, o mîncau. Gustul ei era bun şi dulce. *3.* Mai erau pe acolo şi multe izvoare, unele calde, slujind pentru băi care lecuiesc trupul de orice oboseală, iar altele reci avînd un gust foarte plăcut şi darul de a tămădui bolile. Ştiinţelor li se dădea toată luarea aminte, îndeosebi astrologiei. *4.* Insularii aveau şi o scriere compusă din douăzeci şi opt de litere, pentru care foloseau numai şapte semne, fiecare putînd fi întrebuinţat în patru feluri. Rîndurile nu mergeau orizontal ca la noi, ci vertical, de sus în jos. Localnicii ajungeau la adînci bătrîneţe, atingînd vîrsta de o sută cincizeci de ani, de cele mai multe ori fără să fi fost bolnavi. Acela care se schilodise ori suferea de vreun beteşug trebuia să-şi ia singur viaţa, potrivit unei aspre legi. *5.* De asemenea, la ei era o datină care nu îngăduia omului să treacă de un anumit număr de ani. Împlinind această vîrstă, oamenii se sinucideau într-un fel cu totul neobişnuit. Creştea pe insulă o plantă ciudată care avea darul să adoarmă pe cel care ar fi gustat din ea şi, apoi, — pe nesimţite — somnul adînc se prefăcea în moarte.

LVIII. Căsătoria nu era cunoscută. Se putea întîlni acolo comunitatea femeilor, iar copiii erau crescuţi în devălmăşie, toţi iubindu-i deopotrivă. Cînd erau încă mici, se întîmpla de multe ori ca doicile să-i schimbe pe sugari, încît nici mamele să nu-i mai recunoască. Dar, la ei nefiind gelozie şi nici ambiţie, îşi duceau viaţa netulburată de răzmeriţe, dornici să trăiască în cea mai deplină înţelegere. *2.* Mai exista acolo o vietate, al cărui trup nu era prea mare, dar care avea însuşiri cu totul deosebite, iar sîngele poseda o virtute ciudată. Trupul ei era rotund şi tare asemănător cu o broască ţestoasă. Spatele îi era însemnat cu două linii încrucişate, de culoarea mărului verde, *3.* avînd la fiecare capăt cîte un ochi şi o gură. Vedea cu patru ochi şi, avea tot atîtea guri ; totuşi, mîncărurile ajungeau într-un singur esofag şi se întîlneau într-un singur stomac. Măruntaiele acestei vietăţi, ca şi celelalte organe, erau — de asemenea — foarte simple. Picioarele îi erau aşezate de jur împrejurul trupului, în aşa fel încît se putea duce încotro voia. *4.* Sîngele animalelor avea însă o calitate uimitoare : el făcea să se lipească de îndată la loc toate membrele tăiate ale unui corp viu, ca de pildă un braţ tăiat sau oricare alt mădular, cît timp tăietura era încă proaspătă. Şi, dacă nu era vorba de vreun organ vital, se vindeca pe loc. *5.* Fiecare trib al insularilor creştea şi hrănea un soi de pasăre foarte mare, cu totul neobişnuită, necesară pentru a pune la încercare dispoziţiile sufleteşti ale pruncilor. Aceşti copii fragezi erau urcaţi pe pasăre şi lăsaţi să zboare împreună cu

ea ; iar cei ce înfruntau zborul erau luaţi şi crescuţi, pe cîtă vreme cei apucaţi de ameţeală şi gata să cadă erau aruncaţi, vădindu-se astfel că nu vor avea o viaţă îndelungată şi că le lipseau însuşirile sufleteşti. 6. Fiecare trib era condus de omul cel mai în vîrstă, care avea puterea unui rege şi era ascultat de toţi. Cînd acest conducător atingea vîrsta de o sută şi cincizeci de ani, îşi curma viaţa potrivit datinei, iar cîrmuirea trecea în mîinile celui mai bătrîn dintre cei rămaşi în viaţă. 7. În jurul insulei marea aducea curenţi puternici cu fluxuri şi refluxuri uriaşe. Gustul apei era însă dulce. Dintre constelaţiile noastre, Ursele şi multe altele nu se puteau vedea. Erau şapte insule, toate de aceeaşi mărime şi aşezate la aceeaşi depărtare una de alta, fiind cîrmuite de aceleaşi obiceiuri şi legi.

LIX. Toţi locuitorii acestei insule, deşi creşteau de la sine, din belşug, toate cele trebuitoare hranei, nu se dedau niciodată la pofte neînfrînate, ci duceau o viaţă nespus de simplă, mîncînd numai atît cît să-i îndestuleze. Carnea şi celelalte alimente le consumau în parte fripte, în parte fierte în apă, fără ca ei să cunoască sosuri pregătite cu iscusinţă ; le erau, de asemenea, necunoscute multele mirodenii pe care noi le folosim. 2. Dintre zei, ei slăveau văzduhul, care cuprinde totul, soarele şi — îndeobşte — tot ce este ceresc. Ei ştiau să prindă, în felurite chipuri, multe soiuri de peşte şi mai vînau şi numeroase păsări. 3. Erau la dînşii şi nenumăraţi pomi fructiferi sălbatici. Mai creşteau măslini şi viţă de vie, din care localnicii îşi pregăteau recolte îmbelşugate de untdelemn şi vin. Şerpii — de o mărime uriaşă — nu-l vătămau totuşi pe om, carnea lor putîndu-se mînca şi fiind extrem de dulce. 4. Hainele băştinaşilor erau făcute dintr-un fel de trestie, care avea la mijloc un puf moale şi strălucitor [165]. Ei strîngeau puful şi-l amestecau cu lichidul scos din scoicile zdrobite, făcîndu-şi astfel minunate veşminte de purpură. 5. Forma animalelor de acolo se deosebea foarte mult de aceea a vietăţilor cunoscute de noi şi nici nu-ţi vine să crezi că puteau fi aşa cum sînt descrise. Viaţa locuitorilor se desfăşura după o anumită rînduială, bine statornicită. Ei nu mîncau în fiecare zi aceeaşi hrană, ci în unele zile, hotărîte mai dinainte, mîncau numai peşte, iar în altele doar păsări ; cîteodată, găteau carne de animal terestru şi alteori se hrăneau doar cu măsline sau zarzavaturi. 6. Se slujeau unii pe alţii — cu schimbul ; în vreme ce unii prindeau peşte, alţii se dedau meşteşugurilor sau se îndeletniceau cu alte lucruri folositoare. Îndeplinirea sarcinilor obşteşti — cei bătrîni fiind scutiţi — se făcea tot pe rînd. 7. La sărbători şi în zilele de rugăciune, ei cîntau şi înălţau imnuri şi laude în cinstea zeilor, dar mai ales a soarelui, căruia i-au închinat insula şi pe ei înşişi. 8. Morţii îi îngropau în nisip, în timpul refluxului, în aşa fel ca valurile — cînd vine fluxul

— să-i acopere ca într-un mormînt. Trestia, din al cărui fruct își pregăteau mîncăruri, avînd grosimea de o palmă, ei pretindeau că s-ar îngroșa cînd este lună plină, micșorîndu-se cînd luna scade. *9.* Apa izvoarelor calde era dulce și prielnică sănătății, păstrîndu-și mereu căldura, fără a se răci vreodată, dacă nu se amesteca cu apă rece sau cu vin.

LX. Iambulos și tovarășul său, după ce au stat șapte ani acolo, — măcar că se împotriveau — au trebuit să părăsească insula, socotiți ca răufăcători și oameni ce primiseră din tinerețe o educație proastă. Atunci s-au îmbarcat în corabia lor, pregătită de dînșii, și — încărcînd în ea hrană — și-au luat rămas bun. Au călătorit pe mare mai bine de patru luni, și în cele din urmă au fost aruncați pe coastele Indiei, într-un ținut foarte nisipos și plin de noroi. *2.* Tovarășul lui Iambulos și-a aflat moartea printre stîncile înălțate pe țărm, iar Iambulos ajunse — în schimb — într-un sat al cărui locuitori îl duseră la regele din cetatea Palibothra [166], depărtată de mare cale de mai multe zile. *3.* Deoarece regele era prieten al elenilor și punea mare preț pe învățătură, l-a primit cu onoruri [167]. Iambulos a plecat, apoi, mai departe cu însoțitori ce-l ocroteau, ajungînd în Persia și, mai apoi, în Elada. *4.* A scris tot ce-a avut prilejul să vadă [168] și a povestit despre India multe lucruri, pe care alți scriitori nu le știau. Iar noi, după ce ne-am îndeplinit făgăduiala dată la început, vom încheia aici a doua noastră carte.

Note

[1] *Începînd din perioada elenistică, șapte construcții și reprezentări plastice au fost socotite de o perfecțiune unică în felul ei, drept care au fost astfel denumite: ele au fost piramidele, templul lui Artemis din Efes, mausoleul (cavoul) lui Mausolos, din Halicarnas, zidurile Babilonului, grădinile Semiramidei din Babilon, statuia lui Zeus de la Olimpia (executată de Fidias) și colosul de bronz din insula Rodos (reprezentînd pe zeul Helios). În afară de canonul acesta „clasic" al operelor amintite și farul de la Alexandria ca și altarul închinat lui Zeus de la Pergamon au fost considerate a fi „minuni ale lumii".*

[2] *Ninos nu este un personaj istoric, ci o creație legendară tîrzie, deoarece nu a fost pomenit nici de Herodot (sec. V) și nici de Berossos din Babilon (sec. IV-III). Cel mai vechi prinț asirian de la care avem un document este* Zarikum *(către 2400 î.e.n.), iar înaintea lui știm că la Assur au domnit* Ushia *și* Kikia, *fondatorul celebrului templu. Către 2225 î.e.n. domnește* Puzur Ashir I, *după care lista regilor asirieni este completă. Or, pe această listă nu figurează nici un rege cu numele de Ninos. Orașele din Mesopotamia își trăgeau de obicei numele după zeul care le ocrotea; Ninive pare că s-a numit astfel după zeița* Nina, *care este un alt nume a lui* Istar, *iar nu după numele presupusului Ninos.*

[3] *Aceste aprecieri par să reflecte expansionismul imperiului neobabilonian din sec. VII î.e.n., care era cunoscut lumii grecești.*

[4] *Singurul personaj cunoscut — numele fiind dealtfel iranic și nu semit — îl reprezintă un persan din sec. IV î.e.n.*

[5] *Aceasta este valabilă numai pentru triburile din pustiul Arabiei. Dealtfel formațiunile lor statale din decursul timpului au fost vasale ale diferitelor imperii care au controlat Orientul-Apropiat (Egipt, Mesopotamia, Persia, state elenistice, parți, Bizanț, perși sassanizi).*

[6] *Vezi pentru descrierea mai detaliată a Arabiei cap. 48.*

[7] *În realitate datînd încă din epoca presumeriană, dar n-a jucat un rol important decît din timpul marelui legislator Hamurabi (sec. XVIII î.e.n.). Popular numele orașului a fost interpretat ca „poartă a zeilor".*

[8] *Numele Babilonului se aplica și întregii regiuni de la sud de Bagdad.*

[9] *Este vorba probabil de una din repetatele cuceriri ale Babilonului de către asirieni (în 1106 î.e.n. sub Tiglatpilesar I, în 729 î.e.n. sub Tiglatpilesar III și în 689 î.e.n. sub Sanherib).*

[10] *Nu se poate identifica regele acesta cu o figură istorică cunoscută.*

[11] *Nici acest personaj nu poate fi identificat cu un rege cunoscut, mai ales că la data presupusei existențe a lui Ninos — mileniul III î.e.n. — grupul iranic nici nu intrase încă în podișul cu același nume.*

[12] *Donul de azi, care era socotit hotarul dintre Europa și Asia.*

[13] *Medic din sec. IV î.e.n., care prin cele două lucrări ale sale despre Persia și India a devenit principalul izvor al lumii grecești pentru aceste regiuni. Din păcate multe din știrile sale au fost fanteziste, cum se poate observa chiar în relatarea lui Diodor.*

[14] *„Siria cea scobită" este valea fluviului Orontes, situată între cele două șiruri de munți ai Libanului și Antilibanului.*

[15] *Toate provinciile enumerate se găsesc în Asia Mică.*

16 *Populații din Asia Centrală, dintre care unele sînt cunoscute și identificate, ca hircanii, iar altele cu totul necunoscute sau poate chiar imaginare, ca borcanii.*

17 *Ninive; în realitate orașul se află pe malul stîng al Tigrului. După Strabon (16, I, 3) orașul ar fi fost mai mare decît Babilonul. La început însă a fost cu mult mai mic și de-abia sub Sanherib (705—681 î.e.n.) devine atît de întins, prin reunirea a patru cetăți.*

18 *Un stadiu avea cam 180 m.*

19 *Un picior avea cam 30 cm.*

20 *Se presupune că în realitate ar fi vorba de Sammuramat, soția regelui asirian Șamși-Adad V (824—810), care a fost regentă în primii ani de domnie ai fiului ei Adadnirari III (810—782 î.e.n.). O stelă din anul 797 î.e.n. o pomenește pe regină împreună cu fiul ei. O altă variantă a legendei apăruse deja la Herodot (I, 184 și III, 154). Toate provin din folclorul creat în jurul unor regine asiriene și babiloniene.*

21 *Alt nume al zeiței feniciene Astarte.*

22 *Interdicția de a mînca pește există în realitate la foarte multe popoare. Grecii din epoca homerică, în Iliada și Odiseea, nu mîncau pește. Egiptenii nu mîncau pește, cei mai mulți dintre ei considerîndu-l drept o vietate a lui Seth, zeul răului, al violenței, ucigaș al fratelui său Osiris. Vezi I, 21.*

23 *La Herodot (IV, 87) sînt 700 000, fără flotă. Toate aceste cifre, inclusiv cele ale lui Herodot, sînt exagerate, iar cele ale lui Ctesias, ca dealtfel multe din informațiile sale, sînt de-a dreptul fantastice.*

24 *Vezi XI. 3.*

25 *Este vorba despre fiul marelui tiran al Siracusei (367—344 î.e.n.).*

26 *Și aceste cifre sînt exagerate, deși într-o măsură mult mai mică.*

27 *Într-adevăr, pe vremea aceea grosul flotei era format încă din trireme, pe cînd cele cu patru și cinci rînduri de vîsle erau în număr mai mic.*

28 *După Polibiu (II, 24, 16) romanii, împreună cu aliații lor, puteau înarma în anul 225 î.e.n. șapte sute de mii de pedestrași și șaptezeci de mii de călăreți.*

29 *Raționamentul autorului este greșit, deoarece pe cînd la romani mobilizarea era aproape de tipul modern, în Orient populațiile — ca de obicei în Evul Mediu — dădeau doar niște contingente de luptători.*

30 *Regiune situată în nordul Afganistanului de azi, care a făcut apoi parte din Imperiul persan și mai tîrziu din Imperiul lui Alexandru cel Mare.*

31 *Personajul n-a existat probabil. Numele lui însă — la fel cu tatăl Roxanei, soția lui Alexandru cel Mare — este iranic, respectiv sogdian.*

32 *Costumul acesta, care acoperea tot corpul și capul, i-a frapat întotdeauna pe greci, care erau obișnuiți să meargă ușor îmbrăcați și aproape goi.*

33 *În anul 612 î.e.n. mezii, avînd ca rege pe Cyaxares, împreună cu aliații lor babilonieni, conduși de Nabopolassar, cuceresc și distrug complet orașul.*

34 *Bineînțeles că Babilonul nu a fost întemeiat de Semiramis (vezi mai sus).*

35 *Istoric grec a cărui relatare a stat la baza versiunii populare a tradiției lui Alexandru, ce va duce la filonul Alexandriei.*

36 *Herodot (I, 178) dă 480 de stadii.*

37 *Acesta avea 1,85 m.*

38 *Acesta avea 46 cm.*

39 *El corespunde cu 100 de picioare, avînd deci cam 30 m.*

40 *Acesta avea cam 180 m.*

41 *S-au găsit cîțiva pilaștri care purtau inscripții atribuind construcția podului întemeietorului statului neobabilonian, Nabopolassar, care a domnit 626—605 î.e.n.*

42 *Vezi Herodot (I, 180).*

43 *E vorba de zeul Bel-Marduk.*

44 *Urmează descrierea marelui „Ziggurat", descris și de Herodot (I, 181); Această construcție uriașă trebuie pusă în legătură cu mitul despre „turnul lui Babel".*

45 *Soție și soră a lui Cronos, ea era considerată a fi mama tuturor zeilor olimpici. Era asimilată de aceea cu Kybele (Magna Mater) din Asia Mică.*

46 *Talantul babilonean obișnuit (ușor) avea 30,3 kg.*

47 *Orașul a fost cucerit în anul 539 î.e.n. de către Cirus.*

48 *Aluzia pare să fie la adresa Amydiei, soția lui Nabucodonosor (605—562 î.e.n.). Faptul ca atare însă pare să fie legendar.*

49 *În persană înseamnă „muntos"; este vorba despre regiunea muntoasă dintre Media și Persia propriu-zisă.*

50 *Adică „regiunea dintre râuri".*

51 *Adică Golful Persic; pentru Diodor, ca și pentru Herodot, orice mare la sud de Asia purta acest nume.*

52 *După Herodot (I, 179) locul acesta s-ar găsi la o depărtare de opt zile de Babilon, la izvoarele rîului Is, unul din afluenții Eufratului.*

53 *Cea mai veche mențione a Behistanului, unde a fost așezată celebra inscripție a lui Darius.*

54 *Vechea capitală a mezilor, iar mai tîrziu reședința de vară a regilor persani și parți.*

55 *Herodot (III, 24) nu susține așa ceva. La el e vorba mai degrabă de un soi de piatră transparentă, cum ar fi alabastrul. Pe cînd Diodor vorbește sigur de sticlă. Strabon (17, 2, 3) spune și el că uneori etiopienii toarnă sticlă peste corpul morților.*

56 *Vezi c. III, 5.*

57 *Chiar și scriitorii antici s-au îndoit de această campanie; vezi Strabon 15, 1, 5.*

58 *După Polyainos (IV, 20) macedonenii au folosit în timpul celui de al treilea război cu romanii (171—167 î.e.n.) niște figuri de lemn, care imitau elefanții, obișnuindu-și astfel cavaleria cu aceștia.*

59 *E vorba de bambus, a cărui grosime e și ea mult exagerată.*

60 *Caii nu suportă mirosul cămilelor.*

61 *Vezi cap. 14.*

62 *Fiind consacrat zeiței dragostei Astarte (Istar), porumbelul era considerat o pasăre sfîntă.*

63 *Legenda aceasta este în legătură cu un obicei de Anul nou. E vorba de permisiunea acordată unui criminal de a domni timp de cinci zile, purtînd haine regale și emițînd decrete, după care este executat.*

64 *Așa l-au numit grecii pe Assurbanipal (668—629 î.e.n.), ultimul rege asirian important.*

65 *De fapt ultimul rege asirian a fost Sinșariškun, iar Ninive a fost cucerit și distrus complet în anul 612 î.e.n. Vezi nota 33.*

66 *Se cunosc nume de regi asirieni cam pînă la 2800 î.e.n. Vezi și nota 2.*

67 *Știrea este lipsită de orice temei istoric, deoarece imperiul asirian nu s-a întins niciodată atît de departe.*

68 *Vezi mai sus nota 65.*

69 *Cele spuse de Diodor nu se întemeiază pe nici un fel de dovezi. În realitate Assurbanipal a fost un rege foarte activ, care s-a luptat cu multă energie pe numeroasele fronturi ale imperiului asirian (Egipt, Babilon, Elam etc.), și tot el a creat marea bibliotecă de la Ninive, din care s-au găsit 20 000 de tăbliță.*

70 *E posibil ca aprecierea personală a lui Diodor să se datoreze concepției sale stoice, în numele căreia dezaprobă hedonismul regelui asirian.*

[71] *Conducător legendar al mezilor care — după o tradiție greacă fantezistă (Duris în* Fragm. Griech. Hist. *F 42) — ar fi ucis pe loc pe regele asirian, sau a distrus orașul Ninive, cum urmează în relatarea lui Diodor. În realitate cel care contribuie la distrugerea orașului și a imperiului asirian a fost regele med Kyaxares (cam 625—585 î.e.n.).*

[72] *Un personaj legendar similar. În realitate întemeietorul noului imperiu babilonean Nabopolassar (625—606 î.e.n.) a fost cel care a contribuit decisiv la distrugerea imperiului asirian și a orașului Ninive.*

[73] *Legenda aceasta despre un rege atît de desfrînat și de ticălos — contrarie realității istorice (vezi nota 65) — combină elemente fabuloase cu acțiuni ale unor regi asirieni anteriori, cum sînt Sargon II, Sanherib și Samaššumukun, fratele lui Assurbanipal. Punctul de plecare al legendelor acestora pare să fi fost Ktesias din Cnidos, din care s-au inspirat apoi Diodor, Athenaios, Nicolae din Damasc, Eusebiu și bizantinul Georgios Synkellos.*

[74] *Orașul Ninive, ca și imperiul asirian, au fost distruse în urma unei lupte îndelungate a coaliției medo-babiloniene împotriva Asiriei, pe care n-a putut-o salva nici intervenția faraonului egiptean Psammetich I — fostul adversar al Asiriei — care a intervenit pentru salvarea echilibrului militaro-politic din Orientul Apropiat.*

[75] *Este un termen folosit pentru a desemna atît noul imperiu babilonian (625—538 î.e.n.) cît și pe locuitorii lui. După căderea imperiului neobabilonian (538 î.e.n.) prin chaldeeni vor fi desemnați astrologii și ghicitorii din Babilon. Nu se pot însă identifica din punct de vedere etnic babilonienii cu chaldeenii, căci aceștia din urmă par a fi fost un neam semit care făcea parte din populația Babiloniei și care a ajuns apoi la putere. Confuzia cu privire la termenul „chaldean" a fost mărită de faptul că s-a tradus din Biblie termenul „aramean" care înseamnă „sirian" prin „chaldean". Astăzi sub numele de chaldeeni se înțelege o sectă creștină nestoriană care mai există în Iran și în Irac.*

[76] *Nu este vorba despre „soare" (Helios), căci Cronos nu poate fi identificat decît cu Saturn, ci mai probabil trebuie identificat cu asirianul „Il", care înseamnă „zeu".*

[77] *Ares = Marte; Afrodita = Venus (luceafărul); Hermes = Mercur, iar Zeus = Iupiter.*

[78] *După A. Bouché-Leclerc,* L'astrologie grecque, *Paris, 1899, p. 43, ar fi vorba de o confuzie a lui Diodor între un sistem babilonian de 36 de stele și cel egiptean de 30 de stele, care corespundeau fiecare unei zile a lunii.*

[79] *Vezi XVII, 112.*

[80] *Sînt cei doi generali celebri ai lui Alexandru, diadohii de mai tîrziu.*

[81] *Într-adevăr așa stau lucrurile. În palatul amintit al regelui Assurbanipal s-a găsit o culegere de 7 000 de preziceri pe baza observării soarelui, lunii și celor cinci planete. Iar identificarea planetelor cu zeii Ištar, Marduk, Nimirtu, Nabo și Nergal provine de la Babilon. Ea a fost preluată de greci și apoi de romani și astfel șirul Venus, Iupiter, Saturn, Mercur și Mars s-a păstrat pînă în zilele noastre. Iar primul horoscop personal păstrat provine din anul 409 î.e.n.*

[82] *Probabil cifra din repertoriul fantastic al lui Ctesias din Cnidos.*

[83] *A domnit între anii 586—550 î.e.n.*

[84] *Adică în anul 711 î.e.n. În realitate a domnit cam de la 623—586 î.e.n. Vezi și nota 33.*

[85] *E vorba de Cirus cel Tînăr (423—401 î.e.n.).*

[86] *În bătălia de la Kunaxa în care Cirus a murit și după care a început retragerea celor 10 000 de mercenari greci, descrisă de Xenofon* (Anabasis).

[87] *În realitate știrile date de Ctesias au de multe ori un caracter cu totul fantezist. Vezi și nota 23.*

[88] *Vezi nota 71.*

89 *Vezi nota 33.*

90 *Populație de lîngă Marea Caspică, care făcea parte din regatul mezilor.*

91 *Erau populații scitice, care suferiseră o puternică influență iraniană. Către 630 î.e.n. ei invadează Iranul și Mesopotamia, ajungînd pînă în Egipt. Kyaxares reușește, la începutul domniei sale, să-i alunge din Media.*

92 *El a fost fiul lui Kyaxares și a domnit cam între 585—550 î.e.n., pînă cînd a fost răsturnat de vasalul său din Persia, care era și nepotul său, fiind fiul fiicei sale Mandane.*

93 *Aceste evenimente vor fi tratate de autor în Cartea a IX-a.*

94 *Descrierea Indiei este dată după Megasthenes, trimisul lui Selencos (în anii 302—297 î.e.n.) în India, cum reiese din comparația cu Arian și Strabon, care au folosit același izvor, dar l-au citat.*

95 *Adică Oceanul Indian.*

96 *Sînt Munții Himalaia.*

97 *Stea din constelația nordică Bootes.*

98 *Vezi Strabon (II, 5, 37).*

99 *Este o specie de mei.*

100 *Toată țara n-a suferit, fiindcă este foarte întinsă și cu reliefuł variat, dar regiuni izolate au avut de suferit uneori destul de mult.*

101 *Este vorba despre musonul de vară.*

102 *Este fără îndoială o confuzie cu Sutlej, un afluent important al Indusului, căci gandarii trăiau în apusul Indiei și nu în răsăritul ei, cum ar presupune localizarea în regiunea Gangelui.*

103 *Lucrul acesta este confirmat și de o altă informație provenită de la Megasthenes (la Aelianos XIII, 8), care ne spune că cei mai voinici elefanți se găsesc în împrejurimile Taxilei, care era capitala provinciei Gandhara.*

104 *Vezi XVII, 93 unde evenimentele sînt descrise mai pe larg. Dealtfel Alexandru nici n-a atins Gangele.*

105 *Este vorba despre Marea Arabiei.*

106 *Este vorba despre actualele rîuri Baias, Ihelum și Chinab. Forma corectă a primului nume este Hyphasis, așa cum apare în XVII, 93 și la Arian, India (IV, 10). Forma greșită e posibil să se fi strecurat datorită unei confuzii cu Bugul și Cubanul, care purtau ambele acest nume.*

107 *Afganistanul de astăzi.*

108 *Același rîu mitic este citat și de Strabo (XV, 37, 703), care ne spune că Aristotel și Democrit nu credeau în existența acestui fenomen. Este posibil să avem de a face cu o interpretare greacă a unei știri din Ramayana, despre rîul Sila, pe apa căruia n-ar pluti nimic, deoarece totul se preface în piatră. Grecii au interpretat această știre în sensul figurat, înțelegînd prin aceasta că toate obiectele devin grele și cad la fund, ca niște pietre (vezi Chr. Lassen, Zschr. f.d. Kunde des Morgenlandes, II, p. 65).*

109 *Vezi I, 8.*

110 *Și autorul consideră satul — conform concepției grecești, reprezentată prin Aristotel — ca un stadiu de trecere spre forma superioară a statului cetate.*

111 *Deși grecii aveau anumite tradiții referitoare la pătrunderea lui Dionysos în Asia și la cucerirea Indiei, toate acestea însemnau doar, că în India de nord-vest grecii au întîlnit culte care le-au reamintit pe cele ale propriului lor zeu al vinului. Asemenea culte nu puteau fi decît cele ale zeului Șiva, în care folosirea băuturilor alcoolice a jucat aproape întotdeauna un rol deosebit (v. J. Charpentier, The Indian travels of Apollonio of Tyana, Uppsala 1934, pg. 42).*

112 *Adică „coapsă" pe grecește. În privința localizării acestei regiuni s-au emis diferite ipoteze și nu s-a putut ajunge la un acord între cercetători.*

[113] *După care atunci cînd Zeus s-a înfățișat iubitei sale Semele, înconjurat de fulgere, aceasta l-a născut pe Dionysos înainte de vreme. Din această cauză Zeus și-a ascuns fiul în propria-i coapsă, pînă ce acesta s-a dezvoltat suficient ca să poată veni pe lume în mod normal.*

[114] *Vezi mai multe amănunte la Arian* Indica *(VIII—IX). Legenda aceasta pare că s-a răspîndit după expediția lui Alexandru cel Mare. Este posibil ca grecii să fi identificat legenda despre Hercule cu legenda indiană despre Krișna, care este legat de orașul Methora. Arian (VIII, 5) spune că locuitorii acestui oraș, surasenii, îl cinsteau în mod deosebit pe acest zeu.*

[115] *Este vorba despre vechea Pataliputra — actuala Patna, capitala statului Magadha — metropola budismului care și-a avut epoca de înflorire în timpul dinastiei Maurya (sec. IV—II î.e.n.).*

[116] *Afirmația este greșită, în realitate sclavajul a existat în India încă din cele mai vechi timpuri (mileniul III î.e.n.). Ceea ce l-a indus în eroare pe Megasthenes, sursa comună a lui Diodor, și pe Arian — căci și la acesta din urmă găsim aceeași opinie — a fost probabil caracterul patriarhal, arhaic, al sclaviei la indieni. Într-adevăr sclavia — termenul „dasa" vine de la populația localnică „Dasyu" pe care au supus-o cuceritorii arieni — n-a ajuns niciodată la formele dezvoltate, clasice din lumea greco-romană și aceasta datorită menținerii, aproape neschimbate a obștii sătești, care nu s-a destrămat ca în lumea greco-romană. De aceea în economia indiană, ca și în celelalte state orientale, sclavia a avut mai mult un caracter casnic, patriarhal, deși în atelierele regale și la lucrări publice se folosea și munca sclavilor.*

[117] *Vezi Strabon (XV, 1, 39) și Arian, Indica (XI).*

[118] *După Strabon, respectivul trebuia să se înșele de trei ori.*

[119] *Vezi cap. 36.*

[120] *În realitate nu existau decît patru caste fundamentale, așa cum apar și în legile lui Manu: brahmanii, ostașii (kșatryia), meseriașii (vaișya) și agricultorii (șudra). Dar pe lîngă aceste caste mari, teoretice, întîlnim numeroase caste concrete — chiar în sînul brahmanilor, dar mai ales al meseriașilor — care variază după regiune, fiecare avînd particularitățile și privilegiile ei. Sistemul acesta s-a definitivat de abia în perioada timpurie a evului mediu.*

[121] *În realitate 660 de zile.*

[122] *Adică Marea de Azov.*

[123] *Adică Donul.*

[124] *În realitate el pare să derive de la rădăcina cuvîntului „cerb", animalul acesta reprezentînd un vechi totem tribal.*

[125] *O poveste asemănătoare se găsește la Herodot (IV, 8); acolo însă tatăl este Heracles.*

[126] *Pînă în sec. IV î.e.n. Dunărea — spre vărsarea ei — forma granița între lumea scitică și cea tracică.*

[127] *Adică spre Asia Mică trecînd prin Caucaz.*

[128] *E vorba de invazia sciților din anii 630—625 î.e.n., cînd ajung pînă la porțile Egiptului. Vezi mai sus.*

[129] *Populația iranică, care trăia la răsărit de Marea Caspică, în regiunea lacului Aral.*

[130] *Neam mitic, despre care Herodot povestește că aveau numai un singur ochi (III, 116 și IV, 13).*

[131] *În realitate sarmații sînt — ca și sciții — tot o ramură iraniană a indoeuropenilor, care a apărut ceva mai tîrziu.*

132 *Toate versiunile despre moartea lui Cirus sînt de acord, că el a căzut în luptă cu niște populații de la hotarele de nord-est ale imperiului său la 529 î.e.n.*
133 *Riu din Pont, în Asia Mică.*
134 *Zeul războiului.*
135 *Legenda amazoanelor pare de fapt să reflecte ecoul unor lupte din Asia Mică cu triburi locale care mai păstrau puternice tradiții matriarhale. La aceasta s-au adăugat și motive legendare grecești, cum ar fi răpirea unor femei.*
136 *Adică „fără un sîn". Dealtfel vezi III, 53. Reprezentările artistice însă le arată pe amazoane întotdeauna cu ambii sîni!*
137 *În realitate orașul a fost întemeiat de greci, fiind distrus în timpul războaielor contra lui Mithridate.*
138 *Este una din ipostazele fundamentale ale zeiței Artemis de „stăpînă a animalelor" (urși, cai și tauri), care apare și în Asia Mică pe fondul vechi pregrecesc, pe care grecii au și caracterizat-o astfel* (Potnia theron).
139 *Adică la sud de Marea Neagră.*
140 *Vezi amănuntele la IV, 16.*
141 *După unii autori ar putea fi vorba de locuitorii insulelor britanice, de care grecii luaseră cunoștință prin intermediul galilor.*
142 *Mama lui Apolo și a lui Artemis.*
143 *Insula Delos era din cele mai vechi timpuri un loc de cult al zeului Apolo.*
144 *Pare să fie o figură mitologică, fără nici o bază istorică.*
145 *Vezi XII, 36 unde se găsește o descriere a ciclului. El urmărea să pună de acord anul lunar cu cel solar.*
146 *Vezi XIX, 94.*
147 *Vezi cap. 1, 5—6.*
148 *Orașul Petra; vezi XIX, 97 și Strabon (XVI, 21).*
149 *Marea Moartă.*
150 *Un plethron avea cam 31 m.*
151 *Valea rîului Iordan lîngă Iericho.*
152 *Capitolele 49—53 sînt atribuite, de obicei, lui Posidonius. Vezi Iacoby* (Fr. gr. Hist. *nr. 87, F. 114).*
153 *Probabil balsamul regal* (Saussurea Lappa).
154 *Probabil scorțișoară sălbatică* (Cinamonum îners).
155 *Ienuperul.*
156 *Sînt struții propriu-ziși; în greacă termenul pentru „struț" însemna și vrabie.*
157 *Sînt girafele, deși autorul va spune, mai jos, despre ele că au gîtul scurt.*
158 *Probabil un soi de antilope.*
159 *„Piatră de aur"; e vorba probabil de topaz.*
160 *Vezi cap. 48.*
161 *E posibil să fie Ceylonul, dacă într-adevăr exista o bază pentru localizarea insulei și celebra utopie nu era plasată într-o regiune cu totul imaginară.*
162 *De obicei această regiune era plasată în Somalia. La Diodor, ca dealtfel și la Strabo (I, 2, 32), ea se găsește în Arabia.*
163 *În Odiseea (VII, 120—121), cînd descrie țara feacilor.*
164 *Poate o aluzie la orez.*
165 *Probabil bumbacul.*
166 *Adică Pataliputra (actuala Patna).*
167 *De aici rezultă că povestirea a luat naștere în sec. III î.e.n. (cam 280—200 î.e.n.).*
168 *Utopia lui Iambulos reprezintă o viziune stoică asupra comunei primitive. Ea a servit drept model și pentru lucrările medievale tîrzii ale unor Thomas Morus și Campanella.*

Cartea a treia

Cele ce sînt cuprinse în cartea a treia a lui Diodor

• *Despre etiopienii care locuiesc dincolo de Libya și despre străvechile lor tradiții (cap. I–XI)* • *Despre minele de aur de pe cele mai îndepărtate meleaguri – de la hotare –, ale Egiptului, și despre lucrarea aurului (cap. XII–XIV)* • *Despre popoarele care locuiesc pe coasta Golfului Arabic și îndeobște pe întregul țărm al Ocenului, pînă în India. În legătură cu aceasta se arată obiceiurile pe care le are fiecare popor și pentru care motive se povestesc multe lucruri din viața acelor neamuri – lucruri cu totul neobișnuite și pe care nu le poți crede din pricina ciudățeniei lor (cap. XV–XLVIII)* • *Despre antichitățile Libyei și despre istoria Gorgonelor, Amazoanelor, a lui Ammon și a lui Atlas (cap. XLIX–LXI)* • *Despre miturile pivitoare la Nysa, în legătură cu ele povestindu-se cîte ceva despre Titani, Dionysos și Mama Zeilor (cap. LXII–LXXIV).*

I. Dintre cele două cărți care preced această carte, cea dintîi cuprinde istoria vechilor regi ai Egiptului, tradițiile privitoare la zeii egiptenilor, apoi o discuție privind natura Nilului, descrierea roadelor acestei țări, a feluritelor animale și — de asemenea — topografia Egiptului, datinile și legile băștinașilor. 2. A doua carte se ocupă de Asia, de istoria asirienilor, de nașterea și înălțarea Semiramidei, de întemeierea Babylonului — în timpul domniei acesteia —, ca și a multor altor orașe pe care le-a construit ea, de războiul Semiramidei cu numeroase oști împotriva inzilor ; am vorbit, apoi, despre chaldeeni și despre iscusința lor în observarea astrelor, despre Arabia și despre ciudățeniile acestei țări, despre împărăția sciților, despre Amazoane, și, în sfîrșit, despre hiperboreeni. 3. Adăugăm, în cartea de față, acele lucruri care sînt legate de ce am povestit mai înainte și-i vom înfățișa pe etiopieni, pe libieni și pe așa-numiții atlanți.

II. Povestesc etiopienii că ei au fost cei dintîi dintre toți oamenii și mai spun că dovezile prin care-și întăresc spusele sînt vădite. Aproape toată lumea este de acord că ei n-au venit de prin alte țări în țara lor, ci s-au născut acolo și că, prin urmare, pe drept cuvînt sînt numiți băștinași. Apoi este un lucru limpede pentru toți că oamenii care locuiesc în țările de miazăzi trebuie să fi ieșit cei dintîi din sînul pămîntului. Într-adevăr, dacă arșița soarelui usucă pămîntul umed și-i înlesnește ivirea vietăților, este firesc să presupunem că regiunea cea mai aproape de soare a fost cea dintîi care a dat naștere ființelor vii [1]. 2. Se mai povestește că etiopienii au fost primii ce i-ar fi învățat pe oameni să-i slăvească pe zei, să le aducă jertfe, să facă procesiuni și adunări mari și să îndeplinească celelalte rituri prin care se preamărește divinitatea. Iată pentru ce tuturor le este foarte cunoscută evlavia [2] etiopienilor și iată de ce se spune că jertfele pe care ei le aduc zeilor sînt cele mai plăcute Nemuritorilor. 3. Stau mărturie versurile acelui poet care este poate cel mai vechi și mai admirat la eleni. În *Iliada*, Homer ni-l înfățișează pe Zeus și pe ceilalți zei ducîndu-se în Etiopia, ca să primească jertfele ce li se aduc în fiecare an, spre a fi și ei părtași la un ospăț pregătit de către etiopieni. „Zeus a pornit ieri spre Ocean, la neprihăniții etiopieni, ca să fie părtaș la un ospăț, și toți zeii îl urmau" [3]. 4. Se mai arată foarte lămurit că evlavia acestui popor este răsplătită, prin aceea că neamul etiopienilor niciodată n-a fost nevoit să îndure stăpînirea apăsătoare a năvălitorilor. Într-adevăr, dintotdeauna și-au păstrat etiopienii libertatea [4] și între ei a domnit buna înțelegere, nefiind supuși vreunei stăpîniri a celor care — mulți la număr și foarte puternici — porniseră împotriva lor, fiindcă nici unul din aceștia n-a izbutit să-și aducă la îndeplinire planurile.

III. Cambise, plecînd cu o mare oaste [5] împotriva etiopienilor, își pierdu acolo întreaga oștire și el însuși trecu prin cele mai mari primejdii. Semiramida al cărui nume este atît de vestit, datorită marilor ei planuri și înfăptuiri, abia dacă porni spre Etiopia și părăsi de îndată gîndul de a face război. Iar Heracles și Dionysos, după ce străbătură tot pămîntul locuit, i-au cruțat de război doar pe etiopieni, care se află dincolo de Egipt, întrucît erau cucernici și foarte cu greu gîndul cuceririi ar fi fost adus la îndeplinire. Etiopienii spun că egiptenii sînt urmașii unei colonii de-a lor [6], condusă în Egipt de Osiris. *2.* Mai spun — vorbind îndeobște — că Egiptul de azi nu fusese la obîrșia lumii decît o mare, dar că — mai apoi — Nilul, cărînd cu el, cînd i se revărsau apele, mîl adus din Etiopia, a dat naștere, încetul cu încetul, unui nou ținut. Ca o dovadă foarte limpede a faptului că întreg Egiptul s-a format din aluviunile îngrămădite se aduc cele ce se întîmplă cînd fluviul se varsă în mare. *3.* În fiecare an terenul se înalță prin îngrămădirea mîlului și se poate vedea cum solul sporește în paguba mării. Locuitorii Etiopiei spun că cele mai multe dintre datinile egiptene sînt de obîrșie etiopiană, întrucît coloniile păstrează vechile obiceiuri ale țării de baștină. *4.* Plecăciunile lor în fața regilor, pe care îi socot zei, datinile de la înmormîntările lor — de care egiptenii sînt foarte grijulii —, cum și multe alte lucruri de felul acesta, sînt împrumutate de la etiopieni. În sfîrșit, stilul în care au fost lucrate statuile egiptene și forma literelor întrebuințate de egipteni sînt datorate tot Etiopiei. *5.* Dintre cele două feluri de scriere [7] din Egipt, una este numită „scrierea poporului" [8] și oricine o învață, iar cealaltă — care se numește „sacră" [9] — nu poate fi înțeleasă decît de preoți, ce au învățat-o de la părinți, precum o taină. În schimb, etiopienii folosesc, fără nici o deosebire, și un fel de scriere și celălalt [10]. Apoi, la amîndouă aceste neamuri, colegiile preoțești [11] au aceeași rînduială. *6.* Acei care se află în slujba zeilor fac aceleași purificări, se rad în același fel și se îmbracă în același chip. La fel trebuie să le fie și sceptrul lor: în formă de plug. Regii ambelor popoare poartă un sceptru asemănător. Ei mai au însă pe cap o pălărie [12] înaltă, de pîslă, cu un fel de proeminență în vîrf, înconjurată de șerpi [13] ce se numesc aspide. Împodobirea vrea să arate că oricine ar cuteza să-l atace pe rege este osîndit să îndure mușcături aducătoare de moarte. *7.* Etiopienii mai aduc și multe alte dovezi cum că neamul lor ar fi străvechi și că Egiptul este o colonie a lor. Dar nu socotim necesar să scriem despre aceste lucruri.

IV. Ca să nu pierdem din vedere nimic din cele ce pot să intereseze istoria timpurilor foarte îndepărtate, va trebui să spunem cîte ceva și despre felul de a scrie [14] al etiopienilor, numit de egipteni „hieroglife". Caracterele scrisului seamănă unele cu niște animale de tot soiul, altele cu mădulare de-ale trupului omenesc și, în sfîrșit, cu anumite unelte, mai

ales cu sculele dulgherului. La ei, nu împerecherea silabelor dă înţelesul scrierii ; acesta reiese din ceea ce înseamnă obiectele înfăţişate, din semnificaţia metaforică ce are menirea, prin exerciţiu, să se întipărească în memorie. *2.* Aşa, bunăoară, ei desemnează un şoim, un crocodil, un şarpe sau vreo parte a corpului, ca — de pildă — un ochi, o mînă, un obraz. Prin şoim trebuie înţeles tot ceea ce se face cu iuţeală, pentru că această pasăre, s-ar putea spune, întrece pe aproape toate celelalte zburătoare prin avîntul ei. În chip metaforic, reprezentarea se aplică unei mişcări repezi şi oricărui lucru a cărui însuşire este iuţeala. *3.* Crocodilul semnifică tot ceea ce este legat de mîrşăvie. Ochiul este păzitorul dreptăţii şi străjerul trupului. Mîna dreaptă deschisă, avînd degetele întinse, simbolizează strîngerea mijloacelor de trai ; mîna stîngă, făcută pumn — paza şi păstrarea bunurilor. *4.* Tot aşa se întîmplă şi cu celelalte părţi ale trupului, cu reprezentarea sculelor meşteşugăreşti şi cu a tuturor obiectelor. Oamenii, dacă urmăresc să cunoască înţelesul ascuns al fiecărei reprezentări, prin exerciţiu îndelungat îşi deprind inteligenţa şi memoria şi ajung să citească fără poticnire tot ceea ce a fost scris în acest fel.

V. Etiopienii au mai multe obiceiuri despre care se spune că sînt foarte deosebite de acelea ale altor neamuri, ceea ce este mai cu seamă adevărat cînd este vorba de alegerea regilor. Preoţii [15] îi aleg din mijlocul lor pe cei mai destoinici, iar dintre cei aleşi, pe acela pe care în timpul unei procesiuni — potrivit datinei — imaginea zeului îl arată, atingîndu-l, mulţimea îl proclamă rege [16]. El este preamărit şi slăvit ca divinitate — ca şi cum autoritatea lui i s-ar fi încredinţat de către zeiasca pronie. *2.* Ales în chipul acesta, regele duce un fel de viaţă prescrisă de legi. Tot ceea ce făptuieşte — şi atunci cînd răsplăteşte şi atunci cînd pedepseşte — este împlinit după obiceiul strămoşilor. Vreunuia dintre supuşii săi el nu-i poate lua viaţa, chiar dacă este vorba, după lege, de un osîndit la moarte şi chiar dacă s-a dovedit că omului acela i se cuvine osînda. Regele trimite celui osîndit pe unul dintre slujitorii săi, cu un anume semn al morţii, ca să-i vestească celui care a încălcat legea că trebuie să moară. Văzînd semnul morţii, osînditul intră în casa lui şi, fără zăbavă, îşi pune capăt zilelor. Nu-i este îngăduit să fugă în alte ţări, căci în Etiopia legile nu încuviinţează surghiunul — pedeapsă obişnuită la eleni [17]. *3.* Iată pentru ce se povesteşte că trimisul regelui venind într-o zi la un osîndit cu semnul vestitor de moarte, acesta vroi să fugă din Etiopia, dar mamă-sa — dîndu-şi seama ce avea de gînd — i-a pus în jurul gîtului cingătoarea sa şi astfel omul nostru s-a lăsat sugrumat fără cea mai mică împotrivire. El a răbdat să fie strîns de gît pînă şi-a dat sufletul, pentru a nu arunca o şi mai mare ocară asupra rudelor [18] sale.

VI. Dintre toate obiceiurile lor, cel mai ciudat pe care-l au etiopienii este cel în legătură cu moartea regilor [19]. La Meroe, preoţii care

au în sarcina lor cinstirea zeilor se bucură de cea mai înaltă autoritate. Dacă le trece prin gînd, ei pot trimite un vestitor regelui, ca să-i poruncească moartea. 2. Preoţii spun atunci că astfel este vrerea şi hotărîrea divină, că poruncile Nemuritorilor nu pot fi nesocotite de-o fiinţă muritoare. Aduc şi alte argumente, care pe omul sărac cu duhul îl pot amăgi, mai ales cînd trăieşte din copilărie sub puternica înrîurire a unor vechi datini, de care nu se poate desprinde, şi cînd nu e în stare să afle mijlocul de-a se împotrivi constrîngătoarelor porunci. 3. Astfel, din vremurile străvechi, regii au fost supuşi preoţilor şi i-au ascultat, nefiind siliţi prin arme şi brutalitate, ci doar printr-o sfială superstiţioasă. Dar, sub domnia celui de al doilea Ptolemeu [20], regele etiopienilor, „Ergamenes", care se împărtăşise din educaţia elenă şi era deprins cu filosofia, cuteză cel dintîi să înfrunte [21] această poruncă. 4. Ergamenes — luînd o hotărîre îndrăzneaţă, vrednică de un rege — pătrunse cu oştenii în locul cel mai de taină al templului de aur al etiopienilor şi măcelări pe toţi preoţii. El înlătură astfel o datină care se împotrivea dreptei judecăţi. Şi, după aceea, Ergamenes cîrmui ţara după cum i-a fost vrerea.

VII. Spun etiopienii că prietenii [22] regelui se mai ţin şi astăzi de un obicei care, cu toată ciudăţenia lui, dăinuie încă. Cînd prin vreo întîmplare nenorocită, regele şi-a pierdut un mădular al trupului, toţi cei legaţi de el prin prietenie se lipsesc de bună voie de acelaşi mădular. Căci se socoate că-i un lucru ruşinos ca atunci cînd — bunăoară — regele a ajuns şchiop prietenii despre care vorbim să aibă picioare sănătoase şi, deci, atunci cînd ei ies din palat pentru a-l însoţi, să nu şchioapete şi ei. 2. Li se pare etiopienilor că este nepotrivit să nu împărtăşeşti cu regele aceleaşi metehne trupeşti, cînd adevărata prietenie se vădeşte prin jalea şi suferinţa împărtăşite, căci prietenul este părtaş la bine ca şi la rău. Se mai istoriseşte că există la etiopieni o datină potrivit căreia prietenii regelui trebuie să se lase, de bună voie, să moară cînd le-a murit regescul prieten, o atare moarte fiind socotită vrednică de toată cinstea şi dovada unei adevărate prietenii [23]. 3. Iată, aşadar, pricina pentru care nu este uşor să uneltești împotriva vieţii unui rege, întrucît toţi prietenii lui veghează — deopotrivă — ca regele şi ei înşişi să rămînă teferi şi nevătămaţi. Am văzut, în cele de mai sus, care sînt obiceiurile etiopienilor care locuiesc în cetatea de scaun [24], în insula Meroe şi în partea ţării lor care se învecinează cu Egiptul.

VIII. Mai sînt încă multe alte triburi etiopiene [25], dintre care unele locuiesc pe malurile Nilului şi în insulele pe care le formează acest fluviu, altele în vecinătatea Arabiei [26] sau, în sfîrşit, sînt statornicite în mijlocul Libyei. 2. Cei mai mulţi dintre aceşti etiopieni, şi mai ales acei ce îşi au aşezările de-a lungul fluviului, au culoarea pielii neagră, nasul turtit şi

părul creț. Felul lor de a fi este sălbatic, de parcă sînt fiare, judecînd atît după firea lor, cît și — îndeosebi — după obiceiurile pe care le au. Sînt murdari și au unghiile foarte lungi, de parcă ar fi ghearele unor fiare. Habar nu au ce este omenia. *3.* Cînd vorbesc, se aude un glas ascuțit. În sfîrșit, nu au nici una din deprinderile vieții civilizate, iar obiceiurile lor se deosebesc foarte mult de ale noastre. *4.* Drept arme se folosesc de scuturi din piele de bou, lănci scurte, ori sulițe fără curele. Uneori întrebuințează și arcuri de lemn, lungi de patru coți, pe care le încoardă slujindu-se de piciorul pus înainte. După ce au aruncat toate săgețile, luptă cu ajutorul unor măciuci de lemn. Etiopienii își înarmează și femeile, ce pînă la o anumită vîrstă sînt nevoite să lupte. Majoritatea femeilor obișnuiesc să poarte un inel de aramă pe care și-l trec printr-una din buze. *5.* Unii dintre etiopieni umblă toată viața dezbrăcați de tot, apărîndu-se de arșița soarelui cu ce le vine la îndemînă. Unii taie cozile oilor, împreună cu o bucată din pielea de la spatele animalului, ca pe învelitori ale părților rușinoase. Mai folosesc unii, în acest scop, pielile vitelor pe care le au acasă ; sînt alții ce întrebuințează șorțuri, acoperind tot mijlocul trupului. Ele sînt făcute din păr împletit, pentru că, pe meleagurile acelea, oile nu au lînă. *6.* Spre a se hrăni, unii culeg fructe acvatice, de pe lîngă lacuri și de prin locurile mlăștinoase. Alții, pentru aceasta, rup vîrfurile mlădițelor unor arbuști ; de asemenea, cu ajutorul acestor mlădițe, pe vreme de arșiță ei își acoperă trupurile spre a le răcori. Unii seamănă susan și lotus [27]. Sînt unii care se hrănesc cu rădăcinile cele mai fragede ale trestiilor. Fiindcă mulți sînt deprinși să mînuiască arcul, ei doboară — cu mare dibăcie — sumedenie de păsări, și astfel își potolesc foamea. Dar cea mai mare parte trăiesc toată viața din carnea, laptele și brînza vitelor pe care le duc la păscut.

IX. Cît privește zeii, etiopienii locuind mai sus de lacul Meroe, au două păreri diferite. Unii spun că sînt zei — cum ar fi Soarele, Luna și Lumea, luată în întregul său, — avînd o fire nepieritoare și făcuți să dăinuie în veci, dar că s-ar afla alte zeități din firea lor muritoare, ca și oamenii. Mulțumită virtuții și a faptelor bune, săvîrșite de ei, pentru a-i ajuta pe oameni, au ajuns să fie preamărite de-a pururi. *2.* Astfel, acești etiopieni slăvesc pe Isis, Heracles și Zeus, socotind că au fost — în cea mai mare măsură — binefăcătorii neamului omenesc. Totuși, un mic număr dintre etiopieni nu cred cîtuși de puțin că ar exista zei [28]. Ei îndreaptă împotriva soarelui, cînd răsare, cele mai groaznice ocări, ca și cum ar fi cel mai aprig vrăjmaș al lor, și atunci se furișează prin mlaștini. Datinile etiopienilor se deosebesc mult de-ale altor neamuri și în privința morților. *3.* Unii etiopieni îi aruncă în fluviu și socot aceasta un fel de aleasă înmormîntare. Alții toarnă sticlă [29] în jurul leșului și-l țin în casă, încredințați fiind că fața mortului nu trebuie să rămînă necunoscută

rudelor, iar cei născuți dintr-un sînge nu trebuie să piardă amintirea celor din aceiași familie. Alții își așază morții în cosciuge făcute din pămînt ars și-i îngroapă în jurul templelor. Jurămîntul rostit pe aceste morminte este pentru ei cel mai sfînt. *4.* Etiopienii încredințează puterile regești uneori celui mai frumos om, deoarece socot că regalitatea și frumusețea sînt darurile Soartei, dar alteori puterea de rege este acordată aceluia care își îngrijește cel mai bine turmele, pentru că ei își închipuie că un asemenea om va avea cea mai mare grijă și de supușii săi. În alte părți ale Etiopiei este ales rege omul cel mai bogat, locuitorii acelor meleaguri fiind convinși că numai acela, datorită bogățiilor care-i stau la îndemînă, va ști să vină în ajutorul mulțimilor cîrmuite de el. În sfîrșit, sînt locuri unde sînt aleși regi aceia care se deosebesc de ceilalți prin marea lor vitejie, de vreme ce cred că sînt vrednici să conducă numai acei care au dovedit în războaie o foarte mare destoinicie [30].

X. Prin părțile Libyei din apropierea Nilului este un ținut [31] nespus de frumos, unde se găsesc din belșug tot felul de lucruri de-ale hranei, trebuitoare vieții omenești. Se află acolo, prin mlaștini, un loc de refugiu bine așezat, unde te poți feri de căldurile neobișnuit de mari. De aceea, libienii și etiopienii întruna se războiesc pentru stăpînirea lui. *2.* Sînt de asemeni, pe acolo, și numeroși elefanți care — după spusele unora — coboară din regiunile înalte, atrași de bogatele și ademenitoarele pășuni ale ținutului. Într-adevăr, și de o parte și de cealaltă a fluviului se întind minunate pajiști, unde cresc din abundență felurite plante bune de mîncat. *3.* Iată, prin urmare, pentru ce un elefant, după ce a gustat din pipirigul și din trestia pe care le găsește aici, nu mai părăsește locurile, găsind o hrană atît de plăcută. El răvășește, astfel, recolta locuitorilor, care sînt de aceea siliți să ducă o viață de nomazi — trăind sub corturi și statornicindu-și, îndeobște, patria pe locurile unde cred că se vor simți mai bine. *4.* Cînd nu-și mai găsesc de-ale hranei, turmele de elefanți părăsesc ținutul. Într-adevăr, din pricina arșiței care seacă izvoarele și fluviile, plantele se vestejesc din ce în ce și se împuținează, pierzîndu-și gustul. *5.* Se povestește că într-o regiune a Etiopiei, pe care băștinașii o numesc „a fiarelor", trăiesc șerpi uimitori, atît prin mărimea lor, cît și prin marele lor număr. Ei atacă puternic pe elefanți în locurile unde s-a adunat apă și, învrșunîndu-se împotriva lor, li se încolăcesc pe picioare, îi strîng din ce în ce mai zdravăn, pînă ce — acoperiți de spumă — elefanții se prăbușesc, din pricina greutății lor. Apoi, șerpii se adună împrejurul animalului și încep să-l mănînce, deoarece elefantul — odată căzut — nu se mai poate ridica. *6.* Este nelămurită însă chestiunea de a ști pentru ce șerpii nu-și urmăresc prada pe malul fluviului, în regiunea unde elefanții sînt atrași de obișnuita lor hrană : se pare că acești șerpi

uriaşi se feresc de terenurile netede şi îşi fac mereu vizuinele pe la poalele munţilor, în crăpături mari — potrivite cu mărimea lor —, cum şi în peşteri adînci. Iată, aşadar, pentru ce ei nu părăsesc ţinuturile care le priesc atît de bine şi locurile unde s-au obişnuit să trăiască. Natura însăşi învaţă pe animale cum să-şi ocrotească viaţa. Acestea sînt cele ce am avut de arătat despre etiopieni şi despre ţara lor.

XI. Cît priveşte istoricii, trebuie să facem o deosebire între acei care au scris despre Egipt şi Etiopia : unii au dat crezare unor înşelătoare tradiţii şi s-au lăsat amăgiţi ; alţii au născocit ei înşişi multe lucruri, ca să-i desfete pe cititori. Tuturor acestora, pe bună dreptate, nu trebuie să le dăm crezare. *2.* În schimb, Agatharchides [32] din Cnidos, într-a doua carte a lucrării lui despre Asia, ca şi efesianul Artemidor [33], autorul unei compilaţii geografice, într-a opta carte a lucrării sale, şi încă alţi cîţiva care au locuit în Egipt, — istorisind cele mai multe lucruri din cîte am înfăţişat mai sus — se arată a fi vrednici de crezare. *3.* Şi noi, în vremea în care am colindat prin Egipt, am putut sta de vorbă cu numeroşi preoţi şi cu soli veniţi din Etiopia. Am aflat astfel, cu de-amănuntul, cum stau lucrurile şi, făcînd o alegere între informaţiile date de istorici, în scrierea noastră, n-am acceptat decît faptele asupra cărora sînt de acord cei mai mulţi autori. *4.* Cît priveşte pe etiopienii care îşi au aşezările înspre apus, socotim suficiente cele spuse mai înainte. Dar în privinţa celor dinspre miazăzi şi a celor care locuiesc pe malul Mării Roşii [34], urmează să dăm unele deslușiri. Şi sîntem de părere că este acum vremea să prezentăm cititorului unele amănunte despre felul cum se face extragerea şi prelucrarea aurului în aceste ţinuturi.

XII. În cea mai îndepărtată regiune a Egiptului, de la hotarul care îl desparte de Etiopia şi Arabia, se află un loc bogat în mine de aur [35] — de unde metalul este scos în mari cantităţi, cu multă trudă şi cheltuială. Acolo, de felul lui, pămîntul este negru ; pe alocuri însă are vine de marmură, atît de albă încît întrece prin culoarea-i neobişnuită albul cel mai strălucitor. Cei ce conduc lucrările în mine scot aurul cu ajutorul multor muncitori. *2.* Într-adevăr, regii Egiptului trimit în regiune pe condamnaţii pentru nelegiuiri şi prizonierii de război, ba chiar şi pe cei care sînt victimile unor învinuiri nedrepte şi fuseseră întemniţaţi numai fiindcă erau vrăjmăşiţi. Cîteodată regii îi obligă să-şi ia familiile. Deoarece ei nu sînt puşi să lucreze la extragerea aurului ca urmare a unei pedepse, ci mai curînd în folosul regilor, ce dobîndesc de pe urma trudei lor venituri foarte mari. *3.* Osînditii care lucrează acolo au picioarele încătuşate şi trudesc fără încetare, ziua şi noaptea. N-au dreptul la odihnă şi se iau măsuri strașnice ca să nu poată nici unul fugi, în nici un chip. Pe lîngă ei stau de strajă ostaşi de obîrşie barbară care vorbesc o altă limbă aşa încît nici un osîndit nu poate îndupleca paznicii, nici

încerca să-i mituiască, fie vorbindu-le în limba lor, fie rugîndu-i stăruitor, pentru a le cîştiga mila. *4.* Părţile stîncoase ale solului care conţin aur sînt înmuiate de condamnaţi cu ajutorul unui foc mare şi apoi ei încep să le lucreze cu mîinile. Cînd minereul nu mai este atît de tare şi poate fi fărîmiţat fără prea multă străduinţă, atunci miile de nenorociţi îl zdrobesc cu unelte de fier. *5.* Acela care se pricepe să recunoască vîna de aur este în fruntea muncitorilor şi le arată locul unde va trebui săpat. Oamenii cei mai vînjoşi, care au fost puşi să facă această muncă atît de năpăstuită, sfărîmă piatra cea cu tărie de cremene, cu ajutorul unor ciocane de fier. Căci nu este vorba aici de îndemînare, ci numai de puterea braţelor. Sînt săpate galerii ce nu merg în linie dreaptă, ci urmăresc filonul metalului strălucitor. *6.* Deoarece muncitorii — din pricina cotiturilor tunelului — stau tot timpul în întuneric, ei poartă lămpi pe care le ţin legate de frunte. Schimbîndu-şi deseori poziţia trupului, după cum o cer particularităţile stîncii, ei aruncă pe jos bucăţile de piatră pe care le desprind şi lucrează neîncetat, siliţi de cumplitul paznic care-i loveşte mereu.

XIII. Copiii care n-au ajuns încă la vîrsta pubertăţii, pătrund prin galeriile subpămîntene în cavităţile stîncii şi adună, cu multă trudă, bucăţile de minereu care s-au desprins. Le scot afară, la intrarea galeriei; oamenii care au trecut de treizeci de ani iau o anumită cantitate de minereu şi-l sfărîmă în piuliţe de piatră, cu ajutorul unor pisăloage de fier, pînă cînd se preface în boabe de mărimea năutului. *2.* De la ei, minereul astfel pisat este luat de către femei şi bătrîni care-l pun în mori — aşezate mai multe una lîngă alta — şi, stînd cîte doi sau trei la fiecare mîner de învîrtit, macină minereul şi-l prefac într-o pulbere asemănătoare făinii. Nici un om, dacă i-ar privi, n-ar rezista milei în faţa acestor nefericiţi trudind peste puterile lor, fără să le fie îngăduit a-şi îngriji trupul şi neavînd nici măcar atîta îmbrăcăminte cît să-şi acopere părţile ruşinoase. *3.* Nu sînt cruţaţi de trudă nici bolnavii, nici schilozii, nici bătrînii. Nimănui nu-i este milă nici măcar de femeile cele firave. Toţi osîndiţii sînt siliţi, de teama loviturilor, să lucreze pînă cînd — istoviţi de atîta muncă — îşi dau duhul în chinuri amare. Şi iată de ce sărmanilor oameni li se pare viitorul mai înspăimîntător decît clipa de faţă şi jinduiesc moartea, mai vrednică de îndurat pentru ei decît viaţa.

XIV. În sfîrşit, minerii strîng minereul măcinat şi-l aduc la ultima lui formă. Îl întind, mai întîi, pe scînduri late şi puţin înclinate. Apoi, lasă să curgă deasupra lui multă apă, care-l spală de ultima fărîmă de pămînt, pe cîtă vreme aurul — mai greu — rămîne pe scîndură. *2.* Acest lucru se face de mai multe ori şi oamenii freacă uşor între mîini materia rămasă, ca — mai apoi — s-o şteargă la fel de uşor cu bureţi

fini, înlăturînd astfel impurităţile. În cele din urmă, rămîne doar strălucitoarea pulbere de aur. *3.* Altor muncitori, în sfîrşit, li se dă o anume cantitate de pulbere, ca s-o arunce în vase de pămînt. Ei mai adaugă şi o cantitate de plumb, proporţională cu minereul, mai pun cîteva grăunţe de sare, puţin cositor şi tărîţe de orz. În cele din urmă acoperă vasele cu un capac bine potrivit, foarte cu grijă lipit cu lut, şi le pun la focul unui cuptor, vreme de cinci zile şi tot atîtea nopţi, fără întrerupere. *4.* După ce vasele au fost lăsate să se răcească, nu se mai găseşte înlăuntru nimic altceva decît aur foarte curat şi care a pierdut doar foarte puţin din greutatea sa. Doar cu multă trudă poate fi extras aurul, în ţinutul cel mai îndepărtat al Egiptului. *5.* Într-adevăr, s-ar părea că Natura însăşi ne arată limpede că aurul cu greu se dobîndeşte şi se păstrează tot cu greu, iar oamenii îl rîvnesc atît de mult, încît el dă prilej — deopotrivă — la desfătări şi necazuri. Descoperirea minelor despre care am vorbit mai sus s-a făcut în vechime, pe vremea celor dintîi regi. *6.* Acum să vorbim despre neamurile ce locuiesc pe ţărmul Golfului Arabic [36], în ţara troglodiţilor şi în partea de miazăzi a Etiopiei.

XV. Mai întîi să-i amintim pe ihtiofagi [37] ce-şi au aşezările de-a lungul coastei dintre Caramania şi Gedrosia [38], pînă în punctul cel mai depărtat al Golfului Arabic. Acesta se întinde în adîncime spre interiorul ţinuturilor, pe o distanţă foarte mare ; la intrare el este gîtuit [39] de două continente : Arabia Fericită şi ţara troglodiţilor. *2.* Unii dintre barbarii de acolo trăiesc fără să aibă nici un fel de veşminte ; îşi au în devălmăşie turmele ; tot aşa nevestele şi copiii. Ei nu cunosc decît percepţia fizică a plăcerii şi a durerii. N-au nici o idee de ce este cinstea sau mişelia. *3.* Aşezările lor se află în vecinătatea mării, pe nişte ţărmuri stîncoase cu văgăuni adînci, cu rîpe povîrnite, cheiuri şi crăpături în pămînt, ca un fel de strîmtori înguste, comunicînd între ele prin canale şerpuitoare. Băştinaşii trag foloase de pe urma canalelor, închizîndu-le cu grămezi de bolovani şi, astfel, ei prind peştele ca într-un năvod. Într-adevăr, cînd fluxul dă năvală şi inundă pămîntul — ceea ce de obicei se întîmplă de două ori pe zi, în ceasul al treilea şi al nouălea — marea acoperă stîncile de pe coastă, iar valurile aduc cu ele o enormă cantitate de peşte, de tot felul. Peştii rămîn pe mal şi, căutîndu-şi hrană, se adîncesc prin văgăuni, şi prin scobiturile stîncilor. *4.* Dar cînd vine vremea refluxului şi apa se retrage, scurgîndu-se încetul cu încetul printre bolovanii îngrămădiţi şi prin crăpăturile stîncilor, peştii rămîn înghesuiţi acolo. *5.* Atunci locuitorii se adună pe ţărmul stîncos cu copii şi cu neveste, ca şi cum ar urma o singură poruncă. Apoi, împărţindu-se în mai multe cete, fiecare dintre cetele barbarilor dă fuga spre acele locuri unde au mai lucrat şi toţi scot strigăte înfiorătoare. După

cum fac vînătorii cînd, pe neașteptate, își zăresc prada. *6.* Femeile și copiii iau peștii mai mici, dintre cei rămași mai aproape de mal, aruncîndu-i pe nisip, pe cînd bărbații — mai vînjoși — apucă peștii cei mari ce nu se lasă prinși ușor și încearcă să lupte. Valurile aruncă pe uscat nu numai uriași scorpioni de mare, țipari și cîini de mare, dar chiar foci și alte dihănii cu înfățișări și denumiri ciudate. *7.* Fiindcă ihtiofagii nu știu să-și făurească arme, ei ucid vietățile amintite cu ajutorul unor coarne de țap ascuțite și le sfîrtecă în bucăți cu tăioase pietre. Astfel se poate vedea că Nevoia [40] îl învață pe om și-i arată cum să tragă, după împrejurări, foloasele pe care le rîvnește.

XVI. După ce au îngrămădit o cantitate suficientă de pește, de tot soiul, ihtiofagii duc cu ei ce au prins, frigînd peștii pe stînci îndreptate spre miazăzi. Fiindcă stîncile acestea sînt înfierbîntate de căldura arzătoare a soarelui. Apoi oamenii lasă peștii acolo doar puțină vreme și, întorcîndu-se după aceea, îi apucă de coadă și îi scutură. *2.* Datorită căldurii, carnea — care este foarte fragedă — se desprinde ușor de pe oase. Ihtiofagii le aruncă pe toate într-o grămadă mare, de unde urmează să fie folosite așa cum vom arăta mai departe. Oamenii iau carnea, o așază pe o stîncă netedă și cîtva timp — cît ar putea să fie de ajuns — o calcă în picioare și amestecă în ea fructul paliurului. *3.* Se face astfel o pastă de culoarea acestui fruct, care le slujește — pare-se — drept mirodenie. În sfîrșit, din această pastă bine frămîntată ihtiofagii fac un fel de prăjitură, o cărămidă lunguiață, pe care o pun la soare, uscînd-o cît este necesar și apoi se așază la masă, ospătîndu-se din ea. Ei nu iau această hrană într-o anumită cantitate, după cum s-ar cuveni, ci fiecare mănîncă atît cît îi dorește inima. Doar pofta, cînd este îndestulată, pune măsură desfătării lor. *4.* Totdeauna au provizii la îndemînă și Poseidon îndeplinește slujba Demetrei [41]. Se întîmplă, totuși, uneori ca marea să-și rostogolească valurile ei puternice pe maluri vreme de mai multe zile și nimeni să nu se mai poată apropia de locurile unde găseau pește. *5.* Atunci ihtiofagii, lipsiți de obișnuita lor hrană, se apucă să adune mai întîi scoici atît de mari, încît greutatea lor este uneori de patru mine [42]. Ei sparg carapacea lor cu mari pietre, iar carnea o mănîncă crudă. Gustul ei este asemănător cu al stridiilor. *6.* Astfel, cînd vînturile bat fără încetare și apele mării se umflă multă vreme în valuri năvalnice, pescuitul este cu neputință și ihtiofagii recurg, așa cum am mai spus, la scoici. Dar cînd le lipsește și hrana scoicilor, le rămîn oasele de pește. *7.* Dintre acestea, aleg pe cele mai proaspete și mai pline de suc ; ei iau os cu os, desprinzîndu-le din încheieturi, și pe unele le sfărîmă între dinți, iar pe cele care sînt prea tari le zdrobesc cu pietre, ca să le poată mînca, de parcă acești ihtiofagi ar fi fiare sălbatice, trăind în vizuini.

XVII. Aşa că ihtiofagii, după cum am văzut, au alimente din belşug. Dar felul în care folosesc hrana adusă de mare este atît de uimitor, încît pare cu totul de necrezut. Se dedau pescuitului patru zile la şir şi îşi petrec vremea în ospeţe, înveselindu-se prin cîntece, care n-au nici ritm, nici frumuseţe. Apoi, în dorinţa de-a avea copii, se împreună cu femeile care se întîmplă să le iasă în cale. Griji nu mai au ; osteneală nu-şi mai dau, căci acum au hrană din belşug. 2. Iar în a cincea zi întregul trib porneşte spre poalele munţilor, să-şi caute de băut, la izvoarele de apă dulce, unde nomazii îşi adapă turmele. 3. Convoiul ihtiofagilor se aseamănă unei cirezi de boi. În loc de glasuri, se aud doar sunete nearticulate, ceva asemenea mugetelor. Mamele îşi duc în braţe copiii sugari, iar taţii pe acei care au fost înţărcaţi. Cînd copiii au trecut de cinci ani, merg împreună cu părinţii, alergînd şi jucîndu-se. Şi pornesc la drum în cea mai mare veselie. 4. Căci firea lor — care nu e încă pervertită — simte că binele se află în mulţumirea poftelor [43], şi nu-şi caută plăceri nenaturale. Cînd ihtiofagii au ajuns în locurile unde nomazii îşi adapă turmele, ei beau de-şi umplu pîntecul într-atît, încît — atunci cînd se întorc — abia dacă mai pot merge de îngreunaţi ce sînt. 5. În ziua aceea, ei nu mai gustă nimic şi fiecare zace la pămînt cu pîntecele plin, suflînd din greu, de parcă ar fi beat. În ziua următoare, ihtiofagii se reîntorc la hrana lor obişnuită. Şi, în felul acesta, viaţa li se desfăşoară urmînd mereu acelaşi ciclu. Ihtiofagii care locuiesc strîmtele văi ale litoralului, ducînd acest fel de viaţă cad rareori bolnavi, datorită hranei lor simple. Dar ei trăiesc cu mult mai puţin decît oamenii de la noi.

XVIII. În ceea ce priveşte pe ihtiofagii care se află pe litoral, în afara golfului, ei duc un trai şi mai ciudat. Într-adevăr, ei nu simt nevoia să bea şi firea lor nu este supusă nici unei pasiuni. Alungaţi de Soartă, din ţinuturile locuite într-o pustietate, ei totuşi rezistă, pentru că pescuitul le pune la îndemînă hrana şi nu simt nevoia de a-şi îndestula setea. 2. Oamenii noştri mănîncă peştele proaspăt şi aproape crud, fără ca această hrană să le stîrnească pofta sau ideea de a bea. Sînt mulţumiţi cu felul de hrană ce le-a fost, dintru început, hărăzit de Soartă şi socot că fericirea constă în a nu cunoaşte frămîntările pricinuite de lipsa hranei. 3. Dar ceea ce ne uimeşte cel mai mult la ei este faptul că, prin insensibilitatea lor la suferinţă, întrec pe ceilalţi muritori şi încă într-o măsură atît de mare, încît cele ce vom povesti cu greu ar putea fi crezute. Şi, totuşi, mulţi negustători veniţi din Egipt — după ce străbătuseră Marea Roşie —, avînd prilejul chiar şi în zilele noastre să pună piciorul pe pămîntul ihtiofagilor, se potrivesc în povestirile lor cu cele istorisite de noi despre aceşti oameni lipsiţi de sensibilitate. 4. Cel de al treilea Ptolemeu [44], care avea o mare slăbiciune pentru vînarea elefanţilor din această regiune, şi-a trimis acolo pe unul dintre prietenii săi

— pe nume Simmias —, ca să cerceteze locurile. Acesta, făcîndu-şi cu grijă toate pregătirile trebuitoare unei astfel de călătorii, porni să cerceteze — ne-o spune istoricul Agatharchides din Cnidos — neamurile care locuiesc de-a lungul coastei. Agatharchides susţine că aceşti etiopieni [45], ce nu simt nici o tulburare, nu folosesc de loc băutura şi că firea lor — pentru motivele pe care le-am arătat mai sus — nu-i îndeamnă niciodată să bea. *5.* Mai afirmă că oamenii despre care vorbim nu intră în legături cu alte neamuri şi că înfăţişarea neobişnuită pentru ei a corăbierilor nu-i impresionează cît de cît. Dimpotrivă, localnicii se uită la străini fără să vădească nici o simţire, ca şi cum în faţa lor nu s-ar afla nimeni. Ei nu o iau la fugă nici atunci măcar cînd văd o sabie trasă din teacă şi cînd cineva se repede să-i lovească. Rabdă — fără să se înfurie — ocările şi loviturile. Mulţimea celor din jur nu se înfurie nici ea, privind la cele ce se întîmplă. Ba chiar, văzînd cum sînt măcelăriţi sub ochii lor copii şi femei, băştinaşii rămîn nepăsători şi nu-şi vădesc nici furia nici mila. *6.* Pe scurt, sînt insensibili în faţa celor mai groaznice lucruri, privindu-le nemişcaţi. La fiecare silnicie dau doar din cap. Se mai povesteşte că nu vorbesc nici o limbă şi că numai prin mişcările mîinilor descriu fiece lucru de care au nevoie. *7.* Ceea ce ne miră cel mai mult este faptul că focile trăiesc cu ei laolaltă, pescuind la fel cu oamenii. Nici focile nu se ating de bîrlogurile acestor ihtiofagi, nici ei de ale focilor. Şi nu se ating unii de progenitura celorlalţi, avînd încredere deplină unii într-alţii. Legăturile dintre oameni şi foci — vieţuitoare atît de deosebite între ele — se desfăşoară fără nedreptăţi ; căci fiinţele acestea trăiesc laolaltă în bună pace şi înţelegere întru toate. Acest fel de viaţă, foarte ciudat, dăinuie din vremuri străvechi — fie că cele două specii l-au deprins cu trecerea vremii, şi prin obişnuinţă, fie că împrejurările le-au silit să se poarte astfel [46].

XIX. Locuinţele acestor seminţii se deosebesc de ale ihtiofagilor, potrivite fiind cu mediul înconjurător. Unele triburi locuiesc în peşteri a căror intrare este — îndeobşte — îndreptată spre miazănoapte ; acolo oamenii se bucură de răcoare, datorită umbrei dese şi a curenţilor de aer. Peşterile orientate spre miazăzi sînt fierbinţi ca nişte cuptoare şi iată de ce oamenii nici nu se gîndesc să pătrundă în ele, copleşiţi de căldura neînchipuit de mare. *2.* Acei care nu se pot folosi de peşteri cu intrări îndreptate spre miazănoapte, adună coastele balenelor pe care marea le aruncă pe ţărm şi, după ce au strîns îndeajuns de multe, le întreţes în aşa fel ca partea convexă să se afle în afară, şi introduc în locurile rămase libere — împletindu-le — alge proaspete. Astfel, după ce acestei încăperi boltite i s-a făcut un acoperiş, oamenii noştri se adăpostesc acolo şi se odihnesc, ocrotiţi de arşiţa puternică a soarelui. De bună seamă, meşteşugul l-au deprins ei înşişi, devenind dascăli sub im-

pulsul Naturii [47]. *3.* Ihtiofagii mai au şi un al treilea fel de adăpost. Pe meleagurile acelea cresc foarte mulţi măslini cu frunziş bogat şi ale căror rădăcini sînt udate de apele mării. Rodul lor seamănă cu o castană. *4.* Ihtiofagii împletesc ramurile copacilor şi astfel izbutesc să-şi facă un adăpost umbrit. Şi iată cum au lăcaş în cortul ciudat pe care l-am descris. Oamenii noştri, trăind deopotrivă pe mare şi pe uscat, se bucură de foloasele pe care le pot aduce şi marea şi uscatul. Umbra frunzişului îi ocroteşte de arşiţa soarelui, iar valurile necurmate ale mării domolesc căldura meleagurilor lor, pe cînd vîntul răcoritor îi îmbie la odihnă. *5.* Trebuie să mai vorbim despre un al patrulea fel de adăpost. Din vremuri foarte îndepărtate au fost îngrămădite acolo uriaşe cantităţi de ierburi ale mării — aidoma unui munte. Fiindcă valurile izbesc neîncetat aceste ierburi, ele ajung din ce în ce mai compacte, algele amestecîndu-se cu nisipul ce le dă trăinicia. În uriaşele grămezi de ierburi marine, ihtiofagii sapă galerii înalte cît un om. În partea lor de sus, ele sînt alcătuite ca un acoperiş, iar în partea de jos se află nişte scobituri, prelungite mult, dînd unele în altele [48]. Acolo, oamenii găsesc un aer răcoros şi se pot odihni nestingheriţi, pînă cînd începe fluxul. Atunci ei pornesc în fugă din adăposturi, ca să se apuce de pescuit. După ce apele s-au retras, se întorc în galerii, unde mănîncă peştele prins de ei. *6.* Pe cei morţi aceste triburi îi „înmormîntează", lăsînd leşurile întinse pe ţărm, cît ţine refluxul. Iar cînd vine fluxul îi aruncă în mare. Şi, astfel, oamenii despre care vorbim dau ca hrană peştilor pe înşişi morţii lor; şi — cum se poate vedea — duc un fel de viaţă desfăşurată ciudat, mereu aceiaşi de cînd este lumea.

XX. Mai întîlnim un soi de ihtiofagi, ale căror sălaşuri sînt atît de stranii, încît cei dornici să facă cercetări asupra lor sînt puşi într-o foarte mare încurcătură. Tribul despre care vorbim şi-a făcut aşezările în văi rîpoase, unde niciodată — în afară de ei — nici unui om nu i-a fost dat să ajungă. Sus, stă ameninţătoare şi semeaţă o stîncă povîrnită de jur împrejur; pieziş, ţărmul stîncos şi abrupt împiedică orice urcuş. Pe latura ce mai rămîne, marea nu îngăduie omului să treacă prin vreun vad. Astfel, locuitorii, fiindcă nu folosesc luntri, n-au nici măcar habar ce este navigaţia. *2.* Pentru că lucrurile nu pot fi lămurite, nu ne rămîne decît să spunem despre oamenii care alcătuiesc tribul că sînt băştinaşi, că neamul lor n-are nici un început, ihtiofagii existînd din totdeauna. Aşa spun unii filosofi [49] naturalişti despre toate fenomenele naturii. *3.* Dar pentru că avem de-a face cu lucruri pînă la care mintea omenească nu poate să ajungă, e firesc ca oamenii să spună cîte şi mai cîte despre ceea ce cunosc atît de puţin. Dacă ceea ce s-ar părea că este vrednic de crezare poate să ne ademenească auzul şi să ne facă să ne

închipuim că este adevărat, în schimb cuvintele acestea n-ajung să ne vădească Adevărul.

XXI. Va trebui să vorbim acum despre aşa-numiţii chelonofagi [50], arătînd cititorului felul în care trăiesc şi obiceiurile lor. În Ocean se află — în vecinătatea continentului — o mulţime de insule, mici şi joase. Acolo nu creşte nici un fruct, fie el semănat, fie sălbatic. Între insule, fiindcă sînt atît de apropiate una de alta, nu se înalţă valuri, ci doar se sfărîmă de insulele aflate la capătul arhipelagului. Acolo trăiesc foarte multe broaşte ţestoase de mare, ce-şi caută adăpost, venind din diferite părţi, ademenite de apele liniştite. *2.* În timpul nopţii, broaştele ţestoase stau în adîncul mării, unde îşi caută hrana. Timpul zilei şi-l petrec în apele dintre insule şi dorm la suprafaţa lor, ţinîndu-şi carapacea la soare. Dihăniile seamănă astfel cu bărci răsturnate — căci broaştele ţestoase sînt de o mărime uriaşă şi cu nimic mai prejos decît o mică barcă de pescuit. *3.* Barbarii care locuiesc în insule se îndreaptă atunci, înotînd, încet spre ele şi cînd s-au apropiat de vreuna, se năpustesc asupră-i, dinspre dreapta şi dinspre stînga, unii împingînd în jos carapacea, alţii ridicînd-o, pînă ce broasca ţestoasă este răsturnată pe spate. *4.* Apoi chelonofagii — apucînd-o de amîndouă părţile — o ţin aşa şi, cîrmuind-o cum vor, bagă de seamă să nu se răstoarne şi să scape — înot — în adîncurile mării, datorită însuşirilor pe care Natura i le-a hărăzit. Unul dintre pescari leagă o funie lungă de coada dihăniei şi înoată apoi spre uscat trăgînd-o după el, cu ajutorul celorlalţi pescari. *5.* Ajunşi acasă, ei se ospătează, mîncînd carnea de sub carapace, după ce — puţină vreme — au ţinut-o la soare, ca să se poată frige. Chelonofagii se folosesc de carapacea broaştei ţestoase, cea în formă de barcă, fie pentru a aduce de pe continent apă, căci străbat marea cu ea, fie pentru a-şi construi un fel de cabane, proptind carapacele înclinate de nişte movile. Se vădeşte în acest chip că Natura — prin unul şi acelaşi dar, pe care l-a făcut omului — vrea să facă faţă deodată mai multor nevoi, căci una şi aceeaşi vietate pune la dispoziţie : hrană, vas, locuinţă şi corabie. *6.* Nu departe de aceste insule, pe coastă, locuiesc unii barbari care duc o viaţă cu totul deosebită de a celorlalţi oameni. Aceia se hrănesc cu cetacei [51], pe care marea îi aruncă pe uscat, dîndu-le o hrană îmbelşugată — deoarece aceste animale prinse de oameni sînt foarte mari. Dar cînd, uneori, hrana le lipseşte mai multă vreme, foamea îi îndeamnă să roadă zgîrciurile oaselor, rămase acolo mai de mult, şi extremităţile coastelor — de care sînt legate tendoanele —, reducîndu-i astfel la o stare jalnică. Acestea le-am avut de spus, în linii generale, despre triburile de ihtiofagi şi despre obiceiurile lor.

XXII. Coasta Babyloniei [52] se învecinează cu un ţinut roditor, pe care oamenii îl cultivă cu prisosinţă. Acolo se află atît de mult peşte, încît abia dacă băştinaşii pot să-l mănînce pe cel pe care-l prind. *2.* Locuitorii de pe coasta Babyloniei aşază de-a lungul ţărmurilor trestii, aşa de aproape una de alta şi atît de bine împletite, încît cel care le-ar privi ar putea crede că are de-a face cu nişte mreje. Astfel, în acest zăplaz, sînt tăiate porţi, aşezate la o mică depărtare una de alta, şi făcute dintr-o împletitură asemănătoare cu aceea a coşniţelor — şi avînd balamale care să le îngăduie să se mişte cu uşurinţă, în amîndouă sensurile. *3.* Valurile fluxului, cînd năpădesc uscatul, deschid aceste porţi, pe care refluxul le închide. Astfel, zi de zi, odată cu fluxul sînt aduşi din adîncurile mării peşti ce trec prin aceste porţi, iar, cînd apele se retrag, nu mai pot să mai treacă odată cu apa prin împletitura trestiilor. De aceea, pe ţărmul Oceanului se văd uneori mormane de peşti, care încă se zbat, şi oamenii puşi anume să facă acest lucru adună de pe urma pescuitului o hrană îmbelşugată şi cîştiguri frumoase. *4.* Ţinutul este neted ca o cîmpie şi foarte jos. Unii dintre băştinaşi sapă şanţuri largi, pe o lungime de mai multe stadii, şi care, pornind de la mare, ajung pînă la gospodăriile lor. La extremităţile şanţurilor, oamenii aşază porţi din împletitură de răchită, deschise atunci cînd vine fluxul şi care se închid la reflux. Apele mării se retrag prin găurile porţilor, dar peştii rămîn în şanţuri. Oamenii îşi fac astfel provizii, din care apoi iau cît şi cînd vor.

XXIII. După ce am înfăţişat, pe rînd, toate seminţiile ce locuiesc coastele Babyloniei pînă la punctul cel mai îndepărtat al Golfului Arabic [53], va trebui acum să ne ocupăm de neamurile care urmează. Rizofagii [54] locuiesc în Etiopia, mai sus de Egipt, în apropierea rîului Asa. Aceşti barbari scot din pămînt rădăcinile trestiilor care cresc prin locurile mlăştinoase din vecinătate şi, după ce le-au spălat cu multă grijă şi le-au curăţat bine, le zdrobesc între pietre pînă cînd ajung un fel de chiag vîscos. Din el rizofagii fac turtiţe, mari cît palma, şi le pun să se coacă, la soare. Iată, deci, hrana de care se folosesc în tot cursul vieţii lor şi de care nu duc niciodată lipsă, căci trestii se află pe acolo din belşug. *2.* Oamenii noştri trăiesc întotdeauna în bună înţelegere unii cu alţii, dar au de luptat cu numeroşi lei. Părăsind deşerturile cu soare arzător, leii vin pe meleagurile rizofagilor, spre a găsi umbră sau — uneori — animale mai mici. Şi, se întîmplă ca etiopienii, după ce au ieşit din mlaştinile lor, să cadă pradă acestor fiare, cărora nu se pot împotrivi, deoarece nu cunosc întrebuinţarea armelor. Desigur, în cele din urmă seminţia rizofagilor ar fi pierit pe de-a întregul, dacă Natura nu i-ar fi ajutat, fără ca ei să-şi fi dat vreo silinţă. *3.* La începutul canicule [55], — văzduhul fiind atunci senin şi nebătut de vînturi — apar atît de mulţi ţînţari şi atît de puternici, cum nu s-au mai văzut alţii, încît oamenii,

spre a se feri de ei, se ascund prin bălți. Dar leii fug cu toții de teama lor, uluiți de zumzet.

XXIV. În imediata vecinătate a rizofagilor locuiesc așa-numiții hilofagi [56] și spermatofagi [57]. Aceștia din urmă adună fructele care cad în cantități mari din copaci în timpul verii așa că, în chipul acesta, ei își găsesc hrana fără străduanii. În restul anului caută prin văile umbroase plantele care cresc, culegînd-o pe cea mai gustoasă și care are o tulpină vîrtoasă și foarte asemănătoare cu planta denumită „bunias" [58]. Ea ține loc de orice altă hrană. *2.* Hilofagii se duc împreună cu nevestele lor și cu copii să caute hrana, se urcă în copaci și mănîncă cele mai fragede mlădițe de pe ramuri. Datorită mereu aceleiași îndeletniciri, au ajuns atît de iscusiți în a se cățăra pînă pe cele mai înalte ramuri ale copacilor, încît isprava lor pare de necrezut. Se pricep a sări de pe un copac pe altul, de parcă sînt niște păsări ce se urcă fără primejdie pe crengile cele mai subțiri. *3.* Sînt oameni foarte slabi și care se mișcă nespus de ușor, fiind deprinși să se agațe cu mîinile atunci cînd le lunecă piciorul. Chiar dacă se întîmplă să cadă de la o oarecare înălțime, nu pățesc nimic — dată fiind marea lor agilitate. Ei mestecă atît de bine cu dinții orice ramură plină de sevă, încît stomacul lor mistuie cu ușurință această hrană. *4.* Trăiesc întotdeauna goi ; femeile le au în devălmășie, socotind — cum este și firesc — că și copiii lor sînt în devălmășie. Se războiesc unii împotriva altora pentru stăpînirea locurilor, și se luptă înarmați cu toiege, de care se slujesc și pentru a-i alunga pe acei care-i atacă și pentru a-i sfîrteca în bucăți pe acei pe care i-au biruit. Cei mai mulți dintre hilofagi se sting din pricina lipsei de hrană, atunci cînd orbesc, pierzîndu-și simțul de care au cel mai mult nevoie.

XXV. Dincolo de ținutul lor, se întinde țara etiopienilor numiți „cynegoi" [59]. Ei nu sînt numeroși și duc o viață care se potrivește cu numele lor. Țara lor este plină de fiare sălbatice. Este foarte sărăcăcioasă și are puține cursuri de apă. Oamenii dorm în copaci, de teama sălbăticiunilor, și, cînd se trezesc în zorii zilei, o pornesc înarmați către locurile unde știu că vor găsi apă, și se ascund în păduri unde stau lapîndă, tot în copaci. *2.* În vreme de arșiță, vin acolo mulți boi sălbatici, pantere și alte fiare, ca să-și astîmpere setea. Animalele, istovite de căldură și de sete, beau lacom apa și își umplu pîntecele atît de mult, încît anevoie se pot mișca. Etiopienii sar atunci din copacii lor și le ucid lesne cu ajutorul unor ciomege învîrtoșate în foc, cît și mulțumită pietrelor și săgeților. *3.* Vînează în cete și mănîncă din carnea vînată. Rareori oamenii sînt sfîșiați de sălbăticiuni, și doar atunci cînd jivinile sînt foarte puternice. De cele mai multe ori biruie, prin șiretenie, tăria fiarelor. *4.* Cînd vînatul le lipsește, înmoaie pieile animalelor doborîte mai înainte și le pun la un foc slab, după ce — mai întîi — le-au ars

părul, prefăcîndu-l în cenușă. Își împart apoi pieile și, siliți de Nevoie, își potolesc foamea cu ele. *5.* Pe băieții lor, încă înainte de-a ajunge flăcăiandri, ei îi deprind să tragă la țintă și numai acelora care nimeresc ținta le dau de mîncare. Astfel, copiii lor — cînd au ajuns la vîrsta bărbăției — sînt minunați cunoscători într-un meșteșug pe care foamea i-a silit să-l învețe.

XXVI. La o mare depărtare de ținutul acesta se află, spre apus, țara elefantomahilor [60]. Este o regiune acoperită cu păduri dese. Băștinașii se urcă pe copacii cei mai înalți, ca să observe pe unde vin și pe unde ies elefanții. Ei nu-i atacă cînd sosesc în cete, fiindcă atunci nu trag nădejde că vor izbîndi. Dar se năpustesc asupra lor cînd sînt răzleți, arătîndu-și uimitoarea îndrăzneală de care sînt în stare. *2.* Cînd elefantul trece prin apropierea copacului unde este ascuns cel care-l pîndește, vînătorul îl apucă de coadă cu mîinile și își proptește picioarele pe coapsa lui stîngă. Acesta are atîrnată de umăr o secure, ușoară și foarte tăioasă, pe care să o poată mînui doar cu o singură mînă. El o ține cu dreapta și lovește în tendonul genunchiului drept. Dă lovitură după lovitură, ținîndu-se el însuși în echilibru cu ajutorul mîinii stîngi. Totul se petrece cu o mare iuțeală, deoarece într-o astfel de luptă omul pune în joc însăși viața lui. Într-adevăr, ori va fi biruitor, ori va fi sortit pieirii. *3.* Uneori, animalul căruia i s-a tăiat tendonul — mișcîndu-se foarte greu — nu se mai poate întoarce și cade jos, prăbușindu-se chiar pe locul unde a fost rănit, pe cînd sub greutatea lui este omorît etiopianul. Alteori, îl strivește de o stîncă sau de un copac și, zdrobindu-l, îl apasă pînă își dă sufletul. *4.* Unii elefanți, din pricina durerii cumplite, nici nu se mai gîndesc să se răzbune pe cel care-l atacă, ci o pornesc la goană prin cîmpie și fug, pînă cînd omul, care este urcat pe spatele lor — lovind cu securea fără încetare în același loc — le taie tendoanele. Dihania ologește atunci. După ce a căzut, oamenii aleargă în pîlcuri împotriva elefantului și, acesta fiind încă viu, încep să-i taie bucăți din carne, îndeosebi de pe spinare. Cu aceste cărnuri etiopienii se ospătează, veselindu-se.

XXVII. Unii etiopieni din vecinătatea celor de care am amintit acum, pornesc la vînătoarea de elefanți și nu au de înfruntat nici o primejdie. Prin dibăcie ei învîng puterea. Într-adevăr, elefantul obișnuiește — după ce a păscut îndeajuns — să-și caute loc pentru a dormi. *2.* Dar el nu se odihnește ca și celelalte patrupede, căci nu-și poate îndoi genunchii — ca să se așternă la pămînt. De aceea, el se sprijină de un copac și, dormind astfel, el se odihnește. Deoarece elefantul se sprijină deseori de același copac, acesta prin frecare se tocește și se umple de noroi. Mai mult decît atît, urmele pașilor, și multe alte semne, îi fac pe acești etiopieni care pornesc în căutarea elefanților, să-și dea seama unde

le sînt culcuşurile. *3.* Şi cînd dau de copacul cu pricina, îl taie cu fierăstrăul, aproape de pămînt ; şi-l taie atîta, încît să nu mai fie nevoie decît de-o mică îmbrîncitură, ca să se prăbuşească. Ştergînd orice urmă a trecerii lor pe acolo, vînătorii noştri pleacă repede, mai înainte ca elefantul să fi sosit. Iar seara, după ce dihania a păscut pînă ce s-a săturat, ea vine să-şi caute culcuşul obişnuit. Abia se sprijină de copac — cu toată greutatea —, că acesta cade, trăgînd în căderea sa pe elefant. Animalul rămîne toată noaptea acolo, cu spatele la pămînt, fără să se mai poată ridica [61]. *4.* Cu ivirea zorilor, etiopienii ce-au tăiat copacul cu fierăstrăul sosesc şi ucid animalul, fără să fi înfruntat nici o primejdie ; şi pe loc îşi întind corturile, rămînînd pînă ce au mîncat elefantul căzut.

XXVIII. Ţinutul care se întinde la apusul acestor triburi este locuit de etiopienii numiţi „simoi" [62]. Spre miazăzi locuieşte însă neamul struţofagilor [63]. *2.* La aceştia din urmă trăieşte un soi de pasăre, care are ceva din natura patrupedelor şi, de aceea, a primit un nume compus [64]. Ca mărime, vietatea nu este mai prejos decît cerbul cel mai mare. Natura i-a dat un gît lung, un trup bine rotunjit înzestrat cu aripi. Are însă un cap firav şi mic, dar coapsele şi picioarele îi sînt foarte puternice, sfîrşindu-se printr-o copită crăpată în două. *3.* Pasărea pe care am pomenit-o nu poate să se înalţe în văzduh, din pricina greutăţii trupului, dar, cînd este vorba să alerge, ea fuge mai repede decît toate făpturile, abia atingînd pămîntul cu vîrful picioarelor. Şi mai ales atunci cînd — dacă bate un vînt prielnic — îşi desface aripile, ea aleargă tot atît de repede ca şi o corabie cu pînzele larg desfăcute. Iar de acei care o urmăresc ea se apără aruncînd cu picioarele, într-un chip foarte ciudat, ca şi cum le-ar azvîrli dintr-o praştie pietre mari, cît să umple palma unui om. *4.* Dacă pasărea este însă urmărită pe o vreme liniştită, cînd vîntul a încetat să bată, aripile ei cad repede obosite, lipsită fiind de orice alt ajutor al Firii, şi lesne poate fi ajunsă din urmă şi prinsă. *5.* Cum în ţinutul acesta se află un neînchipuit de mare număr de asemenea păsări, barbarii de acolo — ca să le poată vîna — au născocit tot felul de vicleşuguri. Şi, deoarece fără o prea mare osteneală se pot prinde foarte multe, folosesc carnea lor pentru hrană, pe cîtă vreme din piei îşi fac haine şi aşternuturi. *6.* Fiind adesea în război cu etiopienii, cărora li se spune „simoi", struţofagii, cînd trebuie să dea piept cu acei care-i atacă, se slujesc în loc de arme de coarnele gazelelor. Atari coarne — mari şi ascuţite — le sînt folositoare în luptele de apărare ; şi pe acele meleaguri pot fi găsite din belşug, fiindcă animalele care le pun la îndemînă sînt extrem de multe.

XXIX. La o mică depărtare de triburile amintite, locuiesc acridofagii [65], într-un ţinut ce se află la marginea pustiului. Sînt de o statură

mai mică decît a celorlalţi oameni, fiind slabi şi foarte negri. Primăvara, vînturile de apus aduc din pustiu puzderie de lăcuste — uimitoare prin mărimea lor şi dezgustătoare din pricina culorii murdare a aripilor. 2. Ele sînt pentru localnici o hrană îmbelşugată, de care au parte de-a lungul vieţii. Felul cum sînt prinse lăcustele este cu totul deosebit. Pe o lungime de multe stadii se întinde, pe lîngă ţinutul acridofagilor, o vale adîncă şi largă. Băştinaşii o umplu cu ierburi sălbatice, ce cresc din belşug pe meleagurile lor. Cînd bat vînturile amintite de noi, şi norii de lăcuste se apropie, acridofagii dau foc ierburilor. 3. Fumul se ridică atît de gros şi atît de puternic, încît lăcustele — trecînd deasupra văii — sînt înăbuşite de fumul cu miros pătrunzător şi cad pe pămînt, la o mică depărtare. Vînarea lăcustelor ţine mai multe zile. Căzînd, lăcustele acestea alcătuiesc mari grămezi. Întrucît ţara acridofagilor e foarte bogată în sare, oamenii aruncă apă sărată în cantităţi mari deasupra mormanelor şi sarea — pătrunzînd atît cît trebuie — dă lăcustelor un gust plăcut, şi, totodată, le fereşte de putrezire ; aşa că ele se pot păstra o bună bucată de vreme [66]. 4. Căci cu aceste insecte oamenii se hrănesc, şi în zilele cînd lăcustele au fost vînate şi mai tîrziu. Acridofagii neavînd turme şi locuind departe de mare, singurul lor mijloc de trai este acesta. Trupul le este sprinten şi ei fug cît se poate de repede ; dar viaţa lor nu e prea lungă. Acridofagii care trăiesc cel mai mult nu trec de patruzeci de ani. 5. Felul în care se sfîrşesc este nu numai foarte ciudat, dar cu totul vrednic de compătimire. Cînd se apropie bătrîneţea, cresc în trupurile lor păduchi înaripaţi, care au o formă neobişnuită şi sînt peste măsură de neplăcuţi la înfăţişare, şi foarte dezgustători. 6. Boala, care începe cu pîntecele şi cu pieptul, se întinde repede în întregul trup. Iar bolnavul, care simte mîncărimi, ca şi cum ar avea o boală de piele —, încearcă o oarecare plăcere să se scarpine, cu toate că senzaţia plăcută este amestecată cu durere. Dar, înmulţindu-se din ce în ce mai mult în trupul bolnavului, păduchii înaripaţi ies la suprafaţă şi împrăştie un fel de licoare subţire, al cărei gust acru pricinuieşte dureri de neîndurat. 7. Bolnavul se scarpină din ce în ce mai mult, văicărindu-se tot mai tare. Din rănile pe care unghiile lor le-au făcut pe trup cad atîţia paraziţi, încît zadarnic ar încerca cineva să-i adune, căci ei apar unii după alţii, ca şi cum ar ieşi dintr-un vas peste tot găurit. În chipul acesta, acridofagii îşi sfîrşesc viaţa într-un chip tragic, trupul lor descompunîndu-se, şi nu putem spune dacă pricina nenorocirii este hrana lor sau aerul pe care îl respiră.

XXX. De-a lungul hotarului acestui neam de oameni se află o regiune întinsă, bogată în tot felul de păşuni. Un ţinut nelocuit în care nu se poate pătrunde. Dintru început însă el avusese locuitori ; dar, mai

tîrziu — în urma unei ploi puternice și foarte nesănătoase —, s-au ivit puzderie de păianjeni veninoși și scorpioni 2. despre care se povestește [67] că se răspîndiseră atît de mult, încît în ciuda faptului că întreg norodul a încercat să stîrpească vrăjmașul trimis de Natură, răul era de netămăduit și mușcăturile dihăniilor pricinuiau pe neașteptate moartea. Vrînd să scape de mușcăturile lor, s-au hotărît să-și părăsească patria și felul lor de viață. Nu trebuie să ne uimească povestirea, față de cele spuse. Căci istoria, care știe să se țină de adevăr, ne arată că pe lume se petrec lucruri cu mult mai uimitoare. 3. Într-adevăr, în Italia niște șoareci de cîmp, ivindu-se cu miile într-o cîmpie, i-au silit pe unii dintre locuitori să-și părăsească locul de baștină. În Media, nenumărate vrăbii s-au abătut asupra cîmpurilor și au mîncat semințele, silindu-i astfel pe băștinași să-și caute alte așezări. Așa-numiții autariați [68] au fost nevoiți din pricina unor broaște — născute din nori și care au căzut pe pămînt, ca niște picături de ploaie — să-și părăsească țara și să fugă în ținutul pe care-l locuiesc astăzi. 4. Și cine, oare, nu a citit în cărțile de istorie că Heracles, printre muncile care i se pun pe seamă — și care i-au adus nemurirea — a săvîrșit-o și pe aceea de a fi alungat cunoscutele păsări ce năpădiseră cu marele lor număr lacul de la Stymphalos ? Cîteva cetăți ale Libyei au fost părăsite de populația lor, din pricina leilor ce veneau din deșert. Dar socotim că sînt de ajuns exemplele pe care le-am dat, ca să dovedim că se poate da crezare acestor ciudate fapte, înfățișate de istorie. Să reluăm acum firul istorisirii noastre.

XXXI. Părțile cele mai îndepărtate ale regiunilor de miazăzi sînt locuite de oameni, pe care elenii îi numesc „cynamolgi" [69] și cărora, în limba barbarilor din vecinătatea lor, li se mai spune și „sălbatici". Aceștia poartă bărbi foarte lungi și cresc turme de cîini sălbatici, trebuincioși traiului lor. 2. De cînd începe solstițiul de vară și pînă la mijlocul iernii, țara cynamolgilor este năpădită, fără să se poată ști de ce, de o mulțime nesfîrșită de boi indieni. Într-adevăr, nimeni nu-și poate da seama dacă boii aceștia sînt ei înșiși fugăriți cumva de numeroase alte animale carnivore sau dacă își părăsesc ținuturile fiindcă sînt sărace în pășuni. S-ar putea să fie și vreo altă cauză, datorită Naturii — căci de la ea pornesc toate minunățiile. Dar omul nu poate pătrunde taina. 3. Deoarece nu sînt în stare să stîrpească aceste animale, fiind atît de numeroase, cynamolgii asmut asupra lor haite de cîini și, cu ajutorul lor izbutesc să vîneze boii sălbatici omorînd o mare parte dintre ei. Carnea animalelor vînate, în parte, o mănîncă pe loc, iar pe cea rămasă o sărează, ca s-o poată păstra. Cynamolgii mai vînează și alte animale cu ajutorul puternicilor cîini. În acest fel, ei pot să-și ducă traiul, mîncînd doar carne [70]. 4. Ultimele triburi de la miazăzi, au — desigur — înfățișare omenească, dar

viaţa lor este asemenea animalelor sălbatice. Ne mai rămîne să vorbim despre două popoare : etiopienii şi troglodiţii. Despre etiopieni, însă, am spus unele lucruri pînă acum ; să vorbim, aşadar despre troglodiţi.

XXXII. Troglodiţii [71] sînt numiţi de către eleni „nomazi". Ei duc o viaţă de păstori şi se hrănesc mulţumită turmelor pe care le au. Fiecare trib al lor este cîrmuit de un tiran. Nevestele, ca şi copiii, şi-i au în devălmăşie, cu excepţia nevestei tiranului. Cine se apropie de aceasta este pedepsit de către stăpîn să plătească un anumit număr de oi. *2.* Cînd a sosit vremea vînturilor etesiene, care aduc troglodiţilor ploi mari, ei se hrănesc cu sînge şi cu lapte. Amestecîndu-le, le fierb doar cîteva clipe. Mai tîrziu, cînd — din pricina arşiţei cumplite — păşunile se usucă, troglodiţii se retrag în locuri mlăştinoase, unde încep să se lupte între ei pentru stăpînirea păşunilor. *3.* Ei nu mănîncă decît vitele cele mai bătrîne sau pe acele care au început să se îmbolnăvească. Nu dau oamenilor numele de părinţi, dar numesc astfel dobitoacele : taurul, vaca, berbecul şi oaia. Vitelor de sex bărbătesc le zic „taţi", iar femelelor „mame". Căci aceste animale, iar nu părinţii lor, le pun la îndemînă hrana cea zilnică. *4.* Băutura obişnuită a oamenilor de rînd este o licoare obţinută din paliur. Pentru cîrmuitori se pregăteşte o băutură din sucul unei flori, băutură ce seamănă cu cel mai prost vin nou de la noi. Îngrijindu-se de turmele lor, troglodiţii îşi schimbă mereu aşezările, ferindu-se să rămînă în aceeaşi regiune. *5.* Ei umblă dezbrăcaţi, acoperindu-şi cu piei doar coapsele. Asemeni egiptenilor, troglodiţii sînt circumcişi — cu excepţia celor care, printr-un accident, au fost mutilaţi şi care poartă numele de „coloboi" [72]. Aceştia locuiesc singuri în văi adînci [73], şi lor — din copilărie — li se taie cu briciul mădularul care la ceilalţi oameni este doar circumcis.

XXXIII. Troglodiţii aşa-numiţi „megabari" au drept arme scuturi rotunde, făcute din piele de bou netăbăcită şi măciuci prevăzute cu nişte cuie de fier. Alţii au, uneori, şi lănci. *2.* Megabarii au un fel cu totul deosebit de a-şi îngropa morţii. Leagă trupurile celor răposaţi cu nuiele de paliur, iar picioarele mortului le leagă zdravăn de gît. Apoi, îl aşază pe o movilă şi — săltînd de bucurie — aruncă pietre asupra lui. Pietrele, mari cît palma omului, sînt azvîrlite pînă ce acoperă întreg leşul. În sfîrşit, pun deasupra un corn de capră ; apoi pleacă, fără să se arate cîtuşi de puţin îndureraţi. *3.* Barbarii despre care vorbim nu se războiesc între ei în felul în care o fac elenii, pornind să lupte pentru stăpînirea unui ţinut ori pentru că ar avea temeiuri a se plînge de protivnicii lor. La dînşii, războaiele se isc pentru că atunci cînd îşi mută aşezările vor să aibă cele mai bune păşuni. În încăierările lor, încep prin a-şi zvîrli pietre, pînă sînt răniţi cîţiva ; apoi, se porneşte lupta cu arcul şi cu săgeţile. Nu trebuie mult pentru ca numeroşi oameni

să se prăbușească loviți de moarte, fiindcă — datorită destoiniciei lor — aruncă săgețile cu multă dibăcie. Mai mult decît atît: ținta lor sînt oamenii cei goi, care nu sînt ocrotiți de vreo armă de apărare. *4.* Luptei i se pune capăt de către cele mai bătrîne dintre femeile lor. Acestea dau buzna să se așeze între luptători. Ele sînt foarte respectate de toți, deoarece există o datină potrivit căreia nu se cuvine să fie lovită, cu nici un chip, o femeie în vîrstă. Cînd se ivesc între luptători, pe dată încetează lupta și nimeni nu mai aruncă săgeți. *5.* Oamenii care, din pricina vîrstei lor înaintate, nu se mai pot ține de turme, își pun de bunăvoie capăt zilelor, sugrumîndu-se cu o coadă de vacă. Dacă cineva șovăie să-și dea moartea, îi este îngăduit oricui a-i pune lațul de gît; însoțindu-și fapta cu vorbe dojenitoare, îi curmă viața. *6.* Tot astfel, există un obicei ca schilozii și cei atinși de boli ce nu se pot tămădui să fie omorîți. De bună seamă ei socot că ar fi o mișelie să ții la viață cînd nu mai ești în stare să faci nimic. Iată, așadar, pentru ce printre troglodiți nu vedem decît oameni tineri și voinici, cu mădularele vînjoase — nefiind nici unul care să treacă de șaizeci de ani. *7.* Dar am vorbit îndeajuns despre acest neam. Dacă vreunul dintre cititori va privi cu neîncredere obiceiurile ciudate arătate de noi, să asemuiască climatul Sciției cu acela al țării troglodiților și, după ce va fi cumpănit deosebirile, nu va mai avea temei să nu creadă cîte am istorisit.

XXXIV. Există o deosebire atît de însemnată între climatul nostru și climatul descris încît, dacă ar fi să arătăm lucrurile cu amănunțime, povestirea noastră n-ar părea vrednică de crezare. *2.* Sînt ținuturi unde, din pricina frigului cumplit, fluviile cele mai mari sînt în întregime acoperite de gheață. Pe această gheață pot merge orice armate, și cu oricît de grele poveri. Vinul și celelalte lichide îngheață atîta cît să poată fi tăiate cu cuțitul. Și — cel mai uimitor dintre lucruri — la oameni extremitățile mădularelor se fărîmițează și cad, cînd sînt frecate de veșminte. Ochii omului se întunecă, focul însuși nu mai dă căldură, iar statuile de aramă crapă. În anumite epoci, norii sînt atît de deși, încît — în acele regiuni — nici nu fulgeră, nici nu tună. Se mai petrec și numeroase alte fenomene, care par și mai de necrezut celor ce nu cunosc aceste climate de neîndurat pentru cei cărora le-a fost dat să le încerce pe pielea lor. *3.* Pe acele meleaguri, de la hotarul dintre Egipt și țara troglodiților, din pricina căldurii atît de mari, pe la vremea amiezii, oamenii — chiar dacă sînt aproape unii de alții — nu se pot vedea: într-atît de des și de îmbîcsit este aerul. Prin aceste țări, nimeni nu poate să umble cu picioarele goale, pentru că aceluia care ar merge desculț i se ivesc de îndată pustule pe talpă. *4.* Cît privește băutura, cel care ar folosi-o pentru a-și potoli setea ar muri de îndată, deoarece căldura usucă — cu toată repeziciunea — umezeala, care de la natură se găsește în orice

trup omenesc. Iară dacă cineva ar pune un aliment într-un vas de aramă cu apă, lăsînd vasul în bătaia soarelui, s-ar face, fără foc şi fără lemne, o adevărată fiertură. *5*. Totuşi, locuitorii din cele două ţări amintite [74] nici nu s-ar gîndi să părăsească locurile unde s-au născut, chiar sub presiunea unei suferinţi atît de mari. Dimpotrivă, ei mai degrabă şi-ar dori moartea decît să fie siliţi a duce un alt fel de trai. *6*. De aici putem vedea că ţara în care te-ai născut şi în care ai trăit are un deosebit farmec şi că vremea îl învaţă pe om să rabde asprimea unei clime de neîndurat, atunci cînd din copilărie s-a obişnuit cu ea. *7*. Dar aceste două regiuni pe care le-am amintit, cu toate că au climate atît de deosebite, nu sînt prea îndepărtate una de alta. Pornind de la Lacul Maiotic [75], pe malurile căruia locuiesc unii dintre sciţi, în mijlocul gheţurilor şi copleşiţi de un frig năprasnic, au venit adesea, în zece zile, pînă la Rodos corăbii de transport, duse de un vînt prielnic. De aici, îndreptîndu-se spre Alexandria, corăbiile acestea au putut sosi acolo în patru zile. Şi, după ce au luat-o din Alexandria pe Nil în sus, corăbierii au ajuns în Etiopia după zece zile. Aşa stînd lucrurile, în douăzeci şi patru de zile de plutire neîntreruptă, cineva poate să călătorească de la ţinuturile îngheţate ale lumii pînă în regiunile dogorîte de soare. *8*. Iată, aşadar, pentru ce, fiind o atît de mare deosebire între temperaturile unor ţări — care totuşi nu sînt prea îndepărtate una de alta —, nu ne uimeşte, totuşi, faptul că obiceiurile şi felul de viaţă, ba chiar înfăţişarea oamenilor, sînt atît de diferite de acelea ale oamenilor de la noi.

XXXV. După ce am arătat lucrurile cele mai de seamă — din cîte am socotit că pot stîrni uimirea — să dăm acum cîteva explicaţii asupra animalelor care se găsesc în ţările despre care am vorbit. *2*. Se află acolo un animal căruia i se spune rinocer. Numele acesta i s-a dat după semnul care-l deosebeşte. E îndrăzneţ şi voinic asemeni elefantului, dar nu este tot atît de înalt. Are o piele neobişnuit de rezistentă, iar culoarea ei este aceea a lemnului de merişor. El poartă la extremitatea nărilor un corn turtit — de parcă ar fi cîrn — şi care este tot atît de tare ca fierul. *3*. Mereu silit să lupte împotriva elefantului pentru păşuni, atunci cînd trebuie să-şi încerce puterile, îşi ascute mai întîi cornul de o piatră şi apoi se năpusteşte împotriva duşmanului. Se vîră sub pîntecu-i şi cu cornul — asemenei unei săbii — îi sfîrşie carnea. În chipul acesta, rinocerul îl loveşte de moarte, căci elefantul pierde mult sînge ; şi, astfel, e în stare să ucidă o mulţimea de elefanţi. Dar dacă elefantul i-a luat-o înainte şi l-a apucat pe rinocer cu trompa, lovindu-l cu colţii, îşi vădeşte puterea şi-l ucide. *4*. Atît în ţara troglodiţilor, cît şi în Etiopia, există sfincşi [76], a căror înfăţişare seamănă cu aceea pe care ne-o zugrăvesc pictorii ; doar că sînt mai păroşi. Sfincşii au o fire blîndă

și ușor deprind ce li se arată. *5.* Animalele cărora li se spune cinocefali [77] seamănă la trup cu oamenii diformi. Strigătele pe care le scot sînt asemenea vaietelor omenești. Sînt animale deosebit de sălbatice și nu pot fi domesticite. Sprincenele lor le dau o înfățișare încruntată. Femela cinocefalului are un semn deosebitor: toată viața ea poartă mitra în afara trupului. *6.* Animalului numit „cepos" i s-a spus astfel pentru frumusețea și proporțiile trupului său. Are un cap de leu; corpul însă seamănă cu al panterei, doar că mărimea este cea a gazelei. *7.* Dar mai sălbatic decît toate animalele despre care am vorbit este taurul carnivor [78]. El nu poate fi îmblînzit de om. Fiind mai zdravăn decît taurul domestic, nu poate fi întrecut la fugă nici de cal, iar gura i se deschide pînă la ochi. Părul îi este extrem de roșu; ochii, mai verzi decît ai leului și — în timpul nopții — te fulgeră. Coarnele lui au ceva deosebit: el și le mișcă în mod obișnuit cum își mișcă urechile, dar în cursul luptelor le ține drepte și țepene. Părul îi crește într-o direcție contrară aceleia în care crește părul celorlalte animale. *8.* Și este așa de vînjos, încît atacă toate celelalte animale, și încă pe cele mai zdravene, hrănindu-se din carnea celor pe care i-a învins. Mai sfîșie și dobitoacele din turmele băștinașilor și se luptă cu înverșunare cu cete întregi de păstori și de cîini. *9.* Se spune că pielea lui n-ar putea fi rănită. S-a încercat adesea îmblînzirea acestui taur, dar nimeni n-a izbutit încă s-o facă. De cumva animalul cade într-o groapă sau dacă a fost prins printr-un alt vicleșug, moare; căci furia îl înăbușe și nu-și dă libertatea în schimbul unei vieți pe care ar trăi-o domesticit de om. Și iată, prin urmare, pentru ce troglodiții îl socot cea mai puternică dintre vietăți. Într-adevăr, Natura l-a făcut viteaz ca leul, repede precum calul, vînjos ca taurul; și se poate spune că nu-l vatămă nici fierul, cel mai tare dintre toate materialele cunoscute. *10.* Animalul căruia etiopienii îi spun „crocottas" [79] are ceva și din firea cînelui și din aceea a lupului, dar este mai de temut decît amîndoi prin sălbăticia sa. Dinții îi sînt atît de tari, încît, în această privință, nu-l întrece nici o altă ființă. Cu dinții, „crocottas" sfărîmă ușor orice os, oricît ar fi de mare. Stomacul lui mistuie uimitor de bine tot ce a înghițit dihania. Nu dăm însă crezare acelor istorici care, povestind tot felul de ciudățenii, pretind că acest animal ar imita graiul omenesc.

XXXVI. Cît despre șerpi, oamenii care locuiesc prin vecinătatea pustiului și a ținuturilor pline de sălbăticiuni istorisesc că ar exista de tot felul, unii atît de mari că nici nu-ți vine să crezi. Cîțiva pretind că au văzut șerpi lungi de o sută de coți [80]. Dar spusele lor ne îndreptățesc să credem, împreună cu cei care au scris despre aceasta, că avem de-a face cu povești scornite. Dar ei merg încă mai departe și spun că s-ar petrece lucruri și mai extraordinare. În acest ținut, întins ca o cîmpie, se pot vedea mormane de șerpi uriași care, încolăcindu-se unii peste alții,

— atunci cînd sînt văzuți de departe — par niște movile. 2. Dar cine oare ar putea crede astfel de povești? Vom vorbi acum despre cei mai mari șerpi ce trăiesc în zilele noastre și care au fost aduși la Alexandria în vase făcute anume pentru ei. Vom arăta, cu acest prilej, cum sînt prinși de vînători, descriind faptele cu de-amănuntul. 3. Cel de-al doilea Ptolemeu [81], căruia îi plăceau mult vînătorile de elefanți, răsplătea cu mari daruri pe acei care se duceau să-i vîneze îndeosebi pe cei mai mari și mai puternici. Și, astfel, cheltuind mulți bani ca să-și satisfacă pasiunea, regele strînse un însemnat număr de elefanți, foarte folositori în caz de război [82]. El mai arătă elenilor și alte dihănii nemaivăzute și foarte ciudate. 4. Iată, deci, pentru ce cîțiva vînători, văzînd mărinimia lui Ptolemeu, ce știa să facă daruri de preț, s-au hotărît să plece într-un mare grup, primejduindu-și viața, spre a prinde un șarpe uriaș, ca să-l ducă viu, la Alexandria, lui Ptolemeu. 5. Planul pe care și-l făcuseră ei era greu de înfăptuit și cu totul neobișnuit. Dar Soarta i-a ajutat și, în cele din urmă, ei și-au atins ținta. Vînătorii noștri au pîndit un șarpe de treizeci de coți care avea obiceiul să stea prin locurile unde se adună apele. El stătea nemișcat, încolăcit, pînă în clipa în care zărea un alt animal în apropierea locului unde se afla — și care venise să-și potolească setea. Atunci șarpele se ridica brusc, apucînd vietatea cu gura, sau o înlănțuia în încolăciturile lui, în așa fel încît bietul animal nu mai avea scăpare. Reptila fiind de felul ei lungă, subțire și leneșă, vînătorii trăgeau nădejde s-o prindă cu ajutorul unor funii și a unor lanțuri. 6. Mai întîi ei ajunseră plini de îndrăzneală pînă în preajma șarpelui, pregătiți cu toate cele de trebuință. Dar, pe măsură ce se apropiau, erau din ce în ce mai înspăimîntați, căci vedeau ochii lui de foc, limba — care, zvîrlită ca o suliță, se mișca în toate părțile —, dinții enormi, gura înspăimîntătoare, încolăcirile lui uriașe. Îi îngrozea și zgomotul înfiorător pe care șarpele îl făcea cu solzii lui, tîrîndu-se printre mărăcinișuri. 7. Iată pentru ce, după ce se îngălbeniră de spaimă, își aruncară cu mare sfială lațurile asupra cozii lui. Dar reptila, de îndată ce funia îi atinse trupul, se învîrti deodată, șuierînd în așa fel, încît oamenii înlemniră, și înălțîndu-se deasupra capului celui care se afla cel mai aproape, îl prinse cu gura și-l înghiți de viu. Apucînd apoi pe un al doilea în încolăcirile ei, cu toate că omul o luase la fugă, îi strînse pîntecul pînă îl înăbuși. Cei care mai rămaseseră au luat-o îngroziți la sănătoasa, izbutind astfel să scape cu viață.

XXXVII. Cu toate acestea, vînătorii nu renunțară la hotărîrea lor. Într-adevăr, gîndul că vor dobîndi bunăvoința și darurile regelui birui teama stîrnită de primejdiile îndurate. S-au străduit, totuși, să pună mîna pe șarpe — ce nu putea fi biruit prin forța trupească —, folosindu-se

acum de iscusință și de un viclesug. Au închipuit, cu ajutorul unor trestii împletite, un fel de vîrșă ce părea o luntre și a cărei mărime era deajuns pentru ca să încapă reptila în ea. 2. Pîndind bîrlogul dihaniei și aflînd pe la ce vreme obișnuiește să iasă, din culcușul ei, pentru a-și găsi hrana, și cînd se întoarce înapoi, vînătorii — îndată ce șarpele porni să vîneze — astupară cu bolovani și cu pămînt intrarea vizuinii ; apoi, se apucară să sape lîngă ea o galerie subpămînteană, unde-și întinseră vîrșa, cu deschizătura în direcția locului pe unde reptila ar fi trebuit să pătrundă în galerie. 3. Pe drumul pe care avea să se întoarcă, au fost așezați arcași și prăștiași, ba încă și o mulțime de călăreți și trîmbițași. Apoi se mai făcură și alte pregătiri, toate cîte erau de trebuință pentru o luptă aprigă ; dar, de îndată ce șarpele se apropie de ei ridicîndu-și capul deasupra călăreților, vînătorii noștri — deși se strînseseră unii lîngă alții — nu mai cutezară să se apropie, căci pățania dinainte îi învățase minte, și începură să arunce de la depărtare săgeți, ca și cum ar fi avut în față o uriașă țintă. Monstrul, cînd văzu călăreții și haita cîinilor, atît de puternici, și mai auzi și sunetul trîmbițelor, fu cuprins de spaimă. Se retrase spre bîrlogul lui, urmărit doar în așa măsură ca vînătorii să nu-l înfurie mai tare. 4. Odată ajuns lîngă intrarea ascunzișului — care fusese astupat —, toată ceata ce venea împotriva șarpelui se porni să facă, cu armele, un zgomot asurzitor. 4. Privelișteа mulțimii, cum și sunetul trîmbițelor, îl tulburară și-l îngroziră din nou. Șarpele nu-și mai găsea intrarea în vizuină și, fugind de atacul vînătorilor, se văzu nevoit să intre în gaura săpată în apropiere. 5. Încolăcirile sale umplură întreaga vîrșă. Vînătorii se aflau acolo, sosiți în goana calului, pentru a împiedica dihania să iasă, legînd cu funii gaura cuștii, o intrare lungă și plănuită cu pricepere — ca să dea posibilitate vînătorilor să lucreze cu mare iuțeală. Apoi cărară vîrșa, ridicînd-o pe niște prăjini. 6. Dihania, care se simțea la strîntoare, șuiera înfiorător — așa cum nu obișnuiesc s-o facă asemenea dihănii —, căutînd să rupă cu dinții trestiile care o înconjurau. Se răsucea în toate părțile cu atîta putere, încît cei ce o purtau, temîndu-se să nu le scape, o așezară pe pămînt și căutau să-i înțepe coada, astfel ca șarpele, din pricina durerilor, să nu mai îndrăznească să-i muște. 7. Iar cînd vîntorii l-au adus la Alexandria, dăruindu-l regelui, Ptolemeu și alții l-au socotit o făptură cu totul neobișnuită, atît de neobișnuită încît cei care au auzit vorbindu-se despre el se îndoiau că o atare făptură ar exista în adevăr. Fiind lipsită însă de hrană, oamenii regelui i-au slăbit puterile și au îmblînzit-o în scurtă vreme, așa de bine încît uimea acum prin blîndețea ei. 8. Ptolemeu le-a dat vînătorilor răsplățile binemeritate, îngrijindu-se de reptila domesticită ; iar străinilor care îi vizitau țara el le-o arăta ca pe un lucru menit să stîrnească mirarea. Deoarece era cu totul ciudată. 9. Și, pentru că foarte mulți oameni

l-au văzut pe acest şarpe enorm, nu este drept să se îndoiască nimeni de spusele etiopienilor ori să creadă că sînt doar legende. Ei pretind că sînt unii şerpi atît de mari, că pot să înghită nu numai boi, tauri şi alte animale de mărimea lor, dar se încumetă să-şi măsoare puterile chiar şi cu elefanţii. Încolăcindu-se în jurul picioarelor elefantului, şarpele uriaş îi împiedică mişcările la care îl îndeamnă natura. El îşi înalţă gîtul deasupra trompei, ca să-şi ţină capul în faţa ochilor vrăjmaşului. Orbit de strălucirea lor de foc — sînt ca două fulgere! —, elefantul se prăbuşeşte la pămînt, iar şarpele, după ce l-a biruit, îl înghite hulpav.

XXXVIII. Pentru că am cercetat cu îndeajuns de multă grijă cele ce privesc Etiopia şi ţara troglodiţilor, cum şi ţinuturile din vecinătate, pînă în regiunile ce nu mai pot fi locuite din pricina căldurii, şi — pe deasupra — am mai vorbit şi despre neamurile aşezate de-a lungul coastelor Mării Roşii [83] şi ale adîncurilor atlantice [84], din miazăzi, vom descrie ceea ce ne mai rămîne şi anume regiunea dinspre Golful Arabic [85]. Această descriere o vom face folosindu-ne de cele ce putem citi în „Analele" regeşti din Alexandria, ori bizuindu-ne pe ştirile ce le-am primit de la oamenii care au văzut cu ochii lor locurile acelea. *2.* Despre această parte a lumii — ca şi despre Insulele Britanice şi nordul cel îndepărtat — oamenii n-au ajuns să aibă decît slabe cunoştinţe. În ce priveşte ţinuturile din îndepărtatul nord, acolo unde oamenii nu pot trăi din pricina gerurilor, descrierea o vom face atunci cînd va trebui să vorbim despre isprăvile lui Caius Caesar, *3.* care — după ce a întins stăpînirea romană pînă în acele regiuni — a pus la îndemîna istoricilor ştiri despre ţinuturi care mai înainte vreme erau necunoscute. *4.* Golful numit „Arabic" are o deschidere în Oceanul de la sud. Lungimea lui, între acel loc unde se deschide spre Ocean şi punctul său cel mai îndepărtat, este de foarte multe stadii. Partea lui cea mai îndepărtată este mărginită de ţara troglodiţilor şi Arabia. Lărgimea sa, la gură şi în locul cel mai strîmt, este de şaisprezece stadii. Dar, de la portul Panormos şi pînă pe uscatul care-i stă în faţă, o corabie de război, plutind grăbit, face o zi întreagă. Cea mai mare deschidere a Golfului Arabic se află între muntele Tyrcaios şi Macaria [86], o insulă în largul mării; în acest loc, un continent nu poate fi văzut de pe celălalt. *5.* Începînd de aici, lărgimea golfului descreşte mereu, pînă la vărsare. În Golful Arabic — pentru cine navighează de-a lungul coastei — se găsesc mai multe insule mari, printre care corăbiile cu anevoie pot înainta, canalul de trecere fiind strîmt, iar curenţii apelor mari şi puternici. Iată cum, în linii generale, se înfăţişează aşezarea golfului. *6.* Pornind de la punctul său cel mai îndepărtat, vom arăta cum stau lucrurile mai de seamă — dacă

plutim şi pe lîngă un mal şi pe lîngă celălalt — şi vom vorbi despre particularităţile lor. Vom începe cu malul din dreapta [87], care este locuit de troglodiţi şi se întinde pînă în deşert.

XXXIX. De la cetatea Arsinoei, pentru cine pluteşte de-a lungul uscatului, din dreapta se ivesc în mai multe locuri izvoare de apă cu gust amar şi sărat, precipitîndu-se de pe stînci în mare. Cînd treci mai departe, ţi se înfăţişează — în mijlocul unei cîmpii întinse — un munte de culoarea rumenelii, ce întunecă vederea celor ce-l privesc ţintă mai multă vreme. Acolo unde se sfîrşesc poalele muntelui amintit, se află un port, căruia i se zice „portul Afroditei", cu o intrare şerpuitoare. *2.* În dreptul portului sînt trei insule, dintre care două sînt pline de măslini şi smochini, pe cîtă vreme a treia este lipsită de aceşti copaci, dar putem găsi acolo un mare număr de „meleagride" [88]. *3.* Apoi vedem un golf foarte mare, care se numeşte „Acathartos" [89]. Lîngă el este o lungă peninsulă, atît de strîmtă încît peste ea pot fi transportate corăbiile dintr-o mare într-alta. *4.* Şi dacă cineva merge mai departe de-a lungul coastei, ajunge la o insulă, aşezată în largul mării şi care se întinde pe o distanţă de optzeci de stadii. Numele ei este „Ophiodes" [90] şi, pe timpuri, trăiau acolo mulţi şerpi înfiorători şi de tot soiul. De aici s-a tras insulei şi numele. Dar, în ultima vreme, regii din Alexandria au cultivat-o cu atîta grijă, încît nu se mai pot vedea pe acolo astfel de dihănii. *5.* Nu va trebui să trecem sub tăcere cauza pentru care insulei despre care vorbim i s-a purtat de grijă atît de mult. S-a găsit acolo topaz — o piatră preţioasă, plăcută la vedere şi transparentă, semănînd cu sticla, de o minunată culoare aurie. *6.* De aceea niciunui călător nu-i este îngăduit să pună acolo piciorul. Străjile pedepsesc cu moartea pe oricine ar voi să debarce. Păzitorii sînt puţini la număr şi duc o viaţă nefericită. Ca să nu fie furată vreo piatră preţioasă, nu li s-au lăsat la îndemînă corăbii străjerilor, iar corăbierii care plutesc prin dreptul insulei străbat marea la o mare depărtare, căci se tem de rege. *7.* Proviziile se sfîrşesc repede şi nu se găseşte hrană în această insulă. Cînd nu le mai rămîn decît puţine merinde, locuitorii de prin părţile locului se aşază aşteptînd sosirea corăbiei care le va aduce mîncare. Iar cînd ea zăboveşte prea mult, băştinaşii ajung să-şi piardă nădejdile. *8.* Piatra preţioasă despre care s-a vorbit — topazul — poate fi găsită în stîncile de acolo, dar ea nu poate fi zărită în cursul zilei din pricina căldurii înăbuşitoare, căci strălucirea soarelui este cu mult mai mare decît strălucirea ei ; dar, atunci cînd noaptea se lasă, topazul străluceşte în întuneric şi poate fi văzut de la mari depărtări. *9.* Străjerii insulei trag la sorţi cercetarea acestor locuri. Ei stau de veghe şi, cînd li se arată piatra, aşază deasupra ei un vas tot atît de mare ca strălucitoarea piatră şi fac acest lucru pentru a însemna locul în care ea se

află. De cum s-a luminat de ziuă, se întorc şi taie de jur-împrejur suprafaţa care fusese însemnată, ducînd bucata din stîncă celor care, prin îndeminarea lor, sînt în măsură s-o şlefuiască cum trebuie.

XL. Acei care plutesc pe coastă dincolo de aceste locuri pot întîlni — pe malul mării — multe seminţii de ihtiofagi şi troglodiţi nomazi. Apoi ei pot vedea munţi ciudaţi, pînă cînd ajung la portul numit „al izbăvirii", căruia i s-a spus astfel de către cei dintîi eleni ce, navigînd pe acolo, şi-au aflat izbăvirea în acest loc. *2.* Începînd de aici, golful se îngustează şi o coteşte spre Arabia. Înfăţişarea locurilor care se văd, cum şi a mării, se schimbă datorită particularităţilor acestor meleaguri. *3.* Pămîntul este numai şes ; nu se zăreşte nici un colnic. Marea e plină de bancuri de nisip şi adîncă abia de trei orgyi [91]. Apele mării au acum o culoare verde, datorită algelor şi a altor plante marine. *4.* Pentru corăbiile cu vîsle, locurile sînt, de fapt, foarte prielnice. Valurile nu se rostogolesc pînă departe de ţărm şi marea — bogată în peşte — dăruie pescarilor pradă îmbelşugată. Călătorii sînt expuşi însă la mari primejdii pe acele corăbii care transportă elefanţi, pentru că vasele pătrund adînc în mare, din pricina încărcăturii lor. *5.* Uneori, în cursul nopţii, cînd ele plutesc cu pînzele desfăcute, vîntul le împinge spre stînci, unde se scufundă, sau se împotmolesc în locuri nămoloase, unde apele nu sînt îndeajuns de adînci ca să mai poată pluti, iar corăbierii — deoarece apele mării sînt totuşi mai adînci decît înălţimea omului — nu pot să debarce. Cînd nu izbutesc să-şi salveze corabia cu ajutorul prăjinilor, ei aruncă tot ce au în mare, nu însă şi merindele. Dar, dacă împrejurările nu le îngăduie să scape din încurcătură, corăbierii ajung într-o stare jalnică. Atunci nu le este cu putinţă să descopere vreo insulă, nici un promontoriu şi nici altă corabie. Coasta este neprimitoare şi rareori sosesc pe acolo corăbii. *6.* Şi, culmea nenorocirilor, se îngrămădesc în jurul năvii bancuri de nisip într-o cantitate atît de mare, încît corabia pare înconjurată de un stăvilar înălţat înadins ca s-o ţină în loc, de parcă ar fi legată. *7.* Oamenii, pradă necazului, se vaită şi gem în această tristă pustietate unde nimeni nu-i aude ; dar nu-şi pierd încă orice nădejde. Adeseori, cînd vine vremea fluxului, valurile deodată înalţă corăbiile şi le salvează, ca şi cum un zeu ar fi sosit să-i scape pe cei căzuţi în grele primejdii. Dar dacă ajutorul de care am vorbit — trimis uneori de zei — nu apare, corăbierilor nu le mai rămîn de-ale mîncării şi cei mai vînjoşi îi aruncă în mare pe cei mai slabi, pentru ca rămăşiţele merindelor să mai ţină cîteva zile. Şi după ce nădejdile s-au spulberat, oamenii noştri sfîrşesc şi mai jalnic decît cei ce-şi sfîrşiseră viaţa mai înainte în apele mării. Căci tovarăşii lor şi-au dat duhul într-o clipă, înapoind naturii viaţa dăruită de ea, pe cîtă vreme aceştia mor după

ce au trecut prin grele suferinţi şi-o agonie groaznică. *8.* În ce priveşte corăbiile care şi-au pierdut vîslaşii într-un chip atît de jalnic, ele rămîn multă vreme în mijlocul grămezilor de nisip. Par adevărate cenotafuri! Catargele şi vergile lor — ridicate — pot fi văzute din depărtări, stîrnind mila celor care le zăresc şi deplîng moartea acelor care au pierit atît de dureros. Potrivit unei porunci regeşti, trebuiesc lăsate acolo semnele evidente ale nenorocirii, pentru ca navigatorii să ştie unde sînt locurile aducătoare de pierzanie. *9.* Ihtiofagii care locuiesc prin apropiere au, încă din străvechi, o legendă ce spune cum că într-o zi refluxul a fost atît de puternic încît întreg golful s-a prefăcut într-un cîmp, acoperit de verdeaţă. Toată marea s-ar fi retras pe cele două coaste, ce stau faţă-n faţă. După ce au ieşit la iveală adîncurile golfului, o puternică revărsare de ape a readus marea la locul său.

XLI. Navigaţia de la Ptolemais pînă la promontoriul ce se află la Tauroi a fost descrisă în cele de mai sus, atunci cînd am vorbit despre vînătoarea de elefanţi [92] cerută de Ptolemeu. Pornind de la acest promontoriu, coasta o coteşte spre răsărit. Aici, la vremea solstiţiului de vară — totul rămîne neschimbat pînă soseşte anotimpul următor — umbrele se îndreaptă spre partea dinspre miazăzi [93], altfel de cum se petrec lucrurile pe meleagurile noastre, pînă la ceasul al doilea din zi. *2.* Ţinutul, pe care l-am amintit este străbătut de rîuri ce izvorăsc din aşanumiţii munţi Psebai. Se întind aici cîmpuri acoperite cu nalbă, brîncuţă, palmieri — toate acestea atît de mari că cititorilor cu greu le-ar veni să creadă că-i adevărat. Regiunea produce fructe de tot felul, dar searbăde la gust şi necunoscute la noi. *3.* Înlăuntrul ţării trăiesc mulţi elefanţi, tauri sălbatici, lei şi numeroase alte dihănі de tot felul. În călătoria pe mare pînă aici se găsesc multe insule, unde nu cresc fructe cultivate, ci doar unele care hrănesc soiuri ciudate de păsări, demne de toată admiraţia noastră pentru frumuseţea lor. *4.* Mai departe, marea se adînceşte foarte mult şi pot fi întîlniţi cetacei de o mărime uimitoare, monştri care nu pricinuiesc vreun rău oamenilor, afară doar dacă nu se întîmplă să cadă un om — în urma unui accident — pe aripile ce-l ajută pe cetaceu să înoate. Dihăniile despre care vorbim nu se pot ţine de călătorii pe mare, pentru că, de îndată ce s-au ridicat la suprafaţa apei, ochii le sînt orbiţi de razele soarelui. Iată ce se ştie despre cele mai îndepărtate meleaguri ale ţării troglodiţilor. Locul unde se sfîrşeşte aceasta sînt promontoriile psebaice.

XLII. Vom descrie acum coasta de răsărit, ce stă faţă în faţă cu aceea pe care am înfăţişat-o mai sus. Ea aparţine Arabiei şi începe, ca şi cealaltă, cu punctul cel mai îndepărtat al golfului. Acest punct se numeşte Poseideion [94], datorită unui altar închinat zeului Poseidon de către Ariston, omul trimis de Ptolemei să cerceteze coastele Arabiei, pînă

la Ocean. 2. După punctul acesta, cel mai îndepărtat al golfului, vine un teritoriu pe care localnicii îl preţuiesc într-un chip cu totul deosebit. Aceasta se datoreşte faptului că pămîntul despre care vorbim aduce foloase mari băştinaşilor. E denumit „Grădina Palmierilor". Acolo cresc palmieri cu roade nespus de bogate, minunate fructe[95], deopotrivă de plăcute şi hrănitoare. 3. În întreaga regiune din vecinătate nu găseşti apă, deoarece ea este aşezată spre miazăzi şi soarele dogoreşte cumplit. Pe bună dreptate barbarii au socotit-o sacră, ea fiind roditoare în mijlocul unor pămînturi unde oamenii nu pot locui. Teritoriul pune, din belşug, la îndemîna oamenilor cele necesare hranei. Multe izvoare şi pîrîuri curg pe acolo şi apa lor este tot atît de rece ca şi zăpada. Apele curgătoare fac ca amîndouă malurile lor să fie pline de o fermecătoare verdeaţă. 4. Se mai găseşte un altar străvechi, clădit dintr-o piatră trainică. Altarul poartă o inscripţie, scrisă în caractere arhaice şi într-o limbă necunoscută. Se îngrijesc de incintă un bărbat şi o femeie, ce trebuie să îndeplinească — în tot cursul vieţii lor — funcţia de preoţi. Locuitorii teritoriului despre care vorbim, trăiesc foarte mult. Ei şi-au aşezat culcuşurile în pomi, temîndu-se de fiare. 5. După ce corăbierul trece de acest loc unde cresc palmieri, el ajunge la un promontoriu, în dreptul căruia se află o insulă, poreclită, după animalele care-şi fac acolo culcuşurile, „Insula Focelor". Într-adevăr, sînt atît de multe, încît călătorii rămîn uimiţi. Promontoriul din faţa insulei este îndreptat spre oraşul numit Petra şi înspre Palestina. Se povesteşte că în acest ţinut gerrhaii[96] şi minnaii[97] aduc din Arabia de Sus tămîie şi alte mărfuri înmiresmate.

XLIII. Coasta ce se întinde în prelungire a fost pe vremuri locuită de maraniţi[98], iar — mai apoi — de garindani, vecinii lor. Aceştia din urmă au pus stăpînire pe ţinut în următorul fel. Pe pămîntul cu palmieri se prăznuieşte din cinci în cinci ani o mare sărbătore, cînd se strîng toţi oamenii din împrejurimi. Aceştia vin în mare număr pentru a jertfi zeilor, în incinta sacră, hecatombe de cămile bine hrănite şi spre a duce din acel ţinut la ei acasă apă, despre care se crede că ar fi tămăduitoare de boli — pentru acel care o bea. 2. În vreme ce maraniţii se aflau la această serbare, garindanii măcelăriră pe cei rămaşi acasă şi, aşezîndu-se la pîndă, îi omorîră şi pe acei care se întorceau de la adunare. Lăsînd astfel ţinutul fără locuitori, ei îşi împărţiră cîmpurile îmbelşugate şi păşunile ce hrăneau vitele. 3. Puţine porturi sînt pe această coastă, dar călătorul vede un mare număr de munţi înalţi, aflaţi la o oarecare depărtare unul de celălalt. Feluritele lor culori oferă navigatorilor o privelişte minunată. 4. După ce ai trecut de această regiune, intri în Golful Laianites. Pe malurile lui se află un mare număr de sate locuite de arabii

cărora li se spune nabatei. Ei ocupă o parte a litoralului, dar și întinderea din interiorul ținutului, fiind un neam foarte numeros și având nespus de multe turme. *5*. Neamul despre care vorbim ducea, în vremile de demult, o viață cu o rînduială dreaptă, mulțumindu-se cu turmele lor. Cînd însă regii din Alexandria porunciră ca negustorii să plutească și în acest golf, arabii noștri — pregătindu-și corăbiile pentru pirateriе — au prins a-i ataca pe naufragiați. Corăbierii erau astfel jefuiți și jefuitorii se purtau după obiceiurile sălbatice și nelegiuite care erau în Taurida din Pont. Mai apoi, arabii acestor triburi au fost prinși în largul mării de corăbii cu patru rînduri de vîsle și pedepsiți după cum se cuvenea. *6*. Apoi vine o regiune de șes, bine udată, deoarece sînt multe izvoare, ale căror ape străbat întreaga țară — unde cresc pirul, stuful medic și lotusul, înalt cît este omul. Regiunea are atît de multe pășuni și atît de bune, încît nu se găsesc numai nenumărate vite de tot felul, dar și cămile sălbatice, ba chiar elefanți și gazele. *7*. Pe lîngă aceste animale ce se află cu duiumul, se mai pot vedea și cete de lei — ivindu-se din pustiu — haite de lupi și de leoparzi, împotriva cărora, zi și noapte, păstorii sînt siliți să se lupte, pentru a-și apăra turmele. În felul acesta, bogăția ținutului este și un izvor de nefericiri pentru locuitorii săi. De bună seamă, Natura — între bunătățile dăruite oamenilor — mai strecoară și lucruri vătămătoare.

XLIV. Dacă treci cu corabia de această cîmpie, ajungi la un golf cu totul neobișnuit. El se adîncește în continent cale de cinci sute de stadii și — de amîndouă părțile — este străjuit de stînci, de o mărime uimitoare, ce-l închid pe jumătate. Intrarea în golf este întortocheată și acolo se pătrunde cu mare greutate. Una din aceste stînci, care este în adîncul apei pînă la suprafața ei, îngustează într-atît intrarea golfului încît corăbiilor nu le este cu putință nici să intre și nici să iasă. *2*. Ba chiar cînd, schimbîndu-se vînturile, valurile se năpustesc și se lovesc de țărmul stîncos, mugetele valurilor se aud pretutindeni de-a lungul coastei. Malurile golfului sînt locuite de așa-numiții banizomeni, oameni ce-și petrec viața vînînd ; hrana lor este carnea animalelor de uscat. Acolo se află un templu venerat de toți arabii, ce-l cinstesc cu smerenie. *3*. Mai departe, în fața coastei amintite, se află trei insule cu mai multe porturi. Cea dintîi ar fi — zice-se — nelocuită și închinată lui Isis. Istoricii povestesc că s-ar găsi acolo temeliile de piatră ale unor vechi clădiri, cum și coloane pe care se pot vedea inscripții, cu literele barbarilor. Celelalte insule ar fi și ele tot pustii. Toate trei sînt acoperite de măslini ce nu seamănă cu măslinii noștri. *4*. Trecînd de aceste insule, coasta este acum prăpăstioasă și corăbiile nu mai pot trage la mal, pe o întindere de aproape o mie de stadii, nefiind nici un port, nici vreo radă unde corăbiile ar putea ancora. Nu se află nici măcar o mică limbă

de pămînt unde s-ar putea adăposti marinarii ajunşi în restrişte. În aceste locuri se înalţă un munte în vîrful căruia se văd stînci rîpoase şi înfiorătoare prin înălţimea lor. La poalele muntelui, în multe locuri, se văd stînci scoase la iveală de ape şi ascuţite de ele. În spatele lor se adîncesc prăpăstii — un fel de cheiuri — roase şi întortocheate. *5.* Prăpăstiile sînt legate între ele prin locuri de trecere, iar marea devine aici foarte adîncă. Valurile — cînd lovindu-se de stînci, cînd retrăgîndu-se — par că ar mugi ; iar unele valuri, cînd se năpustesc împotriva marilor stînci, se înalţă foarte sus şi se prefac într-un noian de spumă. Altele sînt înghiţite de genuni, în vîrtejuri înspăimîntătoare. Aşa stînd lucrurile, oamenii, cînd fără voia lor ajung în apropierea locurilor descrise de noi acum, mor — ca să zicem aşa — de spaimă. *6.* Această coastă este locuită de arabii [99] numiţi „thamudeni". Regiunea ce urmează este mărginită — pe coastă — de un golf mare, unde se află multe insule risipite, ce seamănă cu Echinidele. Ţărmurile golfului sînt bancuri de nisip negru, de o întindere şi de o adîncime neînchipuit de mari. *7.* Dacă mergem mai departe, dăm de o peninsulă, unde se găseşte portul numit Charmutas, cel mai frumos din cîte au fost pomenite de istorici. Într-adevăr, o minunată limbă de pămînt — îndreptată spre apus — formează golful, care oferă o priveliştе admirabilă şi, totodată, întrece cu mult toate celelalte golfuri, prin înlesnirile ce le prilejuieşte omului. De-a lungul lui se întinde un munte împădurit, al cărui înconjur este de o sută de stadii. Intrarea în golf este de doi plethri [100] şi poate cuprinde două mii de corăbii, adăpostindu-le de valuri. *8.* Apoi, se mai găseşte şi apă dulce din belşug, deoarece un fluviu se varsă în port. În mijlocul golfului întîlnim o insulă cu destulă apă ca să se poată face plantaţii. Şi, spunînd lucrurile mai pe scurt, portul nostru seamănă cît se poate de mult cu portul Carthaginei care se numeşte Cothon şi despre care ne vom strădui să vorbim pe larg la timpul şi la locul potrivit [101]. Fiindcă acolo este linişte şi nu bat vînturile, iar apele dulci se varsă în mare, nesfîrşit de mulţi peşti sînt atraşi din largul mării în intrarea golfului.

XLV. Urmîndu-şi drumul pe mare de-a lungul coastei, corăbierul dă de cinci munţi, aşezaţi la oarecare depărtare unul de altul. Înalţi cum sînt, au în vîrf movile de piatră, asemenea piramidelor egiptene. *2.* Urmează un golf înconjurat de uriaşe promontorii. Pe o linie trasă la mijlocul promontoriilor, se zăreşte un munte mic semănînd cu o masă. Acolo au fost construite trei temple, de o înălţime uimitoare, închinate unor zeităţi necunoscute elenilor şi slăvite de băştinaşi. *3.* Mai departe se întinde o coastă udată din belşug cu apă dulce, căci pe acolo se varsă mai multe rîuri. Întîlnim muntele Chabinos, acoperit cu pomi de tot felul şi foarte deşi. Întinderea de pămînt aflată la poalele muntelui este

locuită de arabii cărora li se spune „debi". *4.* Locuitorii cresc cămile cu care pot face față tuturor nevoilor vieții. Se folosesc de ele și la războaie, căci se luptă călare, și le întrebuințează și la căratul mărfurilor, duse cu multă ușurință de puterea lor. De asemeni, beau laptele lor și se hrănesc astfel ; iar pe spatele dromaderelor ei colindă pretutindeni. *5.* Ținutul de care vorbim este străbătut — prin mijlocul său — de un rîu ce cară atîta nisip de aur, încît strălucește în nămolul depus la vărsare. Băștinașii sînt însă cu totul nepricepuți la lucrarea aurului. Pe străini ei nu-i primesc în chip de oaspeți, afară doar de locuitorii Beoției și ai Peloponesului, deoarece (potrivit unei legende mitologice, pe care localnicii au primit-o de la strămoșii lor) Heracles ar fi fost, în vechime, în legături de prietenie cu neamul acesta de oameni. *6.* Teritoriul care urmează este locuit de arabii alilai și gasanzi. Acolo soarele nu dogorește ca în ținuturile învecinate, fiindcă pămîntul este — de obicei — ocrotit de nori deși [102]. Cad aici, deseori, zăpadă și ploi, ceea ce face să se domolească arșița verii. Ținutul ar putea da tot felul de roade, fiind vorba de un pămînt cît se poate de bun, dacă localnicii s-ar îngriji să-l muncească ; ceea ce de fapt nu se întîmplă, deoarece ei nu se pricep la agricultură. *7.* Din galeriile naturale subpămîntene băștinașii scot aur ce nu are nevoie să fie extras din minereu, găsindu-se în stare naturală — ceea ce a făcut să i se dea numele de „apyron" [103]. Cele mai mici bucăți sînt de mărimea unei migdale, iar cele mai mari — cît o nucă persană. *8.* Localnicii cu aceste bucăți de aur, înșiruindu-le și făcîndu-le să alterneze cu pietre prețioase, meșteresc brățări și salbe. Întrucît arama și fierul sînt rare, oamenii aceștia le cumpără, plătindu-le negustorilor străini printr-o egală cantitate de aur [104].

XLVI. După seminția amintită, urmează carbii și apoi sabeii, care sînt triburile arabe cele mai numeroase din cîte se cunosc. Ele se află în Arabia căreia i se spune „cea fericită", unde găsim atît de multe lucruri prețuite de noi. În acest ținut se hrănesc nenumărate cirezi și turme de animale de tot felul. Din pămînt se răspîndește o mireasmă suavă, care mai mult decît în alte părți exală mai toate aromatele. *2.* Pe țărm crește așa-numitul balsam, cassia și o graminee de un soi ciudat. Aceasta, proaspăt culeasă, desfată privirile, dar din păcate se veștejește repede. *3.* În interiorul ținutului sînt păduri dese, unde cresc copaci producători de tămîie și smirnă, și — mai mult decît atît — palmieri, scorțișoară, trestie și alte plante cu miros plăcut. Nu se poate deosebi fiecare din încîntătoarele miresme, pentru că numărul plantelor înmiresmate despre care vorbim este neînchipuit de mare. *4.* Aroma ce o împrăștie aceste plante, desfătînd mirosul oamenilor, pare ceva zeiesc și cuvintele n-ar fi de ajuns spre a ne face o idee de minunăția ei. Chiar călătorii ce plutesc de-a lungul coastelor se bucură de parfum — de cumva nu se află

la o prea mare depărtare de uscat. Primăvara, cînd bate vîntul de pe uscat, se simt miresme plăcute venind din copacii purtători de smirnă și de la alții asemenea lor, parfumuri ce se răspîndesc în vecinătatea mării. Nu este vorba de slabe miresme păstrate prin case multă vreme, ci de emanări puternice ale unor esențe aflate în flori și care pătrund pînă în cele mai delicate fibre ale simțurilor noastre. *5.* Emanațiile naturale sînt și plăcute și îmbelșugate ; dar, totodată, ele ajută sănătății navigatorilor care plutesc de-a lungul coastelor. Ele sînt pentru noi cu totul neobișnuite, fiind alcătuite din amestecul parfumurilor celor mai bune. Nefiind ținută în vase, mireasma își păstrează tăria și prospețimea, iar adierile pornesc din floarea ajunsă la maturitate și a cărei mlădiță n-a pierdut nimic din natura sa zeiască. Acela care respiră încîntătorul miros, crede că se bucură de ambrozia din mitologie ; căci doar cu ea se pot compara. Atît sînt de puternice !

XLVII. Totuși, Soarta n-a hărăzit locuitorilor acestui ținut o fericire desăvîrșită, în care să nu se strecoare și amărăciuni. Alături de daruri atît de mari, ea a așezat răul. În felul acesta a vrut să atragă atenția oamenilor care, găsindu-se în plină fericire, au dat uitării pe zei ! *2.* Pădurile parfumate sînt pline de șerpi de culoarea purpurei, lungi de o palmă. Mușcătura lor nu mai poate fi tămăduită. Se reped asupra omului și, dintr-o săritură, îl mușcă și îi acoperă trupul de sînge. *3.* Se mai întîmplă un lucru, caracteristic pentru locuitorii ținutului : ei se îmbolnăvesc de o boală grea și lungă ce le sleiește trupurile. Parfumurile amintite — puternice și tăioase — pătrund în trup și destramă țesuturile, făcîndu-le să se descompună, de ajunge să fie zadarnic orice ajutor. Băștinașii luptă împotriva excesului de miresme prin substanțe contrare. Ard astfel și barbă de țap [105]. Căci lucrurile cele mai bune nu sînt de folos și plăcute omului decît dacă le folosește cu măsură și cu bună rînduială. În schimb, cînd cineva nesocotește măsura și cînd fiecare lucru nu este folosit la vremea potrivită, darul pe care ni l-a dat natura nu mai este bun de nimic. *4.* Orașul Saba [106], construit pe un munte, este cetatea de scaun a țării. Regalitatea se moștenește și regii primesc de la popor mari onoruri, dar soarta lor este un amestec de bine și de rău. Ei poruncesc tuturor oamenilor de pe acolo și par a fi fericiți, deoarece nu dau nimănui socoteală de ceeea ce fac. Sînt însă nefericiți prin faptul că niciodată nu li se îngăduie să iasă din palat. Dacă ar face-o, ar fi omorîți cu pietre de popor, potrivit unui vechi oracol. *5.* Poporul de care vorbim întrece în bogății nu numai pe arabii din vecinătatea lor, dar și pe toate celelalte neamuri. Cînd este vorba să facă schimburi și să cumpere, ei cer pentru cele mai neînsemnate mărfuri prețuri foarte mari și fac negustorie bună pe bani. *6.* Deoarece locuiesc meleaguri îndepărtate, ei n-au fost niciodată jefuiți. Stăpînesc grămezi

de aur și de argint, mai ales la Saba, unde este Scaunul de domnie al regilor de acolo. Mai au vase și cupe de aur cizelat, iar paturile și trepiedele lor sînt de argint. Chiar și celelaltle mobile sînt neînchipuit de scumpe. Pot fi văzute acolo peristiluri cu mari coloane, unele aurite, altele împodobite cu capiteluri și figuri de argint. *7.* Tavanurile și porțile sînt acoperite cu plăci din aur și pietre prețioase. Clădirile sînt mărețe pînă în cele mai mici amănunte. De asemenea și mobila lor de argint, de aur, de fildeș, podoabele din pietre prețioase și materialele cărora oamenii le dau cea mai mare prețuire. *8.* Oamenii de care ne ocupăm s-au bucurat de această fericire fără a fi tulburați, fiindcă — vreme de veacuri — n-au încercat să se îmbogățească pe socoteala altora. Prin părțile acelea marea pare albă, un fenomen foarte ciudat și care merită să fie cercetat. *9.* În vecinătate se află Insulele Fericiților. Cetățile de pe insule n-au ziduri : dobitoacele sînt toate albe și femelele lor sînt lipsite de coarne. Din toate părțile, negustorii plutesc spre aceste insule și pornesc mai ales într-acolo negustori din Potana, oraș pe care Alexandru l-a construit lîngă fluviul Indos, voind să fie un loc de popas pentru navigația de pe coasta Oceanului. Iată ceea ce trebuie să spunem despre acest ținut și despre localnicii de acolo.

XLVIII. Nu trebuie să trecem sub tăcere fenomenele ciudate care se observă pe cer. Cel mai uimitor și care îi pune în mare încurcătură pe corăbieri este în legătură cu constelația Ursei. Se spune că, începînd cu luna pe care atenienii o numesc Maimacterion [107], nici una dintre cele șapte stele ale constelației Ursei nu poate fi văzută mai înainte de prima strajă de noapte ; în luna Poseideon [108], nu se zărește înainte de straja a doua [109] și așa mai departe, o lună după alta. *2.* Dintre celelalte stele, se povestește că așa-numitele planete nu ar putea fi observate, iar unele astre s-ar părea că sînt mai mari decît în regiunile noastre, altele mai mici, la răsăritul și apusul lor. Soarele n-ar trimite reflexe de lumină înainte să răsară, ci ar răsări deodată, pe neașteptate, în toată strălucirea sa [110], cu toate că — puțin înainte — domneau beznele nopții. *3.* Așa stînd lucrurile, pe acele meleaguri nu se luminează de zi pînă ce n-a răsărit însuși soarele ; ridicîndu-se din mijlocul mării, după cum se spune, soarele pare un tăciune aprins care aruncă în juru-i scîntei mari ; și nu se arată ca la noi, în formă de disc, dar se înalță la orizont ca o coloană, care în partea de sus este ceva mai turtită. Mai mult decît atît : acolo soarele, la prima oră, nu împrăștie nici lumină strălucitoare, nu aruncă nici raze, ci se arată a fi, în mijlocul întunericului, un foc de jăratic. Începînd cu a doua oră, el ia forma unui scut, din care se revarsă brusc o lumină ce-ți ia ochii și dogorește ca o flacără. *4.* La apus se observă fenomene contrarii. Razele care — cum scrie Agatharchides din Cnidos — luminează încă timp de două sau trei

ore pămîntul, ne apar nouă cu totul altfel. Pentru localnici, răstimpul acesta este cel mai plăcut, deoarece arşiţa se potoleşte, soarele fiind spre asfinţit. *5.* Cît despre vînturi, ele bat în acelaşi fel ca şi în alte ţări, atît vîntul numit „zefir", cît şi acelea cărora li se spune „lips", „argest" şi „euros". Dimpotrivă, vînturile dinspre miazăzi nu bat de loc în Etiopia, nefiind cunoscute. În ţara troglodiţilor şi în Arabia, vînturile sînt atît de fierbinţi, încît aprind şi pădurile, iar oamenii care-şi caută adăpost la umbra colibelor stau moleşiţi. Pe bună dreptate vîntul de la miază-noapte poate fi socotit cel mai prielnic, întrucît el suflă peste tot pămîntul, fiind la fel de rece mereu.

XLIX. După ce am descris cu de-amănuntul aceste lucruri, se cuvine să înfăţişăm cîte ceva şi despre libieni, care locuiesc în apropierea Egiptului şi a regiunilor învecinate. În Cirene, şi de-a lungul Sirtelor [111], ca şi spre interiorul continentului, trăiesc patru triburi de libieni. Nasamonii stăpînesc regiunea de miazăzi ; ausohizii ocupă ţinutul dinspre apus ; marmarizii locuiesc pe aceea fîşie de pămînt îngustă ce se află între Egipt şi Cirene, pe o oarecare întindere de-a lungul coastei ; macii însă — mai numeroşi ca celelalte triburi înrudite — locuiesc ţinuturile de-a lungul Sirtei. *2.* Dintre libienii amintiţi, se îndeletnicesc cu agricultura acei al căror pămînt poate să dea grîne din belşug, iar cu creşterea vitelor se ocupă nomazii. Toţi au regi şi duc o viaţă care nu este de tot sălbatică şi fără să se împărtăşească din binefacerile civilizaţiei. Mai există şi o a treia categorie de oameni : nu au regi, nu cunosc dreptul şi legea, ci trăiesc o viaţă de tîlhari. Ei năvălesc deodată din pustietatea lor, şi pradă pe toţi cei care le ies în cale. Pentru ca, apoi, să se retragă în grabă spre sălaşurile lor. *3.* Toţi aceşti libieni trăiesc ca fiarele sub cerul liber, fără a avea vreo deprindere mai bună, ci doar porniri de sălbăticie : ei nu au nici îmbrăcăminte, nici hrană cum au cei civilizaţi şi îşi acoperă trupurile cu piei de capră. Căpeteniile lor nu au oraşe, ci se folosesc doar de turnuri puternice, de-a lungul apelor — în care păstrează prisosul prăzii. În fiecare an supuşii sînt obligaţi să le jure credinţă ; pe cei ce le sînt credincioşi îi primesc să lupte alături de ei, dar pe cei vrăjmaşi lor îi osîndesc şi îi urmăresc fără milă. *4.* Armele lor sînt cu totul potrivite şi cu natura ţinuturilor şi cu apucăturile lor. Deoarece sînt sprinteni în mişcări, iar ţara lor este o cîmpie întinsă, cei mai mulţi pornesc la luptă înarmaţi cu trei lănci şi cu pietre, pe care le ţin în saci de piele. Nu poartă sabie, coif sau vreo altă armă, deoarece doar prin iuţeală îşi pot întrece duşmanii — atunci cînd îi urmăresc sau cînd ei se retrag. *5.* De aceea sînt foarte îndemînatici la fugă şi la aruncatul pietrelor, dezvoltîndu-şi prin exerciţiu şi prin obişnuinţă însuşirile înnăscute. Faţă de străini nu se poartă cu dreptate şi nu respectă cuvîntul dat.

L. În regiunea care se învecinează cu Cirene, pămîntul e bogat şi roditor, producînd nu numai cereale, dar şi vinuri, untdelemn şi feluriţi copaci sălbatici. Sînt aici rîuri care, şi ele, aduc unele foloase. Ţinutul ce se întinde dincolo de hotarul de miazăzi, unde se găseşte salpetru, este cu totul necultivat, şi sărac în ape, înfăţişînd ochilor o privelişte ca aceea a unei mări. Terenul de acolo, destul de uniform, este mărginit de un pustiu, unde cu greu poţi pătrunde. *2.* Pe acolo nu se văd nici păsări, nici animale patrupede, în afară de gazele şi de bivoli, şi nici măcar nu întîlnim o plantă sau ceva care să încînte ochiul, căci toată regiunea, pînă departe în interior, nu cuprinde altceva decît dune de nisip, întinse şi dese. Pe cît de mult lipsesc lucrurile necesare unei vieţi aproape de civilizaţie, pe atît de mare este belşugul de şerpi, de tot soiul şi de toate mărimile. Sînt mai ales şerpi cărora li se spune ceraşti [112]. Muşcătura lor aduce moartea. Fiind de culoarea nisipului, este greu să-i deosebeşti cînd stau întinşi la soare. *3.* Doar puţini se pricep să se ferească de ei, pe cîtă vreme cei mai mulţi îi calcă fără să bage de seamă şi, astfel, se expun unor primejdii pe care nu le bănuiesc. Se mai povesteşte că, foarte de demult, a fost năpădit Egiptul de şerpi de acest soi — atît de numeroşi, că un întreg ţinut a rămas fără locuitori. *4.* În pustiul de aici, ca şi în Libya de dincolo de Sirte se petrece un fenomen foarte ciudat : în anumite răstimpuri, şi mai ales cînd nu bate vîntul, aerul este plin de imagini [113] de tot felul de animale. Unele dintre ele par că stau nemişcate, altele dau impresia mişcării, şi anume cele par că ar fugi sau s-ar fugări unele pe altele ; toate sînt de o mărime uriaşă şi această privelişte îi îngrozeşte pe cei care nu sînt obişnuiţi cu ea. *5.* Atunci cînd imaginile îi urmăresc pe oameni şi îi ajung din urmă, ele pier pricinuindu-le o răceală de gheaţă şi convulsii ; iar străinii — nefiind deprinşi cu fenomenul acesta — sînt, fără îndoială, stăpîniţi de o cumplită spaimă. Localnicii, cărora li se întîmplă adesea, sînt deprinşi cu atare lucruri şi nu le dau nici o importanţă.

LI. Deşi fenomenul este de natură să uluiască şi ar părea o poveste născocită, totuşi unii cercetători ai naturii încearcă să-l explice în chipul următor : *2.* Vînturile — spun ei — nu bat de loc în regiunea aceea ori sînt slabe şi uşoare. Adesea domneşte o linişte deplină în văzduh, totul fiind nemişcat, datorită faptului că prin apropiere nu sînt trecători împădurite, nici văi umbrite şi nici coline. Regiunea nu are rîuri mari şi, îndeobşte, pămîntul din jur nu dă roade şi nu se produc evaporări. Or, toate acestea stîrnesc vînturile. *3.* Deoarece aerul din pustiu este înăbuşitor, acesta face ca în Libya să se întîmple acelaşi lucru pe care-l vedem petrecîndu-se cîteodată la noi, în zilele umede, în care norii formează diferite imagini. Aerul cel apăsător desenează el însuşi

diferitele figuri. Cînd vine însă o adiere, oricît de slabă, imaginile se ridică în sus, punîndu-se în mişcare, şi plutesc încoace şi încolo, lovindu-se de alte imagini asemănătoare. Dacă vîntul se opreşte din nou, imaginile coboară spre pămînt, din cauza greutăţii lor, şi îşi păstrează înfăţişarea pe care au avut-o. Cum însă acolo unde au coborît nu există nimic care să le destrame, imaginile se fixează de animalele care se află întîmplător prin apropiere. *4.* Cît despre faptul că ele se mişcă de la sine, nu trebuie să tragem concluzia că mişcarea este efectul unei voinţe, întrucît ceea ce este lipsit de suflet nu poate să fugă sau să urmărească pe cineva, cu de la sine putere. Fiinţele vii sînt cauza mişcării şi a înălţării imaginilor, fără ca aceste fiinţe să-şi dea seama. Deoarece, atunci cînd vietăţile — mişcîndu-se spre aceste chipuri — se lovesc de ele cu tărie, imaginile par a se retrage şi ne dau impresia că avem de-a face cu un animal care fuge. Dacă, dimpotrivă, vietăţile se retrag, imaginile le urmăresc, împinse fiind în vid, ca să-l umple. *5.* Şi, în felul acesta, imaginile par nişte urmăritori. Datorită avîntului pe care şi-l ia fiinţa vie, aerul este atras şi imaginea se repede după el, ca şi cum l-ar urmări. Cînd fugarii se întorc, sau numai se opresc, de bună seamă că imaginea îi urmează ; şi lovindu-se de corpul acelei fiinţe, se fărîmă în contact cu lucrul solid. La ciocnire, se produce senzaţia de frig.

LII. După ce am vorbit destul de amănunţit despre ţările mai sus amintite, este vremea să adăugăm cele ce se povestesc cu privire la Amazoane, care ar fi trăit demult în Libya. Cei mai mulţi sînt de părere că n-ar mai fi fost alte Amazoane în afară de cele ce locuiau pe fluviul Thermodont [114], în Pont. De fapt însă lucrurile stau altfel. Cu mult timp înainte, au existat şi în Libya Amazoane [115], care au făcut lucruri vrednice de pomenire. *2.* Ştim, desigur, că multora dintre cititorii istoriei noastre li se va părea ceea ce înfăţişăm aici ceva cu totul nemaiauzit şi de necrezut. Cum neamul acestor Amazoane a încetat de a mai exista cu multe generaţii înaintea războiului troian, iar cele de pe fluviul Thermodont erau încă în floare puţin timp înaintea acestui eveniment, este firesc ca slava Amazoanelor mai vechi să fi fost moştenită de Amazoanele mai recente şi mai cunoscute, pentru că ştirile despre cele vechi n-au mai ajuns pînă la noi, dată fiind împrejurarea că au trăit în vremile străvechi. *3.* Am aflat, însă, poeţi şi istorici de demult, ba chiar şi pe cîţiva dintre cei mai noi, care pomenesc de ele. Vrem să înfăţişăm în lucrarea noastră cele mai însemnate fapte ale lor, urmîndu-l pe Dionisiu [116], cel care a scris cărţile despre Argonauţi, despre Dionysos ca şi despre multe alte întîmplări din timpurile de odinioară. *4.* În Libya au existat mai multe neamuri de femei războinice, admirate foarte mult pentru vitejia lor. Astfel, bunăoară, se povesteşte că neamul Gorgone-

lor, împotriva cărora a pornit la luptă pentru prima oară Perseu [117], se deosebea prin putere şi vitejie. Întemeindu-ne pe faptul că lupta dusă de fiul lui Zeus, care era cel mai viteaz elen din vremea lui, a fost cea mai mare izbîndă a sa, am fi în stare să dovedim că femeile mai sus amintite erau foarte puternice şi pline de bărbăţie. Dar şi vitejia acelora despre care urmează să povestim acum a fost cu totul deosebită, dacă este s-o asemuim cu a femeilor din vremile noastre.

LIII. Aşadar se povesteşte că în partea de apus a Libyei, la capătul pămîntului, ar fi locuit un neam cîrmuit de femei care ducea o viaţă foarte diferită de a noastră. Exista obiceiul ca femeile să ia asupră-le greutăţile războiului şi să participe — o vreme — la expediţiile militare ; în acest timp, ele trebuiau să-şi păstreze fecioria. După trecerea anilor milităriei, aveau legături de dragoste cu bărbaţii şi năşteau copii. Ele aveau dregătorii şi se îndeletniceau cu treburile obşteşti. *2.* Bărbaţii duceau, în schimb, o viaţă casnică, asemenea femeilor măritate de la noi, ascultînd de poruncile tovarăşelor lor de viaţă. Ei nu luau parte la războaie şi nu aveau dregătorii, după cum nu-şi puteau rosti cuvîntul în trebile publice, ceea ce le-ar fi putut stîrni gîndul plin de semeţie de-a se ridica împotriva cîrmuirii femeilor. *3.* După naştere, pruncii erau lăsaţi în seama bărbaţilor, care îi hrăneau cu lapte şi alte mîncăruri potrivite cu vîrsta copilăriei. Dacă pruncii erau de parte femeiască, li se ardeau sînii, pentru ca aceştia să nu crească atunci cînd vor ajunge la pubertate, fiindcă sînii prea ieşiţi în afară erau socotiţi o piedică în timpul războiului. De aceea fetele fără sîni au fost poreclite de eleni „amazoane". *4.* După legendă, amazoanele locuiau pe o insulă numită Hespera : i se spunea astfel din pricina aşezării sale înspre apus. Ea se află în lacul Tritonis. Acest lac se găseşte în apropierea Oceanului care înconjură pămîntul, primindu-şi numele de la un rîu, Triton, ce se varsă în lac. Lacul Tritonis se află în apropierea Etiopiei şi a munţilor din vecinătatea Oceanului, care sînt cei mai înalţi munţi din regiune, avînd povîrnişul abrupt spre Ocean şi purtînd numele de Atlas, dat de către eleni. *5.* Se mai spune că insula amintită este mare şi bogată în pomi roditori de tot felul, din care localnicii îşi culeg hrana. Pe insulă se mai găseau vite, capre şi oi, a căror carne şi al căror lapte slujeau ca hrană stăpînilor lor. De pe urma grînelor, populaţia nu avea nici un folos, fiindcă nu se descoperise încă întrebuinţarea lor. *6.* Amazoanele, pornite către fapte mari şi îndrăzneţe prin vitejia lor, au supus mai întîi toate cetăţile de pe insulă, nu însă şi aceea numită Mene, care era socotită sacră, fiind locuită de ihtiofagii etiopieni. Tot acolo se stîrneau mari erupţii de substanţe incandescente şi s-ar fi găsit o mulţime de pietre preţioase, numite [118] de greci „rubin", „agată" şi „smaragd". Apoi

s-au războit cu numeroase popoare nomade și cu libienii învecinați, întemeind pe lacul Tritonis un oraș mare, căruia i s-a dat numele de Chersones, după înfățișarea sa [119].

LIV. După aceea, au început să facă pregătiri pentru expediții mai mari, căci rîvneau să supună întinse ținuturi ale pămîntului. Mai întîi, s-ar fi îndreptat împotriva atlanților, neamul cel mai civilizat din acele regiuni, care locuia într-o țară roditoare și clădise orașe mari. Era răspîndită la ei legenda, că zeii s-ar fi născut mai întîi în regiunile de pe lîngă Ocean, ceea ce se potrivește întru totul cu legendele elenilor, pe care le vom înfățișa în curînd cu de-amănuntul [120]. 2. Regina Amazoanelor, care se numea Myrina, ar fi adunat o armată de treizeci de mii de pedestrași și de trei mii de călăreți. Amazoanele dădeau, în război, o atenție deosebită călărimii. 3. Ca arme de apărare se slujeau de pieile unor șerpi mari. Și în Libya trăiesc astfel de animale de o mărime cu totul neobișnuită. Ca arme de atac foloseau săbii, lănci și arcuri, cu care nu trăgeau numai întainte, ci și înapoi, atunci cînd ele se retrăgeau, împotriva urmăritorilor ; și își nimereau bine ținta. 4. După ce au năvălit în țara atlanților, au biruit mai întîi pe locuitorii orașului Cerne, într-o bătălie orînduită, intrînd apoi în cetate împreună cu fugarii și punînd stăpînire pe aceasta. Ca să-i înspăimînte pe vecini, s-au purtat cu cea mai mare cruzime față de prinșii de război, omorînd pe bărbații în floarea vîrstei, înrobind copiii și femeile și dărîmînd orașul. 5. Cînd ceilalți din neamul atlanților au aflat de soarta groaznică a locuitorilor din Cerne, s-au înfricoșat într-atîta încît, de spaimă, au predat cetățile lor și au făgăduit printr-un tratat că vor face tot ce li se va porunci. Regina Myrina s-a purtat cu ei blînd, a încheiat o alianță, construind în locul orașului nimicit un altul nou, căruia i-a dat numele ei — și l-a colonizat cu prizonieri sau cu băștinașii pe care i-a vrut. 6. Apoi, atlanții i-au dat măreț daruri și obștea lor a slăvit-o ; ea primi darurile și cinstirea, făgăduindu-le mari binefaceri. 7. Deoarece localnicii erau atacați adesea de așa-numitele Gorgone, care locuiau în apropiere (un neam ce-i vrăjmășea pe atlanți), Myrina năvăli în țara lor la rugămintea atlanților. Gorgonele s-au împotrivit și, după o luptă înverșunată, au fost învinse de Amazoane, care au ucis o mare parte dintre ele și au luat trei mii de prizoniere. Celelalte s-ar fi refugiat — se spune — în păduri, cărora Myrina le-a dat foc, pentru a nimici odată pentru totdeauna întregul neam. N-a izbutit însă în încercarea sa și s-a retras la fruntariile țării.

LV. Cum Amazoanele, îmbătate de izbîndă, au nesocotit în timpul nopții măsurile de pază, prizonierele lor le-au atacat și au ucis pe multe dintre ele, fiindcă erau prea sigure de biruința lor. În cele din urmă, fiind înconjurate din toate părțile, prizonierele au fost măcelărite, lup-

tînd însă vitejește. 2. Myrina a pus să se ardă pe trei ruguri trupurile tovarășelor sale ucise și a înălțat trei movile, numite pînă astăzi „mormintele amazoanelor". 3. Iar Gorgonele, al căror număr și a căror putere au crescut, în anii următori, au fost mai tîrziu — pe vremea cînd Medusa era regina lor — învinse în luptă de Perseu, fiul lui Zeus. În cele din urmă, ele au fost stîrpite de pe fața pămîntului ca și neamul Amazoanelor, de către Heracles, cînd acesta a pornit cu război în ținuturile apusene și a înălțat coloanele [121] din Libya. El a socotit că nu s-ar cădea și că ar fi rușinos ca, de vreme ce a ajuns binefăcătorul întregii omeniri, să mai îngăduie unor neamuri să fie cîrmuite de femei. 4. Se povestește că lacul Tritonis ar fi dispărut cu totul în urma unui cutremur, iar zăgazurile dinspre Ocean ar fi fost rupte. Între timp, Myrina ar fi străbătut cea mai mare parte a Libyei și ar fi stabilit legături de prietenie cu Horus [122], fiul lui Isis, ce domnea pe atunci în Egipt. Apoi a dus război împotriva arabilor, omorînd pe mulți dintre ei, și a supus Siria. Văzîndu-i pe cilicieni că îi ies în întîmpinare cu daruri și că-i făgăduiesc să facă tot ce ar porunci ea, i-a lăsat slobozi pe acei care voiau să i se supună. Și iată, deci, pentru ce acestora li se spune pînă în zilele noastre „cilicienii liberi". 5. Apoi a biruit în luptă neamurile din regiunea Munților Tauros, pe niște oameni foarte vînjoși. Străbătînd Frigia Mare, ajunse la mare. După ce supuse, unul după altul, și ținuturile de lîngă țărmul mării, ea și-a încheiat expediția pe malul rîului Caicos. 6. În ținuturile pe care ea le cucerise prin luptă, a ales locurile potrivite pentru întemeierea de noi orașe, construind cîteva cetăți de seamă. Uneia i-a dat numele ei [123], iar pe altele le-a numit după numele comandantelor oastei sale: Cyme, Pitane, Priene. 7. Acestea sînt doar orașele întemeiate pe malul mării; mai multe însă au fost ridicate de ea în interiorul țării. Ajunseră sub stăpînirea ei și unele insule, mai ales Lesbos, în care a întemeiat orașul Mytilene, numindu-l astfel după numele sorei sale, ce luase parte la război. 8. Pe cînd era pe cale să mai supună și alte insule, a fost surprinsă de furtună și, după ce a făcut un jurămînt Mamei Zeilor [124], ca s-o scape, a fost zvîrlită pe o insulă pustie. Avînd în vis o vedenie, închină insula zeiței mai sus amintite, ridică altare și institui sacrificii. Insula a numit-o Samothrace, ceea ce în limba elenilor înseamnă „Insula Sfîntă". Unii istorici povestesc că insula, care pînă atunci se numise Samos, ar fi fost numită Samothrace după tracii [125] ce se statorniciseră acolo cîndva. 9. Mitologia însă ne spune că, după ce Amazoanele s-ar fi întors pe continent, Mama Zeilor, căreia insula îi plăcea, s-ar fi așezat acolo împreună cu alții, printre care și cu fiii săi, așa-zișii coribanți — numele tatălui lor este rostit ca un lucru de taină cînd se prăznuiesc misteriile — și a introdus acolo și inițierile, care și astăzi se fac pe insulă, statornicind prin lege ca templul să fie un loc

de adăpost al năpăstuiților. *10.* În aceeași vreme, ar fi năvălit cu o oaste în țara Amazoanelor și tracul Mopsos. El era alungat din țara lui de către regele trac Licurg. Și scitul Sipylos — izgonit și el din Sciția, țară învecinată cu Tracia — s-a alăturat expediției lui Mopsos. *11.* Dîndu-se o bătălie rînduită, oștile lui Sipylos și Mopsos au ieșit învingătoare, iar regina Amazoanelor — Myrina — a fost ucisă, dimpreună cu cele mai multe tovarășe de luptă. Deoarece și în celelalte bătălii ieșiseră biruitori tracii, oastea Amazoanelor — ne povestește Mitologia — s-a întors în Libya. Iată, prin urmare, cum se zice că s-ar fi sfîrșit expediția Amazoanelor care porniseră din Libya.

LVI. Și, pentru că am pomenit de atlanți [126], credem că ar fi potrivit să povestim cititorilor legenda acelora despre nașterea zeilor. Tradițiile lor, în această privință nu sînt prea îndepărtate de ale elenilor. *2.* Atlanții, care locuiesc în regiuni roditoare pe țărmurile Oceanului, întreceau cu mult — pare-se — pe vecinii lor prin evlavie și prin ospitalitate. Ei pretind că leagănul zeilor este țara lor. Ceea ce s-ar potrivi cu spusele celui mai de vază poet elen, care o pune pe Hera să rostească următoarele [127]: „Mă duc să cercetez marginile pămîntului cel atotehrănitor și pe Oceanos, tată al zeilor, și pe mama Tethys". *3.* Atlanții povestesc că cel dintîi rege al lor ar fi fost Uranos și că acesta i-ar fi strîns pe oamenii ce locuiau răzlețiți, așezîndu-i într-o cetate înconjurată cu ziduri. Tot el i-a dezvățat pe supușii săi de a duce o viață sălbatică, și fără nici o rînduială. Căci Uranos i-a învățat cum să folosească și să păstreze fructele și le-a mai împărtășit și multe alte descoperiri folositoare. Tot el ar mai fi pus stăpînire pe cea mai mare parte a pămîntului, mai ales pe regiunile dinspre apus și dinspre miazănoapte. *4.* Observînd cu luare-aminte astrele, a prevestit multe lucruri din cele cîte aveau să se întîmple în univers. Astfel el a arătat popoarelor cum să măsoare anul după mersul soarelui, iar luna cu ajutorul lunii ; tot el a mai împărțit anul în anotimpuri. *5.* Dar mulțimea, necunoscînd rînduiala cea veșnică a stelelor și uimindu-se în fața prorocirilor care se îndeplineau, a crezut că acel care-i învață pe oameni să cunoască atîtea lucruri era de obîrșie zeiască. Și, după moartea lui Uranos, l-a slăvit într-un chip de care se învrednicesc Nemuritorii ; și l-a slăvit mai cu seamă pentru binefacerile de care se bucuraseră de pe urma lui și pentru cunoașterea mersului astrelor ; iar numele lui a fost dat cerului, pe de-o parte fiindcă Uranos se vădise atît de bun cunoscător al ivirii și dispariției stelelor, ca dealtfel și al celorlalte fenomene din univers, pe de altă parte pentru ca — prin cinstirea dată acestuia — poporul să-și poată arăta recunoștința față de binefacerile ce le adusese, proclamîndu-l pentru veșnicie rege al universului.

LVII. Uranos [128] — spun atlanţii — ar fi zămislit, cu mai multe femei, patruzeci şi cinci de copii, dintre care optsprezece cu Titaia, fiecare avînd propriul său nume, dar toţi împreună numindu-se Titani, după mama lor, *2.* care fusese foarte înţeleaptă şi făcuse mult bine oamenilor, iar — după moartea ei — a fost zeificată, primind numele de Ge [129], dat de cei care-i erau recunoscători. A născut şi fiice, dintre care cele două mai în vîrstă, Basileia şi Rheea, numită de unii şi Pandora [130]. Ele întreceau cu mult pe celelalte. *3.* Basileia, cea mai în vîrstă, deosebindu-se prin isteţime şi cumînţenie, şi-a crescut fraţii, şi — prin dragostea ce le-a purtat-o — le-a ţinut loc de mamă. De aceea i s-a spus „Marea Mamă". După ce însă tatăl Basileiei a trecut în rîndul zeilor, ea a luat domnia, cu învoirea poporului şi a fraţilor săi. Era o fecioară atît de cuminte încît nu a vrut să se mărite cu nimeni. Mai tîrziu voind ca fiii ei să fie moştenitorii regatului, s-a căsătorit cu fratele său Hyperion, pe care îl iubea cel mai mult. *4.* După ce născu doi copii, pe Helios şi pe Selene [131], ce stîrneau admiraţia pentru frumuseţea şi cumpătarea lor, se spune că fraţii Basileiei au pizmuit-o din pricina acestor copii şi, temîndu-se că Hyperion va pune mîna pe domnie, au uneltit o îngrozitoare nelegiuire. *5.* Ei s-au legat între ei printr-un jurămînt şi l-au ucis pe Hyperion, iar pe Helios — care era doar un copil — l-au aruncat în rîul Eridanos [132], înecîndu-l. Cînd află de nenorocire, Selene, care îşi iubea peste măsură fratele, se aruncă de pe acoperişul palatului, iar mama, căutînd de-a lungul rîului trupul neînsufleţit al fiului ei, a căzut sfîrşită de oboseală şi, în vis, a avut o vedenie în care i se părea că — venind lîngă ea — Helios îi cerea să nu jelească moartea copiilor ce-i avuseseră împreună. Titanii, spunea el, vor fi pedepsiţi cum se cuvine, iar el şi sora sa, din porunca unei pronii zeieşti, au să dobîndească firi nemuritoare. De acum încolo, ceea ce oamenii numiseră focul cel sacru din cer avea să se numească Helios, iar lunii îi vor spune Selene. *6.* Cînd se trezi Basileia din somn, povesti poporului vedenia şi nenorocirea în care se afla, cerînd ca celor morţi să li se dea cinstiri zeieşti, iar pentru ea ceru să nu poată nimeni vreodată să-i atingă trupul. *7.* În urmă ea înnebuni şi, luînd şi ducînd cu sine toate jucăriile fiicei sale — care puteau să facă mult zgomot —, rătăci prin întreg ţinutul, cu părul despletit, dănţuind în sunetul timpanelor şi al ţimbalelor, aşa încît toţi puteau s-o vadă pradă delirului sacru şi toţi erau înspăimîntaţi. *8.* Tuturor le era milă de nenorocirea ei, iar unii încercau chiar s-o oprească. Dar atunci cînd căzu o ploaie puternică, însoţită de tunete, Basileia deodată dispăru şi poporul — zice-se — mişcat din nou de această minune, dădu unor astre cereşti numele lui Helios şi al Selenei, slăvindu-i totodată ; iar pe mamă oamenii o socotiră zeiţă şi-i înălţară

altare. Ori de cîte ori îi aduceau jertfe sau alte măriri, puneau să sune timpanele şi ţimbalele, amintind în acest chip nebunia şi moartea ei.

LVIII. Ar mai fi şi altă tradiţie, potrivit căreia zeiţa [133] s-ar fi născut în Frigia. Localnicii de acolo povestesc că în Frigia şi Lidia ar fi domnit un rege, Meon cu numele ; acesta se căsătorise cu Dindyme, şi avură o fiică. Nevrînd s-o crească, Meon a părăsit-o pe un munte, numit Cybelos. Dar atotputernicia zeilor a ocrotit-o ; pantere şi alte fiare sălbatice, puternice, i-au dat sîn pruncului, hrănindu-l. *2.* Văzînd aceasta cîteva femei, care îşi păşteau turmele prin împrejurimi, uimite de această minunaţie, luară copilul şi-i dădură numele de Cybele, după numele locului. Cînd fata ajunse mai mare şi era de o frumuseţe şi de o cuminţenie neobişnuite, fiind admirată deopotrivă pentru agerimea minţii, a descoperit syrinxul, alcătuit din mai multe bucăţi de trestie, şi născoci timpanele şi ţimbalele, folositoare la jocuri şi danţuri — învăţîndu-i, totodată, pe oameni să tămăduiască prin jertfe şi prin leacuri de purificare bolile vitelor şi pe acelea ale pruncilor. *3.* Întrucît cei mai mulţi copii bolnavi, luîndu-i ea în braţe, se vindecau prin vrăji, toată lumea a numit-o pentru dragostea pe care o arătase şi rîvna ei — „Mama de pe Munte". Cel mai apropiat prieten i-a fost frigianul Marsyas, admirat pentru inteligenţa şi cuminţenia lui. S-a dovedit o minte pătrunzătoare, născocind flautul simplu [134], cu care a imitat toate sunetele syrinxurilor. Cît de cumpănit a fost acest Marsyas se vede şi din faptul că el n-a cunoscut plăcerile Afroditei — pînă la sfîrşitul vieţii. *4.* Dar Cybele, ajungînd în floarea vrîstei, s-a îndrăgostit de un tînăr din acel ţinut, pe nume Attis, căruia i s-a spus mai tîrziu Papas [135]. Se întîlnea cu el pe ascuns şi, din legătura lor de dragoste, Cybele a rămas însărcinată, chiar pe vremea cînd ea a fost recunoscută de părinţii săi.

LIX. Adusă în palatul regesc, tatăl ei o primi ca pe o fecioară. Cînd însă îşi dădu seama că ea greşise, porunci să fie ucişi păstorii care o crescuseră şi Attis, cărora nici cinstirea îngropăciunii să nu le fie dată. Din dragostea ei pentru tînăr, plină de durere din pricina morţii celor care o crescuseră, Cybele — zice-se — îşi pierdu mintile şi porni să rătăcească prin ţinut. Văitîndu-se în sunetul timpanelor, cu părul despletit, străbătea întreaga ţară, singură. Doar Marsyas cuprins de milă, a vrut să o urmeze în rătăcirile ei, fiindcă îl lega de ea vechea lor prietenie. *2.* Cînd ei au venit la Dionysos — la Nysa —, au dat peste Apolo, care se bucura de mare faimă, căci era mare meşter la cîntat din ceteră. Hermes este cel care ar fi născocit-o, dar Apolo — pare-se — ar fi cel dintîi ce a ştiut s-o folosească. Marsyas şi cu Apolo se luară la întrecere în meşteşugul cîntului, iar locuitorii din Nysa fură aleşi judecători. Mai întîi, Apolo cîntă doar din ceteră, Marsyas începu să cînte din flaut, uimindu-i pe ascultători prin noutatea sunetului, căci li se părea

mai melodios decît cel al ceterei ce răsunase mai înainte. *3.* Cum ei se înțeleseseră ca amîndoi să-și arate măiestria din nou judecătorilor, Apolo cîntă pentru a doua oară însoțindu-și cîntecul din gură cu cel al ceterei și-l întrecu de data asta pe Marsyas, care cîntase înainte din flaut. Înciudat, el arătă ascultătorilor săi că nu este drept ca el să rămînă mai prejos, fiindcă trebuia luată în seamă doar măiestria la cîntatul din cetară și din flaut, nu cea a glasului ; numai din cercetarea artei de a mînui instrumentele se putea ajunge la o încheiere cu privire la armonia și melodia ceterei și a flautului. Dealtfel ar fi nedrept să se compare două meșteșuguri doar cu unul. *4.* Apolo, însă, — se povestește — ar fi răspuns că lui nu i se făcea nici un hatîr, deoarece Marsyas, cîntînd din flaut, făcuse același lucru ca și el. Iată, deci, pentru ce ori trebuie să li se dea amîndurora îngăduința de a îmbina două arte, ori nici unul nici altul nu ar fi avut voie, pentru ca lupta să fie egală, să se folosească de gură, ci doar să-și arate destoinicia prin mișcarea degetelor. *5.* Și, cum judecătorii au hotărît că Apolo spusese un lucru mai drept, cei doi care se luaseră la întrecere se străduiră din nou să-și dovedească iscusințele. Marsyas fu biruit. Dar Apolo, pe care cearta-l înfuriase, l-a jupuit pe învins de viu ; totuși, foarte curînd după aceea, el se căi și, simțindu-se vinovat și îndurerat în suflet de ceea ce săvîrșise, și-a rupt coardele ceterei. În chipul acesta, a făcut să dispară acele armonii pe care chiar el le născocise. Mai tîrziu, aveau să fie iarăși descoperite. *6.* Muzele născociră sunetul din mijloc, Linos septima, Orfeu și Thamyris secunda și terța. Apolo și-a lepădat cetera și flautul în peștera lui Dionysos, iar pe Cybele — pe care-o îndrăgise — a însoțit-o în rătăcirile ei, pînă la hiperboreeni [136]. *7.* În Frigia, pe atunci, i-a lovit pe oameni o molimă, iar pămîntul ajunse să nu mai rodească. Zeul fiind întrebat cum se poate înlătura această pacoste, le-a poruncit băștinașilor — după cîte se povestește — să îngroape cadavrul lui Attis și s-o cinstească pe Cybele, ca pe o zeiță. Fiindcă leșul lui Attis fusese cu totul mistuit de timp, frigienii l-au reprezentat în chipul unui tînăr și au început să cînte în jurul lui cîntece de jale, cum se obișnuiește la îngropăciuni, potolind astfel mînia celui ucis în chip nelegiuit. Această ceremonie a fost păstrată pînă în zilele noastre. *8.* Frigienii aduc, de asemenea, în cinstea Cybelei jertfe în fiecare an pe vechile lor altare ; și i-au mai înălțat și un templu măreț la Pesinus în Frigia, unde se desfășurau serbări și se aduceau mari sacrificii. Cu acest prilej, regele Midas [137] și-a dovedit multă bunăvoință prin ajutorul pe care l-a dat. Lîngă statuia Cybelei, frigienii au așezat, de jur-împrejur, lei și pantere, deoarece se credea că zeița fusese alăptată de aceste animale. Iată, deci, care sînt legendele privitoare la Maica Zeilor [138], legende care pot fi auzite în Frigia și la atlanții ce locuiesc pe țărmurile Oceanului.

LX. După moartea lui Hyperion — se povesteşte — fiii lui Uranos şi-ar fi împărţit între ei domnia. Cei mai vestiţi au fost Atlas şi Cronos. Atlas a primit ţinuturile de lîngă Ocean ; iar oamenilor de pe acele meleaguri li s-a spus atlanţi. Atlas şi-a dat numele său şi celui mai înalt munte din ţara sa. *2.* Se mai spune despre el că ar fi cunoscut cu de-amănuntul legile mişcărilor cereşti, împărtăşind oamenilor şi teoria formei sferice [139] ; de aici vine legenda că Atlas duce pe umerii săi pămîntul. Şi, în această formă închipuită, în care Mitologia ne înfăţişează reprezentarea globului ceresc, Atlas avea mai mulţi fii, dintre care unul, Hesperos, se deosebea prin evlavia lui, prin simţămîntul de dreptate faţă de supuşi şi prin acela al omeniei. *3.* Cîndva Hesperos — urcîndu-se pe vîrful muntelui Atlas, ca să observe astrele — ar fi fost răpit de furtuni dezlănţuite pe neaşteptate şi a dispărut de pe faţa pămîntului. Poporul hotărînd să i se dea cinstiri vrednice de un zeu, i-a fost dăruit celui mai strălucitor astru de pe cer numele său [140]. *4.* Atlas avu şapte fiice, cărora — după numele lui — li s-a dat un nume comun, Atlantide, numele fiecăreia fiind : Maia, Electra, Taygete, Sterope, Merope, Alcyone, iar al celei din urmă Celaino. S-au măritat cu cei mai vestiţi eroi şi zei, ajungînd străbunele celor mai multe seminţii, fiindcă au dat naştere acelora cărora — pentru virtuţile lor — li s-a spus zei şi eroi. Aşa, bunăoară, Maia, cea mai vîrstnică, s-a însoţit cu Zeus şi a dat naştere lui Hermes, născocitorul multor meşteşuguri, întru binele oamenilor. Tot aşa şi celelalte Atlantide au adus pe lume fii vestiţi dintre care unii au fost întemeietori de neamuri, iar alţii de oraşe. *5.* De aici decurge faptul că nu numai la unele seminţii barbare, dar chiar şi la eleni, cei mai mulţi şi mai vechi eroi sînt urmaşii Atlantidelor. Ele erau deosebit de înţelepte, avînd după moartea lor parte de cinstirea dată de oameni nemuritorilor. Au fost aşezate pe cer şi au primit numele de Pleiade. Atlantidele au mai fost numite şi nimfe, întrucît pe acele meleaguri tuturor femeilor astfel li se spunea.

LXI. Mitologia mai povesteşte că fratele lui Atlas — Cronos — s-ar fi făcut cunoscut prin ticăloşia şi lăcomia sa, însurîndu-se cu însăşi sora lui, cu Rheea, şi zămislindu-l pe Zeus, căruia mai tîrziu i s-a spus Olimpianul. Ar mai fi existat şi un alt Zeus, fratele lui Uranos, care domnea în Creta, dar a cărui faimă nu a ajuns niciodată pe aceea a celui născut mai tîrziu. *2.* Acesta a domnit peste toată lumea, pe cîtă vreme Zeus cel născut mai înainte — regele Cretei — a avut zece fii, numiţi cureţi. Tot el a dat insulei — după numele soţiei sale — numele de Idaia şi a fost îngropat acolo, iar locul unde i se află mormîntul se poate vedea pînă în zilele noastre. *3.* Cretanii povestesc însă aceste lucruri într-un fel deosebit ; dar despre cele ce spun ei ne va fi dat să

scriem cu amănunțime cînd va fi vorba despre Creta [141]. *4.* Cronos — spun aceia — a domnit peste Sicilia și Libya, ca și peste Italia și toate ținuturile Apusului. În cetăți și locurile întărite a pus grupuri de ostași străjeri și iată de ce, pînă astăzi, în Sicilia și în regiunile apusene multe locuri înalte se numesc „Cronia", după numele lui Cronos. *5.* Dar Zeus — fiul lui Cronos — a rîvnit să făptuiască în viață lucruri care erau potrivnice înfăptuirilor tatălui său. S-a arătat blînd și omenos față de toți ; de aceea, i s-a spus de norod : „tată". Unii zic că ar fi ajuns la domnie cu învoirea părintelui său, care i-ar fi trecut-o de bunăvoie, pe cîtă vreme alții pretind că mulțimile l-au ales rege, fiindcă îl urau pe Cronos. Și, după aceea, cînd Cronos a pornit să-l înfrunte împreună cu Titanii, Zeus a cîștigat bătălia și, ajungînd stăpînul tuturor, a străbătut întreg pămîntul și s-a arătat binefăcătorul neamului omenesc. *6.* El s-a deosebit și prin putere trupească și prin toate celelalte însușiri ce le poate avea un om. Și iată, deci, pentru ce a ajuns atît de repede stăpînul lumii. A urmărit, îndeobște, — cu toată rîvna — a-i pedepsi pe cei necucernici și răi, spre a fi el binefăcătorul mulțimilor. *7.* De aceea, după ce s-a dus dintre muritori, i s-a spus Zeus [142], întrucît îi învățase pe oameni să ducă un trai mai bun. Ca să-i dovedească prețuirea lor, după binefacerile primite oamenii l-au așezat în cer, înălțîndu-l cu toții, și cu multă rîvnă, la treapta de zeu și de stăpîn al întregului univers, pentru vecie. Iată, pe scurt, care sînt tradițiile atlanților despre zei.

LXII. Deoarece am povestit, în istoria Egiptului, nașterea și isprăvile lui Dionysos, luîndu-ne după tradițiile localnicilor [143], credem că ar fi nimerit să adăugăm aici și legendele elenilor despre acest zeu. *2.* Cum vechii mitografi și poeții din vechime spun despre Dionysos lucruri care se bat cap în cap, și mai istorisesc și multe minunății despre el, ar fi greu să deslușim adevărul obîrșiei și faptelor lui. După o anumită tradiție, n-ar exista decît un singur Dionysos ; după alta, însă, ar fi fost trei. În sfîrșit, unii povestitori susțin că zeul nici n-ar fi avut vreodată înfățișare omenească, socotind că prin nașterea lui Dionysos trebuie să înțelegem dăruirea vinului. *3.* De aceea, vom încerca să împărtășim pe scurt acelor ce ne vor citi cam ce e mai de seamă în diferitele povestiri privitoare la el. Acei care văd în acest zeu doar personificarea unei forțe a naturii, dîndu-i numele de Dionysos ciorchinelui de struguri, spun că pămîntul a produs de la sine și odată cu alte plante și vița de vie. Prin urmare, aceasta n-a fost sădită de cineva, care să fi fost creatorul ei. *4.* În sprijinul acestei păreri ni se aduce dovada că în multe ținuturi crește încă și astăzi o viță de vie sălbatică, producînd aceleași fructe ca și ale viței sădite de mîna cea pricepută a omului.

5. Dionysos a fost numit Dimetor [144], fiindcă se consideră ca fiind o primă naștere momentul în care planta este sădită în pămînt și începe să crească, iar o a doua naștere cînd vița dă roadele ei, strugurii. În felul acesta, zeul s-ar naște o dată din pămînt și o dată din rodul viței. 6. Dacă mitografii mai vorbesc și de o a treia naștere, după care zeul, născut din Zeus și Demeter, a fost sfîșiat și fiert de către fiii [145] pămîntului — mădularele lui fiind, apoi, potrivite la loc de către Demeter și readuse astfel la viață —, ei văd și în aceste legende tălmăcirea „poetică" a unor cauze naturale. 7. Fiul lui Zeus și al Demetrei este numit zeu deoarece vița de vie își trage puterea de a crește din ploaia cerului și seva pămîntului, dînd ca rod vinul stors din struguri. Faptul că zeul a fost sfîșiat în tinerețe de către fiii pămîntului arată doar felul cum pregătesc rodul viței de vie agricultorii, întrucît Demeter este socotită de către oameni ca fiind una și aceași cu pămîntul. Fierberea mădularelor sale a fost adăugată de legendă, deoarece cei mai mulți fierb și amestecă vinul ca să-i dea o mireasmă mai plăcută și să-l facă mai bun ; îmbinarea mădularelor sfîșiate de către fiii pămîntului și refacerea de la sine a viței vrea să spună că pămîntul redă viței de vie vlaga ei veche de a purta roade, după ce a fost recoltată și tăiată la vremea ei. Într-adevăr, poeții din vechime și mitografii numesc îndeobște pe Demeter „Pămîntul Mamă". 8. Cu această părere se potrivesc și poeziile orfice ca și ceremoniile introduse în misterii, de inițiere, lucru despre care nu este îngăduit a se vorbi celor neinițiați. 9. Tot astfel ei văd în legenda nașterii lui Dionysos de către Semele o prezentare poetică a unor explicații naturale. După cum spun ei, cei vechi ar fi numit-o pe zeița pămîntului „Thyone", căreia i s-ar mai fi dat și numele de Semele, deoarece proslăvirea și prăznuirea acestei zeițe se făceau cu deosebit respect și cu gravitate. Se mai numește Thyone [146] și după jertfele ce i se aduceau întru slăvirea ei. 10. Despre o îndoită naștere, mulțumită lui Zeus, tradiția ne vorbește fiindcă se crede că în inundația de pe vremea lui Deucalion ar fi pierit și vița de vie, iar după ce a încetat potopul, aceasta ar fi reapărut. Ceea ce ar însemna o a doua ivire a zeului în mijlocul oamenilor, împrejurare despre care Mitologia amintește, vorbind despre nașterea zeului din coapsa lui Zeus. În felul acesta este înțeleasă divinitatea lui Dionysos de către acei care văd în el personificarea descoperirii și folosirii vinului.

LXIII. Dimpotrivă, acei mitografi [147] care și-l arată pe zeu ca pe o adevărată ființă omenească, se învoiesc cu toții în a spune că el ar fi descoperit și cultivat vița de vie și ar fi arătat cum trebuie pregătit vinul, dar nu sînt de acord cînd este vorba să ne spună dacă a existat unul sau mai mulți Dionysos. 2. Unii spun că acela care a învățat pe

oameni pregătirea vinului și îngrijirea pomilor fructiferi este unul și același cu cel care a făcut călătoria de-a lungul întregului pămînt și a introdus misteriile, inițierile și prăznuirea lui Bacchos. Alții, dimpotrivă, presupun — după cum s-a spus — că au existat trei zei diferiți cu același nume, în epoci diferite, atribuindu-i fiecăruia dintre ei isprăvi proprii. *3.* Cel mai în vîrstă ar fi fost indian ; el cel dintîi ar fi stors strugurii ce cresc sălbatici, și din belșug, în această țară fericită, descoperind astfel foloasele vinului ; de asemenea, s-a îngrijit de cultivarea pricepută a smochinilor și a celorlalți pomi fructiferi, îngrijindu-se îndeobște de recoltarea și întrebuințarea fructelor. Acesta — spun ei — este „cel cu barba lungă", deoarece e un obicei al indienilor de a-și lăsa pînă la moarte să le crească barba, îngrijind-o cu luare-aminte. *4.* Apoi Dionysos a străbătut tot pămîntul în fruntea unei armate, învățîndu-i pe oameni sădirea viței de vie și stoarcerea strugurilor — fapt pentru care a și fost numit „Lenaios" [148]. În același fel a împărtășit oamenilor și celelalte descoperiri ale sale ; iară cei care s-au înfruptat din binefacerile lui i-au dat, după moarte, slăvirile datorate Nemuritorilor. *5.* La indieni se arată și astăzi locul în care s-ar fi născut zeul și sînt mai multe orașe care îi poartă numele, în limba țării [149] ; în afară de aceasta, mai sînt și alte mărturii care dovedesc că Dionysos s-a născut în țara inzilor. Dar ar fi prea mult să ne oprim asupra lor.

LXIV. Al doilea Dionysos — spun ei — este fiul lui Zeus și al Persefonei. După alții, totuși, mama sa ar fi Demeter. Acesta ar fi fost cel dintîi care a înjugat boii la plug, pămîntul fiind lucrat pînă atunci cu mîna omului. Apoi a mai născocit, cu multă dibăcie, lucruri folositoare agriculturii și a scăpat pe oameni de mari necazuri și osteneli. *2.* Toți cei care s-au împărtășit din binefacerile lui i-au adus jertfe și l-au slăvit ca pe un zeu. Toți — cu dragă inimă — s-au învoit să-i atribuie nemurirea, drept recunoștință față de faptele sale. Pictorii și sculptorii ni-l înfățișează avînd ca semn deosebitor coarnele, distingîndu-se astfel de întîiul Dionysos ; totodată, ei ne arată marile binefaceri aduse agricultorilor prin născocirea plugului. *3.* Al treilea Dionysos s-ar fi născut, potrivit tradiției, în Beoția, la Theba, ca fiu al lui Zeus și al Semelei [150], fiica lui Cadmos. Se povestește că Zeus, aprins de dragoste pentru frumusețea ei, s-ar fi îndrăgit adesea cu ea. Hera însă a vrut să-și distrugă rivala pămînteană și, din gelozie, a urzit un plan de răzbunare. A luat chipul uneia dintre femeile care se bucurau de trecere pe lîngă Semele și i-a întins o capcană. *4.* I-a spus că ar fi mai potrivit ca, atunci cînd Zeus va veni la ea, să i se arate sub aceeași înfățișare strălucită ca și atunci cînd o îmbrățișează pe Hera. Și iată că Zeus, ascultînd rugile ei, veni cu tunete și fulgere, ca să-i dea aceeași cinste ca și

Herei. Pentru Semele, însă, strălucita înfățișare a lui Zeus era de neîndurat și ea muri, născînd înainte de vreme. *5.* Zeus luă pe copil și-l ascunse în coapsa sa, pînă îi veni sorocul. Apoi îl duse în Arabia, la Nysa. *6.* Aici Dionysos a fost îngrijit de nimfe, care i-au dat numele de Dionysos, după acela al tatălui său și al locului de acolo [151]. Dionysos era de o frumusețe deosebită, petrecîndu-și tinerețea printre femei, în dănțuit și tot felul de desfătări. Mai apoi, a strîns o armată de femei, cu tirsuri [152], și a început să cutreiere lumea. *7.* A instituit misteriile, inițiindu-i doar pe cei cucernici, care duceau o viață neprihănită. Făcea pretutindeni adunări sărbătorești și întreceri între poeți, potolind neînțelegerile care dezbinau neamuri și cetăți ; și, oriunde trecea, aducea în locul răzmeriților și războaielor pacea și buna înțelegere.

LXV. Deoarece se răspîndise pretutindeni vestea despre sosirea zeului, bunăvoința lui față de toți și, totodată, despre numeroasele sale fapte pentru îndulcirea raporturilor umane, toată lumea alerga înaintea lui și îl primea cu mare bucurie. *2.* Unii, prea puțini la număr, — obraznici și ticăloși — îl disprețuiau, spunînd că din neînfrînare aduce cu sine Bacantele și propovăduiește inițierea în misterii numai ca să ademenească femeile altora. Dionysos se răzbuna pe dată. *3.* Uneori îi pedepsea, folosindu-se de superioritatea naturii lui zeiești, și-i aducea pe pragul nebuniei ; alteori punea pe femeile lor să-i sfîșie de vii. Dar erau împrejurări cînd își ducea potrivnicii la pierzanie printr-un șiretlic. În locul tirsurilor, el împărțea Bacantelor sale lănci, al căror vîrf ascuțit era acoperit cu iederă. Cum regii disprețuiau pe aceste femei pentru neîndemînarea lor și nu se pregăteau să le țină piept, zeul îi ataca pe neașteptate și îi dobora. *4.* Cei mai cunoscuți dintre cei pedepsiți în acest chip sînt elenul Pentheus, Myrrhanos — rege al inzilor — și tracul Licurg. Dionysos, cînd a vrut să-și treacă oastea din Asia în Europa, a încheiat o alianță cu Licurg, regele tracilor de la Hellespont. Trecîndu-și Dionysos în corăbii peste Hellespont pe cele dintîi Bacante, ca printr-o țară prietenă, Licurg porunci soldaților săi să le atace în timpul nopții și să le ucidă pe toate împreună cu Dionysos. Dar acesta, aflînd de la un localnic — pe nume Charops — ce capcană i se întindea, se îngrozi, deoarece oastea sa era încă pe celălalt țărm și nu trecuse marea decît însoțit de un foarte mic număr de prieteni. *5.* De aceea trecu din nou în taină, ca să ajungă în tabăra sa. Licurg le-a atacat pe menade în locul numit Nyseion și le-a ucis pe toate. Dar Dionysos și-a îmbarcat oastea și i-a învins pe traci, într-o luptă aprigă ; pe Licurg l-a prins de viu și, după ce l-a orbit și l-a chinuit în tot felul, l-a răstignit. *6.* Apoi, pentru a-l răsplăti pe Charops pentru binele ce-i făcuse, i-a dăruit regatul tracilor și l-a inițiat în misteriile orgiace. După Charops, a urmat la domnie fiul

său, Oiagros, preluînd și inițierea în misterii, pe care — mai tîrziu — a învățat-o de la el fiul său Orfeu. Orfeu, care îi întrecea pe toți cei din vremea sa prin însușirile înnăscute, dar și prin învățătura ce-o primise, a schimbat multe lucruri din inițierile orgiace și, de aceea, misteriile pe care le introduse Dionysos se numesc orfice. *7.* Totuși unii poeți, printre care și Antimachos [153], povestesc cum că Licurg n-a fost un rege trac, ci unul arab și că atacul împotriva lui Dionysos și a Bacantelor l-a dat în Nysa din Arabia. Dionysos, după ce i-a pedepsit pe cei necucernici, iar celorlalți oameni le-a făcut numai bine, s-a întors din India la Theba, unde și-a făcut intrarea călare pe un elefant. *8.* Și-a petrecut trei ani în această expediție și, de aceea, și elenii numesc Dionysiile „Trieteride". Mai spune legenda că Dionysos, încărcat de prăzile pe care le adunase într-o expediție atît de mare, a condus primul triumf întorcîndu-se în patria sa.

LXVI. În ce privește cele ce se povestesc despre nașterea zeului, scriitorii din vechime sînt cu totul de acord. Dar nu puține sînt cetățile elene care își dispută cinstea de a-l fi văzut născîndu-se ; căci și oamenii din Eleea și cei din Naxos, cum și locuitorii Eleutherei [154] și ai cetății Teios, ca și mulți alții, pretind că zeul s-a născut la ei. *2.* Cei din Teios, ca dovadă a faptului că zeul ar fi văzut lumina zilei acolo, amintesc că — pînă în ziua de astăzi — în orașul lor, la anumite răstimpuri, țîșnește din pămînt un izvor de vin, deosebit prin mireasma lui aleasă. Unii susțin că țara lor este închinată lui Dionysos, alții își arată templele și luminișurile ce — cu mare solemnitate — i-au fost consacrate lui din timpurile cele mai vechi. *3.* Deoarece zeul a lăsat în atît de multe locuri de pe pămînt urme ale prezenței sale binefăcătoare, nu trebuie să ne mire că Dionysos — după o părere comună — a avut legături deosebit de strînse cu orașul cutare și ținutul cutare. Și poetul [155] aduce mărturie în sprijinul părerii noastre, cînd — în imnurile lui —, vorbește despre cei ce se ceartă cu privire la nașterea zeului, mărturisind totodată că el crede că s-a născut la Nysa în Arabia : „Draconienii [156], locuitorii lui Icaros, cel bătut de furtuni, naxienii, neamul cel zeiesc, o Dionysos, acei care locuiesc pe malurile lui Alfeu [157], cel cu vîrtejuri adînci, tebanii, toți aceștia — o rege ! — o țin una și bună, că te-ai născut la ei. Dar ei se înșeală. Pe tine te-au adus pe lume Semele și zeul cel cu tunete, tatăl oamenilor și al zeilor ; el te-a născut departe de muritori și fără să știe Hera cea cu albe brațe. Tu ai văzut lumina zilei la Nysa, pe un munte înalt, acoperit cu păduri pline de flori, departe de fenicieni, dar aproape de apele fluviului Aigyptos" [158]. *4.* Știm, de asemenea, că dintre locuitorii Libyei aceia care sînt așezați pe coasta Oceanului spun că la ei a avut loc nașterea zeului și aduc dovadă a spuselor

lor faptul că Nysa şi acele locuri despre care se vorbeşte în legenda privitoare la Dionysos se găsesc în însăşi ţara lor. Şi iată, deci, pentru ce la ei s-au păstrat, pînă în zilele noastre, multe dovezi în legătură cu el. Mai ştim că mulţi dintre vechii mitografi şi poeţi ai elenilor spun lucruri care se potrivesc, în povestirile lor ; şi, tot astfel, mulţi dintre istoricii de mai tîrziu. *5.* Ca să nu trecem cu vederea nimic din cele ce se spun în privinţa lui, vom arăta pe scurt tradiţiile libienilor, care se potrivesc cu părerile istoricilor eleni, îndeosebi cu acelea ale scriitorului Dionysios [159], autorul unui tratat privitor la vechile legende. *6.* În cartea lui, el ne povesteşte nu numai legendele despre zeu, Amazoane şi Argonauţi, dar şi întîmplările din războiul troian, cum şi multe alte lucruri, citînd pretutindeni spusele unor vechi scriitori, atît mitologi, cît şi poeţi.

LXVII. Tot Dionysios ne încredinţează că Linos [160] a fost primul dintre eleni care a născocit ritmul şi melodia : ba chiar se spune că, atunci cînd Cadmos adusese din Fenicia literele, el cel dintîi le-a folosit în limba elenă, dînd fiecăreia numele şi forma sa. Aceste litere au fost numite, cu o denumire generală, feniciene [161], căci din Fenicia fuseseră aduse la eleni ; ar mai fi avut şi denumirea specială de pelasgice [162], fiindcă pelasgii s-au folosit cei dintîi de aceste caractere, adaptate limbii lor. *2.* Linos însă, admirat pentru meşteşugul său în ale poeziei şi melodiei, a avut mulţi ucenici, dintre care cei mai de vază au fost trei : Heracles, Thamyris şi Orfeu. Heracles, a cărui pricepere era grea, a învăţat să cînte din ceteră, nefiind în stare să deprindă meşteşugul ; şi, înfuriat fiindcă odată dascălul lui se apucase să-l lovească, la rîndu-i — ca să-l pedepsească — l-a ucis pe Linos cu o lovitură de ceteră. *3.* Thamyris, în schimb, foarte dăruit din fire, ajunse un mare meşter în ale muzicii şi chiar el spunea despre sine că ar fi cîntat mai desfătător decît Muzele. Şi, din această pricină, zeiţele s-au mîniat şi i-au luat vederea şi darul de-a cînta, după cum ne încredinţează şi Homer [163] cînd spune : „Acolo unde Muzele l-au găsit pe Thamyris, tracul, şi l-au lipsit repede de cîntec" ; şi mai departe : „Iar ele, înfuriate, l-au orbit şi i-au luat darul zeiesc al cîntecului, făcîndu-l să uite de ceteră". *4.* Despre Orfeu, al treilea ucenic, vom povesti cu de-amănuntul cînd vom ajunge la istorisirea faptelor sale [164]. Cît priveşte Linos, se spune că el a însemnat cu litere pelasgice isprăvile întîiului Dionysos, înfăţişînd în lucrarea sa şi celelalte legende. *5.* La fel s-ar fi folosit de scrierea pelasgică şi Orfeu şi Pronapides, dascălul lui Homer, un foarte dăruit meşter al cîntului. Tot aşa şi Thymoites, fiul lui Thymoites, odraslă a lui Laomedon. Acesta a trăit pe timpul lui Orfeu şi a călătorit pe multe meleaguri ale pămîntului, ajungînd pînă prin părţile de apus ale Libyei, care se întinde pînă la Ocean ; acolo i-a fost dat să vadă Nysa, locul unde, după cum povestesc vechii băştinaşi, a fost crescut Dionysos. Aflînd de

la locuitorii Nysei cu de-amănuntul faptele zeului, el a alcătuit așa-numita poezie frigiană, în care folosește o limbă arhaică și caractere vechi.

LXVIII. Același autor povestește și următoarele: Ammon [165], care împărățea peste o parte a Libyei, s-a căsătorit cu fiica lui Uranos, pe nume Rheea, sora lui Cronos și a celorlalți Titani. Pe cînd, o dată, el străbătea regatul și se afla în apropierea munților numiți Ceraunici, a întîlnit o fecioară de o rară frumusețe, pe Amaltheia. 2. Îndrăgostindu-se de ea, aceasta dădu naștere unui fiu, care putea fi admirat atît pentru frumusețe, cît și pentru vînjoșia trupului său. Pe Amaltheia, Ammon o făcu stăpîna întregului ținut din vecinătate, a cărui formă geografică semăna cu un corn de bou, de unde i s-a tras și numele de „Cornul lui Hesperos". Ținutul era foarte roditor; creșteau acolo felurite viețe de vie și se aflau mulți pomi fructiferi. 3. Cînd Amaltheia a luat stăpînirea acestor locuri, ținutul a fost numit, după numele reginei: „Cornul Amaltheiei". De aceea, oamenii numesc tot „Cornul Amaltheici" un pămînt foarte bun și plin de roade de tot felul. 4. Ammon însă, temîndu-se de gelozia Rheei, a tăinuit nașterea băiatului și l-a dus pe furiș într-un oraș cu numele de Nysa, departe de ținutul acela. 5. Orașul se află pe o insulă, în jurul căreia curge fluviul Triton. Malurile insulei sînt rîpoase, de jur-împrejur; în insulă se poate pătrunde doar printr-un singur loc, destul de strîmt, care se numește Poarta Nysei. Pămîntul insulei este roditor, cu pajiști minunate și udat de izvoare bogate; sînt aici tot felul de pomi fructiferi și crește din belșug și viță de vie sălbatică, ce se cațără pe copaci. 6. Toată regiunea are parte de un aer minunat, foarte sănătos. Și iată de ce oamenii de aici trăiesc îndelungă vreme. Locul de intrare în insulă are înfățișarea unei văi, umbrită de copaci înalți și stufoși, care împiedică soarele să strălucească și abia dacă, prin umbrișul frunzelor, mai licăre o rază de lumină.

LXIX. Pretutindeni pe marginile drumurilor sînt izvoare de apă foarte bună la gust, așa încît trecătorii se simt îmbiați să zăbovească acolo. În interiorul regiunii se mai găsește o peșteră rotundă, nespus de mare și uimitor de frumoasă. Stînca de deasupra ei se înalță foarte sus, iar piatra are un colorit variat, strălucind în fel și chip, uneori ca purpura marină, alteori în albastru azuriu sau în alte culori sclipitoare și nu există nici o nuanță de culoare pe acest pămînt care să nu poată fi găsită în acele locuri. 2. În intrarea peșterii se află copaci minunați, în parte încărcați cu fructe, în parte încă în floare, ca și cum Natura i-ar fi creat înadins pentru desfătarea ochiului; iar în ramurile lor și-au clădit cuibul felurite păsări minunat colorate și ciripind nespus de plăcut. Întreaga regiune e astfel vrednică de zei nu numai prin înfățișare,

dar și prin sunetele ce răsună de jur-împrejur. Cu greu ar fi putut cîntecul cel meșteșugit al omului să întrecă măiestria glasului plăcut al păsărilor, cărora natura le-a dăruit cîntul. *3.* De la intrarea în peșteră, bolta se deschide lăsînd lumina soarelui să strălucească. Cresc acolo tot felul de flori, îndeosebi casia ce-și păstrează mireasma de-a lungul anului. Se mai pot vedea și multele culcușuri ale nimfelor, făcute din feluri te flori ce nu sînt sădite de mîna omului, dar crescute de Natură, în chip zeiesc. *4.* În jur nu se zărește nici o floare veștejită sau vreo frunză căzută. Totul este încîntător și parfumurile plutesc în văzduh.

LXX. Ammon — după cum ni se spune — l-a adus pe băiat în această peșteră și l-a dat în grija Nysei, una dintre fiicele lui Aristaios. Iar pe Aristaios, bărbat înțelept și cumpătat, și deosebit prin învățătura lui, l-a luat ca dascăl al băiatului. *2.* Pe Atena a pus-o să fie păzitoarea copilului pentru a-l apăra de capcanele mamei sale vitrege, Rheea. Atena se născuse de curînd din pămînt, lîngă rîul Triton, după care a luat numele de Tritonis. *3.* Legenda ne povestește că — alegînd pentru totdeauna fecioria — zeița se deosebea printr-o mare înțelepciune și, totodată, prin spiritul său nespus de pătrunzător, în așa măsură încît a născocit cele mai multe meșteșuguri. Rîvnind să se deosebească și în lupte, deoarece era cutezătoare și vînjoasă la trup, a săvîrșit multe fapte vrednice de a fi amintite și a ucis pe așa-numita Aigis, un monstru îngrozitor și cu neputință de a fi îmblînzit. *4.* Căci fiara se născuse din pămînt și vărsa necontenit flăcări pe gură. Mai întîi ea apăruse în Frigia și pîrjolise întregul ținut care se cheamă pînă astăzi „Frigia Arsă“ [166]. Apoi pustii regiunile de lîngă munții Tauros, arzînd toate pădurile pînă în India. S-a întors, pe urmă, spre mare și a ars pădurile Libanului din Fenicia, ca s-o pornească prin Egipt spre Libya. A ajuns pînă în părțile ei din apus ; și, în cele din urmă, se năpusti în pădurile Munților Ceraunici [167]. *5.* Fiindcă pretutindeni pîrjolea totul, unii dintre oameni mureau iar alții — de frică — o luau la fugă, pornind să se așeze în locuri cît mai depărtate, Atena, datorită cumințeniei, vitejiei și puterii sale, birui monstrul și-l ucise, iar pielea i-o folosi ca pe o platoșă, nu numai ca să-și ocrotească trupul de primejdiile ce avea să le înfrunte, dar și ca o amintire a vitejiei sale și a faimei ce pe bună dreptate și-o dobîndise. *6.* Însă Pămîntul — mamă a acestui monstru — mîniindu-se, el a dat naștere așa-numiților giganți, potrivnicii zeilor, care mai tîrziu au fost uciși de Zeus, ajutat de Atena, de Dionysos și de toți ceilalți Nemuritori. *7.* Dionysos, crescut la Nysa și avînd parte de cele mai frumoase învățături, nu se deosebi numai prin frumusețe și vitejie, dar dovedi că este un iubitor al artei și un descoperitor al lucrurilor folositoare. *8.* Se spune că, fiind copil, ar fi aflat ce este și cum poate fi

întrebuințat vinul, storcînd pentru întîia oară sucul strugurilor sălbatici. A mai descoperit și acele roade care se pot usca și păstra, spre a fi de folos omului. Născoci cultura cea mai potrivită fiecărui soi de plantă și dori să împărtășească muritorilor descoperirile-i, în nădejdea că — datorită însemnătății acestor binefaceri — el va dobîndi slavă nepieritoare.

LXXI. După ce pretutindeni s-a răspîndit faima însușirilor sale, Rheea — furioasă pe Ammon — ar fi căutat să pună mîna pe Dionysos. Deoarece gîndul nu și l-a putut împlini, l-a părăsit pe Ammon și, reîntorcîndu-se la frații săi, Titanii, ajunse să fie soția fratelui ei Cronos. *2.* Acesta, stîrnit de Rheea, porni împreună cu Titanii împotriva lui Ammon, pe care-l birui într-o luptă — silit fiind acesta și din pricina lipsei de hrană să fugă în Creta. Aici, luînd-o de nevastă pe Creta, fiica unuia dintre cureții [168] ce domneau pe atunci, ajunse regele acestor ținuturi, iar insulei — care mai înainte se numea Idaia — îi dădu numele de Creta. *3.* Cronos a luat în stăpînire ținuturile lui Ammon și le-a cîrmuit cu multă cruzime. El a pornit cu o mare oștire împotriva Nysei și a lui Dionysos, dar acesta, auzind de înfrîngerea tatălui său și de iureșul Titanilor, strînse oșteni în Nysa. Dintre aceștia, două sute fuseseră crescuți împreună cu el și se deosebeau prin vitejie și prin credința față de el. A mai primit în oaste pe libienii din vecinătate și pe Amazoane, despre care am arătat mai sus că erau vestite pentru curajul lor și ale căror oștiri luptaseră la început numai împotriva vecinilor, dar mai tîrziu supuseseră prin tăria armelor o mare parte a pămîntului. *4.* Atena a fost aceea care, avînd aceleași năzuințe, i-ar fi îndrumat să facă această alianță. Ca și ea, Amazoanele rîvneau să biruie în lupte și să fie fecioare. Armata a fost împărțită ; Dionysos comanda pe bărbați, iar femeile ascultau de poruncile Atenei. Oastea i-a atacat pe Titani, și se dădu bătălia. A fost o luptă crîncenă. De amîndouă părțile și-au aflat moartea mulți luptători. Cronos însuși fu rănit, iar Dionysos — care strălucise în luptă — fu biruitor. *5.* Titanii o porniră atunci la fugă spre ținuturile pe care, mai înainte, le stăpînise Ammon ; iar Dionysos s-a întors cu mulți prinși de război la Nysa. Aici, după ce ostașii săi înarmați i-au înconjurat pe prizonieri, aduse Titanilor diferite învinuiri dîndu-le toate temeiurile să creadă că vor fi măcelăriți. Dar, mai apoi, el i-a iertat și i-a lăsat să aleagă, ori să fie de aici înainte tovarășii săi de arme, ori să plece unde vor vrea. Dar cu toții au dorit să rămînă în oastea lui. Pentru neașteptata lor izbăvire, ei s-au închinat lui Dionysos ca unui Nemuritor. *6.* Atunci Dionysos porunci să-i fie aduși prinșii de război — unul cîte unul — și, dîndu-le vin pentru a face libație, i-a pus pe toți să jure că îi vor fi tovarăși de luptă credincioși și se vor bate

alături de el cu străşnicie, pînă la sfîrşitul vieţii. De aceea, ei s-au numit „hipospondoi“ [169] ; iar ceilalţi, care au trăit după ei, imitară cele întîmplate întocmind tratatele de pace între părţile în luptă : „spondai“.

LXXII. Pe cînd Dionysos se pregătea să pornească împotriva lui Cronos şi să plece cu oştile lui din Nysa, dascălul său, Aristaios, — aşa se povesteşte — i-a adus o jertfă şi, astfel, el a fost cel dintîi om ce l-a slăvit pe Dionysos asemeni unui zeu. Cei mai de vază locuitori ai Nysei au luat parte la expediţie. Au fost aşa-numiţii „sileni“ ; *2.* căci Silen va fi fost întîiul rege care a domnit în Nysa ; nimeni însă nu ştie din ce neam făcea parte, fiindcă trăise în vremuri străvechi. Acest Silen avea în partea de jos a spatelui o coadă, pe care toţi urmaşii săi au purtat-o mereu ca semn deosebitor, căci împărtăşeau aceeaşi natură [170]. Dionysos, după ce porni cu oastea sa, străbătînd multe ţinuturi lipsite de apă şi întinderi pustii, pline de animale sălbatice, îşi aşează, în cele din urmă, tabăra lîngă un oraş libian, numit Zabirna. *3.* Trăia în apropiere un animal născut din pămînt, pe nume Campe, care înghiţise mulţi localnici. Omorîndu-l, el şi-a dobîndit în rîndurile locuitorilor acelei regiuni faima de mare viteaz. Deasupra animalului ucis, Dionysos ridică o movilă înaltă, căci voia să lase un monument nepieritor al destoiniciei sale ; monumentul, zice-se, ar fi dăinuit pînă în timpurile mai apropiate de noi. *4.* Apoi el şi-a pornit oastea împotriva Titanilor, făcînd drumul în bună rînduială şi arătîndu-se plin de omenie faţă de toţi localnicii. Dovedea astfel că pornise doar să-i pedepsească pe necucernici şi să împartă binefacerile sale întregului neam omenesc. Libienii însă, admirînd frumoasa rînduială a oştii, şi măreţia sufletească a lui Dionysos, îi aduceau din belşug de-ale hranei şi, cu multă voie bună, se alăturau expediţiei sale. *5.* Cînd oastea lui Dionysos s-a apropiat de oraşul ammonienilor, Cronos pierdu o bătălie chiar în faţa zidurilor şi — în timpul nopţii —, dete foc cetăţii, vrînd să nimicească palatul părintesc al lui Dionysos. Luîndu-şi apoi soţia, pe Rheea, şi cîţiva prieteni ai săi — care-l ajutaseră în luptă — fugi în taină din oraş. Dionysos dete dovadă de alte simţăminte. După ce i-a prins pe Cronos şi pe Rheea, nu numai că i-a lăsat slobozi, cruţîndu-i de orice învinuire — căci erau rude de sînge —, dar le-a cerut să-l îndrăgească în felul unor părinţi şi să trăiască laolaltă cu el, acesta cinstindu-i mai presus de toţi. *6.* Rheea — zice-se — l-ar fi iubit apoi toată viaţa ca pe feciorul ei, dar Cronos i-a arătat doar o făţarnică bunăvoinţă. În vremea aceea, lui Cronos i s-ar fi născut un fiu, ce primi numele de Zeus. Dionysos îl cinsti mult şi Zeus, mulţumită însuşirilor sale, ajunse regele tuturor.

LXXIII. Cum libienii îi spuseseră înainte de bătălia hotărîtoare că atunci cînd Ammon fusese alungat de pe tronul său prorocise localnicilor că avea să vină o vreme, sorocită de zei, cînd feciorul său Dionysos

va redobîndi regatul părintesc şi va supune pămîntul întreg, ajungînd a fi socotit drept Nemuritor, Dionysos înţelese că Ammon se dovedise a fi un adevărat profet şi instituí un oracol, în cinstea tatălui său [171]. Apoi reclădi oraşul, hotărînd ca Ammon să fie slăvit ca un zeu nemuritor şi orînduind, totodată, slujitori ai oracolului. Dacă există tradiţia că Ammon ar fi avut capul unui berbec, lucrul acesta s-ar datora semnului său deosebitor pe care-l purta pe coif, în timpul războaielor sale. *2.* Sînt însă şi alţi mitografi, care cred că Dionysos ar fi avut — într-adevăr — de la natură cîte un corn mic lîngă amîndouă tîmplele. Iată de ce Dionysos, ca fiu al lui Ammon, avea aceeaşi înfăţişare ca a tatălui său ; şi iată, deci, pentru ce s-a născut tradiţia potrivit căreia zeul avea coarne. *3.* După ce oraşul a fost reclădit şi oracolul bine orînduit, Dionysos l-ar fi întrebat pe zeu cu privire la soarta expediţiei sale. Tatăl său i-a răspuns că, dacă va face bine oamenilor, va avea parte de nemurire. *4.* Plin de însufleţire în urma profeţiei, Dionysos porni mai întîi împotriva Egiptului. L-a aşezat în scaunul de domnie al acestei ţări pe Zeus, fiul lui Cronos şi al Rheei, Zeus fiind pe atunci încă un copil. Ca dascăl i l-a dat pe Olympos. *5.* Înţeleptul l-a învăţat pe Zeus să întreacă în destoinicie pe toţi ceilalţi. De aceea, după numele lui Olympos, i s-a zis „Olimpianul". Egiptenilor Dionysos le-a arătat cum se cultivă viţa de vie şi foloasele ei, ca şi păstrarea vinului, a poamelor şi a celorlalte fructe. Deoarece bunul lui renume se răspîndise pretutindeni, nimeni nu i s-a împotrivit în luptă şi toţi i se supuneau bucuros, cinstindu-l prin laude şi jertfe. *6.* În felul acesta, Dionysos străbătu întreg pămîntul, scoţînd ţinuturile — prin plantaţiile pe care le făcea — din starea lor de sălbăticie. Aşadar îşi dobîndi pentru totdeauna, prin binefacerile sale, mare recunoştinţă şi cinstiri din partea noroadelor. De aceea oamenii, măcar că nu se înţeleg cu privire la slăvirea celorlalţi zei, se învoiesc — totuşi — în privinţa lui Dionysos, aducînd mărturii despre nemurirea sa. Căci nu a fost nici un neam, fie el elen sau barbar, care să nu fi avut parte de darurile şi bunăvoinţa zeului. Chiar şi pe aceia care trăiau pe pămînturi a căror climă era prea aspră pentru a face cu putinţă cultura viţei de vie el i-a învăţat să pregătească o băutură din orz, al cărui gust abia dacă este cu ceva mai prejos decît al vinului [172]. *7.* Din India, Dionysos s-ar fi întors degrabă spre mare [173], unde găsi trupele tuturor Titanilor ce, cot la cot, trecuseră în Creta ca să-i facă război lui Ammon. Îi venise din Egipt în ajutor lui Ammon, cu armată, şi Zeus — dezlănţuindu-se, astfel, un mare război pe insulă. Fără zăbavă, au trecut în Creta şi trupele lui Dionysos, ale Atenei şi ale altora, dintre cei care erau socotiţi zei. *8.* Într-o puternică încleştare, ostaşii lui Dionysos biruiră, iar Titanii au fost ucişi cu toţii. Cînd, mai apoi, Am-

mon şi Dionysos trecură în rîndul Nemuritorilor, Zeus — aşa ne spune legenda — ajunse rege al întregii lumi, după pedepsirea Titanilor. Şi nu mai era, acum, nimeni care să îndrăznească, în nelegiuirea lui, să lupte pentru a-i smulge domnia.

LXXIV. Acestea ne spun libienii că au fost isprăvile celui dintîi Dionysos, fiu al Amaltheiei. Al doilea Dionysos, s-ar fi născut din Io, fiica lui Inachos [174] şi din Zeus şi ar fi domnit în Egipt, introducînd acolo riturile de iniţiere. Iar cel din urmă — care s-a născut la eleni, ca fiu al lui Zeus şi al Semelei — s-a străduit să fie asemenea înaintaşilor săi. *2.* Imitînd faptele celor dintîi, el ar fi cutreierat cu armata sa întreg pămîntul. Ca să însemne limitele expediţiei sale, el a lăsat în urma lui multe coloane comemorative ; şi ţinuturile le-a scos din starea de sălbăticie, prin plantaţii. Urmînd felul de a se purta al străvechiului Dionysos, faţă de Amazoane, el primi şi pe femei în armata sa şi se dete cu şi mai mare rîvnă orgiilor, îmbunătăţind unele misterii şi născocind altele noi. *3.* Fiind foarte multă vreme de atunci, cei dintîi au rămas necunoscuţi de majoritatea oamenilor ; iar cel din urmă Dionysos a luat asupră-i — ca pe o moştenire — spiritul întreprinzător şi faima înaintaşilor. Cele spuse aici s-au întîmplat nu numai în legătură cu Dionysos, dar şi, mai tîrziu, în legătură cu Heracles. *4.* Căci au trăit mai demult doi oameni care purtau acelaşi nume, dintre care cel mai în vîrstă s-ar fi născut la egipteni şi, după ce a supus cu armele o mare parte a pămîntului, ar fi înălţat coloanele comemorative din Libya. Al doilea Heracles ar fi văzut lumina zilei în Creta, fiind unul dintre dactylii [175] de pe Ida. Mag şi cîrmuitor de oşti, ar fi instituit jocurile olimpice. Ultimul Heracles s-ar fi născut puţin înainte de războiul troian [176]. Acesta ar fi fost odrasla Alcmenei şi a lui Zeus şi ar fi străbătut o mare parte a pămîntului, supus poruncilor lui Euristeu, în slujba căruia se afla. *5.* Iar după ce şi-a sfîrşit cu bine toate muncile, a înălţat coloanele pe continentul european. Dar, cum aveau aceleaşi nume, iar planurile lor erau asemănătoare, cel din urmă a moştenit mai tîrziu şi faima predecesorilor, ca şi cum în decursul vremurilor ar fi trăit doar un singur Heracles. *6.* Ca dovadă, între altele, că au existat mai mulţi Dionysos, libienii înfăţişează şi războiul cu Titanii. Toţi sînt de acord, în povestirile lor, că Dionysos l-ar fi ajutat pe Zeus în acest crunt război ; dar ei spun că neamul Titanilor nu poate fi aşezat în vremea Semelei ; şi nici Cadmos, fiul lui Agenor, nu poate fi aşezat înaintea zeilor olimpieni. Acestea sînt legendele libienilor despre Dionysos. Noi, după ce ne-am atins ţinta pe care am urmărit-o de la început, vom încheia această carte a treia.

Note

[1] *Vezi I, 7.*

[2] *Regatul etiopian, stat în care clasa conducătoare a fost la început egipteană, era cu totul sub stăpînirea preoților lui Amon-Ra. Aceștia dominau pe de-a întregul viața statului, călăuzindu-se după legi și datini foarte severe.*

[3] Iliada *(1, 423—4).*

[4] *Afirmația este cu totul greșită. Se știe că în antichitate sub numele de Etiopia se înțelegea Sudanul de azi, adică valea Nilului, începînd de la cataracta a II-a în susul cursului și pînă în regiunea Abisiniei de azi, care mai tîrziu primește și ea numele Etiopia. Faraonii Egiptului încep cucerirea regiunii de dincolo de prima cataractă (noma Elefantina, „Ab" în egipteană) foarte timpuriu, pe vremea dinastiei a patra 2575—2450 î.e.n.). Acela care duce politica de expansiune în sud a Imperiului de mijloc, în modul cel mai energic, este Sesostris I din dinastia a XII-a (2000—1780) î.e.n. Cucerirea Etiopiei (țara Cush) se continuă apoi treptat, pînă la supunerea ei completă. De-abia mai tîrziu, în perioada de decădere a statului egiptean (sec. XI—VII î.e.n.) etiopienii devin independenți și ajung chiar să ocupe temporar tot Egiptul.*

[5] *În anul 525 î.e.n. cînd cucerește Egiptul (vezi Herodot, III, 25).*

[6] *Astăzi știm că departe de a fi colonizat etiopienii Egiptul, regatul etiopian era o colonie a Egiptului și a preoților faraoni din Teba.*

[7] *Diodor ca și alți scriitori greci nu cunosc decît două scrieri egiptene și nu trei cum au fost în realitate : scrierea hieroglifică, heratică și demotică.*

[8] *Demotică.*

[9] *Hieratică.*

[10] *În regatul etiopian a cărui capitală devine* Meroe, *apare o nouă scriere hieroglifică, care este o simplificare a scrierii hieroglifice egiptene (vezi mai jos). Scrierea aceasta n-a putut fi descifrată complet datorită și necunoașterii limbii în care sînt inscripțiile.*

[11] *E vorba de preoții din Theba ai lui Amon-Ra, care capătă și în Egipt și în Etiopia o influență covîrșitoare, datorită bogăției lor și a pierderii autorității faraonilor ce se succed pe tron cu repeziciune, uciși de conspirații sau de răscoale.*

[12] *Era formată din coroana albă a Egiptului de Sus, ombilicată la vîrf, și de coroana roșie a Egiptului de Jos.*

[13] *Șerpii sînt „ureus-ul", o cobră, reprezentînd pe zeița din Bute și un alt șarpe care înlocuia pe vulturul cu g.tul gol al zeiței* Nekhebet.

[14] *Scrierea etiopiană sau meroetică, după capitala statului Meroe, reprezintă un progres însemnat față de cea egipteană și este chiar superioară scrierilor semitice. Într-adevăr în scrierea meroetică nu mai există nici semne pentru două, trei sau chiar patru consoane, nici ideograme, iar vocalele sînt însemnate (cu excepția lui o și u), încît putem vorbi de un sistem alfabetic (cu excepția a două semne pentru silabe).*

[15] *Egiptul n-a cunoscut preoți de profesie în Imperiul Vechi (3000—2000 î.e.n.) și nici o categorie socială a preoților, ci fiecare șef de nomă împlinea și funcții preoțești. Nici în Imperiul de Mijloc (2000—1580 î.e.n.), preoții nu reprezintă o categorie socială aparte. De-abia în Imperiul Nou (de la 1580 î.e.n.) apare tagma preoțească care cîștigă foarte repede averi mari și influență politică. Faraonii încep lupta împotriva preoțimii și a puterii ei extraordinare, întemeiată pe bogăția foarte mare a templelor pe care le administrau. Astfel* Ikheunaton *(Amenophis*

IV 1370—1352 î.e.n.) închide toate templele și în special acelea ale lui Amon din Teba, confiscă bogățiile lor, și instituie religia unui singur zeu, Aton. După moartea lui însă preoțimea își recapătă puterea, deși numeroase răscoale și schimbări politice fac situația lor precară.

Nubia, țara aurului, care forma partea de nord a Etiopiei, aparținea lui Amon, zeul din Teba și era exploatată de preoții acelui zeu.

16 *În timpul faraonilor din dinastia libiană, preoții lui Amon se refugiază însă în Nubia și întemeiază un regat care se va menține peste 1 000 de ani. Este regatul etiopian, care la început își are capitala la Napata, dincolo de cataracta a IV-a.*

Regatul etiopian era un stat teocratic în care toată puterea politică se afla în mîna preoților lui Amon, care stabileau o serie de interdicții și de opreliști în viața de toate zilele a regelui și a tuturor locuitorilor.

17 *Statele democrate grecești cunoșteau pedeapsa cu exilul pentru țelurile vinovății, la care se adaugă de obicei confiscarea averii și pierderea cetățenici. La Atena Clistene (cam 500 î.e.n.) introduse pedeapsa ostracismului prin care este exilat pe timp de 10 ani, fără confiscarea bunurilor și pierderea cetățeniei, acela care amenință egalitatea democratică prin influența sa în cetate, sau care era bănuit că vrea să devină tiran. Pedeapsa era pronunțată de Adunarea poporului pe baza unui vot prealabil.*

18 *În cadrul solidarității penale a familiei, ale cărei urme se pot observa și în societatea greacă, rudele răspundeau pentru vinovatul din sînul familiei lor. De aceea respectivii acceptau pedeapsa, căci altfel ea ar fi fost aplicată membrilor familiei. Și așa membrii familiei erau pedepsiți împreună cu vinovatul (vezi cap. 12 despre muncă).*

19 *O parte din pasajul care urmează se găsește la Strabon, 17, 2, 1—3. În legătură cu obiceiul acesta vezi I, 70, și nota 231.*

20 *Ptolemeu al II-lea Filadelful a domnit de la 285 la 247 î.e.n.*

21 *Spirit raționalist, autorul nu crede în superstițiile de care se foloseau preoții lui Amon. De aceea el aprobă și acțiunea lui Ergamenes, care a desființat pentru un timp teocrația etiopină.*

22 *Este titlul dat unor curteni, atît în timpul faraonilor cît și al dinastiei Ptolemeilor.*

23 *Lîngă cataracta a treia, la Kermia, s-a găsit mormîntul unui conducător îngropat cu soția sa și cu peste o sută de servitori, uciși probabil în vederea acestui scop. Iar în Egipt, în timpul Imperiului vechi, exista obiceiul să fie îngropați împreună cu regele și cîțiva curteni, cum se vede în mormintele de la Saqquara. Dealtfel și mormintele regilor sciți, după cum povestește și Herodot, au arătat existența aceluiași obicei.*

24 *Napate.*

25 *Prin etiopieni grecii înțelegeau, în general, populația cu pielea neagră.*

26 *Adică regiunea dintre Nil și Marea Roșie.*

27 *Vezi I, 34, 6.*

28 *Vezi Strabon (17, 2, 3).*

29 *Vezi amănunte la II, 15.*

30 *Diodor nu este favorabil monarhiei și arată aici diversitatea criteriilor după care se aleg regii. Dar de fiecare dată regele este „ales" de popor pentru o calitate a sa, o superioritate pe care o posedă și nu cucerește puterea prin forță.*

Pasajul trebuie interpretat ca o explicație, care izvorăște din convingerile stoice ale autorului și poate și ca o aluzie la dictatura care era pe cale să se instaureze la Roma, în ultimile decenii î.e.n. De aceea este puțin probabil că faptele acestea au fost reale și că alegerea regilor s-ar fi făcut după asemenea criterii în Etiopia. Mai ales că din studiul societăților primitive cunoaștem alte criterii de alegere a regilor, atunci cînd aceștia sînt aleși, ceea ce se întîmplă foarte rar.

[31] *Ar putea să fie vorba despre actuala oază Nukeila, situată în pustiul libic, dar care nu este prea întinsă.*

[32] *Filozof, istoric și geograf din sec. II î.e.n. A reprezentat curentul chorografic în opoziție cu geografia matematico-exactă.*

[33] *Autorul unei lucrări geografice serioase — tot în maniera chorografică — în jurul anului 100 î.e.n. Ea conține 11 cărți și a fost mult folosită de Strabon și de Pliniu cel Bătrîn.*

[34] *Este Golful Persic.*

[35] *Partea de nord a Etiopiei (țara Kuș cum o numesc egiptenii și după ei evreii în Biblie) care începea de la Syene (la prima cataractă) se numea Nubia („țara aurului") în egipteană. În regiunea aceasta, la actualul Wadi Alaki, dar și în sudul Egiptului se găseau mine de aur. Actualmente în Sudan zăcăminte de aur se găsesc în partea de nord a țării, între Nil și Marea Roșie, în regiunea centrală Nubia și în regiunea de graniță cu Congo.*

Iar în Egipt mine de aur se găseau tot în regiunea de sud a țării la actualul Gebel Zebara *la 55 km depărtare de Nil, în dreptul fostei cetăți Edfu, apoi în pustiu, în dreptul orașului* Koptos *pe drumul care merge de la Nil la portul Leucos Limen de la Marea Roșie.*

[36] *Este Marea Roșie.*

[37] *Adică „mîncătorii de pește".*

[38] *Corespunde sudului Persiei și Belucistanului.*

[39] *Țara troglodiților este prin urmare Eritreia de azi cu Somalia, care este despărțită prin strîmtoarea Bab-el-Mandeb de Peninsula Arabică.*

[40] *Raționalismul lui Diodor îl face să arate că „nevoia" — și nu Prometeu sau Thot — este aceea care a învățat pe oameni diferitele perfecționări tehnice.*

[41] *Adică zeul mării le dă hrană în loc să le dea zeița grînelor.*

[42] *O mină avea 436,6 gr.*

[43] *Conform doctrinei.*

[44] *Ptolemeu Evergetul (246—221 î.e.n.).*

[45] *Cei răsăriteni (Vezi II, 22).*

[46] *Aceeași poveste apare și la Strabon 15, 2, 11—13.*

[47] *Același raționalism al lui Diodor respinge credința în zeii care ar face revelații oamenilor, sau în eroi binefăcători, care ar descoperi oamenilor diferitele mijloace tehnice.*

[48] *Vezi Strabon 16, 4, 14.*

[49] *Este vorba despre eleați, care susțineau că universul n-are nici început și nici sfîrșit, el existînd din totdeauna.*

[50] *„Mîncători de broaște țestoase".*

[51] *Fără îndoială neamurile care se hrănesc cu cetacei vor mînca și pești, scoici sau crabi, astfel că în realitate distincțiile acestea, între popoare care nu ar mînca decît un singur fel de hrană, nu pot fi exacte.*

[52] *Probabil că autorul se gîndește la satrapia cu același nume, care cuprindea coasta de nord a golfului Persic, întinzîndu-se probabil și pe coasta de vest a golfului, pînă în Arabia.*

[53] *Marea Roșie.*

[54] *„Mîncători de rădăcini".*

[55] *Adică a lui Sirius, în mijlocul verii.*

[56] *„Mîncătorii de lemn".*

[57] *„Mîncătorii de grăunțe".*

[58] *Nap.*

[59] *„Vînători".*

[60] *„Vînătorii de elefanți".*

61 *Povestea aceasta se bazează pe ideea greşită, dar foarte răspîndită în antichitate şi în evul mediu, că picioarele elefanţilor n-au încheieturi, fiind formate dintr-un singur os continuu; ea porneşte şi de la faptul că elefanţii îşi freacă spinarea de trunchiul unui copac şi adesea dorm chiar în poziţia aceasta.*

62 *Adică „cu nasul cîrn".*

63 *„Mîncătorii de struţi"; Bekker propune „struţi-cămile"; vezi nota următoare.*

64 *Adică „struţ-cămilă", deci „pasărea care seamănă cu o cămilă"; vezi II, 50.*

65 *„Mîncătorii de lăcuste".*

66 *Vezi aceeaşi poveste, tratată mai scurt, la Strabon, 16, 4, 12.*

67 *Vezi Strabon (16, 5, 12), Aelianus (17, 40) şi Pliniu cel Bătrîn (VIII, 29).*

68 *O populaţie ilirică; vezi Iustin XV, 2.*

69 *„Mulgători de căţele".*

70 *Acelaşi lucru îl spune şi Strabon; Agatharchides însă şi Aelianus adaugă că populaţia aceasta bea lapte de căţea cînd n-au carne.*

71 *Mare parte din cele spuse aici se găsesc şi la Strabon 16, 4, 17.*

72 *Adică „mutilaţi" (la organele sexuale).*

73 *La intrarea în Marea Roşie.*

74 *Sciţia şi ţara troglodiţilor.*

75 *Actuala Mare de Azov.*

76 *Un soi de pavian mare.*

77 *„Capete de cîini"; e vorba de pavieni cu capete de cîini.*

78 *Evident că acest animal nu există, dar Diodor trebuie neapărat să satisfacă gustul de extraordinar şi de lucruri minunate al cititorilor săi, care căutau în descrierea ţărilor fapte nemaiauzite, şi care prin tradiţia şi prin lectura altor opere erau obişnuiţi să afle asemenea informaţii în cărţile despre ţările exotice.*

79 *Probabil un soi de hiene.*

80 *Acesta avea 44,4 cm.*

81 *Ptolemeu Filadelful (285—246 î.e.n.) nu era interesat numai în cunoaşterea şi strîngerea de animale sălbatice, dar şi în introducerea de noi animale domestice în Egipt.*

82 *Elefantul din Africa n-a putut fi domesticit şi deci n-a putut fi folosit în trecut la război şi nici în zilele noastre la transporturi. Totuşi se pare că sub Ptolemei s-ar fi reuşit domesticirea elefanţilor, deşi pe de altă parte ştim sigur că elefanţii din armatele lor erau asiatici.*

83 *Probabil Golful Persic şi împrejurimile.*

84 *Probabil cu înţelesul de „marele ocean".*

85 *Marea Roşie.*

86 *Atît portul, cît şi munţii sînt dealtfel necunoscuţi.*

87 *Adică cel apusean sau egiptean.*

88 *Adică bibilici.*

89 *Adică „murdar".*

90 *„Şerpi".*

91 *Aceasta avea 1,85 m.*

92 *În cap. 18 nu este însă vorba nici despre port şi nici despre promontoriu.*

93 *Aceasta arată că locul se găseşte la sud de tropicul cancerului.*

94 *Este actualul oraş Ras-Mehamed, din sudul peninsulei Sinai. Vezi Strabon 16, 4, 18.*

95 *Curmale.*

96 *Populaţia din oaza Hofhuf şi din insulele Bahrein a format un stat, a cărei forţă economică se baza pe comerţul terestru şi maritim cu India.*

97 *Populaţia din sudul Arabiei antice care a format un regat de la mijlocul sec. VI î.e.n. şi pînă la 125 î.e.n. Ei au desfăşurat un comerţ activ şi după dispariţia statului lor.*

98 *Trib arab care, după evenimentele descrise de autor pe coasta Mării Roșii, a ajuns să locuiască pe coasta de apus a Arabiei Fericite.*

99 *Populația din nord-vestul Arabiei, în vecinătatea nabateilor. Au fost apoi în dependența imperiului roman și au dispărut în cursul sec. VII e.n., probabil în urma unei erupții vulcanice catastrofale.*

100 *Acesta avea 29,60 m.*

101 *Această descriere se găsea probabil în cartea XXXII, care s-a pierdut însă între timp (vezi introducerea).*

102 *Textul este corupt în locul acesta.*

103 *„Care n-are nevoie de foc".*

104 *Agatharchides dimpotrivă spune că schimbul se face contra două părți fier sau trei părți de aramă.*

105 *Strabon (16, 4, 19) spune că aceasta se făcea pentru combaterea somnolenței de pe urma mirosurilor.*

106 *Este vorba despre regiunea din sud-vestul peninsulei, pe care romanii o numeau „Arabia Felix". Capitala lor era Mariaba, ale cărei ruine există și astăzi. Locuitorii ei făceau comerț intens, aducînd produsele Indiei la Tir, în Egipt și în Mesopotamia și exportînd produsele lor proprii ca aur, pietre prețioase, tămîie, mirt, balsam. Alături de fenicieni au fost poporul cel mai activ din punct de vedere comercial din Asia apuseană. Erau conduși de un fel de preoți-regi. Statul lor este cunoscut din sec. VIII î.e.n. Mai tîrziu, în perioada sa de expansiune, a ajuns să colonizeze Etiopia (Abisinia). Economia bazată pe comerțul de mirodenii și pe agricultura irigată se prăbușește la sfîrșitul antichității, cînd regatul a ajuns să fie disputat între Persia Sassanizilor și Abisinia creștină.*

107 *Corespunde aproximativ lunii noiembrie.*

108 *Corespunde aproximativ lunii decembrie.*

109 *Afirmație falsă : în realitate se poate vedea de la orele 18,40.*

110 *Lucrul acesta se datorește fenomenelor optice care au loc de obicei în amurg. Acestea depind de condițiile atmosferice (claritate, densitatea atmosferei, latitudinea locului de observație, anotimpul etc.).*

111 *Este vorba despre Sirta Mare.*

112 *Sînt vipere.*

113 *Este vorba despre fenomenul numit „Fata Morgana", care se datorește reflecției luminii în deșerturi. Se pare că acest fenomen a jucat un rol însemnat în credințele religioase ale multor populații.*

114 *Este rîul Terma din Asia Mică.*

115 *Triburile hamite ale libienilor au cunoscut mult timp regimul matriarhatului. Astăzi încă la targhi sau tuaregi mai există o serie de instituții, care reprezintă rămășițe ale matriarhatului. Tuaregii locuiesc în regiunea care corespunde vechii Libii (nu celei de azi), în masivul Haggar din Sahara și vorbesc o limbă hamită. La fel și la alte popoare hamitice matriarhatul lăsase urme însemnate și în primul rînd la vechii egipteni. Datorită existenței matriarhatului, la triburile libiene, s-au născut probabil tradițiile despre Amazoanele din Libia.*

116 *Este vorba despre Dionisius, supranumit Scytobrachion, care a trăit la mijlocul secolului II înaintea erei noastre și a scris un roman mitologic. Din acesta a extras Diodor următoarele pasaje : Amazoanele și Atlantida (cap. 56, 60, 61), nașterea lui Dionysos în Libia (cap. 66 ; IV, 73) și povestea Argonauților (XV, 40—55). În povestea redată aici se pot urmări bine sincretismul și raționalizarea vechilor mituri grecești.*

117 *Fiul lui Zeus și a lui Danae a fost pusă să lupte contra Medusei — singura muritoare dintre Gorgone — al cărei cap l-a predat zeiței Atena. Aceasta l-a purtat apoi pe platoșa ei.*

118 *Antraxul era de culoarea roşu-închis ca rubinul, iar smaragdul era orice piatră verde.*

119 *Adică „peninsulă".*

120 *Vezi cap. 56.*

121 *Vezi IV, 18. Este vorba despre strîmtoarea Gibraltar, care purta numele popular de „coloanele lui Heracle", pe cînd cel cult provenea de la vechiul oraş fenician Gades (Cadizul spaniol)* — fretum Gaditanum.

122 *Fiu al lui Osiris şi Isis; era considerat ultimul suveran din aşa-zisa „dinastie divină" a regilor Egiptului, care ar fi domnit peste Egiptul de Jos, iar după alte tradiţii chiar peste tot Egiptul. Vezi I, 25.*

123 *Este oraşul Myrina din Siria. Şi în cele ce urmează sînt rezumate legende mitologice despre oraşe din Asia Mică.*

124 *Adică Cibele.*

125 *Aceştia s-au instalat aici împreună cu misterele cultului „marilor zei" (kabiri). Apoi insula a fost ocupată de greci din ramura eolică.*

126 *Vezi şi Platon,* Tim. *(20a).*

127 Iliada *(XIV, 200—1).*

128 *„Cerul".*

129 *„Pămîntul". Avem aici redarea mitologică a celei mai vechi cosmogonii greceşti — dealtfel cu influenţe orientale care exprimă motivul răspîndit al separării cerului de pămînt. Diodor l-a umanizat pe Uranos conform interpretării sale raţionaliste.*

130 *Nu trebuie confundaţi cu personajul lui Hesiod — prima femeie — care aduce toate relele pe capul omenirii.*

131 *Respectiv soarele şi luna.*

132 *Rîu mitic care a fost identificat cu Ronul, Rinul sau Padul.*

133 *Este vorba despre mama zeilor, Cibele. Versiunea a doua este cea „normală". Prima după care — vezi mai sus — ea ar fi fost sora Titanilor, reprezintă o variantă aberantă.*

134 *Cu o singură ţeavă.*

135 *Adică „tatăl". La frigieni Attis — Papas deţinea locul de zeu suprem.*

136 *Este un popor imaginar pe care cei vechi şi l-au închipuit că locuia dincolo de „vîntul de nord" (Boreu), într-o ţară fericită, caldă, petrecînd o viaţă de 1 000 de ani în cîntece şi dansuri. Poporul acesta trecea drept foarte evlavios şi iubit de zei. Legenda lor este strîns legată de ciclul apolinic. Vezi II, 47.*

137 *Rege legendar al Frigiei care, după o legendă, prefăcea în aur tot pe ce punea mîna, pînă cînd la îndemnul zeului Dionysos care s-a îndrăgostit de el, şi-a spălat mîinile în rîul Pactol, care de atunci conţine aur.*

138 *Ea reprezintă forma cea mai cunoscută a unei zeităţi chtonice preistorice din Anatolia. În panteonul elenic ea a intrat sub această ipostază, dar există şi forme de import înrudite, ca formele microsiatice ale lui Artemis, ca Afrodita, mama lui Eneas, sau Rheea din Creta.*

139 *Fraza trebuie legată şi de cele spuse la IV, 27. De aceea Atlas era privit ca întemeietorul astronomiei.*

140 *Hesperus.*

141 *Vezi V, 64.*

142 *Este o altă formă pentru Zeus, identică cu infinitivul verbului „a trăi", care însă provine de la altă rădăcină decît Zeus-Dios. Raţionamentul lui Diodor se bazează pe o „etimologie populară".*

143 *Vezi I, 23.*

144 *Adică „născut de două ori".*

145 *Adică de Titani.*

146 *Vezi IV, 24.*
147 *Este vorba despre așa-zișii „mitografi" din epoca elenistică, în opoziție cu cei propriu-ziși din sec. VI—V î.e.n.*
148 *În greacă „teascul de strivit struguri" se numea lenòs.*
149 *Vezi I, 19.*
150 *Vezi altă versiune despre Semele la I, 23.*
151 *Vezi IV, 2.*
152 *Erau împletite cu iederă, frunze de viță și aveau un con de pin la vîrf.*
153 *Originar din Colophon (cam 400—348 î.e.n.) a fost un precursor al poeziei elenistice prin erudiție savantă.*
154 *Localitate din Atica, situată la granița cu Beoția.*
155 *Este vorba despre imnurile homerice, I, 1—9.*
156 *Sînt locuitorii orășelului Draconon sau Drepanon, de pe insula Icaros din grupul Sporadelor, în fața coastelor microasiatice.*
157 *Rîul cel mai mare din Peloponez, care curge pe lîngă Olimpia.*
158 *Adică Nilul.*
159 *Vezi nota 116.*
160 *În legătură cu acest erou au circulat diferite legende, el fiind socotit cînd fiul lui Apolo, cînd al lui Hermes, sau al lui Oiagros, tatăl lui Orfeu, dar în toate versiunile Linos trece drept un cîntăreț celebru.*
161 *Alfabetul grec își are originea în cel fenician, chiar denumirea literelor fiind semită;* alfa *corespunde lui* alef *(„viță"),* beta *lui* beth *(„casă"),* gama *lui* ghimel *(„spate de cămilă"),* delta *lui* daleth *(„canat de ușă"). Și ordinea literelor din greacă este la fel cu cea din aramaica vorbită de fenicieni, ca și forma literelor.*
162 *E greu de spus ce se înțelege prin litere pelasgice. Se știe că au existat foarte multe variante ale alfabetului grecesc. Pe de altă parte scrierea silabică cipriotă provine dintr-o scriere mai complicată, scrierea lineară B cretană, descifrată în parte abia de curînd. Aceasta din urmă a fost folosită cam prin secolul al XV-lea î.e.n., de cînd datează cele mai vechi însemnări scrise în limba greacă cea mai veche, mai exact în cea ahelană. Textele acestea provin din Creta și din Peloponez de la Micene. Scrierea liniară B din Creta este o scriere silabică cuprinzînd 137 semne. Pelasgii fiind egeo-cretani, în principiu „litere pelasgice" ar putea să însemne litera și scrierea egeo-cretană, deci liniarul B.*
163 Iliada *(II, 594—5 și 499—600).*
164 *Vezi IV, 25.*
165 *Este zeul din Teba, al egiptenilor, identificat mai tîrziu cu Ra, zeul soarelui, și care sub numele de Amon-Ra în Imperiul Nou (de la 1580 î.e.n.) a ajuns zeitatea supremă a egiptenilor. Vezi și cartea I.*
166 *Strabon (12, 8, 18—9) socoate drept cauză a numelui desele cutremure din acea regiune.*
167 *În geografia antică numele acesta îl purtau atît o ramură a munților din Caucaz, cît și munții care se întindeau între Epir și Iliria.*
168 *Vezi V, 70.*
169 *Adică „obligați printr-o înțelegere, incluși într-un tratat".*
170 *Silen era numele generic pentru satirii care îmbătrîniseră.*
171 *Marele oracol al lui Ammon.*
172 *Vezi I, 20.*
173 *Adică Mediterana.*
174 *Trecea drept zeul rîului cu același nume din Argolida (Panița de azi), și strămoșul principiilor din Argos.*
175 *Vezi V, 64.*
176 *Cronografii elenistici au fixat războiul Troiei în jurul anului 1200 î.e.n., pe baza generațiilor ce s-au succedat de atunci.*

Cartea a patra

Cele ce sînt cuprinse în cartea a patra a lui Diodor

• *O introducere privitoare la cele ce povestesc elenii despre timpurile străvechi, în care au trăit cei mai străluciți eroi, zișI semizei, și acei oameni care au săvîrșit, îndeobște, lucruri vrednice de luat în seamă, în timpul războiului (cap. I)* • *Despre Dionysos, Priap, Hermaphroditos și despre Muze (cap. II–VII)* • *Despre Heracles și despre cele douăsprezece munci ale sale, cum și despre alte lucruri înfăptuite de el pînă a fost înălțat în rîndul zeilor (cap. VIII–XXXIX* • *Despre Argonauți, Medeea și fiicele lui Pelias (cap. XL–LVI)* • *Despre urmașii lui Heracles (cap. LVII–LVIII)* • *Despre Teseu și muncile lui (cap. LIX–LXIII)* • *Despre cei șapte împotriva Thebei (cap. LXIV–LXV)* • *Despre Epigoni, adică urmașii celor șapte căpetenii care au asediat Theba (cap. LXVI–LXVII)* • *Despre Neleu și despre urmașii lui (cap. LXVIII)* • *Despre Lapiți și despre Centauri (cap. LXIX–LXX)* • *Despre Asclepios și urmașii acestuia (cap. LXXI)* • *Despre fiicele lui Asopos și despre fiii lui Eac (cap. LXXII)* • *Despre Pelops, Tantal, Oinomaos și Niobe (cap. LXXIII–LXXIV)* • *Despre Dardanos și despre urmașii lui, pînă în vremurile lui Priam (cap. LXXV)* • *Despre Dedal și Minotaur și despre expediția făcută de Minos în Sicilia, împotriva regelui Cocalos (cap. LXXVI–LXXX)* • *Despre Aristaios, Dardanos, Daînis, Eryx și Orion (cap. LXXXI–LXXXV).*

I. Știm foarte bine că scriitorii care întocmesc — adunînd de la unii și de la alții — lucrări privind vechile legende au multe scăderi în descrierile lor. Căci, mai întîi, este foarte greu să cercetezi și să înfățișezi întîmplări din vremurile foarte îndepărtate. Pe de altă parte, cititorii se uită cu dispreț la scrierile istorice care nu pot înșirui faptele pe temeiul unei cronologii neîndoielnice. Mai mult decît atît: istorisirea se face nespus de anevoioasă din pricina prea multilor și prea diferiților eroi, semizei și oameni vestiți, a căror genealogie trebuie stabilită. Dar cea mai mare greutate de care se lovesc istoricii, uimind cel mai mult, e — pare-se — faptul că oamenii ce descriu isprăvi din vremurile vechi și alcătuiesc lucrări de mitologie nu se înțeleg cîtuși de puțin între ei. 2. Și iată, așadar, de ce istoricii de vază — printre cei mai noi — n-au vrut să se ocupe de povestirea vechilor mituri, avînd în vedere greutățile pe care le întîmpină. De aceea au încercat să descrie întîmplări din vremuri mai noi. 3. Ephoros din Cyme, ucenicul lui Isocrate, s-a încumetat să scrie o istorie universală [1], unde însă trecea peste legendele străvechi. Lucrarea și-a început-o cu întoarcerea Heraclizilor [2]. La fel au procedat și Calistene și Teopomp, contemporanii [3] lui Ephoros; și ei s-au ferit să povestească legendele din vremurile de demult. 4. Noi însă, fiind încredințați că lucrurile stau cu totul altfel și luînd asupra noastră truda de a duce la bun sfîrșit lucrarea, ne-am dat toată silința de-a arăta chiar și isprăvile din timpurile cele mai îndepărtate. Într-adevăr, eroii, semizeii și alți viteji — mulți la număr —, oameni destoinici, au săvîrșit multe și mărețe fapte. Și iată pentru ce urmașii, după ce s-au împărtășit și ei din binefacerile aduse obștii, i-au preamărit pe unii prin jertfe vrednice de zei, iar pe alții cu sacrificii pe măsura eroilor și i-au slăvit pe toți — prin glasul istoriei — cu laudele ce li se cuveneau și care aveau să dăinuiască pe vecie. 5. În cele trei cărți pe care le-am alcătuit pînă acum, am înfățișat cititorilor tradițiile mitologice ale altor neamuri și am descris și condițiile geografice din țările acelor popoare, arătînd ce sălbăticiuni și ce alte viețuitoare trăiesc acolo. Într-un cuvînt, am descris tot ceea ce putea fi vrednic de aducere aminte și toate lucrurile de necrezut. În această a patra carte a noastră, vom depăna mai departe firul legendelor elene cu privire la vremurile străvechi, înfățișînd miturile celor mai de vază eroi și semizei și ale tuturor vitejilor care au săvîrșit, în războaie, lucruri vrednice de pomenire și, deopotrivă, înfăptuirile celor ce, în vreme de pace, au dat legi ori au făcut descoperiri folositoare omenirii. 6. Vom începe cu Dionysos; și o facem îndemnați atît de obîrșia sa străveche, cît și pentru a înfățișa binele săvîrșit de el neamului omenesc. În cărțile de pînă acum, am arătat cum unii dintre barbari susțin că zeul s-ar fi născut la ei. Într-adevăr, egiptenii pretind că Osiris [4] este Dionysos al elenilor. 7. În povestirile lor mitologice, ei

afirmă că ar fi cutreierat întreg pămîntul, că ar fi descoperit vinul și i-ar fi învățat pe oameni să cultive vița de vie. Datorită acestei binefaceri, i-a fost hărăzită nemurirea pe care nimeni n-o tăgăduiește. Dar și inzii[5] spun foarte lămurit că zeul s-a născut la ei și că, după ce prin istețimea lui a descoperit cultivarea viței de vie, i-a învățat pe toți oamenii folosirea vinului. Fiindcă despre toate acestea noi am mai vorbit cu de-amănuntul, vom înfățișa acum care sînt părerile elenilor cu privire la zeul Dionysos.

II. Spun elenii că fiul lui Agenor[6], Cadmos, a fost trimis de către regele Feniciei s-o caute pe Europa; și i s-a poruncit ca, de nu o va readuce pe fecioară, nici să nu mai pună piciorul pe pămîntul Feniciei. Cadmos, după ce a străbătut multe meleaguri, — neputînd-o găsi — și-a pierdut orice nădejde de a se mai întoarce acasă. Ajungînd în Beoția, el a întemeiat[7] Theba, spre a urma un oracol. Și s-a statornicit acolo, luînd-o de nevastă pe Harmonia, fiica Afroditei[8]; ea i-a născut patru fiice — Semele, Ino, Autonoe, Agaue — și un fiu, pe Polydoros. *2.* Cu Semele, Zeus — ademenit de frumusețea ei — avu legături de dragoste. Dar, cum Zeus nu se ducea s-o vadă decît în taină, ea s-a simțit disprețuită și, de aceea, i-a cerut cu stăruință să vină în patul ei în același fel cum se înfățișa cînd vroia să aibă legături trupești cu Hera. *3.* Și, dîndu-i ascultare, Zeus s-a dus s-o vadă așa cum se cuvine să sosească un zeu. Veni cu trăsnete și cu fulgere; și, cînd o îmbrățișă, s-a dat pe față cine este cu adevărat. Dar Semele nu putu îndura strălucirea și măreția lui și — fiind însărcinată — născu pruncul înainte de vreme; iar ea a murit mistuită de flăcări. Zeus a luat copilașul și l-a încredințat lui Hermes, poruncindu-i să-l ducă într-o peșteră, la Nysa, — peșteră situată între Fenicia și Nil — și să-l dea în grija nimfelor, ca să-l hrănească și să-l crească după cum se cuvine. *4.* Și iată, prin urmare, de ce lui Dionysos i s-a dat — fiind crescut la Nysa — numele format din acela al lui Zeus și al Nysei[9]. Așa ne-o spune și Homer, care în imnurile sale glăsuiește astfel[10]: „Se află un munte foarte înalt, Nysa, acoperit cu păduri, departe de Fenicia și în apropierea undelor fluviului Aigyptos". *5.* Mai spune legenda că, după ce a fost crescut de nimfe, Dionysos a descoperit vinul și i-a învățat pe oameni să cultive vița de vie. Apoi străbătînd întreaga lume, răspîndi în multe ținuturi civilizația și, de aceea, toți oamenii l-au învrednicit de cele mai mari onoruri. Dionysos a mai născocit și o băutură pregătită din orz și cărei unii îi spun „zythos" — băutură a cărei mireasmă nu este cu mult mai prejos decît mireasma vinului. Zeul i-a învățat pe acei oameni ale căror pămînturi nu sînt prielnice culturii viței de vie cum s-o pregătească. *6.* Dionysos ducea cu sine o oaste alcătuită nu numai din bărbați, dar

şi din femei ; şi, cu ajutorul oştirii, el îi pedepsea pe muritorii răi şi necucernici. Ca să-şi dovedească recunoştinţa faţă de patria sa, a desrobit toate cetăţile din Beoţia şi a clădit un oraş cu numele de Eleutherai [11], nume care vrea să arate „neatîrnarea" acestei cetăţi.

III. După o expediţie în India, Dionysos se întoarse în Beoţia într-al treilea an, încărcat de bogate şi nenumărate prăzi. Urcat pe un elefant indian, a fost întîiul în lume care şi-a celebrat triumful. *2.* Amintindu-şi de această expediţie, beoţienii şi ceilalţi eleni au statornicit jertfele trienale, întru slăvirea lui Dionysos. Ei cred că, atunci, se înfăţişează zeul oamenilor. *3.* În multe cetăţi greceşti, din trei în trei ani femeile se strîng în grupuri spre a înălţa jertfe lui Dionysos şi a se lăsa pradă nebuniei bahice. Datina cere ca fecioarele să poarte tirsuri [12] şi să fie cuprinse — la adunările lor — de o puternică înflăcărare, strigînd „Euai !" şi slăvindu-l astfel pe zeu. Femeile, alcătuite în grupuri, îi aduc jertfe, prăznuindu-i misteriile şi — ca să vorbim mai pe scurt — presupunînd în imnurile lor prezenţa zeului. Ele imită, astfel, pe menade [13], femeile despre care se povesteşte că l-au însoţit odinioară pe Dionysos. *4.* În expediţia sa, zeul pedepsise pe mulţi care — pe tot întinsul pămîntului — erau socotiţi drept oameni necucernici ; iar între aceştia cei mai vestiţi au fost Pentheus [14] şi Licurg [15]. Şi, fiindcă descoperirea vinului şi dăruirea lui este o mare binefacere pentru oameni, atît prin plăcerea pe care o prilejuieşte această băutură cît şi prin faptul că cei ce beau vin ajung mai zdraveni la trup, ni se spune că ar fi un obicei ca, la ospeţe, cînd se dă celor de faţă vin neamestecat, să se închine cu vorbele : „Zeităţii celei Bune". Iar cînd, după ospăţ, se slujeşte vin amestecat cu apă este invocat numele lui „Zeus Salvatorul". Într-adevăr, vinul cel fără amestec îl duce pe omul care l-a băut într-o stare vecină cu nebunia, pe cînd, amestecat cu ploaia lui Zeus, îşi pierde din tărie, dar plăcerea de-a bea rămîne aceeaşi, şi relele urmări ale băuturii — ca sminteala sau moleşeala — dispar. *5.* Ca să vorbim îndeobşte, Mitologia ne spune că zeii care au primit cinstirile cele mai mari din partea oamenilor sînt acei care i-au întrecut pe ceilalţi prin însemnatele binefaceri aduse omenirii, mulţumită descoperirilor făcute de ei ; iar aceste zeităţi sînt Dionysos şi Demeter. Cel dintîi este născocitorul băuturii celei mai desfătătoare, iar Demeter dărui neamului omenesc hrana cea mai bună.

IV. Unii povestitori de mituri mai spun că ar mai fi existat şi un alt Dionysos, care ar fi vieţuit cu multă vreme înaintea aceluia de care am vorbit. Părinţii lui ar fi fost Zeus şi Persefona. Unii îl numesc Sabazios [16]. Naşterea lui este slăvită şi i se aduc jertfe, primind cinstirile vrednice de o zeitate ; dar numai în timpul nopţii şi în mare taină, deoarece adunările care au loc atunci atrag asupra celor care iau parte

la ele ruşinea şi înjosirea. 2. Se povesteşte despre acest Dionysos că s-ar fi deosebit mult prin agerimea minţii lui. Pentru întîiaşi dată, el ar fi înjugat boii la plug, ca să însămînţeze pămîntul. Şi iată, deci, pentru ce el este înfăţişat purtînd coarne. Tradiţia mitologică ne spune că Dionysos, fiul Semelei, s-ar fi născut într-o vreme mai apropiată de a noastră. Avea un trup moleşit — aidoma unei femei — şi înfăţişarea lui era aceea a unui om cît se poate de firav ; dar îi întrecea cu mult pe toţi în frumuseţe. Era foarte înclinat spre desfătările Afroditei. În expediţiile întreprinse de el punea să-l însoţească numeroase femei, înarmate cu lănci închipuite în felul unor tirsuri. 3. Se povesteşte că, prin colindările sale, îl mai însoţeau şi Muzele, fecioare ce avuseseră parte de o învăţătură cu totul deosebită. Iar acestea l-ar fi desfătat pe zeu prin cîntecele şi dansurile lor, cum şi prin celelalte minunate însuşiri, pe care le dobîndiseră mulţumită învăţăturii. Ne mai spune Mitologia că Dionysos, de care vorbim acum, avea un însoţitor, în expediţiile sale, pe învăţătorul său, pe Silen, care îl crescuse şi-l ajutase să ajungă la desăvîrşirea şi la faima de care a avut parte. 4. În lupte, Dionysos era acoperit şi împodobit cu arme care prindeau bine la război şi cu piei de leopard. În vreme de pace însă, cînd aveau loc marile solemnităţi publice şi serbări, se înveşmînta în ţesături cu fel şi chip de culori strălucitoare, potrivite cu o fiinţă ce urmăreşte desfătările şi viaţa molatică, iar fruntea îi era încinsă cu o panglică, pentru a-l feri de durerile de cap ce-l cuprind pe om cînd bea vin prea mult ; şi, de aceea, Dionysos a primit denumirea de „purtător de mitră". Se mai spune că această panglică stă la obîrşia diademei regeşti. 5. Dionysos s-a mai numit şi „Dimetor" [17], fiindcă cei doi zei purtînd acest nume s-au născut din acelaşi tată, dar fiecare a fost fiul unei alte mame. Dionysos cel mai nou a moştenit isprăvile celui dinaintea lui. Şi, astfel, se face că oamenii care au trăit după aceea — necunoscînd care este adevărul şi înşelaţi de asemănarea numelor — şi-au închipuit că n-a fost decît un singur Dionysos. 6. I se atribuie lui Dionysos şi un „narthex" [18], pentru motivele pe care le vom înfăţişa. La început, cînd vinul a fost descoperit, Dionysos nu se gîndise să-l amestece cu apă şi vinul se bea curat. Dar prietenii care se strîngeau laolaltă ca să benchetuiască — de îndată ce înghiţeau mai mult vin fără apă — ajungeau aproape să-şi piardă minţile şi, folosindu-se de ciomege, se loveau unii pe alţii. 7. Şi, astfel, unii cădeau răniţi, iar alţii îşi pierdeau chiar viaţa, din pricina loviturilor de moarte. Ca să înlăture supărătoarele urmări ale beţiei, Dionysos n-a voit să ia hotărîrea de a-i opri pe oameni să bea vin neamestecat, fiindcă această băutură prilejuia o prea mare plăcere ; în schimb, le-a poruncit muritorilor să vină la ospeţe cu un „narthex" şi nu cu ciomege.

V. Oamenii i-au dat lui Dionysos mai multe epitete — aşa ni se povesteşte — pentru a trezi amintirea feluritelor întîmplări în legătură cu zeul. L-au numit „Baccheios", gîndindu-se la Bacantele care-l însoţeau; „Lenaios", amintind astfel împrejurarea cînd zdrobise cu picioarele strugurii în teasc [19]; „Bromios", din pricina zgomotului [20] care s-a putut auzi la naşterea zeului. I-au mai spus şi „cel născut în foc". *2.* Şi l-au numit şi „Triambos" — fiindcă cel dintîi, dintre cîţi ne-au fost amintiţi vreodată, celebrase un triumf [21], după ce se întorsese în ţara sa de baştină, încărcat de numeroase prăzi, în urma expediţiei în India. Tot în acest fel, i s-au mai dat şi alte epitete, care ar forma o poveste mult prea lungă, dacă le-am înşirui pe toate. Dealtfel, lucrul acesta nici nu se potriveşte cu opera istorică pe care ne-am pus în gînd s-o scriem. Dionysos este reprezentat avînd două înfăţişări, deoarece au fost doi zei cu acelaşi nume. Cel vechi purta o barbă lungă, căci în vechime toţi oamenii lăsau să le crească barba. Cel mai tînăr era frumos şi dedat plăcerilor — aşa cum am spus-o mai sus. *3.* Unii susţin că zeului i se dă numele „cel cu două înfăţişări" fiindcă oamenii beţi au două feluri diferite de a se arăta la beţie: unii sînt veseli, iar alţii sînt mahmuri. Dionysos mai ducea cu sine — zice-se — şi pe satiri, care-l desfătau şi-i prilejuiau o mare bucurie, prin dansurile lor şi prin cîntecele de „ţapi" [22]. *4.* Îndeobşte, Muzele îi erau de folos prin aceea că îl bucurau prin creşterea lor aleasă. Iar satirii îl ajutau şi ei să ducă o viaţă fericită şi plină de veselie, prin destoinicia lor. Se spune că Dionysos a descoperit întrecerile „thymelice" [23] şi a pus să se clădească locuri de unde spectatorii puteau să privească reprezentaţiile scenice şi să asculte concerte. Mai mult decît atît: i-a scutit de orice contribuţii silite pe toţi acei care luaseră parte la expediţiile sale, îndeletnicindu-se atunci cu arta muzicii. Şi iată, deci, pentru ce — de atunci — s-au întemeiat de către oamenii care au trăit mai tîrziu grupări muzicale, alcătuite de artiştii [24] lui Dionysos ce se îndeletniceau cu arta muzicii şi erau astfel scutiţi de orice dări. Cele cîte le-am spus pînă acum despre Dionysos şi despre legendele în legătură cu el socotim că sînt suficiente, întrucît avem în vedere în lucrarea noastră păstrarea proporţiilor.

VI. Vom vorbi acum despre Priap şi despre ceea ce ne spune Mitologia cu pricire la el, încredinţaţi fiind că legenda lui Priap este în strînsă legătură cu povestirile care-l privesc pe Dionysos. Cei vechi istorisesc că Priap ar fi fost fiul lui Dionysos şi al Afroditei. Şi aduc dovezi convingătoare că aceasta i-ar fi obîrşia. Într-adevăr, oamenii care s-au îmbătat simt o pornire firească de a se deda plăcerilor Afroditei. Ba unii chiar spun că oamenii din vechime, cînd voiau — în miturile lor — să amintească de părţile ruşinoase ale bărbatului, le spuneau acestora

Priap. 2. Sînt şi oameni care susţin că mădularul bărbătesc, care este originea şi cauza naşterii oamenilor şi a necurmatei dăinuiri a neamului omenesc, s-a putut bucura de o cinstire veşnică. 3. Iar mitologii egipteni care au vorbit despre Priap ne povestesc cum că, în vremurile străvechi, Titanii — uneltind împotriva lui Osiris şi luîndu-i viaţa — i-au împărţit trupul în mai multe părţi egale şi le-au scos pe furiş din palat; numai părţile sale ruşinoase ei le-au azvîrlit în fluviu, deoarece nimeni n-a vrut să le ia cu sine [25]. Isis însă, căutînd să-i descopere pe ucigaşii bărbatului ei şi ducîndu-i pe Titani la pieire, după ce a izbutit să strîngă celelalte rămăşiţe ale trupului şi a plăsmuit, cu ajutorul lor, o formă omenească, a încredinţat preoţilor grija de a le înmormînta, poruncindu-le să fie cinstit Osiris ca un zeu. Dar, cum nu putea să descopere unde se aflau părţile lui ruşinoase, Isis mai porunci preoţilor să le dea şi acestora cinstirile zeieşti şi să aşeze într-un templu reprezentarea membrului viril în stare de erecţie [26]. Iată, deci, cele ce spun egiptenii din vechime cu privire la Priap şi la slăvirea lui. 4. Zeului unii îi spun Ithyphallos, iar alţii Tychon. I se aduc jertfe nu numai în templele din cetăţi, dar şi la ţară — unde Priap este închipuit ca păzitor al viilor şi al grădinilor. Acei care, călcînd opreliştele de pe acolo, strică bunurile oamenilor de la ţară, sînt pedepsiţi — susţin aceştia — de către Priap. Şi se poate spune că zeul se bucură de cinstire nu numai în iniţierile dionisiace, dar aproape în toate celelalte misterii, fiind prăznuit prin rîsete şi glume, cu prilejul jertfelor. 5. Obîrşia lui Hermaphroditos — odraslă a lui Hermes şi a Afroditei — este asemănătoare cu aceea a lui Priap. Zeul şi-a dobîndit numele din contopirea numelor acelora care i-au dat viaţă. Cîţiva doresc ca Hermaphroditos, zeitate, să se fi arătat oamenilor din cînd în cînd, la anumite răstimpuri. Trupul său este un amestec de bărbat şi de femeie. Într-adevăr, are frumuseţea şi mlădierea femeii, dar se bucură şi de însuşiri bărbăteşti, fiind pornit pe fapte. Sînt unii care susţin că atare creaturi — cu două sexe — sînt monstruozităţi ale naturii, care se ivesc foarte rar pe această lume. Ele au darul de a prevesti viitorul — uneori prorocind lucruri bune, alteori nenorociri. Dar despre acestea socotim că am vorbit îndeajuns.

VII. Cum despre Muze am amintit cînd am înfăţişat isprăvile lui Dionysos, acum s-ar cuveni să vorbim doar pe scurt despre ele. Cei mai mulţi povestitori de legende — şi îndeosebi acei care se bucură de cea mai mare faimă — ne spun că Muzele sînt fiicele lui Zeus şi ale Mnemosynei [27]. Dintre poeţi sînt însă unii — puţini la număr — care ne încredinţează că Muzele ar fi odraslele Cerului şi ale Pămîntului. Printre aceştia se află şi Alcman [28]. 2. De asemenea este o neînţelegere şi în privinţa numărului Muzelor. Unii poeţi spun că sînt trei la număr, pe

cîtă vreme alţii socot că ar exista nouă Muze. Numărul de nouă este cel care a biruit, fiindcă s-a întemeiat pe autoritatea oamenilor celor mai vestiţi, cum ar fi Homer, Hesiod şi alţii tot atît de însemnaţi. Într-adevăr, Homer [29] ne spune: „Toate cele nouă Muze cîntă, una după alta, cu frumosul lor glas", iar Hesiod [30] ne înfăţişează şi numele lor în versurile: „Cleio, Euterpe, Talia, Melpomene, Terpsihora, Erato, Polimnia, Urania şi Caliope, care dintre toate este cea mai aleasă". *3.* Fiecărei Muze oamenii îi atribuie o înclinaţie anumită pentru „artele liberale". Bunăoară: poetica, arta melodică, dansul pantomimei, dănţuitul — în horă şi însoţit de muzică —, rîvna pentru cercetarea stelelor şi celelalte îndeletniciri de acest fel. Cei mai mulţi mitografi le socot fecioare, deoarece — în urma deosebitelor însuşiri dobîndite prin educaţie — ele nu se pot întina. *4.* Li se spune Muze, de la cuvîntul „myein", care vrea să spună că-i iniţiază [31] pe muritori în acele frumoase şi atît de folositoare lucruri de care nu s-au putut bucura oamenii ce nu cunoşteau binefacerile învăţăturii. Fiecare nume de Muză — se spune — are un înţeles bine întemeiat. Cleio este numită astfel datorită faptului că laudele poeţilor aduc o mare slavă (*clèos*) celor ce sînt cîntaţi de ei; Euterpe, întrucît îi desfată (*tèrpein*) prin cîntecele sale pe acei cărora le împărtăşeşte binefacerile educaţiei; Talia, mulţumită împrejurării că cei înălţaţi în slavă prin laudele poemelor „înfloresc" (*thàllein*) răstimpuri foarte îndelungate. Melpomene poartă acest nume fiindcă arta melodică (*melodìa*) îşi desfată (*tèrpein*) ucenicii prin bucuriile dobîndite de educaţie. Erato [32] se numeşte aşa întrucît oamenii învăţaţi sînt doriţi şi vrednici de iubire; iar Polimnia, deoarece acei slăviţi prin poezie îşi dobîndesc o veşnică faimă şi ajung să aibă mare strălucire, mulţumită multelor sale laude (*pollè hýmnesis*). Urania îşi datoreşte numele faptului că acei care au fost educaţi de ea se înalţă cu sufletul pînă la ceruri (*uranòs*), prin renumele lor şi ajutaţi fiind de puterea gîndirii. În sfîrşit, Caliope îşi datorează numele frumosului său glas (*calè ops*), deoarece pe toţi îi întrece prin minunatul ei fel de-a se rosti, dobîndind laudele celor care o ascultă. Dar, fiindcă am vorbit îndeajuns despre aceste lucruri, să urmăm istorisirile noastre şi să vorbim despre isprăvile lui Heracles [33].

VIII. Ne dăm bine seama că povestirea miturilor străvechi — şi mai ales aceea a legendelor în legătură cu Heracles — prezintă greutăţi pentru acei care vor, la rîndul lor, să le povestească cititorilor. Cît priveşte măreţia faptelor săvîrşite de el, lumea se învoieşte — aşa ne-o spune tradiţia — că eroul s-a înălţat deasupra tuturor celor ce-au fost vreodată pomeniţi, dintru începutul începuturilor. Ar fi anevoios să povestim cum se cuvine fiecare din isprăvile sale şi să ducem cuvintele noastre pînă la măreţia trudelor eroului, ce i-au adus răsplată nemurirea.

2. Şi, cum nu se dă prea multă crezare miturilor — fiind vorba de întîmplări din vremuri foarte de demult şi destul de ciudate —, trebuie ori să lăsăm de-o parte cele mai însemnate isprăvi ale lui Heracles şi să umbrim, astfel, o parte din faima zeului, ori să ne vedem siliţi, de vom povesti toate cele săvîrşite de el, să înfăţişăm cititorilor o istorisire de necrezut. 3. Într-adevăr, unii cititori — avînd un fel neîntemeiat de-a judeca lucrurile — caută exactitatea acolo unde este vorba de legende străvechi, tot aşa cum o caută în faptele din zilele noastre. Iar tot ceea ce ei nu pot pricepe şi ceea ce-i pune pe gînduri, ei judecă după slăbiciunile omeneşti din vremea noastră şi pun la îndoială, în acest fel, puterea lui Heracles. Şi aşa se face că isprăvile lui — ce-au fost de-o neînchipuită măreţie — ajung să nu mai aibă crezare. 4. Ca să vorbim îndeobşte, atunci cînd avem de-a face cu povestiri mitologice, nu trebuie să căutăm cu tot dinadinsul adevărul, în înţelesul cel mai deplin al cuvîntului. Desigur, cînd luăm parte la un spectacol de teatru nu credem în existenţa centaurilor cu două naturi — alcătuiţi din două feluri de trupuri — şi nu credem nici că ar fi trăit Geryon [34], despre care se spune că a avut trei corpuri ; şi, cu toate acestea, ascultăm povestirile mitologice şi, prin bătăile noastre din palme, sporim cinstirea zeului. 5. Ar fi, fără doar şi poate, un lucru ciudat ca pe Heracles, după ce a vieţuit în mijlocul oamenilor şi a adus pămîntului, prin muncile sale, binefacerile civilizaţiei, muritorii să-l uite şi să nu-şi mai amintească de tot binele făcut şi care ne interesează pe toţi, ponegrindu-i laudele binemeritate pentru minunatele-i înfăptuiri. Strămoşii noştri s-au învoit să-l creadă pe Heracles nemuritor mulţumită însuşirilor sale neînchipuit de mari. Prin urmare, nu se cuvine să nesocotim evlavia faţă de acest zeu, deoarece cucernicia noastră am moştenit-o de la strămoşi. Dar să lăsăm atare gînduri şi să ne apucăm să povestim isprăvile lui Heracles, luînd-o chiar de la început şi urmîndu-i pe poeţii din vremile de demult şi pe acei vechi mitografi care au vorbit despre el.

IX. Se spune că din legăturile pe care Zeus le-a avut cu Danae — fiica lui Acrisios — s-a născut un copil : Perseu. Acesta, însoţindu-se cu Andromeda, ajunse a fi tatăl lui Electryon. Din căsătoria lui Electryon cu Euridice — fiica lui Pelops — s-a născut Alcmena. Avînd, printr-o înşelătorie, legături de iubire cu Alcmena, Zeus a zămislit pe Heracles. Tradiţia ne spune, deci, că Heracles — atît din partea tatălui, cît şi dintr-a mamei — se trăgea din cel mai mare dintre zei, aşa cum ne-a fost dat să arătăm. 2. Destoinicia lui Heracles se poate vedea nu numai din isprăvile sale, dar se vădeşte chiar înainte ca el să se fi născut. Într-adevăr, noaptea în care Zeus s-a iubit cu Alcmena [35] a fost — după vrerea Nemuritorului — de trei ori mai lungă, arătînd, prin

lungimea timpului care de fapt s-a scurs ca să-l zămislească pe Heracles, cîtă vînjoşie avea să-i dăruie copilului. *3.* Legătura lui Zeus cu Alcmena nu a fost pentru a-şi mulţumi patima — după cum făcea cînd era vorba de alte femei. Gîndul lui fusese îndeosebi acela de a zămisli un copil. Şi, fiindcă el nu dorea să ajungă s-o îmbrăţişeze în chip nelegiuit, neurmărind nici s-o silească, dar nici s-o facă să-şi uite cumînţenia, Zeus a socotit că vicleşugul era singurul mijloc prin care putea să-şi atingă ţinta, şi astfel a înşelat-o pe Alcmena luînd întru-totul înfăţişarea lui Amfitrion, a soţului ei. *4.* După ce a trecut timpul hotărît de Fire pentru sarcină, Zeus — ce se tot gîndea la naşterea lui Heracles — a chemat în sobor pe toţi zeii şi le-a spus că va da domnia asupra urmaşilor [36] lui Perseu băiatului care se va naşte în aceea zi. Stăpînită de gelozie, Hera s-a folosit, ca s-o sprijine în planul său, de fiica ei Ilitia [37] şi a întîrziat naşterea Alcmenei ; dar, în schimb, l-a adus pe lume înainte de vreme pe Euristeu [38]. *5.* Văzîndu-se biruit de vicleşugul soţiei sale, Zeus nu şi-a luat înapoi cuvîntul dat — gîndindu-se însă la viitoarea slavă a lui Heracles. Şi iată, deci, pentru ce se povesteşte că ar fi convins-o pe Hera ca Euristeu să fie rege — aşa cum i-o făgăduise —, Heracles trebuind să slujească acestuia pentru a îndeplini cele douăsprezece munci poruncite de Euristeu, ca să dobîndească nemurirea după ce le va fi împlinit. *6.* După naşterea băiatului, Alcmena — temîndu-se de pizmuirea Herei — l-a părăsit pe un cîmp, ce şi astăzi se numeşte „Cîmpul lui Heracles". Cam în acea vreme, Atena — plimbîndu-se pe acolo împreună cu Hera — cînd l-a văzut a fost uimită de vînjoşia lui şi a înduplecat-o pe Hera să-i dea sînul. Pruncul l-a strîns mult mai tare decît ar fi putut-o face un alt copil la acea vîrstă şi Hera, simţind o mare durere, l-a aruncat ; dar Atena l-a luat şi l-a dat Alcmenei, căreia i-a cerut să-l hrănească. *7.* Pe bună dreptate, cineva ar putea fi stăpînit de mirare în faţa unei întîmplări atît de ciudate : mama copilului, care avea datoria să-l iubească, a vrut să se lepede de el, şi — în schimb — aceea care nutrea faţă de el ura unei maşteri a scăpat, fără să ştie, viaţa unei fiinţe ce de fapt era duşmanul ei.

X. După aceea Hera trimise doi şerpi să-i facă de petrecanie ; dar pruncul, fără să se înspăimînte, i-a apucat pe fiecare de gît, cu cîte o mînă, şi i-a ucis pe amîndoi sugrumîndu-i. Iată, aşadar, pentru ce argienii — după ce au aflat cele petrecute — i-au dat copilului numele de Heracles, fiindcă prin Hera el avusese parte de slavă (*clèos*). Înainte i se spunea Alcaios [39]. Altor copii numele li-l dau părinţii, pe cîtă vreme acestuia, şi numai lui, numele i-a fost dat de virtuţile sale. 2. Alungat, mai apoi, din Tirint, Amfitrion s-a statornicit la Theba ; iar Heracles, crescut acolo, unde-şi primi educaţia şi unde s-a deprins mai ales cu exerciţiile trupeşti, i-a întrecut cu mult pe toţi ceilalţi muritori prin

puterea lui, dobîndind de timpuriu o mare faimă, datorită şi strălucitelor sale însuşiri sufleteşti. Pe cînd era doar un efeb[40], a eliberat Theba şi a dovedit astfel că era recunoscător patriei sale adoptive. *3.* Tebanii erau pe atunci supuşi lui Erginos, regele minienilor, trebuind în fiecare an să-i plătească un bir silnic. Fără să se înspăimînte de puterea ce-i înrobise pe tebani, Heracles îndrăzni să înfăptuiască un lucru despre care s-a vorbit foarte mult. Cînd sosiră minienii ce trebuiau să ceară birul — pretinzîndu-l cu trufie —, el i-a alungat din cetate, după ce îi mutilase[41]. *4.* Erginos ceru de îndată să-i fie predat vinovatul, iar Creon, regele Thebei, spăimîntat de puterea vrăjmaşă, se gîndi să-l predea pe cel învinuit. Dar Heracles stîrni pe toţi tinerii de-o vîrstă cu el să-şi mîntuie ţara de robie şi scoase, de îndată, din temple armurile ce erau atîrnate de către strămoşi — spre a fi închinate zeilor ca trofee —; căci nu era cu putinţă să se găsească alte arme în cetate, fiindcă minienii îi dezarmaseră pe tebani, ca să-i împiedice să se gîndească la răzvrătire. *5.* Atunci Heracles, aflînd că regele minienilor se îndreaptă împotriva Thebei cu mulţi oşteni, i-a ieşit în întîmpinare şi l-a atacat într-un defileu, unde marele număr de vrăjmaşi nu putea să angajeze lupta. După ce a ucis pe Erginos şi aproape pe toţi cei ce veniseră împreună cu el, Heracles — pe neaşteptate — se duse lîngă zidurile cetăţii Orchomenos, capitala minienilor, şi năvăli în oraş, dînd foc palatului regal. Şi astfel şterse de pe faţa pămîntului cetatea. *6.* Vestea acestei isprăvi se răspîndi în întreaga Eladă şi fiecare se minună în faţa acestei fapte uimitoare. Regele Creon se minună şi el de marea destoinicie a tînărului, dîndu-i de nevastă pe fiica sa, pe Megara; apoi, — ca şi cum Heracles ar fi fost însuşi fiul său — îi încredinţă cîrmuirea oraşului. Dar Euristeu, regele din Argos, care privea cu ochi răi şi cu bănuială această înălţare, îl chemă şi-i porunci să-şi ducă la îndeplinire muncile. *7.* Deoarece Heracles nu voia să asculte de el, Zeus îi porunci să-i fie supus. Atunci Heracles porni la Delfi să-l întrebe pe zeul de acolo care îi era soarta. Răspunsul oracolului întări hotărîrea lui Zeus, cum că era dator să îndeplinească cele douăsprezece munci poruncite de Euristeu; căci doar astfel îi va fi dată nemurirea!

XI. Atunci, Heracles se întristă peste fire. Pe de o parte, el socotea că nu este cîtuşi de puţin vrednic de el, de virtutea lui, să fie robul unui om ce era cu mult mai prejos decît dînsul, iar — pe de altă parte — i se părea primejdios şi peste puterile lui să nu se supună poruncilor lui Zeus, părintele său. Şi, aflîndu-se Heracles într-o mare încurcătură, îşi pierdu minţile — această sminteală fiindu-i trimisă de Hera. Bolnav sufleteşte cum era, starea lui se înrăutăţi şi, cu minţile rătăcite, încercă să-l ucidă pe Iolaos[42]; cum însă acesta fugi, el îi străpunse cu săgeţile, de parcă

aceştia i-ar fi fost duşmanii, pe înşişi copiii lui, ce-i avea de la Megara şi care rămăseseră lîngă tatăl lor. 2. Scăpînd cu greu de sminteala ce se abătuse asupră-i, viteazul şi-a dat seama de greşeala săvîrşită şi a fost tare necăjit văzînd ce mare nenorocire îl copleşea. In vreme ce toată lumea îi împărtăşea durerea, Heracles stătu multă vreme singuratic, închis în casă, spre a se feri de orice legătură cu oamenii şi pentru a nu avea de-a face cu nimeni. 3. Fiindcă vremea, în cele din urmă, i-a mai uşurat suferinţa, el s-a hotărît să pornească la Euristeu, ca să-şi ducă la îndeplinire grelele munci. Cea dintîi trudă pe care a luat-o asupră-şi a fost uciderea leului din Nemeea. Dihania era de o mărime cu totul neobişnuită şi n-ai fi putut-o răni nici cu fierul, nici cu arama, nici cu piatra. Trebuia folosită însăşi puterea braţelor, pentru ca leul acesta să poată fi biruit. Leul trăia mai toată vremea între Micene şi Nemeea, în apropierea unui munte ce, din pricina înfăţişării sale, purta numele de „Treton" [43], deoarece la poalele lui se afla un tunel lung şi neîntrerupt, unde leul obişnuia să se ascundă ca într-o vizuină. 4. Heracles porni într-acolo să-l atace, dar acesta stătea ascuns în vizuină, în care eroul nostru îl urmări. După ce a închis cealaltă deschidere a tunelului, Heracles s-a luat la luptă cu fiara, încolăcindu-şi braţele în jurul gîtului ei ; atît de tare a strîns-o, încît i-a tăiat răsuflarea. Apoi s-a înveşmîntat cu pielea-i uriaşă ce-i acoperea tot trupul şi de atunci s-a folosit de ea ca de o armă de apărare împotriva primejdiilor ce aveau să se ivească. 5. A doua muncă a fost uciderea hidrei de la Lerna, care — măcar că avea doar un singur trup — avea, totuşi, o sută de grumaji, fiecare cu cîte un cap de şarpe. Dacă i se tăia unul dintre capete, creşteau de îndată două în loc. Şi, de aceea, se bucura dihania — pe bună dreptate — de faima de-a nu putea fi învinsă. Cînd un mădular al ei era biruit, se ivea într-o clipă în locul lui un îndoit ajutor. 6. Ca să scape de această greutate, Heracles găsi un mijloc ce dovedea o mare isteţime. I-a poruncit lui Iolaos să ardă, cu ajutorul unei făclii, partea tăiată — ca să oprească sîngele de a mai curge. Şi, astfel, hidra a fost zdrobită şi Heracles îşi muie vîrfurile săgeţilor în veninul ei, pentru ca orice rană pricinuită de o astfel de săgeată să nu mai poată fi tămăduită.

XII. A treia însărcinare a fost să-i aducă lui Euristeu un mistreţ din Erimant, ce-şi avea sălaşul pe muntele Lampeia din Arcadia. Porunca lui Euristeu părea de neîmplinit. Pentru a lupta împotriva monstrului, se cerea să ai o mare putere şi dibăcie, ca să ştii precis clipa cînd trebuia să loveşti fiara. Într-adevăr, dacă Heracles ar fi lăsat mistreţul să-şi deslănţuie furia, datorită dinţilor săi puternici i-ar fi pus viaţa în primejdie şi eroul s-ar fi văzut nevoit să se apere în aşa fel, încît s-ar fi putut să-l ucidă. Şi, astfel, Heracles n-ar fi fost în stare să

ducă la îndeplinire însărcinarea primită. 2. Totuşi, a cumpănit în luptă aşa de bine fiecare mişcare — şi cu atîta grijă —, încît şi-a împlinit misiunea, ducîndu-i lui Euristeu mistreţul viu. Cînd regele văzu cum îl aducea pe umeri, îl cuprinse groaza şi se ascunse într-un butoi de aramă. 3. Cam tot atunci, pe cînd se petreceau aceste lucruri, Heracles a dat o luptă cu aşa-numiţii centauri — şi aceasta din pricina de care vom vorbi acum. Un centaur, căruia i se spunea Pholos (şi de la el s-a numit Pholoe şi muntele care se afla în vecinătate), îl ospătase pe eroul nostru, deschizînd un butoi de vin ce-l ţinea îngropat în pămînt. Povestitorii de legende susţin că străvechiul Dionysos dăruise butoiul unui centaur, poruncindu-i să nu-l deschidă decît atunci cînd va sosi Heracles. Şi astfel, viteazul ivindu-se în ţinut — după ce trecuseră patru generaţii — şi fiind oaspetele lui Pholos, acesta îşi aduse aminte de porunca lui Dionysos. 4. Îşi deschise butoiul. Atunci, mireasma vinului puternic şi vechi se răspîndi pînă în lăcaşurile centaurilor din vecinătate — ceea ce îi îndemnă să se îmbulzească în jurul casei lui Pholos, ca scoşi din minţi, repezindu-se care mai de care să dea năvală spre a fura băutura. 5. Înspăimîntat, Pholos se ascunse ; Heracles se lupta însă împotriva năvălitorilor — ce vădeau silnicie — atît de vitejeşte, încît îi ului pe toţi. Într-adevăr, el dădea piept cu monştri care, dinspre partea mamei, erau zei, fiind — totodată — făpturi ce ştiau să alerge cu repeziciunea cailor. Mai erau şi foarte puternici, datorită celor două trupuri ale lor, căci erau deopotrivă monştri şi oameni, avînd experienţa şi agerimea de minte a unor oameni. Centaurii sosiseră înarmaţi — unii cu pini smulşi din rădăcină, alţii cu bolovani uriaşi, ba unii cu făclii aprinse sau, în sfîrşit, cu securi care slujeau la tăierea boilor. 6. Heracles îi aştepta neînfricat ! El se încleştă într-o luptă vrednică de isprăvile pe care le săvîrşise pînă atunci. Nephele[44], mama centaurilor, veni însă în ajutor feciorilor săi, pornind o ploaie straşnică, desigur care nu-i stînjenea pe cei care aveau patru picioare. În schimb, o făptură cu două picioare putea uşor să lunece. Şi totuşi, în ciuda faptului că duşmanii aveau această superioritate, Heracles se luptă vitejeşte, omorîndu-i pe cei mai mulţi dintre vrăjmaşi şi silindu-i pe ceilalţi s-o ia la fugă. 7. Dintre cei ucişi, cei mai vestiţi au fost Dafnis, Argeu, Amfion, Hippotion, Oreios, Isoples, Melanchaites, Tereu, Dupon şi Phrixos. Mai tîrziu, cei care scăpaseră fugind din primejdia ce-i pîndise şi-au primit, fiecare, pedeapsa ce li se cuvenea. Homados a fost ucis de către Heracles în Arcadia, după ce încercase s-o siluiască pe Alcyone, sora lui Euristeu. În această împrejurare, Heracles a fost nespus de mult admirat. În ciuda faptului că era în drept a-l vrăjmăşi pe Euristeu, a socotit totuşi că trebuie să dovedească o simţire deosebit de omenească, milostivindu-se de o fiinţă îm-

potriva căreia se întrebuința silnicia. 8. Cu Pholos, prietenul lui Heracles, s-a întîmplat însă un lucru ciudat. Fiind legat cu centaurii prin rudenie de sînge, el i-a înmormîntat pe acei care se prăbușiseră în luptă. Pe cînd scotea o săgeată din trupul unuia dintre ei, s-a rănit cu vîrful săgeții și rana fiind de nevindecat a căzut rănit de moarte. Heracles l-a înmormîntat cu toată măreția la poalele unui munte, care — pentru a-i veșnici numele — îi slujește mai bine decît o stelă. Într-adevăr, muntele se cheamă Pholoe și astfel reamintește de cel ce se odihnește în acest loc, fără să mai fie nevoie de vreo inscripție. De asemenea, Heracles l-a ucis din nebăgare de seamă, rănindu-l cu o săgeată, și pe Chiron, centaurul, ce era admirat pentru meșteșugul său de tămăduitor. Dar trebuie să credem că am vorbit îndeajuns despre aceste ciudate ființe.

XIII. Heracles primi apoi porunca să aducă vestita ciută ce avea coarne de aur și alerga neînchipuit de repede. În îndeplinirea poruncii, viteazul a dovedit o mare pricepere, tot atît de folositoare ca și vînjoșia trupului său. Unii istorisesc că ciuta ar fi prins-o cu ajutorul unei plase, alții spun că — încercînd să-i dea de urmă — a răpit-o pe cînd dormea ; în sfîrșit, sînt și aceia care susțin că i-ar fi venit de hac deoarece, fugărind-o fără încetare, i-a sleit puterile. Dar fapta despre care pomenim Heracles a dus-o la îndeplinire mulțumită doar minții lui deosebite, fără să fi fost nevoie a-și folosi puterea și fără să treacă prin nici o primejdie. 2. Mai apoi, Heracles a trebuit să îndeplinească porunca de a alunga păsările lacului Stimfal, izbutind cu ușurință datorită iscusinței și istețimii sale. În jurul lacului amintit se adunase o neînchipuit de mare mulțime de păsări, ce prăpădeau roadele ținutului din jur. Nu era cu putință ca prin vînjoșie să fie toate nimicite, deoarece erau nespus de multe. Și văzînd Heracles aceasta, a fost nevoie să-și folosească dibăcia, ca să descopere, cu toată șiretenia de care era în stare, un vicleșug împotriva lor. El născoci o zornăitoare de aramă ce scotea un zgomot cu totul înfiorător, și le-a înspăimîntat. Deoarece zgomotul nu mai contenea, păsările nu s-au mai năpustit în jurul lacului — și la aceasta s-a ajuns cu ușurință. Astfel Heracles izbuti să curețe lacul. 3. După ce își duse la îndeplinire și această muncă, el primi de la Euristeu o altă poruncă : să curețe, fără ajutorul nimănui, grajdurile lui Augias, unde, de foarte mulți ani, se adunase o cantitate uriașă de bălegar. Era o muncă pe care Euristeu i-o dăduse cu trufie, ca să-l înjosească. Socotind că nu este un lucru vrednic de el, Heracles a ocolit rușinea de a căra pe umeri bălegarul grajdului, pe care silnicia lui Euristeu i-o ceruse, abătînd cursul rîului Alfeu — în așa fel încît apele lui să treacă prin grajduri. Cu ajutorul apelor el curăță bălegarul, fără să fi suferit vreo înjosire, îndeplinindu-și munca doar într-o singură zi. În acest fel, Heracles a putut fi admirat, din nou, pentru marea lui pricepere. Într-adevăr, el

săvîrșise ceea ce trebuia săvîrșit, îndatorire pe care i-o ceruse trufia lui Euristeu, dar fără să ajungă a-și întina cinstea printr-un lucru nevrednic de nemurirea lui. *4.* Mai tîrziu, primi o nouă însărcinare : să aducă din Creta taurul de care, cum povestește legenda, fusese îndrăgostită Pasifae [45]. Plutind spre insula Creta și bizuindu-se pe ajutorul regelui Minos, aduse dihania în Peloponeș, după ce străbătu — la întoarcere — un lung drum pe întinsul mării.

XIV. Îndeplinind și această misiune, Heracles statornici Jocurile Olimpice [46] și alese pentru o adunare atît de însemnată și de măreață locul cel mai frumos. Pe o cîmpie din apropierea fluviului Alfeu, unde închină jocurile tatălui său, lui Zeus. Ca răsplată a biruitorilor hotărî Heracles o coroană ; și aceasta pentru că nici el — în binefacerile sale față de neamul omenesc — nu primise nici o plată. *2.* Heracles ieși biruitor la toate încercările — fără măcar să lupte —, deoarece nimeni nu cuteza să-și măsoare puterile cu el, temîndu-se de neasemuita lui vînjoșie. Totuși aceste jocuri cer de la cei care se iau la întrecere însușiri ce se bat cap în cap. Bunăoară, îi este greu luptătorului cu pumnii sau celui care ia parte la întrecerea numită „pancration" [47] să-l biruie pe un alergător la stadiu. De asemenea nu este un lucru lesnicios pentru cine se dovedește foarte bun în luptele ușoare să înfrîngă pe luptătorul iscusit în luptele grele. Și, pe bună dreptate, Jocurile Olimpice trebuiau preţuite mai mult decît toate întrecerile, întemeietorul lor fiind un om dăruit cu atîtea însușiri. *3.* N-ar fi drept să trecem cu vederea și să nu amintim darurile pe care zeii le-au făcut lui Heracles, ca să-i răsplătească destoinicia. Întorcîndu-se din luptele lui, zeii, fiecare în parte, pentru a-i înlesni o viață tihnită și pentru a-l face să se veselească în adunările cele mari, la sărbătoriri și la întreceri, i-au dăruit — slăvindu-l — un dar potrivit. Atena îi dădu un peplos [48], iar Hefaistos o măciucă și o platoșă. A fost între aceste două zeități o întrecere plină de rîvnă, potrivit meșteșugului fiecăruia : Atena se îngrijea de folosul și desfătările păcii, pe cîtă vreme gîndul lui Hefaistos era să-l ocrotească de primejdiile războiului. Dintre ceilalți zei, Poseidon i-a dăruit cai, Hermes o sabie, Apolo un arc — învățîndu-l pe viteaz să-l mînuiască. Iar Demeter, ca să-i dea cinstea cuvenită, statornici „misteriile cele mici" [49], voind să înlăture întinarea pricinuită de uciderea centaurilor. *4.* Cu privire la nașterea lui Heracles, se amintește un lucru cu totul deosebit. Cea dintîi femeie muritoare pe care Zeus a iubit-o, avînd cu ea legături trupești, a fost Niobe, fiica lui Phoroneus ; iar cea din urmă, Alcmena. Mitografii stabilesc, în genealogiile lor, cum că de la Niobe și pînă la Alcmena s-ar fi perindat șaisprezece generații. Prin urmare, Zeus începu a zămisli oameni cu o femeie pe care Alcmena o putea număra printre

strămoşii ei, începînd să mai aibă, după ce a iubit-o pe ea, legături de dragoste cu vreo muritoare. În vremurile ce urmară, Zeus n-a crezut că va avea copii pe măsura celor zămisliţi pînă atunci, şi n-a vrut să mai aducă pe lume — pe lîngă cei atît de buni — alţii lipsiţi de însuşiri alese.

XV. Giganţii[50] se războiau cu Nemuritorii în apropierea localităţii Pallene. Heracles le veni de îndată în ajutor zeilor, nimicind pe mulţi dintre Giganţi ; şi dobîndi astfel o faimă fără pereche. Doar zeilor ce l-au ajutat le-a dat Zeus numele de Olimpieni, ca prin această mărturie a preţuirii sale să-i aleagă pe mişei de cei viteji, deosebiţi prin această denumire. Şi, cu toate că Dionysos şi Heracles se născuseră din femei muritoare, li s-a dat şi lor numele de Olimpieni. Nu numai pentru că erau feciorii lui Zeus, dar şi pentru că îşi puseseră în gînd, ca şi tatăl lor, să aducă mari binefaceri vieţii muritorilor. *2.* Pe Prometeu, care încredinţase oamenilor focul, Zeus îl ţinea înlănţuit punînd să-i roadă un vultur ficatul. Dar Heracles, ce înţelesese că Prometeu era pedepsit pentru vina de-a fi fost binefăcătorul omenirii, a săgetat vulturul ; iar pe Zeus l-a înduplecat să pună capăt mîniei sale, aducînd astfel izbăvirea unui binefăcător al întregii lumi. *3.* Apoi Euristeu i-a dat lui Heracles însărcinarea să aducă iepele tracului Diomede. Ieslele lor erau din aramă, pentru că iepele — fiind sălbatice şi foarte puternice — nu puteau fi stăpînite decît cu frîie de fier. Ele nu se hrăneau cu roadele pămîntului, ci mădularele omeneşti erau hrana lor, sfîşiindu-le ; şi astfel se hrăneau din nefericirea unor năpăstuiţi ! Spre a le stăpîni, Heracles le-a aruncat pe Diomede, stăpînul lor, potolindu-le foamea mulţumită cărnii celui care le deschisese pofta nelegiuită de a se înfrupta din trupul omenesc. Şi, astfel, Heracles izbuti să le ţină sub porunca sa. *4.* Atunci cînd iepele fură aduse lui Euristeu, acesta le-a închinat Herei ; iar sămînţa lor a dăinuit pînă pe vremea împărăţiei lui Alexandru Macedon. Săvîrşind şi această ispravă, Heracles pluti împreună cu Iason în Colhida, ca să lupte întru cucerirea lînei de aur. Dar vom vorbi cu de-amănuntul despre aceste lucruri, cînd va veni timpul să înfăţişăm expediţia Argonauţilor[51].

XVI. Heracles mai primi poruncă să aducă cingătoarea Amazoanei Hippolyte. El porni, deci, război împotriva Amazoanelor şi, străbătînd marea căreia îi dădu numele de Pontul Euxin[52], ajunse la vărsarea rîului Thermodont. Aici şi-a aşezat tabăra în apropierea cetăţii Themiscyra[53], unde se afla palatul reginei Amazoanelor. *2.* Mai întîi, Heracles le ceru cingătoarea pe care făgăduise s-o aducă şi, fiindcă Amazoanele nu voiau să i-o dea, eroul nostru porni lupta împotriva lor. Cele mai multe dintre ele au fost orînduite împotriva ostaşilor de rînd, iar Amazoanele cele mai de vază îşi măsurară puterile cu eroul însuşi într-o luptă înver-

sunată. Cea dintîi care-l înfruntă a fost Aella[54]. Ea se numea astfel datorită iuțelii cu care se mișca. Însă ea înțelese de îndată că potrivnicul său era și mai sprinten. Cea de-a doua a fost Philippis, ce se prăbuși de la începutul luptei, în urma unei lovituri de moarte. Veni apoi să-l înfrunte Prothoe, despre care se spunea că ar fi biruit de șapte ori cîte un dușman, ce-l stîrnise la luptă. După ce Prothoe se prăbuși, mai veni Eriboia — cea de-a patra Amazoană răpusă de Heracles. Aceasta se fălea că era atît de vitează în războaie, încît nu avea nevoie de nici un ajutor ; dar vorbele ei se dovediră a fi doar laudă deșartă, căci în fața unui luptător mai puternic căzu învinsă. *3.* După ea urmară Celaino, Eurybia și Phoibe — ce-o însoțeau pe Artemis la vînătoare și ale căror sulițe atingeau ținta negreșit ; de data aceasta însă, nu izbutiră să lovească singura țintă ce le stătea în față. Și, măcar că luptau umăr la umăr — acoperindu-se cu scuturile —, au fost măcelărite de Heracles. Apoi viteazul răpuse pe Deianira, pe Asteria și pe Marpe, ba încă și pe Tecmessa și pe Alcippe. Aceasta din urmă, jurînd să nu-și piardă niciodată fecioria, își ținu jurămîntul, dar nu izbuti viața să și-o scape ! Melanippe, cîrmuitoarea Amazoanelor, stîrnise admirația prin vitejie, dar acum își pierdu întîietatea. *4.* Zdrobind pe cele mai de vază dintre ele, Heracles le fugări pe celelalte. Pe cele mai multe le măcelări și, astfel, dispăru cu desăvîrșire acest neam al Amazoanelor. Dintre captive, el o alese pe Antiope[55], pentru a i-o dărui lui Teseu. Iar Melanippe[56] și-a răscumpărat viața, dîndu-i lui Heracles în schimb cingătoarea ei.

XVII. A zecea muncă hotărîtă de către Euristeu a fost să-i aducă vacile lui Geryon[57] care pășteau atunci pe coastele Iberiei, scăldate de Ocean. Văzînd Heracles că strădania lui cerea o mare pregătire și că ar fi trebuit să ostenească foarte mult, el pregăti o adevărată expediție și strînse un mare număr de oșteni, de care avea neapărată nevoie. *2.* Se răspîndise vestea, pe întreg pămîntul, că Chrysaor[58] — numit astfel pentru bogățiile sale — era regele întregii Iberii. În lupte, avea alături de el pe cei trei fii ai săi, vestiți prin vînjoșie și prin vitejia lor. Mai mult decît atît : fiecare dintre ei era căpetenia unei oști, alcătuite din semințiile extrem de războinice. Încredințat că porunca ce i-o dăduse era foarte greu de adus la îndeplinire, Euristeu îi rîndui lui Heracles și această muncă. *3.* Dar Heracles înfruntă primejdiile, cu tot atîta vitejie ca de fiecare dată cînd își ducea la îndeplinire isprăvile. Ostașii i-a adunat în Creta, de unde socotise că ar fi potrivit să pornească. Într-adevăr, această insulă era minunat de bine așezată pentru a porni de acolo expediții în întreaga lume. Cretanii îl primiră pe viteaz cu mari onoruri și — înainte de a pleca la drum — acesta, voind să-și arate

recunoştinţa faţă de băştinaşi, curăţă insula de jivinele sălbatice care se aflau acolo. De aceea, mai tîrziu nu s-a mai găsit nici o fiară în Creta : urşi, lupi, şerpi ori alte dihănii de acest fel. Prin isprava lui, Heracles a vrut să dea o nouă slavă locurilor în care, cum ne spune legenda, se născuse Zeus şi unde fusese el crescut. *4.* Pornind din această insulă, Heracles a navigat spre Libya, unde — mai tîrziu — l-a stîrnit la luptă pe Anteu [59], foarte cunoscut pentru puterea trupului şi marea lui iscusinţă în luptele corp la corp. Anteu îi ucidea pe toţi străinii pe care-i biruia. Dar în trînta care s-a încins atunci el şi-a dat duhul. După isprava cu Anteu, Heracles a scăpat Libya de foarte multe sălbăticiuni, ce mişunau pe acolo. Stăpîn acum peste ţară şi peste o mare parte din pustietăţile aflate în vecinătate, viteazul porunci să se muncească la felurite culturi, în aşa fel încît meleagurile s-au acoperit curînd cu lanuri de grîu, pomi roditori, viţă de vie, măslini şi alte plantaţii. Ca să vorbim pe scurt. Libya — plină pînă atunci de fiare sălbatice, care-i împiedicau pe oameni să locuiască — ajunse un ţinut roditor, cu nimic mai prejos decît alte ţări, în ce priveşte belşugul. *5.* De asemenea, Heracles stîrpi nelegiuirile, omorîndu-i pe călcătorii de lege şi pe stăpînitorii plini de trufie, şi aduse în cetăţi bunăstarea şi bogăţia. Autorii de povestiri mitologice ne spun că Heracles le-ar fi purtat ură sălbăticiunilor şi ar fi încercat să stîrpească şi pe oamenii nelegiuiţi, pentru că — în copilărie — fusese atacat de şerpi, iar cînd, mai tîrziu, ajunse la vîrsta bărbăţiei, un cîrmuitor semeţ căruia îi lipsea simţul dreptăţii l-a ţinut la cheremul său şi i-a dat grele porunci, punîndu-l la tot felul de încercări.

XVIII. După moartea lui Anteu, Heracles a trecut în Egipt, unde l-a ucis pe regele Busiris [60], ce-i omora pe străinii sosiţi pe meleagurile ţării. Apoi străbătu partea pustie şi lipsită de apă a Libyei, descoperind o întindere de pămînt roditor şi bine udat, unde eroul nostru găsi cu cale să întemeieze o cetate uimitoare, prin mărimea ei, şi care primi numele de Hecatompylon [61], din pricina marelui ei număr de porţi. Oraşul şi-a păstrat prosperitatea pînă în vremurile mai apropiate de noi, cînd cartaginezii au trimis împotriva lui oşti numeroase, sub conducerea unor minunaţi generali ce-au izbutit să-l cucerească. *2.* Heracles străbătu Libya, ajungînd pînă la Ocean, acolo unde apele sale scaldă Gadeira [62], şi înalţă două coloane, pe malurile celor două continente. Apoi — după ce ajunse pe mare în Iberia — a dat peste cei trei fii ai lui Chrysaor, care conduceau trei oşti, aşezate la oarecare depărtare între ele. Stîrnindu-l pe fiecare dintre comandanţi la o luptă în doi, Heracles îi ucise şi luă cu sine vestitele turme de vaci. *3.* Apoi, străbătu ţara şi primi onoruri din partea unuia dintre regii băştinaşilor — un bărbat foarte cucernic şi drept —, căruia i-a lăsat în dar o parte din vaci. Iar

regele, primindu-le, pe toate le-a închinat lui Heracles şi, în fiecare an, îi jertfea lui pe cel mai frumos taur, din cîţi se năşteau. Vacile sacre au dăinuit în Iberia pînă în zilele noastre. *4.* Fiindcă ne-a fost dat să amintim despre coloanele [63] lui Heracles, socotim că ar fi potrivit să înfăţişăm şi cîte ceva în legătură cu ele. După ce ajunse la cel mai îndepărtat punct al continentului Libyei şi al Europei, aflat lîngă Ocean, Heracles se hotărî să înalţe coloanele ce aveau să veşnicească amintirea expediţiei sale. Într-adevăr, dorind să lase o dovadă de neuitat a isprăvii săvîrşite de el, se spune că ar fi apropiat mult capetele celor două continente cu ajutorul unor diguri ; *5.* şi, astfel, continentele care înainte vreme erau depărtate unul de celălalt au ajuns acum despărţite doar printr-un loc de trecere strîmt şi puţin adînc, pentru ca — în chipul acesta — să-i împiedice pe monştrii marini din Ocean să pătrundă în marea interioară. A fost o lucrare uriaşă, care i-a veşnicit slava. Unii susţin că, dimpotrivă, cele două continente erau unite şi că Heracles a tăiat acest loc de trecere între ele, formînd astfel strîmtoarea prin care Oceanul îşi amestecă apele cu cele ale mării noastre. Dar despre aceste lucruri îi este îngăduit fiecăruia să creadă ceea ce el găseşte de cuviinţă. *6.* Heracles făcuse o lucrare de acest fel şi în Elada. Ţinutul care se numeşte Tempe [64], era ca o vale acoperită în mare parte de mlaştini. Eroul nostru a săpat un canal care străbătea teritoriul învecinat şi prin el se scurgea toată apa din mlaştini, dînd astfel la iveală cîmpiile ce se pot vedea în Tesalia şi astăzi, de-a lungul rîului Peneu. *7.* Dimpotrivă, în Beoţia, zăgăzuind cursul apei ce trece pe lîngă oraşul minoic Orchomenos şi prefăcînd ţinutul într-un lac [65], pustii totul pe acolo. Isprava lui Heracles din Tesalia a săvîrşit-o viteazul spre binele elenilor, pe cîtă vreme în Beoţia el a vrut să-i răzbune pe tebanii înrobiţi de locuitorii ţinutului minoic.

XIX. Heracles încredinţă domnia asupra iberilor celor mai destoinici şi mai de neam oameni din partea locului. Iar el porni, în fruntea oştilor sale, către ţara celţilor [66]. Străbătînd toată această ţară, puse capăt obiceiurilor sălbatice şi uciderilor de străini. Şi, cum oastea lui Heracles era alcătuită din foarte mulţi oameni — veniţi să se lupte de bună voie, de pe la toate neamurile —, eroul întemeie un oraş, care de la „peregrinările" [67] campaniei sale şi-a tras numele de „Alesia". *2.* Foarte mulţi băştinaşi au venit şi ei în această cetate, amestecîndu-se cu ceilalţi locuitori ; şi, întrucît numărul acestora era mai mare decît al celorlalţi, s-a întîmplat că toţi locuitorii Alesiei au urmat datinile barbarilor. Pînă în zilele noastre, oraşul despre care vorbim este în mare cinste la celţi, socotit fiind un fel de cămin şi o metropolă a întregii ţări a celţilor. Din vremea lui Heracles şi pînă în zilele noastre, Alesia a rămas neatîrnată,

și n-a fost niciodată jefuită. Dar, în cele din urmă, Caius Caesar, trecut în rîndul zeilor datorită măreției înfăptuirilor sale, luă această cetate [68] cu asalt și o supuse — dimpreună cu restul țării celților — stăpînirii romane. *3.* Heracles a plecat, apoi, din țara celților și trecu Alpii, pentru a pătrunde în Italia. Drumul era foarte anevoios și greu de străbătut, dar el l-a făcut accesibil armatei sale, care-și purta și toate bagajele pe spatele animalelor de povară. *4.* Apoi, i-a supus pe barbarii locuitori ai acelor meleaguri și, după ce — pentru silniciile pe care le puneau la cale — a omorît căpeteniile obișnuite să măcelărească și să jefuiască oștile ce treceau pe acolo, atunci cînd ajungeau soldații la vreo strîmtoare, viteazul făcu ca drumurile prin acele locuri să fie sigure pentru urmași. După ce a trecut Alpii și a pătruns — străbătîndu-l — în acel ținut care este o cîmpie și căruia i se spune astăzi Galia [69], și-a urmat drumul prin Liguria.

XX. Ligurii, care locuiesc pe aceste meleaguri, au o țară cu un pămînt pietros și foarte sărăcăcios. Dar, mulțumită muncii și nespus de marilor osteneli ale băștinașilor, dă și el sărăcăcioase roade. Iată, deci, pentru ce localnicii sînt puțini la trup, dar prin necontenitele lor străduințe ajung vînjoși. Trăind departe de viața lesnicioasă și molatecă, oamenii despre care vorbim devin sprinteni și, călindu-se în războaie, ajung viteji și destoinici. *2.* Pămîntul pe care-l muncesc cei din împrejurimi cere o neîntreruptă osteneală. Chiar și femeile sînt obișnuite să ia parte, alături de bărbați, la truda lor. Și, fiindcă atît bărbații cît și femeile lucrează alături unii de alții în schimbul unei simbrii, s-a întîmplat în zilele noastre un lucru ciudat cu una din femeile de prin partea locului. *3.* Fiind însărcinată, muncea cu ziua împreună cu bărbații. Cînd au apucat-o durerile facerii, s-a oprit din lucru și s-a retras fără nici un zgomot într-un tufiș, unde a născut, acoperind apoi copilul cu frunze — ca să-l ascundă. Femeia noastră s-a întors apoi în mijlocul celorlalți muncitori, ca să muncească mai departe, dar fără să destăinuie nimic din cele întîmplate. Totuși, strigătele copilului au dat lucrurile pe față. Mai-marele muncitorilor nu izbuti, cu nici un chip, să înduplece femeia să-și părăsească munca. Ea n-a încetat să lucreze decît atunci cînd stăpînul — care plătea simbria —, milostivindu-se, îi dădu suma cu care se învoise ; și astfel a cruțat-o de osteneală [70].

XXI. Străbătînd țara ligurilor și a tirenienilor [71], Heracles ajunse pe malurile Tibrului și își așeză tabăra chiar în locul unde astăzi se înalță Roma, cetatea care, cu multe generații mai tîrziu, a fost clădită de Romulus, fiul lui Ares [72]. Pe vremea aceea, pe muntele Palatin — așa cum se numește astăzi — locuiau doar vreo cîțiva băștinași într-o cetate foarte mică. *2.* În ea, oamenii cei mai de vază, Cacius [73] și Pinarius [74], l-au primit pe Heracles cu onoruri și i-au dat multe și plăcute

daruri. Amintirea acestor oameni s-a păstrat la Roma pînă în zilele noastre. Într-adevăr, numele „Pinarii" aparţine unei familii care — printre cele mai nobile — dăinuieşte la romani şi astăzi, din cele mai vechi timpuri. Iar pe muntele Palatin se află o scară ale cărei trepte sînt din piatră şi care poartă numele de „treptele lui Cacius", întrucît se află în apropierea locului unde a fost casa lui. *3.* Primind dovezi de prietenie de la locuitorii muntelui Palatin, eroul le-a prezis acestora că, după ce el va fi trecut în rîndul zeilor, oamenii care vor închina lui Heracles a zecea parte din bunurile lor se vor bucura de o viaţă mai fericită şi mai îmbelşugată. Prezicerea lui s-a împlinit pînă în zilele noastre. *4.* Nu numai oamenii cu avere neînsemnată, dar chiar şi unii cetăţeni foarte bogaţi, făgăduind să-i dea lui Heracles a zecea parte din avuţiile lor [75], au ajuns atît de bogaţi, încît zecimea închinată zeului era de patru mii de talanţi [76]. Lucullus — despre care s-ar putea spune că a fost romanul cel mai bogat din vremea sa — şi-a preţuit averea, jertfind a zecea parte lui Heracles, zecime pe care a folosit-o în bogate ospeţe, ce la el se ţineau lanţ. Romanii i-au înălţat lui Heracles pe malul Tibrului un minunat templu [77], unde ei obişnuiesc să-şi închine — prin sacrificii — a zecea parte din averea lor. *5.* După ce viteazul a părăsit malurile Tibrului, a străbătut litoralul Italiei, pătrunzînd în cîmpia de la Cumae. Mitologia pretinde că acolo trăiau oameni foarte vînjoşi, dar vestiţi pentru nelegiuirile săvîrşite de ei. Această cîmpie se mai numea şi Cîmpia Flegraică, numele venindu-i de la o colină ce — în vechime — vărsa flăcări uriaşe, aşa cum face Etna în Sicilia. Locul se numeşte Vezuviu şi se mai pot zări şi astăzi urmele focului revărsat pe acest deal în vremile străvechi. *6.* Aflînd că Heracles a ajuns pe acele meleaguri — ne istoriseşte Mitologia —, Giganţii s-au adunat cu toţi şi au pornit împotriva lui, înşiruiţi pentru atac. Întrucît Giganţii erau foarte vînjoşi, s-a dat o luptă crîncenă, iar Heracles — cu ajutorul zeilor — a putut să-i biruie, omorîndu-i pe cei mai mulţi [78] şi izbutind astfel să facă din pămîntul acestui ţinut un pămînt bun pentru agricultură. *7.* După cîte ne spun autorii de povestiri mitologice, Giganţii sînt fiii pămîntului — ai „Gliei" — şi sînt numiţi astfel pentru că trupurile lor sînt de o mărime cu totul uimitoare. Iată, deci, cele povestite de unii mitografi despre înfrîngerea şi uciderea Giganţilor la Phlegra. Acestor istorisiri li se alătură şi istoricul Timaios [79].

XXII. După ce a plecat din Cîmpia Flegraică, Heracles şi-a urmat drumul pe malul mării, făcînd mai multe lucrări în jurul lacului care se numeşte „Avernus", închinat zeiţei Persefona. Acest lac este aşezat între Misenum şi Dicaiarcheia [80], în vecinătatea unor izvoare calde [81]. Ocolul lacului este de vreo cinci stadii, iar adîncimea lui e neînchipuit

de mare. Mulțumită apelor lui atît de limpezi, el pare a fi de un albastru închis — deoarece este foarte adînc. 2. Mitografii mai spun cum că, în vremurile străvechi, s-ar fi aflat pe malul lacului un oracol prin care glăsuiau morții, dar că — prin trecerea timpului — el a dispărut. Lacul de care vorbim comunica, pe atunci, cu marea; Heracles — zice-se — ar fi închis locul pe unde se împreunau apele, construind de-a lungul mării un drum ce mai dăinuiește și astăzi și căruia — după numele eroului — i s-a spus „Calea lui Heracles". 3. Iată, deci, care sînt lucrările lui Heracles în acest ținut. Pornind-o de acolo, el a intrat în regiunea poseidoniaților[82], unde a găsit o stîncă despre care Mitologia ne spune lucruri neobișnuite și cu totul ciudate. Un vînător — dintre localnici — bărbat vestit pentru mari isprăvi la vînătoare, avea de mult obiceiul să închine Artemidei și să țintuiască de copaci capetele și picioarele animalelor vînate. O dată, însă, făcîndu-i de petrecanie unui mistreț uriaș, prin vorba sa a înjosit-o pe zeiță, spunînd că are să-și închine lui însuși capul animalului. Vorbele au fost urmate de fapte și omul nostru a spînzurat capul mistrețului de un copac. Cum soarele era dogorîtor, pe la vremea amiezii îl prinse somnul. Dar se întîmplă că, legăturile desfăcîndu-se singure, capul mistrețului se desprinse de copac și căzu peste vînătorul adormit. 4. Nu trebuie să ne mire această întîmplare, deoarece se povestește și despre alte împrejurări în care zeița Artemis ar fi lovit cu asprime pe cei necucernici. Dar nu s-a întîmplat tot astfel cu Heracles, și aceasta datorită evlaviei sale. 5. Ajungînd la hotarele dintre Rhegium și Locris și odihnindu-se după oboseala unui lung drum, eroul i-a rugat pe zei să-i ia din acest loc niște greieri care-l necăjeau cu țîrîitul lor. Zeii au ascultat ruga și nu numai că greierii au dispărut, dar niciodată nu s-au mai ivit în acest ținut. 6. Ajungînd în locul unde strîmtoarea care desparte Italia de Sicilia este cît se poate de îngustă, Heracles și-a trecut vacile în Sicilia. Iar el, apucînd de coarne un taur, a străbătut strîmtoarea înot, avînd aceasta — după spusa lui Timaios — treisprezece stadii[83] lățime.

XXIII. Mai tîrziu viteazul, voind să facă ocolul întregii Sicilii, a plecat de la Pelorias înspre muntele Eryx. În vreme ce mergea de-a lungul coastelor insulei, din voința nimfelor au țîșnit scăldători cu apă caldă, spre a-i odihni trupul, trudit de ostenelile și de neajunsurile călătoriei. S-au ivit astfel două izvoare de apă caldă, dintre care unul se numește al Himerei, iar celălalt al Egestei — nume pe care și le trag după locurile unde se află. 2. Ajungînd în apropierea lor, Eryx, fiul Afroditei și al unui domnitor de pe acele meleaguri, pe nume Butas, l-a stîrnit la luptă pe Heracles și, ca preț, a pus țara sa în joc, iar Heracles a pus vacile aduse de el. Mai întîi, Eryx s-a înfuriat, spunînd că vacile erau mult mai prejos decît regatul său; dar Heracles i-a arătat că își

va pierde nemurirea, dacă pierde vacile ; şi atunci Eryx a fost înfrînt, pierzîndu-şi ţara. *3.* Totuşi Heracles a lăsat-o băştinaşilor, cărora le-a îngăduit să culeagă roadele, pînă ce un urmaş de-al său ar sosi să ceară domnia. Ceea ce, de fapt, s-a şi întîmplat. Într-adevăr, lacedemonianul Dorieus [84], care a venit în Sicilia cu multe generaţii după Heracles, a luat în stăpînire ţara lui Eryx, întemeind oraşul Heracleia. Cetatea a sporit repede, dar cartaginezii au început s-o pizmuiască, temîndu-se ca nu cumva să ajungă mai puternică decît Carthagina şi să nu smulgă fenicienilor întîietatea de care se bucurau. De aceea, au pornit cu oşti numeroase împotriva Heracleiei, au biruit-o şi au şters-o de pe faţa pămîntului. Despre lucrul acesta însă vom povesti, cu de-amănuntul, la vremea [85] potrivită. *4.* Heracles a continuat să facă ocolul Siciliei, ajungînd la un oraş care astăzi se numeşte Siracuza şi unde i-a fost dat să afle întîmplarea — povestită de Mitologie — cu răpirea Persefonei. Celor două zeiţe [86] eroul le aduse măreţe jertfe. El jertfi lîngă Cyane [87] pe cel mai frumos taur al său, învăţîndu-i pe localnici să facă — în fiecare an — adunări mari şi să aducă strălucite sacrificii în cinstea Persefonei. *5.* Pornind apoi cu vacile sale spre interiorul insulei, siculii — băştinaşi — i-au ieşit înainte cu numeroase oşti, împotrivindu-i-se ; dar Heracles i-a biruit într-o luptă vestită şi a doborît mulţi duşmani, printre care Mitologia numără căpitani vestiţi — cărora, pînă în zilele noastre, li se dau cinstirile datorate eroilor — ; este vorba de Leucaspis, Pediacrates, Buphonas, Glychatas, Bytaias şi Crytidas.

XXIV. Apoi, Heracles a pătruns în cîmpia de la Leontinoi, minunîndu-se de frumuseţile ţinutului. Băştinaşii îl primiră cu toată cinstea ; iar el îşi dovedi prietenia, lăsînd pe meleagurile lor semne nepieritoare care să amintească, peste vremuri, că Heracles trecuse pe acolo. Prin apropierea cetăţii Agyrium [88] i s-a întîmplat eroului nostru ceva puţin obişnuit : locuitorii cetăţii îl cinstiră — aşa cum se obişnuieşte a se cinsti zeii olimpieni — cu adunări mari şi jertfe strălucite. Pînă atunci, Heracles nu primise nici un fel de sacrificii. Pentru prima oară se învoi să primească atari slăviri, deoarece divinitatea îi îngăduise în acea împrejurare să înţeleagă cum că nemurirea îi era sortită. *2.* În apropierea oraşului Agyrium se află un drum pietros pe unde vacile lui Heracles lăsară urmele copitelor, ca şi cum le-ar fi întipărit pe ceară. Faptul că şi lui i se întîmplase acest lucru, dimpreună cu îndeplinirea celei de-a zecea munci, i-a dat credinţă că îi este hărăzită nemurirea. Şi iată, deci, pentru ce el primi jertfele anuale hotărîte de localnici întru slăvirea lui. *3.* Ca să-şi arate recunoştinţa faţă de cei care-l preţuiseră atît, viteazul a săpat în faţa oraşului un lac al cărui ocol era de patru stadii şi a poruncit să i se dea lacului numele său. Iar locului unde vacile lăsară

urmele copitelor el i-a dat acelaşi nume, închinînd eroului Geryon un templu ce pînă în zilele noastre este cinstit de băştinaşi. 4. A mai închinat o măreaţă incintă lui Iolaos — nepotul şi tovarăşul său de arme — şi a hotărît să fie şi el, în fiecare an, slăvit de localnici cu cinstiri şi jertfe, datină păstrată pînă în vremurile pe care le trăim. Într-adevăr, toţi locuitorii din Agyrium îşi închină lui Iolaos pletele lor, lăsîndu-le să crească de la naştere pînă atunci cînd le dăruiesc zeului, în timpul unui măreţ sacrificiu, spre a-i dobîndi bunăvoinţa. 5. Într-atît este de sfînt şi de slăvit templul lui Iolaos, încît copiii care nu îndeplinesc obişnuitele rituri ajung de nu mai pot vorbi, ca şi cum ar fi morţi. Totuşi, se spune că se tămăduiesc de această boală de îndată ce au făgăduit şi au dat chezăşii că vor aduce zeului sacrificiul. 6. Localnicii — spre a da cuvenita cinstire acestor rituri — au numit „heracleică" poarta în faţa căreia se aduc zeului prinoasele despre care am vorbit mai sus. În fiece an, ei orînduiesc cu deosebită rîvnă întreceri gimnice şi curse de cai. Întreaga populaţie, atît oamenii liberi cît şi sclavii, slăvesc zeul [89]; iar sclavii primesc poruncă să-l cinstească şi ei — dar nu laolaltă cu ceilalţi — pe Nemuritor, alcătuind grupuri, benchetuind şi aducînd jertfe. 7. Cu vacile sale Heracles a trecut din nou marea şi s-a reîntors în Italia, unde — înaintînd de-a lungul coastei — l-a ucis pe Lacinios [90], care voia să-i fure vacile, şi l-a omorît fără voie pe Croton [91]. Pe acesta din urmă l-a înmormîntat cu toată măreţia şi i-a înălţat un mormînt, prorocind băştinaşilor că, după ce va trece o vreme, se va clădi în acel loc o vestită cetate, care are să poarte numele lui Croton.

XXV. După ce Heracles a dat ocol, mergînd pe jos, Mării Adriatice, — ajungînd pe malurile golfului acestei mări —, a pătruns în Epir, de unde a pornit spre Pelepones. De îndată ce a dus la îndeplinire cea de-a zecea muncă, Euristeu i-a poruncit să aducă din Infern — la lumina soarelui — cîinele Cerber. Şi, primind Heracles această poruncă, el a socotit că va fi spre folosul lui s-o îndeplinească. S-a dus atunci la Atena, iniţiindu-se în tainele de la Eleusis, în acea vreme în care Musaios, feciorul lui Orfeu, avea grija riturilor. 2. Fiindcă l-am pomenit aci pe Orfeu, socotim că nu este nepotrivit ca, abătîndu-ne din drumul nostru, să ne oprim puţin şi asupra lui. Orfeu era fiul lui Oiagros şi era trac de obîrşie. Mulţumită învăţăturii sale şi destoiniciei de care dădea dovadă în arta cîntatului, ca şi în aceea a poeziei, el a fost socotit cu mult mai presus decît toţi cei pomeniţi de istorie. Orfeu a compus un minunat poem, cu totul deosebit prin melodia sa, atunci cînd era cîntat. Atît de mare i-a fost faima, încît a crezut că era în stare — prin cîntecele-i melodioase — să vrăjească fiarele şi copacii. 3. După ce s-a dedat studiului şi după ce a învăţat ce spun miturile cu privire

la zei, a călătorit în Egipt, unde și-a desăvîrșit cunoștințele, și-a ajuns astfel cel mai de seamă dintre eleni în știința misteriilor și a teologiei, cum și cel mai mare dintre poeți și cîntăreți. *4.* Orfeu i-a însoțit pe Argonauți în expediția lor și, îndemnat de iubirea față de soția sa, a cutezat să coboare (cum nici nu ne-am putea gîndi) în lumea morților. Apoi, ademenind-o și cîștigînd-o de partea lui prin farmecul cîntecelor sale pe Persefona, a înduplecat-o să-l ajute a-și îndeplini dorința care-l mînase la Hades și să-i îngăduie a-și aduce pe pămînt pe soția lui ce murise, făcînd și el cum făcuse mai înainte Dionysos cu Semele. Într-adevăr, Mitologia ne povestește că Dionysos a scos din Infern pe mama lui — Semele —, căreia i-a dăruit nemurirea și i-a schimbat numele în acela de Thyone. Dar, după ce am înfățișat aceste lucruri cu privire la Orfeu, să ne întoarcem acum la Heracles.

XXVI. Eroul nostru a coborît și el în împărăția lui Hades — ne-o spune tradiția mitologică — și a fost primit de Persefona ca un frate, îngăduindu-i chiar să-l slobozească din lanțuri pe Teseu, împreună cu Piritou [92], și să-i ducă pe amîndoi înapoi pe pămînt. Tot cu învoirea ei, l-a înlănțuit pe Cerber pe care — nici nu ne vine a crede ! — l-a scos din Infern și l-a arătat oamenilor. *2.* Cea din urmă muncă a lui Heracles a fost aducerea merelor de aur ale Hesperidelor [93]. El a plutit, așadar, din nou spre Libya. Cu privire la aceste mere părerile mitografilor sînt împărțite. Unii susțin că existau în cîteva grădini ale Hesperidelor în Libya, păzite cu strășnicie de un balaur spăimîntător, pe cîtă vreme alții socotesc că Hesperidele aveau turme de oi atît de frumoase, încît — printr-o metaforă poetică — s-a pretins că erau mere „de aur", tot așa cum Afrodita este numită, pentru frumusețea ei, „Afrodita cea de aur". *3.* În sfîrșit, alții pretind că oile [94] aveau o culoare cu totul deosebită și foarte asemănătoare cu aceea a aurului. Iar prin balaur trebuie să înțelegem „păzitorul turmelor" — un om vînjos și neînfricat, gata să ucidă pe toți acei care ar fi avut îndrăzneala să le răpească. Dar despre cele de care vorbirăm pînă acum, slobod este fiecare să creadă ceea ce va socoti de cuviință. *4.* Oricum, Heracles l-a ucis pe cel care păzea turmele — sau merele —, ducîndu-le lui Euristeu. Aducîndu-și astfel la îndeplinire toate muncile, el a așteptat în schimbul străduințelor să dobîndească nemurirea, vestită de oracolul lui Apolo.

XXVII. Nu trebuie să pierdem din vedere povestirile mitologice [95] în legătură cu Atlas și neamul Hesperidelor. În țara numită Hesperitis trăiau doi frați foarte vestiți : Hesperos și Atlas. Ei aveau turme de oi de o rară frumusețe ; iar culoarea oilor era galbenă, precum aurul. Și, cum poeții le spun oilor „mela", turmele au primit numele de „mela" de aur. *2.* Hesperos a avut o fiică ce se numea Hesperis și pe care a dat-o de soție fratelui său Atlas. De la ea și-a luat numele țara. Hes-

peris i-a născut lui Atlas şapte fiice, numite după tatăl lor Atlantide, iar după numele mamei, Hesperide. Cum erau deosebit de frumoase şi de cuminţi, se povesteşte că Busiris, regele Egiptului, le-a dorit. Şi, de aceea, porunci unor piraţi să treacă marea spre a le răpi, aducîndu-i-le. *3.* În această vreme, Heracles săvîrşea cea din urmă muncă a sa, omorîndu-l, în Libya, pe Anteu — care-i silea pe toţi străinii să se lupte cu dînsul. Cam tot atunci l-a pedepsit, aşa cum i se şi cădea, pe Busiris. Acesta îi sacrifica lui Zeus pe toţi străinii ce păşeau pe pămîntul Egiptului. Plutind, apoi, pe Nil în sus pînă în Etiopia, Heracles ucise pe Emathion, regele etiopienilor, ce se pregătea să-l înfrunte în luptă. După aceea s-a înapoiat la îndatorirea sa. Dar piraţii trimişi de Busiris au găsit pe fiicele lui Atlas jucîndu-se în grădină, le-au răpit şi au fugit cu ele pe corăbiile lor. *4.* Heracles i-a prins însă pe cînd prînzeau pe ţărm şi, aflînd de la fecioare ce se petrecuse, a luat viaţa tîlharilor şi i-a înapoiat fiicele lui Atlas. Ca să-şi dovedească recunoştinţa faţă de el, pentru binefacerea sa, Atlas i-a dat bucuros viteazului nu numai lucrul pentru care venise, ca să-şi aducă la îndeplinire sarcina, dar l-a şi învăţat să pătrundă adînc în tainele astrologiei. *5.* Atlas cunoştea bine această ştiinţă, deoarece descoperise — cu multă pricepere — sfera astrelor [96] ; şi iată de ce s-a crezut că el poartă pe umerii săi întreaga lume. Tot astfel şi Heracles, după ce a răspîndit printre eleni această învăţătură despre sfericitate, s-a bucurat de un mare renume ; şi, în legenda că ar fi luat asupră-i lumea pe care Atlas o purta, este reprezentată în mod simbolic numai împrejurarea despre care vorbim.

XXVIII. În vreme ce Heracles se îndeletnicea cu lucrurile amintite mai sus, se povesteşte că Amazoanele care mai rămăseseră în viaţă s-au adunat pe malurile rîului Thermodont, grăbindu-se să se răzbune pe eleni pentru înfrîngerea suferită în războiul împotriva lui Heracles. Erau, mai ales, înfuriate pe atenieni, deoarece Antiope — regina Amazoanelor, numită de unii şi Hippolyte — era ţinută în robie [97] de către Teseu. *2.* Şi astfel, asigurîndu-şi în această expediţie sprijinul sciţilor, Amazoanele au adunat o însemnată oaste, care sub conducerea lor a trecut Bosforul Cimerian [98] şi a pornit să înainteze prin Tracia. După ce străbătu o mare parte a Europei, oştirea Amazoanelor a pătruns în cele din urmă în Attica, unde-şi aşează tabăra în locul care astăzi se numeşte „Amazoneion" [99]. *3.* Aflînd că ele porniseră împotriva lui, Teseu a venit în ajutorul oştirii alcătuite din cetăţenii Atenei, aducînd-o cu dînsul şi pe Antiope, de la care avea un fiu, Hipolit. În bătălia ce s-a dat atunci, ostaşii lui Teseu — atenienii —, care erau mai viteji decît Amazoanele, le înfrînseră, măcelărind o parte din ele ; iar pe celelalte le alungară din Attica. *4.* Antiope, luptînd şi ea alături de soţul ei Teseu,

şi-a sfîrşit eroic viaţa, după ce săvîrşise fapte de vitejie. Amazoanele ce izbutiseră să scape şi-au pierdut nădejdea că se vor mai întoarce în ţara lor şi, împreună cu sciţii, au pornit-o înapoi în Sciţia, statornicindu-se în mijlocul acestui neam. Dar am vorbit îndeajuns despre Amazoane; şi acum să ne întoarcem la isprăvile lui Heracles.

XXIX. După ce a sfîrşit-o cu muncile sale, oracolul îi dezvălui că ar fi spre binele său dacă — înainte de a intra în rîndul zeilor — ar trimite o colonie în Sardinia, condusă de fiii pe care el îi avusese cu Thespiadele. Dar, fiindcă ei erau foarte tineri, eroul hotărî să-l trimită împreună cu ei şi pe nepotul său Iolaos. *2.* Acum ni se pare că ar trebui să povestim mai întîi cum s-au născut aceşti băieţi, ca să vorbim apoi, cît vom putea mai deslușit, despre felul în care a fost trimisă colonia amintită mai sus. Se afla la Atena un bărbat de vază, pe nume Thespios, coborîtor dintr-o familie vestită; el era fiul lui Erehteu şi domnea peste un ţinut [100] ce-i purta numele. Nevestele lui îi născuseră cincizeci de fiice. *3.* Într-o vreme cînd Heracles era încă foarte tînăr — dar totuşi puterea îi era nespus de mare — eroul nostru a rîvnit să aibă copii cu fiicele lui Thespios. De aceea, Thespios l-a chemat pe Heracles la un sacrificiu şi i-a pregătit un ospăţ strălucit, trimiţîndu-i apoi, una cîte una, pe fiicele sale. Şi, astfel, — viteazul avînd legături trupeşti cu ele şi lăsîndu-le grele — ajunse a fi tatăl a cincizeci de feciori, cărora li s-a spun, cu un nume care-i arăta pe toţi, Thespiazii. Cînd aceştia au ajuns la vîrsta bărbăţiei, tatăl lor a hotărît a-i trimite să întemeieze colonia pomenită mai sus, în Sardinia, pentru a urma oracolul. *4.* Fiindcă Iolaos îl însoţise în toate expediţiile şi era conducătorul flotei sale, Heracles i-a încredinţat grija Thespiazilor şi a întemeierii coloniei. Dintre aceşti cincizeci de fii ai eroului nostru, au rămas la Theba doar doi, iar urmaşii lor se bucură — zice-se — pînă în zilele noastre de o mare trecere. Au mai rămas alţi şapte la Thespiai — unde au fost numiţi „demuchoi" [101], şi se povesteşte că urmaşii lor ar fi fost conducătorii cetăţii pînă în timpurile mai apropiate. *5.* Toţi ceilalţi, ca şi mulţi alţii — făcînd aceasta de bună voie — au pornit dimpreună, călăuziţi de Iolaos, ca să întemeieze colonia şi au luat calea mării spre Sardinia. Pe locuitorii insulei Iolaos i-a supus, în urma unei bătălii, împărţind cea mai frumoasă parte a pămînturilor de acolo în loturi, şi mai ales ţinutul care este o cîmpie şi se numeşte „Iolaeion". *6.* După aceea desţeleni ţinutul despre care vorbim, sădind pomi roditori şi făcînd din Sardinia un pămînt rîvnit de mulţi. Această insulă ajunse atît de vestită pentru îmbelşugatele sale roade, încît cartaginezii — a căror putere a sporit în cursul timpului — rîvniră s-o cucerească, dînd multe bătălii şi înfruntînd primejdii. Dar vom povesti despre lucrurile acestea la vremea potrivită [102].

XXX. După ce şi-a statornicit colonia, Iolaos l-a chemat din Sicilia pe Dedal, ca să-i înalţe numeroase şi mari clădiri purtînd denumirea de „dedalice" — după numele constructorului — şi care dăinuiesc pînă în zilele noastre. El a clădit gimnazii mari şi costisitoare, tribunale şi, într-un cuvînt, tot ceea ce poate să aducă înflorirea unui stat. *2.* Thespiazii au îngăduit lui Iolaos să dea populaţiei numele său, şi oamenilor de acolo el le-a spus „iolai". Astfel a primit cinstirea ce se cuvenea unui tată, deoarece Thespiazii îl socotiseră vrednic de acest nume, fiind foarte legaţi de el pentru rîvna pe care o arătase întru binele lor. Şi iată pentru ce — în cursul vremilor — oamenii care-i aduc jertfe acestui zeu [103] îl numesc „tată", tot aşa cum perşii îl numeau „tată" pe Cirus. *3.* Apoi, întorcîndu-se spre Elada, Iolaos a debarcat în Sicilia şi a rămas în această insulă mai multă vreme. Unii dintre însoţitorii săi, ademeniţi de frumuseţea pămînturilor siciliene, s-au aşezat în insulă şi s-au amestecat cu siculii, fiind deosebit de bine întîmpinaţi de localnici. Iar în ce-l priveşte pe Iolaos, el, ca răsplată pentru numeroasele lui binefaceri, a primit — în multe dintre cetăţile Siciliei — slăvirea cuvenită eroilor. *4.* S-a întîmplat însă cu colonia Thespiazilor un lucru nou şi nemaivăzut. Oracolul [104] prevestise că toţi colonii, ca şi urmaşii lor, vor avea parte în cursul vremii de o libertate ce va dăinui mereu ; şi oracolul acesta şi-a aflat împlinirea pînă în zilele noastre. *5.* Într-adevăr, cu trecerea timpului, colonii — amestecîndu-se cu barbarii, care erau mai numeroşi — au îmbrăţişat deprinderile barbare şi s-au retras în munţi, statornicindu-se în locuri sălbatice şi neroditoare. Ei au luat obiceiul să se hrănească cu laptele şi carnea numeroaselor turme ce le aveau, nelipsindu-le niciodată de-ale hranei. Şi fiindcă ei şi-au făcut lăcaşuri subpămîntene şi trăiesc prin peşteri, aceşti muritori au fost cruţaţi de primejdiile războiului. *6.* Iată, aşadar, pentru ce cartaginezii şi — mai apoi — romanii, care i-au atacat adeseori, n-au izbutit să îndeplinească ceea ce îşi puseseră în gînd [105]. Va trebui să ne mărginim la lucrurile arătate pînă acum privitor la Iolaos şi la Thespiazi, ca şi la ceea ce am spus despre colonia ce fusese trimisă în Sardinia. Să ne întoarcem, acum, la Heracles şi să arătăm care sînt isprăvile lui în legătură cu cele spuse de noi pînă acum.

XXXI. După ce Heracles a sfîrşit cu muncile sale, el şi-a dat soţia, pe Megara, lui Iolaos, deoarece bănuia că din pricina ei se abătuseră asupră-i nenorocirile, prin copiii pe care ea îi născuse ; iar el îşi căută o altă nevastă, să-i aducă pe lume copii mai norocoşi, de care să nu mai aibă a se teme [106]. O peţi atunci pe Iole, fiica lui Eurytos, cîrmuitorul Oichaliei. *2.* Dar Eurytos, care aflase de nenorocirea Megarei, privi cu bănuială cererea lui şi îi răspunse că vrea să mai chibzuiască în această

privință. Respins în chipul acesta, Heracles — înfuriat — a luat cu sine, drept răzbunare pentru ocara ce i se adusese, iepele lui Eurytos. *3.* Atunci fiul lui Eurytos, Iphitos, aflînd cum se petrecuseră lucrurile, porni spre Tirint pe urmele iepelor. Heracles l-a urcat pe Iphitos în vîrful unui turn și i-a cerut să privească în jur prin ce locuri ar putea iepele să pască. Iphitos însă nu le zări nicăieri. Heracles, de îndată, îl mustră că-l învinuise pe nedrept de hoție și, din înaltul turnului, îl repezi cu capul în jos. *4.* Dar, pentru acest omor, viteazul a fost lovit de o boală grea. De aceea porni de îndată spre Pylos, la Neleu, și îi ceru să-l dezlege de vina de-a fi vărsat sînge omenesc. Neleu întrebîndu-și copiii care era părerea lor despre acest lucru, toți — în afară de Nestor, cel mai tînăr dintre ei — răspunseră că n-ar fi dreaptă purificarea. *5.* Atunci Heracles se duse la Deifob, feciorul lui Hipolit, și îl înduplecă să-l dezlege de fărădelegea sa. Totuși, acesta nu izbuti să-l scape de boală și — în cele din urmă — Heracles merse să întrebe oracolul lui Apolo, ca să afle cum s-ar putea tămădui. Zeul îi răspunse că lesne se va însănătoși, dacă primește să fie vîndut ca rob și, apoi, să dea fiilor lui Iphitos toți banii luați de pe urma vînzării. Silit de suferință să dea ascultare oracolului, Heracles porni în corabie, împreună cu vreo cîțiva prieteni, spre Asia. Ajungînd pe acele meleaguri, el răbdă să fie vîndut de unul dintre prietenii săi și-l cumpără ca rob Omphale, o fecioară, fiica lui Iardanos — regina meonilor sau, cum se numesc acum, a lidienilor. *6.* Vînzătorul înmînă apoi copiilor lui Iphitos banii primiți pentru vînzarea lui Heracles, și astfel, urmînd porunca oracolului, viteazul își redobîndi sănătatea. *7.* În vreme ce robea la Omphale, el i-a pedepsit pe tîlharii ce jefuiau țara reginei ; i-a pedepsit mai ales pe așa-numiții Cercopi [107], care se dedau la numeroase tîlhării și fărădelegi. Pe unii i-a ucis, iar pe alții i-a adus în lanțuri în fața Omphalei. Pe Syleus, care răpea pe călătorii străini și-i silea să-i muncească viile, el l-a ucis cu o lovitură de săpăligă. De la itoni a luat înapoi lucrurile prădate, atunci cînd pustiiseră o mare parte a țării peste care domnea Omphale. A cucerit apoi, ștergîndu-l de pe fața pămîntului, orașul din care porneau să prade, iar pe locuitori i-a vîndut ca robi. *8.* Omphale s-a minunat de vitejia lui Heracles și, aflînd cine este și din cine se trage, i-a înapoiat libertatea și s-a căsătorit cu el. Împreună avură un fiu [108], pe Lamos. Pe cînd era încă rob, Heracles a mai avut de la o sclavă un fiu, pe Cleodaios.

XXXII. Mai tîrziu eroul s-a reîntors în Pelopones și a pornit împotriva Troiei, căci avea temeiuri să se plîngă de regele Laomedon, care nu mai voia să-i dea iepele pe care i le făgăduise, deoarece — în timpul expediției cu Iason, pentru cucerirea lînii de aur — Heracles ucisese o

dihanie a mării, ce pustia Troada. Despre acest lucru însă vom vorbi cu de-amănuntul ceva mai departe, cînd va trebui să istorisim isprăvile Argonauților [109]. *2.* Într-adevăr, în timpul expediției întreprinse împreună cu Iason, Heracles nu avusese vreme să se răzbune, dar — mai apoi — găsi prilejul să facă război Troiei, pornind împotriva ei cu optsprezece corăbii lungi. Homer spune însă că aceste corăbii n-au fost decît șase. Poetul [110] îl pune pe Tlepolem, fiul lui Heracles, să grăiască precum urmează : „Așa era Heracles — eroul puternic —, tatăl meu cel atît de cutezător, inimă de leu. Venind el aici doar cu șase corăbii și cu puțini oameni, pentru iepele lui Laomedon, a pustiit cetatea Ilionului și-i văduvi ulițele de bărbați". *3.* După ce trase la țărm în Troada, Heracles luă cu sine pe cei mai viteji dintre însoțitorii săi și înaintă spre oraș, lăsîndu-l pe Oicleus, feciorul lui Amphiaraos, să-i fie cîrmaciul corăbiilor lui. Laomedon, pe care atacul neașteptat îl împiedicase de a-și aduna o armată mai însemnată — trebuind în grabă să facă față împrejurărilor —, strînse doar atîți oameni cîți găsi și porni de-a dreptul spre corăbiile lui Heracles, în nădejdea că, dacă le va da foc, va putea pune capăt războiului. Îl întîmpină Oicleus, comandantul navelor, ce căzu în luptă. Iar ceilalți — fiind urmăriți — fugiră de-a valma și se urcară în corăbii, îndepărtîndu-se de coastă. *4.* Atunci Laomedon se întoarse și înfruntă pe ostașii lui Heracles, în apropierea cetății. Dar a fost omorît și împreună cu el s-au prăbușit cei mai mulți dintre oștenii săi. Heracles, biruitor, luă cetatea cu asalt și — în învălmășeala de atunci — măcelări pe mulți dintre locuitori. Eroul îi încredință lui Priam domnia Ilionului, pentru că era un om drept. *5.* El fusese singurul dintre fiii lui Laomedon care se împotrivise părerii tatălui său, sfătuindu-l să-i dea lui Heracles iepele, după cum făgăduise. Răsplătind vitejia lui Telamon, Heracles i-a dat-o pe Hesione, fiica lui Laomedon ; căci el, cel dintîi, în timpul împresurării izbutise să intre în cetate, în vreme ce Heracles ataca partea cea mai întărită a zidului cetății.

XXXIII. După ce făptui acestea, viteazul se întoarse în Peloponez și porni din nou, în fruntea unei oști, împotriva lui Augeas, care nu-i dăduse plata cuvenită [111]. S-a încins atunci o luptă între el și eleeni ; și, fiindcă el n-a ieșit biruitor, a pornit-o către Olenos [112] — la Dexamenos. Fiica lui Dexamenos, Hippolyte, tocmai se căsătorise cu Azan. Fiind și Heracles de față la ospățul de nuntă și văzîndu-l pe centaurul Eurytion că se poartă foarte necuviincios cu Hippolyte, l-a ucis pe loc [113]. *2.* Mai apoi, eroul se întoarse la Tirint, unde Euristeu i-a adus învinuirea că uneltește împotriva stăpînirii lui, poruncindu-i să plece din regatul său — dimpreună cu Alcmena, Iphicles și Iolaos. *3.* Silit astfel să părăsească Tirintul, Heracles se așeză, împreună cu însoțitorii săi, în

Pheneos, un oraș din Arcadia. Acolo, aflînd că din Elida a pornit o procesiune către Istm — spre a prăznui sărbătorirea lui Poseidon — și că în fruntea alaiului era Eurytos, fiul lui Augeas, Heracles porni nebunește într-acolo și pe neașteptate îl ucise pe Eurytos, în apropiere de Cleonai, chiar acolo unde astăzi se înalță templul lui Heracles. *4.* Merse apoi, cu oastea împotriva Elidei, omorîndu-l pe Augeas. Iar, după ce luă cetatea cu năvală, Heracles aduse înapoi pe Phyleus, feciorul lui Augeas, și-i încredință domnia ; căci Phyleus fusese surghiunit de tatăl său în vremea cînd — ales judecător între Augeas și Heracles, pentru a hotărî despre plata pe care trebuia s-o primească acesta din urmă — el fusese de părere că dreptatea era de partea eroului. *5.* După această întîmplare, Hippocoon izgoni din Sparta pe fratele său Tindar, iar fiii lui Hippocoon — douăzeci la număr — îl uciseră pe Oionos, feciorul lui Licymnios și prietenul lui Heracles. Furios din pricina omorului, viteazul porni împotriva fiilor lui Hippocoon, pe care îi birui într-o mare bătălie, măcelărindu-i pe toți. A luat, mai apoi, cu asalt cetatea Spartei și l-a înscăunat ca rege pe Tindar, tatăl Dioscurilor. Dar, întrucît el cucerise stăpînirea asupra Spartei, nu i-a încredințat-o decît cu condiția s-o lase într-o zi urmașilor săi. *6.* În bătălia de care am amintit, eroul nostru pierdu foarte puțini oameni, dar printre ei se aflau bărbați de vază : Iphiclos, Cefeu și cei șaptesprezece fii ai acestuia din urmă. Căci, din douăzeci cîți erau, scăpară numai trei. Din rîndurile dușmanilor se prăbușiră în luptă Hippocoon, cei zece feciori ai săi și foarte mulți spartani. *7.* După această expediție, Heracles s-a reîntors în Arcadia, oprindu-se la regele Aleos. Acolo el cunoscu pe fiica acestuia și, avînd în taină legături de iubire cu ea, a lăsat-o grea. Heracles plecă din nou la drum, spre Stimfal. *8.* Aleos nu știa nimic despre greșeala fiicei sale ; doar atunci cînd sarcina îi arătă ce se întîmplase. Atunci regele a căutat să afle cine-i amăgise odrasla. Auges i-a mărturisit că Heracles o necinstise. Dar Aleos nu voi să dea crezare vorbelor ei, poruncindu-i unui prieten de-al său, pe nume Nauplios — pe mîna căruia o dăduse pe față — s-o înece în mare. *9.* În vreme ce Auge pornise spre Nauplia și trecea muntele Parthenion, o apucară deodată durerile facerii și, atunci, se trase într-o pădure învecinată, ca și cum ar fi vrut să-și satisfacă nevoi ale firii. Și astfel născu un băiețel, pe care îl ascunse sub un tufiș ; apoi își văzu mai departe de drum, împreună cu Nauplios, ajungînd la portul Argolidei care este Nauplia. Dar se întîmplă că acolo ea scăpă de înec într-un chip cu totul neașteptat. *10.* Într-adevăr, Nauplios nu crezu de cuviință s-o înece în mare, așa cum i se ceruse. El o dărui unor străini carieni, ce porneau cu corăbiile spre Asia, iar aceștia o vîndură regelui Misiei, lui Teuthras. *11.*

Templul lui Apollo din Delfi.

Templul Herei din Olimpia

Capul colosal al zeiței Hera de la Olimpia

Partea de mijloc a frontonului templului zeiței Artemis de la Corfu.

Vas din insula Rodos cu elemente decorative între şiruri de animale (sec. VII–VI i.e.n.).

Crater cu coloane corintiene ; scenă reprezentînd pe Heracle la Iphitos, servit de sora acestuia Iole în prezenţa tatălui lor Eurytos.

Amforă mare de la Atena reprezentind pe Heracle care atacă pe centaurul Nessos, ce intinde rugător brațele sale.

Vas din Corint reprezentind pe Heracle in urmărirea centaurilor.

Vas cu trei picioare de la Atena pe care un desen dreptunghiular reprezintă naşterea zeiţei Athena.

Hidră din Etruria (Caere) reprezentind aducerea de către Heracle a cerberului în faţa lui Euristeu înfricoşat, ce se ascunde într-un vas.

Amforă de Exekias (ceramist şi pictor atic de la mijlocul sec. VI i.e.n.) reprezentînd pe Ahile şi pe amazoana Penthesileu în lupta din faţa Troiei.

Cupă antică reprezentînd introducerea lui Heracle în Olimp după moartea sa.

Platou din insula Rodos cu scenă reprezentînd pe Menelau în luptă cu Hector pe corpul troianului Euphorbos.

Amforă de la începuturile atelierului din Chalcis reprezentînd o scenă de luptă între greci și troieni.

Copilaşul, pe care Auge îl părăsise pe muntele Parthenion, a fost găsit de nişte păstori ai regelui Corythos, în vreme ce sugea la o ciută ; iar păstorii l-au adus în dar stăpînului lor. Corythos, luînd pruncul cu bucurie, îl crescu — închipuindu-şi că ar fi însuşi fiul său — şi-i dădu numele de Telephos, fiindcă se gîndea la ciuta [114] care-l hrănise. Ajuns la vîrsta bărbăţiei şi fiind dornic a-şi cunoaşte mama, Telephos porni să întrebe oracolul din Delfi, care-i porunci să meargă în ţara misienilor, la regele Teuthras, *12.* unde Telephos o află pe maică-sa ; şi ea îi spuse cine-i era tatăl. Se bucură astfel de o foarte bună primire. Şi, deoarece Teuthras nu avea nici un băiat, îl căsători pe Telephos cu fiica sa, cu Argiope, hotărînd să-i fie urmaş la domnie.

XXXIV. Într-al cincilea an de la statornicirea lui Heracles la Pheneos, fiind foarte necăjit de moartea lui Oionos — feciorul lui Licymnios — şi de cea a fratelui său Iphiclos, el părăsi fără să-l silească nimeni Arcadia şi Peleponesul şi se duse în Etolia, la Calidon — însoţindu-l, în surghiun, numeroşi arcadieni. Fiindcă nu avea nici copil legiuit, nici nevastă cu cununie, Heracles s-a căsătorit, după moartea lui Meleagru, cu Deianira, fiica lui Oineus. Nu credem că ar fi lucru nelalocul lui să facem aici o scurtă abatere din drum şi să povestim cîte ceva despre nenorocirea care îl năpădise pe Meleagru. *2.* După o recoltă îmbelşugată, Oineus aduse jertfe tuturor zeilor ; nu însă şi zeiţei Artemis, de care nici nu se sinchisea. Mînioasă, zeiţa asmuţi atunci asupra calidonienilor un mistreţ uriaş — vestitul mistreţ calidonian — *3.* ce pustia cîmpurile învecinate şi aducea prăpădul prin ogrăzile localnicilor. Feciorul lui Oineus, Meleagru — un bărbat în floarea vîrstei, deosebit prin vînjoşia trupului şi vitejia sa —, strînse în juru-i o mulţime de voinici, cu gînd să pornească la vînarea mistreţului. Şi, pentru că Meleagru şi-a înfipt cel dintîi suliţa în trupul dihaniei, toată lumea se învoi să i se dea ca răsplată, pentru această izbînd, pielea mistreţului. *4.* Dar, cum Meleagru o îndrăgise pe Atalanta — fiica lui Schoineus — care a luat şi ea parte la vînătoare, el îi dărui pielea ca să-i răsplătească marea vitejie. Fiii lui Thestios însă, însoţindu-l şi ei pe Meleagru la vînătoare, s-au înfuriat că cinstise o străină şi îşi nesocotise rubedeniile. Şi iată de ce ei, socotind că darul lui Meleagru nu i se cuvenea, i-au întins o capcană Atalantei, au pîndit-o pe cînd se întorcea în Arcadia şi i-au înşfăcat pielea mistreţului. *5.* Furios că i s-a adus această jignire, deoarece iubea pe Atalanta, Meleagru sări în ajutorul ei. Mai întîi îi rugă — cu multă stăruinţă — pe hoţi să-i dea înapoi Atalantei darul pe care ea îl primise ca răsplată. Dar, întrucît oamenii aceştia nu voiau să-i ia în seamă rugăminţile, el i-a ucis, măcar că erau fraţii mamei sale, ai Alteei. Şi iată, aşadar, pentru ce Alteea — nespus de îndurerată de

uciderea fraţilor ei — l-a blestemat pe Meleagru, cerînd zeilor moartea fiului său. Iar Nemuritorii o ascultară, şi au dus pe acesta la pierzanie. 6. Sînt unii povestitori de legende care spun că, la naşterea lui Meleagru, Moirele [115] s-au arătat în vis Alteei, spunîndu-i că feciorul său Meleagru nu va muri decît atunci cînd tăciunele pe care i l-au dat acesteia se va mistui. Se mai povesteşte că Alteea, după ce a născut, era încredinţată că viaţa fiului său atîrnă de păstrarea cărbunelui amintit şi că — pentru acest temei — ea l-a păstrat cu multă grijă. 7. În urmă însă, înfuriată din pricina uciderii fraţilor săi, arse tăciunele care — mistuindu-se — a pricinuit moartea lui Meleagru. Şi, deoarece era urmărită de fapta săvîrşită, în cele din urmă Alteea îşi puse capăt zilelor, spînzurîndu-se.

XXXV. Pe cînd s-au întîmplat toate acestea, Hiponoos din Olenos, mîniat pe fiica sa Periboia, care-i spusese că Ares a lăsat-o grea, o trimise în Etolia, la Oineus, şi-i ceru acestuia s-o şteargă de pe faţa pămîntului, cît mai curînd. 2. Oineus, care-şi pierduse de puţină vreme feciorul şi nevasta, nu s-a învoit s-o ucidă, ci a luat-o în căsătorie — iar ea i l-a născut pe Tideu. Iată, aşadar, desfăşurarea istoriei cu Meleagru şi Alteea şi ce întorsătură au luat întîmplările din viaţa lui Oineus. 3. Ca să fie pe plac şi de folos calidonienilor, Heracles abătu rîul Acheloos în albia pe care el i-o săpase şi astfel un întreg ţinut roditor se născu, mulţumită apelor rîului. 4. De aceea, Heracles este închipuit luptîndu-se cu Acheloos, rîul avînd înfăţişarea unui taur. În această luptă, se spune că Heracles i-ar fi rupt unul din coarne, pe care apoi îl dărui etolienilor ; cornul se numeşte „al Amalteei", oamenii închipuindu-l plin cu tot felul de roade de toamnă — bunăoară struguri, mere şi alte poame de acest fel. Avem de-a face cu o alegorie, în care poeţii văd în corn canalul fluviului ; iar strugurii, merele şi rodiile ne duc cu mintea la rodnicia pămîntului udat de Acheloos şi la mulţimea pomilor fructiferi ce cresc pe acel pămînt. Numele de Amalteea dat cornului înseamnă acelaşi lucru ca şi cuvîntul „neistovire" prin care ni se arată străduinţa plină de rîvnă şi îndărătnicia cerută omului care a făcut lucrarea amintită de noi [116].

XXXVI. Heracles i-a ajutat, apoi, pe calidonieni în expediţia lor împotriva tesproţilor. A luat cu asalt oraşul Ephyra şi l-a ucis pe regele tesproţilor, pe Phyleus. Luînd-o prizonieră pe fiica lui şi îndrăgindu-se cu ea, avu un fiu cu numele de Tlepolem. 2. Trei ani după căsătoria cu Deianira, Heracles prînzea odată la Oineus ; la masă îl slujea Eurynomos, fiul lui Architeles. Acesta, care era un copil, făcu — slujind — o greşeală şi Heracles îl izbi cu pumnul. Deoarece lovitura fusese prea puternică, măcar că Heracles nu voise să-l lovească de moarte, băiatul

își dete duhul. *3.* Foarte îndurerat din pricina întîmplării nefericite, viteazul a luat de bună voie calea surghiunului, împreună cu nevasta sa Deianira și cu fiul său Hyllos, care era încă un copil ; și, astfel, ei părăsiră Calidonul. Și, cum mergeau, ajunseră pe malul rîului Euenos, unde-l întîlniră pe centaurul Nessos. Acesta, în schimbul unui preț, trecea călătorii de pe un mal pe celălalt. *4.* Centaurul luă, mai întîi, pe Deianira ca s-o treacă ; dar, înflăcărîndu-se de dragoste pentru ea — deoarece era frumoasă —, încercă s-o siluiască. Deianira ceru ajutorul bărbatului său ; și, atunci, Heracles îl străpunse pe Nessos cu o săgeată. Pe cînd o îmbrățișa, fiind rănit de moarte, centaurul spuse Deianirei că dorește să-i lase un filtru, ce va avea darul de a-l face pe Heracles să nu mai dorească vreodată altă femeie. *5.* Dar, pentru aceasta, Deianira trebuia să amestece sămînța lui Nessos cu untdelemn și cu sîngele ce picura din vîrful săgeții, și apoi să ungă tunica lui Heracles. După ce o sfătui, centaurul își dete duhul. Iar soția lui Heracles, ascultînd de povața lui, strînse într-un vas sămînța lui Nessos, vărî în ea vîrful săgeții bărbatului său și, fără ca el să afle, păstră filtrul. Apoi Heracles trecu și el rîul și merse la Ceyx, regele din Trachis, statornicindu-se în acest ținut, împreună cu arcadienii care-l urmau în toate expedițiile.

XXXVII. Cînd, mai apoi, se răspîndi zvonul că Phylas, regele driopilor, profanase templul de la Delfi, Heracles porni război împotriva lui, aflîndu-se în fruntea locuitorilor din Melida ; și îl ucise pe regele driopilor, alungă pe ceilalți locuitori din țară și le dădu melienilor ținutul. Luînd-o prizonieră pe fiica lui Phylas și îndrăgindu-se cu ea, aceasta îi născu un fecior, căruia i se dete numele de Antiochos. A mai avut Heracles de la Deianira și alți doi fii, mai tineri decît Hyllos : pe Gleneus și pe Hodites. *2.* Cît privește driopii surghiuniți, unii o porniră către Eubeea, întemeind acolo cetatea Carystos, iar alții navigară spre insula Cipru — unde se statornicira, amestecîndu-se cu băștinașii. Ceilalți driopi s-au refugiat la Euristeu și se bucurară de sprijinul lui, întrucît Euristeu îl ura pe Heracles. Cu ajutorul acestuia, întemeiară trei orașe în Pelopones : Asine, Hermione și Eion. *3.* După ce driopii au fost alungați din țara lor, izbucni un război între dorienii ce locuiau în Hestieotida — regele lor fiind Aigimios — și lapiții care sălășluiau în împrejurimile muntelui Olimp și al căror rege era Coronos, fiul lui Oineus. Oștirea lapiților era cu mult mai numeroasă. De aceea dorienii se refugiară la Heracles, făgăduindu-i, în schimbul sprijinului său în acest război, să-i dea a treia parte din Dorida și din regatul lor. Înduplecîndu-l astfel pe eroul nostru, o porniră împreună împotriva lapiților. Heracles era însoțit — cum era, dealtfel, în toate războaiele sale — de arcadieni. Cu ajutorul lor, izbuti să-i învingă pe lapiți și răpuse pe Coronos, regele lor, măcelărindu-i pe cei mai mulți dintre ostașii

dușmani. Astfel, sili pe lapiți să părăsească ținutul pentru care se vrăjmășiseră cu dorienii. *4.* Apoi, Heracles i-a încredințat lui Aigimios a treia parte din țară, care-i revenise lui, cerîndu-i s-o păstreze pentru urmașii săi. Pe cînd se reîntorcea la Trachis, Heracles ucise pe Cycnos — fiul lui Ares —, care-l stîrnise la o luptă. După ce părăsi ținutul lui Itonos, străbătu Pelasgiotida. Întîlnindu-se cu regele Ormenios, i-a cerut pe fiică-sa, pe Astydameia, de nevastă. Dar regele nu i-a luat cererea în seamă, pentru că Heracles era căsătorit cu Deianira, fiica lui Oineus. Atunci viteazul porni să lupte împotriva lui Ormenios, cuceri cetatea sa și omorî pe acel ce-i respinsese cererea. Iar pe Astydameia o luă prizonieră și, îndrăgindu-se cu ea, avu un fiu : pe Ctesippos. *5.* Mai făcu Heracles o expediție spre Oichalia, împotriva feciorilor lui Eurytos, ca să se răzbune pentru că, atunci cînd a petit-o pe Iole, fusese respins. În această expediție era însoțit tot de arcadieni. Cuceri, atunci, cetatea și pe fiii lui Eurytos îi ucise : pe Toxeus, Molion și Clytios. După ce a luat-o prizonieră pe Iole, a pornit-o spre promontoriul Eubeei, numit Cenaion.

XXXVIII. Aducînd acolo o jertfă, Heracles trimise la Trachis pe unul dintre slujitorii săi, pe Lichas, să-i ceară Deianirei, soției sale, tunica pe care obișnuia s-o îmbrace pentru a săvîrși jertfe. După ce Deianira află din gura lui Lichas că bărbatul ei era îndrăgostit de Iole, unse tunica lui Heracles cu leacul cel vrăjit, dat de centaurul Nessos și care avea să aducă pieirea viteazului. *2.* Lichas care nu știa nimic despre acest lucru, îi duse lui Heracles veșmîntul de jertfă și eroul îmbrăcă tunica unsă de soția lui. Și, atunci, filtrul începu să-și arate — încetul cu încetul — puterea lui otrăvitoare. Viteazul ajunse într-o stare groaznică. Veninul dihanici [117], în care el își muiase săgețile și care îmbibase tunica, începu să-i macine, arzîndu-le, cărnurile trupului. Chinuit de suferințe cumplite, Heracles ucise pe Lichas, slujitorul său, și lăsă ostașii să plece ; iar el se întoarse la Trachis. *3.* Și, cum durerile nu-l slăbeau și deveneau din ce în ce mai chinuitoare, Heracles trimise la Delfi pe Licymnios și pe Iolaos, ca să întrebe oracolul lui Apolo cum putea să fie curmată suferința lui. Între timp, Deianira — încremenită de groaznica nenorocire care-l copleșise pe bărbatul ei și dîndu-și seama că era vinovată de cele întîmplate — își puse capăt zilelor cu ștreangul. Oracolul zeului răspunse că Heracles trebuie să fie dus, înveșmîntat în arme, pe muntele Oita, unde se va înălța un rug uriaș. Iar de ceea ce se va mai împlini — a spus Apolo — va purta Zeus de grijă. *4.* Iolaos și oamenii lui au adus la îndeplinire porunca oracolului. Apoi, așteptară la o oarecare depărtare să vadă ce va urma. Iar Heracles, care-și pierduse orice nădejde să scape cu viață, se urcă pe rug. Și de toți cei care se

apropiau de el se ruga să-l aprindă. Dar nimeni nu cuteza să-i asculte vorbele, în afară de Filoctet [118], pe care Heracles îl înduplecă. Ca să-i răsplătească bunăvoința, eroul îi dărui arcul și săgețile sale. Și atunci se porniră îndată din cer fulgere strălucitoare, iar rugul fu cuprins de flăcări. 5. Cînd, mai apoi, Iolaos și cei din jurul său încercară să adune oasele lui Heracles, n-au mai găsit nimic, încredințîndu-se astfel că — potrivit celor prezise de oracole — viteazul părăsise lumea muritorilor pentru a intra în rîndurile zeilor.

XXXIX. I-au fost aduse eroului jertfele de înmormîntare ce i se datorau, oamenii lui neîntorcîndu-se la Trachis decît după ce i-au înălțat o movilă funerară. Menoitios, feciorul lui Actor și prietenul lui Heracles, i-a jertfit un vier, un taur și un berbec — așa cum se obișnuiește cînd e vorba de un erou. El porunci ca, în fiece an, să i se aducă și la Opunt aceleași jertfe, slăvindu-i-se amintirea. Tot așa au făcut și tebanii. Dar atenienii au fost cei dintîi care l-au preamărit pe Heracles ca pe un zeu. Pilda cucerniciei față de el a fost urmată și de ceilalți eleni și, mai apoi, oamenii din întreaga lume l-au slăvit cum se slăvește o zeitate. 2. Mai trebuie să adăugăm și amănuntul că, după zeificarea lui, Zeus a înduplecat-o pe Hera să-l înfieze și că zeița i-a dovedit pentru vecie o iubire de mamă. Înfierea s-ar fi făcut, potrivit legendei, în felul următor: Hera s-ar fi urcat în patul său și, trăgîndu-l pe Heracles aproape de trupul ei, după ce a imitat o adevărată naștere, l-a lăsat să cadă la pămînt sub veșminte. Ceremonia pe care am descris-o se mai poate vedea și în zilele noastre la barbari, cînd aceștia vor să adopte un copil. 3. Mitografii povestesc cum că, după această înfiere, Hera l-a căsătorit pe Heracles cu Hebe, împrejurare pe care poetul o amintește în „Necyia" [119], cînd spune: „Nu e decît o umbră. Dar el se desfată la ospețele zeilor și ține de nevastă pe Hebe cea cu glezne frumoase". 4. Se mai povestește că Heracles, fiind trecut de Zeus printre cele douăsprezece zeități mari, n-a voit să primească cinstirea, deoarece trebuia mai întîi să fie înlăturat un alt zeu din rîndul celor doisprezece. Iar lui Heracles i se părea că e nesocotit lucru a primi o slavă ce însemna înjosirea altui zeu. Poate că am stăruit prea mult asupra lui Heracles, dar avem cel puțin mulțumirea de a nu fi lăsat neamintită nici una din împrejurările vieții sale, pomenite de mitografi.

XL. Este acum potrivit să vorbim despre Argonauți, fiindcă Heracles a luat parte la expediția lor. Se spune că Iason era fiul lui Aison și nepotul lui Pelias, regele tesalienilor. Fiind mai vînjos la trup, iar la minte mai isteț decît toți cei de vîrsta lui, Iason nutrea dorința de-a înfăptui un lucru vrednic de aducere aminte. 2. Știa că mai înainte Perseu și alți vreo cîțiva dobîndiseră faima veșnică, mulțumită unor expediții îndepărtate [120] și unor isprăvi care uimiseră lumea; și de aceea

rîvnea să-i egaleze. Luîndu-i pe aceştia drept pildă şi împărtăşindu-i regelui, unchiul său, gîndurile care îl frămîntau, primi de îndată încuviinţarea acestuia ; şi nu doar pentru că Pelias ar fi rîvnit să-l ajute pe tînăr a-şi dobîndi un nume strălucit, dar el nădăjduia că Iason va pieri în luptele pline de primejdii ce-l aşteptau. *3.* Într-adevăr, deoarece Pelias nu zămislise nici un băiat, nutrea temerea ca nu cumva fratele lui să-l alunge de pe scaunul domniei, cu ajutorul fiului său. El însă şi-a tăinuit bănuielile şi i-a făgăduit lui Iason să-i dea tot sprijinul de care va avea nevoie. Ba chiar l-a îmboldit la următoarea ispravă : să pornească, în fruntea unor corăbii, spre Colhida, ca să cucerească vestita lînă de aur. *4.* Ţărmurile Pontului Euxin erau, în acea vreme, locuite de neamuri barbare şi cu totul sălbatice, care ucideau pe orice străin ce s-ar fi încumetat să coboare din corabie pe meleagurile lor. Iată, deci, pentru ce elenii i-au dat mării numele de Axenos [121]. *5.* Cum însă Iason voia să dobîndească slavă prin expediţia despre care am vorbit, măcar că-şi da seama cît de greu era de înfăptuit — dar fiind, totuşi, cu putinţă —, a început pregătirile necesare, în nădejdea că va dobîndi faimă.

XLI. Mai întîi şi-a construit, lîngă muntele Pelion, o corabie ce întrecea cu mult, prin mărimea şi echipamentul ei, corăbiile din acea vreme. Într-adevăr, pe atunci oamenii navigau doar cu ajutorul plutelor sau al unor corăbii foarte mici. Felul în care era construită uimi pe toţi acei care o vedeau. Şi, astfel, i s-a dus vestea prin întreaga Eladă — ceea ce a trezit în numeroşi tineri, dintre cei mai aleşi, dorinţa de-a lua şi ei parte la această expediţie. *2.* Cînd corabia a fost gata de plutire, Iason a făcut în chip strălucit toate pregătirile şi a pus în ea cele de trebuinţă, alegîndu-şi oamenii cei mai de vază şi mai viteji, dintre cei ce rîvneau să fie părtaşi la fapta lui. Astfel, împreună cu Iason, s-au adunat cincizeci şi patru de tineri. Cei mai vestiţi erau : Castor, Polydeuces, Heracles, Telamon, Orfeu, Atalanta [122] — fiica lui Schoineus —, feciorii lui Thespios [123] şi, în sfîrşit, însuşi cel ce pusese la cale expediţia spre Colhida. *3.* Aşa cum susţin unii mitografi, corabia s-ar fi numit Argo după numele celui ce o construise ; acest Argos ar fi luat şi el parte la expediţie, ca să fie întotdeauna gata să dreagă corabia, dacă cumva s-ar fi vătămat. Alţii însă cred că numele de Argo vine de la marea iuţeală a navei, deoarece în vechime cînd vreai să spui că ceva e „iute" spuneai „argon". Cînd toţi aceşti viteji — argonauţii —, s-au adunat, l-au ales căpetenie pe Heracles, socotindu-l cel mai vrednic prin vitejia sa.

XLII. Au pornit, apoi, din portul Iolcos. Trecuseră de muntele Aton şi de Samothrace, cînd s-a deslănţuit o furtună care i-a azvîrlit asupra capului Sigeu, în Troada. Argonauţii coborîră acolo şi găsiră, pe malul mării — zice-se — o fecioară înlănţuită. Iată pentru ce fusese pusă în

lanțuri : 2. Ne povestesc mitografii cum că Poseidon, mîniat pe regele Laomedon — din pricina zidurilor Troiei, pe care le construise zeul [124] —, ar fi trimis acolo o dihanie ce trăiește în apele mării. Monstrul venea pe uscat și într-o clipă îi înșfăca pe localnicii aflați pe țărm, cum și pe cei ce munceau ogoarele de prin împrejurimi. Mai mult decît atît : o boală molipsitoare se abătuse asupra poporului de acolo și prăpădea lanurile de grîu, în așa fel încît toată lumea rămînea uluită de groaznica nenorocire. 3. Adunîndu-se norodul pentru a cerceta cum să scape de prăpăd, se povestește că regele a întrebat oracolul lui Apolo, care i-a răspuns cum că pricina relelor este mînia lui Poseidon, și că va lua sfîrșit năpasta doar atunci cînd troienii vor lăsa de bună voie pe țărm — spre a fi înghițit de monstru — pe unul dintre copiii lor, arătat de sorți. Prin tragere la sorți fu aleasă Hesione, fiica regelui. 4. Și, atunci, Laomedon a fost silit să-și dea fata — o fecioară —, pusă în lanțuri și părăsită pe malul mării. 5. S-a întîmplat însă că Heracles a coborît chiar atunci din corabie, împreună cu Argonauții și, îndată ce fata i-a povestit nenorocirea ce se abătuse asupră-i, viteazul i-a rupt lanțurile. Și, urcîndu-se în cetate, făgădui regelui că va ucide monstrul. 6. Laomedon s-a învoit ; și el, la rîndul lui, i-a făgăduit — în schimbul binefacerii — că-i va dărui iepele lui, ce niciodată nu fuseseră învinse. Heracles atunci a izbutit să ucidă dihania. Și se mai spune că Hesione a fost lăsată să aleagă dacă vrea să plece împreună cu acel care-i salvase viața ori să rămînă în patrie, aproape de părinți. Mitologia pretinde că fecioara ar fi ales să-și ducă viața alături de străin, nu numai pentru că punea binefacerea lui mai presus de legăturile de sînge, dar și pentru faptul că se temea să nu se mai ivească vreun monstru al mării, iar cetățenii Troiei s-o jertfească din nou. 7. Primind cuvenitele daruri și dovezi de prețuire, Heracles i-a încredințat lui Laomedon paza Hesionei și a iepelor dăruite, pînă la întoarcerea lui din Colhida, de unde — spunea el — va veni să-și ia nevasta și cele ce i se dăruiseră. Eroul s-a urcat din nou pe corabie, împreună cu Argonauții, căutîndu-și cu rîvnă de drum, în dorința de a înfăptui isprava ce și-o pusese în gînd.

XLIII. Deslănțuindu-se însă o puternică furtună din care chiar cei mai viteji nu mai nădăjduiau să scape, Orfeu — singurul dintre cei de pe corabie ce era inițiat în misteriile zeităților [125] din Samothrace — înălță acestora o rugă pentru mîntuirea corăbierilor ; 2. și, de îndată, vîntul se potoli ; iar peste capetele Dioscurilor [126] și căzură doi aștri, uluindu-i pe cei de față : atît de ciudată părea întîmplarea ! Cu toții și-au dat cu părerea că zeiasca pronie îi scăpase de primejdie. Împrejurarea în care Argonauții au fost salvați de la pieire ne este cunoscută prin tradiție și navigatorii au luat obiceiul să cheme în ajutorul lor —

cînd i-au prins furtunile — pe zeii din Samothrace ; iar faptul că răsar astrele îl pun pe socoteala ivirii Dioscurilor. *3.* După ce, atunci, furtuna se potoli, mai-marii Argonauților coborîră într-un ținut al Traciei, unde era rege Fineu. Acolo găsiră doi tineri pedepsiți să fie închiși într-o groapă de mormînt boltită, unde îndurau întruna lovituri de bici. Erau odraslele lui Fineu și ale Cleopatrei, despre care se zicea că fusese zămislită de Boreas și Oritia, fiica lui Erehteu. Îndrăzneala și bîrfelile unei mame vitrege îndemnaseră pe tatăl lor să-i pedepsească pe nedrept, așa cum am văzut. *4.* Într-adevăr, Fineu luase de nevastă pe Idaia, fiica lui Dardanos — regele sciților — și, deoarece o iubea foarte mult, îi făcea toate poftele. Idaia l-a hotărît pe Fineu să creadă că feciorii lui, vrînd să facă pe placul mamei lor bune, se arătaseră silnici cu ea. *5.* De îndată ce Heracles și tovarășii lui au apărut cu totul pe neașteptate, tinerii — supuși caznelor — i-au chemat într-ajutor pe viteji ca pe niște zei, povestindu-le fărădelegea tatălui lor ; și le-au cerut să-i scape de năpastă.

XLIV. Fineu a ieșit întru întîmpinarea străinilor și le-a dat, cu asprime, poruncă să nu se mai amestece în treburile lui. El pretindea că un părinte nu pedepsește de bună voie pe fiii săi, ci numai cînd marea lor nelegiuire a întrecut iubirea firească a tatălui față de copii. *2.* Atunci așa-numiții Boreazi, frații Cleopatrei și tovarășii de călătorie ai lui Heracles, — zice-se — datorită legăturilor de rudenie, au prins cei dintîi să dea ajutor tinerilor și au rupt lanțurile, omorîndu-i pe toți barbarii care se împotriveau. *3.* Fineu porni împotriva Argonauților, ca să dea o luptă, deoarece o mulțime de traci alergase în sprijinul lui. Cum însă Heracles era de neîntrecut în lupte, l-a ucis pe Fineu și a mai luat viața și multor alții. În sfîrșit, cuceri palatul regesc, scoase pe Cleopatra din temniță, iar vlăstarelor lui Fineu le încredință domnia tatălui lor. Și, fiindcă ei doreau s-o ucidă pe mama lor vitregă, supunînd-o la felurite cazne, Heracles i-a sfătuit să nu facă acest lucru, dar s-o trimită în Sciția, la tatăl ei, cerîndu-i s-o pedepsească pentru felul neomenos și nelegiuit în care Idaia se purtase cu ei. *4.* Și tinerii urmară îndemnul său, iar scitul își osîndi fiica la moarte. Astfel odraslele Cleopatrei dobîndiră la traci faima unor oameni plini de simțul măsurii. Știm că unii dintre mitografi afirmă că Fineu ar fi crăpat ochii feciorilor săi și că Boreas i-ar fi făcut același rău lui Fineu. *5.* Mai este o tradiție potrivit căreia Heracles ar fi coborît din corabie ca să caute apă și că a fost, astfel, lăsat pe coasta Asiei de către Argonauți. Ca să spunem lucrurile pe scurt, se întîmplă că vechile mituri nu ne spun faptele chiar așa cum au fost și, de aceea, nu se prea potrivesc între ele. *6.* Nu trebuie, prin urmare, să ne uimească faptul că povestirile unor împrejurări din vechime — atunci cînd stăm să le cumpănim — nu se potrivesc cu legendele poeților și scrierile istoriei. Dar, oricum ar fi, tradiția arată că feciorii lui

Fineu au plecat împreună cu Argonauții în expediția întreprinsă de ei, lăsînd domnia în mîinile mamei lor, Cleopatra. *7.* Iar Argonauții, părăsind Tracia, au pornit cu corăbiile să străbată Pontul Euxin, apoi au debarcat în Taurida, fără să știe cît de sălbatici erau localnicii. Într-adevăr, era o datină la barbarii de pe acele meleaguri să fie jertfiți lui Artemis Tauropolos toți străinii care trăgeau la mal. Se mai spune că — în vremurile care au urmat expediției Argonauților — Ifigenia, ajungînd preoteasă a zeiței amintite, îi sacrifica pe acei pe care izbutea să-i prindă.

XLV. Fiindcă istoricul trebuie să cerceteze de unde vin obiceiurile de a ucide străinii, este necesar să dăm aici — pe scurt — unele lămuriri ; și dacă ne abatem din drumul nostru este fiindcă cele ce vom spune acum se leagă de unele fapte ale Argonauților. Mitologia povestește că Helios a zămislit doi fii, pe Aietes și Perses, amîndoi vestiți pentru cruzimea lor. Aietes a fost rege în Colhida, iar celălalt în Chersonesul Tauric. *2.* Perses a fost tatăl Hecatei, care și-a întrecut părintele prin cutezanță și nelegiuirea ei. Fiindcă-i plăceau mult vînătorile, — cînd se întîmpla să nu vîneze nimic — ucidea oameni cu săgețile-i. Și, cum ajunsese foarte iscusită în a amesteca otrăvurile ce pricinuiesc moartea, se spune că ar fi descoperit ceea ce numim „aconitul". Puterea fiecărei otrăvi, Hecate o punea la încercare punînd otrava în mîncarea pe care o dădea străinilor. Și, avînd o mare iscusință, și-a otrăvit mai întîi tatăl, ajungînd astfel regină. Mai apoi, clădi un templu Artemidei și porunci să fie jertfiți zeiței toți străinii care trăgeau la mal corăbiile în țara ei. În chipul acesta a devenit vestită pentru cruzimile sale. *3.* Aietes se căsători cu Hecate și avu cu ea două fiice — pe Circe și pe Medeea — și un fiu, pe Aigialeus. Circe, îndeletnicindu-se cu cercetarea otrăvurilor, descoperi fel și chip de rădăcini care aveau atîtea însușiri, încît nu-ți vine a crede că ar putea fi adevărat. Ea învățase multe taine de la mama sa, dar și mai multe le descoperi prin străduința ei. Așa stînd lucrurile, Circe nu putea fi întrecută de nimeni în născocirea otrăvurilor. *4.* După ce s-a căsătorit cu regele sarmaților — cărora unii le spun sciți —, ea și-a început îndeletnicirea ei luînd viața bărbatului său. Circe a pus, apoi, mîna pe domnie și s-a purtat plină de cruzime și silnicie cu supușii săi. *5.* Din această pricină, ea a fost alungată din țară și unii mitografi spun că ar fi fugit pe țărmul Oceanului unde, împreună cu femeile care porniseră în surghiun cu ea, s-ar fi statornicit într-o insulă nelocuită. Alți istorici pretind că, după ce a părăsit Pontul, s-ar fi dus să locuiască pe un promontoriu [127] al Italiei, care și astăzi mai poartă numele de „promontoriul Circei".

XLVI. Se povesteşte că Medeea ar fi învăţat de la mama ei însuşirile otrăvurilor, dar gîndurile-i au fost cu totul altele decît ale Hecatei. Întotdeauna ea căuta să-i izbăvească din primejdii pe străinii care coborau din corăbii : uneori îl ruga, stăruitor, pe tatăl ei să-i ierte pe cei care ar fi urmat să fie uciși, alteori îi scotea din închisoare pe nefericiţi şi se îngrijea de izbăvirea lor. Căci Aietes — îmboldit de firea lui cea crudă şi, pe deasupra, sfătuit de soţia sa, Hecate — îşi făcuse şi el un obicei din a-i ucide pe străini. *2.* Cum Medeea se împotrivea mereu celor puse la cale de părinţii săi, Aietes — zice-se — ar fi bănuit că fiica lui îi întinde capcane şi a ţinut-o sub pază. Medeea însă a izbutit să scape adăpostindu-se în templul lui Helios, care se afla pe malul mării. *3.* Cam în acel timp Argonauţii, care părăsiseră Chersonesul Tauric, au debarcat în Colhida, în apropierea templului lui Helios. Acolo au întîlnit pe Medeea rătăcind pe ţărm. Aflară, de îndată, din spusele ei de obiceiul de a ucide străinii şi blîndeţea fecioarei le înduioşă inima. De aceea şi ei şi-au destăinuit gîndurile. Mai apoi, Medeea le-a vorbit despre primejdiile care o pîndeau din partea tatălui său, din pricină că se purtase omenos cu cei veniţi din alte ţări. *4.* Vădindu-se că, dacă ea îi va ajuta să le fie bine Argonauţilor, îi va fi bine şi ei, Medeea le făgădui să-i sprijine pînă cînd vor duce la capăt isprava pe care şi-o puseseră în gînd. Iar Iason a încredinţat-o, cu jurămînt, că o va lua de nevastă şi că va trăi toată viaţa alături de ea. *5.* După ce Argonauţii şi-au lăsat corabia în paza unora dintre ei, au pornit în timpul nopţii — împreună cu Medeea — să pună mîna pe lîna de aur. Ar fi nimerit aici să arătăm cum stau lucrurile cu această lînă, pentru ca fiecare cititor să nu piardă nici unul din amănuntele istorisirii noastre.

XLVII. Mitografii ne spun că Phrixos, feciorul lui Athamas, a fost silit să fugă din Elada împreună cu sora sa Helle, ca să se ferească de capcanele pe care i le întindea mama ei vitregă. Călăuziţi de atotputernicia zeilor, au trecut marea, din Europa în Asia, pe spatele unui berbec cu lînă de aur. Fecioara a căzut în marea căreia, după numele său, i s-a zis Hellespont[128], pe cîtă vreme Phrixos a străbătut Pontul Euxin şi a fost dus de berbec în Colhida. Acolo, ascultînd de un oracol, Phrixos jertfi berbecul, iar pielea o dărui templului lui Ares. *2.* Mai tîrziu, un oracol i-a prezis lui Aietes, regele Colhidei, că sfîrşitul vieţii sale se va ivi atunci cînd nişte străini vor sosi pe mare, să ia lîna de aur. Şi iată, deci, pentru ce — fiind şi crud din fire — Aietes porunci să fie jertfiţi toţi străinii. Aflîndu-se pe întreg pămîntul despre această neomenoasă datină a colhilor, nici un străin n-a mai cutezat să păşească pe meleagurile lor. Aietes a împrejmuit cu un zid templul lui Ares şi paza lui a încredinţat-o multor oameni din Chersonesul Tauric. Această împrejurare

a dat naştere unor uimitoare mituri ale elenilor, *3.* mituri în care se spune că templul despre care am vorbit era înconjurat de tauri ce scoteau flăcări pe nări, iar un balaur păzea lîna de aur. Locuitorii Chersonesului Tauric au fost prefăcuţi astfel — din pricina omonimiei — în taurii cei puternici, iar crudul obicei al uciderii străinilor Mitologia l-a schimbat în focul pe care taurii îl suflau din nările lor. De asemenea, poeţii au transformat pe păzitorul templului ce se numea Dracon într-o dihanie înfiorătoare. *4.* Şi povestea lui Phrixos a suferit schimbări din pricina Mitologiei. Phrixos pornise — după unii — într-o corabie care avea la proră capul unui berbec. Iar Helle, stăpînită de răul de mare, din această pricină aplecîndu-se pe marginea corăbiei ar fi căzut în valuri. *5.* Alţii pretind că regele sciţilor, care era ginerele lui Aietes, călătorea în Colhida, atunci cînd Phrixos şi învăţătorul său au fost luaţi prizonieri. Îndrăgindu-l pe tînărul acesta, regele sciţilor ceru lui Aietes să i-l dăruiască şi cererea îi fuse împlinită, iar el îl iubi ca şi cum ar fi fost fiul său legiuit şi lăsă ca după moartea lui să-i fie lui încredinţată domnia. În schimb însă pedagogul, care se numea Crios [129], a fost jertfit zeilor ; şi, trupul fiindu-i jupuit, pielea i-a fost atîrnată — potrivit datinei — în templul lui Ares. *6.* Mai apoi, Aietes, aflînd că un oracol îi dăduse să înţeleagă cum că va muri atunci cînd în ţara lui vor debarca străini care vor duce cu dînşii pielea lui Crios, porunci să fie pielea aurită şi clădi incinta templului, aşezînd acolo păzitori, cu însărcinarea de a o păzi cu cea mai mare grijă, pentru că pielea era atît de frumoasă şi strălucitoare. Din cele povestite de noi, cititorul poate să aleagă părerea pe care o crede cea mai nimerită.

XLVIII. Se mai spune că Medeea i-a condus pe Argonauţi în incinta sacră a lui Ares, aflată la o depărtare de şaptezeci de stadii faţă de cetatea ce se numea Sibaris şi unde era palatul regelui colhidienilor. Ajungînd la porţile templului — închis în timpul nopţii —, Medeea le vorbi paznicilor în limba taurică, *2.* şi ostaşii, fără să stea pe gînduri, deschiseră fiicei regelui porţile templului. Atunci, Argonauţii se năpustiră înlăuntru, cu săbiile scoase din teacă. Pe mulţi barbari i-au omorît, iar alţii — uluiţi de cele întîmplate — o rupseră la fugă. Atunci Argonauţii, fără să mai piardă vreme, luară cu ei lîna de aur şi porniră de îndată spre corabie. *3.* La rîndul său Medeea, ca să-i sprijine pe Argonauţi, otrăvi balaurul, despre care Mitologia spune că stătea mereu de veghe, înconjurînd lîna, prin încolăciturile sale. Apoi ea coborî pe malul mării. *4.* Taurii care scăpaseră cu fuga vestiră pe rege despre cele petrecute, spunîndu-i cum fuseseră atacaţi, iar Aietes — zice-se — porni în fruntea ostaşilor să-i urmărească pe eleni, ajungîndu-i aproape de mare. Fără nici o zăbavă, el i-a înfruntat. Iar în lupta care s-a încins atunci a fost omorît Iphitos, fratele lui Euristeu (acela care-i poruncise lui Heracles

muncile !), dar cînd ceata lui Aietes a fost împresurată de ceilalţi, regele — avîntîndu-se în luptă cu prea multă înflăcărare — a fost ucis de Meleagru. *5.* Fiindcă Aietes se prăbuşise, îndrăzneala elenilor spori şi ei izbutiră să pună pe fugă duşmanul şi să-i omoare pe cei mai mulţi, în timp ce-i urmăreau. Iason, Laerte, Atalanta şi Thespiazii au fost răniţi. Dar se spune că în puţine zile Medeea i-a tămăduit, folosind leacuri din rădăcini şi ierburi. Argonauţii, după ce au făcut rost de merinde, porniră pe mare şi ajunseră în mijlocul Pontului Euxin, tocmai cînd se deslănţuia o furtună care le punea viaţa în cea mai mare primejdie. *6.* Aşa cum făcuse şi altădată [130], Orfeu înălţă rugi zeităţilor din Samothrace şi vijelia de îndată se domoli. Se ivi atunci, foarte aproape de corabie, Glaucos, un zeu de-al mării, însoţind corabia fără încetare vreme de două zile şi două nopţi. El i-a prorocit lui Heracles muncile sale şi nemurirea sa ; iar Tindarizilor [131] le prezise că vor primi numele de Dioscuri şi că toţi oamenii îi vor slăvi precum zeii sînt slăviţi. *7.* La sfîrşit, Glaucos le vorbi tuturor Argonauţilor, cărora le rosti numele şi le spuse că doar mulţumită rugilor lui Orfeu pronia zeiască îngăduise ca el să li se arate, pentru a le dezvălui cele ce se vor întîmpla. I-a sfătuit apoi ca, de îndată ce vor pune piciorul pe pămînt, să aducă la îndeplinire cîte au făgăduit Nemuritorilor, căci datorită bunătăţii lor au fost de două ori izbăviţi de rele.

XLIX. După aceea Glaucos s-a cufundat în mare, iar Argonauţii, ajunşi la strîmtoarea Pontului, au pus piciorul pe un pămînt asupra căruia domnea pe atunci Byzas, rege care şi-a lăsat numele [132] cetăţii bizantinilor. *2.* Acolo Argonauţii au înălţat altare şi au adus la îndeplinire jurămintele, închinînd zeilor o întindere de pămînt ce şi astăzi e slăvită de către corăbieri [133]. *3.* Argonauţii debarcară apoi în Troada, după ce străbătuseră Propontida şi Hellespontul. Heracles a trimis în cetate pe Iphiclos — fratele său — şi pe Telamon, ca s-o ceară pe Hesione, dimpreună cu iepele. Se istoriseşte însă că Laomedon ar fi aruncat solii în temniţă, iar celorlalţi Argonauţi ar fi vrut să le întindă o capcană, spre a-i omorî. Toţi fiii lui Laomedon — zice-se — îl ajutau la acest gînd, în afară de Priam, ce s-ar fi împotrivit vrerii tatălui său. Într-adevăr, — potrivit tradiţiei — Priam pretindea că se cuvine să fie respectat dreptul oaspeţilor, după ce vor fi fost încredinţate Argonauţilor Hesione şi iepele făgăduite. *4.* Dar, fiindcă nimeni nu-i asculta, el duse în închisoare — pe furiş — două săbii şi le dete lui Telamon şi lui Iphiclos, destăinuindu-le gîndul tatălui său. Şi, astfel, Priam a fost cel ce aduse izbăvirea lor. *5.* După ce Telamon şi însoţitorul său au ucis pe străjerii care voiau să li se împotrivească, ei au fugit spre mare şi i-au înştiinţat pe Argonauţi despre cele întîmplate. Cum erau gata de luptă, au pornit

de îndată împotriva unei mulțimi care se năpustea din cetate, cu regele în frunte. *6.* Deslănțuindu-se o aprigă luptă, Argonauții biruiră — ne povestește legenda — mulțumită vînjoșiei lor; iar Heracles îi întrecu pe toți prin neînchipuita-i îndrăzneală, de care dădu dovadă tot timpul luptelor. Eroul nostru l-a ucis pe Laomedon și cuceri prin năvală cetatea, pedepsindu-i pe toți cei care fuseseră părtași la uneltirea regelui. El îi dărui lui Priam domnia și-l răsplăti astfel pentru cugetul său drept. Și, după ce Heracles și cu Priam au făcut o alianță, Argonauții porniră din nou pe mare. *7.* Unii dintre vechii poeți ne arată că este o tradiție [134] potrivit căreia Heracles s-ar fi războit fără Argonauți împotriva Troiei și ar fi luat-o cu asalt. El venise doar cu șase corăbii, pentru a-și dobîndi iepele. O mărturie ar fi și următoarele versuri ale lui Homer [135]: „Așa era Heracles — eroul puternic —, tatăl meu cel atît de cutezător, inimă de leu. Venind el aici doar cu șase corăbii și cu oameni puțini, pentru iepele lui Laomedon, pustii cetatea Ilionului și-i văduvi ulițele de bărbați". *8.* Argonauții, după ce plecară din Troada, au mers — străbătînd marea — spre Samothrace; și ei au reînnoit făgăduielile făcute zeilor celor mari, așezînd în templul de acolo cupele care mai pot fi văzute încă și în zilele noastre.

L. Nu se știa nimic despre întoarcerea Argonauților, cînd zvonul se răspîndi în Tesalia, că Iason și toți tovarășii săi pieriseră în ținuturile Pontului. Iată, prin urmare, pentru ce Pelias a socotit atunci că venise vremea să-i nimicească pe toți acei care s-ar fi putut gîndi să-l răstoarne din domnie [136]. El l-a silit pe tatăl lui Iason să bea sînge de taur [137], iar pe fratele lui, pe Promachos, — ce era doar un copil — l-a ucis. Dar mama lui Promachos, Amphinome, văzînd că va fi și ea omorîtă, săvîrși o faptă plină de curaj și vrednică de aducere aminte. *2.* Fugind la altarul regelui și aruncîndu-i blesteme, ca să pătimească și el după cîte nelegiuiri săvîrșise, și-a înfipt în piept o sabie. Își sfîrși astfel viața în chip eroic. *3.* Dar Pelias, de la care — așa cum am văzut — s-a tras pieirea tuturor rudelor lui Iason, avea să-și primească și el curînd, pentru fărădelegile făptuite, cuvenita răsplată. Căci Iason, ancorîndu-și într-o noapte corabia într-un liman al Tesaliei, nu departe de Iolcos — fără să-l bage de seamă nici unul din locuitorii cetății —, a putut afla din gura unui țăran nefericirile ce-i copleșiseră neamul. Toți Argonauții au fost gata să-l ajute pe Iason și să împărtășească toate primejdiile cu el. S-a iscat însă o neînțelegere între aceștia, cu privire la felul cum trebuie pornit atacul. *4.* După sfatul unora, ei ar fi trebuit să dea năvală în cetate și să se năpustească asupra regelui, cînd acesta nici cu gîndul nu gîndea. Alții au fost de părere că era bine să-și adune fiecare oștași din țara lui și numai astfel — cu toți laolaltă — să pornească războiul. Ei credeau că n-ar fi fost cu putință ca doar cincizeci și trei de oameni să

biruie un rege ce se sprijinea pe o armată puternică şi avea sub stăpînirea lui însemnate oraşe. 5. Şi, în vreme ce Argonauţii stăteau în cumpănă şi şovăiau, Medeea — zice-se — a făgăduit singură să-i curme prin vicleşug zilele lui Pelias şi să le predea, fără vreo primejdie, palatul regesc. 6. Uimiţi fiind de această făgăduială şi dornici să afle cum îşi va aduce la îndeplinire planul, Medeea le spuse că purta cu ea asupră-i multe otrăvuri cu ciudate însuşiri, otrăvuri pe care le născociseră şi mama ei, Hecate, şi Circe — soră-sa. Le-a mai arătat că ea nu se slujise niciodată de ele pentru a pune capăt vieţii vreunui om, dar că acum îi era uşor să le folosească spre a-i pedepsi pe vinovaţi. 7. Le-a vorbit, apoi, Argonauţilor cu de-amănuntul despre felul cum îşi va aduce gîndul la îndeplinire, făgăduindu-le că, la vremea potrivită, le va da de ştire din palat printr-un anume semn — care, ziua, avea să fie fumul, iar noaptea un foc aprins. Ştirea putea s-o afle cineva dintr-un foişor înălţat pe malul mării.

LI. Apoi Medeea plăsmui un chip al Artemidei, gol pe dinăuntru, unde-şi ascunse felurite otrăvuri. După ce-şi unse părul cu anumite alifii ca să-l cărunţească, făcu în aşa fel încît faţa şi trupul să-i pară zbîrcite, şi oricine ar fi văzut-o să creadă că avea înaintea ochilor o femeie foarte în vîrstă. În cele din urmă, luînd cu sine statuia zeiţei — ce era astfel făcută, încît îngrozea mulţimile, trezindu-le superstiţioase temeri — Medeea, de cum s-a crăpat de ziuă, pătrunse în cetate. 2. Purtîndu-se ca şi cum ar fi fost sub îndemnul unei inspiraţii divine, ea porunci poporului, care da buzna pe uliţe, să-i arate evlavie acestei zeiţe, ce venea din ţinuturile hiperboreenilor, aducînd o soartă mai bună cetăţii şi regelui. 3. Şi, în vreme ce norodul se închina zeiţei şi o slăvea, aducîndu-i jertfe — toată cetatea fiind, deodată, cuprinsă de o pornire mistică — Medeea pătrunse în palatul regal. Pradă aceleiaşi temeri superstiţioase, Pelias se lăsă cucerit de darul Medeei, care le ului într-atît şi pe fiicele regelui, acum încredinţate că într-adevăr sosise zeiţa Artemis, pentru a aduce fericirea în casa lor. 4. Medeea le vesti că Artemis, călătorind prin văzduh pe un car tras de balauri, străbătuse o mare parte a pămîntului şi, pentru a-şi face o aşezare statornică unde să-şi întemeieze cultul şi unde să i se dea veşnice slăviri, ea îşi oprise privirile asupra celui mai cucernic dintre regi. Mai spuse că i se poruncise să alunge bătrîneţea lui Pelias prin leacuri tari, reîntinerindu-i trupul şi dăruindu-l cu multe alte însuşiri, ca să poată duce o viaţă fericită şi plăcută zeilor. 5. Regele era uimit de ciudatele ei cuvinte. Atunci, Medeea îi făgădui că — fără zăbavă — va face cu însuşi trupul ei dovada celor ce spusese şi ceru uneia dintre fiicele lui Pelias să-i aducă apă curată. Iar cînd fecioara îi îndeplini porunca, Medeea se închise — ne povesteşte legenda

— într-o mică încăpere a palatului. Aici ea își spălă întreg trupul, curățindu-l de alifiile cu care se unsese ; și își redobîndi astfel înfățișarea obișnuită, arătîndu-se în fața regelui. Toți cei care o priviră atunci rămaseră înmărmuriți. Ai fi zis că prin atotputernicia unui zeu bătrînețea ei se prefăcuse într-o tinerețe feciorelnică, de o răpitoare frumusețe. *6.* Apoi Medeea, slujindu-se de unele leacuri doftoricești, făcu să se iveaască chipurile unor balauri, pe care pretindea că-i adusese zeița, prin văzduh, din țara hiperboreenilor, ca să tragă în gazdă la palat. Fiindcă cele săvîrșite de Medeea păreau lucruri mai presus de firea omenească, Pelias a cinstit-o dînd crezare oricărui cuvînt al ei. Ba se mai povestește că, stînd de vorbă cu Pelias între patru ochi, Medeea i-a cerut regelui să poruncească fiicelor lui s-o ajute, ca să aducă la îndeplinire tot ceea ce avea să le ceară. Se cade, într-adevăr, — spunea ea — ca trupul regelui să nu fie îngrijit de mîinile unor robi, ci chiar de acelea ale copiilor săi, pentru ca în acest fel Pelias să aibă parte de binefacerile zeilor. *7.* Și iată de ce Pelias ceru răspicat fiicelor sale să îndeplinească toate cîte le va fi poruncit Medeea, în ce privește trupul tatălui lor ; iar fecioarele au răspuns că sînt gata să-i împlinească porunca.

LII. Cînd s-a lăsat noaptea, Pelias s-a adîncit în somn ; iar Medeea spuse fetelor lui să fiarbă trupul regelui într-un cazan. Și, măcar că fiicele lui au primit cu inimă deschisă spusele ei, ea a știut să născocească un alt mijloc prin care să le cîștige încrederea, pentru ca ele să-i socotească cuvintele ca adevărate. În casa lor crescuse un berbec ce era acum foarte bătrîn. Medeea le-a spus copilelor că, după ce acesta va fi fost pus la fiert, se va preface într-un miel — așa cum fusese berbecul la început. *2.* Fiicele lui Pelias se învoiră și Mitologia ne povestește că Medeea a tăiat în bucăți berbecul, l-a fiert și, apoi, prin diferite leacuri privirea fetelor a fost așa de fermecată, încît din cazan le-a apărut imaginea unui miel. Fecioarele rămaseseră uluite și, socotind că ea dăduse dovezi destul de grăitoare, au ajutat-o pe Medeea și au îndeplinit tot ceea ce ea a cerut. Au pus mîna pe tatăl lor și-l loviră pînă ce l-au ucis. Una singură — Alcestis —, dintr-un simțămînt de mare iubire față de părintele său, n-a voit nici măcar să se atingă de trupul lui. *3.* După ce Pelias a fost omorît, se spune că Medeea nu s-a mai apucat să-i ciopîrțească trupul ori să-l fiarbă, ci s-a prefăcut că trebuie mai întîi să cheme luna în rugile ei ; apoi, mai spuse că fiicele lui Pelias ar trebui să se urce cu făclii în locul cel mai de sus de pe acoperișul palatului regesc — unde Medeea începu să rostească lungi rugăciuni în limba colhică, tărăgănînd astfel desfășurarea lucrurilor, ca să cîștige timp pînă ce aveau să năvălească Argonauții în cetate. *4.* Aceștia, din locul unde stăteau la pîndă, cînd văzură focul și-au închipuit că regele fusese ucis și por-

nită spre cetate în fuga mare. Pătrunzînd înlăuntrul zidurilor, și-au tras săbiile din teacă și au intrat în palat, unde au omorît străjile, care porneau să-i înfrunte. Tocmai atunci, fiicele lui Pelias coborau de pe acoperiș ca să pună la fiert trupul tatălui lor. Ele zăriră pe Iason și pe Argonauți în palat — spre uimirea lor — ; și, înțelegînd cum stau lucrurile, au fost cuprinse de o mare durere la gîndul nenorocirii care se abătea asupra lor. Nu puteau nici să se răzbune pe Medeea și nici să îndrepte ceva din nelegiuire, amăgite cum fuseseră de vicleșugul ei. *5*. De aceea, se povestește că fecioarele au încercat să-și pună capăt zilelor, dar au fost împiedicate de Iason care — înduioșat de durerea lor — le-a mîngîiat și le-a îmbărbătat, arătîndu-le că nu trebuie să se învinovățească de o fărădelege pe care au făptuit-o fără voie, nefiind vinovate și doar împinse spre nenorocire de înșelătoria altuia.

LIII. În sfîrșit, Iason și-a adunat rubedeniile și a strîns poporul într-o adunare și tuturor le-a făgăduit că va căuta să se poarte față de ei cu blîndețe și mărinimie. După ce a arătat că nu are vreo vină în toate cele făptuite de Argonauți și i-a lămurit pe oameni că nu făcuse altceva decît să-i pedepsească pe aceia care îl nedreptățiseră, ba chiar că pedeapsa era mai ușoară decît răul îndurat de el, Iason îi încredință lui Acastos — feciorul lui Pelias — domnia părintească și socoti cu cale să se îngrijească de fiicele regelui. *2*. Pentru a-și aduce la îndeplinire făgăduința dată, se spune că Iason, după oarecare vreme, le-a căsătorit cu bărbații cei mai de vază. Pe Alcestis, cea mai vîrstnică, a dat-o lui Admet, tesalianul, fiul lui Pheres ; pe Amphinome a căsătorit-o cu Andrhaimon — fratele lui Leonteus —, iar pe Euadne i-a dat-o lui Canes — feciorul lui Cephalos —, ce pe atunci era domnul focidienilor. Aceste lucruri Iason le-a făptuit mai tîrziu. Atunci însă el a pornit în corabie — împreună cu Argonauții — spre Istmul Peloponesului. Ajungînd acolo, aduse jertfe lui Poseidon și-i închină zeului corabia Argo. *3*. Și, pentru că fusese foarte bine primit la curtea regelui Creon, cîrmuitorul Corintului, Iason a vrut să dobîndească dreptul de cetate și a rămas tot restul vieții sale la Corint. *4*. Pe cînd Argonauții se pregăteau să se întoarcă în patriile lor, spune legenda, Heracles i-a îndemnat să se lege între ei printr-un jurămînt că se vor sprijini unul pe altul în luptele ce le-ar avea de înfruntat oricare dintre ei, ca să facă față neașteptatelor întorsături ale Soartei. Eroul nostru i-a convins să-și aleagă cel mai vestit loc al Eladei, ca să statornicească jocuri și să facă o strălucită adunare a tuturor elenilor, spre a închina jocurile celui mai de seamă dintre toți zeii, adică lui Zeus Olimpianul. *5*. După ce Argonauții s-au legat prin jurămînt că se vor sprijini în lupte, Heracles alese, în țara eleenilor, un loc în apropierea rîului Alfeu. Închinînd pămîntul de pe malul rîului celui mai mare dintre zei, i-au dat — după Zeus Olimpianul — numele

de Olimpia. Heracles a întemeiat jocurile hipice și gimnice și a hotărît cum trebuiesc rînduite. El a trimis „theoroi" [138] prin cetăți, ca să-i poftească pe locuitori să ia parte. 6. Iar faima pe care și-a dobîndit-o, fiind părtaș la expediția Argonauților, — care era și așa destul de mare — a sporit datorită adunării solemne de la Olimpia, ajungînd eroul nostru cel mai vestit dintre toți elenii. Astfel, s-a făcut cunoscut în cele mai multe dintre cetăți și numeroși oameni rîvneau să-i fie prieteni, fiind gata să înfrunte — alături de el — orice primejdie. 7. Și, deoarece vitejia lui și marea-i pricepere în conducerea oștilor erau atît de admirate, Heracles a strîns repede o puternică oștire și a străbătut întreg pămîntul, spre a împărți binefacerile sale neamului omenesc. Iar muritorii — într-un singur glas — au hotărît că i se cuvine nemurirea. Poeții, care obișnuiesc să înfățișeze minunății, spun că Heracles a săvîrșit, singur și fără arme, muncile lui, despre care vorbește întreaga lume.

LIV. În istorisirea noastră am depănat pînă la capăt firul povestirii mitografilor despre acest zeu. Ne mai rămîne să vorbim acum despre felul cum s-a sfîrșit povestea lui Iason. Zice-se că a trăit la Corint vreme de zece ani, îndrăgindu-se cu Medeea, ce i-a născut trei feciori : cei doi mai mari erau gemeni și se numeau Thessalos și Alcimenes, iar al treilea — mult mai mic decît ceilalți — era Tisandros. 2. Se povestește că, în acest răstimp, Medeea s-a bucurat de o mare prețuire în ochii soțului ei ; și nu numai fiindcă era de o frumusețe neobișnuită, dar și fiindcă se deosebea prin cumințenie și prin celelalte virtuți. Cum însă anii începură să-i vestejească chipul, Iason s-a îndrăgostit de Glauce, odrasla lui Creon, și a cerut-o pe fecioară de nevastă. 3. Regele învoindu-se cu această căsătorie, se hotărî chiar ziua în care urma să fie încheiată ; iar Iason — ne spune legenda — încercă, mai întîi, s-o înduplece pe Medeea să se despartă de el de bună voie, spunîndu-i că vrea să ia de nevastă o altă femeie nu fiindcă disprețuiește legătura cu ea, dar e stăpînit de dorința să statornicească o înrudire între casa regelui și copiii săi. 4. Medeea s-a mîniat și a luat drept martori pe zeii invocați de soțul ei cînd îi jurase că-i va fi credincios. Își uitase, așadar, Iason legămîntul și lua acum în căsătorie pe fata regelui. 5. Medeea a fost alungată din cetate, avînd — prin îngăduința lui Creon — numai o singură zi ca să-și facă pregătirile de plecare. Ea pătrunse în timpul nopții în palat, după ce își schimbase înfățișarea cu ajutorul unor leacuri, și puse foc clădirii, folosindu-se de o mică rădăcină de plantă, descoperită de soră-sa, Circe — avînd aceasta însușirea ca, odată aprinsă, să nu se poată stinge decît foarte cu greu. Cînd palatul regesc a fost cuprins pe neașteptate de flăcări, Iason — fără să mai stea pe gînduri — sări afară din casă, dar Glauce și Creon își aflară sfîrșitul în palat, mistuiți de

flăcările ce-i înconjurau din toate părțile. 6. Unii dintre istorici ne spun că fiii Medeei i-ar fi adus lui Glauce — miresei — unele daruri unse cu unsori magice. Glauce le-ar fi primit și, punînd pe trupul său podoabele, ele îi aduseră moartea. Iar Creon, sărind în ajutorul ei și atingînd trupul fiicei sale, și-a găsit și el, în chipul acesta, sfîrșitul. 7. După ce a izbutit să-și ducă la îndeplinire cele ce-și pusese în gînd, Medeea nu s-a dat bătută, ci a urmărit să-l pedepsească și pe Iason. Ajunsese într-atît de mîhnioasă, de pizmașă și de crudă, încît — după ce Iason a scăpat din nenorocirea ce-i adusese sfîrșitul miresei sale — l-a năpăstuit cu cea mai adîncă dintre dureri, omorîndu-i copiii pe care-i avuseseră împreună. Doar unul îi scăpă din mîini, și a luat-o la fugă ; Medeea i-a ucis și pe ceilalți, ciopîrțindu-i, și le-a îngropat trupurile în templul Herei. Apoi, întovărășită de slujnicile sale cele mai credincioase, a fugit la Theba, la Heracles. Acesta era chezaș al legămîntului făcut din Colhida, făgăduind atunci să-i vină în ajutor Medeei, dacă vreodată Iason ar călca în picioare credința pe care i-o jurase [139].

LV. Dar Iason, după ce-i fuseseră smulși nevasta și copiii, părea pe drept cuvînt că-și ispășea ticăloșia. Nemaiputînd să îndure groaznica-i durere, își curmă el însuși viața. Corintienii au fost înmărmuriți de cele întîmplate — grozăvii atît de mari — ; dar ceea ce îi punea în încurcătură era înmormîntarea fiilor lui Iason. Și iată, deci, pentru ce trimiseră soli la Apolo să-l întrebe pe zeu ce trebuia făcut cu trupurile copiilor. Pythia le porunci să-i îngroape în templul Herei și să le dea cinstirile vrednice de eroi. 2. După ce corintienii au făcut ce li s-a poruncit, se povestește că Thessalos, scăpînd de moartea pe care i-o urzise mama sa, a fost crescut la Corint și că — mai tîrziu — s-a reîntors la Iolcos, patria lui Iason. Acolo, aflînd de moartea lui Acastos, feciorul lui Pelias, el a luat asupră-și domnia, care dealtfel i se cuvenea prin drept de moștenire, iar pe oamenii de sub oblăduirea lui i-a numit tesalieni, după numele său. 3. Știm că se povestesc și alte întîmplări — care se deosebesc foarte mult între ele —, pentru a se lămuri de unde vine numele tesalienilor. Dar despre lucrurile acestea va trebui să pomenim la vremea potrivită [140]. 4. Se mai povestește că Medeea, sosind la Theba [141], l-a găsit pe Heracles pradă nebuniei. Din pricina stării în care se afla, își ucisese copiii. Dar, prin leacurile ei, Medeea l-a tămăduit. Și, fiindcă Euristeu nu-l slăbea pe erou cu poruncile sale, ea — nemainădăjduind că va putea fi ajutată de viteaz — și-a aflat refugiul la Atena și i-a cerut adăpost lui Egeu, vlăstarul lui Pandion. 5. Medeea s-a căsătorit cu el și i-a născut un fiu, căruia i-a dat numele de Medes. Acesta ajunse, mai tîrziu, regele mezilor. După spusele unor istorici, Medeea ar fi fost adusă în fața judecății de către Hippotes, fiul lui

Creon ; dar se hotărî că e nevinovată. 6. Cînd Teseu s-a reîntors de la Troizen la Atena, ea a mai fost învinuită că ar fi otrăvitoare, fiind astfel nevoită să fugă din cetate. Egeu i-a dat însă însoţitori care aveau să-i fie călăuze şi s-o ducă în orice ţară ar fi dorit. Ea alese Fenicia. 7. De acolo porni spre ţinuturile Asiei Superioare, căsătorindu-se cu unul dintre cei mai vestiţi regi, căruia îi născu un fiu, pe Medos. Murind tatăl său, acesta s-a urcat pe tronul părintesc şi a fost admirat pentru vitejia lui. De la el se trage numele de „mezi" dat poporului [142] peste care a domnit.

LVI. Ca să vorbim îndeobşte, poeţii tragici — în dorinţa lor de a înflori lucrurile — au împodobit povestea Medeii cu felurite legende, care se bat cap în cap. Unii poeţi, voind să-i măgulească pe atenieni, au istorisit că Medeea, ducînd cu sine pe Medos, feciorul lui Egeu, s-a refugiat la colhidieni, şi că în aceeaşi vreme Aietes, care fusese alungat cu silnicie de la domnie de către fratele său Perses, îşi redobîndi tronul mulţumită feciorului Medeii, ce-l ucisese pe Perses. Cînd — mai apoi — Medos, în fruntea unei mari oşti, a străbătut o însemnată parte din Asia, dincolo de Pont, el a pus stăpînire pe ţara căreia i se spune, după numele său, Media. 2. Dar nu-i nevoie şi, dealtfel, ar fi şi prea lung să mai arătăm toate povestirile mitografilor în legătură cu Medeea. Acum vom adăuga ce ne rămîne de spus în ceea ce priveşte istoria Argonauţilor. 3. Destul de mulţi istorici din vechime, ba chiar şi unii dintre cei mai noi — şi între aceştia din urmă îi putem pomeni pe Timaios [143] —, spun că Argonauţii, după ce au luat lîna de aur, au aflat că Aietes opreşte, mulţumită corăbiilor sale, trecerea prin intrarea Pontului. Atunci ei au săvîrşit o ispravă uluitoare şi vrednică de a fi amintită. Au urcat pînă la izvoarele lui Tanais [144], de unde şi-au tîrît corabia pe uscat, ca să ajungă la un alt fluviu ce se varsă în Ocean. Şi, astfel, plutiră ei pînă la mare. Lăsînd pămîntul la stînga lor, ei şi-au urmat călătoria — de la miazănoapte spre apus — şi au ajuns aproape de strîmtoarea Gades, pe unde au pătruns în marea noastră [145]. 4. Ca o dovadă că lucrurile stau aşa, istoricii amintiţi ne spun că celţii, care locuiesc pe malurile Oceanului, slăvesc — dintre zei — mai ales pe Dioscuri ; mai există la celţi şi o tradiţie potrivit căreia, din vremuri străvechi, Dioscurii au venit acolo străbătînd Oceanul. De asemenea se găsesc, în ţinuturile aşezate de-a lungul coastei Oceanului, destul de multe nume care vin de la Argonauţi şi Dioscuri. 5. Tot astfel în ţările de dincoace de Gades sînt semne neîndoioase ale întoarcerii lor. Argonauţii ar fi plutit de-a lungul coastei Mării Tireniene şi ar fi ajuns la insula numită Aithaleia [146], unde se află cel mai frumos port de pe acele meleaguri. Portul se numeşte Argoon, după numele [147] corăbiei Argonauţilor. Iar acest nume i-a rămas portului pînă în zilele noastre. 6. Tot astfel numele lui Telamon a fost

dat unui port din Etruria, la opt sute de stadii depărtare de Roma și — în sfîrșit — găsim în apropiere de Formiae, în Italia, portul Aietes, care astăzi se numește Caieta [148]. Ceva mai mult chiar. După ce vînturile i-au zvîrlit pe Argonauți în Sirte, ei au aflat de la Triton — pe atunci rege al Libyei — cum este această mare și care-i sînt ciudățeniile; și, cînd au izbutit să scape de primejdie, i-au dăruit lui Triton un trepied de aramă, ce purta o inscripție cu litere vechi. Acest trepied a fost păstrat de către euhesperiți [149] pînă în vremurile mai apropiate de noi. *7.* Nu trebuie să pierdem din vedere că se cade să înlăturăm părerile acelora care povestesc cum că Argonauții ar fi plutit pe Istru în sus și că ar fi ajuns, astfel, pînă la izvoarele fluviului, intrînd printr-un braț al lui, care curge în direcția opusă, în golful Mării Adriatice. *8.* Vremea a dat în vileag greșeala pe care aceștia o făcuseră, fiindcă au crezut că Istrul care se varsă prin mai multe guri în Pontul Euxin și Istrul care se varsă în Marea Adriatică își au — și unul și celălalt — izvoarele în același loc [150]. Într-adevăr, după ce romanii au înfrînt neamul istrian, de-abia atunci au fost cunoscute izvoarele rîului care sînt — față de mare — la o distanță de patruzeci de stadii. Dar pricina greșelii pe care o făcuseră istoricii ar fi fost, zice-se, împrejurarea că amîndouă cursurile de apă poartă același nume [151].

LVII. Am stăruit îndeajuns asupra istoriei Argonauților și a muncilor lui Heracles. Acum ar fi potrivit, ținînd seama de cele făgăduite de noi la început, să descriem isprăvile fiilor lui Heracles. După zeificarea viteazului, copiii săi au rămas să locuiască la Trachis, pe lîngă regele Ceyx. *2.* Cînd însă Hyllos și alți cîțiva feciori ai lui Heracles au ajuns la vîrsta bărbăției, Euristeu s-a temut ca nu cumva să fie alungat de ei, pierzînd tronul Micenei, și a luat hotărîrea să-i surghiunească pe Heraclizi din întreaga Eladă. *3.* Și iată, deci, pentru ce i-a pus în vedere regelui Ceyx, ca din regatul lui să-i alunge pe urmașii lui Heracles și pe odraslele lui Licymnios [152], pe Iolaos și pe toți arcadienii, tovarăși de arme ai lui Heracles. Îi mai spunea să ia aminte că de nu va face ceea ce îi cere, el va porni împotriva-i cu război. *4.* Heraclizii și tovarășii lor și-au dat seama că nu sînt în stare să țină piept lui Euristeu și, de bunăvoie, au plecat din Trachis în surghiun. Trecînd prin cele mai de seamă orașe, ei au cerut peste tot să fie primiți ca locuitori, dar nici o cetate nu a îndrăznit să le îngăduie aceasta. Singuri atenienii — oameni care, de felul lor, sînt drepți — le-au acordat ocrotirea cetății, punîndu-le la îndemînă Heraclizilor și celorlalți exilați un loc unde să poată trăi, și anume Tricorythos, unul dintre cele patru orașe cărora li se spune Tetrapolis [153]. *5.* După ce s-a scurt o vreme, iar vlăstarele lui Heracles au ajuns bărbați făloși de slava tatălui lor, Euristeu începu să

privească pizmaș și bănuitor cum le creștea puterea. Și, atunci, el s-a hotărît să pornească împotriva Heraclizilor cu mare oaste. *6.* Fiii lui Heracles au fost ajutați în luptă de atenieni ; în fruntea lor aveau pe nepotul lui Heracles, Iolaos, pe Teseu și pe Hyllos. Și astfel l-au biruit pe Euristeu, într-o mare bătălie, unde cei mai mulți dintre ostașii lui fură omorîți. Euristeu, el însuși, fiindcă în fuga lui își zdrobise carul, a fost ucis de Hyllos, feciorul lui Heracles. Și toți fiii lui Euristeu pieiră și ei.

LVIII. După ce au dobîndit această strălucită izbîndă, Heraclizii — dîndu-și seama că biruința și norocul de care avuseseră parte le va spori numărul aliaților — au pornit spre Pelopenes. În fruntea oștilor era acum Hyllos. *2.* Domnia Micenei, după moartea lui Euristeu, aparținea lui Atreu. Acesta, bizuindu-se și pe alianța tegeaților și pe-a altora cîțiva, a venit cu armată să le țină piept Heraclizilor. *3.* Cele două oști se aflau față în față la istmul Corintului. Feciorul lui Heracles, Hyllos, chemă la o luptă în doi pe oricare dintre vrăjmași, punînd următoarea condiție : dacă biruitor va fi Hyllos, să primească pentru Heraclizi regatul lui Euristeu ; iar dacă biruitorul are să fie potrivnicul său, atunci Hyllos făcea un legămînt, și anume că Heraclizii nu se vor mai întoarce în Pelopones vreme de cincizeci de ani. *4.* La provocarea lui Hyllos a răspuns Echemos, regele tegeaților ; și, încingîndu-se lupta, a fost ucis Hyllos, iar Heraclizii — ținîndu-se de făgăduială — și-au luat gîndul de-a se mai reîntoarce în Pelopones și au pornit spre Tricorythos. *5.* După ce a trecut o vreme, Licymnios sosi cu fiii săi și cu Tlepolem, vlăstar al lui Heracles, să se statornicească la Argos — unde argienii îl primiră plini de bunăvoință. Ceilalți Heraclizi însă au rămas la Tricorythos, iar după un răstimp de cincizeci de ani s-au reîntors în Pelopones. Despre isprăvile lor vom scrie atunci cînd vom ajunge la vremile cînd ar fi mai potrivită o atare povestire [154]. *6.* Întorcîndu-se la Theba, peste puțină vreme Alcmena se făcu nevăzută. De aceea tebanii i-au dat slăvire cum li se dă zeilor. Mitologia povestește că acei dintre Heraclizi care mai rămăseseră au mers la Aigimios, fiul lui Doros, ca să-i ceară acea întindere de pămînt pe care Heracles i-o încredințase [155]. Ei și-au statornicit așezările alături de dorieni. *7.* În timpul șederii la Argos a lui Tlepolem, fiul lui Heracles, el a avut — zice-se — o ceartă cu vlăstarul lui Electryon — Licymnios —, pe care l-a ucis. Din pricina omorului, a fost nevoit să fugă din Argos și, pornind în surghiun, s-a așezat la Rodos. Insula era locuită atunci de eleni — coloniști care fuseseră aduși acolo de Triops, feciorul lui Phorbas. *8.* Tlepolem căzu la o înțelegere cu localnicii și împărți insula în trei părți, clădind trei orașe : Lindos, Ielysos și Cameiros. Tlepolem, mulțumită faimei tatălui său, ajunse rege

al tuturor rodienilor şi, mai apoi, o porni împreună cu Agamemnon în expediţia împotriva Troiei.

LIX. Dar, după ce am arătat cele de mai sus cu privire la Heracles şi la urmaşii săi, s-ar cădea să spunem cîte ceva şi despre Teseu. Aceasta pentru că Teseu a încercat — cu multă rîvnă — să imite isprăvile lui Heracles. Teseu era fiul lui Poseidon şi al Aithrei [156], fiica lui Pittheus. Crescuse la Troizen, pe lîngă bunicul său după mamă. Găsind acele semne după care putea fi recunoscut şi despre care legenda ne spune că Egeu le ascunsese sub o piatră [157], Teseu porni spre Atena. Şi, în vreme ce mergea pe malul mării, cuprins — zice-se — de o nestăpînită dorinţă de a nu se lăsa mai prejos decît fusese Heracles, s-a hotărît să dobîndească o mare trecere în faţa oamenilor, prin isprăvile pe care le va săvîrşi. *2.* Mai întîi, el l-a omorît pe Corynetes [158], căruia i se spunea astfel din pricina unei măciuci ce-i slujea drept armă de apărare şi pe care o întrebuinţa ca să-i ucidă pe cei întîlniţi în drum. Apoi Teseu îl răpuse pe Sinis [159], care trăia pe Istm. *3.* El încovoia doi pini, apoi lega de un pin un braţ, iar de celălalt pin celălalt braţ al unui om, pentru ca apoi, deodată, să le dea drumul. Aceştia se îndreptau, cum fuseseră la început, iar trupul celui legat era sfîşiat cu atîta sălbăticie, încît nefericitul murea în cele mai groaznice chinuri. *4.* În al treilea rînd, viteazul i-a făcut de petrecanie mistreţului de la Crommyon, de o mărime uriaşă şi uimitor de voinic. Mistreţul pricinuise moartea multor oameni. Apoi, Teseu l-a pedepsit şi pe Sceiron, ce-şi avea lăcaşul în Megarida, pe nişte stînci, care purtau numele — după al său — de Scironide. Sceiron avea un obicei : pe toţi aceia care treceau pe acolo el îi punea să-i spele picioarele pe marginea unei rîpe. Apoi, pe neaşteptate, îi împingea cu piciorul şi-i rostogolea de pe stînci în mare, în mijlocul unei genuni care se numea „Chelene". *5.* Lîngă Eleusis, Teseu l-a sugrumat, omorîndu-l, pe Cercyon, ce obişnuia să se ia la trîntă cu oamenii care treceau pe acolo ; şi de îndată ce erau biruiţi îi ucidea. I-a mai luat viaţa şi aşa-numitului Procrustes. Acesta locuia la Corydallos în Attica şi-i silea pe călători să se întindă pe un pat, pentru ca apoi — dacă aceştia erau mai mari decît patul — să taie din trupul lor partea care depăşea patul ; în schimb, întindea picioarele celor prea scunzi. Şi, de aceea, se numea Procrustes [160]. *6.* După aceste isprăvi, Teseu ajunse la Atena, unde a fost recunoscut de către Egeu, după semnele de recunoaştere pe care le adusese cu el. Mai tîrziu, Teseu a pornit la Maraton să se lupte cu taurul pe care — pentru a-şi îndeplini una din muncile sale — Heracles îl adusese din Creta în Pelopones. După ce a pus stăpînire pe el, îl duse la Atena ; iar Egeu, primindu-l, l-a jertfit lui Apolo.

LX. Ne mai rămîne să vorbim despre Minotaur, pe care l-a ucis Teseu. Dar, pentru ca povestirea noastră să fie cît mai limpede, este necesar să urcăm în timp şi să facem cunoscute unele întîmplări care se leagă de această povestire. *2.* Tectamos, fiul lui Doros, nepotul lui Hellen şi strănepotul lui Deucalion, a plutit spre Creta cu eolieni şi pelasgi şi a devenit regele acestei insule. A luat în căsătorie pe fiica lui Cretheus, zămislindu-l pe Asterios. În vremea domniei acestuia din urmă, spune legenda că Zeus a răpit-o din Fenicia pe Europa şi a dus-o pe spatele unui taur în Creta, unindu-se cu ea şi aducînd astfel pe lume trei fii : pe Minos, pe Radamant şi pe Sarpedon. *3.* Apoi Asterios, regele Cretei, a luat-o de nevastă pe Europa ; şi, fiind fără copii, i-a înfiat pe feciorii lui Zeus, lăsîndu-le drept moştenire tronul. Radamant le-a dat cretanilor legi ; Minos, ajungînd rege la rîndul lui, s-a căsătorit cu Itone, fiica lui Lyctios, şi a zămislit cu ea pe Lycastos. Urcat pe tron, Lycastos a luat-o de nevastă pe Ida, fiica lui Corybas, aducîndu-i pe lume aceasta pe cel de al doilea Minos, căruia unii îi spun fiul lui Zeus. Acest Minos a fost cel dintîi care şi-a alcătuit în Elada o însemnată flotă, dominînd [161] mările. *4.* Soţia lui a fost Pasiphae, fiica lui Helios şi a Cretei. Pasiphae a zămislit, unindu-se cu cel de-al doilea Minos, pe Deucalion, Catreus, Androgeos, cum şi pe Ariadna. A mai avut şi numeroşi copii din flori. Unul dintre feciorii lui Minos, Androgeos, a venit la Atena sub domnia lui Egeu, în vremea cînd se prăznuiau serbările panatenaice. Biruindu-şi la jocuri pe toţi atleţii potrivnici, ajunse prietenul cel mai bun al fiilor lui Pallas. *5.* Dar Egeu a început să privească bănuitor această prietenie de care se bucura Androgeos şi, temîndu-se ca nu cumva Minos să dea ajutor feciorilor lui Pallas, iar el să-şi piardă domnia, i-a întins o cursă. Pe cînd Androgeos pornise odată la Theba, ca să ia parte la o sărbătoare solemnă, Egeu puse pe unii localnici să-l ucidă mişeleşte în Attica, în apropiere de Oinoe.

LXI. Aflînd de omorîrea lui Androgeos, Minos veni la Atena şi ceru să fie ispăşită această fărădelege. Fiindcă nimeni nu pleca urechea la vorbele sale, regele Cretei porni război împotriva atenienilor şi, chemînd în ajutor pe Zeus, el blestemă şi-i ceru Nemuritorului să le trimită atenienilor seceta şi foametea. Şi, de îndată, s-a abătut asupra Atticei şi a întregii Elade o atît de mare secetă, încît roadele cîmpului au fost stîrpite. Atunci, mai marii cetăţilor s-au adunat şi i-au cerut zeului să-i înveţe cum ar putea să alunge năpasta. Oracolul răspunse că vor trebui să se ducă la Eac [162], feciorul lui Zeus şi al Eginei — fiica lui Asopos —, ca să-i ceară să înalţe rugi întru izbăvirea lor. *2.* Şi, fiind îndeplinită porunca oracolului, Eac înălţă rugile care i se ceruseră, iar seceta luă sfîrşit în întreaga Elada ; doar în ţinutul atenienilor mai

stăruia. Atunci, fură din nou siliți atenienii să întrebe oracolul cum putea fi curmată nenorocirea. Și zeul le-a răspuns, de această dată, că vor trebui să ispășească omorîrea lui Androgeos, supunîndu-se pedepsei date de Minos. *3.* Atenienii au ascultat vorbele oracolului, iar Minos le-a cerut să-i predea — la fiecare nouă ani —, ca hrană pentru Minotaur, șapte tineri și șapte tinere, atîta timp cît monstrul va trăi. De îndată ce atenienii l-au mulțumit în acest chip și Attica a putut să scape de pacostea ce căzuse asupră-i, regele a încetat să mai facă război locuitorilor Atenei. *4.* După nouă ani, Minos s-a întors din nou în Attica — în fruntea multor corăbii — cerînd și primindu-și drepturile : pe cei patrusprezece tineri, printre care se afla și Teseu. Dar cînd aceștia erau gata să pornească spre Creta, Egeu s-a înțeles cu cîrmaciul corăbiei, de cumva Teseu îi va veni de hac Minotaurului, să înalțe pînze albe la întoarcerea în Attica, iar dacă se va întîmpla altcum și Teseu își va da sfîrșitul, pînzele să fie negre, potrivit obiceiului împămînteriit la atenieni. După ce Teseu și acei care porniseră în corabie împreună cu el au păsit pe pămîntul Cretei, fiica lui Minos — Ariadna — s-a aprins de iubire pentru eroul nostru, ce era un bărbat de o rară frumusețe. Și, de îndată ce au stat de vorbă, Teseu a fost încredințat că ea îl va sprijini întru toate. Mulțumită ajutorului ei, a izbutit să ucidă pe Minotaur. Aflînd de la iubita sa cum va putea ieși din labirint, el izbuti să scape cu viață. *5.* Cînd a fost să se reîntoarcă în patrie, Teseu a răpit-o pe Ariadna, pornind pe furiș în corabie, în timpul nopții ; și poposi într-o insulă, care pe vremea aceea se numea Dia, dar astăzi poartă numele de Naxos. Atunci — ne spune legenda — a apărut Dionysos și, subjugat de farmecul Ariadnei, i-a răpit-o lui Teseu pe frumoasa fecioară, față de care s-a purtat ca și cum i-ar fi fost soție legiuită, iubind-o peste fire de mult. *6.* Iar, după ce Ariadna s-a stins din viață, Dionysos — care o îndrăgise nespus — a socotit-o vrednică de cinstirile ce se cuvin Nemuritorilor, rînduind cununa ei printre astre. Copleșit de durere, fiindcă tînăra îi fusese răpită, Teseu — dimpreună cu însoțitorii săi, care și ei erau foarte mîhniți — a uitat, din pricina nenorocirii, porunca pe care i-o dăduse Egeu și pluti spre casă înălțînd pînzele negre. *7.* După ce Egeu zări corabia, rămase încredințat că feciorul său a murit ; și, atunci, săvîrși o faptă vrednică de un viteaz, dar care era, totodată, și o mare nenorocire. El se urcă pe Acropolă și, fiind nespus de îndurerat și scîrbit de viață, își puse capăt zilelor aruncîndu-se din vîrful cetățuii. *8.* După moartea lui Egeu, Teseu s-a urcat pe tron și a cîrmuit norodul cu dreptate, silindu-se să-și înalțe patria. Înfăptuirea cea mai strălucită a lui Teseu a fost unirea [163] cetății Atena cu toate tîrgușoarele împrăștiate în jurul ei — mici ca întindere, dar multe

la număr — 9. şi de atunci atenienii, mîndri de însemnătatea oraşului lor, au năzuit să fie cîrmuitorii elenilor. Dar am vorbit îndeajuns despre aceste lucruri. Acum va trebui să înfăţişăm cele ce ne mai rămîn de spus în legătură cu povestea lui Teseu.

LXII. Deucalion, cel mai vîrstnic dintre fiii lui Minos, cînd ajunse cîrmuitorul Cretei, a încheiat o înţelegere cu atenienii, dîndu-i lui Teseu de nevastă pe însăşi sora sa, pe Fedra. După această căsătorie, Teseu l-a trimis la Troizen pe fiul său Hipolit — ce-l născuse o Amazoană [164] —, ca să fie crescut în preajma fraţilor Aithrei [165]. Teseu a avut doi copii cu Fedra : pe Acamas şi pe Demophon. 2. Întorcîndu-se după un timp la Atena, pentru a lua parte la celebrarea misteriilor, Hipolit, prin frumuseţea lui, stîrni dragostea Fedrei. Iar după ce Hipolit plecă înapoi în oraşul din care venise, ea clădi un templu al Afroditei, lîngă Acropolă [166], de unde putea zări Troizenul. Mai apoi, trăgînd odată în gazdă la Pittheus — împreună cu Teseu —, Fedra îi ceru lui Hipolit să se iubească cu ea. Dar el o respinse şi ea, plină de mînie din pricina jignirii pe care i-o adusese — întorcîndu-se la Atena — îi spuse lui Teseu minciuna că fiul său încercase s-o batjocorească. 3. Regele însă stătea la îndoială dacă să dea sau nu crezare acestei grozave învinuiri şi-l chemă pe Hipolit să se dezvinovăţească. Dar Fedra, între timp, temîndu-se ca nu cumva Teseu să afle adevărul, se spînzură. Hipolit, pe cînd îşi mîna carul, aflînd în ce fel fusese defăimat, şi zguduit în suflet de atîta nedreptate, lăsă caii din frîu s-o ia speriaţi la goană, pînă ce carul se prefăcu în ţăndări. Iar tînărul, încurcat în hăţuri, fu tîrît de caii nărăvaşi, aflîndu-şi moartea. 4. Deoarece Hipolit murise din pricina cinstei sale, locuitorii din Troizen i-au adus slăvirile cuvenite Nemuritorilor. Apoi, Teseu — în urma unei răscoale — a fost răsturnat din domnie şi, luînd calea surghiunului [167], şi-a sfîrşit zilele în ţară străină. Atenienii însă, mai tîrziu, s-au căit şi i-au adus osemintele în patrie, slăvindu-l aşa cum se cuvine să fie zeii slăviţi. Ei i-au închinat un sanctuar, unde năpăstuiţii îşi puteau găsi adăpost, sanctuar care a fost numit, după eroul atenian, „Theseion".

LXIII. Sfîrşind povestirea isprăvilor lui Teseu [168] vom vorbi acum mai cu de-amănuntul despre răpirea Elenei şi despre felul în care a pe-ţit-o Piritou pe Persefona, împrejurări ce se leagă de isprăvile lui Teseu. Piritou, fiul lui Ixion, după moartea nevestei sale — Hipodamia — care-i lăsase un fiu, pe Polypoites, a venit la Atena, ca să-l vadă pe Teseu. 2. Aflînd că soţia sa, Fedra, murise, Piritou la convins pe Teseu s-o răpească pe Elena, fiica Ledei şi a lui Zeus, care nu avea decît zece ani şi era cea mai frumoasă femeie din lume. Ducîndu-se Piritou împreună cu Teseu în Lacedemona — în tovărăşia mai multora — şi, folosindu-se de o clipă prielnică, au răpit-o pe Helena şi au dus-o la Atena.

3. Apoi, Piriton și Teseu s-au înțeles ca sorții să hotărască căruia dintre ei doi îi va fi nevastă. De asemenea, s-au legat ca acela care-i va ajunge soț să fie dator a-l ajuta pe celălalt să-și găsească o altă soție. Iar, pentru a-și ajunge scopul, ei nu vor da înapoi în fața nici unei primejdii. După ce s-au legat astfel prin jurămînt, Teseu și Piritou au tras la sorți ; și sorții hotărîră ca Teseu să fie bărbatul Elenei. Astfel, eroul nostru a luat-o în stăpînirea sa pe fecioară. Atenienii s-au mîniat însă din pricina răpirii ei ; ceea ce l-a făcut pe Teseu să fie cuprins de teamă. De aceea, ca să înlăture orice primejdie, au dus-o într-un oraș al Atticei — în Aphidna —, unde au lăsat-o în paza mamei lui Teseu, Aithra, și a celor mai viteji dintre prietenii săi. 4. Iar Piritou a socotit că ar fi mai bine s-o pețească pe Persefona, cerîndu-i lui Teseu să pornească la drum alături de el, ca să-și aducă la îndeplinire gîndul. Mai întîi, Teseu s-a străduit să-și convingă prietenul să renunțe la acest gînd atît de necucernic ; dar, întrucît Piritou îl silea și el nu voia să-și calce jurămîntul, Teseu se văzu silit să-l sprijine. Cei doi au coborît în lăcașul lui Hades și, fiind amîndoi necucernici, au fost puși și unul și celălalt în lanțuri. Mai tîrziu, mulțumită lui Heracles, Teseu a fost eliberat, pe cîtă vreme necucernicia lui Piritou l-a înlănțuit în Infern, ca să îndure o veșnică pedeapsă. 5. Unii mitografi ne spun că atît Piritou cît și Teseu nu s-au mai întors din lumea de dincolo [169]. În acest timp însă, Dioscurii — frații Elenei — au pornit cu oaste împotriva Aphidnei și au cucerit cetatea, năruind-o din temelii ; cît despre Elena, Dioscurii au dus-o îndărăt la Sparta — ea fiind fecioară ! — și împreună cu ea au luat-o ca roabă pe Aithra, mama lui Teseu.

LXIV. Fiindcă cele de pînă acum le-am povestit îndeajuns de cuprinzător, urmează să înfățișăm acum povestea celor șapte căpetenii împotriva Thebei, urcîndu-ne pînă la obîrșia și la pricina acestui război. Regele Thebei, Laios, ce o luase de nevastă pe fiica lui Creon, pe Iocasta, fiindcă nu avusese multă vreme copii a trimis să fie întrebat oracolul ce ar trebui să facă pentru a zămisli urmași. Iar Pitia îi răspunse regelui că este primejdios să zămislească. Acel prunc ce se va naște își va ucide părintele, aducînd asupra casei sale cumplite nenorociri. Uitînd de cuvintele oracolului, Laios avu un fiu ; dar, după nașterea lui, porunci ca pruncul — după ce tatăl său îi străpunse gleznele cu un fier — să fie părăsit. Și iată, deci, pentru ce i s-a dat odraslei lui Laios numele de Edip [170]. 2. Dar sclavii care luaseră în primire copilașul n-au voit să-l lepede, ci l-au dăruit nevestei regelui Polybos, care nu putea să aibă copii. După aceasta, cînd Edip ajunsese flăcău, Laios găsi cu cale să întrebe din nou oracolul în privința pruncului pe care-l lăsase în părăsire. La rîndul său, Edip aflase că el n-ar fi fost feciorul celor pe care

îi socotea părinții săi ; și, de aceea, porni să întrebe și el oracolul Pitiei, ca să știe care sînt adevărații săi părinți. În Focida, din întîmplare Laios și Edip se întîlniră ; cel dintîi porunci, plin de semeție, celuilalt să se dea la o parte din drumul său. Și, mînios, Edip îl omorî pe Laios, fără să știe că ucidea pe însuși tatăl său. *3.* Legenda povestește că, în vremea aceea, se ivise la Theba o dihanie cu îndoită înfățișare — Sfinxul — ce punea pe oameni să dezlege o ghicitoare, omorîndu-i pe toți acei care nu izbuteau s-o facă. Și, în acest chip, Sfinxul făcea de petrecanie foarte multor oameni. De acea, spre a scăpa de moartea care-i pîndea, cei din cetate făgăduiră celui ce va dezlega enigma monstrului o frumoasă răsplată : pe Iocasta, văduva lui Laios, drept nevastă. Și astfel el va fi înscăunat rege al Thebei. *4.* Dar nimeni nu a fost în stare să afle tîlcul ghicitorii, pînă la Edip. Enigma Sfinxului suna astfel : cine este acela care, deși cu două picioare, are totuși și trei și patru ? Toți cei întrebați, pînă la Edip, rămăseseră în mare încurcătură. Dar el dădu de rostul întrebării, răspunzînd că este vorba de om. Într-adevăr, cînd omul este doar un prunc el merge în patru picioare, pentru ca — după ce a crescut — să pășească în două picioare, iar la bătrînețe să se folosească de trei, deoarece neputința vîrstei îl face să se ajute de un toiag. Atunci — după cum povestește legenda — Sfinxul, urmînd porunca unui oracol, se azvîrli într-o prăpastie, iar Edip o luă de nevastă pe Iocasta, fără să știe că era mama lui, și zămisli cu ea doi fii — pe Eteocle și pe Polinice — și două fiice, pe Antigona și pe Ismena.

LXV. Cînd fiii lui Edip ajunseră bărbați și au putut să-și dea seama de grozăviile ce se abătuseră asupra casei lor, ei își siliră tatăl — pentru a se feri de rîsul lumii — să nu-și mai părăsească palatul, iar tinerii noștri luară asupra lor domnia, căzînd la înțelegere să cîrmuiască, rînd pe rînd, fiecare cîte un an. Cel mai vîrstnic, Eteocle, domni cel dintîi și, după ce s-a scurs răstimpul hotărît, el n-a mai vrut să lase domnia fratelui său Polinice, *2.* cu toate că — potrivit înțelegerii lor — acesta i-o cerea. Și, cum Eteocle nici nu voia să audă de dorința lui, Polinice fugi la Argos, ca să dobîndească sprijinul regelui Adrast. Se povestește că în aceea vreme Tideu, feciorul lui Oineus, ce-și omorîse verii, pe Alcathoos și pe Lycopeus, la Calidon, s-a refugiat din Etolia la Argos. *3.* Iar Adrast i-a primit cu toată bunăvoința pe cei doi care se surghiuniseră în țara lui și, în urma unui oracol, și-a căsătorit fiicele cu ei : lui Polinice i-a dat-o pe Argeia, iar lui Tideu pe Deipyle. Cum tinerii despre care vorbim se bucurau de o mare trecere și erau foarte bine văzuți de rege, Adrast — după cum spune legenda — a făgăduit că le va face pe voie și că se va strădui să-i aducă înapoi în patriile lor. *4.* Voind mai întîi să-l pună pe Polinice în țara de unde plecase, Adrast l-a trimis la Theba pe Tideu ca să-i vestească lui Eteocle întoarcerea fratelui său.

Mitologia povestește că Eteocle a pus atunci cincizeci de oameni la pîndă, dar că Tideu n-a căzut în capcană, ci i-a omorît pe toți, izbutind — cînd nimeni nu se aștepta — să se înapoieze la Argos. Și, aflînd Adrast de ticăloșia lui Eteocle, puse la cale un război împotriva lui și îl alătură și pe Capaneu, pe Hippomedon și pe Partenopeu — feciorul Atalantei, fiica lui Schoineus. *5.* Polinice izbuti și el să-l facă pe ghicitorul Amphiaraos să pornească împreună cu ei împotriva Thebei. Cum însă Amphiaraos, mulțumită harului său de proroc, știuse mai dinainte că lui îi era ursit să moară în acest război, n-a vrut să asculte de rugămințile lui Polinice. Dar se povestește că acesta îi aduse în dar soției lui Amphiaraos o salbă de aur, pe care — după cum ne spune Mitologia — Afrodita i-ar fi dăruit-o Harmoniei ; și, astfel, nevasta l-a înduplecat pe Amphiaraos să ia parte la expediție. *6.* Fiindcă în acea vreme Adrast și Amphiaraos se certau pentru domnie, ei se hotărîră să încredințeze neînțelegerea dintre ei Eriphylei, soția lui Amphiaraos și sora lui Adrast. Iar Eriphyle i-a dat cîștig de cauză lui Adrast și a spus sus și tare că bărbatul ei trebuia și el să meargă la război. Amphiaraos, măcar că-și dădea seama de trădarea nevestei sale, s-a învoit s-o pornească împotriva Thebei, poruncindu-i însă fiului său Alcmeon ca, de îndată ce are să afle de moartea tatălui său, s-o ucidă pe Eriphyle. *7.* Mai tîrziu, Alcmeon și-a ucis mama, așa cum îi poruncise Amphiaraos ; dar — sub apăsarea mustrărilor de cuget pentru fărădelegea lui — el și-a pierdut mințile. Adrast, Polinice și Tideu și-au împărțit conducerea expediției cu Amphiaraos, Capaneu, Hippomedon și Partenopeu, feciorul Atalantei, care era fiica lui Schoineus, și au pornit-o împreună împotriva Thebei, în fruntea unei însemnate oști. *8.* Apoi, Eteocle și Polinice s-au ucis unul pe altul. Capaneu și-a aflat moartea pe cînd, în iureșul luptei, căuta — urcîndu-se pe o scară — să ajungă pe zidul cetății ; iar Amphiaraos a fost înghițit, împreună cu carul său de luptă, de pămîntul care se deschisese sub picioarele sale. De atunci n-a mai fost văzut. *9.* Toate celelalte căpetenii au pierit de asemenea, în afară de Adrast. Au murit în luptă mulți ostași și, cum tebanii se împotriveau la ridicarea morților, Adrast se reîntoarse la Argos, lăsîndu-i fără de îngropăciune pe cei uciși. Nimeni nu îndrăznea să-i înmormînteze pe cetașii căzuți în fața Cadmeei [171] ; și ei zăceau neîngropați, ceea ce îi făcu pe atenieni, care întreceau pe toți prin bunătatea inimii, să le dea cinstirea îngropăciunii datorată morților [172].

LXVI. Așa s-a încheiat expediția celor șapte căpetenii care porniseră împotriva Thebei. Copiii lor, numiți Epigoni, au vrut să răzbune moartea părinților uciși [173], hotărîți să facă — toți laolaltă — un război spre a pedepsi cetatea Thebei. Un oracol al lui Apolo îi povățui să încredințeze lui Alcmeon, odraslei lui Amphiaraos, conducerea expe-

diției. 2. Și, Alcmeon fiind ales căpetenia oștilor, întrebă pe zeu ce să facă spre a învinge Theba și dacă s-o pedepsească sau nu pe mamă-sa, pe Eriphyle. 3. Oracolul lui Apolo îi răspunse că va fi nevoit să împlinească amîndouă îndatoririle. Într-adevăr — spunea zeul — maică-sa primise nu numai o salbă de aur ca să-i aducă moartea lui Amphiaraos, dar și un văl, pentru care ea avea să ducă la pieire pe însuși fiul său. Salba și vălul pe care, zice-se, Afrodita de demult le dăruise Harmoniei, fiicei lui Cadmos, fuseseră primite în dar de către Eriphyle: salba i-o adusese Polinice, iar vălul îi dăruise Tersandru, fiul lui Polinice, ca să-și înduplece fiul să pornească în expediția împotriva Thebei. Alcmeon a strîns ostași, nu numai din Argos, dar și din orașele învecinate, și — cu o foarte puternică oaste — porni împotriva cetății. Înșiruindu-se în ordine de bătaie, tebanii îl înfruntară. 4. În strașnica luptă care s-a încins atunci, au biruit oamenii lui Alcmeon. Tebanii — înfrînți — au pierdut mulți cetățeni, căzînd pradă deznădejdii. Cînd au văzut că nu mai pot să lupte, îl întrebară pe prorocul Teiresias cum se vor putea apăra; dar el le porunci — fiind singura cale de scăpare — să fugă din oraș. 5. Atunci cadmeii își părăsiră cetatea, ca să asculte de povața prezicătorului, și se refugiară, noaptea, într-un mic orășel al Beoției, pe nume Tilphossaion. 6. Mai apoi însă Epigonii cuceriră cetatea, jefuind-o. Ca să-și îndeplinească o făgăduială, ei închinară zeului de la Delfi — ca pe ceva deosebit din prada de război — pe Dafne, fiica lui Teiresias. Aceasta era tot așa de prețuită în meșteșugul ghicitului ca tatăl său și — mulțumită ședерii la Delfi — își sporise și mai mult știința. 7. Înzestrată cu minunate însușiri, Dafne scrise felurite oracole, multe și meșteșugite. Se spune că poetul Homer a împrumutat de la Dafne numeroase stihuri, mulțumită cărora și-a împodobit poemul. Și fiindcă Dafne — cînd își dădea răspunsurile — era stăpînită adeseori de o zeiască inspirație, ea a primit numele de Sibilă, nume care vine de la cuvîntul „sybyllàinein", ce în limba ținutului înseamnă „a fi inspirat".

LXVII. După această strălucită expediție, Epigonii s-au întors fiecare în țară la el, încărcați de numeroase prăzi. Teiresias a murit în cetatea unde cadmeii se refugiaseră — în Tilphossaion —, iar aceștia l-au înmormîntat cu mare cinste și l-au slăvit aidoma zeilor. Apoi, ei plecară din orășel și o porniră împotriva dorienilor; iar, după ce i-au înfrînt într-o bătălie, i-au izgonit din patrie și s-au statornicit acolo o vreme. Mai apoi, unii dintre ei au rămas în ținutul cucerit, pe cîtă vreme ceilalți s-au reîntors la Theba, sub domnia lui Creon, fiul lui Menoiceus. Dorienii au venit și ei, mai tîrziu, înapoi în Dorida, așezîndu-se în cetățile Erineon, Cytinion și Boion. 2. Înaintea acestor vremuri, Boiotos,

fiul lui Poseidon şi al Arnei, venise în această ţară, care se numea pe atunci Eolida, iar astăzi i se spune Tesalia. El le-a dat însoţitorilor săi numele de beoţieni. Dar aici va fi nevoie să vorbim mai cu de-amănuntul despre eolieni, urcîndu-ne pînă la obîrşia lor. *3.* În vremile foarte îndepărtate, fiii lui Eol — nepoţi ai lui Hellen şi strănepoţi ai lui Deucalion — se aşezaseră, unii dintre ei, pe meleagurile amintite mai sus, iar Mimas — rămînînd — cîrmui Eolida. *4.* Hippotes, feciorul lui Mimas, a zămislit cu nevastă-sa, Melanippe, un băiat care primi numele de Eol. Arne, fiica lui Eol, zămisli din iubirea ei cu zeul Poseidon pe Boiotos. Eol nu credea că fiica sa rămăsese grea cu un Nemuritor, dojenind-o cu asprime pentru greşeala ei. De aceea, o dădu de nevastă unui străin venit din Metapont — străin care din întîmplare călătorea prin acea ţară — şi Eol îi ceru s-o ducă pe fiică-sa în patria lui. Astfel făcu străinul ; şi Arne îşi duse viaţa la Metapont, născîndu-i pe Eol şi pe Boiotos. Metapontinul, care n-avea urmaşi, i-a înfiat pe amîndoi, plecîndu-se poruncii unui oracol. *5.* Cînd Eol şi Boiotos ajunseră bărbaţi, s-a iscat la Metapont o răscoală — prilej de care s-au slujit pentru a pune mîna pe domnie. Mai tîrziu, au omorît-o pe Autolyte — nevasta metapontinului —, venind în ajutorul mamei lor, certată cu Autolyte. Şi, cum metapontinul era înfuriat de ce făptuiseră Eol şi Boiotos, ei fugiră din cetate şi, făcînd rost de corăbii, porniră pe mare — după ce luaseră cu ei pe mama lor şi mai mulţi prieteni. *6.* Eol puse stăpînire pe insulele din Marea Tireniană, care se numesc Eoliene, şi a întemeiat oraşul căruia el i-a dat numele de Lipara [174]. Iar Boiotos a plutit spre Eol, tatăl lui Arne, care l-a înfiat şi — după moarte — l-a lăsat să domnească asupra Eolidei. Boiotos a dat ţării numele mamei sale : Arne ; iar supuşilor săi le-a dat chiar numele lui, spunîndu-le beoţieni. *7.* Iton, feciorul lui Boiotos, zămisli patru fii : Hippalcimos, Electryon, Archilycos şi Alegenor. Hippalcimos a fost tatăl lui Peneleus ; Electryon, al lui Leitos ; Alegenor, al lui Clonios ; iar Archilycos i-a zămislit pe Prothoenor şi pe Arcesilaos, care au fost căpeteniile tuturor beoţienilor în războiul împotriva Troiei.

LXVIII. După deslușirile de mai sus vom încerca să povestim despre Salmoneu, Tyro şi urmaşii lor, pînă la acel Nestor care s-a războit împotriva Troiei. Salmoneu era fiul lui Eol, nepotul lui Hellen şi strănepotul lui Deucalion. Pornind din Eolida, împreună cu mai mulţi oşteni, s-a statornicit în Elida, pe malurile rîului Alfeu. A întemeiat acolo un oraş, căruia i s-a spus — după numele său — Salmonia. Luînd-o de nevastă pe Alcidice, fiica lui Aleas, Salmoneu a avut o fiică, ce s-a numit Tyro şi care era de o neîntrecută frumuseţe. *2.* După ce nevastă-sa, Alcidice, a încetat din viaţă, el s-a recăsătorit cu aşa-numita Sidero,

care — fiindu-i mamă vitregă — i-a arătat lui Tyro dușmănie. Mai apoi Salmoneu, plin de trufie și nelegiuit, și-a atras ura supușilor săi; dar Zeus l-a lovit cu trăsnetul. *3.* Tyro era pe atunci încă fecioară și, îndrăgindu-se Poseidon cu ea, zămisli doi băieți, Pelias și Neleu. Mai apoi, Tyro luă de bărbat pe Cretheus și din această căsătorie se născură Amythaon, Pheres și Aison. După ce a răposat Cretheus, s-au luat la sfadă Pelias și Neleu pentru domnie. Pelias a ajuns rege la Iolcos și a domnit peste ținuturile din împrejurimi; iar Neleu, împreună cu Melampus și Bias — feciorii lui Amythaon și ai Aglaiei —, cu alți cîțiva ahei, cu locuitori ai Ftiotidei și cu niște oameni din Eolida, au pornit împotriva Peloponesului. *4.* Melampus, care avea harul prorocitului, a tămăduit, la Argos, pe femeile [175] cărora mînia lui Dionysos le tulburase mințile. Iar Anaxagora, regele argienilor și fiul lui Megapenthes, drept răsplată pentru această binefacere, i-a dăruit lui Melampus două treimi din regatul său. Acesta s-a așezat în Argos împărțind domnia cu fratele lui, cu Bias. *5.* A luat de nevastă pe Iphianeira, fiica lui Megapenthes, și soția sa i-a născut patru copii: pe Antiphates și pe Manto, pe Bias și pe Pronoe. Antiphates, din legătura lui cu Zeuxippe — fiica lui Hippocoon — zămisli pe Oicles și pe Amphalces. Oicles a avut cu Hipermestra, fiica lui Thespios, pe Iphianeira, Polyboia și pe Amphiaraos. Și, lucrurile stînd așa, Melampus, Bias și urmașii lor cîrmuiră Argosul. *6.* Iar Neleu, urmat de acei care-l însoțiseră, plecă în Mesenia, întemeind orașul Pylos — fiindcă localnicii i-o încuviințaseră. Ajungînd regele cetății, Neleu s-a însurat cu Chloris, fiica tebanului Amfion, și a avut cu ea doisprezece copii. Dintre aceștia, cel mai vîrstnic a fost Periclymenos și cel mai tînăr Nestor, acela care a pornit să se războiască împotriva Troiei. Să ne mulțumim cu cele spuse pînă acum în privința strămoșilor lui Nestor, deoarece dorim să păstrăm măsura cuvenită în povestirea noastră.

LXIX. Vom înfățișa acum, în amănunte, legenda Lapiților și a Centaurilor. După această poveste, Oceanos și Tethys au avut mai mulți copii, cu nume de fluvii. Printre ei a fost și Peneu, de la care și-a luat numele fluviul Peneu din Tesalia. Acesta s-a îndrăgit cu o nimfă — Creusa — și a zămislit cu ea doi copii, pe Hypseus și pe Stilbe; aceasta din urmă avea să fie iubita lui Apolo și, astfel, a născut pe Lapithes și pe Centauros. *2.* Lapithes a locuit în ținutul de lîngă fluviul Peneu, ajungînd rege acolo. Și, după ce s-a căsătorit cu Orsinome, fiica lui Eurynomos, a zămislit doi fii, pe Phorbas și pe Periphas, ce — la rîndul lor — au domnit pe aceste meleaguri. Tuturor celor cîrmuiți de Lapithes — după numele lui — li s-a spus Lapiți. *3.* Phorbas, fiul lui Lapithes, a plecat la Olenos. Alector, regele Eleei, temîndu-se de pute-

rea lui Pelops, l-a chemat în ajutor pe Phorbas și a împărțit cu el cîrmuirea Elidei. Phorbas a fost tatăl lui Egeu și al lui Actor, care mai apoi au moștenit domnia asupra eleenilor. Celălalt fiu al lui Lapithes — Periphas — s-a căsătorit cu Astyageia, fiica lui Hypseus, avînd cu ea opt copii, dintre care cel mai vîrstnic a fost Antion. Acest Antion, îndrăgindu-se cu Perimela, odraslă a lui Amythaon, l-a zămislit pe Ixion. Legenda ne spune că Ixion a făgăduit multe daruri lui Eïoneus [176] spre a o lua de nevastă pe fiica lui, pe Dia, care i-a născut un copil: Piritou. *4.* Dar, fiindcă el nu îi dădu nevestei cele făgăduite, Eïoneus a luat drept zălog iepele sale. Atunci Ixion l-a chemat la el pe Eïoneus, vestindu-l că în toate îi va da ascultare. Acesta venind, ginerele său l-a zvîrlit într-o groapă plină de foc și, pentru că nelegiuirea lui Ixion fusese prea mare, nimeni nu voia să-l purifice de acest omor. Pînă la urmă, se povestește că Zeus l-ar fi dezlegat de vină. Dar Ixion s-a îndrăgostit de Hera și a cutezat să-i vorbească despre înflăcărata lui dragoste și îmbrățișări. *5.* Atunci Zeus i-a trimis un nor [177], care avea înfățișarea Herei; iar Ixion — unindu-se cu norul — i-a zămislit pe așanumiții Centauri, monștri cu înfățișare omenească. În sfîrșit, Mitologia povestește că Zeus, spre a pedepsi grozăvia fărădelegilor lui Ixion, l-a legat, după moarte, de o roată și, în lumea de dincolo, l-a supus unei veșnice pedepse.

LXX. După o anumită tradiție, Centaurii, care fuseseră crescuți de nimfe pe muntele Pelion, cînd au ajuns la vîrsta bărbăției s-au împreunat cu iepe, zămislind monștri cu două chipuri, pe Hipocentauri. Unii spun că Centaurilor — acestor fii ai Nephelei și ai lui Ixion — li s-a dat numele lor întrucît ei cei dintîi au încercat să călărească; și de aici s-ar trage legenda după care Centaurii ar fi avut două înfățișări. *2.* Ei ar fi cerut fratelui lor, lui Piritou, să le dea partea cuvenită din regatul tatălui lor și, fiindcă Piritou nu voia, porniră război împotriva lui și a Lapiților. *3.* Mai tîrziu, cînd s-a sfîrșit războiul, Piritou a luat-o de nevastă pe Hipodamia, fiica lui Butes, și a poftit la nuntă pe Teseu și pe Centauri. Dar aceștia, beți fiind, s-au năpustit — ne spune legenda — asupra femeilor poftite la nuntă, siluindu-le; ceea ce i-a mîniat foarte mult pe Teseu și pe Lapiți, și drept răzbunare, pentru crima săvîrșită, au ucis un mare număr de Centauri. Pe cei rămași în viață i-au alungat din cetate *4.* și din această pricină s-a pornit războiul dintre Centauri și Lapiți, și mulți dintre aceștia din urmă au fost uciși în luptă. Cei rămași au fugit la Pheneos, în Arcadia, iar alții au pornit-o spre Capul Malea, așezîndu-se acolo [178]. Centaurii, mîndri de biruința lor, au năvălit de mai multe ori din Pholoe, jefuindu-i pe drumeții eleni și omorînd un mare număr de locuitori din vecinătate.

LXXI. După ce am arătat toate acestea, vom încerca să povestim despre Asclepios și urmașii săi. Mitologia ne încredințează că Asclepios era fiul lui Apolo și al lui Coronis [179]. Prin firea-i și prin agerimea minții sale își întrecea semenii. El s-a străduit să învețe arta de a lecui oamenii de tot felul de boli și a născocit leacuri minunate, vindecînd nenumărați bolnavi ce nu mai nădăjduiau vreodată să scape de moarte; și, astfel, și-a dobîndit faima că ar fi fost în stare să-i readucă la viață chiar și pe acei ce-și dăduseră duhul. 2. Și iată, așadar, de ce — așa cum povestește Mitologia — Hades în fața lui Zeus l-a învinuit pe Asclepios că-i micșorează întruna împărăția, prin grija ce le-o poartă oamenilor care mor din ce în ce mai puțini. Și atunci Zeus, înfuriat, l-a omorît zvîrlindu-i trăsnetul. 3. Dar Apolo, mînios din pricina morții fiului său, i-a ucis pe Ciclopi care-i făureau fulgerul lui Zeus. Și, din nou, Zeus s-a înfuriat pentru amărăciunea pe care i-o pricinuise și-l pedepsi pe Apolo, poruncindu-i să fie slujitorul unui om [180]. 4. Se spune că Asclepios ar fi avut doi fii, pe Machaon și pe Podaleirios care, după ce dovediseră o mare rîvnă în a deprinde meșteșugul părintelui lor, au pornit război împotriva Troiei alături de ceilalți tovarăși de luptă ai lui Agamemnon, fiindu-le de mare ajutor elenilor, căci i-au îngrijit pe răniți cu nespusă pricepere. Iată, prin urmare, pentru ce elenii le-au dat atîta cinstire. Ca răsplată pentru neobișnuitele merite în a tămădui suferințelor răniților, au fost scutiți de lupte și de îndeplinirea celorlalte îndatoriri cetățenești [181]. Ne mărginim la acestea, în ce privește pe Asclepios și pe fiii lui.

LXXII. Urmează să povestim cîte ceva despre fiicele lui Asopos și despre feciorii pe care i-a avut Eac. Potrivit legendei, Oceanos și Tethys au zămislit mai mulți copii, ce-au dat numele lor unor rîuri; între aceștia au fost Peneu și Asopos. Peneu s-a statornicit în ținutul căruia astăzi i se spune Tesalia și a dat numele său rîului care curge pe acolo. Iar Asopos a locuit la Phlius, luînd-o de nevastă pe Metope, fiica lui Ladon, de la care el a avut doi fii — Pelasgos și Ismenos — și douăsprezece fiice: Corcira, Salamina, Egina, Peirene, Cleone, Thebe, Tanagra, Thespia, Asopis, Sinope, Oinea și Chalcis [182]. 2. Dintre fiii săi, Ismenos a pornit-o în Beoția și s-a așezat lîngă rîul care îi poartă numele. Iar dintre fiicele lui Asopos, Sinope — fiind răpită de către Apolo — a fost dusă în acel ținut unde astăzi se află orașul căruia, după ea, i s-a spus Sinope. Rodul iubirii ei cu Apolo a fost un fiu, Syros, ce a domnit peste sirieni, — numiți [183] astfel după numele său. 3. Iar pe Corcira o duse Poseidon într-o insulă, numită Corcira după numele ei. Poseidon a zămislit cu ea pe Phaiax, de la care s-a tras numele feacienilor. 4. Phaiax a avut un fiu, pe Alcinou, acela care l-a readus pe

Odiseu[184] în Itaca. Răpită tot de către Poseidon, Salamina a fost dusă în insula care îi poartă numele. Acolo, ea s-a îndrăgit cu cel ce-o răpise ; şi i-a născut zeului pe Cychreus, devenit — mai apoi — domnitorul insulei Salamina. El a fost celebru şi a ucis un şarpe uriaş, ce făcea mult rău localnicilor. *5.* Zeus a răpit-o din Phlius pe Egina şi a dus-o în insula care-i poartă numele. Iubind-o, Zeus l-a zămislit pe Eac, care a domnit în insulă. *6.* Eac a fost tatăl lui Peleu şi al lui Telamon. Unul din aceşti doi fii ai săi, şi anume Peleu, l-a ucis fără să vrea — lovindu-l cu discul — pe Phocos, care după tată îi era frate, dar pe care o altă mamă îl născuse. Pentru omorul săvîrşit, Peleu a fost trimis în surghiun de către tatăl său şi s-a refugiat în Phthia, unde, purificîndu-l Actor, regele de acolo, a moştenit tronul acestuia, deoarece nu avea copii. Din unirea lui Peleu cu Thetis s-a născut Ahile, viteazul ce porni, alături de Agamemnon, în războiul troian. *7.* Alungat din Egina, Telamon o porni spre Salamina, luînd acolo de nevastă pe fiica regelui Cychreus, pe Glauce ; el ajunse domnitorul Salaminei şi — după moartea soţiei sale — s-a căsătorit cu o femeie din Atena, cu fiica lui Alcathos, pe nume Eriboia, ce-i născu un fiu — Aias, războinicul care s-a luptat la Troia.

LXXIII. După cele înfăţişate mai sus, vom încerca să povestim despre Pelops, Tantal şi Oinomaos. Dar trebuie să ne întoarcem la timpuri străvechi, spre a depăna povestirea noastră de la obîrşiile ei, astfel ca cititorii să-i priceapă rostul. La Pisa, o cetate din Pelopones, Ares s-a îndrăgit cu Harpine, fiica lui Asopos, şi a zămislit pe Oinomaos. *2.* Acest Oinomaos, la rîndul lui, a avut şi el doar un copil — o fată căreia i-a dat numele de Hipodamia. Vrînd să ştie care îi va fi sfîrşitul vieţii, Oinomaos întrebase odată oracolul, care i-a răspuns cum că îi este dat să moară atunci cînd fiica lui se va căsători. Şi iată pentru ce — înfricoşat la gîndul acesta — a hotărît ca fiica lui să rămînă fecioară. *3.* Pe numeroşii ei peţitori, Oinomaos îi punea la o întrecere, a cărei condiţie era următoarea : învinsul trebuia să moară, iar biruitorul urma să fie bărbatul Hipodamiei. Era vorba de o alergare a carelor, ce începea din Pisa şi ajungea pînă la altarul lui Poseidon, de la Istmul Corintului. Înainte de a se începe alergările, Oinomaos jertfea lui Zeus un berbec ; şi, atunci, peţitorul pornea cu un car tras de patru cai. Şi, cînd sfîrşite erau jertfirile, regele Pisei pornea şi el în urma lui, într-un car condus de vizitiul său Myrtilos, şi ţinînd în mînă o lance. Apoi, cînd ajungea carul din urmă, omora peţitorul lovindu-l cu lancea. *4.* Şi astfel, mulţumită iuţelii cailor săi, ucidea un mare număr de peţitori tineri, ce veniseră s-o peţească pe Hipodamia. Pelops, fiul lui Tantal venise şi el la Pisa, unde o zări pe Hipodamia. Îndrăgostindu-se de ea, a vrut s-o aibă de nevastă ; şi l-a mituit pe Myrtilos, vizitiul lui Oino-

maos, făcîndu-şi-l unealtă — ca să poată dobîndi biruinţa [185]. În acest chip Pelops ajunse cel dintîi la Istm, lîngă altarul lui Poseidon. *5.* Socotind că oracolul se împlinise, Oinomaos, îndurerat, se lăsă pradă deznădejdii şi îşi puse capăt zilelor. Iar Pelops o luă în căsătorie pe Hipodamia, ajungînd regele Pisei. Mulţumită bărbăţiei sale şi a minţii pătrunzătoare, Pelops era din ce în ce mai puternic, aducîndu-i sub oblăduirea sa pe cei mai mulţi locuitori ai Peloponesului şi dînd ţinutului numele său.

LXXIV. Fiindcă veni vorba de Pelops, trebuie să povestim şi despre tatăl său, despre Tantal, ca să nu lăsăm neamintit nimic din ceea ce este vrednic de a fi ştiut. Tantal era fiul lui Zeus şi-i întrecea pe semenii săi prin bogăţie şi prin faimă. El locuia în Asia ţinutul care astăzi se numeşte Paflagonia. Prea aleasa lui obîrşie, de vlăstar al lui Zeus, i-ar fi adus, zice-se, prietenia zeilor. *2.* Dar Tantal n-a ştiut — ca un adevărat om — cum trebuie să se poarte cel care se bucură de un astfel de noroc ; şi, deoarece i se îngăduise să ia masa cu zeii, ascultă tot ce vorbeau aceştia deschis, dînd apoi în vileag oamenilor tainele pe care le auzise de la Nemuritori. Şi iată de ce încă din viaţă a fost năpăstuit, iar după moarte i-a fost dat să îndure o pedeapsă veşnică, despre care ne vorbeşte Mitologia, fiind rînduit — în lumea de dincolo — printre nelegiuiţi. Copiii lui Tantal au fost Pelops şi Niobe. Aceasta a născut şapte fii şi tot atîtea fiice, toate de o deosebită frumuseţe ; şi, pentru că Niobe adeseori se fălea, plină de îngîmfare, cu odraslele ei cele atît de multe, a cutezat chiar s-o înfrunte pe Leto [186], sub cuvînt că ea are mai mulţi copii decît zeiţa. *3.* Atunci, potrivit legendei, Leto — mîniată — i-a cerut lui Apolo să ucidă cu săgeţile sale pe feciorii Niobei, iar Artemidei să-i ucidă fiicele. Dînd ascultare mamei lor, cele două zeităţi, cu săgeţile lor, au pus pe dată capăt vieţii tuturor copiilor Niobei, căreia din multele-i vlăstare nu-i mai rămase nici unul. *4.* Deoarece Tantal, după ce s-a abătut asupra lui urgia zeiască, a fost alungat din Paflagonia de către Ilos, vlăstar al lui Tros, trebuie să spunem cîte ceva şi despre Ilos, arătînd cine i-au fost strămoşii.

LXXV. Cel dintîi rege al Troadei a fost Teucros, fiul rîului Scamandru şi al nimfei Idaia [187]. Era un om vestit, care a dat numele său celor de sub oblăduirea sa : teucrilor. Teucros a zămislit o fiică — Bateia — ; iar pe aceasta avea s-o ia de nevastă Dardanos, feciorul lui Zeus. Dardanos i-a urmat la domnie lui Teucros şi, după numele său, poporului pe care-l cîrmuia i s-a spus dardan. Iar oraşul Dardanos, întemeiat de el pe malul mării, primi numele lui. *2.* Dardanos avu un fiu, pe Erichthonios, ce era cel mai ferice şi mai bogat dintre toţi oamenii. Despre el ne spune poetul Homer că „a fost cel mai bogat dintre mu-

ritori, pentru că avea trei mii de iepe ce păşteau prin luneile sale 188". *3.* Fiul lui Erichthonios s-a numit Tros. Celor cînmuiţi de el, Tros le-a dat numele de troieni. A zămislit trei fii, pe Ilos, pe Assaracos şi pe Ganimede. Ilos a clădit, într-o cîmpie, un oraş — cel mai de seamă al Troadei —, căreia, după numele său, i s-a spus Ilion. *4.* Ilos a fost tatăl lui Laomedon, ce a zămislit pe Tithonos şi pe Priam. Tithonos porni cu oştile sale spre ţinuturile răsăritene ale Asiei şi înaintă pînă în Etiopia [189]. Mitologia povesteşte că din iubirea lui Tithonos cu Eos s-a născut Memnon, acela care a venit în ajutorul troienilor şi a fost ucis de către Ahile. Iar Priam a luat-o de nevastă pe Hecabe şi, printre mulţi alţi copii, l-a avut şi pe Hector, vestitul erou al războiului troian. *5.* Assaracos a domnit peste dardani şi a fost tatăl lui Capys, a cărui odraslă a fost Anchise, părintele lui Enea — zămislit de Anchise cu Afrodita, cel mai cunoscut dintre eroii troieni. Cît despre Ganimede, el a fost răpit de zei, ca să-i slujească lui Zeus drept paharnic. *6.* După ce am dat lămuririle de mai sus, vom căuta să vorbim despre Dedal, despre Minotaur şi despre expediţia lui Minos în Sicilia, împotriva regelui Cocalos.

LXXVI. Dedal era atenian de obîrşie şi se trăgea din neamul Erehteizilor : era fiul lui Metion şi nepotul lui Eupalamos, acesta din urmă fiind vlăstar al lui Erehteu. *2.* Prin însuşirile sale el s-a ridicat mai presus decît semenii săi, străduindu-se îndeosebi să deprindă meşteşugul arhitecturii, al sculpturii şi acel al cioplirii pietrelor. Născocind multe lucruri folositoare Dedal a înălţat — în numeroase ţinuturi ale pămîntului — clădiri care stîrnesc admiraţia. Iar, în ce priveşte meşteşugul sculpturii, s-a deosebit într-atît, încît mitologii care au venit după el susţineau că statuile lui Dedal sînt aidoma unor fiinţe însufleţite, căci priveau şi erau în aşa fel lucrate încît — văzîndu-le trupul — ai fi crezut că sînt fiinţe vii. Şi, întrucît Dedal a fost cel dintîi artist care a închipuit statui avînd ochii deschişi şi mişcîndu-se, picioare care mergeau şi braţele ce se întindeau pentru a prinde ceva, s-a bucurat pe bună dreptate de admiraţia lumii întregi. *3.* Într-adevăr, sculptorii care au trăit înaintea lui sculptau statui cu ochii închişi şi mîinile lăsate în jos şi lipite de coaste. *4.* În ciuda faptului că oamenii se minunau de marea lui artă, Dedal a fost nevoit să ia calea exilului, fiind osîndit pentru omorul pe care-l săvîrşise din următoarea pricină : fiul surorii sale, Talos, era crescut de el încă din copilărie. *5.* Ucenicul însă ajunse mai iscusit decît dascălul său ; el descoperi roata olarului şi — dînd peste falca unui şarpe —, i-a dat prin gînd s-o folosească pentru a tăia o mică bucată de lemn ; pentru ca, mai apoi, să imite din fier asprimea dinţilor acestui animal. Astfel Talos născoci fierăstrăul, mulţumită căruia putu să taie lemnul trebuitor lucrărilor sale. Şi se pare că el a des-

coperit o unealtă foarte de folos pentru meşteşugul arhitecturii. De asemenea, ar fi născocit şi strungul şi multe alte lucruri, dobîndind astfel o nepieritoare faimă. 6. Iar Dedal, care-l pizmuia pe copilandru şi se temea că faima lui îl va întrece cu mult, l-a ucis printr-un vicleşug. Dar, pe cînd îngropa leşul, Dedal a fost întrebat ce face, iar el a răspuns că îngroapă un şarpe. S-ar putea cineva mira de acest lucru foarte ciudat, că tocmai din pricina vietăţii care prilejuise tînărului descoperirea fierăstrăului, să se dea în vileag şi uciderea lui. 7. Învinuit că şi-a omorît nepotul, — după ce Areopagul l-a osîndit — Dedal a pornit-o în surghiun : mai întîi într-unul din demele [190] Atticei, ai cărui locuitori, după numele lui Dedal, s-au numit Dedalizi.

LXXVII. Mai tîrziu, s-a refugiat în Creta, unde — datorită renumelui său şi a destoiniciei sale — ajunse prietenul regelui Minos. Dacă trebuie să dăm crezare unei legende foarte cunoscute, Pasifae, nevasta lui Minos, se îndrăgostise de un taur. Spre a satisface pasiunea ei, Dedal născoci o plăsmuire semănînd întru totul cu o vacă. 2. Şi ne povesteşte Mitologia că — mai înainte de această întîmplare — Minos obişnuia să-i jertfească lui Poseidon, în fiecare an, cîte un taur, pe cel mai frumos pe care-l avea. Odată însă i-a fost dat să aibă un taur atît de mîndru, încît regele se gîndi să-l cruţe, jertfindu-i lui Poseidon un altul mai puţin frumos. Mîniat pe Minos, zeul stîrni pe nevasta regelui, pe Pasifae, să îndrăgească taurul. 3. Mulţumită iscusinţei lui Dedal, Pasifae s-a unit cu animalul şi a dat naştere Minotaurului, despre care ne vorbeşte Mitologia şi care — în partea de sus a trupului, pînă la umeri — era într-adevăr un taur, în timp ce restul trupului era acel al unui om. 4. Pentru a-i sluji drept locuinţă acestei vietăţi uluitoare, Dedal clădi Labirintul, ale cărui coridoare întortocheate făceau ca cei ce nu-i cunoşteau taina să nu mai poată găsi locul prin care ar fi putut ieşi. Acolo era ţinut monstrul biform, căruia, aşa cum am avut prilejul s-o arătăm, i se da ca hrană cîte şapte flăcăi şi şapte fecioare, trimişi din cetatea Atenei [191]. 5. Aflînd despre ameninţările rostite de Minos împotriva lui Dedal, fiindcă acesta închipuise vaca despre care am vorbit, se povesteşte că sculptorul, cuprins de teamă în faţa mîniei regelui, părăsi Creta, pornind-o pe mare, cu ajutorul Pasifaei, care-i făcuse rost de corabie. 6. Împreună cu el a fugit şi fiul său Icar. După ce au ajuns la o insulă din largul mării, Icar a vrut să coboare pe uscat, dar — păşind cu prea mare îndrăzneală — căzu în mare şi, astfel, îşi sfîrşi viaţa. De la el şi-a luat numele Marea Icarică ; şi tot de la Icar se trage şi numele insulei Icaria. Dedal însă a plecat de acolo şi a plutit spre Sicilia, ducîndu-se în acea parte a ei peste care domnea regele Cocalos, care l-a primit bine — pentru frumoasele însuşiri şi faima sa — şi-a făcut din el un prieten de nădejde. 7. Unii mito-

grafi spun că Pasifae l-a mai ţinut o vreme pe Dedal, ascuns în Creta ; întrucît regele Minos voia să-l pedepsească, dar nu era în stare să-l descopere, cu toate că el cercetase toate corăbiile de pe insulă, făgăduind o mare răsplată aceluia care l-ar găsi. *8.* Dedal şi-a luat nădejdea că ar mai putea scăpa fugind pe mare şi iată de ce el închipui aripi nemaivăzute şi foarte iscusit lucrate, lipite cu ajutorul cerii. O pereche de aripi Dedal o prinse chiar de spatele lui ; iar pe cealaltă, de spatele lui Icar. Şi amîndoi trecură, astfel, în zbor peste marea din jurul Cretei. *9.* Icar însă, tînăr şi nechibzuit cum era, s-a înălţat prea sus în zboru-i şi s-a prăbuşit în mare. Ceara ce-i ţinea penele lipite se topise de arşiţa astrului [192], pe cînd Dedal, zburînd foarte aproape de ape şi neîncetat umezindu-şi aripile în ea, izbuti, aşa cum nimănui nu i-ar veni a crede, să ajungă teafăr în Sicilia. Cu toate că povestirea noastră pare de necrezut, am socotit totuşi că ar fi bine să n-o trecem cu vederea.

LXXVIII. Dedal rămase multă vreme la Cocalos, fiind admirat de siculi pentru desăvîrşirea artei sale. În Sicilia, înălţă mai multe construcţii ce-au înfruntat vremea, pînă în zilele noastre. Una dintre ele este — lîngă Megaris — lucrarea numită „Colymbethra" : o piscină din care porneşte marele rîu Alabon, ce se varsă apoi în marea din apropiere. *2.* Lîngă rîul Camicos, în ţinutul Agrigentului, el a construit pe o stîncă un oraş întărit, pe care nici un vrăjmaş nu-l putea lua cu asalt. Căile pe unde ar fi putut ajunge cineva pînă la cetate erau făcute — cu multă pricepere — atît de strîmte şi de întortocheate încît ar fi fost de ajuns trei sau patru oameni pentru a le păzi. *3.* Şi iată pentru ce Cocalos s-a hotărît să-şi clădească palatul şi să-şi ţină comorile acolo ; căci, datorită iscusinţei celui care a înălţat oraşul, nimeni nu l-ar fi putut cuceri. A treia lucrare a lui Dedal a fost în Sicilia, o peşteră pe care a făcut-o în ţinutul selinuntinilor. În această peşteră pătrundeau aburi scoşi de un foc subpămîntean, datorită unei foarte izbutite construcţii. Căldura de acolo — destul de domoală — însănătoşea bolnavii care, încetul cu încetul, fără să-şi dea seama, începeau să asude, ca mai apoi să se tămăduiască de boală. Cîtă vreme ei zăboveau, căldura nu-i stînghereа, ba chiar simţeau o nespusă plăcere. *4.* Pe muntele Eryx se ridica o înaltă şi povîrnită stîncă. Din pricina îngustimii locului, a întărit această construcţie, împrejmuind stînca cu un zid şi lărgindu-i în chip minunat vîrful. *5.* Se spune că meşterul nostru a mai închinat Afroditei de pe muntele Eryx un stup de aur — admirabilă lucrare, ce imita desăvîrşit pe cel adevărat. Şi arta lui Dedal a mai înălţat în Sicilia multe alte clădiri, dar ele au fost năruite de timp.

LXXIX. La vremea despre care vorbim, regele cretanilor era stăpînul mării. Aflînd că Dedal se refugiase în Sicilia, s-a hotărît să pornească o expediţie într-acolo. Şi-a pregătit o flotă puternică şi a debar-

cat la Agrigent ; locului unde a debarcat i s-a spus — după numele lui Minos — Minoa. Coborîndu-şi pe uscat ostaşii, i-a trimis vestitori lui Cocalos şi i-a cerut să îl predea pe Dedal, ca să-l pedepsească. 2. Cocalos l-a poftit atunci pe Minos să stea de vorbă cu el şi i-a făgăduit să facă tot ceea ce îi va cere, primindu-l în chip de oaspe. Cocalos l-a pus mai întîi să se îmbăieze ; şi l-a ţinut atît de mult pe Minos în baie, încît aburii l-au înăbuşit. Apoi le-a dat cretanilor leşul spunîndu-le că regele a murit, deoarece — alunecînd — a căzut într-o baie cu apă fierbinte. 3. Ostaşii l-au înmormîntat cu toată strălucirea, şi în cinstea lui au înălţat un îndoit mormînt. În partea cea mai tainică a mormîntului, i-au aşezat osemintele, iar în partea deschisă au ridicat un templu închinat Afroditei [193]. Băştinaşii au slăvit vreme de mai multe generaţii mormîntul şi au adus jertfe Afroditei, întrucît acolo se afla templul ei. 4. În timpuri mai apropiate de noi — cînd a fost întemeiat Agrigentul —, ştiindu-se că odihnesc în locul acela osemintele regelui Minos, mormîntul a fost dărîmat, iar rămăşiţele au fost date cretanilor. Pe atunci, rege al agrigentinilor era Theron [194]. 5. După moartea lui Minos, între cretanii care-l urmaseră în Sicilia s-a iscat o vrajbă, prilejuită de pierderea cîrmuitorului. Drept urmare a dezbinării, corăbiile lor au fost arse de către siculi — supuşii regelui Cocalos — şi, aşa stînd lucrurile, cretanii şi-au pierdut nădejdea că vor mai putea să se întoarcă acasă. Se hotărîră atunci să se statornicească în Sicilia, întemeind o cetate pe care au numit-o Minoa, după numele regelui. Şi, tot pribegind, unii au pătruns în interiorul insulei, unde au dat peste un loc întărit de la natură ; şi clădiră acolo un oraş, căruia i-au spus Engyon, după numele unui pîrîu ce-l străbătea. 6. Mai tîrziu — după căderea Troiei —, cretanul Meriones a debarcat în Sicilia, împreună cu vreo cîţiva locuitori ai Cretei şi cetăţenii lui Engyon îi primiră la ei, pentru că erau din acelaşi neam ; şi le-au îngăduit să se bucure de drepturi cetăţeneşti. Din Engyon ei au pornit, apoi, şi au pătruns în ţinuturile din apropiere. Şi, războindu-se cu unii dintre vecinii lor, au cucerit astfel pămînturi întinse. 7. Şi, cum puterea lor sporea fără încetare, au înălţat un templu în cinstea Mamelor Zeiţe [195], cărora le-au dat cuvioasă slăvire ; iar templul lor a fost împodobit cu nenumărate prinoase. Se povesteşte că obiceiul de a slăvi acestei zeiţe vine din Creta, unde cultul lor se află în mare cinste.

LXXX. Legenda ne istoriseşte că, în vremile străvechi, ele l-ar fi crescut pe Zeus, fără ca tatăl său, Cronos, să fi ştiut aceasta. Drept recunoştinţă, Zeus le-a înălţat la cer, prefăcîndu-le în acele astre care alcătuiesc Ursele. Despre ele Aratos [196], în poemul său privitor la aştri — spusele lui potrivindu-se cu cele istorisite aici — ne spune [197] următoarele : „Ele stau cu spatele şi umerii întorşi una spre cealaltă. Şi, dacă

este adevărat ceea ce se povestește, au fost aduse din Creta de marele Zeus, care le-a înălțat la cer. Într-adevăr, așezîndu-le într-o peșteră, ele l-au crescut vreme de un an, în mijlocul înmiresmatei păduri a Dictei, în apropierea muntelui Ida, atunci cînd cureții dicteici l-au păcălit pe Cronos" [198]. *2.* Nu se cade să trecem sub tăcere cultul cel sacru și vestit pe care oamenii l-au avut pentru aceste zeițe. Le slăvesc nu numai locuitorii din Engyon, dar și oamenii din împrejurimi. Ei le aduc măreț jertfe și le preamăresc prin fel și chip de cinstiri. *3.* Și altor cetăți oracolele zeului de la Delfi le-au poruncit să dea slăvire acestor zeițe, prorocind că — de vor face așa — locuitorii vor avea parte de fericire și belșug, iar orașele vor fi înfloritoare. În cele din urmă, cultul Mamelor Zeițe ajunse atît de vestit încît, pînă în vremea în care alcătuim istoria de față, populația acelor meleaguri le închină mereu multe prinoase din aur și argint. *4.* În cinstea zeițelor s-a clădit un templu, deosebit prin mărimea lui, dar vrednic de admirație și pentru meșteșugul cu care a fost făcut și prin cheltuiala prilejuită. Fiindcă în ținutul lor nu se aflau pietre destul de frumoase, băștinașii le-au adus de la vecinii lor, locuitorii din Agyrium [199], între Engyon și Agyrium fiind o depărtare de vreo sută de stadii. Iar drumul pe unde trebuiau pietrele aduse era atît de bolovănos și așa de greu de străbătut, încît a fost nevoie să se construiască niște care cu patru roți, trase de o sută de perechi de boi, ca piatra să poată fi cărată. *5.* Bogăția prinoaselor a întrecut însă cu mult cheltuielile, pentru că mijloacele bănești ale sanctuarului erau foarte mari. Puțin timp înainte de vremea noastră, zeițele aveau trei mii de boi sacri și pămînturi întinse, ce aduceau mari venituri.

LXXXI. Dar am vorbit îndeajuns despre aceste lucruri și a sosit vremea să povestim legenda lui Aristaios. Aristaios era fiul lui Apolo și al Cirenei, fiica lui Hypseus și nepoata lui Peneu. Unii mitografi ne spun următoarele cu privire la obîrșia lui: Apolo s-a îndrăgostit de Cirene, o fecioară deosebită prin frumusețea ei și care crescuse pe muntele Pelion. Zeul a dus-o în acel loc al Africii, unde s-a înălțat mai tîrziu orașul ce poartă numele fecioarei. Acolo el a zămislit cu ea un fiu, pe Aristaios, încredințînd nimfelor creșterea pruncului [200]. *2.* Nimfele i-au dat trei nume: Nomios, Aristaios și Agreus. Tot ele l-au învățat meșteșugul de a face lapte covăsit, meșteșugul albinăritului și acela al cultivării măslinelor. Aristaios a fost cel dintîi om ce i-a deprins pe semenii săi cu aceste lucruri. *3.* Ca răsplată pentru binefacerile sale, muritorii i-au dat cinstire ca unui zeu — așa cum au făcut-o și cu Dionysos. Apoi, Aristaios a plecat în Beoția, unde s-a căsătorit cu Autonoe, fiica lui Cadmos. Ne spune legenda că nevasta sa i-a născut pe Acteon, care — potrivit Mitologiei — a fost sfîșiat de înșiși cîinii săi. *4.* După unii, nenorocirea trebuie legată de împrejurarea că Acteon s-a lăudat

în templul lui Artemis că, din capetele şi din mădularele sălbăticiunilor vînate şi care fuseseră închinate zeiţei, ar fi vrut să pregătească un ospăţ de nuntă pentru el şi Artemis. Alţii povestesc că Acteon a fost atît de greu lovit de soartă pentru că se lăudase a fi mai bun vînător decît Artemis. *5.* Nu trebuie, desigur, să ne mire că, şi într-o împrejurare şi în cealaltă, zeiţa s-ar fi înfuriat. Fie că Acteon, pentru a-şi îndestula pofta, se folosise de vînatul închinat zeiţei care nu vroia să audă de nuntă, fie că el cutezase să pretindă că e mai iscusit vînător decît Artemis, neîntrecută nici de Nemuritori în ce priveşte vînătoarea — oricum va fi fost — zeiţa s-a mîniat pe bună dreptate. Artemis l-a prefăcut pe Acteon într-o sălbăticiune din acelea pe care el obişnuia să le vîneze ; şi, apoi, stîrni cîinii lui să-l sfîşie.

LXXXII. Se povesteşte că, după moartea lui Acteon, Aristaios a mers să cerceteze oracolul părintelui său. Apolo i-a cerut să plece în insula Ceos, prevestindu-i că acolo va avea parte de cinstirile băştinaşilor. *2.* Iar Aristaios porni în corabie către acea insulă. O cumplită molimă pustia atunci întreaga Eladă ; şi el aduse o jertfă întru izbăvirea tuturor elenilor. Sacrificiul a avut loc în vremea cînd răsare steaua Sirius şi cînd bat vînturile etesiene. Şi, astfel, s-a pus capăt prăpădului. *3.* Dacă ne gîndim mai adînc la această împrejurare, sîntem pe bună dreptate uimiţi [201]. Acelaşi om care-şi văzuse fiul sfîşiat de cîini a fost pricina mîntuirii semenilor săi, punînd capăt nefericitei şi vătămătoarei înrîuriri a stelei care poartă acelaşi nume [202] şi e aducătoare de năpastă pentru muritori. *4.* Se spune că Aristaios a lăsat urmaşi de-ai săi în insula Ceos şi s-a reîntors în Libia ; de aici, o porni pe mare spre Sardinia, călăuzit de mama sa, nimfa [203], — şi se statornici îndrăgind insula pentru frumuseţea ei. A sădit, în Sardinia, pomi şi a scos acest pămînt din starea sa de sălbăticie, fiind înainte vreme neîngrijit de mîna omenească. Apoi, Aristaios zămisli doi fii : pe Charmos şi pe Callicarpos. *5.* A mai ajuns şi prin alte insule şi a trăit o vreme în Sicilia, unde a fost atras de belşugul de roade şi de multele turme ce păşteau pe cîmpuri. Iată de ce Aristaios a dovedit atîta rîvnă în a împărtăşi localnicilor binefacerile iscusinţei sale. Şi, de aceea, se povesteşte că locuitorii Siciliei i-au arătat o cinste deosebită, slăvindu-l ca pe o zeitate. L-au preamărit, mai ales, cultivatorii de măslini, cînd era vremea strînsului de rod. *6.* Ne mai spun mitografii că, în cele din urmă, Aristaios a pornit-o în Tracia, ca să-l întîlnească pe Dionysos. Acesta l-ar fi iniţiat în tainele orgiilor şi Aristeu ar fi învăţat de la el multe lucruri folositoare. După ce a locuit o vreme în apropierea Munţilor Haemus, el s-a făcut apoi nevăzut. Şi-a avut parte de cinstirile cuvenite Nemuritorilor, aduse lui nu numai de către barbarii de pe acele meleaguri, dar şi de către eleni.

LXXXIII. Dar să ne mulţumim cu cele spuse pînă acum în privinţa lui Aristaios. Acum vom încerca să istorisim despre Dafnis şi despre Eryx. Se spune că Eryx era fiul Afroditei şi al lui Butas — un foarte vestit rege de pe meleagurile Siciliei. Fiindcă localnicii se minunau de obîrşia lui atît de aleasă, dinspre mamă, Eryx a ajuns regele unei părţi din insulă şi a întemeiat, pe un loc înalt [204], o cetate vrednică de luare-aminte şi care-i purta numele. Pe acropolă, a clădit un templu închinat mamei sale şi l-a împodobit cu lucruri de preţ, cum se cuvine templelor, şi cu foarte multe prinoase. 2. Pentru cucernicia băştinaşilor şi pentru cinstirile pe care fiul său le primea de la ei, zeiţa a îndrăgit peste măsură oraşul şi, de aceea, ea a fost numită Afrodita Eycină. Pe drept cuvînt oamenii s-ar putea mira, gîndindu-se la faima templului despre care vorbim. 3. Într-adevăr, toate celelalte sanctuare, după ce au avut o înflorire vremelnică, şi-au pierdut strălucirea în urma unor împrejurări oarecare. Doar acesta, de la începutul începutului, a fost slăvit şi mereu a avut parte de noi măriri. 4. După ce Eryx a statornicit cultul amintit de noi, Enea, fiul Afroditei, venind în Italia, a tras la ţărm chiar în această insulă, unde împodobi templul maică-si cu multe prinoase. Apoi, de-a lungul multor generaţii, siculii au slăvit-o mereu pe Afrodita, aducîndu-i măreţe jertfe şi împodobindu-i templul. Mai tîrziu, cartaginezii — care au pus stăpînire pe o parte a Siciliei — s-au îngrijit şi ei în chip deosebit de cultul zeiţei. În sfîrşit, romanii, după ce supuseră întreaga Sicilie, i-au întrecut pe toţi ceilalţi prin cinstirile date ei. 5. Şi au făcut aceasta cu foarte bune temeiuri. Căci, legînd obîrşia lor de Afrodita [205] şi socotind că ei i se datorează biruinţele lor, era drept să se arate recunoscători şi să preamărească pe cea de la care li se trăgea înălţarea. 6. Cînd consuli, cîrmuitori de oşti ori alţi oameni de vază vin în această insulă şi trec pe la Eryx, ei se închină la templul Afroditei, pe care-l slăvesc cu strălucite jertfe şi tot felul de prinoase. Părăsind insignele dregătoriilor, ei iau de îndată parte, cu veselie, la jocuri şi la convorbirile cu femeile, fiindcă socotesc că doar astfel se pot face plăcuţi zeiţei. 7. În sfîrşit, senatul roman, în rîvna lui de-a o slăvi pe Afrodita, a decretat ca şaptesprezece oraşe, cele mai credincioase romanilor din întreaga Sicilie, să aducă aur în templul acesteia, iar incinta cea sacră să fie păzită de două sute de soldaţi. Chiar dacă vom fi dat prea multe amănunte în legătură cu Eryx, am făcut totuşi bine arătînd cum se cuvine povestirea ce o priveşte pe zeiţă.

LXXXIV. Voim să povestim, acum, legenda lui Dafnis. În Sicilia se află Munţii Heraici, care — prin frumuseţea naturală a poziţiilor — sînt pentru cei ce vor să se odihnească în timpul verii locuri încîntătoare. Se pot găsi în Munţii Heraici numeroase izvoare cu apă deose-

bit de plăcută şi foarte mulţi copaci de tot felul. Se văd din belşug stejari uriaşi, cu ghindă de două ori mai mare decît a stejarilor ce cresc în alte ţări. Pomi roditori, viţă de vie îmbelşugată şi nespus de mulţi meri cresc pe aceste meleaguri, fără ca mîna omului să le poarte de grijă. *2.* Odată, oştirea cartaginezilor suferind cumplit de foame, şi-a recăpătat aici puterile. Căci munţii insulei sînt un izvor nesecat de hrană pentru mii de oameni. Se găseşte în regiune o vîlcea minunată, plină de copaci, şi o pădurice închinată nimfelor. Mitologia ne povesteşte că Hermes a zămislit acolo cu o nimfă un fiu, pe Dafnis. Copilul primi numele deoarece în aceste locuri se găseau foarte mulţi dafini. *3.* Crescut de nimfe, băiatul ajunse stăpîn pe numeroase turme de boi şi — cum se îngrijea foarte mult de ele — i s-a dat porecla de „Bucolos" [208]. Deoarece Firea îl înzestrase cu un deosebit simţ pentru muzică şi armonie, el a născocit poezia pastorală şi cîntecul bucolic, care şi astăzi sînt preţuite în Sicilia. *4.* Ne mai spune legenda că Dafnis pornea la vînătoare împreună cu Artemis, atrăgîndu-şi bunăvoinţa zeiţei prin felul lui de a o sluji. Mulţumită cîntecului său din flaut şi a melodiilor bucolice, el ştia să vrăjească inima zeiţei. Şi s-a întîmplat că l-a îndrăgit pe Dafnis o nimfă, care i-a prezis că îşi va pierde văzul dacă va îmbrăţişa vreo altă femeie decît pe ea. Profeţia s-a împlinit. Îmbătat de fiica unui rege, Dafnis avu cu ea legături de dragoste şi orbi. Iată ce aveam de spus despre Dafnis.

LXXXV. Vom arăta, acum, cele ce povestesc mitografii despre Orion. Prin mărimea trupului şi prin vînjoşia lui, Orion i-a întrecut cu mult pe toţi eroii despre care se pomeneşte. Îi plăcea vînătoarea şi făptuia lucruri mari, mînat de încrederea în puterile sale, precum şi de setea lui de slavă. Orion a ridicat pentru Zanclos, care pe atunci era rege în Sicilia, oraşul Zancle [207] — astăzi poartă numele de Messena — şi, printre alte lucrări, a făcut şi portul Acte [208]. *2.* Fiindcă am amintit de Messena, ni se pare că este potrivit să spunem cîte ceva despre strîmtoarea cu acelaşi nume. Vechii mitografi povestesc cum că Sicilia fusese odinioară peninsulă şi că doar mai tîrziu ea a ajuns o insulă, din pricina pe care o vom arăta mai jos. *3.* Locul cel mai strîmt al istmului, izbit din amîndouă părţile de valurile mării, s-a rupt şi — în urma acestei întîmplări — a luat numele de Rhegion (gr. *rhegnýnai* = „a rupe"). Mulţi ani după aceea, s-a clădit acolo un oraş, căruia i s-a dat acest nume. *4.* Sînt scriitori care ne încredinţează că istmul s-a rupt în urma unor puternice cutremure, marea săpînd strîmtoarea care desparte continentul de insulă, *5.* pe cîtă vreme poetul Hesiod [209] pretinde că, dimpotrivă, pentru a opri revărsarea mării, Orion a făcut cu ajutorul unor diguri capul Pelorion [210], unde clădi templul lui Poseidon, preamărit de

băştinaşi. Isprăvind această lucrare, Orion merse în Eubeea, insulă în care s-a şi aşezat. Pînă la urmă, faima l-a înălţat la cer, fiind aşezat în rîndul astrelor şi împărtăşind slava cuvenită Nemuritorilor. 6. Despre Orion pomeneşte şi poetul Homer [211] în „Necyia" [212] unde aşa grăieşte : „L-am zărit, apoi, pe Orion cel uriaş, urmărind cu înverşunare, pe cîmpia cu asfodele [213], toate fiarele ucise de el în munţii neumblaţi. Ţinea în mîini o măciucă de aramă, ce nu poate fi nimicită". 7. Cît era de mare Orion, o putem înţelege din vorbele lui Homer [214], cînd povesteşte despre Aloiazi [215], spunînd că la vîrsta de nouă ani aveau o lăţime de nouă coţi [216] şi erau înalţi de nouă orgyi [217], şi el adaugă : „Au fost cei mai înalţi oameni şi cu mult cei mai frumoşi din cîţi hrăneşte rodnicul pămînt, dar ei vin în urma vestitului Orion" ! [218]. Aşa cum am făgăduit-o la început [219], încheiem această carte, după ce am înfăţişat îndeajuns de amănunţit isprăvile eroilor şi ale semizeilor.

Note

[1] *Vezi introducerea despre Diodor.*

[2] *Datorită importanței cultului lui Heracle, multe case domnitoare din spațiul grecesc au pretins că se trag din urmașii eroului grec, respectiv ai celor 50 de presupuși fii ai săi. Identificarea acțiunii lor cu invazia dorică — în dorința de a legitima cu o aureolă juridico-divină ocuparea Peloponezului — a pornit de la Argos. Apoi pe la mijlocul sec. VIII î.e.n. cele două familii regale de la Sparta și-au revendicat, pare-se, și ele o ascendență heraclidă. Astfel ideologia politică spartană a inclus legenda aceasta în propria-i „preistorie".*

[3] *Vezi introducerea.*

[4] *Vezi I, 15.*

[5] *Vezi I, 17.*

[6] *Regele Feniciei trecea drept fiul Libiei și al lui Poseidon și nepot al lui Epaphos, care era fiul lui Io și al lui Zeus. El a avut trei fii (Cadmos, Phoinix, Cilix) și o fiică (Europa). Aceasta din urmă a fost răpită de Zeus, care luase înfățișarea unui taur. Vezi și V, 59.*

[7] *Legendele despre orașele pe care le-au întemeiat fiii lui Agenor par să reflecte vechi tradiții locale despre unele contoare comerciale feniciene, din timpul expansiunii acestora.*

[8] *Și a lui Ares, după versiunea tebană a legendei. Vezi și IV, 2; V, 48; 49.*

[9] *Adică Dio — (de la Dios geneticul lui zeus) și — nysos (de la Nysa). Bineînțeles că această etimologie este o combinație savantă de cabinet, dar fantezistă.*

[10] *Vezi I, 8—9.*

[11] *Adică „orașul libertății".*

[12] *Toiagul lui Bachus, împodobit cu obicei cu viță.*

[13] *Vezi III, 65.*

[14] *Rege legendar al Tebei, care ar fi fost sfîșiat de menade.*

[15] *Rege legendar al tracilor edoni, care a fost crunt pedepsit pentru combaterea cultului lui Dionysos.*

[16] *Este o zeitate frigiană care, datorită cultului ei orgiastic, a fost asimilată cu Dionysos.*

[17] *Adică „cu două mame". Vezi altfel II, 62.*

[18] *Un fel de trestie din care era făcut tirsul.*

[19] *Pe grecește „lenos".*

[20] *Pe grecește „bromos".*

[21] *Pe grecește „thriambos".*

[22] *Adică „tragedii".*

[23] *Ele constau din cîntece, dansuri și exhibiții, însă fără elemente dramatice. Numele vine de la altarul („thymele") care se găsea în centrul orchestrei. Este vorba deci de marcarea opoziției dintre acțiunea corului, care stătea în orchestră, și jocul actorilor.*

[24] *Începînd din sec. IV î.e.n. ei formau corporații foarte influente și stimate, care se bucurau de diferite privilegii, cum ar fi scutirea de serviciul militar sau de contribuții.*

[25] *Vezi I, 21.*

[26] *E vorba de zeul egiptean Min — o divinitate a fertilității cu care Diodor îl identifică pe Priap. În realitate acesta este o divinitate a fertilității locală, asiatică (din Lampsakos).*
[27] *Este personificarea memoriei; era considerată fiică a Cerului* (Uranos) *și a Pământului* (Ge).
[28] *Poet grec liric din sec. VII î.e.n., autor de coruri și imnuri celebre.*
[29] *În* Odiseea *(XXIV, 60).*
[30] *În* Teogonia *(77—79).*
[31] *De fapt verbul acesta înseamnă „a închide" ochii sau gura. Avem de-a face cu o confuzie cu verbul „myéo", care înseamnă într-adevăr „a iniția".*
[32] *„Cea drăguță".*
[33] *Pentru cele ce urmează se crede că Diodor a folosit „Lauda lui Herakles", lucrarea unui oarecare Matris din Teba, despre care nu avem nici o altă știre.*
[34] *Trecea drept păzitorul unei cirezi de vite roșii, pe care Herakles a furat-o în cadrul muncilor impuse.*
[35] *Era nepoata lui Perseu prin tatăl ei Elektryon; s-a căsătorit cu Amphitryon, regele Tebei.*
[36] *Adică asupra celor din Argos — unde cultul lui Herakles a fost deosebit de puternic — deoarece Perseu, care era fiul lui Zeus și al lui Danae, ajunge să se fixeze și să domnească la Argos.*
[37] *Zeița nașterilor.*
[38] *Și acesta era tot un descendent al lui Perseu, al cărui nepot era prin tatăl său Sthenelos. El va ajunge rege al Argolidei.*
[39] *După numele bunicului său de tată.*
[40] *La Atena tinerii erau declarați efebi, adică bărbați cu drepturi aproape depline, la vîrsta de 18 ani. Termenul mai desemna în lumea greacă și pe tinerii ieșiți din vîrsta copilăriei, adică în jur de 16 ani.*
[41] *Tăindu-le mîinile și picioarele.*
[42] *Era nepotul său, care l-a însoțit în peregrinările sale, slujindu-i totodată ca vizitiu. Inițial fusese erou cinstit la Theba și Atena, apoi însă a fost subordonat cultului lui Herakles.*
[43] *Adică „cel găurit".*
[44] *Înseamnă „nor, ceață".*
[45] *Fiică a soarelui și soție a lui Minos, ea a născut pe minotaurul din Creta, în urma legăturii amintite.*
[46] *Aceasta este o tradiție (vezi și V, 64). Alta vorbește de întoarcerea Heraklizilor.*
[47] *Un fel de trîntă combinată cu box.*
[48] *Un fel de pelerină.*
[49] *Se celebrau în Atica la Agrai, pe rîul Ilissos.*
[50] *Erau fiii pămîntului (Gaia) și nu puteau fi învinși decît cu ajutorul unui pămîntean. Drept care Zeus își asigură concursul lui Herakles.*
[51] *Vezi cap. 41—56.*
[52] *Adică „ospitalieră".*
[53] *Legenda a plasat amazoanele în Asia Mică, între Sinope și Trapezunt.*
[54] *Adică „vîrtej".*
[55] *Era regina lor.*
[56] *Aceasta, ca și Hippolyte, era o soră a reginei. În varianta prezentă însă ea trece drept conducătoarea amazoanelor, din care cauză este cedată lui Teseu.*
[57] *Un uriaș cu trei corpuri, fiul lui Chrysaor, poseda cirezi de vite roșii renumite.*
[58] *Trecea drept fiul Meduzei și al lui Poseidon.*

59 *Acest gigant, fiul lui Poseidon şi al lui Gaia (Pămîntul), îşi trăgea puterea de la mama sa, drept care Herakles l-a ridicat în aer, strivindu-i acolo coastele.*
60 *Vezi I, 88, 4.*
61 *Adică „cu o sută de porţi".*
62 *Forma greacă pentru fenicianul Gadir* (cetate) ; *azi Cádiz.*
63 *Denumire antică pentru strîmtoarea Gibraltar.*
64 *Este regiunea între munţii Olimp şi Ossa.*
65 *E vorba de lacul Copaïs.*
66 *Gallia, respectiv Franţa de azi.*
67 *Pe greceşte ale ; este însă o etimologie populară. În realitate numele este celtic.*
68 *În anul 52 î.e.n., cînd se termină supunerea Galliei în mod definitiv.*
69 *E vorba de Galia Cisalpină, respectiv Lombardia de azi.*
70 *O întîmplare asemănătoare este povestită de Strabon (3, 4, 17).*
71 *Adică a etruscilor.*
72 *Adică a zeului războiului, Marte.*
73 *Veche zeitate cinstită în apropiere de templul lui Hercules Invictus şi al lui Jupiter. De aceea s-au creat legende legate de aceştia.*
74 *Veche familie patriciană, care a avut grija cultului lui Hercules pînă în anul 312 î.e.n.*
75 *Hercules era la Roma zeul cîştigului şi al negustorilor.*
76 *Talantul folosit în epoca romană echivala cu 20, 40 kg de argint.*
77 *Pînă acum se cunosc patru temple la Roma.*
78 *Cele mai multe versiuni despre acest mit celebru situează locul luptei în Tracia. Colaborarea dintre zei şi un muritor era necesară, fiindcă soarta hotărîse ca numai astfel să poată fi înfrînţi giganţii. Vezi şi V, 71.*
79 *Istoric din sec IV î.e.n., autor al unei celebre istorii a Siciliei, folosită mult de Diodor.*
80 *Astăzi Puteoli.*
81 *E vorba de celebrele băi de la Baiae.*
82 *Adică a locuitorilor din oraşul Paestum.*
83 *Unitate de 176,6 m.*
84 *Pentru amănunte în legătură cu Dorieus, un membru al casei domnitoare din Sparta şi prin aceasta urmaş al lui Heracles, vezi Herodot, V, 41, 48.*
85 *Nu ni s-au păstrat pasajele respective. Oraşul acesta, din regiunea Muntelui Eryx, nu trebuie însă confundat cu cel de lîngă Agrigentum.*
86 *Persefone şi Demeter.*
87 *Vezi şi V, 4.*
88 *Oraşul natal al autorului.*
89 *În fapt este vorba despre o zeitate locală pentru care s-au emis şi monede.*
90 *E vorba de eroul eponim al Capului Lacinion de lîngă Crotona.*
91 *Este eroul eponim al oraşului cu acelaşi nume din sudul Italiei.*
92 *Cei doi prieteni veniseră în Hades ca s-o răpească pe Persefona, dar n-au mai putut pleca de acolo, rămînînd prizonieri.*
93 *După versiunea curentă ele erau în număr de trei şi păzeau merele de aur din grădina zeilor.*
94 *Acelaşi cuvînt (mèlou) înseamnă „măr" şi „oaie" ; vezi mai jos.*
95 *Urmează interpretarea „euhemeristă" a legendei.*
96 *Sau ar putea să însemne şi „aşezarea sferică a stelelor".*
97 *Vezi mai sus cap. 16.*
98 *Strîmtoarea Kerci de astăzi.*
99 *Locul exact pare să fi fost, în concepţia grecilor, chiar colina Areopagului.*

100 *Teritoriul oraşului Thespiai din Beoţia.*
101 *Adică „apărători ai poporului".*
102 *Nu ni s-au păstrat respectivele pasaje.*
103 *Este vorba de fapt tot despre un zeu local, ca şi în Sicilia (vezi mai sus nota 89).*
104 *Lui Apolo.*
105 *Vezi V, 15.*
106 *Vezi cap. 11.*
107 *Erau doi sau mai mulţi poznaşi, cărora Heracles — după alte variante — le-ar fi dat drumul în cele din urmă, înveselit de glumele lor.*
108 *Dinastia lidiană a fost interesată în mutarea episodului cu Omphale din Grecia în Lidia După o altă variantă un alt fiu din aceeaşi căsătorie a fost strămoşul Mermnazilor (Gyges-Kroisos) de pe tronul lidian.*
109 *Vezi cap. 42.*
110 Iliada *(V. 638—642).*
111 *Îi promisese a zecea parte din turmele sale pentru curăţarea grajdurilor.*
112 *O cetate din Ahaia.*
113 *După o altă variantă, regele îi promisese lui Heracles mîna fiicei sale Mnesimache, iar în timpul cît lipsise eroul grec centaurul îl forţase pe rege să-i dea fiica drept logodnică. Cînd s-a întors Heracles, l-a omorît pe centaur şi s-a căsătorit cu Mnesimache.*
114 *Pe greceşte „elaphos".*
115 *Zeiţele destinului.*
116 *Vezi şi III, 68.*
117 *Adică al hidrei din Lerna.*
118 *Personaj foarte cunoscut în mitologia greacă tocmai pentru faptul de a fi posedat arcul şi săgeţile lui Heracles.*
119 *Vezi* Odiseea *(XI, 602—603).*
120 *Ca să ajungă la Gorgone.*
121 *Adică „neospitalier"; în realitate cuvîntul este de origine iraniană şi înseamnă „negru".*
122 *Vezi cap. 34.*
123 *Vezi cap. 29 şi următoarele.*
124 *Lucrare făcută din porunca lui Zeus şi pentru care regele refuzase să plătească suma convenită.*
125 *Adică Cabirii.*
126 *Adică Kastor şi Polydeuces (forma latină = Castor şi Pollux).*
127 *În sudul provinciei Latium.*
128 *Adică „Marea lui Hele".*
129 *Adică „berbec".*
130 *Vezi cap. 43.*
131 *Adică fiilor lui Tindareos.*
132 *În realitate acesta este de origine tracă.*
133 *Locul este menţionat şi de Polibiu (IV, 39, 6).*
134 *Aceasta reprezintă versiunea generală admisă de toţi autorii, cea redată mai înainte de Diodor prezentînd o variantă mai nouă.*
135 *Vezi* Iliada *(V, 638—642; versurile acestea au mai fost citate o dată în cap. 32).*
136 *Vezi cap. 40.*
137 *După Aristotel* (Hist. anim. *3, 19) se credea că sîngele de taur coagula sîngele celui care îl bea, înăbuşindu-l.*
138 *Erau delegaţii oficiali ai unei cetăţi care invitau lumea — la început numai din cetăţile înrudite — să participe la sărbători comune. Deoarece aveau caracter religios, ele se bucurau de toată cinstea cuvenită.*

139 *Vezi cap. 46.*
140 *Nu s-au păstrat pasajele respective din opera lui Diodor.*
141 *Au existat două zeițe Medeea, una în Tessalia, iar alta la Teba, în jurul cărora s-au dezvoltat diferite legende ce s-au combinat apoi.*
142 *Bineînțeles că nu există nici o legătură între ramura iranică a mezilor și legenda aceasta, totul fiind o poveste greacă tîrzie.*
143 *Vezi nota 79.*
144 *Donul de astăzi.*
145 *Adică Mediterana.*
146 *E vorba de insula Elba. Numele acesta este probabil ligur. Cel grecesc este o etimologie populară de la „funinginea" (aithalos) prelucrării fierului din insulă.*
147 *Și aceasta este tot o etimologie populară.*
148 *Mai exact Gaëta.*
149 *Locuitorii orașului Berenice din Cirene.*
150 *Vezi Strabo (1, 3, 15).*
151 *În realitate nu există două rîuri cu același nume, iar regiunea era denumită după populația locală.*
152 *Unchiul lui Heracles din partea mamei acestuia Alcmena.*
153 *Cel mai important dintre aceste orașe era Maratonul.*
154 *Nici aceste pasaje din opera lui Diodor nu s-au păstrat.*
155 *Vezi cap. 37.*
156 *După altă tradiție el era cu adevărat fiul lui Egeu.*
157 *Egeu care se temea pentru viața copilului care urma să se nască — din cauza nepoților săi Pallantizii — a ascuns o sabie și niște sandale sub o stîncă și i-a spus Aithrei, că dacă va avea un băiat, cînd tînărul va fi în stare să deplaseze singur stînca, să-l trimită la el, la Atena.*
158 *Adică „purtătorul de măciucă".*
159 *Acest tîlhar mai era numit „încovoietorul de pini". După altă versiune el îi obliga, pe cei pe care îi prindea, să încovoaie împreună cu el un pin; dînd el drumul copacului acesta îl azvîrlea ca o catapultă pe nefericitul călător, omorîndu-l.*
160 *De la verbul „procrouein" (a întinde).*
161 *Amănuntele acestea reflectă vechea „thalassocrație" cretană spre mijlocul mileniului II î.e.n.*
162 *Care trecea drept cel mai drept și pios dintre greci — probabil fiindcă își exilase pe proprii săi fii Peleu și Telamon — era regele mirmidonilor.*
163 *E vorba de celebrul „sinoicism", care a pus bazele dezvoltării ulterioare a Atenei. În general lui Teseu i se atribuiau toate instituțiile politice de bază ale Atenei, el fiind socotit ca un veritabil întemeietor al acestui oraș.*
164 *Pe nume Antiope sau Hippolyte; vezi cap. 28.*
165 *Mama lui Teseu.*
166 *Pe partea de sud-vest a acesteia.*
167 *În insula Scyros.*
168 *Cum s-a putut observa din cele relatate, eroul acesta formează un coresponaent atic al dorianului Herakles. Tradiția ateniană a contribuit mult la aceasta.*
169 *În cap. 26 Diodor redă versiunea contrară.*
170 *Adică „cel cu picioarele umflate".*
171 *Citadela Tebei.*
172 *După o tradiție ateniană Teseu s-ar fi războit cu tebanii ca să obțină corpurile eroilor căzuți, pe care le-a îngropat apoi la Eleusis. Tema aceasta era foarte populară la Atena, cum se poate vedea din piesele lui Eshil și Euripide.*
173 *Aceasta formează subiectul unui ciclu epic deosebit, care descrie lupta dusă, zece ani după moartea eroilor, pentru cucerirea Tebei.*

174 *În Cartea V, 7,5 Diodor spune că insula își trage numele de la Liparos. Acesta era fiul regelui Ausonius al Italiei.*

175 *E vorba de fiicele regelui Proetos din Argos. Jignind-o pe Hera ele au fost lovite de nebunie și rătăceau prin Peloponez, crezîndu-se vaci. De aici a luat naștere altă versiune — prin asemănarea cu bacantele — care pretindea că ele au fost pedepsite de Dionysos, fiindcă refuzaseră cultul lui.*

176 *După tradiție numele este de fapt Deïoneus.*

177 *Pe grecește „nephele".*

178 *Deoarece Diodor acceptă o versiune contrară celei tradiționale — după care centaurii au fost învinși și s-au stabilit la Capul Malea — pasajul acesta a fost bănuit că nu i-ar aparține autorului.*

179 *Care era fiica lui Phlegyas, regele lapiților.*

180 *A trebuit să-i slujească regelui Admet din Tesalia.*

181 *Așa numitele „liturghii", o instituție greacă tîrzie — cuprindea diferite obligații cetățenești, cum ar fi echiparea unei corăbii de război, plata corurilor pentru întrecerile dramatice —, și care cu vremea le vor suporta numai bogătașii, a fost transpusă de autor în perioada homerică.*

182 *Toate poartă numele a douăsprezece cetăți grecești, care și-ar putea astfel trage numele de la ele.*

183 *În realitate numele provine de la forma mai veche Asiria!*

184 *Vezi* Odiseea *(XIII, 1).*

185 *După altă versiune chiar Hipodamia i-ar fi făcut felurite promisiuni vizitiului tatălui ei.*

186 *Mama lui Apolo și Artemis.*

187 *De pe muntele Ida.*

188 *Vezi* Iliada *(XX, 220—221).*

189 *Poate e vorba de Asiria.*

190 *Unitate administrativă ateniană.*

191 *Vezi cap. 61.*

192 *Conform părerii greșite, că urcarea în atmosferă și apropierea de soare fac să crească căldura.*

193 *O construcție asemănătoare — partea superioară servind ca templu, iar cea subpămînteană ca mormînt — a fost descoperită în Creta, cu ocazia celebrelor săpături întreprinse de Evans.*

194 *A fost tiran al orașului Agrigent și a murit în anul 472 î.e.n. (Vezi XI, 53).*

195 *Este vorba de corespondentul din Sicilia al zeiței Rhea din Creta, cunoscută și sub numele de „Mama zeilor".*

196 *Autor elenistic (310—245 î.e.n.), principalul reprezentant al poeziei didactice alexandrine; a scris o lucrare celebră despre fenomenele cerești* (Phainomena).

197 *Versurile 30—35.*

198 *Acesta își mînca copiii. De aceea soția sa, Rhea, l-a ascuns pe fiul ei Zeus într-o peșteră de pe muntele Ida din Creta. Ca să nu se audă țipetele copilului, curetii, după legendă își executau dansurile lor războinice, care erau foarte zgomotoase.*

199 *Orașul de baștină al autorului.*

200 *Aceasta este versiunea cea mai veche, pe care ne-o transmite Pindar,* (Pitice *IX), după un poem pierdut al lui Hesiod. După versiunea elenistică ea are doi copii, pe Aristeu și pe Antinouchos, însă tot în Libia, pe cînd în varianta redată de Vergiliu* (Georgicele *IV, 317), nu se pomenește nimic despre așezarea ei în Africa, Cyrene fiind o simplă nimfă din Tesalia.*

201 *De faptul că omul care nu și-a putut scăpa fiul îi salvează pe ceilalți oameni.*

202 *Ea se mai numea și „Steaua Câinelui".*

203 *Textul sună puţin cam curios; mai sus s-a spus doar că Aristaios a fost crescut de nimfe, fără a se da alte indicaţii despre mama sa Cyrene, decît că era o fecioară frumoasă. Unii editori cred că locul acesta este corupt. Lucrul acesta nu este neapărat necesar. Mai de grabă ar putea să fie o contaminare involuntară a autorului care a reţinut amănuntul acesta din alte versiuni, care o arătau pe Cyrene ca fiind o nimfă din Tesalia.*

204 *Adică pe muntele Eryx.*

205 *Deoarece Enea, fiul Afroditei şi al lui Anchise, era considerat, după legendele care şi-au primit consacrarea oficială tocmai în epoca lui August, părintele şi întemeietorul neamului roman.*

206 *Adică „păstorul de boi".*

207 *Vezi Tucidide VI, 4, care dă altă explicaţie.*

208 *Adică „promontoriu".*

209 *Vezi frg. 183 ed. Rzach.*

210 *Punctul cel mai nordic al insulei.*

211 *Vezi* Odissea *(XI, 572—575).*

212 *Aşa i se spunea cărţii acesteia în antichitate. Ea cuprindea descrierea coborîrii lui Odiseu în Infern.*

213 *Plantă din familia liliaceelor, cu floarea albă, care, considerată ca simbol al doliului, era plantată pe morminte.*

214 *Vezi* Odissea *(XI, 309—310).*

215 *Pe nume Otos şi Efialte; erau fiii zeului Poseidon şi ai muritoarei Iphimeda. Numele l-au primit după tatăl lor prezumptiv Aloeu, soţul Iphimedei. Forţa şi mărimea lor erau proverbiale, ei îndrăznind să se lupte chiar cu zeii.*

216 *Unul echivala cu 46 cm.*

217 *Măsura fiecare 1,85 m.*

218 *Şi eroul acesta trecea drept fiul lui Poseidon, fiind şi el de o mare forţă şi frumuseţe. Pe seama lui se povestesc diverse aventuri, pînă cînd zeiţa Artemis, de care se îndrăgostise, l-a transformat într-o constelaţie.*

219 *Vezi cap. 1.*

Cartea a cincea

Cele ce sînt cuprinse în cartea a cincea a lui Diodor

• *Despre legendele privitoare la Sicilia, despre forma şi mărimea insulei (cap. I–II)* • *Despre Demeter şi Core, despre descoperirea rodului pe care-l dă grîul (cap. III–VI)* • *Despre Lipara şi celelalte insule ce se numesc eolice (cap. VII–XI)* • *Despre Melite, Gaulos şi Cercine (cap. XII)* • *Despre Aithaleia, Kyrnos (Corsica) şi Sardinia (cap. XIII–XV)* • *Despre Pityussa şi insulele Gymnesiai, pe care unii le numesc Baleare (cap. XVI–XVIII)* • *Despre insulele din Ocean care sînt aşezate spre apus (cap. XIX–XX)* • *Despre insula Britania şi aşa numita Basileia unde se găseşte chihlimbar (cap. XXI–XXIII)* • *Despre Galia, Celtiberia, Iberia, Liguria şi Tyrrhenia, despre locuitorii acestor ţinuturi, precum şi despre obiceiurile lor (cap. XXIV–XL)* • *Despre insulele din Ocean, care se află aşezate spre miazăzi – atît despre cea numită Hiera (Sacră), cît şi despre aşa-zisa Panchaia – şi despre lucrurile ce se povestesc acolo (cap. XLI–XLVI)* • *Despre Samothrace şi misteriile prăznuite pe această insulă (cap. XLVII–XLIX) – Despre Naxos, Syme şi Calydne (cap. L–LIV)* • *Despre Rodos şi legendele în legătură cu această insulă (cap. LV–LIX)* • *Despre Chersonesul care se află în faţa Rodosului (cap. LX–LXIII)* • *Despre Creta şi legendele privitoare la insulă, povestiri ce merg pînă la vremurile mai apropiate de noi (cap. LXIV–LCXX)* • *Despre Lesbos şi coloniile pe care le-a condus Macareus la Chios, Samos şi Cos (cap. LXXXI–LXXXII)* • *Despre Tenedos, colonizarea insulei şi despre cele ce povestesc băştinaşii în legătură cu Tennes (cap. LXXXIII)* • *Cum a colonizat Minos insulele numite Cicladele cele Mici (cap. LXXXIV).*

I. Acei care întocmesc scrieri istorice trebuie să se îngrijească de tot ce este de folos lucrării lor, dar mai ales au datoria să privească cu luare-aminte la distribuirea diferitelor amănunte. După cum în viața oricărui om buna rînduială ajută mult la păstrarea și sporirea averii, tot astfel într-o lucrare de istorie ordinea faptelor e de cea mai mare importanță pentru autor. *2.* Sînt istorici pe drept cuvînt lăudați pentru felul cum prezintă întîmplările și pentru marea lor pricepere de a arăta fel și chip de fapte ; dar istoricii la care ne gîndim n-au izbutit să rînduiască așa cum s-ar cuveni întîmplările și de aceea, dacă străduințele lor și grija de care au dat dovadă sînt prețuite de către cititori, nu e mai puțin adevărat că felul în care materialul a fost orînduit este pe bună dreptate criticat. *3.* Timaios [1] se îngrijise foarte mult de alcătuirea unei minuțioase cronologii ; el și-a dat cea mai mare osteneală a împărtăși cititorului bogata lui experiență. Cum însă Timaios este învinuit, și pe bună dreptate, că dojenește fără socoteală și prea mult, unii — care au luat în seamă criticile lui cele care întrec măsura — l-au poreclit „Defăimătorul". *4.* Dimpotrivă, Ephoros [2], autorul unei istorii universale, se deosebește nu numai prin stilul său, dar și prin felul de a orîndui conținutul. În fiecare carte el a cuprins o anumită categorie de fapte [3]. Și, pentru că noi sîntem de părere că metoda lui Ephoros este mult mai bună, ne vom apuca și noi să înfățișăm lucrurile în același fel — în măsura în care aceasta ne va fi cu putință.

II. Deoarece acestei cărți i-am dat titlul „Cartea despre insule" [4], vom înfățișa mai întîi, cum ne-o și cere titlul, tot ceea ce privește Sicilia, cea mai însemnată insulă, și despre care ne vorbesc cele mai vechi legende. Încă din vremile străvechi, insulei i se spunea — datorită formei sale — Trinacria [5]. După ce au colonizat-o sicanii i s-a zis Sicania ; iar, mai pe urmă, cînd a venit acolo din Italia întreg neamul siculilor [6], i s-a dat numele de Sicilia. *2.* Perimetrul insulei este lung cam de vreo patru mii trei sute și șaizeci de stadii. Dintre cele trei laturi ale ei, aceea care se întinde de la capul Pelorion și pînă la Lilybaion are o mie și șapte sute de stadii, iar latura care merge de la Lilybaion la capul Pachinon, pe teritoriul Siracuzei, are o mie și cinci sute, pe cînd a treia latură este lungă de o mie o sută și șaizeci de stadii [7]. *3.* Locuitorii Siciliei, sicelioții, au moștenit de la strămunii lor o tradiție veche de cînd lumea și trecînd din generație în generație, tradiția potrivit căreia insula a fost închinată Demetrei și Corei. Unii dintre poeți ne povestesc însă o legendă, după care — Pluton căsătorindu-se cu Persefona — Zeus i-a dat miresei ca dar de nuntă țara Siciliei. *4.* Istoricii cei mai temeinici sînt de părere că sicanii, ce odinioară o locuiau, au fost băștinași. Iar cînd pentru prima oară Demeter și Core s-ar fi înfățișat muritorilor ar fi

fost în Sicilia. Această insulă — mulțumită rodniciei pămîntului — a dat cea dintîi grîul la iveală ; și, în această privință, avem mărturia celui mai strălucit dintre poeți, care grăiește astfel [8] : „Toate cresc aici, fără ca plantele să fi fost semănate și plugul să fi atins pămîntul : grîu, orz, viță de vie, ai cărei îmbelșugați ciorchini ne dau vinul. Și toate acestea sporesc datorită ploii lui Zeus". Într-adevăr, pînă în zilele noastre poate fi văzut în cîmpia de la Leontinoi și în multe alte locuri ale Siciliei crescînd grîu sălbatic. *5.* De altminteri este firesc ca omul care vrea să afle în ce parte a lumii s-a ivit pentru cea dintîia oară planta mai sus amintită să creadă că patria ei este regiunea cu cel mai roditor pămînt. În legătură cu cele spuse și în sprijinul lor, este și faptul că la sicelioți — după cum se poate vedea — li se dă cea mai mare slavă zeițelor care au descoperit folosirea grîului.

III. În Sicilia a fost răpită Core, ceea ce o dovedește foarte lămurit faptul că zeițelor amintite le era nespus de plăcut a zăbovi pe aceste meleaguri, pe care le îndrăgiseră cel mai mult. *2.* Mitologia ne povestește că Persefona a fost răpită de pe pajiștea de lîngă Enna. Locul — vecin cu orașul astfel numit — e uimitor prin viorelele sale care cresc acolo și prin alte felurite flori, vrednic fiind de o zeitate. Se spune că florile răspîndesc o mireasmă atît de plăcută, încît cîinii porniți să adulmece vînatul nu mai sînt în stare să-i dea de urmă, fiind mirosul lor supus unor prea grele încercări. Pajiștea este la mijloc netedă și bine udată, dar — de jur împrejur — se înalță stînci rîpoase. Ea trece drept centrul insulei și de acea unii o numesc „buricul Siciliei". *3.* În apropiere se întind livezi și fînațuri, înconjurate de mlaștini. Și tot acolo găsim o peșteră foarte mare, avînd o deschidere subpămînteană îndreptată spre miază-noapte. Legenda ne arată că de acolo, urcat pe carul său, ar fi ieșit Pluton, pentru a o răpi pe Core. Viorelele și celelalte flori, înmiresmate, înfloresc fermecînd — totodată — privirea și mirosul. *4.* Ni se mai povestește că, alături de Core, au crescut acolo și Artemis și Atena — fecioare și ele —, și toate trei culegeau flori, pregătind împreună tatălui lor — lui Zeus — o mantie înflorită. Cum tustrele își petreceau acolo vremea, deoarece îndrăgeau locurile, fiecare a primit — drept parte — o regiune. Ținutul zeiței Atena era prin părțile Himerei ; pentru desfătarea ei, nimfele — cînd veni Heracles — făcură să țîșnească izvoare calde [9], iar băștinașii închinară zeiței o cetate și o întindere de pămînt ce pînă astăzi poartă numele de Athenaion. Partea primită de Artemis de la Nemuritori a fost o insulă — lîngă Siracuza —, pe care atît oracolele zeilor cît și oamenii au numit-o Ortygia [10]. *5.* Spre desfătarea Artemidei — ca și pentru Atena —, nimfele făcură și aici să țîșnească un mare izvor căruia i se spuse Aretusa. În apele Aretusei

au trăit din vremi străvechi peşti mari şi numeroşi, care se mai găsesc şi în vremile noastre, iar oamenii îi socot sacri şi nu îndrăznesc să se atingă de ei. Întrucît în vălmăşagul războaielor nu rareori s-a întîmplat ca unii oameni să-i mănînce, zeiţa — mîniată straşnic — abătea năpasta asupra celor ce cutezau să se hrănească din carnea lor. Dar despre aceste lucruri vom vorbi cu de-amănuntul la vreme potrivită [11].

IV. Ca şi cele două zeităţi despre care am pomenit, şi Core primi drept parte a ei pajiştile din jurul Ennei, fiindu-i închinat şi un mare izvor în ţinutul Siracuzei ; el poartă numele de Cyane [12]. *2.* Cînd a răpit-o pe Core, se povesteşte că Pluton ar fi dus-o pe carul său în vecinătatea Siracuzei, unde a poruncit pămîntului să se deschidă, pentru ca el să se poată adînci în lumea umbrelor, împreună cu zeiţa. Tot acolo Pluton făcu să ţîşnească izvorul Cyane. În jurul lui siracuzanii se adună în fiecare an pentru a prăznui o strălucită sărbătoare. Oamenii de rînd jertfesc animalele mici, iar cînd ceremonia se săvîrşeşte pentru comunitate, atunci sînt înecaţi tauri în lac. Băştinaşii au fost învăţaţi să facă această jertfă de către Heracles, pe cînd el străbătea întreaga Sicilie cu vacile lui Geryon [13]. *3.* După răpirea Corei — spune legenda — Demeter, neputîndu-şi găsi fiica, aprinse făclii în craterul Etnei şi porni să cutreiere multe ţinuturi ale pămîntului. Acelor oameni care au primit-o cel mai bine Demeter le-a dăruit rodul grîului, răsplătindu-i pentru fapta lor omenoasă. Şi, pentru că atenienii o primiseră pe zeiţă cu cea mai mare bunăvoinţă, lor celor dintîi — după sicelioţi — li s-a dat în dar rodul grîului ; şi iată de ce poporul atenian a cinstit-o pe Demeter mai mult decît o cinstesc ceilalţi muritori, cu jertfele cele mai strălucite şi prin misteriile de la Eleusis, renumite pe întreg pămîntul — datorită vechimii lor nespus de mari şi sfinţeniei. *4.* De la atenieni multe popoare au putut să se împărtăşească din binefacerea care fusese descoperirea grînelor. Aceste popoare, la rîndul lor, împărţiră semînţele vecinilor şi astfel se răspîndiră pretutindeni. Locuitorii Siciliei au fost cei dintîi oameni care s-au bucurat de darul Demetrei, datorită legăturilor foarte strînse care-i uneau cu ea şi cu Core ; iar ei, în semn de recunoştinţă, statornicira jerfe şi sărbători măreţe pentru o zeiţă şi pentru cealaltă, dînd acestor sărbători numele lor şi arătînd prin însuşi anotimpul în care aveau loc serbările ce fel de daruri primiseră. *5.* Răpirea Corei se prăznuieşte atunci cînd s-au copt grînele. Cu prilejul sacrificiilor şi a serbărilor celor mari, atenienii se arată foarte cucernici, aşa cum se şi cade în semn de recunoştinţă faţă de darul cel mai minunat pe care ei au fost aleşi să-l primească, înaintea tuturor celorlalţi. Întru slăvirea zeiţei Demeter, au ales anotimpul cînd încep semănăturile ; iar sărbătoarea, care poartă numele ei, ţine zece zile. Cu acest prilej se fac

mari și strălucite pregătiri și oamenii imită, prin tot ce fac, viața celor din vechime. 6. Mai e și obiceiul ca în aceste zile să se folosească în vorbirea dintre oameni cuvinte obscene, deoarece prin cuvinte rușinoase zeița — care era mîhnită de răpirea Corei — prinsese a rîde.

V. Mulți istorici și poeți vechi ne încredințează că răpirea Corei avu loc așa cum am povestit noi mai sus. Astfel Carcinos [14], autorul de tragedii, ce a călătorit de multe ori la Siracuza și a luat aminte cît de dornici sînt localnicii să aducă jertfe și ce rîvnă desfășoară pentru a prăznui sărbătoarea Demetrei și a Corei, a scris următoarele versuri [15]: „Se spune că pe fiica Demetrei, al cărei nume oamenii nu-l pot rosti, Pluton a răpit-o odinioară printr-o urzeală tainică și a dus-o în ascunzișurile adînci și întunecate ale terrei. De dragul fetei pe care o pierduse, mama cutreiera întreg pămîntul, s-o caute. Toată Sicilia — acoperită de valurile de foc ce le revărsa gura Etnei — gemea. Norodul cel hrănit de zei era acum lipsit de pîine și se stingea, jelind-o pe fecioară. De aceea oamenii, în zilele noastre chiar, cinstesc cu evlavie pe cele două zeițe". 2. Nu s-ar cădea să nu vorbim și despre nespusa binefacere a Demetrei față de muritori. Pe lîngă faptul că a descoperit grînele, i-a mai învățat cum să le cultive, statornicind legi cu ajutorul cărora lumea să ducă o viață întemeiată pe dreptate. Iată, deci, pentru ce zeița a fost numită și Thesmophoros [16]. 3. Nici nu se poate vorbi de binefaceri mai însemnate decît cele care purced de aici și de care — într-adevăr —, atîrnă însăși viața omului și, mai cu seamă, putința de a trăi mai bine. Este de ajuns ce am spus despre legendele Siciliei.

VI. În ce-i privește pe cei dintîi locuitori ai insulei, pe sicani, părerile multor istorici nu se potrivesc între ele și iată de ce trebuie să lămurim lucrurile pe scurt. Philistos [17] spune că sicanii ar fi imigrat din Iberia, colonizînd insula, iar numele lor s-ar fi tras de la rîul Sicanos din Iberia. Dimpotrivă, Timaios [18], socoate că acest istoric greșește; și el ne aduce dovezi temeinice că aceia ar fi băștinași. Dat fiind că argumentele pe care el se bizuie pentru a susține vechimea sicanilor sînt multe, nu socotim că ar fi de trebuință [19] să le mai arătăm. 2. În vremile străvechi, sicanii locuiau în sate și își făcuseră așezările pe înălțimi foarte bine apărate, temîndu-se de tîlhari. Ei nu se supuneau poruncilor unui singur rege, ci fiecare etate își avea cîrmuitorul său. 3. La început, sicanii au locuit în toată insula și s-au hrănit cu roadele pămîntului muncit de ei. Mai tîrziu însă, cînd Etna a început să-și reverse lava ei arzătoare peste mari întinderi de pămînt și cînd pîrjolea ținuturile, acestea au fost pustiite. Și cum focul pîrjoli ani de-a rîndul împrejurimile, sicanii — înfricați — părăsiră răsăritul Siciliei și se așezară în partea dinspre apus. În cele din urmă, după multe generații, întreg neamul siculilor trecu din Italia în Sicilia și se statornici pe pămînturile părăsite de

sicani. 4. Fiindcă lăcomia siculilor creştea mereu, împinşi fiind de dorinţa de a dobîndi din ce în ce mai mult pămînt, ei pustiiră ţinuturile vecinilor, iscîndu-se astfel multe războaie între ei şi sicani —, pînă ce ajunseră la o înţelegere şi statorniciră hotarele între ei. Vom arăta [20] însă cu de-amănuntul lucrurile acestea la timpul potrivit. 5. Cele din urmă colonizări, mai însemnate, ale elenilor s-au făcut în Sicilia, unde au fost construite de ei oraşe pe ţărmul mării. Dar, pentru că întreaga populaţie se amestecase, iar elenii pătrunseseră acolo în număr foarte mare, toţi băştinaşii au învăţat limba elenilor şi — însuşindu-şi felul lor de viaţă — barbarii, în cele din urmă, şi-au schimbat limba cu cea grecească şi au luat numele de sicelioţi.

VII. După ce am vorbit îndeajuns despre acestea, vom trece acum la descrierea aşa-numitelor insule Eolide [21], care sînt şapte la număr şi se numesc aşa: Strongyle, Euonymos, Didyme, Phoinicodes, Ericodes, Hiera Hephaistu [22] şi Lipara — unde s-a clădit oraşul cu acelaşi nume. 2. Ele se înşiruie între Sicilia şi Italia pe o linie dreaptă, care merge de la răsărit către apus şi începe de la strîmtoare. Aceste insule se află la vreo sută şi cincizeci de stadii depărtare de Sicilia şi sînt toate cam de aceeaşi mărime. Cea mai mare dintre ele are o circumferinţă de aproape o sută şi cincizeci de stadii. 3. Pe toate au erupt puternic vulcanii, iar craterele şi deschizăturile adîncite pe vremuri se pot vedea pînă astăzi. Pe Strongyle şi Hiera încă şi în zilele noastre se mai ridică, din gurile de foc, un fum gros, însoţit de un zgomot înfricoşător. De asemenea, de sub pămînt ţîşnesc nisip şi foarte numeroase pietre înroşite în foc, aşa cum se poate vedea că ţîşnesc şi din vulcanul Etna. 4. Căci — spun unii — insulele sînt legate cu vulcanul Etna prin canale subpămîntene; de aceea, mai tot timpul craterele lor, precum şi Etna, sînt în erupţie, cînd unele cînd altele. 5. În vremile străvechi, — se povesteşte — insulele lui Eol [23] erau pustii. Dar mai tîrziu Liparos, fiul regelui Auson [24], fiindcă împotrivă-i se răzvrătiseră fraţii lui, a fugit din Italia în corăbii lungi de război, pe care se aflau oşteni ce-l însoţeau. Şi a pornit spre insula căreia, de la el, i s-a tras numele de Lipara. Aici Liparos clădi cetatea care-i poartă numele; şi el făcu să rodească pămînturile celorlalte insule pomenite de noi. 6. Cînd Liparos ajunse bătrîn, Eol [25] — fiul lui Hippotes — sosi acolo însoţit de cîţiva prieteni şi se înşură cu Cyane, fiica lui. Cum izbutise a-i face pe oamenii săi să trăiască sub aceleaşi legi cu locuitorii insulei, ajunse regele noii comunităţi. Iar pe Liparos, căruia îi era dor de Italia, l-a ajutat a supune ţinutul de lîngă Sorrentum, unde acesta ajunse rege; şi, după o domnie în cursul căreia supuşii i-au dat multă cinstire, s-a stins din viaţă. Înmormîntat fiind într-un chip măreţ, localnicii îl trecură în rîndul eroilor. 7. Povesteşte legenda că la Eol ar fi ajuns Odiseu [26], în rătăcirile sale. Ar fi fost cucernic, drept şi — mai

mult încă — un om care primea cu brațele deschise pe străini. În afară de aceasta, el i-a învățat pe corăbieri folosirea pînzelor și — după indicațiile focului [27], ale cărui semne le observa —, putea prezice fără greș băștinașilor ce vînturi aveau să bată. Iată de ce tradiția i-a dat numele de stăpîn al vînturilor [28], iar prin cucernicia-i cea fără de margini a căpătat și numele de prieten al zeilor.

VIII. Eol avu șase fii : Astyochos, Xuthos, Androcles, Pherhaimon, Iocastos și Agathyrnos. Tuturor acestora — atît datorită faimei părintelui, cît și destoiniciei lor — oamenii le-au dat multă slăvire. Iocastos, foarte legat de Italia, ajunse rege al ținutului de pe coastă, pînă la teritoriul lui Regium ; Pherhaimon și Androcles luară în stăpînire Sicilia, de la strîmtoare pînă la Lilybaion. Partea răsăriteană a insulei era locuită de siculi, iar cea apuseană de sicani. *2.* Măcar că aceste două neamuri trăiau dezbinate, totuși ele s-au supus de bună voie fiilor lui Eol, datorită vestitei cucernicii a tatălui și datorită faptului că vlăstarele lui aveau și ele o fire foarte blîndă. Xuthos ajunse rege al ținutului din jurul lui Leontinoi, regiune care pînă în zilele noastre se numește Xuthia. Agathyrnos domni în regiunea care acum se cheamă Agathyrnis ; și el a întemeiat cetatea ce-i poartă numele : Agathyrnos. Astyochos rămase stăpîn al insulei Lipara. *3.* Toți aceștia urmară pilda părintelui lor, arătîndu-se drepți și evlavioși. De aceea li s-a dat și lor o mare slavă. Vreme de mai multe generații s-au perindat în scaunul regesc urmașii acestora, pînă cînd — în cele din urmă — regii din neamul lui Eol fură alungați din Sicilia.

IX. Apoi siculii încredințară nobililor cîrmuirea. Sicanii însă — certîndu-se între ei din pricina domniei — s-au războit ani îndelungați. Apoi, cînd insulele [29] au rămas iarăși nelocuite, unii cnidieni și rodieni, care erau nemulțumiți de apăsătoarea stăpînire a regilor din Asia, au hotărît să trimită acolo o colonie. *2.* Ei și-au ales conducător pe cnidianul Pentathlos, ce se trăgea din Hippotes, fiul lui Heracles. Aceasta s-a petrecut în vremea celei de a cincizecea Olimpiade [30], cînd laconul Epitelidas ieși biruitor la stadiu [31]. Tovarășii lui Pentathlos debarcară în regiunea lui Lilybaion și dădură acolo peste egestani și peste selinuntini, care se războiau între ei. *3.* Pentathlos s-a lăsat înduplecat să-i sprijine pe cei din Selinus ; dar, în luptă, pieiră mulți dintre oamenii lui și însuși Pentathlos își pierdu viața. De aceea, supraviețuitorii se hotărîră să se întoarcă din nou acasă, după ce fură înfrînți cei din Selinus. Și-au ales conducători pe rudele lui Pentathlos : pe Gorgos, pe Thestor și pe Epithersides. Și au pornit-o pe Marea Tireniană. *4.* Cînd însă au coborît în insula Lipara, fiind acolo foarte bine primiți, s-au lăsat înduplecați să locuiască laolaltă cu băștinașii, mai ales că mai ră-

măseseră doar vreo cinci sute de oameni, urmaşi ai lui Eol. Mai tîrziu, fiind atacaţi de piraţii tirenieni, ei şi-au înjghebat o flotă, împărţindu-se în aşa fel încît o parte să cultive pămîntul insulei ca pe o proprietate în devălmăşie, iar ceilalţi să-i apere pe aceştia împotriva piraţilor. Proprietatea la ei era obştească, precum şi mesele pe care le luau cu toţii laolaltă. Acest fel de trai a durat o vreme. *5.* Apoi îşi împărţiră între ei insula Lipara — unde era cetatea lor —, dar cultivau celelalte insule în comun. În cele din urmă şi-au împărţit pămîntul tuturor insulelor, pentru douăzeci de ani, după care răstimp trebuiau să şi-l împartă din nou, prin tragere la sorţi. I-au învins, în mai multe rînduri, pe tirenieni [32] în bătălii pe mare şi au trimis adesea la Delfi prinoase însemnate, din cea de-a zecea parte a prăzii făcute.

X. Ne rămîne acum să arătăm pricinile care au dus, mai tîrziu, atît la înflorirea cetăţii Lipara, cît şi la sporirea faimei sale. Întîi de toate, Natura a dăruit-o cu frumoase porturi, dar şi cu vestite izvoare termale. Nu numai că băile ajută mult la însănătoşirea bolnavilor, dar apele prilejuiesc desfătări mari celor care se îmbăiază în ele. Şi iată de ce mulţi oameni, suferind de boli cu o natură particulară, vin din Sicilia la Lipara şi se însănătoşesc în chip uimitor, după ce au avut parte de aceste ape. *2.* Insula mai are şi vestite mine de alaun, de unde localnicii şi romanii scot însemnate venituri. Deoarece nicăieri pe pămînt, ci numai aici se găseşte alaun, care este extrem de folositor, liparienii dobîndesc sume de bani neînchipuit de mari, fiindcă — aşa cum este şi firesc — au monopolul şi pot pune preţuri foarte ridicate. Doar insula Melos mai are o mică mină de alaun, din care nu se pot îndestula decît puţine cetăţi. Deşi insula Lipara nu este mare, ea are totuşi un pămînt îndeajuns de mănos pentru a-şi hrăni locuitorii. *3.* Se găsesc aici din abundenţă şi tot felul de peşti, ca şi diferite fructe, de un gust cu totul deosebit. Despre Lipara şi despre celelalte insule, aşa numite ale lui Eol, să ne mulţumim cu cele spuse mai sus.

XI. La apus de Lipara se află o insulă mică şi pustie. Ea poartă numele de „Insula Oaselor", nume ce i se trage de la următoarea împrejurare ciudată. Pe vremea cînd cartaginezii duceau multe şi grele războaie împotriva siracuzanilor, ei se bucurau de o mare putere militară, pe apă şi pe uscat. *2.* În acea vreme o însemnată parte a oastei lor era alcătuită din mercenari, adunaţi de pe la toate popoarele, şi aceştia se răsculau foarte uşor şi adeseori provocau revolte, mai ales cînd nu-şi primeau solda la timp. S-a întîmplat odată ca mercenarii să devină lipsiţi de scrupule şi cutezători — cum le era obiceiul. Deoarece nu li se plătise solda, ei se strînseră laolaltă şi începură — prin strigăte puternice — s-o ceară de la căpeteniile lor. Aceştia nefiind în stare să facă rost de bani şi amînînd mereu plăţile, iar mercenarii fiind în număr de

vreo șase mii, îi amenințară că vor întoarce armele împotriva cartaginezilor și ridicară mîinile să-i înfrunte pe comandanți. *3.* Cînd, în ciuda dojenilor senatului, răscoala era în toi, acesta dădu pe ascuns poruncă mai-marilor oștirii să ducă la pieire pe răzvrătiți. Și, dînd ascultare poruncii primite, căpeteniile urcară în corăbii trupele și porniră în larg, sub cuvînt că au de făcut o manevră militară. Apoi, ancorară în fața insulei amintite, unde mercenarii fură debarcați ; iar, la plecare, atîțătorii la răzvrătire rămaseră părăsiți acolo *4.* Deznădăjduiți din pricina stării în care se aflau și neputînd să se răzbune pe cartaginezi, nefericiții — în cele din urmă — pieriră de foame. Cum pe o insulă mică muriră atît de mulți prizonieri, puținul pămînt al insulei a fost acoperit de osemintele lor. Și, de aceea, i s-a și spus „Insula Oaselor". Astfel, în chip groaznic, — murind de foame — au fost pedepsiți mercenarii pentru nelegiuita lor nesupunere.

XII. Acum, după ce am vorbit despre insulele Eolide, trecem la acele insule care se află de cealaltă parte a Siciliei. La miază-zi de Sicilia, în largul mării, mai sînt trei insule ; în fiecare se află cîte un oraș și un port, unde se pot adăposti corăbiile surprinse de furtuni. *2.* Cea dintîi se cheamă Melite [33] și poate fi întîlnită la o depărtare de opt sute de stadii de Siracuza. Are multe și minunate locuri de ancorat, iar localnicii sînt foarte bogați. Aceștia se pricep la tot felul de meșteșuguri — cei mai iscusiți fiind țesătorii și producînd o pînză nespus de fină și de moale. Casele lor sînt vrednice de admirație — clădite cu multă destoinicie și rîvnă, împodobite cu cornișe și lucrate în stuc, într-un fel deosebit. *3.* Insula este o colonie a fenicienilor. Aceștia și-au întins negoțul pînă la Oceanul de Apus și de aceea insula despre care vorbim, aflîndu-se în mijlocul mării și avînd numeroase porturi, le-a pus la îndemînă un adăpost sigur. Localnicii, care tocmai de aceea trăgeau mari foloase din legăturile lor negustorești, și-au dobîndit din ce în ce mai multă faimă. *4.* Vine apoi o altă insulă care se numește Gaulos [34], așezată în mijlocul mării și avînd, prin însăși așezarea sa, minunate porturi. Este tot o colonie feniciană. Cea de a treia este Cercina [35], înspre Libya ; ea are o cetate de mărime mijlocie și foarte prielnice locuri de ancorat, nu numai pentru corăbiile de negoț, dar și pentru cele de război. După ce am vorbit despre insulele așezate la miazăzi de Sicilia, trecem acum la cele ce se află dincolo de Lipara, în așa-numita Mare Tireniană.

XIII. În Marea Tireniană, în fața orașului numit Populonium, se găsește o insulă cu numele de Aithaleia [36]. Ea este la o depărtare de vreo sută de stadii de coastă și-și trage numele de la funinginea [37] care-i din belșug în insulă. E foarte bogată în minereu de fier — care este scos și

topit ; pentru a se obține fierul, metal ce se află din abundență acolo. Cei care se îndeletnicesc cu lucrul acesta sparg piatra, arzînd apoi bucățile în cuptoare construite cu dibăcie. După ce, cu ajutorul unui foc strașnic, se topesc pietrele, acestea sînt tăiate în bucăți de aceeași mărime, avînd înfățișarea unor mari bureți. 2. Sînt cumpărate sau dobîndite prin schimb de către negustori, și — pe urmă — transportate la Dicaiarchia [38] și în alte centre comerciale unde se găsesc oameni care să cumpere încărcături întregi. Aceștia, adunînd un mare număr de fierari, le dau la prelucrat și astfel fierul capătă diferite forme. Unii făuresc din ele armuri, hîrlețe, seceri, precum și alte unelte folositoare, lucrate cu măiestrie. Negustorii duc, apoi, obiectele în toate colțurile lumii și multe țări se bucură de aceste lucruri atît de folositoare. 3. După insula Aithaleia, întîlnim o alta la vreo trei sute de stadii depărtare. Elenii îi spun Cyrnos, iar romanii și băștinașii i-au dat numele de Corsica. Acolo se poate lesne ancora și insula este înzestrată cu un port excelent, numit „Siracuzanul". Se găsesc pe insulă și două mari orașe, Calaris și Niceea. 4. Calaris [39] a fost întemeiat de foceeni ; dar aceștia, după un timp, au fost alungați din insulă de către tirenieni. Întemeietorii Niceei au fost tirenienii, pe vremea cînd — stăpîni ai mării — au adus sub autoritatea lor insulele din Marea Tireniană. O vreme ei au stăpînit cetățile din insulă și primeau de la băștinași bir în rășină, ceară și miere, lucruri ce se aflau din belșug. 5. Se povestește că sclavii din Cyrnos sînt mult mai apți [40] pentru a îndeplini tot felul de munci decît ar putea fi alții. Căci Natura i-a dăruit cu deosebite însușiri. Insula este foarte mare, muntoasă, acoperită de păduri întinse și străbătută de mici rîuri.

XIV. Localnicii se hrănesc cu lapte, miere și carne, alimente care se găsesc pretutindeni acolo. În relațiile dintre ei domnește dreptatea și omenia — cu totul altfel decît fac aproape toți ceilalți barbari. Mierea aflată în scorburile copacilor din munți este a celui care a găsit-o întîi ; și nimeni nu se împotrivește să fie așa. Oile sînt toate însemnate cu un semn care să le deosebească și proprietarul poate să fie sigur că nu le va pierde, chiar dacă nu le păzește nimeni. Și în cele mai mărunte treburi ale vieții ei sînt neobișnuit de grijulii să respecte dreptatea. 2. Cu totul uimitor este ceea ce se întîmplă la nașteri. Îndată ce o femeie a dat naștere unui copil, nu i se dă îngrijire lăuzei, ci în pat se așază pentru cîteva zile bărbatul ei, ca și cum el ar fi bolnav, și trupul lui s-ar fi chinuit [41]. 3. Pe insulă crește un fel ciudat de merișor, care face ca mierea lui să fie amară de tot. Graiul barbarilor de pe insulă este cu totul neobișnuit și destul de greu de înțeles. Ei sînt în număr de peste treizeci de mii.

XV. În apropierea Corsicei se află o altă insulă, numită Sardinia, aproape de aceeași mărime cu Sicilia. Locuitorii ei sînt niște barbari,

cărora li se spune iolaei, socotiți a fi urmașii colonilor ce s-au statornicit acolo cu Iolaos și Thespiazii [42]. Pe vremea cînd Heracles săvîrșea vestitele-i munci, el — ascultînd de porunca unui oracol — trimise pe nenumărații săi fii, zămisliți cu fiicele lui Thespios, să colonizeze Sardinia, împreună cu o numeroasă oaste de eleni și de barbari. 2. Conducătorul lor era Iolaos, fiul fratelui lui Heracles. Acesta a luat insula în stăpînire, a întemeiat acolo orașe mari și, după ce prin tragere la sorți a împărțit pămîntul, le-a dat locuitorilor numele de iolaei, după numele lui. Iolaos a mai clădit gimnazii și temple ale zeilor și tot ceea ce ar putea face viața oamenilor fericită. Iar amintirea înfăptuirilor lui s-a păstrat pînă în zilele noastre. Într-adevăr, cele mai frumoase cîmpii își trag de la el numele ; de aceea se numesc „iolaice", iar poporul păstrează încă și astăzi numele acesta, luat de la Iolaos. 3. Oracolul care poruncise plecarea coloniei a mai spus că oamenii care au fost părtași la întemeierea ei nu-și vor pierde niciodată neatîrnarea ; și — în chip uimitor — pînă în zilele noastre cuvintele oracolului s-au dovedit a fi adevărate, iar libertatea iolaeilor a rămas neștirbită. 4. Cînd cartaginezii au ajuns foarte puternici și stăpîni ai Sardiniei, iolaeii s-au retras în munți, unde și-au clădit locuințe subpămîntene. Acolo, ei creșteau numeroase turme de vite, ce le asigurau hrană îmbelșugată, dîndu-le lapte, brînză, carne — atît cît le era îndeajuns. În felul acesta, părăsind șesul și lăsînd muncile agricole, ei duceau, în munți, o viață lipsită de trudă, viețuind din hrana pomenită mai sus. 5. Deși cartaginezii porneau adesea împotriva lor cu mulți ostași, locuitorii Sardiniei au putut, datorită acelor locuri — pe unde se putea pătrunde cu greu — și locuințelor subpămîntene de necucerit, să nu fie înrobiți. Cînd, în cele din urmă, romanii au ajuns biruitori în insulă și au făcut — adesea — expediții împotriva iolaeilor, armele nu i-au putut înfrînge. 6. Atunci, în vechime, Iolaos — după ce a orînduit colonia — s-a întors în Elada. Urmașii lui Thespios au rămas, vreme de mai multe generații, conducătorii insulei, fiind, în cele din urmă, alungați în Italia — unde s-au statornicit în ținutul din apropierea orașului Cumae. Populația rămasă pe insulă ajunse din nou la barbarie, alegîndu-și drept cîrmuitori pe cei mai destoinici dintre băștinași și rămînînd neatîrnați pînă în zilele noastre [43].

XVI. După ce am vorbit îndeajuns despre Sardinia, să pomenim acum de celelalte insule, așa cum ele vin la rînd. După insulele amintite mai sus, ar trebui să vorbim de insula Pityussa [44], numită astfel după marele număr de pini ce cresc acolo. Așezată în mijlocul mării, ea se află la o depărtare de trei zile și trei nopți de coloanele lui Heracles, la o zi și o noapte de Libya și la o zi de Iberia. 2. Este cam tot atît de mare ca și Corcira. Pămîntul Pityussei nu este nici prea rodnic, nici prea sterp și acolo se găsesc puține terenuri prielnice culturii viței de vie. Măslinul

se altoieşte pe cel sălbatic. Găsim însă o vestită lînă, foarte moale, pe care o produc oile de pe insulă. Mari şesuri alternează cu regiuni de dealuri. Tot acolo este un oraş ce se cheamă Eresos — o colonie cartagineză. *3.* Oraşul are porturi minunate, ziduri mari şi trainice şi multe case bine construite. Locuitorii cetăţii Eresos sînt barbari de diferite neamuri, mai ales de obîrşie feniciană. Această colonie a fost întemeiată o sută şi şaizeci de ani după întemeierea Cartaginei [45].

XVII. În faţa Iberiei se mai găsesc şi alte insule, cărora elenii le spun Gymnesiai, fiindcă locuitorii umblă goi, fără nici un veşmînt, în timpul verii ; dar localnicii şi romanii le numesc Baliare, de la *„bàllein"* (a arunca), deoarece băştinaşii sînt mai iscusiţi în aruncarea pietrelor grele decît toţi oamenii ceilalţi [46]. Ca întindere, cea mai mare dintre ele vine după următoarele şapte insule : Sicilia, Sardinia, Cipru, Creta, Eubeea, Corsica şi Lesbos [47], şi sînt faţă de Iberia la o depărtare de o zi de navigaţie. Cea mai mică este aşezată mai spre răsărit. Ea este bogată în vite de tot soiul, dar mai ales în catîri înalţi şi vînjoşi. *2.* Amîndouă aceste insule au un pămînt bun şi roditor. Numărul locuitorilor se ridică la peste treizeci de mii. Dintre roadele pămîntului, lipseşte vinul. Şi, tocmai pentru că băştinaşii nu prea au parte de el [48], sînt atît de lesne ademeniţi să bea peste măsură. Lipsesc şi măslinii, din care pricină localnicii îşi pregătesc un ulei din mastic. Îl amestecă cu grăsime de porc şi se ung pe trup. *3.* Ei sînt atît de iubitori de femei — mai iubitori decît oricare alţii —, încît dacă piraţii le-au răpit vreo femeie, dau în locul ei, ca s-o răscumpere, trei sau patru bărbaţi. Locuiesc în scorburi de stîncă ori în gropi săpate în maluri rîpoase, ştiind să-şi facă în fel şi chip locuinţele lor subpămîntene, unde se adăpostesc şi sînt feriţi de primejdii. *4.* Nu întrebuinţează monede de aur şi de argint ; şi nu-i voie a se aduce pe insulă astfel de monede. Pricina ar fi că, de demult, Heracles pornise cu război împotriva lui Geryon, fiul lui Chrysaor, numai pentru că acesta avea nespus de mult argint şi aur [49]. Şi, pentru ca nimeni să nu rîvnească la bunurile lor, ei n-au vrut să mai aibă nici aur, nici argint. Iată pentru ce, atunci cînd — pe vremuri — slujiseră în armata cartagineză, nu-şi aduceau solda acasă, ci o cheltuiau toată cumpărînd femei şi vin.

XVIII. La ei există o ciudată deprindere, în privinţa căsătoriilor. În timpul ospeţelor de nuntă toţi bărbaţii, rude sau prieteni — rînd pe rînd —, de la primul la ultimul, în funcţie de vîrstă, se culcă cu mireasa [50] ; iar mirele este cel din urmă care se bucură de această cinste. *2.* Caracteristic şi foarte ciudat este şi felul în care sînt deprinşi a-şi îngropa morţii. Ei zdrobesc cu ciomage mădularele leşului şi le aruncă într-un vas peste care îngrămădesc, apoi, foarte multe pietre. *3.* Sînt înarmaţi cu trei praştii. O praştie o poartă în jurul capului, o a doua

în jurul pîntecului, iar pe a treia o ţin în mîini. În luptă ei zvîrl pietre uriaşe printr-o sforţare atît de mare, încît s-ar părea că proiectilul a fost aruncat de o catapultă. De aceea, în luptă, cînd se dezlănţuie asaltul, ei îi rănesc şi-i pot prăbuşi de pe metereze pe duşmani, iar în luptele în cîmp deschis zdrobesc scuturile, coifurile şi celelalte arme de apărare. *4.* Mai ştiu să ţintească atît de bine, încît arareori nu-şi nimeresc ţinta. Aceasta se datoreşte faptului că pe ei, încă din timpul copilăriei, mamele lor i-au pus să facă exerciţii, să mînuiască necontenit praştia, ca să fie ţintaşi buni. Ele le dau drept ţintă o pîine fixată de un par şi, pînă ce acel care se exercită nu nimereşte pîinea, nu capătă de mîncare. Doar cînd a nimerit-o, maică-sa îi dă voie să mănînce pîinea aceea [51].

XIX. Am vorbit despre insulele care se găsesc dincoace de coloanele lui Heracles. Trecem acum la cele pe care le întîlnim în Ocean. În părţile Libyei se află o insulă, în largul mării, de o mărime vrednică de luat în seamă. Este îndepărtată de Libya cale de mai multe zile de navigat, fiind situată spre apus. Pămîntul ei este roditor şi în mare parte muntos, avînd însă şi un şes de o neobişnuită frumuseţe. *2.* Este brăzdată de rîuri navigabile, care în acelaşi timp slujesc la irigarea pămîntului. Întîlnim acolo numeroase grădini, plantate cu tot felul de arbori şi străbătute de pîraie cu apă dulce. În această cîmpie se află conacuri clădite cu mare cheltuială ; dar în grădini, în mijlocul florilor, sînt cîrciumi unde se chefuieşte şi unde locuitorii insulei petrec anotimpul călduros al verii. Pămîntul insulei produce din belşug tot ce prilejuieşte omului bucurii şi voluptăţi. *3.* În partea muntoasă, sînt crînguri dese şi întinse. Se mai găsesc tot felul de pomi roditori, a căror umbră te îmbie la odihnă ; apoi, şi vîlcele ademenitoare şi multe izvoare. Dealtfel în insulă se găseşte din belşug apă dulce de izvor pe care o sorb cu nesaţ locuitorii, apă care ajută la întărirea şi însănătoşirea trupului. *4.* Mai sînt multe animale sălbatice şi tot felul de vînat, cu care se îndestulează localnicii la ospeţe, aşa încît lor nu le lipseşte nimic pentru un trai îmbelşugat şi plin de desfătări. Marea înconjurătoare aduce peşti din belşug, căci în Ocean sînt nespus de mulţi şi de tot soiul. *5.* Mai are parte insula şi de o climă admirabilă — aproape tot anul pămîntul rodind din belşug fructe de copaci şi alte roade, aşa încît insula poate fi socotită mai degrabă un lăcaş al zeilor decît al oamenilor ; atît de mare este rodnicia ei !

XX. De demult această insulă [52] era cu totul necunoscută, deoarece era aşezată la o mare depărtare de restul pămîntului locuit. Mai tîrziu însă ea a fost descoperită în următoarele împrejurări. Fenicienii, care navigau dintotdeauna pe mare pentru treburile lor negustoreşti, întemeiaseră numeroase colonii în Libya şi îndeajuns de multe şi în ţinuturile de apus ale Europei. Deoarece ei au izbutit în tot ce au întreprins,

strînseră bogăţii multe şi, apoi, cutezară să plutească pe marea de dincolo de coloanele lui Heracles, căreia i se spune Oceanul. *2.* Mai întîi, fenicienii înălţară, chiar în strîmtoarea de lîngă coloane, într-o peninsulă a Europei, cetatea numită Gadeira[53]. Între alte clădiri — înălţate aşa cum o cerea terenul — i-au construit şi lui Heracles[54] un templu măreţ şi i-au adus jertfe bogate, cum obişnuiesc fenicienii. Sanctuarul acela a fost slăvit şi în trecut, ca şi în zilele noastre. Mulţi bărbaţi vestiţi ai romanilor[55], după ce au săvîrşit fapte de seamă, au făgăduit zeului lucruri, aduse apoi la îndeplinire, fiindcă isprăveau cu bine ceea ce îşi puseseră în gînd să facă. *3.* Cînd fenicienii, pentru temeiurile arătate mai sus, au cercetat ţinuturile de coastă de dincolo de coloanele lui Heracles, — plutind de-a lungul Libyei — au fost zvîrliţi în Ocean, la o mare depărtare de coastă, de o năprasnică furtună ; după ce, vreme de mai multe zile, fuseseră jucăria vînturilor, ei au fost împinşi pe insula de care ne-am ocupat. Şi, după ce văzură bogăţia pămîntului de acolo, fenicienii au făcut cunoscută lumii întregi descoperirea lor. *4.* Cînd însă tirenienii, în răstimpul în care stăpîneau mările, au voit să trimită o colonie într-acolo, cartaginezii i-au împiedicat pentru ca nu cumva mulţi cetăţeni ai Carthaginei să plece în această insulă minunată şi, pe de altă parte, deoarece voiau să-şi păstreze un refugiu, dacă loviturile Soartei s-ar fi abătut asupra lor pe neaşteptate, iar Carthagina ar fi fost într-o grea primejdie. Şi, cum ei erau stăpînii mărilor, le era uşor să se mute împreună cu nevestele şi copiii pe insula ce ar fi rămas neştiută de cei care i-ar fi învins.

XXI. După ce am arătat cum stau lucrurile cu privire la Oceanul de lîngă coasta libică şi insulele sale, vom trece acum la Europa. În apropierea Galiei, acolo unde o scaldă Oceanul, şi-n faţa aşa-numitelor păduri hercinice — despre care se spune că ar fi cele mai mari în Europa —, sînt multe insule în Ocean, dintre care cea mai însemnată se numeşte Britania. *2.* În vechime această insulă nu fusese de loc călcată de vreo oaste străină, căci nici despre Dionysos, nici despre Heracles şi nici despre vreun alt erou sau rege nu ne povesteşte Mitologia cum că ar fi ajuns pe acolo, cu prilejul expediţiilor întreprinse de ei. Dar în zilele noastre Gaius Caesar, care pentru faptele sale a fost trecut — cel dintîi — în rîndul zeilor, a supus insula şi, după ce i-a biruit pe britani, i-a silit să plătească tribut. Amănunte despre aceste isprăvi le vom da la locul potrivit[56] ; aici, vom povesti doar despre insulă şi despre cositorul ce se găseşte acolo. *3.* Britania are forma unui triunghi, ca Sicilia. Ea este aşezată pieziş în faţa Europei. Promontoriul cel mai apropiat de continent şi căruia i se spune Cantion[57] se găseşte la o depărtare de vreo sută de stadii de Europa ; în locul unde se află strîmtoarea[58]

prin care comunică cele două mări. Al doilea promontoriu, numit Belerion [59], îl găsim depărtat de continent la patru zile de navigație, iar ultimul — cu numele de Oncas [60] — se spune că ar pătrunde în plină mare. *4.* Cea mai mică [61] dintre laturi e lungă de șapte mii și cinci sute de stadii ; e vorba de latura care se întinde paralelă cu Europa. A doua latură, care pornește de la strîmtoare și merge pînă la vîrful triunghiului, are cincisprezece mii de stadii ; iar ultima are douăzeci de mii. Astfel, ocolul insulei ajunge la treizeci și două de mii de stadii [62]. *5.* Despre locuitorii Britaniei se zice că ar fi băștinași care au păstrat vechiul lor fel de viață și străvechile obiceiuri. Bunăoară, în război ei se folosesc de carele de luptă așa cum ne spune tradiția că făceau în războiul troian străvechii eroi eleni [63]. Locuințele lor sînt foarte sărăcăcioase, construite de obicei din trestie sau din lemn. Grînele, britanii le strîng tăind spicele și depozitîndu-le în hambare. Apoi zilnic ei iau spice, le scot boabele și își pregătesc hrana. *6.* Felul lor de viață e simplu și ei sînt departe de viclenia și ticăloșia oamenilor de astăzi. Trăiesc cumpătat și nu știu cîtuși de puțin ce-s desfătările bogăției. Britania e foarte populată și are o climă cît se poate de rece ; și nici nu ne putem aștepta la altceva, ținînd seama că insula este situată sub constelația Ursei. Sînt aici mulți regi și multe căpetenii, ce trăiesc de obicei în bună înțelegere.

XXII. Dar despre datinile și alte particularități ale Britaniei vom vorbi mai cu de-amănuntul cînd lucrarea noastră va ajunge la expediția lui Caesar pe insulă. Acum vrem să vorbim doar despre cositorul aflat acolo. Localnicii [64] de lîngă promontoriul Belerion sînt foarte primitori de oaspeți și obiceiurile lor s-au îmblînzit datorită legăturilor lor cu negustorii străini. Aceștia scot la iveală cositorul, prelucrînd cu dibăcie pămîntul în care ei descoperă minereul. *2.* Solul este stîncos, avînd însă și straturi de pămînt din care scot cositor, și apoi îl curăță prin topire. Minereul, prefăcut în bucăți mici de forma unor zaruri, este transportat pe o insulă din fața Britaniei, denumită Ictis [65]. În timpul refluxului apa din spațiul dintre insulă și continent seacă [66] și, în chipul acesta, băștinașii transportă cositorul în cantități mari cu ajutorul căruțelor. *3.* Dealtfel situația insulelor dintre Europa și Britania este cu totul specifică. În timpul fluxului, intervalul dintre ele se umple cu apă — care înconjoară cu totul insulele. Dar cînd marea se retrage, în timpul refluxului, și cînd pe un spațiu întins se ivește uscatul, acele insule [67] se înfățișează asemeni unor peninsule. *4.* Negustorii își cumpără de aici cositorul și îl duc în Galia, unde cu ajutorul cailor îl transportă pe uscat pînă la gurile Ronului ; transportul ține cam treizeci de zile. Cu privire la cositor să ne fie de ajuns cele arătate pînă acum.

XXIII. Acum însă vrem să înfăţişăm cum stau lucrurile în privinţa aşa-numitului „electron“ [68]. În faţa Sciţiei care se întinde dincolo de Galia, se află — în largul mării — o insulă căreia i se spune Basileia [69]. Valurile aduc pe ţărmurile ei aşa-zisul „electron“ în cantităţi mari, cum nu se mai găseşte nicăieri pe faţa pămîntului. Despre lucrul acesta mulţi dintre cei vechi au întocmit tot felul de povestiri, ce nu pot fi nicidecum crezute şi a căror netemeinicie a fost vădită de întîmplările cunoscute mai tîrziu. 2. Ne-au înfăţişat mulţi poeţi şi istorici cum că Faeton, fiul lui Helios, pe cînd era încă un copil, l-a înduplecat pe tatăl său să-i lase pentru o zi carul său cu patru cai. După ce ruga i-a fost împlinită şi Faeton a pornit să-şi mîne telegarii, el n-a mai putut stăpîni hăţurile ; iar caii, neputînd fi struniţi de copil, s-au abătut din drumul lor. Rătăcind mai întîi pe cer, l-au incendiat şi, astfel, va fi luat naştere Calea Lactee. Dînd apoi foc şi unei mari părţi a pămîntului, au pîrjolit întinderi vaste. 3. Zeus, peste fire de mînios, îl trăsni pe Faeton şi readuse carul Soarelui pe calea lui. Faeton s-a prăbuşit pe pămînt, la vărsarea Padului, rîu care în vechime se chema Eridanos. Surorile lui Faeton i-au plîns cu lacrimi fierbinţi moartea, şi — în urma acestei grele încercări — s-au prefăcut în plopi negri, 4. care — zice-se — în fiecare an, la aceeaşi vreme, varsă lacrimi de durere ; iar lacrimile lor se întăresc şi se prefac în „electron“ — ce întrece, prin strălucirea lui, toate materiile asemănătoare. El se găseşte, mai ales, în ţinutul acela cînd e plînsă moartea unor tineri. 5. Plăsmuitorii acestei legende greşesc, iar realitatea vădeşte greşeala lor. De aceea, trebuie să nu dăm crezare decît istorisirilor adevărate. Electronul se strînge în insula Basileia, fiind apoi adus de localnici pe pămîntul de dincolo de apă, de unde, pe uscat, este transportat prin părţile noastre — aşa cum am mai spus-o.

XXIV. După ce am amintit de insulele aşezate spre apus, ar fi vremea să povestim cîteva lucruri şi despre popoarele Europei ce locuiesc prin vecinătatea lor şi de care nu ne-a fost dat să vorbim în cărţile anterioare. În ţara celţilor, după cum se spune, domnea în vechime un bărbat vestit. El avea o fiică de o statură şi de o frumuseţe fără pereche. Pentru puterea şi frumuseţea ei era de toţi admirată ; dar ea ajunse atît de mîndră, încît nici nu se uita la nenumăraţii săi petitori, socotind că nici unul n-ar fi vrednic de ea. 2. Cînd însă Heracles s-a întors din expediţia împotriva lui Geryon şi a ajuns în ţara celţilor — unde a întemeiat oraşul Alesia [70] —, fata l-a văzut şi s-a minunat atît de mult de vitejia şi de vînjoşia lui, încît s-a lăsat, ba chiar a şi dorit nespus, să fie îmbrăţişată ; înşişi părinţii ei şi-au dat încuviinţarea. 3. Aşa că Heracles se însoţi cu fata lor de la care avu un fiu, pe Galates, ce era mai vînjos şi mai tare la suflet decît toţi din neamul său. Cînd Galates ajunse

bărbat în toată firea şi a luat asupră-i domnia părintească, el a supus multe ţinuturi învecinate şi a săvîrşit mari fapte de arme. În felul acesta ajunse vestit, iar supuşilor săi li s-a zis galati (sau gali), după numele lui ; de aceea i s-a spus întregii ţări Galatia (sau Galia) [71].

XXV. Pentru că ne-am apucat să pomenim de obîrşia numelui galilor, trebuie să descriem şi ţara lor. Galia este locuită de numeroase popoare, unele mai mari, altele mai mici. Cele mai mari numără vreo două sute de mii de bărbaţi, iar cele mai puţin numeroase vreo cincizeci de mii ; printre ele se află un neam înrudit şi aliat [72] cu romanii — din timpuri străvechi —, iar prietenia lor dăinuieşte pînă în zilele noastre. 2. Deoarece Galia este în mare parte aşezată sub constelaţia Ursei, iarna este aici lungă şi foarte rece. În zilele mohorîte ale iernii, nu plouă ci cade multă zăpadă ; iar, cînd cerul este senin, pretutindeni se întinde polei şi se lasă un ger năprasnic, aşa încît — odată îngheţate — rîurile devin adevărate poduri. Pe gheaţă păşesc nu numai cîţiva drumeţi răsleţi, ci oşti întregi — de zeci de mii de oameni — şi o străbat fără nici o grijă, cu tot calabalîcul lor din carele pline de poveri. 3. Galia este străbătută de rîuri multe şi mari, şerpuind prin şesurile ei. Unele din acestea iau naştere din lacurile adînci, altele pornesc din izvoare de munte ; iar afluenţii lor izvorăsc tot din munţi. Unele se varsă în Ocean, altele în Marea Mediterană. 4. Dintre acestea din urmă, cel mai însemnat este Ronul, care izvorăşte din Munţii Alpi şi se varsă în mare prin cinci guri. Dintre fluviile care se varsă în Ocean, cele mai mari sînt socotite Dunărea [73] şi Rinul. Iulius Caesar, care a fost socotit zeu [74], a durat în vremea noastră un admirabil pod peste Rin, trecîndu-şi armata dincolo şi supunîndu-i pe galii ce locuiesc pe celălalt mal. 5. În Celtica sînt şi multe alte rîuri navigabile. Ar însemna să lungim vorba, dacă ar fi să mai pomenim şi despre ele. Aproape toate îngheaţă, aşa că deasupra lor se face un lunecuş peste care cu greu poţi merge. Iată pentru ce oamenii, ca să poată fără primejdie trece pe gheaţă, aştern peste ea paie.

XXVI. Un foarte specific şi ciudat lucru — pe care nu-l putem lăsa neamintit — se iveşte în cele mai multe părţi ale Galiei. Dinspre nord-vest şi nord bat atît de năprasnice vînturi, încît ridică pietre cît pumnul şi învolburează văzduhul cu nori de pietriş. Vînturile, învîrtejite, doboară călăreţii de pe cal, smulg hainele de pe oameni şi armele din mîinile oştenilor. 2. Deoarece aerul este atît de rece, ţara nu produce nici vinuri şi nici untdelemn ; lipsindu-le acestea, localnicii îşi pregătesc o băutură din orz, aşa-numitul „zythos" [75], sau din apa cu care au spălat fagurii de miere. 3. Sînt atît de ahtiaţi după vin, încît pe cel neamestecat, adus de către negustori, îl sorb dintr-o înghiţitură. În pofta lor pătimaşă, beau pînă ameţesc, şi cad cuprinşi de somn sau ajung

aproape nebuni. *4.* Mulţi negustori din Italia trag mari foloase de pe urma patimei lor pentru băutură şi, astfel, ei îşi împlinesc pofta lor de îmbogăţire. Vinurile sosesc în corăbii pe rîurile navigabile ori sînt transportate cu carele pe uscat. Astfel aceia cîştigă sume de bani atît de mari că nici nu-ţi vine să crezi. Pentru un butoiaş de vin, negustorii primesc un sclav, adică ei dau o băutură şi dobîndesc pentru ea un paharnic.

XXVII. Argint nu se găseşte în Galia. În schimb, aur se află din belşug, Natura fiind aceea care pune băştinaşilor la îndemînă acest metal, fără ca ei să-şi dea osteneala de a-l extrage din mine. Fiindcă în curgerea lor rîurile fac multe cotituri, apa — izbindu-se de malurile stîncoase care înaintează spre albia rîurilor — smulge din maluri bucăţi mari şi duce cu ea mult nisip bogat în aur. *2.* Oamenii strîng nisipul şi-l strecoară, iar bulgării care conţin aur îi fărămiţează ; apoi, spală cu apă amestecul şi topesc aurul găsit în cuptoare. *3.* Astfel ei ajung să aibă mari cantităţi de aur, folosit, mai apoi, ca podoabă nu numai de către femei, dar şi de către bărbaţi. Aceştia poartă la braţe şi la încheietura mîinilor brăţări, iar în jurul gîtului îşi pun lanţuri groase din aur ; mai au şi inele mari şi chiar platoşe de aur. *4.* Un lucru ciudat se întîmplă în templele şi în incintele sacre din partea de sus a ţării celţilor. În templele şi în incintele închinate zeilor a fost îngrămădit, pentru prinoase, mult aur ; şi nici unul dintre localnici nu îndrăzneşte să se atingă de el, de frica zeilor, cu toate că celţii sînt foarte iubitori de bani.

XVIII. Galii sînt oameni înalţi la trup. Carnea lor e moale, iar pielea albă. Părul le este de la natură blond şi ei îl fac încă şi mai bălai îngrijindu-l într-un anume fel. *2.* Şi-l spală mereu, frecîndu-l, cu apă de var şi îl piaptănă peste cap — de la frunte spre creştet şi ceafă —, încît ajung să semene cu nişte Satiri şi Pani. În felul acesta, părul li se îndeseşte din ce în ce mai mult, mulţumită îngrijirii, încît ajunge să semene cu coama unui cal. *3.* Unii îşi rad barba, iar alţii o lasă să crească potrivit. Nobilii îşi rad obrajii, dar lasă mustăţile să ajungă atît de lungi, încît le acoperă gura. Cînd mănîncă, mustăţile le intră în mîncare ; iar cînd beau, lichidul parcă ar trece printr-o strecurătoare. *4.* La masă stau jos, aşezaţi pe piei de lup sau de cîine, iar nu pe scaune. Îi slujesc tineri sclavi — atît băieţi, cît şi fete. În apropiere e vatra, plină de jeratic, unde sînt căldări şi frigări, cu bucăţi mari de carne. Bărbaţii viteji sînt cinstiţi cu precădere ; lor li se dă bucăţile cele mai bune — la fel cum ne spune poetul că a fost cinstit şi Aias, atunci cînd îl biruise pe Hector, într-o luptă în doi[76] : „Regele i-a făcut lui Aias cinstea de a-i dărui întreagă spinarea animalului jertfit." *5.* Pe străini galii îi poftesc la ospeţe, iar după masă îi întreabă cine sînt şi ce vor. Adesea, la ospeţele lor, se întîmplă ca dintr-o discuţie să se ajungă la

ceartă și apoi de la ceartă la lupte în doi ; ei nu se feresc de moarte ! 6. S-a înrădăcinat, la ei, credința pe care o avea Pitagora despre nemurirea sufletului omenesc — care după un număr anumit de ani ar intra într-un alt trup și ar începe o nouă viață [77]. De aceea, la înmormîntări unii aruncă pe ruguri scrisori pentru rudele răposate, ca și cum morții le-ar citi.

XXIX. În călătorii și în lupte, ei se folosesc de carul tras de doi cai. Pe car, în afară de vizitiu, se mai află un luptător. Dacă în cursul luptei se întîlnesc cu vreun călăreț, îi aruncă mai întîi sulița, iar apoi sar jos și încing lupta cu sabia. 2. Unii dintre ei disprețuiesc atît de mult moartea, încît se avîntă cu totul goi în luptă ; doar în jurul șoldurilor își pun o cingătoare. Drept slujitori în luptă aleg și oameni liberi, dar săraci, pentru a-i folosi ca vizitii sau purtători de scut. 3. Cînd se află în linie de bătaie, obișnuiesc să iasă din rînd și să cheme la lupte în doi pe cei mai viteji dintre dușmani. Ridică armele și le agită în fața lor, ca să-i sperie pe vrăjmași. Dacă cineva le-a primit provocarea, ei preamăresc prin cînt vitejia strămoșilor și se fălesc cu destoinicia lor ; totodată, zvîrl ocări dușmanului, pentru a-l înjosi și pentru a-l face — ca să spunem așa — să fie cuprins de teamă. 4. Dușmanilor căzuți în luptă le taie capul, pe care îl atîrnă de grumazul cailor. Armele însîngerate le dau slujitorilor, să le poarte în triumf ca pe o pradă. Iar ei scot strigăte războinice și cîntă cîntece de biruință. Cît privește trofeele, — după ce le-au adus acasă — le atîrnă de pereți, ca și cum ar fi animale pe care le-au doborît la vînătoare. 5. Capetele celor mai de seamă vrăjmași le îmbălsămează cu ulei de cedru și le păstrează cu multă grijă, într-o ladă ; cînd ei arată scăfîrliile acestea vreunui străin, își fac — zice-se — o mare fală din faptul că nici strămoșii lor, nici tatăl lor și nici ei n-au dat trofee de felul acesta, chiar dacă li s-ar fi plătit în schimb o mare sumă de bani. Ba unii dintre ei — se povestește — s-au și lăudat că, nici pentru atîta aur cît cîntărește un cap, nu l-ar vinde cuiva. Desigur, prin aceasta ei vădesc mîndria unui suflet de barbar. Căci dacă faptul de a nu voi să vîndă chezășiile isprăvilor vitejești ar arăta un suflet ales, nu e mai puțin adevărat că împrejurarea de a duce mai departe lupta împotriva celor morți — care sînt din același neam cu ei — dovedește o fire sălbatică.

XXX. Galii poartă veșminte care te uluiesc [78] : au tunici colorate în fel și chip și pantaloni largi, cărora le spun „bracae". Pe deasupra poartă mantale scurte, în dungi, prinse cu o fibulă ; pentru iarnă, ele sînt făcute dintr-o stofă groasă, iar pentru vară dintr-una subțire, cu pătrățele multicolore [79]. 2. Ca arme de apărare au scuturi înalte cît un om și care sînt pictate în tot felul, după cum îi place fiecăruia. Unii au și scuturi foarte bine lucrate și care le sînt nu numai o podoabă, dar și o

armă de apărare. Sînt împodobite cu reliefuri din bronz, reprezentînd animale. Pe cap galii poartă coifuri de metal cu mari proeminenţe, ce dau o înfăţişare nespus de ciudată celor care le folosesc. La unele coifuri sînt fixate coarne, la altele capete — în relief — de păsări sau de dobitoace. *3.* Trîmbiţele galilor scot un sunet curios şi barbar. Cînd suflă în ele, se aude un sunet aspru şi potrivit cu vălmăşagul luptei. Mulţi îşi acoperă pieptul cu zale de fier. Alţii drept platoşă au doar pielea lor, şi se luptă goi. În locul săbiilor scurte, cum sînt ale noastre, ei au săbii foarte lungi, care atîrnă de lanţuri de fier sau de aramă, pe partea dreaptă a trupului. Unii îşi strîng hainele cu o centură aurită sau argintată. *4.* Aruncă suliţe, pe care le numesc „lanciai", al căror fier e lung de un cot, iar lemnul şi mai lung ; acestea sînt late de aproape două palme. Săbiile lor nu sînt mai scurte decît suliţele celorlalte neamuri, dar vîrfurile suliţelor sînt mai lungi decît săbiile obişnuite. Aceste suliţe sînt cînd drepte, cînd răsucite — în formă de spirală — pe întreaga lor lungime ; şi aceasta pentru ca omul, atunci cînd loveşte cu sulița, nu numai să taie carnea, dar s-o şi sfîşie, iar cînd sulița este scoasă, rana să devină mai mare şi mai adîncă.

XXXI. Înfăţişarea galilor trezeşte spaimă. Glasul le e răsunător şi foarte aspru. Cînd vorbesc nu spun multe cuvinte şi felul lor de exprimare este foarte învăluit ; de cele mai multe ori trebuie să ghiceşti ce vor să zică. Şi, ca să se înalţe pe ei ori să-i înjosească pe alţii, ei vorbesc mult şi spun lucruri extrem de exagerate. Ameninţă uşor ; te iau de sus şi rostesc cuvintele tărăgănat, aşa cum s-ar potrivi într-o tragedie. Au mintea foarte pătrunzătoare şi sînt bine hărăziţi pentru a deprinde învăţătura. *2.* La gali se pot întîlni poeţi lirici, numiţi barzi, care îşi recită cîntecele cu acompaniamentul unor instrumente asemănătoare cu lira ; e vorba în parte de cîntece de laudă, în parte de cîntece satirice. Sînt de asemeni, la neamul lor în foarte mare cinste unii filosofi care cunosc cele privitoare la zei şi poartă numele de druizi. Galii au şi proroci bucurîndu-se de o deosebită preţuire. *3.* Ei fac profeţii după zborul păsărilor şi după măruntaiele victimelor ; iar poporul întreg le dă ascultare. Mai urmează o datină foarte ciudată şi aproape de necrezut, îndeosebi cînd vor să afle ce se va întîmpla în legătură cu unele împrejurări de seamă. Ei jertfesc un om căruia îi înfig sabia în piept, deasupra diafragmei [80], şi după felul cum se prăbuşeşte victima, urmărind apoi cu atenţie convulsiunile membrelor şi scurgerea sîngelui, prorocesc ce se va întîmpla. În această privinţă, dau crezare unei vechi şi încercate tradiţii. *4.* La ei nu se poate aduce nici o jertfă — aşa cere datina — fără ca mai înainte să fi fost întrebat un filosof. Căci, spun galii, zeilor trebuie să li se aducă prinoase de către bărbaţii care înţeleg

felul de a vorbi al zeilor ; iar ei sînt încredinţaţi că prin mijlocirea acelora trebuie cerute binefacerile zeieşti. *5.* Nu numai în timp de pace, dar şi la vreme de război, galii urmează sfaturile prorocilor, precum şi îndemnurile poeţilor lirici ; şi lucrul acesta îl fac atît prietenii, cît şi duşmanii. Adesea — cînd cele două oşti aşezate în linie de bătaie înaintează una împotriva celeilalte, cu săbiile scoase din teacă şi suliţele întinse — prorocii şi poeţii se interpun între cele două tabere şi hotărăsc oştile să nu mai lupte, liniştind luptătorii de parcă ar fi domolit prin farmecul vrăjilor pornirile fiarelor. Iată, dar, că şi la cei mai sălbatici dintre barbari înverşunarea poate fi stăpînită de înţelepciune, iar Ares se ruşinează de Muze.

XXXII. Ar fi util să facem aici o deosebire de care mulţi n-au nici o idee ; aceia care locuiesc în interiorul ţării, la miazănoapte de Marsilia, ca şi cei din vecinătatea Alpilor şi de dincoace de Pirinei se numesc celţi ; iar cei care sălăşluiesc dincolo de ţara propriu-zisă a celţilor, atît spre miazăzi cît şi de-a lungul coastei Oceanului şi lîngă Pădurea Hercinică, cum şi toţi cei care s-au aşezat pe meleagurile ce pornesc de aici şi se întind pînă în Sciţia, se numesc gali. Dar toate aceste neamuri sînt cuprinse, la romani, sub denumire comună de gali. *2.* Femeile galilor au aceeaşi statură cu bărbaţii şi-s vînjoase de parc-ar fi bărbaţi. De obicei, copiii — îndată după ce s-au născut — au părul aproape alb ; dar, cu vremea, culoarea ajunge să fie ca a părinţilor. *3.* Cei mai sălbatici dintre ei locuiesc spre miazănoapte şi în vecinătatea ţării sciţilor ; despre unii se spune chiar că se hrănesc cu carne de om ; astfel — zice-se — ar fi britanii aşezaţi în locurile denumite Iris [81]. *4.* Cum sînt vînjoşi şi sălbatici, se povesteşte că ar fi străbătut, în timpurile străvechi, toată Asia, făcînd incursiuni. Erau cunoscuţi pe atunci sub numele de cimerieni ; dar, mai tîrziu, nu li s-a mai spus cimerieni, ci — numele acesta corupîndu-se — s-au numit cimbrii [82]. Oricum, fapt e că din vremuri foarte îndepărtate aceste seminţii socot că a năvăli în ţări străine, a se îndeletnici cu tîlhăriile, a dispreţui toate popoarele sînt isprăvi demne de toată cinstea. *5.* Cimbrii sînt aceia care au cucerit Roma [83] şi au jefuit templul de la Delfi [84], făcînd să le plătească bir o mare parte din Europa şi din Asia şi luînd în stăpînirea lor pămînturile celor învinşi [85]. E vorba de acei cărora li s-a spus eleno-galati, pentru că se amestecaseră cu elenii ; şi ei au distrus multe şi mari oştiri romane. *6.* Fiind sălbatici, chiar cînd aduc jertfe, le aduc potrivit firii lor, săvîrşind îngrozitoare sacrilegii. Pe răufăcători îi ţin închişi vreme de cinci ani, iar apoi îi trag în ţeapă şi îi ard — împreună cu multe alte prinoase — pe uriaşe ruguri. Pe prinşii de război îi înjunghie, în cinstea zeilor, ca pe animalele de jertfă. Unii dintre ei ucid odată cu oamenii şi animalele luate ca pradă ; cîteodată le ard ori le omoară în chinuiri cum-

plite. 7. Măcar că femeile lor sînt chipeşe, oamenii despre care vorbim nu le prea îndrăgesc şi — parcă împinşi de nebunie — rîvnesc la îmbrăţişările bărbaţilor. Culcaţi pe piei de animale sălbatice, întinse pe pămînt, ei obişnuiesc să aibă — de-o parte şi de alta — cîte un tînăr cu care se drăgostesc [86]. Şi ceea ce ne miră cel mai mult e că, fără să le pese de ce este buna-cuviinţă, lasă foarte lesne şi pe alţii să se desfete cu trupurile lor, netrecîndu-le măcar prin gînd că ar fi un lucru ruşinos: dimpotrivă, ei cred că este o mare înjosire ca, făcînd propuneri şi arătîndu-se binevoitori, să fie respinşi.

XXXIII. După ce am vorbit îndeajuns despre celţi, trecem la celtiberi — care se învecinează cu ei. Aceste două seminţii s-au luptat, odinioară, pentru stăpînirea ţării — ne gîndim la iberi şi la celţi. Au încheiat însă mai apoi pace şi au trăit în bună înţelegere, strîngînd tot mai mult legăturile dintre ei prin căsătorii. Din acest amestec li se trage şi numele. Fiindcă două neamuri atît de războinice se contopiseră — şi cum ţara lor era foarte roditoare —, celtiberii au ajuns să aibă o mare faimă; iar romanii n-au putut decît anevoie să-i supună, după multe războaie. 2. Celtiberii se bucură, într-adevăr, de renumele de-a avea, în vreme de război, nu numai călăreţi destoinici dar şi pedestraşi de nădejde, vînjoşi şi în stare să înfrunte primejdiile. Poartă mantale aspre, de culoare neagră, făcute dintr-o lînă ce seamănă cu părul de capră. 3. O parte dintre ei se apără în luptă cu scuturi lungi şi uşoare — galice —, iar alta cu scuturi rotunde pentru infanterişti, de mărimea unei „aspis" [87]. Îşi înfăşoară picioarele de la genunchi în jos, în pulpare făcute din păr; iar pe cap pun coifuri de aramă, împodobite cu panaşe de culoarea purpurei. Săbiile lor sînt cu două tăişuri, făcute dintr-un fier tare cum nu-i altul. Mai poartă şi pumnale lungi de o palmă, de care se folosesc în luptele corp la corp. 4. Trebuie să spunem că au un fel puţin obişnuit de a-şi făuri armele. Îngroapă în pămînt plăci de fier, lăsîndu-le să zacă acolo pînă cînd, cu timpul, rugina a ros părţile mai slabe, păstrîndu-se doar cele trainice; din ce a rămas, îşi făuresc minunatele lor săbii şi celelalte obiecte care slujesc la război [88]. O armă astfel lucrată despică tot ce-i iese în cale, căci nici scutul nici coiful şi nici osul nu i se pot împotrivi, fiind vorba de un fier cu minunate însuşiri. 5. Sînt în stare să lupte în două chipuri: cînd au învins în luptele cavaleriei, descalecă şi ei urmează bătălia în chip admirabil, ca simpli pedestraşi. Mai au şi o foarte curioasă deprindere: în ciuda faptului că ei se îngrijesc şi sînt curaţi, s-a împămîntenit un obicei dezgustător şi care-i înjoseşte; căci zilnic îşi spală trupul cu urină, frecîndu-şi cu ea şi dinţii, în credinţa că astfel se vor bucura de o bună sănătate trupească [89].

XXXIV. În ceea ce priveşte felul cum celtiberii obişnuiesc să se poarte faţă de răufăcători şi faţă de vrăjmaşi, sîntem îndreptăţiţi a-i socoti oameni cruzi ; dar se poartă cu blîndeţe şi bunăvoinţă cu străini. Dacă la ei în ţară vine vreun străin, oricine este dornic să-l găzduiască. Şi, astfel, care mai de care se arată mai primitor, iar cel în căminul căruia a intrat vreunul e socotit ca îndrăgit de zei şi cu toţii îl laudă. *2.* Se hrănesc cu felurite cărnuri — pe care le mănîncă în mari cantităţi ; iar băutura lor e un amestec de vin şi miere, căci în ţara lor mierea se găseşte din belşug, pe cîtă vreme vinul îl cumpără de la negustătorii ce străbat marea. *3.* Dintre toate semînţiile care locuiesc în vecinătatea celtiberilor, aceea a vacceilor are cele mai frumoase obiceiuri. Aceştia îşi împart între ei, în fiecare an, pămîntul pe care-l muncesc şi, apoi, din recolta — ce-i în devălmăşie — fiecare primeşte cît i se cuvine. Cel care fură bucate de pe cîmp e pedepsit cu moartea. *4.* Cei mai viteji dintre iberi sînt lusitanii. În război poartă scuturi foarte mici, făcute din tendoane împletite şi care sînt aît de trainice, încît le apără trupul de minune. Se slujesc de ele în lupte, mişcîndu-le cu iuţeală cînd într-o parte, cînd într-alta, şi ferindu-se — astfel — cu multă iscusinţă de orice lovitură. *5.* Suliţele lor sînt în întregime din fier, iar la vîrf au un cîrlig ca de undiţă. Poartă aceleaşi coifuri şi scuturi ca şi celtiberii. Săgeţile sînt azvîrlite de ei foarte dibaci şi la o mare depărtare, pricinuind răni grele. Cum sînt nespus de sprinteni şi poartă doar arme uşoare, ei se mişcă repede — fie cînd se retrag, fie în urmărire. În schimb, în timpul luptei nu au nici pe departe dîrzenia celtiberilor, dacă este vorba să înfrunte primejdiile şi greutăţile. În vreme de pace, au obiceiul să execute un dans uşor, pentru care se cere o mare sprinteneală a picioarelor ; iar în lupte, cînd pornesc să-şi atace duşmanul, înaintează în ritm, intonînd cîntece războinice. *6.* Printre iberi, şi mai ales printre lusitani, sînt unii care duc o viaţă cu totul neobişnuită. Cei mai săraci dintre ei, oameni în plină vigoare, deosebiţi prin vînjoşia lor, se adună, avînd cu ei doar armele şi îndrăzneala, şi alcătuiesc cete mari, prin munţii neumblaţi — de unde pornesc să jefuiască ţara iberilor. Şi astfel se îmbogăţesc din tîlhării. Ei fac mereu acest lucru, dispreţuind orice primejdie. Fiind uşor înarmaţi şi foarte iuţi la mers, este nespus de greu să fie ajunşi din urmă. *7.* Ca s-o spunem pe scurt, ei socot că patrie le sînt sălbaticele locuri de prin munţi, unde anevoie se poate pătrunde ; acolo îşi găsesc ei scăparea, de vreme ce oşti mari şi cu arme grele nu-i pot urmări. De aceea romanii, care i-au înfruntat adesea în război, au izbutit să-i umilească în îngîmfarea lor, dar n-au fost în stare — cu toată osteneala ce şi-au dat-o — să pună odată capăt tîlhăriilor.

XXXV. Fiindcă vorbim despre iberi, este locul să amintim aici și de minele lor de argint. În minele acestea găsim, și încă din belșug, argintul cel mai frumos. Cei ce se îndeletnicesc cu scoaterea lui se bucură de venituri mari. Într-una din cărțile noastre precedente, cînd am vorbit de isprăvile lui Heracles, ne-a fost dat să pomenim Munții Iberici, cărora li se spune Pirenei [90]. Ei întrec ceilalți munți prin înălțime și întinderea lor; căci pornesc de la Marea de Miazăzi și ajung pînă aproape de Oceanul de Miazănoapte [91], despărțind Galia de Iberia și Celtiberia, pe o lungime de vreo trei mii de stadii. 2. Munții aceștia sînt acoperiți de păduri multe și dese, măcar că — în vremile de demult — s-ar părea că un foc, pe care nu-l luaseră în seamă păstorii, ar fi aprins munții și, zile de-a rîndul, întinzîndu-se flăcările, a răvășit ținutul muntos. Iată, deci, pentru ce munților li s-a spus „Pyrenei" [92]. A curs atunci mult argint pe pămînt, căci — minereul din care se extrage argintul topindu-se — s-au format multe pîraie de argint curat. 3. Și, cum băștinașii nu-i cunoșteau foloasele, s-a întîmplat că fenicienii, care veneau acolo pentru a face negoț, aflînd de cele întîmplate, au luat argintul în schimbul unor mărfuri ce prețuiau cu mult mai puțin. Așa stînd lucrurile, fenicienii — după ce au dus argintul în Elada, în Asia și la toate celelalte neamuri — au ajuns stăpînii unor mari avuții. 4. Și atît de departe au împins negustorii lăcomia lor, încît, pentru că argintul nu mai încăpea în corăbii, de vreme ce le încărcaseră peste măsură, au înlocuit plumbul ancorelor cu argint, metalul acesta prețios slujind la ceea ce slujise plumbul înainte. 5. Iată, așadar, pricina pentru care fenicienii, după ce dobîndiseră, datorită negustoriei lor, vreme îndelungată, bogății mari și o deosebită putere, au trimis numeroase colonii, parte în Sicilia și în insulele din apropiere, parte în Libya, Sardinia și Iberia.

XXXVI. Mult mai tîrziu, cînd iberii aflară care sînt însușirile argintului și ce foloase putea aduce, au exploatat mine importante, dobîndind belșug de argint, de cea mai bună calitate. Și astfel izbutiră să aibă venituri foarte mari. Cam în felul cum vom arăta mai jos, iberii exploatează minele de argint și prelucrează acest metal. 2. Ei au și mine de cupru, de aur și de argint, toate foarte bogate. În minele de cupru, un sfert din minereul obținut este cupru curat. Printre acei care scot din mine argint sînt unii care, la trei zile, cîștigă un talant euboic [93]; căci fiecare bulgăre de pămînt este plin cu nisip de argint compact, ce poate fi ușor văzut, fiindcă-i foarte lucitor. Și, astfel, poți să admiri tot atît de mult natura ținutului, cît și hărnicia oamenilor care îl lucrează. 3. La început, oricine se îndeletnicea stăruitor cu extragerea argintului strîngea — în felul acesta — bogății mari, deoarece pămîntul punea lesne la îndemînă cantități însemnate de metal. Mai tîrziu însă, cînd

romanii au cucerit Iberia, o mulțime de italici au năpădit minele și lăcomia lor i-a făcut să se îmbogățească. *4.* Italicii despre care vorbim cumpără numeroși sclavi, pe care îi predau supraveghetorilor de mine, iar supraveghetorii îi pun să sape cîte un puț în mai multe locuri ; și, săpîndu-l la mare adîncime, descoperă filoane de aur și argint. Săpatul merge și în lungime și în adîncime, construindu-se galerii care coboară mai multe stadii. Din aceste galerii lungi, adînci și întortocheate sînt scoși la suprafață bulgării care aduc însemnate cîștiguri.

XXXVII. Dacă vrem să asemuim aceste mine cu cele din Attica [94], putem vedea o mare diferență. Cei care se îndeletnicesc cu exploatarea argintului în Attica, investind sume mari în acest scop, nu numai că nu obțin cîștigurile pe care le-au sperat, dar — de multe ori — pierd ceea ce aveau. Astfel, se pare că le este dat lor să îndure nenorocirea despre care ne vorbește o anumită ghicitoare [95]. *2.* În schimb, cei ce exploatează minele din Spania agonisesc o mare avere și nu-și văd nădejdile înșelate. Încă de la întîile lor încercări izbutesc, datorită minunatei naturi a solului ; cu cît ei pătrund mai adînc înlăuntrul pămîntului, cu atît mai bogate și mai strălucitoare ajung vinele de aur și de argint. Căci pretutindeni pămîntul din această regiune e împînzit — precum o rețea — cu vine metalifere șerpuitoare. *3.* Uneori, în adîncuri, minerii dau peste ape subterane. Construiesc însă canaluri laterale și abat cursul apelor care ar inunda galeriile. Îndemnați de cîștiguri neîndoielnice la care rîvnesc, își duc cu stăruință munca, odată începută, pînă la capăt. Dar ce este mai neobișnuit este faptul că ei scot apa cu ajutorul așa-numitelor șuruburi egiptene [96] — născocite de Arhimede din Siracuza, în timpul călătoriei sale în Egipt. Cu ajutorul lor, apa este dusă tot mai sus — prin ridicări succesive — pînă la gura puțului și, astfel, galeria unde se lucrează este asanată, iar munca poate să continuie. *4.* Într-atît de meșteșugită este mașina, încît fără prea multă osteneală, se scoate o uriașă cantitate de apă și, astfel, un întreg rîu ar putea fi pompat din adîncuri la suprafață. Cu bune temeiuri întreaga lume admiră mintea iscoditoare a celui care a născocit această mașinărie. Tot lui i se mai datorează multe alte lucrări — încă mai însemnate —, cunoscute pe toată fața pămîntului. Despre fiecare din ele vom vorbi amănunțit cînd vom ajunge cu povestirea noastră la timpul lui Arhimede [97].

XXXVIII. Cît privește sclavii care lucrează în mine, ei aduc stăpînilor venituri foarte mari, întrecînd închipuirea. Dar munca lor de zi și de noapte în adîncul galeriilor subpămîntene le istovește trupul și mulți mor de pe urma suferințelor nemăsurate, lipsiți de odihnă și de cel mai mic răgaz în timpul muncii. Supraveghetorii îi lovesc mereu, silindu-i să îndure grozăvia trudelor. Și, astfel, își dau duhul, ca niște

bieți nenorociți. Totuși, se găsesc și oameni atît de puternici trupește și sufletește, încît rabdă chinul îndelungă vreme ; dar ei ar dori mai curînd să moară decît să trăiască, apăsați de atîtea suferințe. 2. Sînt așa de multe lucruri ciudate care se pot vedea în minele de acolo, încît oricine ar fi îndreptățit, înainte de toate, să se întrebe cum de nici una dintre ele nu există doar de puțină vreme. Galeriile au fost săpate din pricina lăcomiei cartaginezilor, pe vremea cînd aceștia stăpîneau Iberia. Într-adevăr, minele au fost obîrșia creșterii atît de repezi a puterii lor. Cu ceea ce ele produceau, își plăteau mercenari dintre cei mai destoinici, mulțumită cărora duceau multe și mari războaie. 3. Căci niciodată cartaginezii nu s-au luptat folosindu-se de propriile lor forțe ; și nu s-au încrezut nici în trupele aliaților. Ei le-au pricinuit romanilor, siciliotilor și celor care locuiesc în Libya mari neajunsuri, făcîndu-i să înfrunte primejdii grele, mulțumită banilor de care-și puteau face rost din belșug din minele ce le stăpîneau. Dealtfel, din totdeauna, fenicienii au fost setoși de bogății și au căutat izvoare de cîștig, iar cei din Italia au fost extrem de pricepuți să nu lase cîștigurile altora. 4. În multe regiuni ale Iberiei se găsește și cositor, dar nu la suprafața solului, așa cum susțin unii istorici. Ci metalul se obține în mine și prin topire — la fel ca și aurul și argintul. În micile insule situate mult mai sus de țara lusitanilor în fața coastei iberice din Ocean, se află nenumărate mine de cositor ; de aceea li s-a spus Cassiteride [98]. 5. Din insula Britaniei se transportă mult cositor pe coasta Galiei [99], care este așezată în fața ei. De aici, negustătorii duc cu caii cositorul prin țara celților pînă la masalioți și la cetatea ce se numește Narbo [100]. Această colonie romană este cel mai însemnat port și centru comercial al regiunii, datorită așezării sale prielnice și marilor ei bogății.

XXXIX. După ce am vorbit despre gali, celtiberi și iberi, vom trece acum la liguri. Aceștia trăiesc într-o țară muntoasă și cu totul neroditoare ; ei duc o viață grea și nefericită — căci sînt trudiți, prin tot felul de munci anevoioase la care sînt supuși. 2. Și, pentru că în țara lor sînt numeroase păduri, o parte dintre locuitori taie lemne de-a lungul zilei, muncă pentru care ei cară în spinare topoare de fier, mari și grele. Ceilalți lucrează pămîntul, trudnică muncă ce — mai degrabă — ar putea să fie numită spartul pietrelor, deoarece solul este foarte stîncos. Nu pot întoarce nici o brazdă fără a da peste o piatră. Dar, în ciuda acestor mari greutăți, izbutesc, prin destoinicie, să învingă Natura. Totuși, după atîta caznă ei se aleg doar cu puține roade. Faptul că trudesc mereu cu brațele și au parte de o hrană sărăcăcioasă i-a făcut să fie uscățivi la trup, dar totuși puternici. În munca lor atît de anevoioasă ei sînt ajutați de femei, obișnuite să lucreze la fel cu bărbații. 3. Ligurii sînt vînă-

tori pricepuți și se îndeletnicesc mult cu vînatul. Ceea ce mai ușurează sărăcia de care pătimesc din pricină că prea-i neroditor pămîntul. Viața lor pe munții acoperiți de zăpadă — unde sînt obișnuiți să străbată locuri foarte primejdioase — i-a silit să-și dezvolte mușchii și să reziste la greu. *4.* Unii dintre liguri, fiindcă duc lipsă de grîne, nu beau decît apă [101] și mănîncă doar carnea animalelor domestice ori sălbatice; și chiar, uneori își umplu pîntecele cu ierburile cîmpului. Căci pămîntul ligurilor, unde nu se poate ajunge decît anevoie, n-a fost cercetat de cele mai plăcute divinități: Demeter și Dionysos [102]. *5.* Noaptea oamenii aceștia și-o petrec pe cîmp și rareori dorm în niște cocioabe sau în colibe; de cele mai multe ori se adăpostesc în scorburi de stîncă ori în peșterile munților, unde se pot feri de neajunsuri. *6.* În mai toate faptele ei păstrează vechile datini trăind simplu și departe de orice civilizație. Ca să vorbim pe scurt, pe aceste meleaguri femeile sînt tot atît de vînjoase și de viteze ca și bărbații, iar bărbații năprasnici, ca și jivinile sălbatice. Se povestește că în timp de război deseori cel mai voinic dintre gali era stîrnit la o luptă în doi de către un ligur slăbănog, care — în cele din urmă — ieșea biruitor, omorîndu-și potrivnicul. *7.* Echipamentul și armele ligurilor sînt mai ușoare decît ale romanilor. Ei se apără cu un scut lung, făurit după modelul scutului galic, iar peste haină — încinsă cu o curea — poartă piei și pe deasupra o sabie scurtă. Unii dintre liguri, de cînd au legături cu romanii, și-au lepădat armura, imitînd-o pe a stăpînitorilor. *8.* Dar îndrăzneala și vitejia ligurilor nu se vădesc numai cînd este vorba de război, ci în toate împrejurările critice ale vieții. Spre a putea face negoț, ei plutesc pe mările Sardiniei și ale Libyei, luptînd împotriva tuturor primejdiilor, fără ca nimeni și nimic să le poată fi de vreun ajutor. Căci navele lor sînt mai șubrede decît o luntre și nu au nimic din echipamentul de care se folosesc corăbiile obișnuite, dar — înfruntînd viteje te cele mai înfricoșătoare furtuni — reușesc să străbată marea.

XL. Rămîne să vorbim acum despre tirenieni [103]. În vechime, aceștia erau cunoscuți pentru vitejia lor; au cucerit numeroase ținuturi și au durat multe cetăți, vrednice de luare-aminte. Ei au deținut și o flotă însemnată, mulțumită căreia au stăpînit mările îndelungă vreme. De aceea, apele care scaldă coasta italică au primit — după ei — numele de Marea Tireniană. Tirenienii au dat o mare dezvoltare și armatei de uscat și au descoperit nu numai așa-numita „salpinx" care în vreme de război este foarte folositoare (și de la ei i se trage numele de „trîmbiță tireniană"), dar au știut să sporească prestigiul conducătorilor, înconjurîndu-i pe aceștia cu lictori și dîndu-le scaunul de fildeș [104] și toga tivită cu purpură. În planul de construire a caselor, ei au născocit peristilurile [105], foarte potrivite pentru a ne feri de zgomotul cel supără-

tor al mulțimii de slujitori. Romanii au imitat cele mai multe din aceste lucruri, înfrumusețîndu-le chiar și folosindu-le pentru binele statului lor. 2. Cît despre învățătură și cunoștințele care privesc Natura, tirenienii au vădit multă rîvnă pentru a le face să propășească. Îndeosebi ei s-au îndeletnicit cu tălmăcirea tunetelor. Și iată, așadar, pentru ce pînă în zilele noastre poporul [106] care stăpînește aproape întreaga lume îi admiră și îi consultă cînd este vorba de interpretarea tunetelor [107]. 3. Despre pămîntul lor putem spune că este foarte roditor, iar tirenienii culeg de pe urma cultivării lui roade îmbelșugate, care nu numai că le îndestulează nevoile, dar le prilejuiesc desfătări și-i fac să se înfrupte din mîncăruri alese. La ei masa este servită de două ori pe zi și e alcătuită din tot felul de bucate costisitoare. Acolo totul vădește bogăția : pe mese se pun covoare înflorate și pahare multe, poleite cu argint, și de toate formele. Foarte mulți sclavi slujesc în jurul lor. Dintre aceștia, unii sînt deosebit de chipeși, alții poartă veșminte de preț, mult prea costisitoare pentru robii ce sînt. 4. La ei atît sclavii cît și cei mai mulți dintre oamenii slobozi au locuințe care sînt numai ale lor și foarte bine mobilate. Îndeobște vorbind, tirenienii de mult nu mai năzuiesc la vitejii, pierzîndu-și faima moștenită din străbuni. Viața lor și-o petrec în ospețe și desfătări, într-un josnic huzur. Așa stînd lucrurile, e firesc ca ei să fi pierdut renumele pe care și l-au dobîndit strămoșii lor. 5. De fapt, rodnicul pămînt i-a ispitit să se lase pe tînjală și să se dedea cu totul petrecerilor. Fiind așa de mănos, oamenii au la îndemînă roade — puse de-o parte — cîte vor și de tot felul. Întreaga Tirenie este bine cultivată ; o alcătuiesc întinse cîmpii, întretăiate de coline potrivite pentru a fi arate. Vremea-i umedă, dar nu peste măsură, și aceasta atît iarna cît și vara [108].

XLI. După ce am înfățișat țările care se întind spre apus, dar și cele dinspre miazănoapte ori insulele din Ocean, vom trata [109] acum mai cu de-amănuntul despre insulele dinspre miazăzi și care se înșiruie în Oceanul de la sudul coastei arabice și învecinat cu așa-numita Gedrosia [110]. 2. Arabia are multe așezări omenești și cetăți de seamă ; unele se ridică pe înălțimi destul de mari, făcute de mîna omului ; altele pe coline naturale sau chiar în cîmpie. Pe locurile mai întinse sînt palate regești, clădite cu foarte mari cheltuieli. Toate aceste așezări sînt foarte populate și au o mulțime de bogății. 3. Țara-i bogată în vite de tot felul, care pasc pe îmbelșugatele pășuni ; și sînt destule pentru cirezile de vite ! Pe acolo curg multe rîuri care udă întinderi mari de pămînt și le fac să rodească din plin. De aceea, celei mai roditoare părți a Arabiei i s-a dat numele, care i se potrivește, de „Arabia Fericită" [111]. 4. Hotarele dinspre răsărit ale acestei țări, pe care le scaldă apele Oceanului,

au în fața lor mai multe insule, dintre care trei s-ar cuveni să fie pomenite de o cercetare istorică. Cea dintîi dintre ele se cheamă Hiera [112]; aici nu-i îngăduit oamenilor să-și înmormînteze morții. În apropierea ei, la o depărtare de vreo șapte stadii [113], se află o altă insulă unde sînt îngropate leșurile celor răposați [114]. *5.* Pămîntul insulei nu dă nici un fel de roadă; dar produce atîta tămîie, încît ar ajunge pentru cinstirea zeilor de pe întreg pămîntul. Se mai găsește pe insulă și multă smirnă de un soi cu totul deosebit, precum și tot felul de alte mirodenii, cu o puternică mireasmă. Iată care este natura tămîii și cum se poate obține. Este un arbust care seamănă cu salcîmul alb egiptean [115], iar frunzele lui parcă sînt ale salciei; florile au o culoare aurie. *6.* Tămîia, care se dobîndește din frunze, iese ca niște lacrimi prin porii frunzelor. Cît privește smirna, ea seamănă cu masticul — cu deosebirea că frunzele ei sînt mai mici și mai dese. Arbustul dă smirnă de două ori pe an, primăvara și vara, dacă pămîntul este bun și dacă s-a prășit de jur împrejurul rădăcinii. Smirna roșie se dobîndește primăvara, iar culoarea ei e datorată înrîuririi ce-o are asupră-i roua; pe cîtă vreme smirna de vară este albă. Localnicii culeg și fructele arbustului [116] și le folosesc ca hrană și băutură, precum și ca leac împotriva diareii.

XLII. Pămîntul se împarte tuturor locuitorilor, dar lotul cel mai roditor îl ia regele care mai primește și a zecea parte din roadele insulei. Ea are o lățime de vreo două sute de stadii. *2.* Locuitorii ei se numesc panhei, fiind aceia care transportă tămîia și smirna pe coasta din fața lor, vînzînd-o negustorilor arabi, de la care alții preiau mărfurile și le duc în Fenicia, în Coile Syria [117] și în Egipt. Iar din aceste țări negustătorii localnici le duc pretutindeni, în toată lumea locuită. *3.* Mai este însă și o altă insulă mare, situată ceva mai spre răsărit, în Ocean, la o depărtare de treizeci de stadii de ostrovul nostru. Este lungă de mai multe stadii și de pe promontoriul care se înalță pe coasta ei de răsărit se poate vedea India, dar ca într-o ceață, din pricina depărtării foarte mari [118]. *4.* Multe lucruri vrednice de a fi amintite povestește istoria despre Panchaia [119]. Insula este locuită de indigeni, numiți panhei, și — în afară de aceștia — de locuitori veniți pe mare, cum ar fi inzii, sciții [120] și cretanii. *5.* Acolo este și o cetate mare, numită Panara, avînd o viață îmbelșugată. Locuitorii ei sînt denumiți „închinătorii lui Zeus Triphylios" [121] și, dintre toți locuitorii Panchaiei, doar ei se cîrmuiesc după legi proprii și n-au rege. Ei aleg în fiecare an trei magistrați, care hotărăsc în toate, cu excepția condamnărilor la moarte. Treburile cele mai de seamă sînt, totuși, supuse unei hotărîri a preoților. *6.* La vreo șaizeci de stadii de oraș se află, pe o cîmpie, un templu al lui Zeus Triphylios, foarte admirat pentru vechimea lui, pentru felul cum a fost zidit, ca și pentru frumoasa lui poziție.

XLIII. Cîmpia din jurul sanctuarului este plină de copaci; şi nu numai de copaci roditori, dar şi de cei care numai că-i vezi şi te încîntă: chiparoşi nespus de mari, platani şi lauri sînt foarte mulţi şi laolaltă cu smirna. Întreagă această regiune este din belşug udată de izvoare. 2. Aproape de pămîntul sacru izvorăşte un izvor cu apă dulce şi atît de mare, încît din el se formează un rîu pe care se poate pluti. Numeroase canale se desfac din apele lui şi se răspîndesc în toate părţile, udînd pămîntul; aşa încît au crescut şiruri întregi de copaci înalţi şi deşi, care umbresc cîmpia. La umbra lor îşi află odihnă mulţi oameni, iar păsări de tot felul, cu pene multicolore, cuibărite pe crengile copacilor, le desfată auzul cu cîntece fermecătoare. Grădinile, foarte felurite, şi numeroasele pajişti înverzite şi smălţuite cu flori fac ca locuitorilor să li se pară pe buna dreptate că acest loc e vrednic de a fi închinat unei zeităţi. 3. Se mai înalţă şi palmierii svelţi, plini de fructe; numeroşi nuci pun la îndemîna localnicilor roadele lor bogate şi gustoase. Tot acolo se mai află nenumărate soiuri de viţă de vie, ce se caţără foarte sus, împletindu-şi vrejurile în tot felul şi îmbiindu-i pe oameni, prin înfăţişarea lor atrăgătoare, să se desfete vara în chipul cel mai plăcut.

XLIV. Şi templul este foarte arătos, clădit fiind din piatră albă, lung de doi plethri [122] şi îndeajuns de lat. Se sprijină pe coloane mari şi groase, pe care le împodobesc cu măiestrie tot felul de sculpturi. La templu se află chipurile foarte ciudate ale zeilor, de o mărime cu totul neobişnuită şi lucrate cu mult meşteşug. 2. În jurul lui găsim locuinţele preoţilor care îl slujesc şi se preocupă de tot ceea ce priveşte templul. De aici, porneşte un drum lung de patru stadii şi lat de un plethru. 3. Pe o parte şi pe alta sînt mari cazane de aramă, aşezate pe postamente pătrate, iar la capătul drumului sînt izvoarele îmbelşugate ale rîului despre care am amintit. Apele lui sînt deosebit de limpezi, de plăcute şi de binefăcătoare pentru sănătatea oamenilor care se folosesc de ele. Rîul se numeşte „Apa Soarelui". 4. Locul de unde porneşte este înconjurat de un brîu de marmură, ce se întinde — şi pe o parte şi pe cealaltă — pe o depărtare de patru stadii; şi, în tot acest spaţiu, pînă unde se sfîrşeşte marmura, nici unui om nu-i e îngăduit să-i calce paşii, în afară de preot. 5. Cîmpia din vecinătate e închinată zeilor, pe o întindere de două sute de stadii, iar veniturile ei se folosesc pentru jertfe. La capătul acestui şes se înalţă un munte mare, ce-i şi el închinat zeilor, fiind numit tronul lui Uranos sau chiar şi Olimpul Trifilic. 6. Legenda spune că odinioară Uranos, pe cînd domnea peste tot pămîntul, ar fi poposit cu drag în acest loc, privind cu luare-aminte din vîrful muntelui, spre ceruri şi spre astre. Mai tîrziu însă, muntele a căpătat numele de Olimpul Trifilic, deoarece locuitorii insulei se împart în trei nea-

muri — panheii, oceaniții și doii. 7. Aceștia din urmă ar fi fost alungați mai tîrziu de Ammon. Se spune nu numai că i-ar fi alungat, dar și că le-ar fi nimicit din temelie cetățile, făcînd ca Doia și Asterusia să ajungă una cu pămîntul. În fiecare an preoții aduc jertfe pe munte, făcînd pentru ele slujbe pline de solemnitate.

XLV. Dincolo de munți și în restul țării panheilor, se spune că ar exista o mulțime de animale sălbatice, de tot felul: numeroși elefanți, lei, pantere, gazele și încă multe alte fiare foarte puternice și cu o înfățișare vrednică de uimirea noastră. 2. În insulă mai găsim și trei orașe însemnate: Hyracia, Dalis și Oceanis. Pretutindeni pămîntul este roditor, producînd — din belșug — mai ales numeroase soiuri de viță de vie. Locuitorii sînt mai toți războinici și, după cum se obișnuia în vechime, folosesc carele de luptă. 3. Localnicii sînt împărțiți în trei caste. Cea dintîi o alcătuiesc preoții și din ea fac parte și meseriașii. Agricultorii formează cea de-o doua castă; într-a treia îi găsim pe războinici, dimpreună cu păstorii. 4. Preoții cîrmuiesc statul, căci ei judecă procesele și au depline puteri în toate trebile obștești. Agricultorii muncesc pămîntul, iar rodul îl strîng în devălmășie. Acel care se dovedește că și-a muncit cel mai bine ogorul, primește o răsplată însemnată atunci cînd se împart roadele. Preoții hotărăsc care este cel dintîi, și care este al doilea și așa mai departe, pînă la al zecelea. Prin aceasta ei urmăresc să stîrnească rîvna celorlalți. 5. În același fel și păstorii aduc obștii animalele de jertfă și tot ceea ce le pun la îndemînă turmele lor, numărînd și cîntărind cu multă grijă tot ce aduc. Ca să vorbim pe scurt, nimănui nu-i este îngăduit a stăpîni altceva decît o casă și o grădină. Preoții primesc roadele pămîntului și toate veniturile statului, împărțindu-le apoi după dreptate și dînd fiecăruia ceea ce i se cuvine. Pentru ei însă, — pentru fiecare — păstrează o parte de două ori mai mare decît a celorlalți oameni. 6. Locuitorii sînt îmbrăcați cu veșminte moi, fiindcă lîna oilor este foarte fină, și poartă podoabe de aur, nu numai femeile, dar și bărbații. Pun în jurul gîtului lanțuri împletite și poartă pe mîini brățări, iar în urechi inele, așa cum obișnuiesc să poartă perșii. În picioare, atît bărbații cît și femeile au aceeași încălțăminte — împestrițată cu neobișnuit de multe culori.

XLVI. Oștenii primesc solda care li se cuvine și își ocrotesc țara, întărind-o cu fortărețe și cu alte mijloace de apărare. Căci e o parte a țării care suferă de pe urma tîlharilor, oameni foarte răi și nelegiuiți, ce-i pîndesc pe țărani pentru a-i jefui. 2. În sfîrșit, cît privește preoții, aceștia duc o viață mai plină de plăceri, mai îngrijită și mai fastuoasă decît a oamenilor de rînd. Veșmintele lor sînt țesute din pînză de in, foarte albă și moale; iar uneori sînt lucrate dintr-o lînă cum nu se poate

mai moale. Pe cap au cununi țesute cu aur. Se încalță cu sandale colorate cu măiestrie și, aidoma unor femei, se împodobesc cu podoabe de aur ; nu au însă obiceiul de a purta cercei. *3.* Îndeletnicirea lor cea mai de seamă este să fie slujitori zeilor, să cînte imnuri și cîntece de preamărire a lor, proslăvind astfel isprăvile și binefacerile pe care oamenii le datorează Nemuritorilor. Preoții cunosc o legendă care spune că neamul lor s-ar fi tras din Creta și că Zeus, pe vremea cînd trăia printre muritori — fiind stăpînul întregului pămînt locuit —, i-a dus în Panchaia. Ca să dovedească acest lucru, ei arată că în limba lor cele mai multe obiecte au aceeași denumire ca și la cretani. Mai susțin că strînsele legături dintre ei și cretani, bunăvoința unora față de ceilalți și prietenia lor au început încă de pe vremea strămoșilor, de la care le-au moștenit, tradiția trecînd — apoi — de la o generație la alta. *4.* Ei mai arată și inscripții unde se vorbește despre aceste lucruri și pretind că inscripțiile s-ar datora lui Zeus însuși, alcătuite fiind pe vremea cînd el trăia printre muritori și cînd fusese înălțat sanctuarul ce mai dăinuie și astăzi. Pe acele meleaguri mai aflăm și bogate mine de aur, argint, aramă, cositor și fier. Dar nu-i îngăduit să fie dus nici unul dintre aceste metale în alte părți ; iar preoților nu li se dă voie să părăsească incinta sacră de vreme ce — dacă vreunul ar ieși — oricine ar avea dreptul să-l ucidă. *5.* Se văd aici, adunate de-a lungul veacurilor, ca prinoase pentru zei, o mulțime de daruri în aur și argint. *6.* Ușile templului sînt împodobite cu lucrări minunate din argint, aur și fildeș. Pe cînd ușciorii sînt dintr-un lemn din care se răspîndește o mireasmă plăcută. Patul zeului, lung de șase coți și lat de patru, este din aur masiv, fiind lucrat cu multă măiestrie. *7.* Masa Nemuritorului — aflată lîngă patul său — e aproape tot atît de mare și uimește tot atît de mult prin cheltuiala pe care a prilejuit-o. Din mijlocul patului se înalță o coloană mare de aur, cu inscripții în așa-numita limbă hieratică a egiptenilor, în care sînt povestite faptele lui Uranos și ale lui Zeus, cum și acelea ale lui Artemis și Apolo, scrise de Hermes. Dar să ne mărginim la cele arătate pînă acum despre insulele din fața Arabiei, insule care se află în Ocean.

XLVII. Să vorbim, în continuare, despre insulele care se găsesc în Marea Egee, în apropiere de Elada. Să începem cu Samothrace. Unii afirmă că această insulă s-ar fi numit odinioară Samos. Dar acest nume — Samos — a rămas doar insulei care a fost mai recent locuită, pe cîtă vreme vechii insule Samos i s-a spus Samothrace, pentru că se afla în apropierea Traciei. *2.* Locuitorii din Samothrace sînt băștinași și, de aceea, nu există nici un fel de legende despre cei dintîi oameni din insulă și despre cîrmuitorii lor. Unii însă spun că odinioară i se zicea Saonnesos [123] și că abia mai tîrziu, cînd au venit coloniștii din Samos și din

Tracia, a fost denumită Samothrace. *3.* Băştinaşii au şi o limbă veche a lor, din care multe vorbe s-au păstrat pînă în zilele noastre, mai ales cuvinte privitoare la ritualul jertfelor. Locuitorii din Samothrace povestesc că, încă înaintea potopului celui mare, de pe urma căruia au suferit celelalte neamuri, fusese la ei o revărsare de ape uriaşă, care a început prin surparea pămîntului ce înconjoară Stîncile Cyanee şi, apoi, prin a celui care formează strîmtoarea Hellespontului. *4.* Căci, pînă atunci, Pontul Euxin fusese doar un lac ; însă, din pricina rîurilor care se vărsau în lacul acesta, apele lui se umflară atît de mult, încît năvăliră în Hellespont, inundînd astfel o bună parte a litoralului Asiei. O întindere apreciabilă a insulei Samothrace a fost prefăcută în mare. Iată de ce, multă vreme după aceea, nişte pescari au scos în mrejele lor capitelurile unor coloane de piatră, ca şi cum nişte cetăţi fuseseră înghiţite de valuri. Oamenii care scăpaseră cu viaţă se refugiară pe locurile mai înalte ale insulei. *5.* Fiindcă apele mării tot creşteau, locuitorii făcură zeilor făgăduieli şi — fiind izbăviţi de nenorocire — au însemnat, pe tot cuprinsul insulei, printr-un cerc hotarele pămîntului care fusese ferit de revărsarea apelor. Apoi, au înălţat altare, unde, pînă în zilele noastre, se aduc prinoase şi jertfe. Prin aceasta se arată limpede că insula Samothrace, încă înainte de potop, a fost locuită.

XLVIII. După aceea, Saon, care — după unii — era fiul lui Zeus şi al unei nimfe, iar după alţii, feciorul lui Hermes şi al Rhenei, a unit neamurile care pînă atunci locuiseră răzleţite şi le-a dat legi, iar el însuşi a luat numele de Saon, după acela al insulei. A împărţit populaţia Samothracei în cinci triburi şi le-a dat numele fiilor săi. *2.* Şi, după ce samothracii începură să trăiască sub o cîrmuire astfel orînduită, s-au născut din unirea lui Zeus cu Electra, care era una dintre Atlantide, Dardanos, Iasion şi Harmonia. *3.* Dardanos a fost un bărbat care năzuia spre fapte mari, fiind cel dintîi care a străbătut marea pînă în Asia într-o luntre, construită în grabă, şi a pus temeliile oraşului Dardanos — întemeind în felul acesta regatul ce mai tîrziu a căpătat numele de Troia. Tot după el şi-a primit numele şi populaţia dardanilor. Dardanos domni însă şi peste multe alte neamuri din Asia, întemeind colonia dardanilor care se află dincolo de hotarele Traciei. *4.* Dar Zeus a vrut ca şi celălalt fiu [124] să aibă parte de cinstiri şi de aceea l-a iniţiat în misterii, care încă de demult erau cunoscute în insulă, dar pe care abia atunci tradiţia le aminteşte. Nimeni — în afară de cei iniţiaţi — nu poate afla aceste taine. Se pare că Zeus cel dintîi i-a iniţiat pe străini în misteriile despre care vorbim şi care au ajuns atît de vestite. *5.* A venit apoi Cadmos, fiul lui Agenor, în căutarea Europei, şi el a fost iniţiat, căsătorindu-se cu sora lui Iasion, cu Harmonia. Aceasta nu era fiica lui Ares — cum pretind mitografii eleni.

XLIX. Avu loc atunci cel dintîi ospăţ de nuntă la care au luat parte zeii. Iar Demeter — care-l îndrăgise pe Iasion — aduse ca dar de nuntă cerealele ; Hermes dărui lira, iar Atena vestitul colier, un văl şi nişte fluiere. Electra dărui cultul aşa-numitei Mame a Zeilor, însoţit de sunetul chimvalelor şi timpanelor, şi unde se celebrau misterii. Apolo cînta din ceteră, iar Muzele din flaut. Ceilalţi zei sporiră bucuria de la nuntă prin frumoasele lor cuvinte. *2.* Apoi Cadmos întemeie cetatea Thebei din Beoţia, ascultînd de poruncile unui oracol. Iasion a luat în căsătorie pe Cibele şi l-a zămislit pe Corybas. Mai tîrziu, cînd Iasion a fost trecut în rîndul zeilor, Dardanos, Cibele şi Corybas au adus cultul Mamei Zeilor în Asia, statornicindu-se în Frigia. *3.* Cibele, care a luat de bărbat mai întîi pe Olympos, o aduse pe lume pe Alce şi dădu şi zeiţei acesteia numele de Cibele, după numele său. Pe preoţii mamei sale — înflăcăraţi de o pornire zeiască — Corybas i-a numit, după numele lui, Coribanţi ; iar pe Thebe, fiica lui Cilix, a luat-o în căsătorie. *4.* Tot astfel au fost introduse din Samothrace în Frigia şi flautele. Iar lira lui Hermes a fost adusă la Lyrnessos, de unde mai tîrziu a luat-o Ahile, cînd pustii cetatea. După legendă, din Iasion şi Demeter s-a născut Plutos ; tîlcul poveştii este că grînele — acest izvor de bogăţie — au fost dăruite cu prilejul nunţii Harmoniei ; şi aceasta datorită legăturii pe care Demeter o avea cu Iasion. *5.* Dar amănuntele sfintelor ceremonii nu au fost destăinuite decît celor iniţiaţi în misterii. Foarte vestite sînt apariţiile acestor zei [125], cum şi ajutorul minunat pe care ei îl dau celor iniţiaţi, cînd aceştia se află în primejdie şi cheamă Nemuritorii să vie într-ajutor. *6.* Se mai pretinde că oamenii devin mult mai cucernici, mai drepţi şi — în toate privinţele — mai buni, după ce au fost iniţiaţi, decît fuseseră înainte. Iată, deci, pentru ce şi cei mai de seamă dintre vechii eroi şi semizei ar fi căutat cu multă rîvnă să primească iniţierea ; de aceea Iasion, Dioscurii [126], Heracles şi Orfeu — care cu toţii au fost iniţiaţi — izbîndiră, zice-se, în toate întreprinderile lor, ajutaţi fiind de apariţiile zeilor.

L. După cele povestite despre Samothrace vrem să trecem la insula Naxos. Mai de demult, ea se numea Strongyle şi — la început — se aşezară acolo traci, în următoarele împrejurări. *2.* Legenda ne spune că Boreas [127] a avut doi fii, de la două femei : pe Butes şi pe Licurg. Butes, care era mai tînăr, a încercat să-şi ucidă fratele. Cînd Licurg află de faptă, nu-i făcu nici un rău, ci doar îi porunci să se urce pe o corabie, împreună cu cei ce-i fuseseră părtaşii la uneltire, şi să-şi caute o altă patrie. *3.* De aceea Butes, cu tracii ceilalţi, care-i fuseseră tovarăşi la mîrşava-i faptă, porniră pe mare şi — trecînd printre insulele Ciclade — coborîră în insula Strongyle, unde s-au şi aşezat. De acolo, piraţi

fiind, porneau să jefuiască pe mulți corăbieri care treceau prin acele locuri. Și, cum ei nu aveau neveste, căutau să răpească femei din locurile unde trăgeau la mal. *4.* Insulele Ciclade erau pe atunci ori pustii ori cu o populație foarte rară. Ei plutiră mai departe pe ape. Respinși în Eubeea, se îndreptară spre Tesalia, unde Butes și însoțitorii săi coborîră pe uscat, întîlnindu-se în Ahaia din Ftiotida, lîngă muntele Drisos, cu dădacele lui Dionysos, care celebrau orgii în cinstea zeului. *5.* Cînd însoțitorii lui Butes se repeziră asupra lor, ele își aruncară lucrurile pregătite pentru sacrificiu și fugiră, unele spre mare, iar celelalte spre muntele Drios. Coronis însă a fost prinsă și silită să fie soția lui Butes. Furioasă pentru că fusese răpită și îndurase o silnicie, aceasta l-a chemat în ajutor pe zeul Dionysos, care pe loc l-a scos din minți pe vinovat. Atunci, el s-a aruncat într-o fîntînă, unde și-a aflat moartea. *6.* Ceilalți traci răpiră și ei niște femei, dintre care cele mai vestite erau Iphimedeia, soția lui Aloeus, și Pancratis — fiica ei. Cu acestea tracii au plecat la Strongyle. În locul lui Butes, tracii l-au făcut rege pe Agassamenos și i-au dat de soție pe Pancratis, fiica lui Aloeus, care era foarte frumoasă. *7.* Înainte ca aceasta să fi fost aleasă de el, căpeteniile cele mai de vază, Sicelos și Hecetoros, se certară pentru Pancratis și își dădură unul altuia moartea. Cît privește pe Iphimedeia, Agassamenos a dat-o de nevastă unuia dintre prietenii săi, pe care-l numise locțiitorul său.

LI. Aloeus însă și-a trimis feciorii — pe Otos și pe Efialte — să caute pe soția și pe fiica sa și aceștia au plutit spre Strongyle, unde i-au învins pe traci într-o luptă, cucerindu-le cetatea. *2.* Apoi, Pancratis s-a stins din viață. Iar Otos și Efialte voiră — împreună cu tovarășii lor — să se statornicească în insulă, căreia i-au dat numele de Dia, ținîndu-i sub stăpînirea lor pe traci. Mai tîrziu, Otos și Efialte s-au certat și au început să se războiască — ceea ce a prilejuit moartea altora dintre oamenii lor. În cele din urmă, ei s-au ucis unul pe altul ; și, după aceea, băștinașii i-au slăvit ca pe niște eroi. *3.* Tracii locuiră vreme de mai bine de două sute de ani pe insulă, pînă cînd o mare secetă îi sili s-o părăsească. Mai apoi, insula a fost ocupată de carieni, care au venit din regiunea ce se numește în zilele noastre Lamia. Regele lor era Naxos, fiul lui Polemon, care a dat insulei numele său. Acest Naxos era un bărbat destoinic și vestit. În urma sa lăsă un fiu, pe Leucip, a cărui odraslă — Smerdios — deveni regele insulei. *4.* În timpul domniei lui, Teseu care se întorcea din Creta împreună cu Ariadna s-a oprit la el și s-a bucurat de ospitalitate. Și, aflîndu-se acolo, i-a apărut în vis Dionysos, care i-a poruncit — amenințîndu-l — să i-o lase pe Ariadna. Deoarece visul l-a înfricoșat cumplit pe Teseu, a părăsit-o de îndată și a pornit singur mai departe în corabie. Iar Dionysos a dus-o apoi pe

Ariadna, noaptea, pe muntele căruia i se spune Drios, unde amîndoi — mai întîi zeul şi, pe urmă, Ariadna — s-au făcut nevăzuţi.

LII. În legendele lor despre Dionysos [128], locuitorii insulei Naxos pretind că zeul ar fi fost crescut la ei; de aceea ar fi îndrăgit atît de mult insula, căreia — din această pricină — i s-a zis de către unii Dionysias. 2. Povestea ne mai spune că Zeus, cînd a trăsnit-o pe Semele [129], i-a luat pruncul şi l-a cusut în şoldul lui, iar cînd, mai tîrziu, pruncul ajunse la soroc, Zeus — fiind pe insula Naxos —, pentru ca Hera să nu bage de seamă, îl scoase din şold şi îl încredinţă nimfelor de acolo, lui Philia, lui Coronis şi Cleidei, ce aveau să-l crească. Pe Semele, mai înainte ca pruncu-i să se fi născut, el a lovit-o cu trăsnetul, urmărind ca fiul lor să nu aibă o mamă muritoare, ci chiar de la naştere să fie fără de moarte şi rod al iubirii a doi părinţi nemuritori. 3. Locuitorii insulei, ajutînd şi ei la creşterea lui Dionysos, fură răsplătiţi de Zeus, care a făcut din insula lor locul cel mai plăcut şi mai bogat în roade. Naxienii, datorită belşugului, şi-au pregătit o mare flotă. Ei cei dintîi l-au părăsit pe Xerxe şi au ajutat, într-o luptă navală [130], la înfrîngerea barbarului. Au luat parte, cu strălucire, la bătălia de la Plateea [131]. Naxienii au şi un vin minunat [132], ceea ce arată simpatia lui Dionysos faţă de ţara lor.

LIII. Insula, care se cheamă Syme şi care pe vremuri era nelocuită, a fost mai întîi ocupată de către tovarăşii lui Triops [133]. Conducătorul lor era Chthonios, fiul lui Poseidon şi al Symei, de la care ostrovul şi-a luat numele. 2. Mai tîrziu, peste insulă a domnit Nireus, fiul lui Charopos şi al Aglaiei — un om deosebit de frumos, ce pornise împreună cu Agamemnon împotriva Troiei. El a fost stăpînitorul insulei şi al unei părţi din Cnidia. După războiul troian, carienii ocupară Syme atîta vreme cît au fost şi stăpînii mării. Mai tîrziu însă, seceta i-a alungat din insulă şi ei se mutară în aşa-numitul Uranion. 3. Iar insula Syme a rămas nelocuită pînă cînd flota lacedemonienilor şi-a argienilor sosi prin locurile acelea; şi, atunci, a fost din nou populată, aşa cum vom arăta de îndată. 4. Între acei ce-l însoţiseră pe Hippotes, se afla un om cu numele de Nausos, ce strînsese în jurul lui pe cei veniţi mai tîrziu la împărţirea pămîntului, aşezîndu-se împreună cu ei pe insula Syme cea părăsită. Apoi, altora — care veniseră sub conducerea lui Xuthos — li s-a îngăduit să se aşeze aici, dîndu-li-se şi lor pămînt. Astfel toţi aceştia au populat insula din nou şi se spune că la această colonizare ar fi luat parte cnidieni şi rodieni.

LIV. Insulele Calydna şi Nisyros au fost în vechime locuite de carieni, iar — mai tîrziu — pe amîndouă le-a ocupat Thettalos, fiul lui Heracles. Aşa se explică de ce Antiphos şi Pheidippos [134], regii din Cos,

cînd au participat la războiul împotriva Troiei, au comandat pe cei care, venind din insulele mai sus amintite, luau parte la expediție. 2. Și, pe cînd se întorceau de la Troia, patru dintre corăbiile lui Agamemnon au naufragiat la Calydna, iar supraviețuitorii s-au stabilit acolo și s-au amestecat cu băștinașii. 3. Cei ce, pe vremuri, au fost locuitorii lui Nisyros au pierit din pricina unui cutremur ; mai tîrziu și insula aceasta, la fel ca și Calydna, a fost ocupată de băștinașii ostrovului Cos. După aceea, cînd populația din Nisyros începu să fie nimicită, rodienii au trimis acolo coloniști. 4. Carpathos a fost stăpînită, mai întîi, de cîțiva tovarăși de arme ai lui Minos [135], pe vremea cînd acesta — cel dintîi dintre eleni — deținea stăpînirea mărilor. După multe generații, Iolcos din Argos, fiul lui Demoleon, ca să dea ascultare unui oracol, trimise o colonie în insula Carpathos.

LV. Insula numită Rodos a fost, la început, locuită de așa-zișii telhini. După o tradiție mitologică, aceștia erau fiii Thalattei [136] și primiseră însărcinarea ca, dimpreună cu fiica lui Oceanos, Capheira, să-l oprească pe Poseidon, Rheea încredințîndu-l pe vlăstarul ei de pe cînd acesta era încă prunc. 2. Telhinii sînt născocitorii mai multor meșteșuguri folositoare vieții. Ei ar fi plăsmuit întîiele chipuri de zei și, după numele lor, sînt denumite unele dintre vechile statui. Astfel, la lindieni [137] se află un Apolo numit „telhinic", la Ialys o Heră și nimfe telhinice, iar la Cameiros, de asemenea, o Heră telhinică. 3. Despre telhini se mai povestește că au fost vrăjitori, avînd puterea de a aduce norii, ploaia și grindina, cum și zăpada acolo unde voiau. Și lucrul acesta — zice-se — îl făceau ca și magii. Ei mai aveau puterea să-și schimbe înfățișarea, dar nu le plăcea să-i învețe pe alții meșteșugul lor. 4. Legenda spune că Poseidon, ajungînd la vîrsta bărbăției, a îndrăgit-o pe Halia, sora telhinilor, și a avut cu ea șase fii și o fiică, ce se numea Rodos și a dat numele său insulei. 5. Tocmai în acea vreme — zice-se — s-au născut, în partea de răsărit a insulei, așa-numiții Giganți și tot atunci Zeus, ce de curînd îi biruise în luptă pe Titani, se îndrăgostì de o nimfă, al cărei nume era Himalia. Aceasta îi dărui trei vlăstare : pe Spartaios, pe Cronios și pe Cytos. 6. Mitologia ne mai arată că, în timpul vieții acestora, Afrodita, venind din Citera la Cipru și vrînd să debarce pe insulă, a fost împiedicată de fiii lui Poseidon, care erau trufași și silnici. Mînioasă, zeița le-a întunecat mințile și iată de ce și-au siluit mama, și au făcut mult rău băștinașilor. 7. Aflînd de cele petrecute, Poseidon — de rușine — hotărî să-și închidă fiii în sînul pămîntului și, de atunci, ei s-au numit Demonii Răsăritului. Iar Halia [138] s-a aruncat în mare ; și i s-a spus Leucothea dobîndind de la localnici o nemuritoare slavă

LVI. După un timp, telhinii părăsiră insula, căci prevăzuseră potopul care avea să vină, și se împrăștiară. Dintre ei, Lycos a mers în

Licia, unde clădi templul lui Apolo, pe malul rîului Xanthos. 2. Cînd se ivi însă potopul, oamenii pieriră, iar ploile neîntrerupte care se abătură asupra insulei făcură să crească apele, pînă ce cîmpia se prefăcu într-un lac ; şi numai puţini dintre locuitori îşi aflară scăparea, urcînd pe înălţimi. Printre ei au fost şi vlăstarele lui Zeus. 3. Helios [139] — ne relatează Mitologia —, îndrăgind-o pe Rodos, i-a dat insulei numele ei şi a făcut să se retragă apele care se revărsaseră. Adevăratul tîlc al acestei legende este că insula, la început, era încă mlăştinoasă, cu pămînt moale, iar soarele a uscat pămîntul în mare parte şi l-a făcut atît de fecund, încît din el s-au ivit aşa-numiţii Şapte Heliazi [140], cărora li s-a spus astfel după soare, şi — odată cu ei — tot neamul băştinaşilor. 4. De aceea insula Rodos a fost consacrată Soarelui, iar locuitorii adesteia îl slăvesc pe zeu mai mult decît pe ceilalţi Nemuritori şi-l socot începătorul neamului lor. 5. Fiii lui Helios au fost : Ochimos, Cercaphos, Macar, Actis, Tenages, Triopas şi Candalos. Iar unica fiică, despre care am vorbit şi care s-a stins din viaţă fiind încă fecioară, a purtat numele de Electryone. Rodienii i-au dat slăvirea cuvenită eroilor. Iar cînd Heliazii ajunseră la vîrsta bărbăţiei, Helios le prezise că o vor avea la ei pe Atena doar acei care — întîii — vor jertfi zeiţei. Acelaşi lucru le proroci şi celor care locuiau în Attica. 6. Şi iată pentru ce se povesteşte că Heliazii, în rîvna lor de a fi cei dintîi, au uitat de foc şi au pus numai jertfa pe altar, pe cînd vreme Cecrops, care domnea atunci peste atenieni, a aşezat jertfa deasupra focului aprins. 7. De aici a rămas pînă în ziua de astăzi obiceiul la Rodos să se facă sacrificii urmîndu-se un anume ritual aparte ; şi acolo şi-a aflat lăcaşul zeiţa. Acestea sînt legendele străvechi pe care le istorisesc unii cu privire la tradiţiile Rodosului, şi printre ei Zenon [141], istoricul insulei.

LVII. Heliazii s-au deosebit de ceilalţi oameni prin învăţătura lor şi, mai ales, prin cunoştinţele astrologice. Ei au făcut şi multe descoperiri privitoare la meşteşugul navigaţiei şi tot ei au împărţit anotimpurile. 2. Dintre ei, omul cu cele mai frumoase însuşiri a fost Tenages ; şi, de aceea, fraţii săi — pizmuindu-l — l-au ucis. Cînd fărădelegea a fost cunoscută, făptuitorii au fugit. Macar o porni în Lesbos, iar Candalos spre Cos. Actis a luat calea Egiptului, întemeind acolo cetatea Heliopolis, căreia îi dete numele tatălui său. De la acest Actis au învăţat egiptenii legile astrelor. 3. Şi cînd, mai tîrziu, se abătu asupra Eladei un potop, în care cei mai mulţi dintre locuitori s-au înecat şi — împreună cu aceştia — s-a pierdut şi tot ce era scris, 4. egiptenii s-au folosit de acest prilej şi au pretins că astronomia era o descoperire a lor. Şi, pentru că elenii erau neştiutori acum, nemaiavînd nici idee de ce înseamnă scrisul, nimic

nu i-a mai împiedicat pe egipteni să spună că ei ar fi descoperit astronomia. *5.* Tot inundația despre care am vorbit a fost pricina că atenienii, care în Egipt întemeiaseră cetatea Sais [142], n-au mai putut cunoaște nimic despre acest lucru. Și iată, deci, pentru ce — mai tîrziu — s-a crezut că fiul lui Agenor, Cadmos [143], care, după multe generații, venise din Fenicia, ar fi cel ce adusese în Elada alfabetul și că doar începînd de atunci elenii ar fi progresat puțin în știința scrisului, întrucît ei își uitaseră trecutul [144]. *6.* Triopas a pornit-o în corabie spre Caria, unde a pus stăpînire pe promontoriul ce de la el își trage numele : Triopion. Ceilalți fii ai lui Helios, fiindcă nu fuseseră părtași la omor, au rămas în Rodos, locuind în Ialysia și clădind cetatea Ahaia. *7.* Cel mai vîrstnic dintre ei, Ochimos, care era regele lor, și-a luat ca nevastă o nimfă din partea locului, pe Hegetoria, și a avut cu ea o fiică, pe Cydippe, al cărei nume mai tîrziu i s-a schimbat, spunîndu-i-se Cyrbia. Pe ea a luat-o de nevastă un altul dintre frații aceia, Cercaphos, care ajunse rege. *8.* După moartea lui, domnia a trecut la cei trei fii ai săi : Lindos, Ialysos și Cameiros. În vremea lor, marea s-a revărsat, devastînd Cyrbe, care ajunse un pustiu. Frații și-au împărțit țara — fiecare întemeind un oraș, care-i poartă numele.

LVIII. Cam pe atunci, Danaos [145] a fugit cu fiicele sale din Egipt și a debarcat în portul cetății Lindos, de pe insula Rodos. El a fost bine primit de către localnici și a înălțat un templu în cinstea Atenei, căreia i-a închinat și o statuie. Trei dintre fiicele lui Danaos au murit în timpul ședерii la Lindos, iar celelalte au plecat — cu tatăl lor — mai departe, la Argos. *2.* Puțin timp după aceea, pe coastele insulei Rodos veni Cadmos, fiul lui Agenor, pe care regele îl trimises s-o caute pe Europa. În timpul călătoriei, el fiind prins de o straşnică furtună, făcu o făgăduială, întărită prin jurămînt : să clădească un templu lui Poseidon. Și, după ce scăpă cu viața, clădi zeului templul făgăduit, lăsînd acolo — ca să-i slujească lui Poseidon — cîțiva fenicieni. Ei s-au amestecat cu ialisienii și au împărtășit cu aceștia drepturile de cetate. Dintre urmașii lor se spune că s-ar alege preoții acestui sanctuar închinat lui Poseidon. *3.* Cadmos a slăvit-o prin daruri și pe Atena din insula Lindos ; printre aceste daruri se afla și un minunat cazan de aramă, făcut așa cum se obișnuia în vechime, și avînd o inscripție în caractere feniciene — caractere aduse atunci pentru întîia oară din Fenicia în Elada. *4.* Cînd, mai tîrziu, în Rodos se iviră șerpi din cale afară de mari, mulți locuitori și-au aflat moartea din pricina lor, iar cei ce au scăpat cu viață au trimis la oracolul din Delos să-l întrebe pe zeu cum ar putea ocoli năpasta. *5.* Apolo le porunci să-l primească pe Phorbas împreună cu însoțitorii săi și să-i lase a locui insula. Acest Phorbas era un fiu al lui Lapithes [146] și cutre-

iera împreună cu alții Tesalia, în căutarea unei regiuni potrivite pentru colonizare. Dînd ascultare oracolului, rodienii trimiseră după Phorbas și îi dădură o parte din insulă. Iar Phorbas stîrpi șerpii și — după ce scăpă insula de spaima ce-o cuprinse — rămase acolo. Cum el a fost însă și în alte împrejurări un bărbat destoinic, după moarte i s-au adus cinstirile de care au parte doar eroii.

LIX. La o bucată de vreme, Althaimenes, fiul regelui cretan Catreus, întrebă oracolul cu privire la mai multe lucruri și primi răspuns cum că Soarta îl ursise să ajungă ucigașul părintelui său. 2. Voind să scape de o nelegiuire atît de cumplită, Althaimenes fugi din Creta, împreună cu o ceată de oameni ce se învoiseră a-l însoți în călătoria lui pe mare, și coborî pe uscat la Cameiros, în insula Rodos, unde clădi lui Zeus — pe muntele Atabyros — un templu ce se numește „Atabyrianul". Încă și astăzi acest templu se bucură de o slăvire aleasă. El este așezat pe o mare înălțime, de unde poate fi zărită Creta. 3. Althaimenes se statornici în Cameiros, dimpreună cu tovarășii săi și fu slăvit de localnici. Iar tatăl său, Catreus, care nu mai avea alt fiu și-l iubea nespus, porni cu niște corăbii spre Rodos, stăpînit de dorința să-l regăsească și să-l aducă înapoi în Creta. Catreus însă debarcînd în timpul nopții — căci așa vru Soarta cea de neînlăturat — împreună cu vreo cîțiva însoțitori, ei se luară la ceartă și mai apoi la luptă cu cei din Rodos. Althaimenes sosi în ajutorul oamenilor săi și zvîrli lancea-i, fără să știe pe cine lovea. Și astfel ucise pe însuși tatăl său. 4. Cînd își dădu seama de nenorocire, nu mai putut să rabde și, ferindu-se de oameni, se retrase într-o pustietate, unde rătăci pînă la sfîrșitul zilelor sale — sfîrșit pe care i-l pricinui durerea. Mai tîrziu, rodienii îl slăviră ca pe un erou, plecîndu-se vrerii unui oracol. 5. Cu puțin înainte de războiul împotriva Troiei, Tlepolem [147], vlăstarul lui Heracles, fugi de bunăvoie din Argos, pentru că îl ucisese pe Licymnios ; dar fapta o săvîrșise fără vrerea lui ! După ce consultase oracolul ce colonie să fundeze, el o porni pe mare către Rodos, unde debarcă dimpreună cu mai mulți însoțitori. De vreme ce fusese bine primit de localnici, se statornici acolo. 6. Și el ajunse regele întregii insule, împărțind pămîntul în părți deopotrivă de mari, iar pe supuși cîrmuindu-i plin de dreptate. În cele din urmă, porni împreună cu Agamemnon la războiul împotriva Ilionului și-i lăsa lui Butas domnia. Acesta l-a urmat cînd plecase în surghiun din Argos. Tlepolem ajunse vestit în luptele de la Troia și se săvîrși din viață pe pămîntul Troadei.

LX. Pentru că istoria insulei Rodos se împletește în parte cu aceea a Chersonesului — care se află în fața lui —, socotim potrivit să dăm aici deslușiri și despre Chersones. Chersonesul și-a primit în vechime numele, după spusa unora, de la forma pe care o are și care este aceea

a unui istm [148]. Alţii însă pretind că s-ar fi chemat astfel după un stăpînitor al ţinutului avînd numele de Chersonesos. *2.* Mitologia spune că, — la scurtă vreme după domnia lui Chersonesos — au venit din Creta cinci cureţi. Aceştia erau urmaşii celor care primiseră pe Zeus de la maică-sa, de la Rheea, şi-l crescuseră pe muntele Ida din Creta [149]. *3.* Cureţii despre care vorbim au sosit cu numeroase corăbii în Chersones şi, după ce i-au alungat pe carienii ce locuiau acolo, au luat în stăpînire aceste meleaguri, împărţind Chersonesul în cinci părţi. Apoi, fiecare clădi cîte un oraş, căruia i-a dat numele său. *4.* După un scurt răstimp, Inachos, regele argienilor, trimise pe una dintre căpeteniile sale — pe nume Cyrnos —, împreună cu numeroase corăbii, s-o caute pretutindeni pe fiica sa Io, ce dispăruse de acasă ; şi i-a poruncit să nu se mai întoarcă dacă nu va fi găsit-o. A cutreierat Cyrnos multe părţi ale lumii, fără să dea de ea ; şi a ajuns astfel în Chersonesul [150] din Caria. Pierzînd nădejdea că se va mai întoarce în patrie, se stabili acolo. *5.* Şi astfel Cyrnos, folosind cînd vorba bună, cînd forţa, ajunse regele unei părţi a ţinutului. Şi el clădi o cetate, căreia i se dădu numele său. Şi, cum puterea lui era spre binele supuşilor, aceştia îi vădiră o mare preţuire.

LXI. Mai tîrziu, sosi acolo şi unul dintre fiii lui Helios cu Rodos, anume Triopas, ce fusese nevoit să fugă din pricina uciderii fratelui său Tenages. După ce regele din Chersones, Melisseus, îl dezlegă de vina care-l apăsa, Triopas porni către Tesalia, în ajutorul vlăstarelor lui Deucalion. El şi-a dat sprijinul la alungarea pelasgilor din Tesalia, primind în stăpînire cîmpia [151] zisă „Dotică". *2.* Dar Triopas puse să se taie o pădurice închinată zeiţei Demeter, iar lemnul îi folosi să-şi construiască un palat şi îşi atrase astfel ura băştinaşilor. Şi iată pentru ce fu nevoit să fugă din Tesalia, plecînd cu oamenii ce-l însoţiseră spre Cnidia — unde întemeie cetatea care-i poartă numele : Triopion. *3.* Întreprinse, apoi, o expediţie şi cuceri Chersonesul, dimpreună cu o mare parte a Cariei vecine. Cu privire la obîrşia lui Triopas sînt felurite păreri, pe care le înfăţişează mulţi istorici şi poeţi. Unii pretind că ar fi fost odrasla lui Poseidon şi a lui Canace, fiica lui Eol, pe cîtă vreme — după alţii — e fiul lui Lapithes, feciorul lui Apolo şi al Stilbei, fiica lui Peneu.

LXII. În oraşul Castabos din Chersones se află un templu închinat Hemitheei, a cărei poveste se cade să nu fie trecută cu vederea. Deşi există felurite povestiri despre această Hemithea, vom înfăţişa numai ceea ce a căpătat crezare şi se potriveşte cu ceea ce localnicii socot că este adevărul. Staphylos şi Chrysothemis au avut trei fiice care se chemau : Molpadia, Rhoio şi Parthenos. Apolo a iubit-o pe Rhoio şi a lăsat-o grea. Tatăl ei şi-a închipuit, atunci, că fata greşise cu vreun muritor

și — mîniindu-se cumplit — a închis-o într-o ladă, zvîrlind-o în mare. 2. Dar lada a fost dusă de valuri la Delos, unde Rhoio a născut un băiețel, căruia i se spuse Anios. Și, cum scăpase de la moarte într-un chip neașteptat, ea a așezat copilul pe altarul lui Apolo, implorîndu-l — fiindcă acesta era tatăl pruncului — să-l țină în viață. Legenda povestește că, mai întîi, Apolo l-a ascuns pe băiat. Apoi i-a purtat de grijă și l-a crescut, deprinzîndu-l cu meșteșugul prorocitului, de pe urma căruia se bucură de mari laude. 3. Surorile celei care fusese amăgită, Molpadia și Parthenos, într-o zi, pe cînd păzeau vinul tatălui lor — o băutură pe care oamenii abia o cunoșteau — au căzut într-un somn adînc ; atunci niște porci, care creșteau în gospodăria părintească, pătrunseră în locul unde se aflau fecioarele și sparseră vasul cu vin, așa că băutura nu mai fu bună de nimic. Cînd văzură fetele ce s-a întîmplat, înfricoșate — fiindcă știau că tatăl lor este om crud — o luară la goană ; și, ajungînd pe malul mării, s-au aruncat în valuri de pe stînci înalte. 4. Dar Apolo, care o iubea pe sora lor, le-a izbăvit și le-a dus în cetățile din Chersones. Parthenos ajunse la Bubastos, unde este și astăzi venerată și se află templul ei, pe cîtă vreme Molpadia sosi la Castabos. Acolo, datorită apariției zeului care o ajutase, i s-a dat numele de Hemitheea [152] și a fost slăvită de toți locuitorii Chersonesului. 5. În amintirea întîmplării cu vinul, i se fac — în timp ce i se aduc jertfe — libații cu hidromel ; și este oprit oricui s-a atins de un porc sau a mîncat din carnea lui să intre în incinta sacră.

LXIII. Mai tîrziu cinstirea care era dată sanctuarului Hemitheei spori atît de mult, încît aceasta era preamărită nu numai de către băștinașii ținutului ; dar veneau din depărtări oameni plini de rîvnă să-i vadă templul, să-i aducă strălucite prinosuri și să-i facă jertfe vrednice de luat în seamă. Cel mai ciudat lucru este că și perșii, cînd au ajuns să stăpînească întreaga Asie, — ei, care prădaseră toate templele elenilor [153] — nu s-au atins de sanctuarul Hemitheei. Chiar și tîlharii, care se dedau la toate prădăciunile, nu l-au profanat, măcar că nu-l ocroteau ziduri și răufăcătorii ar fi putut fără frică să-l jefuiască. 2. Motivul pentru care templul — spune tradiția — s-a bucurat de un renume atît de mare au fost binefacerile ce le dăruia zeitatea întregii lumi. Bolnavilor, cărora li se arăta limpede în somn, ea le spunea ce leacuri să folosească. 3. Și mulți bolnavi, care pierduseră nădejdea să mai scape, și-au aflat tămăduirea grelelor boli prin mila Hemitheii. Pe femeile care nasc cu greu, zeița le ajuta în durerile facerii și le punea la adăpost de primejdii. Și, pentru că de îndelungată vreme mulți și-au găsit scăparea datorită ei, templul e plin de ofrande, deși nepăzite de străjeri și neocrotite de vreun zid temeinic. Îl ferește de jaf doar teama — înrădăcinată în sufletele oamenilor — de a nu atrage asupră-le mînia Hemitheii.

LXIV. Dar ne vom mulțumi cu cele spuse pînă acum cu privire la Rodos și Chersones. Acum, urmează să vorbim despre Creta. Locuitorii Cretei pretind că cei mai vechi locuitori ai insulei au fost așa-numiții eteocretani [154], care erau băștinași. Regele acestora, anume Cres, a făcut pe insulă cele mai multe și mai însemnate descoperiri, din care oamenii au tras mari foloase pentru viața lor în comun. 2. Mai spune legenda că aici s-ar fi născut zeii cei mai mulți — ființe care, datorită binefacerilor aduse de ei oamenilor, s-au bucurat de cinstiri nepieritoare. Această tradiție vrem s-o înfățișăm pe scurt, urmînd pentru aceasta pe cei mai de seamă istorici care au scris despre Creta. 3. După vechile credințe au trăit pe muntele Ida din Creta mai întîi așa-zișii dactyli [155] idaici. Aceștia ar fi fost în număr de o sută. 4. Unii pretind însă că erau doar zece, adică atîția cîte degete sînt la două mîini. Iar alții, printre care și Ephoros [156], povestesc că dactylii s-ar fi născut pe muntele Ida din Frigia și că de abia cu Mygdon [157] au trecut în Europa. Și, cum ei erau magicieni, se ocupau îndeosebi cu vrăjile, riturile de inițiere și misteriile, uimîndu-i în timpul șederii lor în Samothrace pe locuitorii de acolo, prin îndemînarea de care dădeau dovadă în meșteșugul lor. În acea vreme, le-a fost ucenic și Orfeu — foarte înzestrat de natură cu darul poeziei și al cîntecului. El, cel dintîi, a împămîntenit la eleni riturile de inițiere și misteriile. 5. Dactylii de pe muntele Ida, din Creta, au descoperit și întrebuințarea focului și însușirile aramei și ale fierului — ceea ce s-ar fi întîmplat, zice-se, pe muntele Berecynthos, din ținutul cetății Aptera. Ar mai fi descoperit și mijloacele prin care acestea se lucrează. Și, deoarece dactylii au adus binefaceri atît de mari neamului omenesc, li s-au dat cinstiri vrednice de Nemuritori. 6. Dintre aceștia, unul care ajunse să aibă o mare faimă s-ar fi chemat Heracles; el ar fi fost întemeietorul Jocurilor Olimpice. Cum însă și fiul Alcmenei avea același nume, oamenii de mai tîrziu au crezut că le-a întemeiat el. 7. Dovezi ar fi cuvintele magice și amuletele pe care, și astăzi, multe femei le pun pe seama acestui zeu, ca și cum Heracles, fiul Alcmenei, ar fi fost mag și s-ar fi îndeletnicit cu riturile de inițiere. Dar toate acestea erau cu totul străine de felul de-a fi al eroului nostru [158].

LXV. După dactylii idaici, potrivit știrilor pe care le avem, ar fi trăit cei nouă cureți, despre care unii mitografi spun că ar fi odraslele Pămîntului; alții îi socot însă urmașii dactylilor de pe muntele Ida. Ei locuiau în regiunile împădurite ale muntelui sau în peșteri și — îndeobște — acolo unde aveau la îndemînă un adăpost natural, deoarece nu se descoperise încă pe atunci meșteșugul de a construi case. 2. Avînd o minte foarte pătrunzătoare, au născocit și au învățat și pe alții multe lucruri folositoare vieții obștești. Astfel ei au fost primii care au strîns

oile în turme și au domesticit felurite alte animale ; de asemenea, au învățat pe alții și creșterea albinelor. *3.* Tot ei au introdus folosirea arcului și meșteșugul de a vîna. Sînt întemeietorii vieții în comun și ai unei societăți care să poată trăi în bună înțelegere și după o anumită rînduială. *4.* Ei mai sînt născocitorii săbiilor și ai coifurilor, precum și ai dansurilor pe care dănțuitorii le execută înarmați ; datorită zgomotului pe care-l fac dănțuind, au putut să-l înșele pe Cronos [159], căci fără ca tatăl lui Zeus să prindă de veste maică-sa — Rhea — și-a încredințat vlăstarul cureților, care l-au crescut. Întrucît vrem să arătăm mai amănunțit aceste lucruri, trebuie să luăm firul povestirii ceva mai de sus.

LXVI. Legenda cretană ne spune că, pe vremea cureților, au trăit așa-numiții Titani. Aceștia locuiau în ținutul orașului Cnossos, unde și acum se mai arată temeliile locuinței [160] pe care o avusese acolo Rhea, cum și o pădurice de chiparoși, închinată ei din vremurile străvechi. *2.* Titanii erau în număr de unsprezece, dintre care șase bărbați și cinci femei. După unii, ei erau copiii lui Uranos și ai Gaei. Iar după alții, erau odraslele unuia dintre cureți și ai Titaiei, de la care au și primit numele. *3.* Bărbații purtau numele de Cronos, Hiperion, Coios, Iapetos, Crios și Oceanos. Iar surorile lor se numeau : Rhea, Temis, Mnemosyne, Phoibe și Tethys. Fiecare dintre ei a născocit lucruri folositoare muritorilor și, datorită acestor binefaceri față de întreaga omenire, au dobîndit cinstiri ; iar amintirea lor s-a veșnicit. *4.* Cronos, cel mai în vîrstă dintre ei, ajunse rege ; el îi aduse pe supușii săi de la starea de sălbăticie la o viață civilizată și, devenind astfel vestit și foarte prețuit, a străbătut multe ținuturi ale lumii și peste tot, la toate neamurile pe care le-a cunoscut, el a adus dreptatea și cumsecădenia în felul lor de trai. Iată, așadar, pentru ce tradiția ne spune că pe vremea lui Cronos oamenii erau buni la inimă, nu știau ce-s vicleșugurile și duceau o viață fericită [161]. *5.* Cronos domnea mai ales peste regiunile apusene, unde era slăvit cel mai mult. De aceea, pînă în vremurile mai noi, romanii [162] și cartaginezii [163] — atît timp cît a existat Carthagina —, ba încă și multe alte popoare din vecinătate l-au sărbătorit cu strălucire, aducîndu-i mari jertfe ; iar numeroase localități au primit numele lui. *6.* Datorită marii supuneri în fața legilor, nimeni nu săvîrșea nici o nedreptate și toți cei care se găseau sub oblăduirea lui Cronos duceau un trai fericit [164], împărtășindu-se din toate bucuriile, fără să aibă vreun necaz. Despre această stare de lucruri dă mărturie și poetul Hesiod [165] în următoarele versuri : „Iar oamenii care trăiau pe vremea lui Cronos, cînd acesta domnea în cer, duceau o viață aidoma vieții zeilor, sufletul nefiindu-le tulburat de nici o grijă, de nici un necaz, de nici o trudă. Nu-i apăsa nefericita bătrînețe. Mîinile și picioarele lor erau întotdeauna pline de

vlagă. Fără să știe ce-i vreo amărăciune, se veseleau la ospețe. Cînd mureau, ai fi zis că i-a cuprins somnul. Aveau parte de toate bunătățile. Mănosul lor pămînt dădea roadă din belșug, fără să fi fost muncit. De bună voie și fără ceartă, ei își împărțeau recoltele, și aveau nenumărate bunuri. Erau bogați în turme de oi și dragi fericiților zei". Acestea sînt ceea ce miturile ne spun cu privire la Cronos [166].

LXVII. Despre Hiperion [167] se povestește că ar fi descoperit mișcarea soarelui, a lunii și a celorlalte astre și că — după cîte a luat el aminte și a cugetat — ar fi făcut împărțirea anotimpurilor, ținînd seama de mișcarea acelor astre ; el ar fi împărtășit și altor oameni descoperirile lui. Cînd se pretinde despre Hiperion că este părintele astrelor, trebuie să înțelegem că el este — ca să spunem așa — autorul celor dintîi cercetări asupra lor. *2.* Fiica lui Coios și a Phoibei a fost Leto ; iar vlăstarul lui Iapet a fost Prometeu — despre care unii mitografi povestesc că le-a furat zeilor focul, dăruindu-l muritorilor. De fapt însă, Prometeu a descoperit doar cum din lemne, frecîndu-le, poți face să scapere focul. *3.* Cît despre Titane, se istorisește că Mnemosyne ar fi descoperit arta de a gîndi, căci a dat tuturor lucrurilor numele corespunzătoare, prin care exprimăm gîndurile noastre și comunicăm între noi. Totuși, sînt mulți care îi atribuie lui Hermes [168] această descoperire. Tot Mnemosyne ar fi găsit și modul în care oamenii pot să-și împrospăteze memoria [169] și de aici i s-ar fi tras și numele. *4.* Despre Temis se zice că i-ar fi învățat pe muritori meșteșugul prevestirilor, felul cum trebuie aduse jertfele, riturile în legătură cu cinstirea zeilor, întemeind și o viață pașnică datorită bunei rînduieli pe care o aduc legile. De aici li se trage oamenilor care au în grija lor slăvirea zeilor și statornicirea dreptății în societate numele de „thesmophylaces" și „Thesmothetes" [170]. Și tot astfel spunem și despre Apolo, atunci cînd rostește un oracol : „Dă legi și porunci" [171], deoarece tocmai Temis a fost descoperitoarea răspunsurilor date de oracole. *5.* Acești zei au adus, așadar, multe binefaceri vieții omenești și nu numai că s-au învrednicit de slavă nepieritoare, dar despre ei se și crede că — după ce au plecat din rîndurile muritorilor — au ajuns cei dintîi locuitori ai Olimpului.

LXVIII. Cronos și Rheea se afirmă că au fost părinții Hestiei, Demetrei, ai lui Zeus, Poseidon și Hades. Hestia ar fi descoperit construirea caselor și, datorită acestui bine, aproape toți oamenii i-au așezat altarul în casele lor, unde i se dă cinstire și i se aduc jertfe [172]. Cît privește pe Demeter, pînă la ea grînele creșteau la voia întîmplării, ca și celelalte plante, iar oamenii nu știau de ele ; ea — pentru întîia oară — le-a adus și a găsit mijlocul de a le pregăti și a le păstra ; și tot ea i-a învățat pe oameni semănatul lor. *2.* Zeița descoperise însă grîul încă

înainte de a se fi născut fiica ei Persefone. După ce pe aceasta a răpit-o Pluton, ea dete foc tuturor cerealelor, din ură față de Zeus și fiindcă o durea soarta fiicei sale. Abia cînd a regăsit-o pe Persefona, Demeter s-a împăcat cu Zeus, dîndu-i lui Triptolemos [173] grîu ca să-l semene și poruncindu-i totodată să învețe pe toți oamenii cum să-l cultive. *3.* Unii spun că ea a întocmit și legi, cu ajutorul cărora oamenii trebuiau să se deprindă a fi drepți unii față de alții. Acesta este temeiul pentru care lumea i-a zis zeiței care le dăduse Thesmophoros [174]. Drept recunoștință pentru binefaceri atît de însemnate, muritorii au slăvit-o pe Demeter cu cele mai strălucite jertfe și serbări, fiind mult cinstită și prin adunări solemne — nu numai de către eleni, dar și aproape de toți barbarii care au cunoscut întrebuințarea grîului.

LXIX. În ce privește descoperirea grînelor, mulți scriitori își dispută întîietatea, fiecare susținînd că la neamul lui s-ar fi ivit întîiași dată zeița și că acolo i-a învățat pe oameni rostul și folosirea grînelor. Egiptenii, bunăoară, pretind că Demeter este una și aceeași cu Isis [175] și că grînele au fost aduse întîi în Egipt, pentru că Nilul udă la vremea potrivită cîmpiile, iar țara lor are parte de o climă minunată. *2.* Deși atenienii cred că în țara lor a fost descoperit grîul, au și unele dovezi în temeiul cărora grînele vor fi fost aduse din altă parte în Attica. Localitatea unde, pentru întîia oară, au primit acest dar a fost numită de ei Eleusis [176], tocmai fiindcă grînele au venit în acel loc, aduse din altă parte. *3.* Sicelioții — a căror insulă este închinată Demetrei și Corei — spun și ei că este firesc lucru ca darul despre care vorbim să fi fost făcut mai întîi lor, care locuiesc în țara cea mai iubită de zeiță. Ar fi cu totul ciudat ca ea să-și fi ales această țară și să se fi așezat acolo întrucît este cel mai roditor dintre ținuturi, și tocmai acolo să împărtășească la urmă acest mare bine, ca și cum Sicilia n-ar avea nici un drept — cînd Demeter și-a întemeiat lăcașul pe aceste meleaguri. Căci toți se învoiesc că răpirea Corei [177] s-a săvîrșit în Sicilia. În afară de aceasta, țara sicelioților este și cea mai potrivită pentru cereale, căci însuși poetul [178] spune despre ea: „Toate cresc aici, fără ca plantele să fi fost semănate și fără ca plugul să fi atins pămîntul: grîu, orz...". Acestea sînt legendele despre Demeter. *4.* Cît despre ceilalți zei, care s-au născut din Zeus și Rhea, cretanii afirmă că Poseidon s-ar fi îndeletnicit cel dintîi cu trebile corăbierilor, pregătind flote, a căror conducere i-ar fi dat-o Cronos. Și iată, deci, pentru ce tradiția l-a socotit pe Poseidon stăpînul mărilor și a tot ceea ce se întîmplă pe mare: de aceea corăbierii îi aduc jertfe! Tot pe seama lui Poseidon se pune domesticirea cailor și călăria, pricină pentru care este numit și Hippios. *5.* Privitor la Hades se povestește că el cel dintîi i-a obișnuit pe oameni să-și îngroape morții, să

le pregătească alaiuri de înmormîntare, dîndu-le cinstirea cuvenită, căci de morţi pînă atunci nu se îngrijise nimeni. Şi iată pentru ce acest zeu a primit din vremuri străvechi cinstea şi misiunea de a fi stăpînul morţilor.

LXX. Cît despre naşterea lui Zeus şi despre felul cum i-a fost dat să domnească, părerile sînt împărţite. Unii spun că a moştenit scaunul de domnie al tatălui său atunci cînd s-a strămutat de pe pămînt în lăcaşul Nemuritorilor, că el nu s-ar fi făcut vinovat de nici un fel de silnicii faţă de taică-său şi că pe drept şi-a dobîndit tronul [179]. *2.* Alţii însă istorisesc că un oracol i-a prezis lui Cronos — cu privire la naşterea lui Zeus — că fiul pe care-l va avea îl va răsturna din scaunul de domnie. De aceea, Cronos a făcut să dispară mai mulţi băieţi pe care i-a avut. Dar, foarte supărată din această pricină, Rheea — care totuşi n-ar fi putut schimba hotărîrea soţului său — a tăinuit naşterea lui Zeus, ascunzîndu-l în ţinutul numit Dicte şi încredinţîndu-l, fără ca nimeni să ştie, cureţilor ce locuiau în apropierea muntelui Ida şi trebuiau să-l crească pe prunc. Cureţii l-au dus într-o peşteră şi l-au încredinţat nimfelor, cerîndu-le să dea copilului toate îngrijirile. *3.* Nimfele l-au hrănit cu un amestec de miere şi lapte şi i-au adus-o şi pe Amalteea — capra —, ca să-l alăpteze. Numeroase semne ale naşterii şi creşterii zeului s-au păstrat în insulă pînă în zilele noastre. *4.* În timp ce copilul era dus de către cureţi la rîul Triton, i-a căzut buricul şi iată de ce locul a fost închinat zeului, numindu-se de atunci Omphalos — din pricina întîmplării. Pentru acelaşi temei a fost numită şi cîmpia învecinată Omphaleion. Pe muntele Ida, unde a fost crescut zeul, i-a fost închinată peştera în care fusese hrănit ; tot aşa şi pajiştea din jur, care se află aproape de culmea muntelui. *5.* Nu putem trece sub tăcere nici legenda cea mai uimitoare şi în care se vorbeşte despre albine. Se povesteşte că Zeus, spre a lăsa un semn nepieritor al bunăvoinţei sale, a schimbat culoarea albinelor, făcîndu-le să semene cu aurul. Şi, deoarece locul se afla în o mare înălţime şi pe acolo băteau vînturi foarte puternice, iar zăpada cădea din belşug, Cronidul a făcut în aşa fel ca albinele să poată îndura asprimea climatului unui loc atît de rece şi de vitreg. *6.* Iar caprei care l-a hrănit i-a dat — între alte semne de preţuire — şi pe acela că de la ea şi-a luat porecla de Aigiochos [180]. Ajungînd la vîrsta bărbăţiei, Zeus a întemeiat mai întîi o cetate lîngă Dicte [181], unde legenda spune că s-a născut. După mai multă vreme oraşul a fost părăsit, dar se mai păstrează încă ruine ale temeliilor sale.

LXXI. Lar Zeus — ne povesteşte legenda — i-a întrecut pe toţi prin curajul, înţelepciunea, simţul său de dreptate şi prin toate celelalte virtuţi ale sale. De aceea, după ce a luat asupră-i domnia, de la Cronos,

s-a arătat un foarte mare binefăcător al oamenilor. Întîi de toate el i-a deprins pe muritori să răspundă pentru nedreptăţile pe care le-ar fi pricinuit şi să se stăpînească de a face fapte silnice, lămurind certurile dintre ei doar prin judecăţi şi prin hotărîrile date de cei ce împărţeau dreptatea. Pe scurt, Zeus s-a străduit ca oamenii să înveţe a da ascultare legilor şi a trăi în bună pace, căutînd să-i convingă pe cei de treabă, iar pe ticăloşi ameninţîndu-i cu pedepse şi înspăimîntîndu-i. *2.* A străbătut aproape întreg pămîntul, făcîndu-le de petrecanie tîlharilor şi celor necucernici şi învăţînd lumea ce este egalitatea şi cîrmuirea înfăptuită pentru binele poporului. În împrejurările de care vorbim i-a omorît şi pe Giganţi ; i-a ucis în Creta pe cei din jurul lui Mylinos, iar în Frigia pe însoţitorii lui Typhon [182]. *3.* Înainte de a se lupta cu Giganţii în Creta, Zeus — relatează Mitologia — ar fi jertfit un taur Soarelui, Cerului şi Pămîntului. Cu prilejul tuturor riturilor pe care el le împlini atunci, i s-a dezvăluit prin anumite semne hotărîrea zeilor de a-i asigura biruinţa, prorocindu-i-se totodată că unii dintre vrăjmaşii săi vor trece de partea zeilor. Şi aşa s-a şi sfîrşit războiul. Dintre cei care-i erau duşmani a trecut de partea zeilor Musaios [183], ce primi răsplata sortită lui. Dar acei potrivnici care i-au înfruntat pe zei au fost zdrobiţi. *4.* Zeus a mai avut de luptat cu Giganţii în Macedonia, lîngă Pallene, şi în Italia, în cîmpia care din vechime se numea Flegraică, pentru că meleagurile acelea fuseseră pîrjolite [184] de un foc năprasnic ; iar, mai tîrziu, cîmpiei i s-a spus Cumeană. *5.* Giganţii au fost pedepsiţi de Zeus, de vreme ce se purtaseră nelegiuit cu oamenii. Bizuindu-se pe mărimea lor uriaşă şi pe vînjoşia trupurilor, ei au înrobit pe vecinii lor şi n-au mai ţinut seamă de legile care apără dreptatea. Au pornit război chiar împotriva celor pe care toţi oamenii, pentru cît bine făcuseră, i-au rînduit printre zei. *6.* După legendă, Zeus nu numai că i-a stîrpit de pe faţa pămîntului pe cei necucernici şi pe ticăloşi, dar le-a dat celor mai buni dintre zei, eroi şi oameni cinstirea care li se cădea. Pentru că binefacerile lui erau foarte mari şi puterea îi era mai presus de a tuturor muritorilor, cu toţii au hotărît că-i este dat să fie rege pe vecie, şi că Olimpul îi va fi lăcaş.

LXXII. S-a mai poruncit — ne lămureşte Mitologia — să-i fie aduse lui Zeus jertfe mai mari decît jertfele aduse celorlalţi zei ; iar, după ce s-a înălţat de pe pămînt în cer, în sufletele tuturor care se împărtăşiseră din binefacerile lui avea să încolţească credinţa că el este stăpînul tuturor fenomenelor cereşti, al ploii, tunetului, fulgerului şi al altor lucruri de acest fel. *2.* Iată pentru ce i s-a dat lui numele de „Zen" [185] : i s-a spus aşa deoarece vedeau în el izvorul întregii vieţi şi fiindcă, printr-un climat prielnic, făcea ca fructele să se coacă. I s-a mai spus şi „tată", pentru că el poartă de grijă tuturor oamenilor şi este

binevoitor față de toți ; și pămîntenii au fost încredințați că din el purcede tot neamul omenesc. A fost numit Preaînalt Stăpîn și Rege, de vreme ce stăpînirea lui e mai mare decît a tuturor, și Bunul Sfetnic și Înțeleptul — căci Zeus vădește o mare cumințenie în minunatele sfaturi pe care le dă și în ceea ce hotărăște. *3.* Despre Atena, care s-a născut din Zeus, Mitologia ne spune că a văzut lumina zilei în Creta, la izvoarele rîului Triton. De aceea zeiței i s-a dat numele de Tritogeneia [186]. Mai există și acum, la izvoarele rîului, un sanctuar închinat ei, chiar în locul unde — potrivit legendei — se va fi născut. *4.* Se povestește și că nunta lui Zeus cu Hera s-a sărbătorit pe meleagurile cnosienilor [187], în apropiere de rîul Theren, unde și acum se află un templu în care localnicii aduc, în fiecare an, o jertfă ; cu acest prilej au loc mari serbări, desfășurîndu-se aceleași obiceiuri de nuntă ca în vechime. *5.* Copilele lui Zeus sînt : Afrodita, Grațiile, Ilitia și, ajutoarea ei, Artemis ; apoi, așa-numitele Hore, Eunomia, Dike și Eirene, Atena și Muzele. Fiii lui sînt : Hephaistos, Ares, Apolo și, pe lîngă aceștia, Hermes, Dionysos și Heracles.

LXXIII. Mitologia ne istorisește că Zeus a împărtășit fiecărei dintre zeițățile amintite cunoștințele despre acele lucruri descoperite și desăvîrșite de el, lăsîndu-le acestora cinstea descoperirii, pentru că el voia — în acest fel — să le hărăzească nemuritoarea slavă [188] pe care le-o vor da muritorii. *2.* Afroditei i-a încredințat privilegiul de a veghea asupra vîrstei la care fetele urmează să se mărite și grija pentru tot ceea ce se întîmplă cu prilejul căsătoriilor, cînd au loc jertfe și cînd oamenii aduc daruri în cinstea zeiței. Totuși, înainte de orice, toți sacrifică lui Zeus Desăvîrșitorul și Herei Desăvîrșitoarea, pentru că ei stau la obîrșia tuturor lucrurilor și le-au descoperit — așa cum ne-a fost dat să arătăm mai sus. *3.* În seama Grațiilor Zeus a lăsat puterea de înfrumusețare a chipului omenesc și a fiecărei părți a trupului — ca să fie plăcute la vedere — și încă și împărțirea binefacerilor, cum și a recunoștinței datorate binefăcătorilor. *4.* Ilitia trebuia să aibă în grijă pe lăuze și pe femeile ce nasc greu ; de aceea, zeița este chemată într-ajutor mai ales cînd femeile îndură chinurile facerii. *5.* Artemis are în seamă-i îngrijirea și hrănirea copiilor mai mici, care se face așa cum se cuvine, ținîndu-se seama de firea pruncilor ; de aceea, zeiței i s-a spus și Curotrophos [189]. *6.* Horelor Zeus le-a dat poruncă — așa cum o arată însuși numele lor — să aducă rînduială în viața oamenilor, pentru a o face cît mai frumoasă, spre cel mai mare folos al muritorilor. Căci nimic nu poate ajuta mai mult ca viața să fie fericită decît supunerea în fața legilor, respectul pentru ideea de dreptate și de pace [190]. *7.* Oamenii pun cultura măslinilor pe seama Atenei, căci ea i-a învățat pe muritori cum trebuie sădiți și îngrijiți și tot ea — se mai spune —

le-a arătat cum pot fi întrebuințate roadele lor. Căci, înainte să se fi născut zeița, măslinul era lăsat necultivat ca orice arbore sălbatic și nimeni nu știa să-l îngrijească, așa cum facem în zilele noastre. În afară de aceasta, Atena i-a deprins pe muritori să poarte veșminte și să clădească, sporind și celelalte cunoștințe omenești. *8.* Și construirea flautelor a fost descoperită de ea ; de asemenea, meșteșugul cîntatului din flaut ca și multe alte meșteșuguri. Iată pentru ce i s-a spus Meșteșugara.

LXXIV. Muzelor li s-a dat de către tatăl lor darul născocirii scrisului și putința de a închipui cu măiestrie cîntecele. Dacă sînt însă unii care pretind că sirienii vor fi descoperit scrierea, și că de la ei ar fi învățat-o fenicienii, ce apoi au împărtășit-o elenilor — este vorba de acei fenicieni care-i ajutaseră lui Cadmos s-o găsească pe Europa —, din care pricină elenii numesc „feniciene" literele, s-ar putea obiecta împotriva acestei afirmații că fenicienii nu sînt cei care au descoperit întîi alfabetul, ci doar au schimbat forma literelor. Cum însă cei mai mulți oameni se folosesc de literele lor, acestea au fost numite feniciene [191]. *2.* Despre Hephaistos se povestește că a născocit prelucrarea fierului, ca și a aramei, a aurului, a argintului și a tot ce se mai lucrează cu ajutorul focului. În afară de aceasta, a mai fost și descoperitorul tuturor celorlalte întrebuințări ale flăcărilor, împărtășind aceste născociri ale sale meșteșugarilor și întregului neam omenesc. *3.* De aceea, oamenii care se îndeletniceau cu meșteșugurile amintite înalță rugi către Hephaistos și-i aduc jertfe — toți numind focul Hephaistos, ca să-l pomenească mereu și să-l slăvească pe-acela care, pentru întîia oară, a făcut un atît de mare bine lumii. *4.* Despre Ares legenda ne povestește că el — primul — a făurit arme, înarmîndu-i pe oșteni și ducîndu-i la luptă, unde le stîrnea furia de a se bate, aceeași furie care-l îndemna și pe el să-l ucidă pe cel ce nu da ascultare zeilor. *5.* Apolo este numit născocitorul ceterei și al întrebuințării sale în muzică. El a mai arătat oamenilor și meșteșugul tămăduirii, meșteșug pe care ei îl folosesc prin mijlocirea prorocitului. Căci, în vechime, cu ajutorul lui se lecuiau bolnavii [192]. Și tot Apolo a mai inventat arcul și i-a deprins pe băștinașii Cretei să-l folosească. De aceea, au ajuns cretanii a-l mînui cu deosebită îndemînare și i-au dat numele de „cretan". *6.* Asclepios, fiul lui Apolo și al lui Coronis, a învățat de la tatăl său multe lucruri ce privesc meșteșugul tămăduirii ; el a descoperit arta chirurgiei, pregătirea leacurilor și acele însușiri pe care le au rădăcinile. În alte vorbe, el a făcut să propășească medicina într-atît, încît a fost slăvit ca descoperitorul și întemeietorul ei.

LXXV. În atribuțiile lui Hermes intră și îndeletnicirile crainicilor în vreme de război și încheierea tratatelor de pace ori de armistiții ; ca simbol al autorității lui i se dă caduceul, pe care obișnuiesc să-l poarte

negociatorii — chezăşie că nu vor fi vătămaţi de duşmani. Şi iată pentru ce lui Hermes i s-a dat şi numele de „coinos“ [193], de vreme ce încheierea păcii foloseşte celor două tabere care se războiesc. *2.* Se mai pretinde că Hermes a născocit măsurile şi greutăţile şi că ar fi arătat şi tot ce se poate cîştiga prin negoţ, cum şi dibăcia de a-şi însuşi pe furiş bunurile altora. Tradiţia ni-l mai înfăţişează ca fiind mesagerul zeilor şi cel mai bun sol, deoarece este foarte priceput a lămuri [194] tot ce i-au poruncit Nemuritorii să vestească oamenilor. Acestor însuşiri despre care vorbim se datorează numele său. Hermes nu a fost născocitorul cuvintelor şi al vorbirii — după cum se susţine —, ci el a redat cu iscusinţă şi elocvenţă mesagiile pe care le aducea. *3.* El mai învăţă pe muritori luptele corp la corp şi născoci lira făcută din carapacea broaştei ţestoase — aceasta după întrecerea dintre Apolo şi Marsyas, cînd cel dintîi a ieşit biruitor. Căindu-se însă pentru că se răzbunase prea crud pe cel învins, Apolo şi-a rupt strunele ceterei sale şi, pentru o vreme, s-a lăsat de cîntări [195]. *4.* Pe Dionysos legenda îl socoate născocitorul viţei de vie, al îngrijirii ei, al felului cum se pregăteşte vinul. Tot el ar fi arătat cum sînt păstrate roadele ce se culeg toamna — şi care urmează să îndestuleze, pentru multă vreme, nevoile de hrană ale oamenilor. Zeul s-ar fi născut în insula Creta, fiind vlăstarul lui Zeus şi al Persefonei. Tradiţia care ne vine de la Orfeu şi ne este păstrată în riturile de iniţiere ne arată că a fost sfîşiat de Titani. Într-adevăr, au existat mai mulţi Dionysos, aşa cum am putut arăta mai pe larg în altă parte, unde era mai potrivit s-o facem [196]. *5.* Cretanii se străduiesc să poată dovedi că zeul s-ar fi născut la ei şi ne spun că, în apropierea insulei Creta — în aşa-numitele „Golfuri Gemene“ —, Dionysos ar fi întemeiat două insule, cărora, după numele său, li s-a spus „Dionysiade“. Şi acest lucru nu l-ar mai fi făcut nicăieri pe pămînt.

LXXVI. Despre Heracles miturile cretane povestesc că s-a născut din Zeus, însă cu mulţi ani înainte să fi venit pe lume fiul Alcmenei din Argolida. Numele mamei celui dintîi Heracles tradiţia nu-l cunoaşte ; ea ne spune doar că acel Heracles i-a întrecut pe toţi prin vînjoşia lui şi prin faptul că străbătuse pămîntul în lung şi în lat, pedepsindu-i pe nelegiuiţi şi stîrpind jivinile sălbatice care bîntuiau ţinuturile nelocuite din pricina lor. Tuturor oamenilor le-a dăruit o viaţă slobodă ; iar el a rămas neînvins şi n-a fost niciodată rănit, lumea slăvindu-l prin cinstiri nepieritoare, pentru faptul de-a fi fost un binefăcător. *2.* Heracles care era fiul Alcmenei s-a născut, însă, cu mult mai tîrziu şi s-a străduit să imite isprăvile străvechiului Heracles. Pentru cele săvîrşite, şi al doilea Heracles a dobîndit nemurirea. Cu trecerea timpului, datorită împrejurării că purtau acelaşi nume, s-a crezut despre cel de-al doilea că săvîrşise faptele celui dintîi, aceste isprăvi fiind trecute pe

seama-i pentru că cei mai mulți nu cunoșteau adevărul [197]. Lumea i-a mai atribuit și isprăvile străvechiului Heracles în Egipt. De aceea, i s-au și dat cele mai mari cinstiri în țara lui de baștină, unde dăinuie un oraș întemeiat de el. *3.* Britomartis, care mai este numită și Dictynna, s-ar fi născut în insula Creta, la Caino. Era fiica lui Zeus și a Carmei — fiica lui Eubul, vlăstar al Demetrei. Ea a inventat plasele [198] care sînt folosite la vînătoare, spunîndu-i-se, pentru această descoperire : Dictynna. Își petrecea vremea în tovărășia Artemidei, ceea ce i-a făcut pe unii să creadă că Dictynna și Artemis ar fi una și aceeași zeiță. Cretanii au adus jertfe și au clădit temple în cinstea ei. *4.* Se înșală însă acei care susțin că a fost numită „Dictynna" fiindcă și-ar fi găsit refugiu într-o plasă de pescari — cînd Minos, care vroia s-o siluiască, se ținea morțiș de ea. Nu este de crezut că o Nemuritoare să dovedească atîta slăbiciune, încît să ceară ajutorul oamenilor — mai ales cînd este vorba de fiica celui mai mare dintre zei. Ar fi, dealtfel, un lucru foarte nedrept să se scornească, pentru a fi pusă pe seama lui Minos, atare necucernicie. Căci despre viața lui, tradiția — într-un singur glas — ne spune că a vădit înțelepciune și dreptate, dîndu-și toată osteneala să dobîndească laudele oamenilor.

LXXVII. Plutos, ne-o spun cretanii, s-a născut în Creta la Tripolos și părinții lui au fost Demeter și Iasion. Nașterea lui este povestită în două feluri. După unii, Iasion a însămînțat pămîntul și l-a lucrat cu grijă, așa că acesta a dat atîta roadă încît cei care au văzut acest belșug i-au dat numele de Plutos [199]. Și iată, așadar, pentru ce muritorii care au trăit mai tîrziu spuneau despre cel care avea mai multe bunuri decît îi trebuiau, că-l are pe Plutos. *2.* În schimb, după alți povestitori de mituri, Demeter cu Iasion ar fi zămislit acel fiu cu numele de Plutos, care i-ar fi învățat pe oameni a-și da silința în viață să adune și să păstreze bunurile ; căci mai înainte vreme nimeni nu se gîndise să strîngă și să păstreze cu grijă bogății mari. *3.* Acestea sînt legendele pe care cretanii le istorisesc cu privire la zeii ce s-au născut la ei. Mai pretind că cinstirea zeilor și jertfele legate de inițierea în misterii au trecut din insula Creta la celelalte neamuri. Dar ceea ce vom povesti mai jos alcătuiește, cred aceștia, cea mai mare dovadă în sprijinul celor susținute. La atenieni, inițierea în tainele de la Eleusis — aproape cel mai vestit ritual de acest fel —, ca și inițierile din Samothrace și de la ciconii din Tracia (neam din care se trăgea Orfeu, omul ce le-a întemeiat), sînt împărtășite numai în mare taină ; pe cîtă vreme la Cnossos, în Creta, încă din vremuri străvechi se obișnuiește ca inițierile să fie făcute în văzul tuturor, oricine avînd dreptul să ia parte la ele. Dacă la alții inițierile alcătuiesc o taină, acolo ele nu sînt socotite astfel, dezvăluindu-se totul celor care ar fi voit să le cunoască. *4.* Cei mai mulți zei, spun cretanii, au pornit

din insula Creta şi, străbătînd multe ţinuturi ale pămîntului, au împărtăşit pretutindeni oamenilor binefacerile lor şi i-au făcut pe toţi muritorii să se bucure de foloasele lucrurilor ce le descoperiseră ei. Astfel, Demeter s-a dus din Creta în Attica, iar de acolo în Sicilia şi în Egipt. Mai ales, localnicilor de acolo le-au dăruit grînele, învăţîndu-i să le semene. Dar cei care au primit binefacerile le-au dat în schimb slăviri mari. *5.* La fel a zăbovit şi Afrodita în Sicilia, îndeosebi pe muntele Eryx. În insule, ea a stat mai adesea şi mai multă vreme în Citera şi la Paphos — în Cipru —, după cum îi plăcea să-şi mai lungească şederea şi în ţara sirienilor — în Asia [200]. De vreme ce în aceste locuri ea apărea de multe ori şi rămînea mai îndelungă vreme, localnicii au spus că zeiţa este a lor, numind-o Afrodita de pe muntele Eryx şi din insula Citera, Afrodita din Paphos şi din Siria. *6.* Tot astfel Apolo se ivea adeseori la Delos, în Licia [201] şi la Delfi ; Artemis, în schimb, îşi făcea apariţia la Efes, în Pont, în Persia şi în Creta. *7.* După locurile acelea sau după faptele pe care aceste două zeităţi le-au săvîrşit acolo, ele au primit denumirile ce le vom arăta acum. Lui Apolo i s-a spus : „delficul, licianul, piticul" ; iar lui Artemis : „cea din Efes, din Creta, din Tauros şi din Persia". Şi aceasta măcar că şi unul şi celălalt s-au născut în Creta. *8.* Artemis este foarte slăvită şi la perşi [202], barbarii celebrînd misterii care la celelalte neamuri există şi în vremea noastră, în onoarea zeiţei Artemis „Persana". Povestesc cretanii lucruri asemănătoare şi despre alţi zei. Dar acestea ne-ar duce mult prea departe, dacă ar fi să povestim totul aici. Dealtfel cititorii greu ar putea să cuprindă cu mintea lor atari lucruri.

LXXVIII. Cu multe generaţii după naşterea zeilor, în insula Creta au văzut lumina zilei mulţi eroi : aşa povestesc miturile cretane. Dintre aceşti eroi, cei mai vestiţi au fost Minos, Radamant şi Sarpedon. Aceşti bărbaţi — ne relatează Mitologia — ar fi fost zămisliţi de Zeus şi Europa, fiica lui Agenor, care, după cîte se pretinde, a fost dusă prin hotărîrea zeilor pe spatele unui taur în insula Creta. *2.* Minos, fiind cel mai vîrstnic, a ajuns regele insulei şi a întemeiat numeroase cetăţi, dintre care cele mai vestite sînt trei : Cnossos, în partea dinspre Asia, Phaistos, pe ţărmul de miazăzi al mării, şi Cydonia, în partea de miazănoapte a insulei — faţă în faţă cu Peloponesul. *3.* A dat cretanilor şi multe legi, pe care — zicea el — le-ar fi primit de la tatăl său, de la Zeus, cînd stătea de vorbă cu el într-o peşteră. Avînd şi o mare flotă, a adus sub oblăduirea sa cele mai multe insule ; iar, dintre eleni, a fost cel dintîi care a stăpînit marea. *4.* După ce a dobîndit o mare faimă prin vitejia şi simţul lui de dreptate, şi-a sfîrşit zilele în Sicilia, în timpul expediţiei împotriva lui Cocalos — expediţie despre care am povestit cu de-amă-

amintul cînd ne-a fost dat să vorbim despre Dedal, din pricina căruia se iscase acest război [203].

LXXIX. În ceea ce priveşte pe Radamant, cretanii spun că, dintre toţi oamenii, el a împărţit cel mai bine dreptatea, pedepsind fără cruţare pe tîlhari, pe nelegiuiţi şi pe răufăcători. El ajunse stăpînul multor insule şi al unei mari părţi a coastei asiatice, toţi supunîndu-i-se de bunăvoie, datorită faimei sale de om drept. Radamant i-a încredinţat unuia dintre fiii săi, lui Erythros, stăpînirea oraşului căruia de la acesta din urmă i se trage şi numele Erythreia ; iar lui Oinopion, fiul Ariadnei — care era fiica lui Minos —, el i-a dăruit insula Chios. Despre acest Oinopion unii afirmă că ar fi vlăstarul lui Dionysos, de la care ar fi învăţat meşteşugul de a pregăti vinul. *2.* Radamant a dat fiecăruia dintre comandanţii săi o insulă sau un oraş : lui Thoas insula Lemnos, lui Enyeus insula Scyros, lui Pamphylos insula Peparethos, lui Euanthes oraşul Maroneia, lui Alceu insula Paros, lui Anion insula Delos, iar lui Andreus insula care de la acesta şi-a tras şi numele : Andros. Iar pentru deosebitul său simţ de dreptate Radamant a fost numit judecător al lumii lui Hades, unde-i desparte pe cei cucernici de cei mişei. De aceeaşi cinstire s-a putut bucura şi Minos, care cîrmuise ţinîndu-se întru totul de legi, fiind şi el cît se poate de drept. *3.* Sarpedon, al treilea frate, a trecut cu oştirea-i în Asia şi a supus meleagurile Liciei. Feciorul acestuia, Euandros, a luat prin moştenire cîrmuirea Liciei şi, însurîndu-se cu Deidameia — fiica lui Bellerophones — l-a zămislit pe acel Sarpedon care a pornit împotriva Troiei alături de Agamemnon [204]. Alţii sînt însă de părere că Sarpedon despre care vorbim ar fi unul dintre fiii lui Zeus. *4.* Feciorii lui Minos s-au numit Deucalion şi Molos ; Deucalion a fost tatăl lui Idomeneus, iar Molos tatăl lui Meriones. Aceştia doi au pornit cu optzeci de corăbii ca să-l sprijine pe Agamemnon în expediţia împotriva Ilionului ; şi s-au întors nevătămaţi în patrie, unde au murit şi au fost socotiţi vrednici de o înmormîntare strălucită şi de slăvire veşnică. Mormîntul lor se poate vedea şi astăzi la Cnossos, purtînd inscripţia : „Iată, trecătorule, mormîntul lui Idomeneus din Cnossos ; alături de el odihnesc eu, Meriones, care sînt fiul lui Molos". Acestora cretanii le dau o deosebită cinstire, fiindcă au fost eroi vestiţi ; şi le aduc jertfe, iar cînd, în timp de război, cretanii se află în primejdie, îi cheamă într-ajutor.

LXXX. Acum, după ce am cercetat cu amănunţime aceste lucruri, ne rămîne doar să vorbim despre neamurile care s-au amestecat cu cretanii. Ne-a fost dat să arătăm mai sus [205] că întîii locuitori ai insulei au fost eteocretanii, despre care se spune că sînt băştinaşi. Multe generaţii după aceştia, au sosit pelasgii, ce erau mereu rătăcitori, făcînd întruna expediţii şi strămutîndu-se dintr-un loc în altul. Ei s-au aşezat

— în cele din urmă — în Creta şi au luat în stăpînire o parte a insulei. 2. Un al treilea neam, acel al dorienilor, ar fi debarcat în Creta, sub conducerea lui Tectamos [206], un fiu al lui Goros. Cea mai mare parte a noilor veniţi era din ţinutul de lîngă muntele Olimp. Dar o parte dintre ei erau ahei din Laconia, întrucît Doros pornea în expediţiile sale din ţinutul de lîngă Capul Malea. În Creta ar mai fi venit şi un al patrulea neam, alcătuit dintr-un amestec de barbari, care — cu trecerea timpului — şi-au însuşit limba elenilor băştinaşi. 3. După aceste întîmplări, cînd Minos şi Radamant au ajuns cîrmuitori, ei au unit toate aceste triburi de pe insulă, formînd un singur stat. În cele din urmă, după întoarcerea Heraclizilor [207], argienii şi lacedemonienii au trimis colonii care s-au aşezat în mai multe insule, clădind cîteva oraşe — împrejurări despre care vom povesti cu amănunţime la vreme potrivită. 4. Fiindcă cei mai mulţi dintre acei care au scris despre istoria cretană înfăţişează lucrurile unii într-un fel, alţii într-altul, nimeni nu va trebui să se mire dacă şi cele povestite de noi nu se potrivesc cu spusele altora. Noi am urmat pe acei autori cărora se cuvine să le dăm crezare, ca unora ale căror mărturii sînt mai întemeiate. L-am urmat cînd pe Epimenides — care a scris despre zei —, cînd pe Dosiades, Sosicrates şi Laosthenidas [208].

LXXXI. Şi, de vreme ce am vorbit îndeajuns despre Creta, vom încerca acum să povestim istoria Lesbosului. În vremurile străvechi această insulă a fost locuită de mai multe seminţii, întrucît avuseseră loc aici numeroase strămutări de popoare. Un timp pustie, insula a fost mai tîrziu ocupată de către pelasgi, în felul următor: 2. Xanthos, fiul lui Triopas, — rege al pelasgilor din Argos —, ajunsese stăpînul unei părţi din Licia, unde s-a stabilit mai întîi, domnind peste acei pelasgi care l-au urmat. Mai apoi însă, trecu în Lesbos, insulă pe atunci nelocuită, şi împărţi supuşilor săi teritoriul; iar celei care pînă atunci se numise Issa îi dete numele de Pelasgia. 3. Trecînd şapte generaţii, s-a dezlănţuit potopul [209] lui Deucalion, în care mulţi oameni [210] îşi aflară moartea, iar Lesbos ajunse pustie, din pricina inundaţiilor. A sosit, apoi, acolo Macareus care, văzînd frumuseţile locului, s-a statornicit în ea. 4. Macareus era fiul lui Crinacos, iar acesta din urmă fusese zămislit de Zeus: aşa ne povestesc Hesiod şi cîţiva alţi poeţi. Macareus locuia la Olenos, în acel ţinut care — pe atunci — se chema Iada, iar astăzi poartă numele de Ahaia. Colonia lui era alcătuită din ionieni şi multe alte seminţii, pe care le adunase. 5. După ce el s-a aşezat în Lesbos, puterea lui începu să crească din ce în ce mai mult, în parte datorită pămîntului roditor al insulei, în parte simţului său de dreptate şi de omenie. Astfel, a pus stăpînire şi pe insulele din apropiere, împărţind apoi pămîntul nelocuit. 6. Tocmai în acea vreme a venit şi Lesbos, fiul

lui Lapithes — care era feciorul lui Aelos, iar acesta al lui Hippotes —, ca să dea ascultare unui oracol pitic, însoţit fiind de nişte colonişti. Sosind aici, a luat-o în căsătorie pe Methymna, fiica lui Macareus şi a reunit cele două colonii. După ce, mai tîrziu, ajunse un bărbat vestit, a dat insulei numele său — Lesbos — iar locuitorilor le-a spus lesbieni. *7.* Printre alte fiice, Macareus le-a avut pe Mytilene şi pe Methymna, după numele cărora s-au numit cunoscutele oraşe. Macareus însă voia să pună stăpînire şi pe insulele din vecinătate ; şi, de aceea, trimise mai întîi o colonie la Chios, încredinţînd conducerea ei unuia dintre fiii săi. *8.* Mai apoi, trimise pe un altul — al cărui nume era Cydrolaos — în Samos, unde acesta a rămas, împărţind pămîntul insulei în loturi şi devenind regele ei. În al treilea rînd, Macareus a colonizat insula Cos, dîndu-i-l ca rege pe Neandros. Apoi, l-a trimis pe Leucip la Rodos, împreună cu numeroşi colonişti. Pe aceştia locuitorii Rodosului — unde bărbaţii erau puţini la număr — i-au primit cu dragă inimă, şi cele două populaţii au trăit laolaltă.

LXXXII. Continentul din faţa insulelor a suferit greu de pe urma potopului. Din pricina ploilor torenţiale recoltele de pe cîmp au fost distruse pentru multă vreme ; şi urmă o foamete care, împreună cu stricarea aerului, aduse în cetăţi felurite molime. *2.* Totuşi, aceste insule, aflîndu-se în bătaia vînturilor, ofereau locuitorilor un aer sănătos şi datorită acestui fapt, precum şi belşugul de roade, starea locuitorilor deveni tot mai prosperă ; de aceea, curînd li se spuse : „fericiţii". Şi insulele acestea au şi fost denumite Insulele Fericiţilor, pentru că prosperitatea sporea mereu. *3.* Unii însă pretind că numele locuitorilor vine de la fiii lui Macareus şi ai lui Ion, care le-au fost stăpîni. Oricum, insulele despre care vorbim se deosebesc de acelea din vecinătatea lor prin mai multe bogăţii. Şi au avut parte de ele nu numai în vremile de demult, dar chiar şi astăzi. *4.* Au un pămînt foarte rodnic, o minunată aşezare şi o climă blîndă. De aceea, pe bună dreptate li se spune „Insulele Fericite". Macareus, regele din Lesbos, a proclamat o lege contribuind la binele obştesc, lege căreia i-a zis „Leul", căci amintea de puterea şi curajul acestui animal.

LXXXIII. Mult timp după colonizarea Lesbosului, insula cunoscută sub numele de Tenedos a fost populată aşa cum vom arăta în cele ce urmează. Tennes, fiul lui Cycnos — care era rege în Colone, din Triada — era un bărbat vestit pentru neînfricarea sa. *2.* A strîns în juru-i colonişti şi, plecînd de pe continent, a pus stăpînire pe Leucophrys, insula nelocuită din faţa coastei. A împărţit apoi pămînturile în loturi şi le-a dat însoţitorilor săi, întemeind şi o cetate — care a fost numită, după el, Tenedos. *3.* Tennes a cîrmuit cu înţelepciune şi a făcut mult bine locuitorilor. A fost mult preţuit în timpul vieţii, iar după moarte i s-au

dat slăviri veşnice. Băştinaşii i-au clădit chiar un templu şi au statornicit sacrificii, pentru a-l cinsti. Chiar şi în vremile de azi i se aduc jertfe. 4. Nu putem pierde din vedere aici faptul neobişnuit pe care locuitorii din Tenedos îl povestesc în legătură cu Tennes, întemeietorul cetăţii lor. Ei spun că tatăl acestuia, Cycnos, dînd crezare defăimărilor nedrepte ale soţiei sale, şi-a închis fiul într-o ladă, pe care a zvîrlit-o în mare. Lada însă a fost dusă de valuri la Tenedos, şi Tennes — care scăpase ca prin minune, datorită ocrotirii unui zeu — ajunse rege al insulei. După ce simţul său de dreptate şi virtuţile sale l-au făcut vestit, locuitorii l-au socotit vrednic de o slăvire veşnică. 5. Cum însă clevetirile mamei sale vitrege fuseseră întărite de mărturia strîmbă a unui cîntăreţ din flaut, ei au făcut o lege prin care cîntăreţilor din flaut nu le era îngăduit să păşească pragul templului lui Tennes. Şi, pentru că — în cursul războiului troian — Ahile l-a ucis pe Tennes, pe cînd elenii pustiau insula Tenedos, locuitorii ei au întocmit o altă lege care oprea pe oricine să rostească în incinta sacră a întemeietorului cetăţii numele lui Ahile. Iată ce ne povesteşte mitologia în privinţa insulei Tenedos şi a vechilor săi locuitori.

LXXXIV. Deoarece am înfăţişat faptele cele mai de seamă care interesează insula, voim acum să spunem cîteva cuvinte despre unele mai puţin însemnate. În vechime, pe vremea cînd în Creta domnea Minos, fiul lui Zeus şi al Europei, Insulele Ciclade erau încă nelocuite. Şi, cum Minos avea multe oşti şi o însemnată flotă, a stăpînit marea şi a trimis din Creta colonii numeroase. Apoi, a ocupat cele mai multe Ciclade, împărţind supuşilor săi pămînturile, şi a mai pus stăpînire şi pe o însemnată parte a coastei asiatice. De aceea, unor porturi din insule ori de pe litoralul Asiei li se spune „cretane" sau „minoice". 2. Puterea lui Minos se întindea pînă departe. El îşi asociase la domnie pe fratele său Radamant ; dar, apoi, pizmuindu-l pentru faima ce-o dobîndise ca om drept, a vrut să scape de el şi l-a trimis la hotarele pămînturilor sale. 3. Radamant s-a aşezat în insulele aflate în faţa Ioniei şi a Cariei şi l-a pus pe Erythros să întemeieze în Asia cetatea care-i poartă numele[211]. Peste Chios l-a făcut stăpîn pe Oinopion, feciorul Ariadnei, ce era fiica lui Minos. Toate aceste întîmplări s-au petrecut înaintea războiului de la Troia. 4. Dar, după cucerirea Ilionului, carienii — sporindu-le mereu puterea — au ajuns stăpîni ai mării şi au supus la rîndul lor Insulele Ciclade. Pe unele le-au ocupat, după ce, mai întîi, alungaseră din ele pe cretanii ce locuiseră acolo. Iar în altele s-au învoit a trăi laolaltă cu ei. 5. Mai apoi, cînd elenii se înălţară, cele mai multe dintre Ciclade au ajuns a fi colonizate de puterea grecească, iar barbarii carieni au fost izgoniţi. Însă despre aceste lucruri vom povesti mai amănunţit cînd va sosi timpul.

Note

1 *Ultimul și cel mai cunoscut istoric al Siciliei a trăit la sfîrșitul sec. IV și în prima jumătate a sec. III î.e.n. (cam 346—250 î.e.n.). El a scris, între altele, cea mai importantă lucrare despre Sicilia din antichitate. Din opera sa, mult folosită, nu s-au păstrat decît fragmente.*

2 *Istoric din sec. IV (cam 405—340 î.e.n.) care a scris prima istorie a Greciei într-un cadru universal, lucrare în cea mai mare parte pierdută.*

3 *Fiecare carte forma astfel o unitate. În altă parte (XVI, 76) Diodor spune că toate cărțile erau precedate de cîte o introducere.*

4 *În manuscrise nu apare nici un astfel de titlu, dar datorită acestei explicații, cartea a V-a este cunoscută sub acest nume în literatura de specialitate modernă.*

5 *Adică „Trei Promontorii". Vezi și Strabon VI, 2, 1.*

6 *Primii erau probabil iberici veniți din Spania, pe cînd ultimii, sosiți din Italia, proveneau dintr-un grup de indo-europeni.*

7 *Suma laturilor este cu 20 de stadii mai mică decît totalul dat la începutul paragrafului. Un stadiu numără cam 180 cm.*

8 *În* Odiseea *(IX, 109—111), unde descrie țara Ciclopilor.*

9 *Vezi IV, 23.*

10 *Adică „Insula potîrnichii".*

11 *Vezi exemple în XIV, 63 și 70—71.*

12 *Adică „cel albastru".*

13 *Vezi IV, 23.*

14 *Tragic grec din prima jumătate a sec. IV î.e.n. A scris 160 de tragedii din care n-au rămas decît 10 fragmente.*

15 *Fragm. 5 (ed. Nauck).*

16 *„Dătătoarea de legi".*

17 *Istoric din sec. IV, originar din Siracusa; a scris cu puțin înaintea morții sale, din anul 356 î.e.n., o istorie a Siciliei, pînă în anul 362 î.e.n. Lucrarea s-a pierdut cu excepția unor fragmente.*

18 *Vezi nota 1.*

19 *Vezi nota 6.*

20 *În cărțile păstrate nu s-a găsit relatarea acestor evenimente.*

21 *Este vorba despre insulele Liparice.*

22 *Adică „Închinată zeului Hephaistos".*

23 *Adică Insulele Liparice.*

24 *Trecea drept fiul lui Ulise și fratele lui Latinus.*

25 *În majoritatea legendelor acest Eol — căci există trei personaje diferite cu acest nume — trecea drept fiul lui Poseidon. Vezi IV, 67.*

26 *Vezi* Odiseea *(X, urm.).*

27 *Este vorba despre vulcan.*

28 *Vezi* Odiseea *(X, 21).*

29 *Liparice.*

30 *Între 580—576 î.e.n.*

31 *Celebra întrecere care se desfășura la Olimpia, pe o distanță de un stadiu (192,37 m).*

32 *Adică pe etrusci.*
33 *Astăzi Malta.*
34 *Astăzi Gozo.*
35 *Astăzi Kerkena.*
36 *Astăzi Elba.*
37 *Pe greceşte „aithalos".*
38 *Este vorba de Puteoli, cel mai important port al romanilor.*
39 *Forma aceasta este probabil o transcriere greşită pentru Aleria, din epoca romană, care la Herodot (I, 165) apărea sub formă Alalia.*
40 *Strabon (V, 2, 7) susţine tocmai contrariul, iar dealtfel faima proastă de care se bucurau sclavii din Corsica ajunsese aproape proverbială. Explicaţia pare să fie lipsa de deprindere pentru muncile agricole, din cauza terenului muntos din patria lor, şi rezistenţa îndelungată opusă stăpînirii romane.*
41 *Obiceiul acesta se mai întîlneşte şi astăzi la unele populaţii primitive ; în antichitate mai sînt amintiţi de ex. bascii (Strabo, III, 4, 171).*
42 *Vezi IV, 29.*
43 *Aceasta este o exagerare, deoarece Sardinia era — alături de Sicilia şi împreună cu Corsica — cea mai veche provincie romană, creată după primul război punic (227 î.e.n.).*
44 *În realitate sînt două insule, Ibiza şi Formentera.*
45 *Data la care se gîndeşte autorul este probabil cea indicată de Timaios şi anume 814 î.e.n.*
46 *Unităţile de aruncători cu praştia de aici, folosite ca trupe auxiliare de Cartagina şi Roma, erau celebre.*
47 *Şi Strabon (XIV, 2, 10) arată acelaşi lucru, bazîndu-se pe autoritatea lui Timaios, dar are grijă să adauge că acesta greşeşte.*
48 *Dimpotrivă Pliniu cel Bătrîn laudă (14, 71) calitatea vinului produs în Baleare.*
49 *Vezi IV, 17.*
50 *Un obicei asemănător este amintit de Herodot (IV, 172) şi la nasamonii din Libia.*
51 *Strabon descrie asemănător, dar mai amănunţit, tehnica aruncărilor cu praştia.*
52 *Cea pe care autorul o descrie în culori atît de frumoase ar putea să fie insula cea mai mare din grupul Madeira, deşi aceasta n-are rîuri navigabile.*
53 *Astăzi Cadiz. Numele grecesc este probabil o transcriere a formei feniciene „(A) gadir", care înseamnă probabil „cetate".*
54 *Este vorba despre zeul Malcart, pe care grecii l-au identificat cu Heracles.*
55 *Diodor se gîndeşte poate şi la C. Iulius Caesar, care, după cum relatează Suetoniu (VII, 1), vizitînd templul şi văzînd o statuie a lui Alexandru cel Mare, s-a plîns că la vîrsta lui regele macedonean cucerise toată lumea. Mai tîrziu oraşul a primit dreptul de cetăţenie roman.*
56 *Biblioteca lui Diodor n-a ajuns pînă la tratarea acestor evenimente (55—54 î.e.n.).*
57 *Astăzi Kent.*
58 *Unde se întîlneşte Marea Nordului cu Oceanul.*
59 *Astăzi Land's End.*
60 *Duncansbay Head şi Dunne Heat, promontoriul cel mai de nord din Scoţia.*
61 *Între promontoriile Kent şi Land's End.*
62 *Distanţa aceasta de 4842 mile (861+1793+2258) reprezintă cam dublul circumferinţei actuale. Cifrele sînt date după celebrul Pytheas din Marsilia (300 î.e.n.) care, atunci cînd a făcut înconjurul insulelor britanice, n-a făcut decît măsurători cu totul aproximative.*

63 *Trăsătura aceasta comună — subliniată de Diodor — se explică prin ascendența etnică comună a celor două ramuri indo-europene înrudite (celții și grecii), cum o demonstrează existența aceluiași mijloc de luptă și la altă ramură, cum sînt de ex. hitiții.*

64 *Adică cei din Cornwall.*

65 *Probabil actuala insulă St. Michaelis Mount.*

66 *Aceasta nu corespunde realității.*

67 *Este vorba probabil despre unele insule de pe coasta de nord-vest a Franței.*

68 *Adică chihlimbar.*

69 *Unii o identifică cu insula Helgoland.*

70 *Vezi IV, 17, 19.*

71 *Tăcerea lui Diodor în privința germanilor se datorește poate faptului că în antichitate germanii erau socotiți celți. Vezi mai jos.*

72 *Hedui.*

73 *Deși mai sus (IV, 56) Diodor arătase că Dunărea se varsă în Marea Neagră, acum consideră că ea se varsă în Ocean. Confuzia se datorește probabil celor două nume diferite, căci acolo se vorbea despre Histru pe cînd acuma se menționează Dunărea.*

74 *Este vorba de divinizarea împăraților romani, după moartea lor, începînd cu Cesar.*

75 *Adică bere.*

76 *Vezi* Iliada *(VII, 321).*

77 *Metempsihoza era unul dintre punctele principale ale doctrinei druizilor din Galia. Vezi Caesar,* Bel. Gal. *(VI, 14) și Strabon (IV, 4, 4).*

78 *Grecii și romanii nu foloseau pantaloni; de aceea ei înregistrează portul acestora ca un lucru curios, la popoarele orientale și cele nordice.*

79 *Probabil că este vorba despre o stofă cadrilată scoțiană.*

80 *Strabon (IV, 4, 5) relatează cam același lucru.*

81 *Adică Irlanda.*

82 *Aceștia sînt de fapt un neam germanic, pe cînd cimerienii — predecesorii sciților la nordul Mării Negre — făceau parte probabil din grupul iranic al indo-europenilor.*

83 *Nu cimbrii, care dealtfel se vor apropia de Italia de-abia în ultimii ani ai sec. II î.e.n., ci senonii, o populație celtică, au ocupat Roma, cîndva între anii 390—385 î.e.n. Data exactă este greu de stabilit, deoarece există mai multe tradiții (cea romană la 390, Diodor și Polibiu la 387—386 etc.).*

84 *În anul 279 î.e.n.*

85 *După înfrîngerea lor de către etolieni, supraviețuitorii valului de celți care invadaseră Grecia s-au împărțit în trei grupuri. Unul a trecut în Asia Mică și a ocupat regiunea denumită apoi Galatia, adică, regiunea galilor; altul s-a așezat în nordul actualei Iugoslavii, iar al treilea grup s-a fixat în Bulgaria, pe rîul Marița, unde timp de 60 de ani a existat așa numitul „regat de la Tylis".*

86 *Atenеu (XIII, 603, a) spune că celții obișnuiau să se culce cu doi tineri.*

87 *Era scutul folosit de infanterie la greci.*

88 *În realitate se pare că celtiberii erau conștienți de proasta calitate a oțelului lor și de aceea grăbeau procesul de ruginire, — fierul moale ruginind mai repede decît oțelul — ca să obțină un oțel superior.*

89 *Lucrul acesta este confirmat de Strabon (III 4, 16).*

90 *Ei n-au fost amintiți în cele două cărți precedente în care autorul a vorbit despre Heracles.*

91 *Marea Mediterană și Oceanul Atlantic.*

92 *Aceasta este o etimologie greacă de la „pyr" ; în celtică munte se cheamă* byrn *sau* brin.

93 *Reprezintă 26, 196 kg.*

94 *De la Laurion.*

95 *Este vorba despre o ghicitoare pe care niște pescari nenorocoși, care se umpluseră de păduchi, în loc să prindă pește, o spun lui Homer (Ps. Herodot,* Viața lui Homer, *35). Traducerea ei sună astfel „Ceea ce am prins ne-a părăsit, în schimb am luat cu noi ceea ce n-am prins". Demetrios din Phaleron a aplicat aceste cuvinte antreprenorilor de mine din Atica, care n-au obținut cîștigurile scontate. Aprecierile acestea au fost înregistrate de Posidonius, de la care le-au preluat apoi toți ceilalți autori, ca Strabon (III, 2, 9) Diodor și Ateneu (IV, 233, e).*

96 *Era format dintr-un cilindru de 4—6 m cu trei caneluri interioare paralele. În cartea I, 34, autorul menționase folosirea acestora la lucrările de irigare ale deltei Nilului. Dealtfel se pare că în minele din Spania au fost într-adevăr folosite instalații pentru evacuarea apei. Astfel la Sancta Barbara Sotiel Coronada a fost găsit un lanț de asemenea șuruburi, cu o înclinație de 25°, care ridicau apa la 2 m înălțime.*

97 *Adică în sec. III î.e.n., despre care tratează cîteva din ultimele cărți.*

98 *Este vorba despre insulele Scilly din fața Angliei* (Cornwall). *Se pare că numele acesta a fost dat mai întîi insulelor din fața coastei de nord-vest a Spaniei, apoi insulelor Britanice și de abia tîrziu de tot a fost aplicat insulelor amintite la început.*

99 *Vezi mai sus cap. 22.*

100 *Orașul Narbonne de azi. Aparținea tribului celtic al tectosagilor, iar mai tîrziu a devenit capitala provinciei romane* Gallia Narbonensis.

101 *Adică n-au vin.*

102 *Adică nu cultivă nici grîne și nici vie.*

103 *Adică etrusci.*

104 *„Sella curulis" a magistraților romani.*

105 *Este vorba despre curtea interioară din casele romane.*

106 *Adică romanii.*

107 *Romanii au fost puternic influențați de etrusci, de la care au preluat multe instituții religioase printre care și diferite forme de cunoaștere și prezicere a viitorului.*

108 *Etruria, actuala Toscana, cu capitala la Florența, a continuat tot evul mediu și pînă în zilele noastre să fie o regiune avansată cu un înalt nivel cultural.*

109 *Despre capitolele 41—46 se crede că ele au fost redactate după istoria sacră a lui Euhemer din Messina cam 300 î.e.n. Lucrarea acestuia cuprinde un amestec de utopie politică cu considerații despre originea zeilor.*

110 *Regiunea aceasta, Belucistanul de astăzi, este de obicei cunoscută sub numele de Gedrosia, ca dealtfel în III, 15.*

111 *Yemenul de astăzi.*

112 *Adică „cea sfîntă".*

113 *Adică cca 1 250 de metri.*

114 *Este vorba, probabil, despre insulele Abd-el-Kuri și Sokotra.*

115 *Este vorba despre* Acacia albida.

116 *Un arbust din familia* Rhamnaceae *și anume* Paliurus spina Christi.

117 *„Siria Scobită" era partea de sud a Siriei. Numele ar vrea să însemne „pămîntul excelent" în care a fost plasată utopia statului ideal.*

118 *Observația aceasta nu corespunde realității.*

119 *Amănuntele care urmează sînt cu totul fanteziste și imaginare.*

120 *Aceştia sînt citaţi ca reprezentanţi ai unei populaţii îndepărtate, aproape mitice, din nordul lumii, după care sînt enumeraţi indienii din răsăritul îndepărtat.*

121 *Adică „Zeus al celor trei triburi". Mai jos, în cap. 44, autorul arată că populaţia era formată din trei neamuri diferite.*

122 *Un plethron avea 29,6 m.*

123 *Adică „insula lui Saon".*

124 *Adică Iasion.*

125 *Este vorba despre zeii Cabiri (vezi IV, 43). Despre aceste divinităţi care-şi aveau sediul principal la Samothrace, dar erau cinstite pretutindeni, chiar şi în Egipt, la Memfis, nu se ştie exact de unde provin. Chiar şi mitografii din antichitate susţineau păreri contradictorii despre aceştia. De obicei trec drept copiii lui Hefaistos. De la sfîrşitul epocii clasice greceşti sînt prezentaţi ca protectorii navigaţiei, la fel ca şi Dioscurii, iar în epoca romană formează o triadă, corespunzînd lui Iupiter, Minerva şi Mercur.*

126 *Vezi IV. 43.*

127 *Era zeul vîntului de nord, care bătea din Tracia. Făcea parte din neamul Titanilor, care reprezentau forţele elementare ale naturii.*

128 *Compară cele ce urmează cu relatarea din III, 64.*

129 *Vezi IV, 2 şi 25.*

130 *De la Salamina, din anul 480 î.e.n.*

131 *Din anul 479 î.e.n.*

132 *Acesta era atît de renumit încît poetul Arhiloh (la Ateneu I, 30 f) îl compară cu nectarul pe care îl beau zeii.*

133 *Vezi cap. 61.*

134 *Fiii lui Thethalos (vezi* Iliada *II, 676—679).*

135 *Legendarul rege al Cretei şi al insulelor, tatăl Ariadnei.*

136 *Adică al „Mării".*

137 *Locuitorii vechiului oraş cu acelaşi nume din insula Rodos.*

138 *Numele acestei divinităţi marine exprimă elementul sărat al mării (gr. hals-halos = lat. sal).*

139 *Adică soarele.*

140 *Adică „Fiii Soarelui"; după I.L. Myres,* Who were the Greeks? *p. 139—140, aceste personaje legendare ar desemna pe vechii locuitori de origine cretană ai insulei.*

141 *Autor din prima jumătate a sec. II î.e.n., care a scris o istorie a insulei Rodos. Polibiu (XVI, 14) a criticat patriotismul local, arătat de Zenon în opera sa.*

142 *In realitate este o veche aşezare egipteană. Acolo era adorată zeiţa războinică Neit, care datorită insignelor ei, două săgeţi încrucişate, a fost identificată de greci cu Atena. De aici provin legendele despre întemeierea oraşului Sais de către coloniştii atenieni, ca în capitolul de faţă şi invers, că Atena ar fi o colonie egipteană (vezi I, 28).*

143 *Vezi III, 67.*

144 *In cartea I autorul arătase pretenţiile egiptenilor în legătură cu prioritatea civilizaţiei şi culturii lor. Acuma încearcă să găsească o explicaţie care să asigure grecilor prioritatea culturală, încercare cu totul nereuşită chiar pentru vremea sa, datorită atît argumentului invocat, foarte şubred, cît şi condiţiilor istorice binecunoscute de toată lumea.*

145 *Trecea drept descendent al zeului Poseidon. A fugit din Egipt de frica celor cincizeci de fii ai fratelui său, Egiptos, care voiau să se însoare cu cele cincizeci de fiice ale sale. Danaos trecea drept întemeietorul cetăţii din Argos.*

146 *Vezi IV, 169 și V, 81.*
147 *Vezi IV, 58.*
148 *De fapt numele înseamnă „insulă-continent", adică legată de continent.*
149 *Vezi cap. 65.*
150 *Afară de acesta și de cel tracic, amintit mai sus, un Chersones foarte cunoscut era cel tauric sau scitic, actuala Crimee.*
151 *Era o cîmpie roditoare din estul Tesaliei (azi Keserli).*
152 *Adică „semi-zeiță".*
153 *Cu ocazia campaniei din Grecia, în anii 480—479 î.e.n.*
154 *Adică „cei veritabili".*
155 *Cuvîntul înseamnă „deget".*
156 *Istoricul grec din sec. IV î.e.n. pe care Diodor l-a folosit mult în lucrarea sa.*
157 *Rege frigian, aliatul lui Priam în timpul războiului troian.*
158 *Vezi IV, 8—39.*
159 *Acesta își căuta fiul, ca să-l omoare, deoarece știa că va fi detronat într-o zi, de propriul său copil. Ca să acopere plînsetele lui Zeus, cureții au început să danseze.*
160 *Descoperitorul civilizației cretane, A. Evans, crede a fi găsit această clădire, pe care a identificat-o cu ruinele unui templu grecesc.*
161 *Aluzie la mitul „vîrstei de aur" a omenirii.*
162 *Autorul se referă desigur la* Saturnalia, *serbări în cinstea zeului Saturn, care începeau la 17 decembrie, căci zeul roman, care era o veche divinitate italică, fusese asimilat în cadrul sincretismului elenistic cu Cronos. De aceea se și pretindea că el venise din Grecia cînd Juppiter, respectiv Zeus, îl detronase din Olimp pe primul.*
163 *Vezi XIII, 86 și XX, 14, unde sînt relatate vechile obiceiuri ale cartaginezilor de a jertfi copii lui Cronos, respectiv lui Baal, cu care acesta fusese identificat.*
164 *Mitul „Vîrstei de aur" a omenirii a fost și el preluat de la greci de către romani, care l-au plasat tot în timpul regelui Saturn, respectiv al lui Cronos.*
165 *Vezi* Lucrări și zile *(111—120).*
166 *Vezi III, 61 și V, 70; după majoritatea legendelor, Cronos a fost detronat de fiul său Zeus, așa cum și el l-a răsturnat pe tatăl său Uranos. După înfrîngere Cronos a fost înlănțuit împreună cu frații lui Titanii, care l-au sprijinit în lupta cu Zeus și frații acestuia. În tradiția de caracter orfic, Cronos se împacă cu Zeus fiind eliberat din lanțuri. De la motivul acesta al împăcării, în care Cronos devine primul rege al cerului și al pămîntului, s-a ajuns la legendele despre vîrsta de aur. Se spunea că zeul a domnit în diferite locuri ale lumii mediteraneene și că abia mai tîrziu cînd oamenii s-au făcut răi, în timpul vîrstelor bronzului și a fierului, s-ar fi retras în cer.*
167 *Fiindcă el trecea drept tatăl soarelui, al lunii și al aurorei.*
168 *Vezi I, 16.*
169 *Pe greceşte mnemoneuein.*
170 *Adică „păzitor de legi" și „dătător de legi".*
171 *Pe greceşte themisteuein.*
172 *Ca zeiță a focului purificator din vatră.*
173 *Considerat inițial rege din Eleusis (vezi mai jos), apoi inițiatorul serbărilor Demetrei și în sfîrșit judecător în infern, alături de Minos și Rhadamanthys.*
174 *Adică „dătătoare de legi".*
175 *Asimilarea s-a făcut ușor datorită atributelor identice ale zeiței egiptene. Simbolul ei era dealtfel reprezentat prin spice și cornul abundenței.*
176 *Adică „locul sosirii".*

177 *Fiica lui Zeus și a Demetrei, pe adevăratul ei nume Persephone, a fost răpită de unchiul ei Hades, zeul Infernului.*
178 *Vezi* Odiseea *(IX, 109).*
179 *Vezi nota 166.*
180 *Acesta (născut din capră) era unul dintre epitetele cele mai cunoscute ale lui Zeus.*
181 *Munte (539 m) din răsăritul Cretei. A existat și un sanctuar al lui Zeus, ale cărui resturi din sec. VII-VI î.e.n. se află pe locul vechiului oraș minoic Palaekastron.*
182 *Era fiul „pământului" și al „iadului" și unul dintre cei mai aprigi dușmani ai lui Zeus, care a trebuit să ducă grele și îndelungate lupte pînă cînd să-l răpună, prăbușind peste el muntele Etna.*
183 *Un cîntăreț legendar din cercul lui Orfeu creat, probabil, ca un fel de „dublet" al ultimului de către tradiția greacă.*
184 *Vezi IV, 21.*
185 *Vezi III, 61.*
186 *Alt motiv este indicat în I, 12 ; vezi și III, 70.*
187 *Ale locuitorilor din Cnosos.*
188 *Mai departe urmează înșirarea atribuțiilor tuturor zeilor.*
189 *Adică „hrănitoarea copiilor".*
190 *Pe grecește „eunomia", „dike" și „eireue".*
191 *Vezi III, 67.*
192 *Bolnavii dormeau în temple, așteptînd ca zeul să le apară în somn și să le spună leacul (vezi I, 25).*
193 *„Comun".*
194 *Pe grecește „hermenenein"*
195 *Vezi III, 59.*
196 *Vezi III, 63.*
197 *Vezi III, 74.*
198 *Pe grecește diktyon.*
199 *Pe grecește înseamnă „bogăție".*
200 *Este vorba despre zeița siriano-feniciană Astarte. În realitate se pare că sub aceste nume se ascund mai multe zeițe semite.*
201 *La Didyma, lîngă Milet, se află un celebru sanctuar unde se dădeau și oracole.*
202 *Este vorba despre marea zeiță persană Anaitis sau Anahita.*
203 *Vezi IV, 79.*
204 *Deși manuscrisele spun „împreună cu Agamemnon", din cele ce cunoaștem din* Iliada *(II, 876), Sarpedon a luptat alături de troieni.*
205 *Vezi cap. 64.*
206 *Vezi IV, 60.*
207 *Vezi IV, 57—58.*
208 *Despre acești autori nu cunoaștem aproape nimic.*
209 *Deoarece oamenii se ticăloșiseră prea mult în timpul vîrstei de bronz, Zeus, — spune legenda — a hotărît să-i înece pe toți cu excepția unei perechi de oameni drepți.*
210 *Numai Deucalion și soția sa Pyrrha au scăpat cu viața datorită corăbiei pe care au construit-o la îndemnul lui Prometeu.*
211 *Eritreea.*

Cărţile a şasea, a şaptea şi a opta

(Fragmente)

Fragmentele cărții a șasea

Primele șase cărți ale noastre cuprind întîmplările și legendele de dinaintea războiului troian; dintre acestea primele trei cuprind antichitățile barbarilor, iar următoarele trei aproape numai pe cele ale elenilor (Diodor, 1, 4, 6).

1. Cele de mai sus au fost spuse de către Diodor în cartea a treia a „Istoriilor" sale [1]; de asemenea, în cartea a șasea, el susține aceeași învățătură cu privire la zei, învățătură împrumutată de la Euhemer [2] din Messena. Așa glăsuiește Diodor:

„Cît privește pe zei, oamenii din vremurile străvechi au lăsat urmașilor două păreri deosebite. Unii spun că sînt zei veșnici și nepieritori — cum ar fi soarele, luna și celelalte astre ale cerului, ba încă și vînturile și zeii ceilalți care sînt din fire asemănători cu cei amintiți —; fiecare din aceștia s-a născut din veșnicie și vor dăinui în vecii vecilor. Sînt însă — susțin aceia — alți zei, a căror existență este pămînteană și care și-au dobîndit o veșnică slavă și faimă nepieritoare datorită binefacerilor pe care le-au adus omenirii. Așa sînt Heracles, Dionysos, Aristaios [3] și toți cei care le-au semănat. Despre zeii care au fost din firea lor pămînteni, ni s-au transmis multe și felurite povestiri atît de către istorici, cît și de mitografi. Printre istorici, Euhemer — autorul unei „Istorii Sacre" —a susținut o părere ce este doar a lui. În schimb, dintre mitografi, Homer, Hesiod și Orfeu, ca și alții, au plăsmuit cu privire la zei legende care par mai degrabă fără noimă. În ceea ce ne privește, ne vom strădui să înfățișăm în fugă și pe scurt cele scrise și de către unii și de către ceilalți, urmărind păstrarea proporțiilor cuvenite. Astfel, Euhemer — prietenul regelui Casandru [4], ce-l silise să îndeplinească unele slujbe și să întreprindă călătorii mari în străinătate— ne spune că el a pornit spre miazăzi, pînă la Ocean. Și, plecînd cu o corabie din Arabia Fericită, a plutit pe ape mai multe zile. Ajunse astfel la insulele din largul mării; pe una din ele, căreia i se spunea Panchaia, a putut să vadă că locuitorii, numiți panhei, se deosebeau prin cucernicia lor și-i slăveau pe zei prin jertfele cele mai măreție și prin însemnate ofrande de aur și argint. Această insulă era închinată zeilor. Se mai găseau acolo multe lucruri admirate atît pentru vechimea lor cît și pentru marea îndemînare cu care erau făcute. Despre toate acestea, am scris în cartea precedentă [5]. Apoi, ne spune Euhemer, se mai găsește în această insulă, pe o neînchipuit de mare înălțime, un templu al lui Zeus Triphylios, înte-

meiat de Nemuritor pe vremea cînd el era regele întregii lumi şi sălăşluia în mijlocul oamenilor. În templu se află o stelă de aur, unde sînt scrise, cu literele panheilor, isprăvile lui Uranos şi ale lui Zeus. După aceste lucruri, Euhemer ne mai spune că Uranos a fost cel dintîi rege — un om blînd din fire, un binefăcător şi cunoscător al mişcării astrelor şi, totodată, întîiul ce i-a slăvit cu jertfe pe zeii cereşti. Şi iată, prin urmare, de ce i s-a dat numele de Uranos [6]. Soţia lui, Hestia, i-a născut şi fii — pe Titani şi pe Cronos — şi fiice : pe Rheea şi pe Demeter. După Uranos a domnit Cronos, care, luînd-o de nevastă pe Rheea, a zămislit pe Zeus, pe Hera şi pe Poseidon. Iar după ce i-a urmat la domnie Zeus, acesta s-a căsătorit cu Hera, Demeter şi Themis [7]. De la ele a avut copii : de la cea dintîi i-a avut pe cureţi, de la cea de-a doua pe Persefona şi de la cea de-a treia pe Atena. Pornind apoi spre Babylon, Zeus a fost oaspetele lui Belos [8]. De acolo s-a dus în insula Panchaia, situată în Ocean, şi în ea a înălţat un altar în cinstea bunicului său Uranos. De aici prinse să străbată Siria, ca să ajungă la cîrmuitorul acesteia, cu numele de Casios ; de la el se trage numele muntelui Casios [9]. Intrînd în Cilicia, Zeus l-a biruit într-o luptă pe regele Cilix [10]. Şi, cum străbătuse ţările celor mai multe neamuri, a fost slăvit de toate acestea şi i s-a spus „Zeus". Aceste lucruri şi altele de acest fel ni le povesteşte Diodor despre zei, ca şi cum zeii ar fi doar muritori ; şi ne mai spune : „Am vorbit îndeajuns despre Euhemer, care este autorul „Istoriei Sacre". Vom încerca acum să arătăm, în fugă şi pe scurt, povestirile mitologice ale elenilor, urmîndu-l pe Homer, pe Hesiod şi pe Orfeu". Apoi, Diodor leagă de cele spuse povestirea miturilor, aşa cum ni le-au transmis poeţii. (Eusebiu, Preparaţia evanghelică, 2.2.59 B — 61 A, ed. Gifford, Oxford, 1903.)

2. Despre zei, preaînţeleptul Diodor ne vorbeşte — în scrierile sale — cam în felul acesta : cum că, la naşterea lor, zeii au fost oameni. Iar oamenii i-au numit Nemuritori, socotindu-i astfel datorită binefacerilor săvîrşite. Dar unii dintre ei au primit numele lor după numele ţărilor pe care le cuceriseră. (Malalas, pag. 54, ed. Dindorf, Bonn, 1931).

3. Diodor ne spune — urmînd relatările miturilor — că Xanthos şi Balios [11] au fost, mai întîi, Titani şi că ei au venit în ajutorul lui Zeus [12]. Xanthos era tovarăşul de arme al lui Poseidon, iar Balios acela al lui Zeus. În luptă, ei au cerut să li se schimbe înfăţişarea — fiindcă se ruşinau să fie văzuţi de fraţii lor, de Titani. Iar rugămintea le-a fost îndeplinită, căci au fost prefăcuţi în cai şi, apoi, dăruiţi lui Peleu [13]. Şi iată, deci, pentru ce — ne informează Diodor — Xanthos a fost în stare să-i prevestească moartea lui Ahile. (Eustaţiu, *Comentariu la Iliada*, Cartea 19, pag. 1190, ed. Stallbaum, Leipzig, 1825—1830).

4. Ferecide [14] povesteşte despre Cronos că a fost întîiul care a purtat o coroană ; iar Diodor pretinde că, după înfrîngerea Titanilor, Zeus a fost slăvit cu acelaşi dar. Acelaşi istoric îi mai dăruieşte şi lui Priap [15] o panglică pentru a-şi încinge fruntea, iar Ariadnei o cunună făcută din aur şi împodobită cu nestemate din India — lucrare a lui Hephaistos şi, apoi, dar al lui Dionysos, cununa Ariadnei ajungînd după aceea o constelaţie [16]. (Tertulian, *Despre cunună*, 13, ed. J. Marra, 1927).

5. Fratele lui Ninos [17], Picus [18], care se mai numea şi Zeus, a fost regele Italiei şi a domnit peste ţinuturile din apus o sută şi douăzeci de ani. El a avut mulţi fii şi multe fiice, de la cele mai frumoase femei. Într-adevăr, ştia să-şi ia diferite înfăţişări datorită unor taine vrăjitoreşti, atunci cînd voia să le ademenească. Acelaşi Picus, care se mai chema şi Zeus, a zămislit un fiu — cu numele de Faunus [19] şi căruia i se spunea şi Hermes, după numele planetei. Cînd a fost să moară, Zeus a dat poruncă să-i fie aşezate rămăşiţele lui cele muritoare în insula Creta. Acolo, vlăstarele sale i-au înălţat un templu, unde i-au aşezat leşul. Mormîntul mai dăinuie încă şi astăzi şi pe el se poate citi următoarea inscripţie : „Aici zace Picus, pe care oamenii l-au numit şi Zeus". Diodor, cel mai învăţat dintre cronografi, a pomenit în opera sa despre acest Picus. (Din *Cronica lui Ioan din Antiohia*, la Cramer, *Anecdota Graeca e codd. mss. bibl.*, Paris, 2, pag. 236, Oxford, 1839 —1841.)

6. Potrivit tradiţiei, Castor şi Polydeuces — cunoscuţi şi sub numele de Dioscuri [20] — întreceau cu mult, prin destoinicia lor, pe ceilalţi oameni. Aceştia dobîndiră cea mai mare faimă în expediţia pe care au făcut-o alături de Argonauţi. Dioscurii au sărit în ajutorul multora care le ceruseră sprijin. Şi, ca să vorbim în linii generale, ei s-au bucurat în ochii aproape ai întregii lumi de multă cinste, fiindcă erau viteji, iscuşiţi conducători de oşti şi, de asemenea, oameni drepţi şi plini de cucernicie, fiind gata să dea ajutor de îndată ce se iveau — mai presus de orice aşteptări — acelora care se aflau în primejdii [21]. Pentru purtarea lor aleasă şi nobilă au fost socotiţi feciorii lui Zeus ; iar cînd s-au stins au avut parte de cinstirile datorate Nemuritorilor.

Epopeus [22], regele din Sicyon, i-a stîrnit pe zei la luptă şi le-a profanat templele şi altarele.

Se spune că Sisif [23] îi întrecea pe toţi muritorii prin ticăloşia sa şi prin mintea-i iscoditoare. Mulţumită harului ce-l avea de a ghici, cercetînd mărunţaiele animalelor jertfite, izbutise să descopere totul şi să prevestească oamenilor ce se va întîmpla.

Salmoneu [24], un om nelegiuit şi foarte trufaş, îşi bătea joc de divinitate, iar faptele sale — le punea mai presus de înfăptuirile lui Zeus. A simţit îndemnul de a pricinui — cu ajutorul unei maşinării pe care o

născocise — un zgomot asurzitor, aidoma cu acela pe care-l face tunetul [25]. Salmoneu nu aducea jertfe Nemuritorilor şi nu prăznuia niciodată marile serbări ale acestora [26].

Acelaşi Salmoneu avea o fiică, pe Tyro [27], care — datorită pielii ei albe şi trupului moale, plin de gingăşii — a avut parte de numele acesta. (*Excerpta Historica Iussu Imp. Constantini Porphyrogeniti Confecta*, 2 (1), pag. 210—211, ed. Boissevain, de Boor, Büttner-Wobst, 1906 sqq.).

7. Într-adevăr, Salmoneu, fiind un om nelegiuit şi foarte trufaş, lua în rîs divinitatea şi susţinea că faptele lui întrec înfăptuirile lui Zeus. Pe scurt, el îşi bătea joc de zei, nevrînd nici să le aducă jertfe, nici să-i prăznuiască prin adunările cele mari în cinstea lor, aşa cum obişnuiesc s-o facă ceilalţi cîrmuitori. El zămisli o singură fiică, pe Tyro, care — pentru trupul ei moale şi plin de gingăşie, ca şi pentru pielea ei albă — se învrednicise să poarte acest nume. Îndrăgind-o pentru frumuseţea ei, Poseidon avu cu ea legături trupeşti [28] şi Tyro dădu naştere celor doi feciori : Pelias şi Neleu. Fiindcă Salmoneu nu credea că Poseidon îi luase fiicei sale fecioria, o chinuia neîncetat şi, în cele din urmă, din pricina necuviinciei sale fuse lovit de pedeapsa divinităţii. El a fost fulgerat de Zeus, care, în felul acesta, îi puse capăt vieţii. Iar cît priveşte cei doi copii zămisliţi de Poseidon cu Tyro, Pelias — care era foarte tînăr — avea să fie izgonit din ţara lui de către Mimas, şi, pornind în surghiun împreună cu prietenii săi, avea să pună stăpînire, cu ajutorul acestora, pe două insule : Sciathos şi Peparethos. Dar, mai tîrziu, după ce Cheiron [29] s-a arătat binefăcătorul său şi i-a dăruit o parte din ţinutul ce-l stăpînea, Pelias a plecat din insulele amintite de noi, ajungînd regele cetăţii Iolcos [30]. Pelias a avut mai multe fiice, dintre care unele au primit un nume după acela al tatălui lor şi s-au numit Peliade. Dar cu privire la ele trebuie să ne mulţumim cu acele lucruri pe care noi le-am spus înainte în lucrarea noastră [31]. (*Rhein. Museum*, 34 (1879), pag. 619).

8. Admet [32], deosebindu-se de ceilalţi muritori prin iubirea lui de dreptate şi prin cucernicia de care dădea dovadă, a fost o făptură îndrăgită de zei ; şi într-atît l-au preţuit Nemuritorii, încît — atunci cînd Zeus a fost jignit de Apolo — acesta a fost trimis ca slujitor lui Admet.

Am spus că Alcestis a fost singura dintre fiicele lui Pelias care n-a luat parte la nelegiuirea [33] săvîrşită împotriva tatălui său. Pentru cucernicia sa, Alcestis a fost dată de nevastă lui Admet.

Melampus [34], bărbat de o neobişnuită cucernicie, ajunse prietenul lui Apolo. (*Const. Exc.* 2 (1), pag. 211).

9. Bellerophontes [35], surghiunit pentru un omor pe care-l săvîrşise fără voia lui, a sosit la Proitos, care se afla în legături de ospeţie cu tatăl acestuia. Nevasta lui Proitos se îndrăgostise de Bellerophontes,

pentru că era un tînăr foarte chipeș ; dar, fiindcă nu izbutise să-l înduplece a se îndrăgi cu ea, l-a pîrît soțului ei, cum că ar fi încercat s-o siluiască. Iar Proitos, care nu voia să-și ucidă oaspetele, l-a trimis în Licia să ducă o scrisoare socrului său, regelui Iobates. Și, cum primi scrisoarea adusă de Bellerophontes, Iobates — aflînd că Proitos îi scria să-i facă de petrecanie cît mai degrabă oaspetelui său —, deoarece nu voia să-i dea chiar el însuși moartea, i-a poruncit să se ia la luptă cu Himera [36], o dihanie a cărei răsuflare era de foc. (*Const. Exc.* 3, pag. 197.)

Fragmentele cărții a șaptea

[În următoarele unsprezece cărți [37] vom scrie istoria universală a întîmplărilor care încep cu războiul troian și merg pînă la moartea lui Alexandru [38] (Diodor 1. 4. 6)]

[În cele șase cărți [39] de mai înainte am înfățișat evenimentele care încep cu războiul troian și merg pînă la războiul pe care atenienii au hotărît să-l facă împotriva siracuzanilor [40] (Diodor 13. 1. 2)]

[În cărțile anterioare am descris evenimentele de la cucerirea Troiei și pînă la sfîrșitul războiului peloponesiac și sfîrșitul hegemoniei atenienilor, o perioadă de timp de șapte sute șaptezeci și nouă de ani [41] (*Diodor*, 14. 2, 4)]

1. Orfeu a trăit în aceeași vreme cu Heracles, viețuind amîndoi cu o sută de ani înaintea războiului troian. Și, așa cum îmi este dat să citesc în lucrarea lui Orfeu „Despre Pietre", unde acesta vorbește despre sine, el a trăit cu puțin timp după Helenos — care era cu o generație mai vîrstnic decît Homer. Iar Homer, după cîte citim în poetul ciclic Dionisie [42], ar fi viețuit — zice-se — în vremea celor două expediții : cea împotriva Thebei și aceea pe care elenii au făcut-o din pricina Helenei. Iar spusele lui Diodor se potrivesc cu ale lui Dionisie, tot așa cum se potrivesc și cele afirmate de nenumărați alții. (Tzetzes, *Hist.* 12. 179—188, ed. Kiessling, Leipzig, 1826).

2. Diodor ne încredințează că Homer a murit înainte de întoarcerea Heraclizilor. (Cramer, Anecd. Paris. 2, pag. 227).

3. Aigialeia, nevasta lui Diomede [43], se înstrăinase cu totul, nemairărîind nici o bunăvoință față de soțul său. În ura ei, s-a purtat nedrept cu acel care-i era bărbat, stîrnindu-i rudele lui să se răzbune pe el. Iar oamenii despre care vorbim, luîndu-l în ajutorul lor pe Egist — de

curînd ajunsese stăpînul Micenei — l-au adus în fața judecății ca să-l osîndească la moarte, învinuindu-l cum că, în ciuda faptului că tatăl său a fost un străin, el punea la cale surghiunirea oamenilor de neam ales din cetate și aducea — în schimb — pe unele dintre rudele sale din Etolia. Și, cum învinuirile mincinoase sînt îndeobște crezute, Diomede, care se temea, a fugit din Argos, împreună cu cei ce voiau să pornească cu dînsul în surghiun. (*Const. Exc.* 3, pag. 197).

4. Pe cînd Troia era cucerită, Enea s-a retras cu vreo cîțiva tovarăși de arme într-un loc ferit al orașului, unde s-a apărat împotriva năvălitorilor. Apoi, elenii au îngăduit acestora — mulțumită unei încetări vremelnice a luptelor — a-și lua fiecare cît poate din bunurile sale. Toți ceilalți s-au încărcat cu aur, argint sau alte lucruri de mare preț, pe cîtă vreme Enea și-a luat tatăl, care era foarte bătrîn, purtîndu-l pe umeri. Această faptă smulse admirația elenilor, ce-i îngăduiră odraslei lui Anchise să-și ia de-acasă tot ce-ar fi vrut să-și aleagă. Atunci, viteazul nostru luă zeii părintești. Și această nouă alegere a fost și mai lăudată, preamărindu-i virtutea chiar și dușmanii săi. Într-adevăr, Enea dovedise — în mijlocul celor mai mari primejdii și nenorociri — ce grijă poartă de respectul părintesc și cît e de cucernic față de zei. Și iată, prin urmare, de ce se zice că i-a fost îngăduit să iasă slobod din Troia, pornind împreună cu troienii care mai rămăseseră în viață spre locurile alese de ei. (*Const. Exc.* 2 (1), pag. 211).

Eusebiu, Cronica [44]

Haide acum să luăm aminte la o altă mărturie : aceea a lui Diodor, care — pe scurt — adună, ca într-o vistierie, toate bibliotecile într-una singură [45]. Într-adevăr, despre istoria romană el scrie — în a șaptea carte a sa — în următoarele cuvinte :

5. Unii [46] dintre istorici s-au înșelat crezînd că Romulus — născut de fiica lui Enea — ar fi fost întemeietorul Romei. De fapt lucrurile stau cu totul altfel. În vremea care s-a scurs între Enea și Romulus au domnit mulți regi, cetatea Romei fiind întemeiată într-al doilea an al celei de-a șaptea Olimpiade. Această întemeiere s-a făcut cu patru sute treizeci și trei de ani după întîmplările de la Troia [47]. Într-adevăr, Enea ajunse rege al latinilor după ce trecuseră trei ani de la căderea Troiei, iar după ce acesta domni vreme de trei ani, se făcu nevăzut din mijlocul

oamenilor și avu parte de cinstirile Nemuritorilor. După moartea lui Enea, pe tronul lui s-a urcat fiul acestuia — Ascaniu —, care a fost întemeietorul Albei, astăzi numită „Longa" ; el i-a dat acest nume după rîul căruia pe atunci i se spunea Alba, iar în zilele noastre se numește Tibru. Cu privire la această denumire, Fabius [48] — acela care a scris istoria celor înfăptuite de romani — ne face cunoscută o altă legendă. Povestește că un oracol i-ar fi prezis lui Enea cum că un animal cu patru picioare avea să-i arate locul unde el trebuie să întemeieze o cetate. Pe cînd eroul nostru era pe cale să jertfească o scroafă albă, însărcinată, aceasta i-a scăpat din mîini și — urmărită — a fugit pe un deal, unde a fătat treizeci de purcei. Uimit de această ciudățenie și frămîntînd în minte răspunsul oracolului, Enea s-a hotărît să clădească pe locul acela un oraș. Dar, cum avu în timpul somnului o vedenie care, în chip foarte lămurit, îl oprea să facă atunci acest lucru și-a dat seama că primește un îndemn să înalțe cetatea peste treizeci de ani — numărul purceilor ce se născuseră — ; și iată pentru ce s-a lăsat de cîte își pusese în gînd să facă. (*Georgios Syncellos*, pag. 366—367, ed. Dindorf, Bonn, 1829).

După ce Enea s-a stins din viață, domnia a luat-o asupră-i fiul său, Ascaniu, care — după treizeci de ani — a înălțat clădiri pe acel deal ; iar cetății i-a dat numele de Alba, după culoarea scroafei, deoarece latinii numesc pe cea care este albă „albam". Și i-a mai dat încă un nume, și anume „lungă", care pe latinește se spune „longam", fiindcă lățimea ei era mică, avînd — în schimb — o mare lungime.

La cele de mai sus (Diodor) adaugă :

Ascaniu a făcut din Alba capitala regatului său și a adus sub oblăduirea sa foarte multe așezări [49] din jurul acesteia. A fost un bărbat vestit și a încetat din viață după ce domnise treizeci și opt de ani. La moartea lui Ascaniu, poporul s-a dezbinat, din pricina faptului că pentru domnie se certau doi bărbați. Într-adevăr, Iulius — întrucît era fiul lui Ascaniu — pretindea că lui i se cuvine domnia părintească, iar Silvius, fratele lui Ascaniu și celălalt fiu al lui Enea, pe care acesta îl zămislise cu Silvia, fiica lui Latinus, — pe cînd Ascaniu era fiul lui Enea de la prima soție, cea din Troia — susținea că lui i se cuvine [50]. Acestui Silvius, după moartea lui Enea, Ascaniu îi întinsese o capcană. Și iată de ce, copil fiind, a fost crescut de niște păstori pe un munte și a fost numit Silvius după numele muntelui latinilor, căruia i se spunea Silva. În lupta dintre cele două tabere, glasurile cele mai multe au fost — în cele din urmă — pentru Silvius, care a primit astfel domnia. Iar Iulius a fost lipsit de puterea domnească, dar a fost *pontifex maximus* și astfel ajunse pe al doilea loc, după rege. Am spus că de la Iulius își trage obîrșia gens Iulia, care dăinuie în Roma pînă în zilele noastre [51]. Silvius

s-a stins din viață fără să fi săvîrșit, în timpul domniei sale, nici un lucru vrednic de luare-aminte, după ce a domnit vreme de patruzeci și nouă de ani. După el, s-a urcat pe tronu-i fiul său, Enea, căruia i s-a dat porecla de Silvius și care a cîrmuit mai bine de treizeci de ani. Apoi, a domnit vreme de cincizeci de ani Latinus — căruia i s-a spus tot Silvius. Latinus s-a dovedit un rege vrednic, atît în treburile din lăuntrul țării, cît și în război. El a pustiit regiunile învecinate și a întemeiat cele optsprezece orașe vechi, cunoscute odinioară sub numele de „cetăți latine" : Tibur, Praeneste, Gabii, Tusculum, Cora, Pometia, Lanuvium, Labici, Scaptia, Satricum, Aricia, Tellenae, Crustumerium, Caenina, Fregelae, Cameria, Medullia și Boilum, cetate pe care unii o scriu și Bola. După moartea lui Latinus, a fost ales Silvius, care a domnit treizeci și opt de ani. După el a fost rege Epitus Silvius, vreme de douăzeci și șase de ani. La moartea acestuia, i-a luat locul la domnie, pentru douăzeci și opt de ani, Capys. Apoi, a urmat la tron fiul său, Calpetus, timp de treisprezece ani. Apoi, vreme de opt ani, Tiberius Silvius. Acesta a întreprins o expediție împotriva etruscilor și a fost înghițit de vîrtejurile rîului Alba, pe cînd voia să-l treacă în fruntea oștilor sale. De aici și-a tras și apa numele de Tibru. După moartea lui Tiberius Silvius, pe latini i-a cîrmuit Agrippa, vreme de patruzeci și unu de ani. I-a urmat la domnie Amulius Silvius, stăpînind nouăsprezece ani. Despre acesta se spune că toată viața lui s-a purtat trufaș și că s-ar fi împotrivit puterii lui Iupiter[52], într-o întrecere plină de încăpățînare. Într-adevăr, cînd, la vremea strînsului de rod — toamna —, se dezlănțuiau deseori tunete foarte puternice, regele poruncea oștilor sale să lovească cu săbiile în scuturi, toți deodată și fără să mai stea pe gînduri ; și Amulius Silvius socotea că zgomotul stîrnit în felul acesta întrecea pe cel al tunetelor. Dar și-a plătit trufia față de zei, deoarece a murit doborît de trăsnet ; iar întreaga lui casă s-a scufundat în Lacul Alban. Pînă în zilele noastre romanii care locuiesc în apropierea lacului arată urmele întîmplării, coloane ce se înalță din lac, ruine ale palatului regesc ce zace în adîncurile apei. După Amulius Silvius, a fost ales Aventius, care a domnit treizeci și șapte de ani. Într-o luptă cu niște vecini ai săi, fiind copleșit de aceștia, s-a retras pe Muntele Aventin, care își trage numele după acela al lui Aventius. Murind el, a fost înlocuit la domnie de fiul său, Procas Silvius, ce cîrmui douăzeci și trei de ani. După moartea acestuia, s-a înscăunat cu de-a sila fiul său mai tînăr, Amulius, în timp ce fratele său bun Numitor, care era mai mare, plecase undeva departe. Amulius a domnit ceva mai mult de patruzeci și trei de ani. A fost ucis de către Remus și Romulus, acei care au întemeiat Roma (Eusebiu, *Cronica*, 1. pag. 284—290, ed. Schöne).

6. După moartea lui Enea, Ascaniu i-a întins o capcană lui Silvius, care era încă un copil. El fusese crescut în munți de niște păstori și primise numele de Silvius, deoarece latinii numeau muntele de acolo Silva. (*Const. Exc.* 3, pag. 197).

7. Romulus Silvius a fost, cît a trăit, un om trufaș și el a cutezat să se ia la întrecere cu divinitatea. Cînd zeul tuna, regele dădea poruncă ostașilor săi ca, la un anume semn, să lovească în scuturi cu săbiile lor, pretinzînd că zgomotul era mai asurzitor decît al tunetului. Iată de ce a murit lovit de un trăsnet. (*Const. Exc.* 2 (1), pag. 211—212).

[A treia cetate pe care a cucerit-o a fost Meschela [53], o cetate foarte mare, colonizată de demult de către elenii care se reîntorseseră de la Troia. Dar noi am vorbit despre acestea în cartea a treia [54]. (*Diodor*, 20. 57. 6).]

[Se povestește că Thessalos [55], scăpînd de moartea pe care i-o urzise mama lui, a fost crescut la Corint și că, apoi, s-a reîntors la Iolcos, patria lui Iason. Acolo murise de curînd Acast, fiul lui Pelias și, de aceea, întemeiat pe legăturile de rudenie, Thessalos a luat asupră-i domnia care i se cuvenea, iar pe oamenii de sub oblăduirea lui i-a numit tesalieni. Ne dăm bine seama că aceasta nu este singura povestire care vrea să lămurească numele tesalienilor ; tradiția oferă mai multe istorisiri, care se bat cap în cap. Dar despre lucrurile acestea vom vorbi la vremea potrivită. (*Diodor*, 4. 55. 2).]

[Heraclizii, ca să se țină de făgăduială, și-au luat gîndul de-a se mai reîntoarce în Peloponeș și au pornit-o spre Tricorythos. După ce s-a scurs o vreme, Licymnios a venit cu fiii săi și cu Tlepolem, feciorul lui Heracles, pentru a se așeza la Argos, unde argienii îl primiră binevoitori. Ceilalți Heraclizi însă au rămas la Tricorythos ; iar, după un răstimp de cincizeci de ani, se reîntoarseră în Peloponeș. Despre isprăvile lor vom vorbi atunci cînd vom ajunge la vremile cînd e mai potrivită o asemenea povestire. (*Diodor* 4, 58, 4—5).]

8. Eusebiu, Cronica [56]

Regii lacedemonienilor, din cărțile lui Diodor

Fiindcă este greu să stabilim cronologia pentru tot răstimpul care începe cu întîmplările de la Troia și sfîrșește cu întîia Olimpiadă [57] — căci pe acele vremuri n-au fost nici la Atena și nici în alte cetăți magistrați care să se schimbe an de an —, ne vom sluji pentru aceasta de

regii lacedemonienilor. De la nimicirea Troiei şi pînă la cea dintîi Olimpiadă s-au scurt — după spusa atenianului Apolodor [58] — patru sute şi opt ani. Dintre aceştia optzeci de ani au fost pînă la întoarcerea Heraclizilor, iar ceilalţi ani cuprind domniile regilor Procles, Euristeu şi ale urmaşilor acestora. Noi vom înşirui regii pe care i-au dat cele două familii — pe fiecare în parte — pînă la prima Olimpiadă. Euristeu începu şirul regilor într-al optzecilea an după întîmplările de la Troia. El a domnit patruzeci şi doi de ani. După el, a domnit un an Agis ; iar Echestratos, treizeci şi unu [59]. Au urmat apoi la domnie, cîrmuind treizeci şi şapte de ani, Labotas şi — după acesta — Dorysthos, care a cîrmuit douăzeci şi nouă. Au venit la rînd domnia de patruzeci şi patru de ani a lui Archelaos, aceea a lui Teleclos — de patruzeci — şi, în sfîrşit, a lui Alcamenos — de treizeci şi opt de ani. Într-al zecelea an de domnie a celui din urmă, are loc cea dintîi Olimpiadă, cînd la stadiu a fost biruitor Coroibos din Eleea. Iar din cealaltă familie a domnit, mai întîi, Procles — patruzeci şi nouă de ani [60] —, apoi Prytanis, patruzeci şi nouă de ani. Vin la rînd domniile lui Eunomios — de patruzeci şi cinci de ani —, a lui Chariclos — de şaizeci —, apoi aceea a lui Nicandros — patruzeci şi doi — şi a lui Teopomp — de patruzeci şi şapte. Tot într-al zecelea an al domniei acestuia s-a ţinut cea dintîi Olimpiadă. De la năruirea Troiei şi pînă la întoarcerea Heraclizilor s-au scurs, în totul, optzeci de ani. (Euseb. *Chron.* 1, pag. 221, ed. Schöne).

9. După ce am înfăţişat cu toată grija lucrurile acestea, ne rămîne să vorbim despre Corint şi despre Sicyon şi să arătăm în ce fel au fost colonizate de către dorieni teritoriile acestor cetăţi. Cînd s-au reîntors Heraclizii, ei au alungat toate neamurile Peloponesului ; nu însă şi pe arcadieni. Iar Heraclizii, cînd şi-au împărţit între ei pămînturile acelora, au pus de-o parte Corintul şi teritoriul din vecinătate ; apoi, au chemat — ca să li se alăture — pe Aletes [61] şi i-au dat stăpînirea peste aceste meleaguri. Vreme de treizeci şi opt de ani cît a ţinut domnia lui Aletes, a sporit puterea cetăţii Corintului, el dovedindu-se a fi un bărbat de mare vază. După moartea lui, au venit — fără întrerupere — la domnie urmaşii acestuia, întemeiaţi pe dreptul celui dintîi născut ; şi aceasta s-a întîmplat pînă la tirania lui Cypselos [62], care a avut loc cu patru sute patruzeci şi şapte de ani după întoarcerea Heraclizilor. Ixion, cel dintîi urmaş la domnie al lui Aletes, a domnit treizeci şi opt de ani. După el a domnit Agelas, a cărui stăpînire a durat treizeci şi şapte de ani. A venit apoi la rînd Prumnis, care a fost rege vreme de treizeci şi cinci de ani. Urmaşul acestuia a fost Bacchis ; el a domnit tot atîta vreme şi a fost cel mai de vază dintre toţi regii Corintului de pînă atunci. Şi de aceea, urmaşii acestuia nu s-au mai numit Heraclizi, ci Bacchizi. Bacchis l-a

avut urmaş pe Agelas, a cărui domnie a durat treizeci de ani. După acesta s-a urcat pe tronul Corintului Eudamos — a cărui stăpînire a ţinut douăzeci şi cinci de ani. Urmaşul lui Eudamos a fost Aristomedes, care a domnit treizeci de ani. Murind, Aristomedes a lăsat domnia fiului său — un copilaş doar —, Telestes. Dar unchiul şi tutorele lui, Agemon, i-a răpit sceptrul pe care-l moştenise şi a stăpînit, în locul său, vreme de şaisprezece ani. S-a urcat apoi pe tron Alexandru, a cărui domnie a ţinut douăzeci şi cinci de ani, fiind ucis de către Telestes, cel care fusese lipsit de puterea regească, pe care o avusese tatăl său. Iar domnia lui Telestes a durat doisprezece ani. După ce şi el a fost ucis de nişte rude, i-a urmat la domnie Automenes, care a stăpînit asupra Corintului doar un an. Apoi, au pus mîna pe cîrmuirea cetăţii Bacchizii, urmaşii lui Heracles — care erau mai mulţi de două sute —, şi au cîrmuit Corintul toţi laolaltă. În fiecare an era ales unul dintre ei ca „prytan", exercitînd astfel regalitatea. Şi acest fel de cîrmuire a dăinuit vreme de nouăzeci de ani, pînă cînd tirania lui Cypselos [63] i-a pus capăt. (Georgios Syncellos, pag. 336—338).

10. În cetatea Cyme a fost un tiran cu numele de Malacos [64]; deoarece bărbatul acesta se bucura de o mare trecere în ochii mulţimii — ponegrindu-i mereu pe oamenii cei mai de vază din cetate — a izbutit în acest fel să ajungă singur cîrmuitor. Iar după ce i-a măcelărit pe cetăţenii cei mai bogaţi şi a pus stăpînire pe avuţiile lor, Malacos şi-a făcut rost de o armată de mercenari; şi ajunse spaima cetăţenilor din Cyme. (*Const. Exc.*, 2 (1), pag. 212).

[În cele din urmă, după întoarcerea Heraclizilor, argienii şi lacedemonienii au trimis colonii, pe care le-au statornicit pe cîteva alte insule, ocupînd şi insula Creta, pe unde au colonizat cîteva oraşe — împrejurări despre care vom povesti în amănunt la vremea potrivită. (*Diodor*, 5, 80, 3).]

[După ce Troia a fost cucerită, carienii — sporindu-le mereu puterea — au ajuns stăpîni ai mării şi au supus Insulele Ciclade. Pe unele din aceste Ciclade ei le-au adăugat stăpînirii lor, după ce mai întîi izgoniseră din ele pe cretanii care locuiau acolo; pe celelalte însă le-au ocupat împreună cu acei cretani care fuseseră pînă atunci locuitorii insulelor. Mai apoi, cînd puterea elenilor a crescut, cele mai multe dintre Insulele Ciclade au fost colonizate de ei, iar barbarii carieni au fost alungaţi. Însă despre aceste lucruri vom povesti cu de-amănuntul la vremea potrivită. (*Diodor*, 5, 84, 4).]

Din aceleași scrieri ale lui Diodor, pe scurt, despre intervalele de timp în care Stăpînii Mării au deținut supremația maritimă.

Au stăpînit marea după războiul troian :

1.	lidienii și meonii	92 ani
2.	pelasgii	85 ani
3.	tracii	79 ani
4.	rodienii	23 ani
5.	frigienii	25 ani
6.	ciprioții	33 ani
7.	fenicienii	45 ani
8.	egiptenii	— ani
9.	milesienii	18 ani
10.	[66]	— ani
11.	lesbienii	68 ani
12.	foceenii	44 ani
13.	samienii	— ani
14.	lacedemonienii	2 ani
15.	naxienii	10 ani
16.	eretrienii	15 ani
17.	egineții	10 ani

pînă cînd Xerxe [67] a trecut pe celălalt mal [68]. (Eusebiu, Cronica 1, pag. 225).

12. Atît de mare era virtutea lui Licurg [69] încît, venind acesta odată la Delfi, Pitia l-a întîmpinat cu următoarele versuri : „Intri în templul meu cel bogat, o Licurg, prieten al lui Zeus și al tuturor celor ce-și au lăcașul pe Olimp. Eu stau în cumpănă dacă să te salut ca pe un zeu sau ca pe un muritor. Socot mai de grabă, o Licurg, că ești o zeitate. Tu vii să-mi ceri o legiuire bună, iar eu îți voi încredința una pe care nici o cetate nu o va mai avea". Tot Licurg, întrebînd-o pe Pitia pentru a afla care sînt legile cele mai de folos pe care le-ar putea întocmi pentru spartani, aceasta i-a răspuns : „Acele legi care-i vor obliga pe unii să cîrmuiască așa cum se cuvine, iar pe alții să fie supuși". Apoi, Licurg a mai întrebat-o cum să facă spartanii pentru a cîrmui bine și în ce chip mai nimerit ar putea ei să se supună poruncilor. Licurg primi de la

Pitia următorul oracol: „Sînt două cărări, foarte depărtate una de cealaltă: una te duce la slăvita locuință a vieții slobode, pe cîtă vreme cealaltă îți îndreaptă pașii către lăcașul robiei, de care fug muritorii. Pe una din aceste cărări mergi bizuindu-te pe bărbăție și pe atît de rîvnita înțelegere. Pe această cărare călăuziți-vă supușii! Cealaltă însă este aceea pe care o străbați mînat de îngrozitoarea vrajbă și de amăgirea cea plină de slăbiciuni. Trebuie să te ferești cît poți de aceasta". Lucrul de căpetenie pe care ni-l spune oracolul amintit este că omul trebuie să arate cea mai mare grijă pentru înfăptuirea bunei înțelegeri și pentru a se dovedi viteaz, fiindcă numai prin aceste două însușiri poate fi ocrotită viața slobodă, fără de care nici un folos nu se dobîndește; căci omul — supus poruncilor altuia — ajunge să aibă parte din tot ce mulțimea socotește a fi folositor. Toate aceste îndemnuri se îndreaptă către cîrmuitori și nu către supuși. Așa stînd lucrurile, dacă cineva vrea să dobîndească pentru sine și nu pentru alții bunuri, se cere ca înainte de toate să fie slobod. Dar oracolul poruncește muritorilor să se preocupe de amîndouă [70] aceste lucruri, pentru că unul fără celălalt n-ar putea fi de folos omului care l-ar fi dobîndit. Într-adevăr, la ce-i ajută omului vitejia cînd el trăiește în dezbinare cu semenii săi? Sau la ce bun să trăiască în foarte bună înțelegere cu ceilalți oameni, cînd este un fricos? Același Licurg a venit de la Delfi aducînd un oracol în privința setei de arginți, oracol pe care tradiția l-a prefăcut într-o zicală: „Setea de bani — și nimic altceva — va aduce năruirea Spartei". Și Pitia i-a mai spus lui Licurg un oracol [71] despre ocîrmuirea statului așa: „Din locul cel mai de taină al îmbelșugatului său templu, regele Apolo — cel cu plete aurii și arcul de argint, departe țintitorul — ne povățuiește: Regii îndrăgiți de zei și în grija cărora Nemuritorii au încredințat soarta plăcutei cetăți a Spartei, cum și bătrînii vrednici de cinste, să aibă cei dintîi loc în Sfat. Iar oamenii din popor să îndeplinească îndreptățitele porunci ale legilor, rostind lucruri frumoase și săvîrșind tot ceea ce este drept. Să nu dea povețe strîmbe cetății! Și norodul Spartei va arăta că-i și puternic și hotărît. Iată, prin urmare, cele ce Phoibos Apollon a vrut să dea în vileag cetății".

Acei care nu se vădesc cucernici față de zei arată că vor fi și mai nedrepți față de oameni. (*Const. Exc.*, 4, pag. 272—274).

Păzind legile lui Licurg, lacedemonienii au ajuns din oameni neînsemnați ce fuseseră mai înainte cel mai puternic neam al elenilor, iar întîietatea lor în Elada și-au păstrat-o mai bine de patru sute de ani [72]. Dar, mai tîrziu, pentru că lăsaseră să slăbească încetul cu încetul puterea fiecăruia dintre așezămintele lor, trăindu-și ei viața în desfătări și rămînînd nepăsători — ba chiar pînă într-atît de corupți, încît începură

să folosească moneda și să strîngă bogății — lacedemonienii și-au pierdut întîietatea.

13. Temenos [73], căruia prin tragere la sorți îi revenise teritoriul Argosului, a năvălit în fruntea oștilor în țara vrăjmașilor săi. În timpul acestui război, care se cam lungise, el nu a încredințat fiilor săi locuri de conducere ; în schimb, l-a pus pe soțul fiicei sale, pe Deiphontes [74], — pe care-l privea cu cea mai mare bunăvoință — să îndeplinească unele însărcinări care trebuiau să-i aducă cea mai mare faimă. Și iată, așadar, de ce fiii lui Cissos, Phalces și Cerynes, mîniindu-se pe el, au pus la cale să-i întindă o capcană prin mijlocirea unor răufăcători. Dar nu i-au putut îndupleca și, din această pricină, l-au pîndit ei înșiși pe tatăl lor, lîngă un rîu. N-au izbutit, totuși, să-l ucidă, ci doar să-l rănească ; și — apoi — au luat-o la fugă. Argienii, pentru că primiseră multe lovituri în războiul pe care împreună cu regele lor îl purtaseră împotriva lacedemonienilor și fiind siliți să dea înapoi arcadienilor țara care fusese a acestora din moși-strămoși, și-au îndreptat dojana împotriva regelui — de vreme ce el înapoiase celor ce se surghiuniseră pămîntul acela, în loc să-l împartă argienilor. Poporul răzvrătindu-se și, în deznădejdea lui, ridicînd mîinile împotriva cîrmuitorului, acesta fugi la Tegeea, unde își duse viața covîrșit de cinstirile pe care i le dădeau cei care primiseră de la el binefaceri. (*Const. Exc. 2*, pag. 197—198).

14. Domnia regilor a durat la argieni cinci sute patruzeci și nouă de ani, așa cum ne-o spune în istoria sa preaînvățatul Diodor (*Malalas*, pag. 68).

15. Eusebiu. Cronica [75]

După ce s-a sfîrșit domnia asirienilor, odată cu moartea lui Sardanapal, care a fost ultimul lor rege [76], a început perioada macedonenilor. Înaintea celei dintîi Olimpiade, Caranos [77] — dornic de a-și spori puterea — și-a strîns oști din Argos și din celelalte ținuturi ale Peloponesului, pornind să facă război împotriva țării macedonenilor. S-a întîmplat însă, în aceeași vreme, ca regele orestilor să aibă și el de dus un război cu vecinii săi, care se numesc eorzi. Acesta l-a rugat pe Caranos cu multă stăruință să-i vină în ajutor, făgăduind să-i dea jumătate din țara sa, dacă împrejurările vor fi iarăși prielnice pentru orești. Și, cum regele orestilor și-a ținut făgăduiala, Caranos a luat în stăpînirea sa acele meleaguri, cîrmuindu-le vreme de treizeci de ani. După ce Caranos s-a stins din viață împovărat de ani, i-a urmat la domnie fiul său — cu numele de Coinos — și el a domnit treizeci și doi de ani. După acesta

a fost rege Tyrimmas, vreme de patruzeci şi trei de ani. A ajuns, apoi, la cîrma statului Perdiccas [78], care a domnit patruzeci şi opt de ani. Dornic să-şi sporească stăpînirea, a trimis o solie la oracolul din Delfi.

Şi după ce (Diodor) mai scrie vreo cîteva cuvinte, el adaugă la cele arătate pînă atunci :

Perdiccas a domnit patruzeci şi opt de ani şi a lăsat domnia lui Argaios [79]. După o cîrmuire de treizeci şi unu de ani, i-a urmat la tron Filip, care a domnit treizeci şi trei de ani. I-a urmat la cîrma ţării Aeropas. După domnia de douăzeci de ani a acestuia a primit sceptrul Alcetas, care a cîrmuit Macedonia vreme de optsprezece ani şi a lăsat-o lui Amyntas. După ce acesta a stăpînit patruzeci şi nouă de ani, a urmat la tron Alexandru, care a fost rege patruzeci şi patru de ani. Urmaşul lui a fost Perdiccas, care a domnit douăzeci şi doi de ani. Au domnit apoi Arhelau şaptesprezece ani, Aeropos şase ani, Pausanias un an, Ptolemeu trei ani, Perdiccas cinci ani, Filip douăzeci şi patru de ani. Iar Alexandru vreme de mai bine de doisprezece ani s-a războit cu perşii. Printr-o astfel de genealogie, istorici cărora li se poate da crezare duc şirul regilor Macedoniei pînă la Heracles. De la Caranos, care a fost întîiul rege al tuturor macedonenilor şi pînă la Alexandru — cel care a supus meleagurile Asiei — se numără douăzeci şi patru de regi. Anii care s-au scurs în acest răstimp sînt patru sute optzeci. (Euseb., *Chron.* 1, pag. 227).

16. Voind Perdiccas (I) să-şi întindă stăpînirea, a consultat oracolul de la Delfi. Pitia i-a trimis următorul răspuns : „Stăpînirea asupra unui pămînt îmbelşugat o au regii din strălucitul neam al lui Temenos. Lor le-a încredinţat-o Zeus, purtătorul egidei. Dar, hai ! Grăbeşte-te spre Botteis, cîmpia unde pasc multe turme. Acolo vei zări capre [80] albe, cu coarne care strălucesc. Ele dorm pe cîmpie. Jertfeşte-le chiar în acel loc preafericiţilor Nemuritori şi, tot acolo, întemeiază o cetate." (*Const. Exc.* 4, pag. 274).

17. Genealogia lui Caranos este arătată în felul următor. (Aşa ne-o spun Diodor şi cei mai mulţi dintre istorici, printre care este şi Teopomp) : Caranos a fost vlăstarul lui Pheidon, care era feciorul lui Aristodamidas, al cărui tată a fost Merops, fiul lui Thestios, el însuşi fiu al lui Cissios, fiul lui Temenos, fiul lui Aristomachos, fiul lui Cleodaios, fiul lui Hyllos, fiul lui Heracles. Sînt însă unii autori care dau altă genealogie — ne-o spune Diodor. Ei afirmă despre Caranos că era feciorul lui Poias, fiul lui Cresus, fiul lui Cleodaios, care era fiul lui Euribiade, fiu al lui Deballos, fiul lui Lachares, fiul lui Temenos. Acesta din urmă este chiar acel care s-a reîntors în Pelopones. (*Georgios Syncellos*, pag. 499).

Fragmentele cărții a opta

Fiindcă neamul eleenilor [81] sporise foarte mult ca număr și era cîrmuit de legi drepte, lacedemonienii priveau cu ochi răi înălțarea lor. De aceea i-au determinat să ducă o viață bine orînduită și pașnică, pentru ca — bucurîndu-se de binefacerile păcii — să nu se priceapă în trebile războiului. Ba chiar, cu învoirea aproape a tuturor elenilor, i-au închinat pe eleeni lui Zeus. Iată pentru ce eleenii n-au luat parte nici la războiul împotriva lui Xerxe, ci au fost scutiți de această îndatorire, fiindcă aveau grija să-l cinstească pe zeu. Chiar și la războaiele pe care neamurile elene și le-au făcut unul altuia, nimeni nu le-a prilejuit vreo supărare, deoarece cu toții erau foarte doritori ca ținutul și cetatea eleenilor să fie privite ca sacre și să rămînă un refugiu de neatins. Mai apoi însă, după multe generații, au pornit și eleenii să lupte împreună cu alții ori s-au războit singuri împotriva dușmanilor, după cum au vrut. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 212—213).

Eleenii n-au luat de loc parte la războaiele pe care elenii le-au dus laolaltă. Într-adevăr, cînd Xerxe a venit cu oștile sale în Elada — cu atîtea zeci de mii de oameni —, neamurile care luptau cot la cot i-au scutit pe eleeni de obligațiile militare [82], întrucît comandanții au crezut mai de folos ca ei să se îngrijească de cinstirea datorată zeilor: socoteau aceia ca eleenii vor face astfel un lucru mai de folos! (*Const. Exc.* 4, pag. 274).

2. Rheei Silvia nu i-a fost îngăduit să îmbrățișeze un bărbat, nici chiar în taină. Într-adevăr, nimeni nu avea să fie atît de nebun, încît pentru o plăcere de o clipă să-și pună în joc fericirea întregii sale vieți. (*Const. Exc.* 4, pag. 274).

3. Lui Numitor [83] îi luase domnia însuși fratele său Amulius, regele albanilor. Dar cînd, împotriva așteptărilor acestuia, Numitor și-a recunoscut nepoții, pe Remus și Romulus, el i-a întins o capcană fratelui său, cu gînd de a-l ucide. Și Numitor își aduse la îndeplinire planul. Chemînd la sine pe păstori, a pornit împreună cu ei spre palatul regesc și au pătruns toți cu de-a sila, omorîndu-i pe acei care cutezau să li se împotrivească; și — mai tîrziu — chiar pe Amulius însuși l-au ucis. (*Const. Exc.* 3, pag. 198).

4. Cînd acești copii lepădați (Romulus și Remus) au ajuns, cu vremea, la vîrsta bărbăției, ei întreceau prin frumusețe și vînjoșie pe oamenii timpului lor. Iată, deci, ceea ce îi făcu pe toți păstorii să se simtă în siguranță, fiindcă Romulus și Remus erau în stare să-i alunge ușor pe

tîlharii care aveau obiceiul să-i prade. Şi i-au ucis pe mulţi dintre cei care-i atacau, iar pe alţii i-au prins de vii. Dar, în afară de faima pe care Romulus şi Remus şi-au făcut-o în această privinţă, toţi păstorii din vecinătate aveau de ce să-i îndrăgească, de vreme ce amîndoi stăteau la sfat cu ei. Se purtau cu aceştia modest şi foarte binevoitor — de cîte ori îi rugau ceva. Iată pricina pentru care, siguranţa tuturor atîrnînd de Romulus şi de Remus, cei mai mulţi li s-au supus şi au făcut tot ceea ce au poruncit; iar ei se grăbeau să alerge acolo unde li se spunea (*Const. Exc.* 2 (1), p. 213).

Cînd Remus şi Romulus cercetau zborul păsărilor, ca să hotărască locul unde trebuie înălţată cetatea şi cînd s-a ivit un semn prielnic [84] pentru Romulus, se povesteşte că, uimit, Remus i-a strigat fratelui său: „În această cetate adeseori sfaturile foarte prost inspirate vor avea parte de un sfîrşit bun." Într-adevăr, Romulus trimisese în chip nesocotit un vestitor şi — cît îl privea pe el — greşise cu totul. Dar norocul îndreptase greşeala săvîrşită de Romulus din nepricepere [85]. (*Const. Exc.* 4, p. 274).

6. Romulus, clădind Roma, s-a grăbit să înconjoare cu un zid Muntele Palatin, ca să împiedice pe locuitorii din jur să încerce a zădărnici lucrarea. Remus însă, necăjit pentru că n-avusese parte să fie el cel dintîi şi pizmuindu-şi fratele pentru norocul său, dădea tîrcoale lucrătorilor şi le spunea cuvinte de ocară. Le arăta că şanţul era prea strîmt ca să poată ocroti cetatea şi că vrăjmaşii îl vor trece uşor. Iar Romulus, înfuriindu-se, i-a răspuns: „Poruncesc tuturor cetăţenilor să-l pedepsească pe omul care cutează să treacă şanţul". Şi, cum Remus iarăşi îşi bătu joc de lucrători, zicîndu-le că şanţul lor este prea strîmt şi că vrăjmaşii vor putea lesne să-l treacă — după cum nici lui nu-i era greu ca să-l treacă — „sări peste el. Dar printre acei care lucrau la şanţ se afla un oarecare Celer; acesta, tăindu-i vorba, rosti: „Am să-l pedepsesc pe omul care a călcat porunca regelui, ca să-i dau eu ascultare." Cuvîntînd astfel, Celer a ridicat hîrleţul şi l-a izbit pe Remus în cap. (*Const. Exc.* 4, p. 274—275).

7. Polychares [86] din Mesena, un om foarte bogat şi de aleasă viţă, a încheiat cu spartanul Euaiphnos o înţelegere ca să-şi adune turmele să pască laolaltă. Pentru că Euaiphnos luase asupră-i grija şi paza lor, a fost ispitit să făptuiască o înşelătorie; dar planul lui a fost dat pe faţă! Într-adevăr, vînzînd unor negustori cîţiva păstori şi un număr de boi, cu legămînt că vor fi duşi peste graniţă, a pretins că fuseseră luaţi cu de-a sila de tîlhari. Neguţătorii, care trebuiau să plutească spre Sicilia — înconjurînd Peloponesul —, au fost siliţi de o furtună să arunce ancora. În timpul nopţii, păstorii au coborît din corabie şi au luat-o la sănătoasa, bizuiţi pe împrejurarea că meleagurile le erau cunoscute.

După ce au ajuns în Mesena şi au dezvăluit stăpînului lor întregul adevăr, Polychares i-a ascuns şi a trimis să fie chemat din Sparta omul pe care şi-l luase tovarăş. Cum însă Euaiphnos susţinea cu tărie că unii dintre păstori fuseseră răpiţi de tîlhari, iar ceilalţi muriseră, Polychares i-a adus pe toţi în faţa lui ca să-i poată vedea. Înfricoşat şi văzîndu-se dat de gol, Euaiphnos se rugă de Polychares să-l ierte şi-i făgădui, cu toată puterea de convingere, să-i înapoieze boii, voind astfel să iasă din încurcătură. Polychares, care voia să respecte legăturile de ospitalitate ce-l legau de Euaiphnos, s-a lăsat înduplecat să-i tăinuiască fapta şi l-a trimis pe fiul său împreună cu spartanul, pentru a primi despăgubirea cuvenită. Dar Euaiphnos nu şi-a mai amintit de cele făgăduite şi l-a ucis pe tînărul care trebuia să-l însoţească la Sparta. Peste măsură de mînios din pricina acestei nelegiuiri a lui Euaiphnos — care făptuise lucruri atît de cumplite —, Polychares ceru spartanilor să-i fie dat pe mînă vinovatul. Dar ei nu plecară urechea la vorbele lui, şi trimiseră la Mesena pe feciorul lui Euaiphnos cu un răvaş în care stătea scris că Polychares era cel ce trebuia să vină la Sparta, în faţa eforilor şi a regilor, pentru a-şi susţine învinuirea şi a se plînge de cele pătimite. Acum Polychares avea prilejul să răspundă la rău prin rău : el îl ucise pe tînăr şi răvăşi cîmpiile Spartei. (*Const. Exc.* 2. (1), p. 213—214).

8. Fiindcă urlau [87] cîinii — şi asta părea că e o piază rea — mesenienii îşi pierduseră orice nădejde ; atunci, veni în faţa norodului unul dintre bătrînii lor şi îndemnă mulţimea să nu ia în seamă prorocirile pripite. „De vreme ce chiar în viaţa lor prorocii cad în fel şi chip de greşeli, cum mai pot ei să prevadă ce se va întîmpla ?" — spunea acesta. Şi mai spunea : „În împrejurarea de faţă, cum se poate ca nişte oameni să cunoască acele lucruri pe care numai Nemuritorii sînt în stare a le şti ?" Bătrînul despre care vorbim i-a îndemnat pe mesenieni să trimită un sol la Delfi, iar răspunsul Pitiei a fost acesta : „Jertfiţi o fecioară din casa Aipytizilor ! Iar dacă aceea pe care sorţii o vor fi hotărît nu va putea să fie adusă prinos Nemuritorilor, va trebui să aduceţi jertfă — din acelaşi neam — o altă fecioară, pe care părintele său are s-o dea de bună voie. Făcînd voi lucrurile acestea, veţi birui în războiul pe care-l duceţi şi veţi fi stăpîni". ...Dar [88] nici o slavă, oricît ar fi fost ea de mare, nu avea în ochii părinţilor atîta greutate cît avea viaţa copiilor lor. Într-adevăr, mila pe care o trezea gîndul la soarta celor de-un sînge cu ei se strecura în inimile fiecăruia. Şi toţi vedeau cu ochii minţii felul cum va fi răpusă copila ; dar, totodată, se îngrozeau să nu fie socotiţi trădători, dacă nu dădeau de bună voie morţii pe odrasla lor. (*Const. Exc.* 4, p. 275).

9. El [89] a căzut în greşeli nevrednice de faima lui. Căci puterea iubirii este atît de mare, încît ea poate să-i prăbuşească pe tineri, mai ales

pe cei ce se făiesc cu vînjoșia lor. De aceea, oamenii din vechime care au încredințat scrisului legende l-au închipuit pe Heracles — cel nebiruit de nimeni — înfrînt doar de puterea dragostei. (*Const. Exc.* 4, p. 276).

10. Archias [90] din Corint se îndrăgostise de tînărul Acteon. Mai întîi i-a trimis acestuia pe un om de-al lui, ca să-i facă minunate făgăduieli. Dar el n-a izbutit să-și atingă ținta și nu l-a înduplecat ; aceasta datorită marii onestități a părintelui lui Acteon și cumințeniei copilului. Atunci, Archias și-a adunat pe cei mai mulți dintre prieteni, ca să biruie prin silnicie pe tînărul a cărui recunoștință n-o putuse dobîndi și care nu plecase urechea la rugămințile lui. În cele din urmă, îmbătîndu-se împreună cu acei care se însoțiseră cu el pentru a-i aduce la îndeplinire gîndul, Archias a fost împins de patima sa la o nebunie atît de mare, încît s-a năpustit — împreună cu tovarășii săi — în casa lui Melissos, ca să-i înșface fiul. Dar tatăl lui Acteon s-a împotrivit, ajutat de bărbații ce locuiau sub același acoperămînt ; și lupta se desfășură — din amîndouă părțile — cu o mare furie. În vremea încăierării, flăcăiandrul s-a stins din viață, fără ca cineva să fi băgat de seamă — în mîinile celor ce luptau pentru el. Dacă însă am privi mai de aproape întîmplarea aceasta atît de neobișnuită, ar trebui să deplîngem nenorocirea sărmanului băiat și să considerăm, plini de uimire, neașteptata întorsătură a Soartei. De bună seamă tînărul a pierit în același chip ca și omul [91] al cărui nume îl purta, amîndoi pierzîndu-și viața la fel : uciși de acei de la care trebuiau să aștepte cel mai mare ajutor.

11. Agatocle [92] fusese ales să supravegheze construirea templului Atenei, ce a fost înălțat pe însăși cheltuiala sa. Făcuse rost de cele mai frumoase pietre cioplite, pe care le-a întrebuințat să-și clădească o casă foarte costisitoare. Dar acest lucru a stîrnit nemulțumirea zeiței ; și ea l-a izbit cu trăsnetul. Astfel, Agatocle a fost mistuit în flăcări, în propria-i locuință. Geomorii [93] au hotărît că bunurile lui sînt ale statului, măcar că moștenitorii aceluia susțineau și dovedeau că Agatocle nu-și însușise nimic din banii închinați zeității sau din aceia ai obștei. Ei au consacrat casa lui zeilor, iar pe oameni i-au oprit de a intra în ea. Este numită și astăzi „casa care a fost lovită de trăsnet". (*Const. Exc.* 2 (1), p. 214—215).

12. Întîmplîndu-se acestea, regele [94] [Euphaes al Meseniei], întremat după rănile primite, hotărî o răsplată pentru cel mai viteaz dintre ostașii săi. Doi oameni s-au încumetat să pretindă această răsplată, amîndoi avînd cu ce să se fălească. Unul dintre ei, Cleonnis, îl ocrotise — într-adevăr — cu scutul său pe regele căzut și ucisese opt spartani care îl asaltau. Printre aceștia erau și două vestite căpetenii. Iar după ce el i-a

răpus pe toți aceștia, le-a luat armurile, pe care le-a încredințat tovarășilor săi de luptă, ca să aibă cu ce-și dovedi vitejia, cînd avea să vină la judecată. În sfîrșit, Cleonnis se prăbușise plin de răni, pe care — toate — le primise în partea din față a trupului, văzînd neîndoios că nu dase îndărăt în fața nici unuia dintre vrăjmași. Cît despre Aristomenes — celălalt viteaz —, acesta a ucis în lupta care s-a dat în jurul regelui cinci lacedemonieni, luîndu-le armurile, chiar atunci cînd dușmanii se năpustiseră asupra lui. Aristomenes și-a ferit trupul de orice lovitură și, după ce a ieșit din luptă, pentru a se înapoia în cetate, a mai săvîrșit o ispravă pe drept cuvînt lăudată. Deoarece Cleonnis, vlăguit din pricina rănilor, nu putea să meargă singur și nici măcar sprijinit, Aristomenes — cu toată armura lui — l-a urcat pe umerii săi și l-a dus astfel în cetate, deși Cleonnis îi întrecea pe toți prin mărimea și vînjoșia trupului. Simțindu-se — datorită isprăvilor amintite — îndreptățiți să primească răsplata, cei doi au venit în fața regelui. Acesta s-a așezat pe scaunul său de judecată, alături de căpeteniile oștilor — după cum cerea legea. Cleonnis a luat cuvîntul și a vorbit în felul următor : „Am să țin o cuvîntare scurtă despre răsplata ce se dă acum vitejiei. Judecătorii noștri sînt acei care au văzut și destoinicia unuia și a celuilalt. Trebuie să vă amintesc că noi amîndoi am luptat împotriva acelorași vrăjmași, în același timp și în același loc. Dar nu poate fi nici o îndoială că bărbatul care, în aceleași împrejurări, a ucis un mai mare număr de dușmani, va trebui să biruie și cînd este vorba de-a ști cui i se cuvine răsplata. Dealtminteri trupurile noastre vă vor arăta fără umbră de îndoială care dintre noi doi este mai presus în luptă. Unul s-a retras plin de răni primite din față, pe cîtă vreme celălalt nici măcar n-a fost atins de fierul vrăjmaș și nu a simțit puterea tăișului : el s-a retras dintr-o luptă atît de înverșunată ca și cum ar fi plecat de la o mare sărbătoare. Aristomenes s-ar putea socoti mai norocos decît mine, dar nu mai viteaz. Ar fi o nedreptate ! Nici nu mai încape vorbă că omul al cărui trup a fost atît de greu rănit, cum vedeți, nu s-a cruțat, ci — dimpotrivă — s-a dăruit cu totul pentru izbăvirea țării. În schimb, cel ce în încleștarea de atunci, cînd era înconjurat de atîtea primejdii, a putut să-și păstreze trupul neatins s-a străduit să se ferească de pierzanie. Căci ar fi absurd ca acei cărora le-a fost dat să vadă lupta să creadă că bărbatul care a ucis vrăjmași mai puțini și a înfruntat cu trupul său într-o mai mică măsură primejdiile va fi așezat mai presus de acela care — și într-o privință și în cealaltă — este vrednic de întîiul loc. Cînd scoți din luptă un trup sleit de răni, dovedești, de bună seamă, o vînjoșie mare ; nu poți spune însă că ești un viteaz. Am vorbit îndeajuns în fața voastră, de vreme ce întrecerea ce are loc acum nu este o întrecere a cuvîntărilor, ci a fapte-

lor". Vorbind la rîndul lui, Aristomenes a rostit cele ce urmează: „Sînt de-a dreptul uimit văzînd că nu izbăvitorul cere răsplata celei mai mari vitejii, ci acel care a fost izbăvit. Nici nu mai încape vorbă: el ori îi socoteşte pe judecători nişte nătîngi, ori îşi închipuie că judecata lor atîrnă de cuvintele ce se rostesc aici şi nu de isprăvile ce s-au săvîrşit pe cîmpul de luptă, unde ne-am dat măsura puterilor. Se va vedea însă nu numai că Cleonnis este mai prejos în ce priveşte bărbăţia, dar şi că, faţă de mine, este un nerecunoscător. Căci, omiţînd să enumere faptele vitejeşti săvîrşite de el, le-a defăimat pe ale mele şi a rîvnit astfel la mai mult decît ar avea dreptul. Măcar că era dator să-mi arate cea mai mare recunoştinţă pentru că l-am scăpat de la moarte, el încearcă, din pizmuire, să-mi răpească slava strălucitelor mele fapte. Eu, unul, mă învoiesc că, în mijlocul primejdiilor pe care le-am înfruntat atunci, am fost un norocos; dar şi mai înainte vreme am vădit că sînt ostaş viteaz. Dacă m-aş fi ferit de atacul duşmanului şi din această pricină n-aş fi fost rănit, s-ar cădea să mi se spună că sînt un mişel, iar nu om fericit, că nu am dreptul să cer răsplata cuvenită celor mai strălucite fapte, dar sînt sortit pedepselor hotărîte de lege. Cum însă am luptat în întîiele rînduri şi i-am măcelărit pe vrăjmaşi, fără a fi fost atins de loviturile lor, sînt îndreptăţit să spun nu numai că am avut noroc, dar că sînt un ostaş de seamă; căci ori vitejia mea i-a înfricat pe duşmani, în aşa fel încît n-au cutezat să mă înfrunte, învrednicindu-mă prin spaima ce le-am vîrît-o în oase de cele mai mari laude, ori, cînd — vrăjmaşii stîndu-mi împotrivă — au fost loviţi de mine cu avînt şi se prăbuşeau morţi la pămînt, eu am ştiut să mă feresc de loviturile lor; şi, atunci, s-ar putea spune despre mine că sînt, deopotrivă, viteaz şi om cuminte. Într-adevăr, bărbatul care într-o luptă pe viaţă şi pe moarte ştie să măsoare prevăzător primejdiile este înzestrat cu virtuţi trupeşti şi sufleteşti. Dar temeiurile pe care le înfăţişez aici sînt pentru nişte oameni mai de ispravă decît potrivnicul meu. Cînd îl căram în spate pe Cleonnis, ce-şi pierduse orice vlagă, ca să-l scot din luptă şi să-l duc în cetate, păstrîndu-mi totodată şi armura, mi-am închipuit că avea să mă judece cu duhul dreptăţii. Dacă nu mi-ar fi păsat de el, fără îndoială că astăzi Cleonnis n-ar fi avut cum să pretindă că lui i se cade răsplata pentru cea mai mare vitejie; el n-ar fi putut înjosi o binefacere atît de însemnată, spunînd că fapta săvîrşită de mine nu este cine ştie ce lucru şi că eu l-am scăpat atunci cînd duşmanii încetaseră să mai lupte. Dar cine nu ştie că adeseori vrăjmaşul — după ce a părăsit cîmpul de luptă — obişnuieşte a se reîntoarce ca să dea pe neaşteptate atacul şi că, folosindu-se de acest vicleşug, poate dobîndi izbînda? Am vorbit îndeajuns şi cred că n-aţi avea nevoie de-o cuvîntare mai lungă." După cele rostite

de către Aristomenes, judecătorii s-au învoit că răsplata celei mai mari vitejii i se cuvine lui. (*Codic. Vatic.* 1354 ; cf. Jacoby, F. Gr. Hist. 2 B, p. 513—514).

13. (Lacedemonienii) şi-au redobîndit astfel curajul. Căci oamenii care, din copilărie, sînt deprinşi să fie viteji şi răbdători au nevoie — atunci cînd Soarta i-a năpăstuit — doar de un cuvînt pentru a-şi recăpăta destoinicia. Dar nici mesenienii nu se lăsau mai prejos, ci rămîneau îndrăzneţi şi încrezători în puterile lor. Lacedemonienii, biruiţi de mesenieni, au trimis un sol spre a consulta oracolul din Delfi. Iar Pitia le-a dat următorul răspuns : „Phoibos îţi porunceşte ca, în lupte, să nu ai încredere numai în braţul tău. Fiindcă poporul mesenienilor şi-a dobîndit prin vicleşuguri pămîntul pe care-l are, tot vicleşugurile îl vor face să-l piardă". Oracolul acesta voia să spună că nu trebuie să lucrezi folosindu-te doar de putere, ci că îţi poţi îndeplini gîndul şi prin întrebuinţarea şireteniei... (*Const. Exc.* 4, p. 276).

14. [Numa] Pompilius, regele romanilor, şi-a petrecut întreaga viaţă în chip paşnic. Se povesteşte că el fusese ucenicul lui Pitagora şi că legile pe care le-a statornicit, privitoare la slăvirea zeilor, le primise de la învăţătorul său, împreună cu multe alte cunoştinţe. În felul acesta el ajunsese un om de mare vază şi fusese ales rege, cu toate că era doar un străin. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 215).

15. Chiar dacă voim, nu vom putea să dăm divinităţii cinstirea pe care o merită. Şi, atunci, trebuie cel puţin să ne arătăm recunoscători pe măsura puterilor noastre. Căci ce nădejdi am mai avea pentru restul vieţii, dacă săvîrşim greşeli faţă de zei, cînd nu este cu putinţă ca lor să le scape fărădelegile oamenilor ? Cum la ei totul este nepieritor — atît binefacerile cît şi pedepsele —, fără doar şi poate mînia Nemuritorilor este veşnică, cum veşnică este şi bunăvoinţa lor...

Deosebirea între viaţa celor necucernici şi a celor evlavioşi este atît de mare încît cei dintîi aşteaptă încrezători împlinirea rugilor pe care ei le înalţă divinităţii, pe cîtă vreme ceilalţi nu aşteaptă decît blestemele oamenilor care-i vrăjmăşesc...

Şi, îndeobşte, dacă dăm sprijin acelor duşmani ai noştri care se refugiază la altare şi dacă păstrăm neatinse chezăşiile pe care le-am dat sub jurămînt celor împotriva cărora ne războim, cum că nu le vom face nici o nedreptate, ce rîvnă trebuie să arătăm cînd e vorba de a da zeilor cinstire, lor care împart binefaceri celor cucernici, în timpul vieţii acestora, iar după ce au murit le mai dăruiesc, dacă e să dăm crezare misteriilor, o viaţă fericită şi fără sfîrşit. Iată, aşadar, de ce se cade ca în viaţă să nu ne îngrijim de nimic cu mai multă rîvnă decît de slăvirea zeilor.

Întîlnim și la animale curajul, simțul dreptății și celelalte însușiri pe care le au oamenii ; dar cucernicia întrece toate celelalte virtuți, în măsura în care zeii îi întrec — în toate privințele — pe oameni [95].

Dacă se cuvine ca oamenii, fiecare în parte, să năzuiască spre evlavie, lucrul acesta este și mai potrivit cînd este vorba de cetăți. Căci cetățile au, într-o mai mare măsură, parte de nemurire și firea lor se apropie mai mult de aceea a zeilor. Și, fiindcă ele trăiesc vreme îndelungată, trebuie să aștepte — cu atît mai sigur — plata cuvenită : pentru evlavia lor cîrmuirea, iar pentru nepăsarea față de zei pedeapsa. (*Const. Exc.* 4, p. 276—277).

16. Deïoces [96], regele mezilor, cîrmuia cu duhul dreptății într-o vreme cînd erau săvîrșite multe nelegiuiri și el se dovedea că avea și alte virtuți. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 215).

17. Un oarecare Myscellos, aheean de obîrșie, a plecat din Rhype [97] ca să consulte oracolul din Delfi, întrebîndu-l pe zeu dacă va putea să aibă copii. Iar Pitia îi dete următorul răspuns : „Ești ghebos, Myscellos, dar departe țintitorul Apolo te iubește și te va face să ai parte de copii. Mai înainte de toate îți dă, însă, această poruncă : să clădești marea cetate Crotona [98] într-o cîmpie desfătătoare". Și, cum omul nostru nu știa unde trebuie clădită Crotona, Pitia îi răspunse pentru a doua oară : „Zeul care țintește departe îți cuvîntează. Iar tu ascultă ! Acolo se află (muntele) Taphios cel neatins de plug și se află acolo (etolica) Chalcis și — mai departe — pămîntul cel sfînt al cureților și, în sfîrșit, Echinadele ; iar, la stînga, întinsa mare. Îți spun să nu pierzi din vedere promontoriul lacinic ori sfîntul munte al Crimisei ori rîul Aisaros." Fiindcă zeul îi poruncise să întemeieze Crotona, Myscellos voia să înalțe cetatea pe meleagurile Sibarisului, de a căror frumusețe se minuna. Dar el primi următorul oracol : „Ghebosule Myscellos, dacă vei căuta altceva decît ceea ce îți poruncește zeul, vei afla doar lacrimi. Fii mulțumit cu darul celui fără de moarte."

18. Sibariții [99] sînt robiți pîntecului și oameni dedați tuturor desfătărilor. Atît de mult erau setoși de o viață molatică, încît dintre neamurile străine țineau cel mai mult la ionieni și la tirenieni, deoarece — prin viața lor îmbelșugată și prin pornirea spre plăcerile simțurilor — cei dintîi îi întreceau pe toți elenii, iar ceilalți pe toți barbarii. (*Const. Exc.* 2. (1), p. 215).

Se zice că unul dintre sibariții bogați a auzit pe cineva care povestea că abia zărise niște muncitori și a simțit de milă rupîndu-se ceva în el. A spus atunci : „Să nu te mire ! Eu, numai că ți-am auzit povestea, și am simțit cum m-a trecut un junghi prin coaste." Un alt sibarit, care vizitase Sparta, zicea că mai înainte admirase vitejia spartanilor, dar

că — după ce îi văzuse trăind așa de sărăcăcios și de trudnic — era nevoit a-și mărturisi părerea că locuitorii Spartei nu se deosebesc întru nimic de muritorii cei mai de rînd. Într-adevăr — urma el — cel mai fricos sibarit ar vrea mai degrabă să moară de trei ori decît să ducă o astfel de viață. Omul despre care vorbim și care se deosebise, pare-se, cel mai mult de concetățenii săi prin viața îmbelșugată și molatică pe care-o ducea se numea Mindyrides. (*Const. Exc.*, 4, p. 278).

19. Mindyrides avea faima de a fi fost acel sibarit care dusese o viață îmbelșugată și plină de desfătări, întrecînd pe aceea a tuturor semenilor săi. Cînd Clistene [100], tiranul din Sicyon, biruise la alergarea carelor și dăduse de veste, prin glasul crainicului, cum că toți pețitorii fiicei sale — nespus de frumoasă — trebuie să vină la Sicyon, Mindyrides plecă din Sibaris pe o corabie cu cincizeci de vîsle, avîndu-i ca vîslași doar pe slujitorii săi, dintre care unii erau pescari, iar alții păsărari. Și, ajungînd la Sicyon, a întrecut prin strălucirea pe care-o arăta tuturor nu numai pe potrivnicii săi, dar pe însuși tiranul, măcar că — alături de acesta — întreaga cetate se străduise să dea măreție serbării. La ospățul care a avut loc cînd sosiră pețitorii, unul dintre oaspeți a vrut să se așeze lîngă Mindyrides ; dar acesta l-a alungat sub cuvînt că — urmare a vestirii făcute prin crainic — el dorește să se așeze ori alături de stăpîna casei ori singur. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 215—216).

20. Și milesienii duceau o viață de desfătări. Cînd odată un sibarit i-a vizitat pe aceștia, el le-a istorisit concetățenilor săi — printre altele — că în călătoria sa văzuse în sfîrșit o cetate slobodă : aceea a milesenilor. (*Const. Exc.* 4, p. 278).

21. Epeunacții [101] uneltiseră împreună cu Phalanthos, hotărînd ca răzvrătirea lor să înceapă în agora atunci cînd Phalanthos [102], înarmat, își va fi pus pe cap coiful. Dar cineva aduse la cunoștința eforilor ceea ce avea să se întîmple. Și, în vreme ce majoritatea lor erau de părere că Phalanthos trebuie pedepsit cu moartea, Agathiades — care era îndrăgostit de acesta — a susținut că osîndirea lui avea să prilejuiască o neînchipuită tulburare la Sparta și că, dacă spartanii o vor înăbuși, biruința nu are să le fie de nici un folos, pe cîtă vreme înfrîngerea lor va însemna nimicirea patriei. Agathiades le-a dat sfatul ca un crainic să poruncească lui Phalanthos să-și țină coiful în mîini. Iar el făcînd lucrul acesta, Parthenienii [103] au renunțat să mai pornească la atac și s-au gîndit la o împăcare. Epeunacții au trimis soli la Delfi ca să-l întrebe pe zeu dacă se învoiește ca ținuturile Sicyonului să fie ale lor. Iar Pitia le-a răspuns : „Este între Corint și Sicyon un ținut frumos, dar n-ai să locuiești acolo chiar dacă ai fi învelit tot cu aramă. Întoarce-ți privirile spre Satyrion [104] și spre limpezile ape ale Tarentului și spre Portul din Stînga, unde iarba de mare îmbrățișează cu vîrful bărbii sale înălbite

apele cele sărate. Acolo, pe meleagurile lui Satyrion, clădeşte-ţi Tarentul." Deoarece ei, auzind aceste cuvinte, nu le pricepeau tîlcul, Pitia le-a grăit mai desluşit: „Ţi-am dat Satyrion şi Tarentul [105], pămîntul cel îmbelşugat, ca să locuieşti acolo şi să aduci nenorocirea peste capetele iapigilor." (*Const. Exc.* 4, p. 278—279).

22. Hipomene, arhonte la Atena, a pedepsit groaznic şi neomenos pe fiica sa [106], ce fusese amăgită de un bărbat: a închis-o într-o încăpere unde era şi un cal, căruia de cîteva zile nu-i dăduse nimic de mîncare. În felul acesta, Hipomene sili animalul — înfometîndu-l — să-şi astîmpere foamea cu trupul fetei care-i fusese lăsată pradă. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 216).

23. Antiphemos şi Entimos, ce au întemeiat Gela [107], au cercetat oracolul Pitiei şi aceasta le-a grăit astfel: „Entimos şi tu, fiu înţelept al vestitului Craton, aţi venit amîndoi să locuiţi pămîntul Siciliei. Acolo să înălţaţi o cetate — care să fie şi cretană şi rodiană —, la vărsarea rîului Gela, al cărui nume sfînt va trebui să-l poarte oraşul vostru". Iar chalcidienii, dintre care a zecea parte [108] fuseseră închinaţi lui Apolo, s-au dus şi ei să întrebe oracolul despre o colonie pe care voiau s-o trimită. Răspunsul zeului a fost: „Unde Apsias — cel mai sfînt dintre rîuri — se varsă în mare şi unde o femelă se uneşte cu masculul, acolo clădeşte-ţi cetatea, căci zeul îţi pune la îndemînă ţinutul Ausoniei [109]". Aceştia şi-au clădit cetatea [110] pe malul rîului Apsias, unde aflară o viţă de vie [111] încolăcită în jurul unui smochin [112] sălbatic.

Cineva care trecea a strigat cu glas răsunător: „Cine-i acela care, în schimbul vieţii sale pieritoare, ar voi să-şi dobîndească o viaţă fără sfîrşit? Sînt cel dintîi care îşi jertfeşte viaţa pentru izbăvirea tuturor!"

Cineva întrebă pe oamenii care mergeau la ţară: „Se mai aude ceva nou în cetate?" Iar acest curios primi din partea magistraţilor cetăţii Locroi o amendă, căci atît de straşnic vegheau aceştia la înfăptuirea dreptăţii.

24. Pitia le-a vestit sicionienilor că vor fi „cîrmuiţi de bici" vreme de o sută de ani. Iar cînd ei au întrebat din nou oracolul cine va săvîrşi lucrul acesta, au primit alt răspuns: „Întîiul om despre care, după o călătorie ce o va face străbătînd marea, veţi afla că i s-a născut un fiu." Şi s-a întîmplat că un casap îi însoţise pe „theori" [113], însărcinaţi cu săvîrşirea jertfelor. Numele acestuia era Andreas [114] şi el, în schimbul unei simbrii, făcea pe „purtătorul de bici" [115]. (*Const. Exc.* 4, p. 279-280).

25. În timp ce Tullus Hostilius [116] era rege al romanilor, albanii — privind bănuitori la înălţarea poporului roman şi, totodată, voind să-l în-

josească — au pretins că niște tîlhari, dintre romani, au năvălit în țara lor. Și trimiseră de-ndată soli la Roma, ca să ceară să li se dea despăgubiri. Iar dacă nu aveau să fie luați în seamă, solii albanilor primiseră poruncă să declare război. Aflînd Hostilius că albanii caută doar un pretext să se războiască, a cerut prietenilor lui să-i primească pe soli, purtîndu-se cu ei prietenos, și să-i poftească să le fie oaspeți. Iar el a ocolit întîlnirea cu dînșii ; a trimis — în schimb — albanilor soli care să le înfățișeze, din partea romanilor, aceleași plîngeri. În felul lui de-a se purta, regele urma un vechi obicei, pentru că oamenii din vremurile de demult aveau o grijă deosebită de-a nu porni războaie nedrepte. Hostilius se temea că n-are să-i poată descoperi pe cei vinovați de tîlhărie, spre a-i da pe mîna celor care i-o cereau, și — astfel — să pară că a început un război neîntemeiat pe dreptate. Dar Soarta, prielnică, a făcut ca cererea solilor pe care romanii îi trimiseseră la Alba să fie cea dintîi respinsă ; iar aceștia — nemulțumiți — vestiră că vor porni războiul peste treizeci de zile. Iar solilor albani, cînd și-au înfățișat cererea, li s-a răspuns că — de vreme ce mai înainte poporul lor nu dăduse romanilor ce le ceruseră — aceștia i-au declarat război. Și astfel, au ajuns să se dezbine două neamuri care, pînă atunci, erau legate între ele prin prietenie și prin legături de familie. (*Const. Exc.* 1, p. 396-397).

26. În vremile străvechi, neamul romanilor — care coboară din latini — nu pornea niciodată un război fără să-l fi vestit prin crainici. Romanii aruncau mai întîi în țara poporului vrăjmaș o lance, ca să arate că dușmănia începe. Apoi, dezlănțuiau războiul împotriva neamului acela. Așa ne povestește Diodor, ca și orice alt istoric ce ne înfățișează întîmplările privitoare la latini. (Tzetzes, *Hist.* 5, 555—560).

27. Spartanii, fiind înfrînți de mesenieni, au trimis la Delfi și l-au întrebat pe zeu în privința războiului. Apolo le-a vestit că trebuie să-și ia o căpetenie de oști din Atena. Însuflețiți de Tirteu [117], au fost într-atît de dornici de luptă, încît — atunci cînd trebuiau să se așeze în linie de bătaie — își scriau numele lor pe mici scytale legate de braț pentru ca, morți, să fie recunoscuți de rudele lor. Atît de hotărîți erau spartanii să primească, cu dragă inimă, o moarte aducătoare de slavă, dacă nu le era dat să biruie. (*Const. Exc.* 4, p. 280).

28. Terpandru [118], cîntărețul din ceteră, era de fel din Methymna. Deoarece spartanii — mai înainte vreme — trăiau dezbinați între ei, un oracol le-a vestit că buna înțelegere va domni atunci cînd Terpandru din Methymna le va cînta din ceteră. Și, într-adevăr, Terpandru cu atîta măiestrie i-a fermecat cu cetera lui încît, precum scrie Diodor, prin ar-

monia cîntecului său a readus printre locuitorii Spartei armonia. Aşa a şi fost : spartanii s-au schimbat pe de-a întregul, au ajuns să se îmbrăţişeze şi — sărutîndu-se — să verse lacrimi. (Tzetzes, *Hist.* 1, 385—392).

29. Aristotel, supranumit Battos [119], voind să întemeieze cetatea Cirenei, primi un oracol ce grăia astfel : „Battos, ai venit să-mi auzi cuvîntul. Stăpînul Phoibos Apolon te trimite în Libya cea atît de frumos încununată, ca să domneşti peste larga Cirene şi să ai parte de cinstirile ce se cuvin regilor. Cînd ai să pui piciorul pe pămîntul Libyei, se vor năpusti asupră-ţi mai mulţi barbari îmbrăcaţi în piei de jivine. Dar, cerînd sprijinul Cronidului, al zeiţei Pallas cu ochii strălucitori — cea care stîrneşte lupta —, ca şi pe al feciorului lui Zeus, Phoibos Apollon — în floarea tinereţii şi cu lungi plete —, tu lesne ai să dobîndeşti izbînda şi-ai să domneşti în fericita şi frumos încununata Libye şi, în afară de tine, va domni şi neamul tău. Căci pe tine te călăuzeşte într-acolo Phoibos".

Invidia ce — prin firea ei — pîndeşte izbînzile aduce nimicirea celor care datorită faimei stau în fruntea cetăţilor. (*Const. Exc.* 4, p. 280—281).

30. Arcesilau [120], regele cirenienilor, — copleşit de nenorociri — a întrebat oracolul delfic, iar Apollo l-a vestit că zeii sînt mînioşi, pentru că regii, urmaşi ai lui Battos, nu au domnit după pilda primului stăpînitor. Mulţumindu-se cu numele de rege, Battos cîrmuia cu duhul dreptăţii şi plin de bunăvoinţă faţă de norod. Şi — lucru de cea mai mare însemnătate — el a stăruit în a da cinstirea cuvenită zeilor. În schimb, domnitorii de mai tîrziu se purtară din ce în ce mai aprig, însuşindu-şi veniturile obşteşti şi nesocotind îndatoririle cucernice faţă de zei.

Demonax din Mantineea, un om vestit pentru cumînţenie şi simţul de dreptate, a fost ales să judece [121] neînţelegerile dintre cirenieni. El s-a dus în corabie spre Cirene ; şi acolo, primind din partea tuturor depline puteri, a împăcat între ele cetăţile.

31. Lucius Tarquinius [Priscus], regele [122] romanilor, primise o educaţie deosebit de îngrijită. El era foarte dornic de învăţătură şi oamenii îl admirau nespus pentru destoinicia sa. Cînd ajunse la vîrsta bărbăţiei, a intrat în legături cu regele roman Ancus Marcius, ajungînd cel mai bun prieten al său. Regele s-a folosit de el pentru îndeplinirea multor treburi care priveau domnia. Fiindcă era foarte bogat, el ajuta pe mulţi dintre oameni lipsiţi de mijloace, dăruindu-le sume de bani. Şi, fiind plin de bunăvoinţă faţă de toţi, nimeni n-a putut să-i facă o dojană. Ajunse foarte vestit pentru înţelepciunea sa. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 216—217).

32. Locrienii [123] au trimis soli la Sparta, ca să ceară ajutor. Iar lacedemonienii — care auziseră de marea putere a crotoniaților [124] — le-au răspuns, ca și cum i-ar fi lăsat pe seama zeilor și ca și cum și-ar fi închipuit că numai Nemuritorii le pot aduce izbăvirea, că le dau ca aliați pe Tindarizi [125]. Iar solii, fie călăuziți de pronia zeiască, fie pentru că luau răspunsul drept un semn prevestitor, au primit ajutorul ce li se oferea și, după ce au adus o jertfă care li s-a arătat prielnică, au pregătit în corabia lor Dioscurilor un pat și au pornit-o pe mare spre patrie.

...Ce durere trebuie să fi copleșit sufletele taților care-i însoțiseră, cînd își vedeau fiii îndurînd chinuri de negrăit din partea barbarilor și cînd nu le puteau veni în ajutor? S-au mărginit numai să-și smulgă părul lor cărunt, jelindu-se că Soarta nu vrea să audă glasul durerii. (*Const. Exc.* 4, p. 281).

Note

[1] *În capitolele 56—61, în care autorul relatează povestea atlantizilor despre originea zeilor.*

[2] *Autor grec de la sfîrşitul sec. IV î.e.n.; a scris celebra lucrare „Istoria sacră", în care tratează şi despre originea zeilor. Vezi mai sus V, 41—46.*

[3] *Zeu agricol, patronul albinelor.*

[4] *Este unul dintre diadohi, fiul lui Antipatros, care, după aproape douăzeci de ani de lupte, reuşeşte în cele din urmă să ocupe tronul Macedoniei şi să-i succeadă astfel la domnie lui Alexandru cel Mare (317—298 î.e.n.). El a întemeiat oraşul Salonic, botezîndu-l după numele soţiei sale Thessalonike.*

[5] *Vezi V, 41—46.*

[6] *Pe greceşte „cer".*

[7] *Una dintre Titane, trecea drept zeiţa dreptăţii.*

[8] *„Stăpînul"* (Baal) *este corespondentul semitic al lui Zeus-Juppiter.*

[9] *Este vorba despre celebrul Djebel-el-Akra, cel mai înalt munte din Siria avînd o înălţime de aproape 1 800 m, aşezat în apropierea gurilor rîului Orontes. Etimologia reală este semită („vîrf de munte").*

[10] *Fiu al regelui fenician Agenor, a plecat cu fraţii săi s-o găsească pe sora-sa Europa, vrăjită şi furată de însuşi Zeus. În realitate numele regiunii este pregrecesc, el apărînd deja în inscripţiile asiriene.*

[11] *Caii lui Ahile; vezi* Iliada *(XIX, 400).*

[12] *În lupta pe care acesta a purtat-o împotriva celorlalţi Titani.*

[13] *Tatăl lui Ahile; cu prilejul nunţii acestuia cu zeiţa Thetis, mama lui Ahile, Poseidon i-a adus în dar cei doi cai nemuritori.*

[14] *Originar din Syros a trăit probabil la mijlocul sec. VI î.e.n. Lucrarea sa cosmologică — în formă de mit — reprezintă una din primele opere în proză din literatura greacă.*

[15] *Zeul acesta trecea de obicei drept fiul lui Dionysos şi al Afroditei. Ca zeu al fecundităţii făcea parte din cortegiul tatălui său. După alte legende Priap era fiul lui Zeus sau al lui Adonis, iar deformitatea sa — era reprezentat cu un falus enorm — se datora geloziei lui Hera faţă de Afrodita. Pentru interpretarea lui Diodor vezi IV, 6.*

[16] *Este vorba despre constelaţia „Corona Borealis", denumită uneori şi „Coroana Ariadnei"; vezi* Ovidiu, Faste, *(III, 459—561) şi* Metamorfoze *(VIII, 176).*

[17] *Vezi II, 1.*

[18] *Este de fapt o veche zeitate italică, care trecea drept un rege al aborigenilor din Laţiu.*

[19] *Al cărui fiu a fost, după legendă, regele Latinus.*

[20] *Pereche de gemeni a căror origine este foarte dezbătută în ştiinţă (gemeni indoeuropeni, zeităţi casnice, zei separaţi — reuniţi ulterior etc.).*

[21] *În speţă marinarilor surprinşi de furtună; vezi IV, 43.*

[22] *Acest rege trecea drept fiul sau nepotul lui Poseidon. Fiul său, pe nume Maraton, s-ar fi refugiat în Atica.*

[23] *Personajul acesta este prezentat ca un om condamnat — din motive diferite şi care variază de la autor la autor — să urce tot timpul — în Infern — o piatră*

grea pînă în vîrful unui deal, deoarece odată ajunsă sus, piatra se rostogolea din nou în jos.

24 După o legendă trecea drept fratele lui Sisif.

25 Vezi IV, 68.

26 Aprecierea aceasta a fost probabil adăugată de cei care au întocmit excerptele.

27 Cuvîntul înseamnă „brînză".

28 După altă legendă, păstrată la Hyginus (Fabule, 60) tatăl copiilor ar fi fost chiar unchiul ei Sisif.

29 Trecea drept un centaur „bun", educator și protector al multor eroi, cu însușiri medicale.

30 Din Tesalia.

31 Vezi IV, 50.

32 Era un rege din Tesalia, care în tinerețe participase la expediția Argonauților.

33 Vezi IV, 51.

34 Vezi IV, 68.

35 Numele mortului variază de la autor la autor. După unii ar fi fost vorba despre Belleros, un tiran din Corint, faptă de la care s-ar fi tras și numele eroului („omorîtorul lui Belleros").

36 Vezi Iliada, VI, 152.

37 De la VII-XVII inclusiv.

38 Adică de la 1184 la 323 î.e.n.

39 De la VII la XII inclusiv.

40 Adică de la 1184 la 415 î.e.n.

41 Adică de la 1184 la 405 î.e.n. De fapt Atena a capitulat în aprilie 404, dar Diodor socotește pînă la intrarea în funcțiune a arhontelui eponim de la Atena. Anul acesta a durat deci din iulie 405 — iulie 404.

42 Este vorba despre Dionysos Scytobrachion, colecționar de legende din sec. II î.e.n., folosit de Diodor în pasajele referitoare la Amazoane, argonauți și atlantizi. Vezi III, 66 și IV, 40.

43 Vezi IV, 15, 3.

44 Cronica lui Eusebiu s-a păstrat în întregime — text și tabele cronologice — doar într-o versiune armeană. Traducerea noastră a fost făcută după traducerea germană a versiunii armene, dată de J. Karst în Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte, vol. V, p. 136—139, Leipzig, 1911

45 Vezi I, 1.

46 Fragmentul acesta a fost dat după Georgios Syncellos, cronicar bizantin din sec. VIII e.n., deși se găsește și la Eusebiu.

47 Adică în 751 î.e.n. Istoricii antici au propus cele mai diferite date pentru acest eveniment, începînd cu anul 814 și terminînd cu 729 î.e.n.

48 Quintus Fabius Pictor a fost primul analist roman, care cu puțin înainte de 200 î.e.n. a scris, în limba greacă, o relatare a evenimentelor, de la întemeierea Romei, datată în anul 747 î.e.n., și pînă în vremea sa.

49 „Așezări" este corectura lui Karst în locul lui „locuitori" din manuscrise.

50 Aceasta este lecțiunea propusă de Karst. Textul armean sună: „Dar Silvius, fratele lui Ascaniu și fiul lui Enea și al Silviei, prima soție a lui Latinus" (!) etc.

51 Adică pînă în vremea lui Diodor.

52 În textul armean avem „Aramazd". Este vorba despre zeul Oromasdes (Ormuzd), care a fost asimilat cu Zeus și Jupiter și invers.

53 Un oraș din Africa, ocupat de Agatocle, în cursul campaniei sale din ultimul deceniu al sec. IV î.e.n. Vezi XX, 57, 6.

54 *Nicăieri în cartea a III-a nu se vorbește despre așa ceva. Mai degrabă evenimentul acesta s-ar putea plasa în cartea a VII-a.*

55 *Vezi IV, 34.*

56 *După Karst, p. 105—106.*

57 *Adică între 1184—776 î.e.n.*

58 *Autor din sec. II î.e.n. (cam 180—109), care pe baza lui Eratostene a scris o cronică a evenimentelor dintre anii 1084—145. Lucrarea aceasta a fost foarte mult folosită și citată.*

59 *Lecțiunea aceasta este greșită. În realitate trebuie să fie treizeci și cinci, cum indică și tabelul regilor care urmează la Eusebiu.*

60 *În text există o lacună care trebuie completată astfel: „Procles 41 ani, Soïs 34 ani, Eurypos 51 ani". Căci de abia atunci totalul domniilor dă cifra de 328 ani. Vezi I, 5.*

61 *Era strănepotul lui Heracles, după mama sa, care se trăgea din Iolaos, nepotul celebrului erou.*

62—63 *Acesta — o figură istorică — a preluat puterea în anul 657 î.e.n., cînd răstoarnă familia Bacchizilor.*

64 *Este vorba despre cea mai veche colonie greacă din Italia, situată în Campania, iar nu de orașul grecesc din Eubea. Tiranul citat este celebrul Aristodemus, cînd orașul se află la apogeu — la sfîrșitul sec. IV î.e.n. Numele citat aici este o poreclă („moale" și „laș"), care reprezintă de fapt o etimologie populară greacă pentru cuvîntul punic* mlq, *al cărui sens este de „rege".*

65 *După Karst, p. 106—107.*

66 *În Canonul lui Eusebiu figurează „carienii" în locul acesta, iar Burn propune „megarienii".*

67 *În anul 480 î.e.n.; textul armean are „Alexandru".*

68 *Adică în Europa.*

69 *Legendarul legislator din Sparta.*

70 *Adică „bunurile" și libertatea.*

71 *Sentința ca și oracolul care urmează (atribuite ambele lui Tirteu) nu-și au desigur locul lor aici.*

72 *Adică pînă la lupta de la Leuctra, din anul 371 î.e.n., cînd sînt învinși de Teba. După cele ce cunoaștem despre cronologia lui Diodor, cifra ar fi trebuit să fie „cinci sute".*

73 *Unul dintre Heraclizi.*

74 *După altă legendă acesta a preluat domnia — după ce socrul său fusese ucis de feciorii săi — dar nu s-a putut menține și s-a retras la Epidauros de bună voie.*

75 *După Karst, p. 107—108.*

76 *Vezi II, 23.*

77 *Întemeietorul mitic al dinastiei macedonene.*

78 *Adevăratul întemeietor al dinastiei Argeazilor a trăit în sec. VII î.e.n.*

79 *Personaj legendar, presupus a fi dat numele său dinastiei. În realitate acesta provenea probabil de la localitatea din Macedonia de pe lacul Kastoria.*

80 *Aluzie la numele vechii capitale a macedonenilor, Aegae („cetatea caprelor"), care mai tîrziu s-a chemat Edessa.*

81 *Este vorba despre locuitorii Elidei, din vestul Peloponesului, unde se afla celebrul sanctuar de la Olimpia.*

82 *De fapt a existat și un contingent din Elida, aliata Spartei, care a fost trimis să apere Istmul Corintic în 480 î.e.n. În anul următor însă, cînd s-a dat bătălia de la Plataiai, trupele acestea au întîrziat și de aceea n-au putut lua parte la luptă.*

83 *În originalul grec numele apare sub forma „Nemetor".*

84 *În text „la dreapta".*

85 *Relatarea lui Diodor urmărea, probabil, foarte aproape pe Dionisie din Halicarnas I, 86. Aceasta povestește că Romulus, deoarece frații se înțeleseseră ca rege al viitoarei cetăți să devină cel care l-ar fi văzut primul, l-a înștiințat pe Remus, care privea din alt loc, că lui i s-a arătat mai întîi semnul divin. Remus care tocmai văzuse șase vulturi l-a întrebat pe Romulus ce fel de păsări văzuse acesta. Pe cînd Romulus ezita să răspundă, au apărut doisprezece vulturi, lucru care l-a făcut să-l întrebe, ce rost mai are întrebarea cînd poate și singur să vadă păsările.*

86 *Aceeași poveste, cu unele mici deosebiri, se găsește și la Pausanias, IV, 4.*

87 *După Pausanias (IV, 9), acestea s-ar fi întîmplat după ce mesenenii s-au retras, din cauza spartanilor, pe muntele Ithome.*

88 *Fragmentul pierdut relata probabil cum se fereau părinții să-și ofere copiii lor.*

89 *Este posibil să fie vorba despre Archias din capitolul următor.*

90 *Viitorul întemeietor al Siracuzei din anul 733 î.e.n.*

91 *Aluzie la vînătorul Acteon, care a fost sfîșiat de proprii săi cîini. Vezi IV, 81.*

92 *Despre personajul acesta nu se știe nimic mai mult.*

93 *La Siracuza și în insula Samos ei erau marii proprietari, care făceau parte din aristocrație și aveau conducerea treburilor publice. La Atena, în schimb, ei reprezintă pe micii proprietari de pămînt, care reprezentau majoritatea democrată din adunarea poporului.*

94 *Vezi Pausanias IV, 10.*

95 *Aceasta vrea să spună că numai oamenii, spre deosebire de animale, îi cinstesc pe zei.*

96 *Vezi Herodot I, 96.*

97 *Localitate din Ahaia.*

98 *Este vorba despre orașul Crotona din sudul Italiei, respectiv din* Graecia Magna.

99 *Locuitorii acestei colonii ahaiene din sudul Italiei — în sec. VI î.e.n. era cel mai mare oraș din* Magna Graecia *— au avut în toată antichitatea faima unor oameni foarte bogați și necumpătați, care desfășurau un lux nemăsurat.*

100 *A trăit la începutul sec. VI î.e.n.*

101 *Un grup de hiloți, format în timpul războaielor meseniene.*

102 *Viitorul întemeietor legendar al Tarentului, care ar fi pornit după primul război mesenic în fruntea unui grup de emigranți.*

103 *Alt grup de hiloți format cam tot pe atunci.*

104 *Este un toponimic din apropierea Tarentului, care nu poate fi identificat.*

105 *După tradiție orașul Tarent a fost întemeiat în anul 708 î.e.n., probabil pe locul unei așezări a iapigilor, cu care noii veniți vor purta mereu lupte.*

106 *Probabil o confuzie cu aceeași legendă despre fata unui membru al familiei Codrizilor. Vezi Nic. Dam. fragm. 51.*

107 *Această colonie a cretanilor și rodienilor a fost întemeiată către anul 689 î.e.n., numindu-se la început Lindioi.*

108 *Strabon (VI, 1, 6) spune că aceasta s-a făcut din cauza unei recolte proaste.*

109 *Adică Italia.*

110 *Rhegium.*

111 *Aceasta este de genul feminin.*

112 *Iar aceasta este de genul masculin.*

113 *Erau de obicei delegații pe care o cetate îi trimitea în diferite misiuni solemne cu caracter religios.*

114 *Era fiul viitorului Miron. Vezi Herodot VI, 126.*

115 *Un fel de comisar de poliție, care menținea ordinea și se îngrijea ca mulțimea să nu se îmbulzească.*

116 *După legendă al treilea rege, care a combătut şi distrus oraşul Alba Longa.*
117 *Celebru poet liric din timpul celui de al doilea război cu mesenii (sec. VII î.e.n.). Versiunea aceasta, că poetul a fost trimis de la Atena, reprezintă o tradiţie atenian㠄 tendenţioasă. Totuşi se pare că cel puţin o parte din versurile care i-au fost atribuite sînt de factură atenian㠄.*
118 *Celebru muzician şi poet din sec. VII î.e.n., care trecea drept creatorul poeziei lirice greceşti.*
119 *Adică „gîngavul". Este primul rege care, după tradiţie, a întemeiat oraşul pe la anul 630 î.e.n. Vezi Herodot, IV, 15.*
120 *Este vorba probabil despre Arcesilan III, din a doua jumătate a sec. VI î.e.n.*
121 *Instituţia arbitrajului — între particulari ca şi între state — a fost elaborată şi dezvoltată de practica şi teoria juridică grecească.*
122 *Al cincilea rege legendar, de neam etrusc, originar din oraşul cu acelaşi nume.*
123 *Este vorba de cei din sudul Italiei.*
124 *Cu care locrienii se războiau.*
125 *Adică pe Kastor şi pe Polydeuces, aşa numiţii Dioskuri, care erau socotiţi fiii lui Zeus, dar şi tatălui lor „legal" Tyndareos.*

Cartea a noua

fragmente

1. Solon era fiul lui Execestides şi îşi avea obîrşia la Salamina Atticei. El întrecea pe toţi oamenii din vremea lui prin înţelepciune şi prin învăţătura pe care o primise ; iar cît priveşte virtutea, Solon era înclinat de la natură spre ea, rîvnind în chip deosebit să dobîndească cele mai felurite cunoştinţe. Şi, cum se îndeletnicise îndelungă vreme cu toate ramurile ştiinţei, căuta să aibă şi toate destoiniciile. Încă din copilărie, avusese parte de învăţătură de la cei mai buni dascăli. Ajuns bărbat în toată firea, el îşi petrecea timpul în tovărăşia oamenilor care erau înzestraţi cu darul înţelepciunii. Şi iată de ce — fiind în tovărăşia acestora şi petrecîndu-şi timpul cu ei — s-a spus că ar fi unul dintre „Cei Şapte Înţelepţi" [1] ; ba chiar a fost preţuit şi admirat drept cel mai înţelept, nu numai dintre ei, dar chiar şi dintre toţi oamenii către care se îndreaptă admiraţia lumii. Acelaşi Solon şi-a dobîndit o mare faimă prin legile pe care le-a întocmit, ca şi prin convorbirile sale şi prin răspunsurile date de el ca simplu particular ; iar, în sfaturile pe care ştia să le dea poporului, el a stîrnit de asemenea admiraţia tuturor — prin adîncimea gîndirii, rod al învăţăturii. Tot Solon, deşi felul de viaţă al atenienilor era între totul ionian şi în ciuda împrejurării că traiul molatic şi uşurătatea lor îi făcuseră aidoma unor femei, a izbutit să-şi schimbe concetăţenii, deprinzîndu-i a căuta virtutea şi a fi dornici de a făptui lucruri pe măsura bărbaţilor. De aceea, Harmodios şi Aristogeiton [2], întăriţi sufleteşte de spiritul legiuirii lui Solon, se apucară să răstoarne stăpînirea Pisistratizilor. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 217).

2. Cresus [3], regele lidienilor, avea o mare putere şi adunase cu nesaţ argint şi aur. Chemîndu-i la el pe cei mai înţelepţi eleni şi petrecîndu-şi timpul în tovărăşia lor, i-a trimis apoi acasă, după ce i-a încărcat cu daruri ; căci îl ajutară mult să ajungă un om destoinic. Odată l-a poftit la el şi pe Solon, căruia i-a arătat puterea lui militară şi bogăţiile pe care le avea, întrebîndu-l dacă i se pare că vreun alt muritor ar putea fi mai fericit decît era el. Iar Solon, cu obişnuita neprefăcătorie a filosofilor, i-a răspuns : „Nimeni nu este fericit cît trăieşte. Căci omul care crede că-i fericit se mîndreşte cu fericirea sa şi îşi închipuie că soarta merge mînă în mînă cu el ; dar nimeni nu poate şti dacă norocul îl întovărăşeşte pînă la capătul vieţii." Şi urma Solon : „Iată, aşadar, pentru ce trebuie să ne uităm la felul în care un muritor îşi sfîrşeşte viaţa ! Şi se cade ca doar pe acela care pînă în clipa morţii a fost mereu fericit să-l socotim astfel." Cresus, fiind mai tîrziu prins în război de către Cirus, şi-a adus aminte de vorbele lui Solon ; el şi-a adus aminte chiar în clipa cînd rugul cel mare pe care fusese urcat urma să fie aprins. În mijlocul flacărilor, Cresus îl striga mereu pe înţelept ; iar Cirus — mirat — trimise oameni să-l întrebe de ce pomeneşte numele lui

Solon. Dar, cînd regele Cirus a aflat cum stau lucrurile, şi-a schimbat de îndată gîndul şi, încredinţîndu-se că Solon avea dreptate, nu l-a mai privit de atunci cu dispreţ şi a poruncit ca rugul să fie stins, salvînd viaţa lui Cresus. Din acea clipă l-a socotit printre prietenii săi.

Solon era de părere că oamenii care se întrec în luptele cu pumnii şi alergătorii stadiului, cum şi ceilalţi atleţi nu pot fi de mare ajutor Statelor — pe cît vreme cei ce pe semenii lor îi întrec prin cumînţenie şi virtute sînt în stare să-ţi ocrotească patria, cînd ea trece prin vremuri de bejenie.

3. Cît despre trepiedul de aur [4] — în privinţa căruia se iscase neînţelegerea — oracolul Pitiei a dat următorul răspuns: „Vlăstar al Miletului, tu îl întrebi pe Phoibos Apollon cu privire la trepied. Spun că trepiedul este al aceluia care pe toţi îi întrece prin înţelepciune." Alţii povestesc în alt chip lucrurile. Ei pretind că, atunci cînd a izbucnit războiul între ionieni, nişte pescari au scos din mare un trepied. Zeul a fost întrebat în ce chip se va putea pune capăt războiului, iar Pitia a dat răspunsul următor: „Nu se va putea pune capăt războiului dintre meropi [5] şi ionieni înainte să vă lipsiţi de trepiedul de aur ce Hephaistos s-a ostenit să-l făurească şi nici înainte ca el să fi ajuns în casa unui bărbat care — prin cumînţenia lui — pătrunde prezentul şi viitorul." Milezienii, deoarece voiau să dea ascultare oracolului, s-au hotărît să dăruiască trepiedul lui Tales din Milet, care era unul din Cei Şapte Înţelepţi, privindu-l ca pe cel mai vrednic de a-l stăpîni. Tales însă le-a spus că nu este acela şi îi sfătuieşte să trimită darul unuia mai cuminte decît el. Şi, cum şi ceilalţi dintre Cei Şapte Înţelepţi au respins trepiedul, a fost atunci oferit lui Solon, despre care oamenii credeau că-i întrece pe toţi muritorii prin minte şi prin sfatul lui bun. Iar Solon i-a învăţat să-l închine lui Apollo, de vreme ce — între toţi — zeul era pe drept cuvînt cel mai înţelept.

4. Înspre sfîrşitul vieţii, văzînd că Pisistrat voia să atragă mulţimile prin cuvîntări care ţinteau să facă plăcere „demos"-ului şi năzuia să ajungă tiran, Solon a încercat, întîi prin vorbele sale, să-l abată de la cele ce îşi pusese în gînd. Dar, pentru că Pisistrat nu-i dădea ascultare, — cu toate că era foarte înaintat în vîrstă — Solon a venit în „agorà", acoperit de armura-i. Fiindcă mulţimea, atrasă de o împrejurare atît de neobişnuită, năpădise în juru-i, i-a îndemnat pe concetăţenii săi să ia armele şi pe dată să-l răstoarne pe tiran [6]. Dar nimeni nu a plecat urechea la vorbele lui, cu toţii socotind că şi-a pierdut minţile; unii susţineau chiar că nebunia i s-ar trage de la bătrîneţea lui. Atunci Pisistrat sosi în piaţă, avînd în juru-i pe străjerii săi, şi vru să afle din gura bătrînului pe ce se bizuie cînd cutează să încerce doborîrea tiraniei. Acesta

i-a răspuns că se întemeiază pe bătrîneţea lui, ceea ce l-a făcut pe Pisistrat să se minuneze de mintea lui atît de pătrunzătoare şi nu i-a făcut nici un rău.

5. Acel ce calcă legile şi făptuieşte nedreptăţi nu va fi numit — şi pe drept cuvînt — om cuminte.

6. Se povesteşte că scitul Anacharsis [7], care se mîndrea nespus cu înţelepciunea sa, a mers să afle de la Pitia care dintre eleni este mai cuminte decît el. Şi oracolul i-a dat răspunsul următor : „Trăieşte, zice-se, pe muntele Oita un om cu numele de Myson şi care este mai pătrunzător decît tine". Acest Myson era malian de felul său şi locuia pe Oita, într-un sat ce se cheamă Chenai. (*Const. Exc.* 4, p. 281—283).

7. Myson, malian de obîrşie, locuia într-un sat numit Chenai şi îşi trecea timpul cu muncile cîmpului, fiind neştiut de majoritatea oamenilor. A fost numărat printre „Cei Şapte Înţelepţi", în locul lui Periandru din Corint, care fusese scos din rîndul „Celor Şapte", fiindcă era un aprig tiran [8]. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 217).

8. Solon, curios să vadă locul unde îşi petrece Myson zilele, l-a găsit la aria de treierat, străduindu-se să pună un corn plugului său. Vrînd să-l pună la încercare, Solon l-a întrebat : „Oare crezi, Myson, că este acum vremea plugului ?" Iar Myson i-a răspuns : „Nu-i vremea acum să te foloseşti de plug, dar este vremea să ţi-l pregăteşti". (*Const. Exc.* 4, p. 283).

9. Felul în care şi-a dus viaţa Chilon [9] se potrivea cu vorbele lui ; ceea ce nu se vede prea des ! De bună seamă, cei mai mulţi dintre filosofii timpurilor noastre pot fi auziţi rostind frumoase gînduri ; dar, cînd priveşti faptele lor, vezi că sînt dintre cele mai josnice. Astfel, ei îşi desmint — prin însăşi purtarea lor — spusele de o înaltă demnitate şi înţelepciune. Cît despre Chilon, pe lîngă faptul că toată viaţa s-a dovedit foarte destoinic în tot ce săvîrşea, a cugetat şi a spus multe lucruri ce sînt vrednice de luare-aminte. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 218).

10. Cînd Chilon a sosit la Delfi, s-a gîndit să închine zeului de acolo primele roade ale înţelepciunii sale şi a scris pe o coloană aceste trei cugetări : „Cunoaşte-te pe tine însuţi", „Nimic prea mult" şi, a treia, „Un zălog, şi prăbuşirea este aproape". Fiecare dintre aceste scurte maxime — aşa cum sînt cele rostite de lacedemonieni — cuprinde în ea o gîndire adîncă.

Într-adevăr, „Cunoaşte-te pe tine însuţi" îl îndeamnă pe om să-şi însuşească cultura şi să dea dovadă de cumînţenie în viaţă, căci numai atunci muritorul ajunge să se cunoască pe sine. Oamenii care nu s-au împărtăşit din învăţătură, cum şi cei nesocotiţi, îşi închipuie — de obicei — că au mintea cea mai pătrunzătoare, ceea ce, după cum crede Platon,

este cea mai mare dintre neghiobii. Căci aceştia îi iau pe ticăloşi drept oameni cumsecade şi, dimpotrivă, pe cei de treabă îi socotesc fiinţe de nimic. Numai aşa poate un om să se cunoască pe sine şi să-i cunoască pe ceilalţi : avînd el parte de o învăţătură temeinică şi de o mare putere de pătrundere.

De asemenea, maxima „Nimic prea mult" ne îndeamnă să păstrăm măsura în toate şi să nu luăm niciodată în lucrurile omeneşti o hotărîre asupra căreia să nu putem reveni — aşa cum au făcut epidamnienii. Aceştia locuiau pe ţărmul Mării Adriatice şi se certau între ei. Atunci, au aruncat în largul mării grămezi de fier înroşite în foc, jurînd că nu vor pune capăt duşmăniei pînă cînd [10] fierul acesta nu va fi fost scos tot fierbinte din mare. Jurămîntul epidamnienilor a fost cumplit, pentru că ei pierduseră înţelesul preceptului „Nimic prea mult". Mai tîrziu, au fost siliţi de împrejurări să ajungă la o înţelegere şi să lase în adîncurile mării fierul ce se răcise de mult.

Iar cugetarea „Un zălog, şi prăbuşirea este aproape" unii au socotit-o că priveşte căsătoria, încheierea unei căsătorii fiind numită — de către cei mai mulţi — „chezăşie", „zălog". Viaţa pe care o duc laolaltă bărbatul şi femeia întăreşte cele spuse, fiindcă în legăturile de căsătorie se ivesc, din pricina femeilor, cele mai mari nenorociri. Unii susţin că povaţa de mai sus este nevrednică de Chilon, căci viaţa oamenilor n-ar mai putea dăinui, dacă ar fi distrusă căsătoria. Ei cred că prăbuşirea ar suferi-o aceia care dau chezăşii în legături de negoţ şi în alte afaceri băneşti. Iar Euripide [11] ne spune : „Nu dau zălog nimănui. Acela care chezăşuieşte pentru alţii are de îndurat pagube. Pe mine, cele ce au fost scrise la oracolul Pitiei mă opresc s-o fac".

Se mai spune că maxima nu ar fi a lui Chilon şi că un adevărat cetăţean nu se poate gîndi ca — într-o atare nevoie — să nu alerge în ajutorul unui prieten. Mai degrabă trebuie respinse acele asigurări şi chezăşuiri prea aspre care vădesc o hotărîre de neclintit ; şi nu trebuie luate hotărîri asupra cărora nu mai poţi reveni. Aşa au făcut elenii cînd au luptat împotriva lui Xerxe. Ei au jurat, la Plateea [12], că vor lăsa moştenire copiilor lor ura pe care o nutreau împotriva perşilor ; iar această ură trebuia să dăinuie — juraseră ei — atîta vreme cît rîurile vor curge către mare şi cît va fiinţa neamul omenesc pe pămîntul roditor. Totuşi, în ciuda acestei făgăduieli, ce trebuie să fie de neclintit — şi să înfrunte Soarta schimbăcioasă —, elenii au trimis, după oarecare vreme, soli la fiul lui Xerxe, la Artaxerxe, ca să-i ceară prietenia şi sprijinul în război [13].

Deşi scurte, preceptele lui Chilon cuprind cele mai bune norme de viaţă, aşa încît maximele lui preţuiesc mai mult decît prinoasele care au fost aduse la Delfi. Cărămizile [14] de aur ale lui Cresus şi celelalte

lucruri tot atît de prețioase au dispărut, deoarece au fost rîvnite de nelegiuiții pîngăritori și jefuitori de temple [15]. Cugetările lui Chilon însă sînt menite a înfrunta vremile, fiind păstrate ca într-o vistierie în sufletele celor cu bună creștere, ca și cum ar fi comoara cea mai minunată, de care nici focidienii și nici galii n-au îndrăznit să se atingă. (*Const. Exc.* 4, p. 283—285).

11. Pittacos din Mitylene [16] era nu numai admirat pentru înțelepciunea sa, dar era și un cetățean cum niciodată insula nu mai cunoscuse — și eu cred că nu are să se mai întîlnească nici în viitor pe acele meleaguri un atare bărbat, tot așa cum Lesbosul nu va produce niciînd vin mai dulce și mai îmbelșugat. Pittacos a fost un minunat legiuitor și s-a dovedit a fi prietenul și binefăcătorul concetățenilor săi, scăpîndu-și țara de trei nenorociri, care sînt socotite cele mai rele : tirania, vrajba dintre cetățeni și războiul.

Pittacos era un om cu simțăminte foarte adînci, o ființă plină de blîndețe și smerit întru toate. Și iată pentru ce lumea, fără doar și poate, îl socotea drept un bărbat desăvîrșit, avînd toate însușirile. Din legiuirea pe care a dat-o s-a dovedit un iscusit om politic, un înțelept și — cînd era vorba să-și țină cuvîntul — un bărbat însuflețit de simțul dreptății. Cît despre faptele de arme [17], el vădea o îndrăzneală neobișnuită, iar spre cîștigurile bănești sufletul său mărinimos nu era înclinat, ci întotdeauna le-a privit cu nepăsare. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 218).

12. Mitilenienii i-au oferit lui Pittacos jumătate din pămîntul pentru care acesta luptase într-o luptă în doi [18]. Pittacos însă nu l-a primit, ci a hotărît ca fiecare să stăpînească o bucată de pămînt deopotrivă cu aceea a celorlalți, spunînd că este mai bine ca toți să aibă loturi egale, decît ca unul să se bucure de o parte mai mare decît a altora [19]. Pe bună dreptate înțeleptul socotea că stăpînește mai mult omul care lucrează cinstit, iar nu acel care rîvnește la cîștiguri. Căci — mai spunea Pittacos — bunul renume și viața pusă la adăpost de dezastre, sînt urmarea egalității, iar pofta nesățioasă și stăpînirea nedreaptă aduc după ele veștejirea faptelor săvîrșite și trezesc teama în sufletul celui care nu s-a purtat cum trebuie. Iar dacă Pittacos ar fi omul acela, în curînd i s-ar lua darul pe care l-a primit.

Pittacos a făcut, de asemenea, dovada cumpătării sale cînd a avut de-a face cu regele Cresus. Acesta îi îngădui ca din comorile sale să ia oricît de mult ar vrea. Dar el n-a primit nici acest dar, ci a răspuns că, și așa, averea lui este de două ori mai mare decît aceea pe care ar dori-o. Iar cum Cresus privea uimit la felul în care Pittacos disprețuise bogățiile, i-a cerut unele lămuriri în legătură cu acest răspuns ; atunci, înțeleptul i-a mărturisit că moștenise de la fratele său — mort fără copii — o

tot atît de mare avere ca și aceea pe care o avea și că moștenirea nu-i făcuse nici o plăcere. Cînd poetul Alceu [20], care era dușmanul lui cel mai înverșunat și care în poeziile sale își bătuse joc cu patimă de Pittacos, a ajuns în puterea lui, i-a dat drumul, spunînd că iertarea prețuiește mai mult decît răzbunarea. (*Const. Exc.* 4, p. 285).

13. Povestesc locuitorii din Priene că Bias [21], răscumpărînd de la tîlharii care le răpiseră pe niște fecioare meseniene de neam ales, s-a purtat foarte cuviincios cu ele, ca și cum ar fi fost fiicele lui. După o vreme, venind să le caute părinții lor, Bias le încredință fetele și nu ceru să i se plătească răscumpărarea și nici cheltuielile ce le făcuse cu hrana lor. Dimpotrivă, le-a mai dat și daruri de preț. Și iată, așadar, pentru ce fetele despre care vorbim l-au socotit pe Bias ca pe un tată — atît pentru mărinimia sa cînd le-a răscumpărat, cît și pentru grija ce le-o purtase cînd le-a adăpostit în casa lui. Întorcîndu-se în sînul familiei, fetele n-au putut uita niciodată recunoștința pe care i-o datorau.

Niște pescari mesenieni, după ce-și aruncară mrejele nu scoaseră nimic altceva decît un trepied de aur, care purta inscripția : „Celui mai înțelept". L-au luat cu ei și l-au dăruit lui Bias.

Bias era cel mai iscusit vorbitor din vremea lui, întrecîndu-i în meșteșugul elocinței pe toți contemporanii. Dar el și-a întrebuințat puterea cuvîntului cu totul altfel decît majoritatea oamenilor. El nu și-a folosit îndemînarea pentru a fi plătit și a-și face de pe urma ei un venit, ci pentru a da celor nedreptățiți ajutor. Ceea ce întîlnim foarte rar. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 218—219).

14. Nu-i mare lucru să te deosebești prin vînjoșie, dar să te folosești de ea atunci cînd trebuie. La ce i-a slujit lui Milon [22] din Crotona nemaipomenita-i putere trupească ? Polydamas [23] din Tesalia, zdrobit de o stîncă, este o pildă grăitoare, vădind cît de primejdioasă e marea forță a trupului, cînd mintea îți e puțină. (*Const. Exc.* 4, p. 285—286).

15. Acest Polydamas era din cetatea Scotusa. El doar cu mîinile sale ucidea lei, ca și cum aceștia ar fi fost niște miei. Datorită iuțelii picioarelor, întrecea carele cele mai repezi și puterea brațelor lui sprijinea bolta unei peșteri ce era pe cale de-a se prăbuși. (Tzetzes, *Hist.* 2, p. 555—559).

16. Cireii [24] fiind de multă vreme asediați, întrucît încercaseră să jefuiască oracolul [25], cîțiva dintre eleni s-au întors la ei în țară ; dar ceilalți au mers s-o întrebe pe Pitia și au primit următorul răspuns : „Nu veți răsturna turnurile acestei cetăți mai înainte ca valurile zgomotoase ale albastrei Amfitrite [26] să fi scăldat incinta-mi sacră — aici, pe acest sfînt ținut stîncos". (*Const. Exc.* 4, p. 286).

17. Trebuie cunoscut faptul că Solon a trăit pe vremea tiranilor [27], la Atena, înaintea războaielor cu perşii ; iar Dracon [28], a trăit cu patruzeci şi şapte de ani înaintea lui — aşa cum ne-o spune Diodor. (Ulpian, la *Timocratele* lui Demostene, 9, p. 805, ed. W. Dindorf, Oxford, 1846—1851).

18. Perilaos, sculptorul, i-a construit lui Falaris [29] un taur de bronz, pentru ca tiranul — pedepsindu-şi supuşii — să-i supună acolo la chinuri. Dar Falaris a făcut cu el cea dintîi încercare a groaznicei pedepse. Iată, deci, cum acei care plănuiesc lucruri josnice împotriva semenilor sînt de cele mai multe ori prinşi, ei cei dintîi, în capcana pe care au născocit-o. (*Const. Exc.* 4, p. 286).

19. Falaris l-a ars în taurul de aramă pe vestitul făuritor al statuilor de bronz — pe Perilaos —, venit din Attica ; acesta născocise maşinăria despre care pomenii şi potrivise la nările taurului nişte ţevi care scoteau sunete ; în coasta taurului el deschisese o uşă. Dihania i-o adusese Perilaos în dar lui Falaris, iar Falaris l-a primit prietenește, cu daruri, şi a poruncit ca născocirea lui Perilaos să fie închinată zeilor. Deschizînd uşa din coasta dihaniei, vestitul făurar al bronzului a dat — neomenos — în vileag vicleşugul ticăloasei sale născociri şi a spus : „Falaris, cînd tu ai să vrei să pedepseşti un muritor, închide-l înlăuntrul taurului şi dedesubt aprinde focul. Auzind gemetele acestui om, ţi se va părea că-s mugetele taurului. Iar gemetele vor ajunge pînă la tine prin ţevile nărilor, desfătîndu-te". Cînd Falaris a aflat acestea, a fost cuprins de scîrbă în faţa celui care-i vorbise astfel, grăindu-i precum urmează : „Perilaos, tu cel dintîi ai să-mi arăţi cum merge născocirea ; vei imita pe cîntăreţii din flaut şi îmi vei lămuri meşteşugul tău". De îndată ce făuritorul dihaniei a intrat înlăuntru, ca să dea — aşa îşi închipuia el — un exemplu de cum se cîntă din flaut, Falaris a închis uşa taurului şi, dedesubt, a îngrămădit foc. Dar pentru ca, murind, omul nostru să nu pîngărească lucrarea din aramă, l-a scos din taur înainte să-şi fi dat duhul şi l-a zvîrlit în prăpastie de pe o stîncă înaltă. Despre taur au scris Lucian [30], sirianul, Diodor şi Pindar [31] ; şi, dimpreună cu aceştia, nenumăraţi alţii. (Tzetzes, *Hist.* 1, 646—668).

20. Solon, legiuitorul, — înfăţişîndu-se odată în adunarea poporului — i-a îndemnat pe atenieni să-l răstoarne pe tiran, mai înainte ca acesta să fi ajuns atotputernic. Dar, cînd văzu că nimeni nu ia în seamă spusele sale, şi-a îmbrăcat întreaga lui armură şi a venit în agorà, măcar că era un moşneag ; a chemat atunci ca martori zeii, spunînd că — atît prin cuvinte, cît şi prin fapte — el s-a aflat, în măsura puterilor sale, în ajutorul patriei care trecuse prin primejdii. Dar, fiindcă mulţimea nu îşi dădea seama de cele ce plănuise Pisistrat, s-a întîmplat că Solon, în

ciuda faptului că spusele sale erau drepte, a fost privit cu nepăsare. Şi se povesteşte că Solon, în următoarele versuri [32] elegiace, a mai prevestit tirania care-i ameninţa pe atenieni: „Din nori se naşte puterea zăpezii şi a grindinei; iar tunetul, din strălucitorul fulger! Cetatea piere de pe urma unor bărbaţi sus-puşi, iar poporul — din pricina nesocotinţei sale — ajunge robul unui stăpînitor neîngrădit de nimeni. E foarte greu să-l ţii, mai tîrziu, în frîu pe cel ce s-a înălţat prea sus: acum va trebui să chibzuim cu privire la toate".

Apoi, cînd Pisistrat ajunsese tiran, Solon a soris [33]: „De vreme ce pătimiţi acum lucruri vrednice de plîns, şi aceasta din pricina lipsei voastre de îndrăzneală, să nu puneţi pe seama zeilor năpasta care s-a abătut asupra voastră. Pe oamenii aceştia i-aţi înălţat chiar voi, ocrotindu-i; şi iată pentru ce, acum, aveţi parte de o înjositoare robie. Fiecare dintre voi urmează paşii vulpii, dar cu toţii vădiţi puţină minte. Căci voi priviţi către buzele şi către vorba cea vicleană a bărbatului acesta, fără să-i cumpăniţi nici una din fapte".

Pisistrat i-a cerut lui Solon să tacă şi să se bucure de binefacerile tiraniei; dar, în nici un chip, nu l-a înduplecat pe bătrîn să-şi schimbe hotărîrea. Fiindcă îl vedea că-i din ce în ce mai aprins şi — cu toată străşnicia — Solon ameninţa că îl va pedepsi, Pisistrat l-a întrebat pe ce se bizuie cînd se împotriveşte planurilor sale. Se spune că Solon ar fi răspuns: „Pe bătrîneţea mea". (*Const. Exc.* 4, p. 286—287).

[Herodot, care a trăit pe vremea regelui Xerxe, susţine [34] că asirienii au fost stăpînitorii Asiei vreme de cinci sute de ani, dar stăpînirea lor a fost răsturnată de către mezi. Ne mai spune că după aceea n-a mai fost, vreme de mai multe generaţii, nici un rege care să urmărească a ajunge atotputernic în lume; cetăţile-şi aveau cîrmuirea lor de sine stătătoare, în felul democraţiilor. În cele din urmă, după ce s-au scurs mulţi ani, mezii au ales rege un om ce se deosebea prin spiritul său de dreptate; şi numele acestuia era Cyaxares. Cyaxares a încercat întîiul să aducă sub stăpînirea lui popoarele vecine, ajungînd astfel întemeietorul stăpînirii mezilor asupra celorlalte neamuri. După Cyaxares, urmaşii săi — lărgindu-şi mereu împărăţia — şi-au sporit ţara şi au supus multe alte ţinuturi învecinate, pînă la domnia lui Astiage, care a fost biruit de către Cirus şi perşi [35]. Deocamdată, noi am arătat pe scurt doar lucrurile cele mai de seamă. Cu de-amănuntul vom descrie aceste împrejurări mai tîrziu, cînd vom ajunge la perioadele de timp în care ele s-au desfăşurat. În al doilea an [36] al celei de-a şaptesprezecea Olimpiade, a fost ales rege de către mezi Cyaxares, după relatarea lui Herodot. (*Diodor*, 2, 32, 2—3)]

[Cînd Astibaras, regele mezilor, s-a stins de bătrîneţe la Ecbatana, a luat domnia fiul său, Aspandas, căruia i s-a spus de către eleni Astiage.

Fiind el biruit de Cirus, regele perşilor, domnia trecu la perşi. Dar despre lucrurile acestea vom da la vreme deslușiri amănunțite. (*Diodor*, 2, 34, 6)]

21. Cirus ajunse rege al perşilor la începutul [37] celei de-a cincizeci şi cincea Olimpiade, aşa cum putem afla din *Biblioteca* lui Diodor şi din *Istoriile* lui Thallos [38] şi Castor [39], ale lui Polibiu, ale lui Phlegon [40] şi ale altora, care se preocupă de Olimpiade. Toți acești istorici sînt de acord asupra datei. (Eusebiu, *Praep, evang.*, 10, 10, 488 C).

22. Cirus, fiul lui Cambise şi al Mandanei — fiica lui Astiage, regele mezilor — i-a întrecut în bărbăție, în înțelepciune şi în toate celelalte bune însuşiri pe toți contemporanii săi. Tatăl său i-a dat o educație vrednică de un rege, făcîndu-l să rîvnească tot ceea ce era mai de seamă. Şi era uşor de înțeles că Cirus avea într-o zi să făptuiască lucruri foarte mari, de vreme ce destoinicia lui întrecea puterile vîrstei sale.

23. Astiage, regele mezilor, înfrînt şi silit s-o ia la fugă în chip ruşinos, şi-a îndreptat mînia împotriva ostaşilor săi. El a înlăturat toate căpeteniile şi a pus alți ofițeri în locul lor ; iar pe cei vinovați de-a fi fugit în fața dușmanului i-a strîns laolaltă şi i-a măcelărit — fiind încredințat că exemplul acesta îi va sili pe ceilalți să fie viteji în clipa primejdiei.

Astiage era, de fapt, un om crud şi neînduplecat. Dar mulțimea nu s-a îngrozit de asprimea lui. Cum fiecare ostaş îl vrăjmăşea pe rege din pricina silniciilor sale şi era revoltat de nelegiuirea purtării lui, dorea o schimbare a lucrurilor. Iată, deci, pentru ce — adunîndu-se în mici grupuri — porniră să stea de vorbă între ei, cu gîndul să se răzvrătească, cei mai mulți îndemnîndu-se unul pe altul să răzbune moartea tovarăşilor de arme.

24. Cirus — pe cît se spune — era nu numai un bărbat viteaz în lupte, dar era plin de bunăvoință şi de omenie față de supuşii săi. Pentru acest motiv perşii l-au numit părintele lor. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 219).

25. Cresus construia corăbii de război ; şi se lățise zvonul că, în curînd, va porni împotriva insulelor [41]. Iar Bias, ori Pittacos [42], care pe atunci vizita Lidia, văzu cum sînt construite corăbiile. Întrebîndu-l regele dacă nu va fi aflat vreo noutate la eleni, înțeleptul răspunse : „Toți locuitorii insulelor îşi fac rost de cai spre a porni împotriva lidienilor". „Ce bine ar fi — grăi atunci Cresus — ca să-i sfătuiască cineva pe insulari a lupta cu cai împotriva lidienilor". Dar Pittacos, ori Bias, a luat cuvîntul şi a spus : „Aşadar, lidienii care locuiesc pe continent — susții tu — sînt însuflețiți de dorința de a-i înfrînge pe uscat pe niște oameni care locuiesc insulele. Şi nu-ți închipui că locuitorii insulelor s-ar putea ruga zeilor să-i poată înfrînge pe lidieni pe mare, pentru ca

— pe mare — să se răzbune de toate nenorocirile îndurate de eleni pe continent, biruindu-l ei pe acela care a robit oameni din neamul lor?" Iar Cresus, uimit de cuvintele înțeleptului, și-a schimbat îndată hotărîrea și a încetat de a mai construi flota.

26. Cresus chemă din Elada pe oamenii cei mai înțelepți, ca să le arate nemaipomenitele sale bogății și covîrși cu daruri pe acei care-i ridicau în slăvi fericirea. L-a poftit și pe Solon, cum și pe alți cîțiva înțelepți care se bucurau de cea mai mare faimă, în dorința de a-i lua drept martori ai fericirii sale. Astfel, au venit la Cresus și scitul Anacharsis și Bias și Solon și Pittacos. La ospețe și în adunări, Cresus le dădea cea mai mare cinste. El le arăta bogățiile sale și îi făcea să înțeleagă pînă unde se întinde puterea lui. Pe vremea aceea, oamenii învățați căutau să vorbească pe scurt. Și, arătînd Cresus bărbaților amintiți ce fericită împărăție are el și ce multe neamuri și-a supus, scitul Anacharsis — cel mai în vîrstă dintre înțelepți —, întrebat de către rege despre care viețuitoare crede că ar fi cea mai neînfricată, acela i-a răspuns cum că viețuitoarele care se arată a fi cele mai viteze sînt jivinele cele mai sălbatice, căci numai ele își dau bucuros viața luptîndu-se pentru libertatea lor. Iar Cresus, socotind că Anacharsis se înșelase și un al doilea răspuns va fi mai mulțumitor, l-a întrebat din nou care viețuitoare au cel mai mult simțul dreptății. Și, iarăși înțeleptul nostru i-a răspuns că cele mai drepte animale sînt cele sălbatice, deoarece numai ele trăiesc după legea Firii și nu după legile omenești. Într-adevăr, — afirma el — Natura este opera divinității, pe cîtă vreme legile sînt o plăsmuire omenească; și este mai drept să te supui poruncilor zeiești, decît celor date de om. Și, cum Cresus voia să-l înfunde pe Anacharsis, l-a mai întrebat și dacă animalele sînt ființele cele mai înțelepte. Anacharsis a răspuns că așa este, iar dovada cea mai bună a înțelepciunii lor este faptul că ele pun mai presus de legile omenești legile cele adevărate ale Naturii. Cresus a rîs. El și-a bătut joc de Anacharsis, fiindcă răspunsurile pe care i le dăduse îi aminteau de Scitia și de sălbaticele deprinderi de acolo.

27. Cresus i-a cerut lui Solon să-i spună care e omul cel mai fericit pe care-l văzuse, închipuindu-și — de bună seamă — că acesta avea să-i spună că este Cresus. Dar Solon a fost de părere că nu poate crede cu temei despre nimeni că ar avea parte de fericire, întrucît el n-a văzut sfîrșitul vieții niciunei ființe. Fără a cunoaște acest sfîrșit, spunea Solon, nu s-ar putea pretinde despre cineva că se va fi bucurat de fericire. Adeseori — adăuga el — oameni care păreau a fi fost toată viața fericiți, în amurgul vieții au fost loviți de cele mai mari dureri. Regele l-a întrebat atunci: „Oare nu crezi despre mine nici că sînt cel mai bogat

om ?" Răspunzîndu-i şi de data asta ca mai înainte, înţeleptul l-a făcut să înţeleagă că nu trebuie socotiţi cei mai bogaţi oameni aceia care stăpînesc cele mai multe avuţii, ci aceia doar care socot că bunul cel mai de preţ este cumînţenia, de vreme ce nimic nu cîntăreşte mai mult decît ea. Doar înţelepciunea, privită ca fiind mai presus de orice, dă omului cea mai însemnată şi cea mai statornică dintre bogăţii. Cresus l-a întrebat, mai apoi, pe Bias dacă răspunsul lui Solon era întemeiat sau dacă acesta se înşelase. Bias i-a spus : „Solon n-a greşit. El doreşte să aibă o părere abia după ce va fi văzut ce este mai de preţ în tine ; dar, pînă acum, el n-a putut vedea decît avuţiile din preajma ta. Or, oamenii nu sînt fericiţi mulţumită bogăţiilor, ci mulţumită virtuţilor ce le poartă în ei". Atunci regele a mai stăruit : „Dacă tu nu pui mai presus de celelalte lucruri bogăţia pe care ţi-o dă averea, cel puţin poţi să-ţi dai seama că eu am atît de mulţi prieteni cum nu are nimeni pe pămînt". Răspunsul lui a fost acesta : „Numărul prietenilor tăi nu este cunoscut, tocmai din pricina stării înfloritoare de care te bucuri acum".

Se povesteşte că regele, la urmă, l-ar fi întrebat şi pe Pittacos : „Care este cea mai bună cîrmuire pe care ai văzut-o ?" Acesta răspunse : „Aceea a lemnului pictat", lăsînd să se înţeleagă din vorbele sale că se gîndeşte la legi.

28. Esop ajunsese la o vîrstă matură pe vremea Celor Şapte Înţelepţi. El a spus despre aceştia că nu se pricep să stea de vorbă cu un cîrmuitor. Într-adevăr, în preajma unor asemenea oameni — pretindea Esop — trebuie ori să stai cît mai puţin, ori să te porţi cît se poate de grijuliu şi mai plăcut pentru ei. (*Const. Exc.* 4, p. 287—289).

29. Frigianul Adrast, la o vînătoare, şi-a repezit sulița într-un mistreţ, dar a nimerit — fără să vrea — pe fiul lui Cresus, regele lidienilor, pe nume Atys. Măcar că omorul fusese săvîrşit fără voia lui, Adrast hotărî că nu mai este vrednic să trăiască. Şi-l îndemna pe Cresus să nu-l ierte, ci să-l ucidă de îndată la mormîntul celui pe care-l ucisese. Mai întîi, Cresus — aşa cum este şi firesc atunci cînd ţi-a fost ucis un copil— era plin de mînie împotriva lui şi-l ameninţa să-l ardă de viu ; cînd însă, mai tîrziu, şi-a dat seama că tînărul vrea să se jertfească pe sine — ca o ispăşire —, dîndu-şi bucuros viaţa pentru a plăti omorul, Cresus n-a mai fost pradă mîniei şi nu s-a mai gîndit să-l pedepsească pe ucigaş, învinuind pentru ceea ce el săvîrşise Soarta, iar nu voinţa tînărului. Totuşi Adrast nu s-a lăsat, ci — aşa cum îşi pusese în gînd — merse la mormîntul lui Atys şi îşi puse capăt zilelor. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 219—220).

30. Falaris, văzînd cum un stol de porumbei era urmărit de un şoim, a grăit : „Oameni buni, vedeţi ce mişelie poate fi ca un întreg

stol — atît de numeros — să fugă în faţa unui singur urmăritor! Dacă acei mulţi ar îndrăzni să se întoarcă, lesne i-ar veni şoimului de hac. (Dar cele ce spunea Falaris nu erau adevărate, pentru că biruinţa fusese dobîndită mulţumită destoiniciei, şi nu marelui număr) [43]. După ce rostise aceste cuvinte, tiranul a renunţat la puterea sa, aşa cum am scris în cartea „Despre succesiunea regilor".

31. Cresus, fiind gata să-şi pornească oştile împotriva lui Cirus — regele perşilor —, a consultat oracolul, care i-a dat următorul răspuns: „Trecînd fluviul Halys, Cresus va nărui o mare împărăţie". Fiindcă a tălmăcit acest oracol îndoielnic aşa cum îi venea lui la socoteală, lidianul a dat peste o năpastă mare. El a mai întrebat oracolul în dorinţa de a şti dacă are să domnească multă vreme. Şi răspunsul primit a fost acesta: „Cînd un catîr o să ajungă rege al mezilor, atunci, tu, lidianule cu picioare plăpînde, să fugi spre malurile nisiposului Hermos şi să nu roşeşti de a fi lipsit de curaj". Catîrul despre care vorbea oracolul era Cirus, a cărui mamă era meda, tatăl lui fiind persan. Cirus, regele perşilor, sosi cu întreaga lui oştire la strîmtorile Capadociei şi trimise crainici la Cresus, atît pentru a iscodi cît de mare îi este puterea, cît şi pentru a-i face cunoscut că Cirus binevoieşte să-l ierte de greşelile lui de pînă acum şi vrea să-l facă satrap al Lidiei — punîndu-i însă în vedere că trebuie să vină la porţile sale şi, ca şi ceilalţi, să se închine rob lui Cirus. Cresus le-a răspuns crainicilor că mai potrivit ar fi pentru Cirus şi pentru perşi să dorească a fi robii săi, amintindu-le că — înainte vreme — slujiseră mezilor. Pe cîtă vreme el n-a ascultat niciodată de poruncile altuia. (*Const. Exc.* 4, p. 289—290).

32. Cresus, regele lidienilor, prefăcîndu-se că l-ar trimite la Delfi pe efesianul Eurybatos, l-a trimis în Peloponez. El îi dăduse aur, ca să adune un cît mai mare număr de mercenari eleni. Dar omul trimis de Cresus a fugit la Cirus, căruia i-a dezvăluit totul, de-a fir a păr. Şi de aceea ticăloşia lui Eurybatos ajunse la eleni de pomină; căci, pînă în zilele noastre, dacă vreun om are în gînd să vestejească mîrşăvia cuiva, îl numeşte un Eurybatos. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 220).

33. Dacă deocamdată nemernicii ocolesc pedeapsa ce ar trebui s-o primească de la cei loviţi de ei, ocara rămîne pentru totdeauna legată de numele lor şi — cît se poate mai mult — îi va urmări chiar după moarte.

Se spune că, înaintea războiului ce avea să-l ducă împotriva lui Cirus, Cresus ar fi trimis la Delfi soli, care să întrebe oracolul ce trebuie să facă pentru ca fiul său — care era mut — să vorbească. Iar Pitia îi răspunse precum urmează: „Tu, care de obîrşie eşti lidian, rege peste mulţi, dar foarte copilăros, tu, Cresus, să nu vrei să auzi, în palatul tău,

mult așteptatul glas al odraslei tale, pe care ai dori s-o știi vorbind. Pentru tine ar fi cu mult mai bine ca feciorul tău să rămînă fără grai. Căci atunci cînd îi va fi dat să vorbească pentru întîia oară va fi în ziua[44] nefericirii tale". Cînd omului i-a fost dată fericirea, trebuie să știe a păstra măsura și să nu se încreadă în izbînzile muritorilor, căci ei — într-o clipită — se pot trezi în fața unor foarte mari schimbări.

După ce Cresus — fiind prins în luptă de către Cirus — a coborît de pe rugul stins[45], i-a fost dat să vadă cum este jefuit Sardesul și cum biruitorii cară, pe lîngă multe altele, argintul și aurul. Cresus l-a întrebat pe Cirus ce fac oștenii aceluia, iar regele perșilor i-a răspuns rîzînd: „Îți pradă avuțiile tale". Cresus îi zise: „Pe Zeus ți-o spun, nu bogățiile mele le jefuiesc, ci pe ale tale! Căci Cresus acum nu mai stăpînește nimic". Uimit de vorbele acestuia, Cirus și-a schimbat hotărîrea de îndată, oprindu-și oamenii de a mai prăda și punînd bogățiile sardianilor la adăpost, în vistieria regelui. (*Const. Exc.* 4, p. 290—291).

34. Cirus, fiind încredințat că regele Cresus este un om foarte cucernic, întrucît o ploaie năprasnică stinsese flăcările rugului, și de vreme ce mai avea în minte și răspunsul lui Solon[46], nu l-a lăsat să plece de lîngă el, ci onorîndu-l — l-a luat cu sine oriunde voia să meargă. L-a primit chiar și în Sfatul său, căci s-a gîndit că trebuie să fie un om cuminte acela care trăise alături de mulți bărbați înțelepți și care avuseseră parte de învățătură. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 220).

35. Numit de către regele perșilor — Cirus — comandant al litoralului, Harpagos le-a dat elenilor din Asia Mică următorul răspuns, atunci cînd aceștia trimiseseră o solie, pentru a încheia cu Cirus o alianță[47]: „Am să mă port cu voi în același fel în care s-a purtat cîndva cu mine un om. Am vrut să mă căsătoresc și i-am cerut unui tată pe fiica-sa. Dar — mai întîi — acesta m-a socotit nevrednic să iau în căsătorie pe fata lui și a hotărît s-o mărite cu altcineva, cu un bărbat mult mai de vază decît mine. Cînd însă văzu, mai tîrziu, că am parte de cinstirile hărăzite de rege, s-a învoit să mi-o dea. I-am răspuns atunci că n-o mai vreau drept nevastă, dar că voi primi să-mi fie concubină. Și voi, elenilor, faceți la fel: cînd Cirus vă socotea vrednici de prietenia perșilor, n-ați voit s-o primiți; iar acum, după ce împrejurările au luat altă întorsătură, vă grăbiți să legați cu ei prietenie. Nu veți mai face însă, acum, o alianță. Perșii vor binevoi să vă ocrotească, dacă vă veți supune lor ca niște robi".

36. Aflînd că elenii din Asia sînt în primejdie, lacedemonienii trimiseră la Cirus soli, care să-i spună că elenii aceia sînt din neamul lor și că ei, lacedemonienii, îl opresc pe rege de a înrobi cetăți elenice. Uimit de felul lor de-a vorbi, Cirus a răspuns că își va da seama de vitejia

lacedemonienilor doar după ce va fi trimis pe unul dintre robii săi pentru a-i supune Elada.

Cînd voiau să cucerească Arcadia [48], lacedemonienii au primit următorul oracol: „Îmi ceri Arcadia? Îmi ceri lucru mare, şi n-am să ţi-o dau! Căci în Arcadia se află mulţi luptători, bărbaţi care se hrănesc cu ghindă. Ei au să te împiedice să faci ce ţi-ai pus în gînd. Eu însă nu te pizmuiesc. Căci îţi voi dărui Tegeea, pentru ca picioarele tale, dănţuind, să-i lovească pămîntul, o cîmpie roditoare pe care urmează s-o măsori cu funia".

Lacedemonienii au trimis la Delfi să întrebe oracolul în ce loc odihnesc oasele lui Oreste, fiul lui Agamemnon. Iar zeul le-a răspuns: „Într-o cîmpie întinsă din Arcadia se află Tegeea. Dezlănţuite de straşnica Nevoie, două vînturi bat acolo. O lovitură vine după altă lovitură, şi o nenorocire răspunde altei nenorociri. Pămîntul cel dătător de viaţă îl acoperă acolo pe fiul lui Agamemnon. Cînd vei duce cu tine osemintele lui, vei fi biruitorul şi stăpînul Tegeei". Era vorba de o fierărie. Oracolul vorbind de cele două vînturi, voia să spună foalele, iar prin cuvîntul „lovituri" el înţelegea nicovala şi ciocanele; printr-o nenorocire care răspunde unei alte nenorociri el indica fierul care se loveşte de fier, deoarece fierul a fost născocit ca să aducă năpaste oamenilor.

Este mai bine să mori decît să trăieşti săvîrşind — dimpreună cu ai tăi — fapte pentru care ţi s-ar cuveni moartea.

37. În vreme ce fiica lui Pisistrat, care era deosebit de frumoasă, purta coşul cel sacru la o procesiune [49], un tînăr s-a apropiat de ea — plin de trufie — şi-a sărutat-o. Fraţii ei, auzind ce i se întîmplase, s-au mîniat că tînărul le făcuse sora de ocară. Şi l-au dus înaintea tatălui lor, căruia i-au cerut să-l judece. Pisistrat le-a spus însă, rîzînd: „Ce le vom face acelora care ne urăsc, cînd noi îi pedepsim pe cei care ne iubesc [50]?" Tot Pisistrat, plimbîndu-se într-o zi la ţară, a zărit un bărbat care, în apropierea Himetului [51], muncea un pămînt foarte sărac şi pietros. Uimit de marea sîrguinţă a acestuia, trimise slujitorii să-l întrebe ce credea că ar putea culege trudind la un astfel de pămînt. Slujitorii săi şi-au îndeplinit porunca. Iar muncitorul le răspunse că de pe urma acestei ţarini i se trag numai necazuri, dar că lui nu-i pasă, de vreme ce o parte din rod i-o dă lui Pisistrat. La acest răspuns, tiranul zîmbi şi scuti pămîntul omului de orice dare. De aici vine şi zicala: „Chinurile îngrozitoare aduc scutirea de bir". (*Const. Exc.* 4, p. 291—293).

Note

1 *Este vorba despre un număr de bărbaţi de seamă (de fapt ni s-au transmis mai mult de şapte nume din sec. VII—VI î.e.n.), cărora tradiţia le-a atribuit sentinţe care cuprind sfaturi practice, concis formulate, pentru viaţa de toate zilele.*

2 *Sînt cei doi atenieni care au încercat în anul 514 î.e.n., să asasineze pe fiii lui Pisistrate, tiranul Atenei. Încercarea nu a reuşit deoarece n-a fost ucis decît Hiparh, pe cînd Hippias, care conducea treburile statului, a scăpat cu viaţa. Totuşi cei doi care au plătit cu viaţa fapta lor, au fost cinstiţi mai tîrziu ca martiri pentru cauza libertăţii. Vezi X, 17.*

3 *A domnit între anii 561—546 î.e.n. Vezi Herodot I, 53 şi urm. Cît despre sfîrşitul regelui lidian — al cărui nume a ajuns să fie simbolul bogăţiei — nu se poate şti, care a fost el cu adevărat, şi dacă n-a fost totuşi ucis în luptă sau de către persani.*

4 *Vezi cap. 13 şi Plutarh,* Solon *(4).*

5 *Adică locuitorii insulei Cos, numiţi astfel după un rege.*

6 *În anul 560 î.e.n. acesta a pus într-adevăr mîna pe putere.*

7 *Figură aproape legendară, care trecea şi el drept unul dintre cei şapte înţelepţi; a fost contemporan cu Solon.*

8 *A domnit între anii 637—586 î.e.n. Tradiţia sec. IV î.en., care era tiranofobă, l-a scos din „canonul înţelepţilor".*

9 *Unul dintre „cei şapte înţelepţi", despre care tradiţia pretinde că a fost efor la Sparta, în anul 556 î.e.n.*

10 *După Herodot I, 155 foceenii au luat o hotărîre asemănătoare de a nu se întoarce în patrie.*

11 *În fragmentul 923 (ed. Nauck).*

12 *În anul 479 î.e.n.*

13 *Probabil că este o aluzie la tratatul din anul 412 î.e.n., în timpul războiului peloponesiac, cînd spartanii şi perşii se aliază contra Atenei. Pacea lui Callias, din anul 449, deşi este un eveniment mult mai cunoscut, nu prevede nici o alianţă.*

14 *Vezi Herodot I, 50.*

15 *Aluzie la acţiunea foceenilor din anii 356—346 î.e.n. şi la invazia celţilor din 276 î.e.n.*

16 *Un altul dintre „cei şapte înţelepţi". A fost arbitru* (aisymnetes) *în cursul tulburărilor interne din cetatea sa, care au avut loc în jurul anului 620 î.e.n.*

17 *Cînd s-a luptat împotriva Atenei.*

18 *În care l-a ucis pe generalul atenian Phrynos. Obiectul luptei a fost promontoriul Sigeion, la intrarea în Helespont.*

19 *De fapt în original este: „folosind maxima care spune: „partea egală reprezintă mai mult decît partea mai mare". Solon a vrut să exprime ideea pe care am redat-o în traducere.*

20 *În cadrul acţiunii sale de împăcare a cetăţenilor învrăjbiţi, Pittacos exilase pe cîţiva aristocraţi, printre care şi pe poetul Alceu.*

21 *Şi acesta era socotit în rîndul „celor şapte înţelepţi". A trăit pe la mijlocul sec. VI î.e.n.*

22 *Acest atlet, de şase ori învingător la jocurile olimpice, trecea drept unul dintre cei mai voinici oameni din antichitate, trăind la mijlocul sec. VI î.e.n. Tradiţia pretinde că a fost sfîşiat de fiare, fiindcă se încăpăţînase să despice, cu forţa braţelor, un copac în care se bătuseră nişte pene. Mîinile sale i-au fost însă prinse şi imobilizate în despicătură şi astfel atletul nu s-a mai putut apăra. Vezi Strabon VI, 1, 12 (263).*

23 *Acest atlet n-a ţinut seama de îndemnurile prietenilor săi, de a se salva şi a crezut că poate suporta greutatea acoperişului care era pe cale să se prăbuşească. În cele din urmă acesta, prăbuşindu-se, l-a omorît.*

24 *Adică locuitorii portului Cirrha din Focida.*

25 *Adică sanctuarul din Delfi. Evenimentul s-a petrecut în jurul anului 520 î.e.n.*

26 *Regina mării.*

27 *A trăit cam între anii 640—558 î.e.n.*

28 *La sfîrşitul sec. VII î.e.n.*

29 *Tiran din Acragas (cam 570—554 î.e.n.).*

30 *Vezi* Phalaris *(I, 1).*

31 *Vezi* Piticele *(I, 95).*

32 *Vezi fragmentul 10 (ed. Diehl). Elegia datează cam din anul 562 î.e.n.*

33 *Vezi fragmentul 8 (ed. Diehl).*

34 *Vezi II, 32.*

35 *În anul 549 î.e.n.*

36 *Adică în 711—710 î.e.n.*

37 *Adică în 560—559 î.e.n.*

38 *Istoric din sec. I î.e.n., care a scris o istorie a Siriei, în trei cărţi, de la distrugerea Troiei pînă la olimpiada a 167-a, din care nu s-a păstrat decît fragmente.*

39 *Istoric contemporan cu Cezar, autorul unei cronici fragmentar păstrate.*

40 *Libert al împăratului Hadrian, autorul unei cărţi despre olimpiade.*

41 *Prin anii 560—559 î.e.n.*

42 *Herodot relatează (I, 27) că amîndoi ar fi vizitat Lidia.*

43 *Aprecierea aceasta provine, probabil, de la un comentator.*

44 *După Herodot (I, 85), tînărul, care era mut din naştere, a început să vorbească cu ocazia cuceririi oraşului Sardes de către perşi.*

45 *Pe care urma să fie ars. Vezi mai sus cap. 2.*

46 *Probabil celebrele vorbe că nimeni nu este fericit cît trăieşte. Vezi cap. 2.*

47 *În anul 545 î.e.n.*

48 *În jurul anului 560 î.e.n.*

49 *Cu ocazia procesiunilor panateniene.*

50 *Verbul grecesc philèin înseamnă atît „a iubi" cît şi „a săruta".*

51 *Munte din Atica.*

Cartea a zecea

fragmente

1. Servius Tullius, cînd s-a răzvrătit Tarquinius [1], s-a dus în senat şi, văzînd cît de puternică era uneltirea împotriva lui, a spus doar atît: „O Tarquinius, cîtă îndrăzneală!" Acesta însă a răspuns: „Dar tu cum ai putut să fii atît de cutezător, tu care — sclav şi fiu de sclavă — ai îndrăznit să te urci pe tronul romanilor? Ai luat, călcînd legile, domnia tatălui meu — domnia care mi se cuvenea mie — şi ţi-ai însuşit o putere la care nu aveai dreptul să rîvneşti". Rostind acestea, Tarquinius s-a năpustit asupra lui Tullius, l-a înşfăcat de braţ şi l-a dat de-a rostogol pe trepte. Ridicîndu-se, dar şchiopătînd din pricina căderii, Tullius a încercat să fugă; însă Tarquinius l-a ucis. (*Const. Exc.* 4, p. 293).

2. Servius Tullius, regele romanilor, a domnit patruzeci şi patru de ani [2] şi, mulţumită destoiniciei sale, a rînduit cu multă pricepere statul.

3. Pe cînd era arhonte la Atena Thericles [3], în vremea celei de-a şaizeci şi una Olimpiade, ajunse să aibă o mare faimă filosoful Pitagora, după ce-şi însuşise multă învăţătură. Niciodată vreun om care s-a dăruit ştiinţei n-a fost mai vrednic decît el de a rămîne în amintirea oamenilor. Pitagora era de obîrşie din Samos, unii însă spun că ar fi fost tirenian [4]. Atît de mare îi era puterea de a convinge şi atîta farmec aveau cuvîntările sale, încît zilnic aproape toţi locuitorii cetăţii alergau să-l asculte vorbind, de parcă în faţa lor auzeau cuvîntînd un zeu. El se dovedi a fi un om de seamă nu numai prin marea înrîurire a vorbelor sale, dar şi prin faptul că se vădea un om plin de măsură, oferind un minunat model pentru tineret. Pe toţi cei care trăiau în preajma lui, Pitagora îi povăţuia să nu ducă un trai prea îmbelşugat şi doar în desfătări, cu toate că pe vremea sa — din pricina belşugului din care se îmbuibau — oamenii erau înclinaţi spre trîndăvie şi spre o înjositoare istovire a însuşirilor trupeşti şi sufleteşti.

Aflînd Pitagora că Ferecide [5], ce-i fusese dascăl, zăcea la Delos greu bolnav — aproape în preajma morţii —, s-a urcat în corabie şi a pornit din Italia spre Delos. Acolo, l-a îngrijit mai multă vreme, făcînd tot ce i-a stat în putere spre a-l lecui. Dar Ferecide se stinse fiindcă era tare bătrîn şi răpus de boală; iar Pitagora s-a îngrijit, cu multă rîvnă, de înmormîntarea lui, îndeplinind cuvenitele rituri, cum un fiu s-ar fi ocupat de înmormîntarea tatălui său. Mai apoi, se reîntoarse în Italia.

Cînd se întîmpla ca vreunul dintre tovarăşii săi să-şi piardă avutul, pitagoricienii ceilalţi îşi împărţeau bunurile cu omul acela, de parcă ar fi fost fraţi; şi făceau aceasta nu numai cei care trăiau în comunitate, dar şi toţi acei care urmau învăţăturile lui Pitagora.

4. Cleinias din Tarent, unul dintre ucenicii lui Pitagora, aflînd că Proros din Cirene îşi pierduse toată averea pe vremea unei răscoale a concetăţenilor săi şi ajunsese într-o mare sărăcie, porni de îndată din Italia spre Cirene, luînd cu dînsul o însemnată sumă de bani — pe care

i-a dat-o lui Proros, spre a-l readuce la starea înfloritoare de mai înainte, cu toate că niciodată Cleinias nu-l văzuse pînă atunci pe Proros, şi auzise doar că este pitagorician. Se pomeneşte şi de mulţi alţii, care au făcut asemenea fapte. Dar pitagoricienii nu şi-au dovedit între ei omenia numai prin ajutoare băneşti. Ei înfruntau, unii pentru alţii, cele mai mari primejdii. Într-adevăr, pe vremea cînd Dionisie era tiran [6], pitagoricianul Phintias, care uneltise împotriva lui, urma peste cîteva zile să-şi ispăşească pedeapsa cu moartea. Mai înainte însă, el ceru lui Dionisie îngăduinţa de a pune rînduială în unele treburi ale sale, spunîndu-i că un prieten de-al său chezăşuieşte cu viaţa că îşi va ţine cuvîntul. Tiranul rămase uluit, şi avu curiozitatea să afle dacă poate exista un om care să vrea să meargă la închisoare în locul prietenului său. Atunci Phintias chemă pe un anume Damon — un filosof pitagorician —, care fără nici o şovăire s-a înfăţişat ca să înlocuiască osînditul la moarte. Erau unii care lăudau o atît de neobişnuită dovadă de prietenie, pe cîtă vreme alţii, pentru uşurătatea şi nebunia lui, îl condamnau pe cel care se făcuse chezaş. Cînd sosi ziua hotărîtă pentru execuţie, s-a strîns tot norodul ca să vadă dacă-şi va ţine cuvîntul omul care lăsase pe un altul în locul său. Ziua era acum pe sfîrşite şi lumea nu mai nădăjduia să-l vadă pe Phintias reîntorcîndu-se. Damon tocmai se îndrepta spre locul caznelor, cînd — în cea din urmă clipă —, împotriva tuturor aşteptărilor, Phintias sosi în mare goană. Şi, pentru că toţi cei de faţă erau în admiraţia unor sentimente atît de puternice, tiranul Dionisie l-a iertat pe vinovat de osînda ce-i fusese ursită, cerînd celor doi prieteni să-i îngăduie a se alătura şi el — ca un al treilea — prieteniei lor [7].

5. Pitagoricienii se străduiau, îndeosebi, pentru a-şi exercita memoria. Şi iată ce făceau : niciodată nu se sculau din aşternut mai înainte de a-şi fi depănat în minte tot ceea ce săvîrşiseră de dimineaţă şi pînă seară, în ziua precedentă. Dacă li se întîmpla să le mai rămînă vreme, şi aveau deci un răgaz mai mare decît cel obişnuit, ei îşi torceau firul aducerii-aminte pînă în ziua a treia şi a patra de dinaintea aceleia. Îşi luaseră această deprindere în dorinţa de a-şi îmbogăţi cunoştinţele şi de a-şi ascuţi puterea de pătrundere, ca să ajungă cît mai pricepuţi şi cît mai în stare de a-şi aminti foarte multe lucruri.

Şi iată cum se deprindeau a fi cumpătaţi : puneau să li se pregătească şi să li se aducă tot ceea ce se obişnuia la ospăţurile cele mai ademenitoare ; şi se uitau, îndelung, la feluritele mîncăruri. Apoi, după ce — tot privindu-le — li se trezea, după cum e şi firesc, pofta de a se înfrupta din ele, puneau pe sclavi să strîngă mesele ; iar ei o luau din loc şi plecau, fără să fi gustat din cele ce fuseseră întinse înaintea lor. (*Const. Exc.* 2 (1) p. 220—223).

6. Pitagora credea în transmigrația sufletelor. El socotea carnea drept o hrană de care trebuie să te ferești cu groază, susținînd că sufletele tuturor animalelor trec, după moarte, în alte viețuitoare. Pitagora mai spunea că își amintește cum să el însuși a fost — în vremea războiului troian — Euforb, feciorul lui Panthoos, pe care-l omorîse Menelau [8]. Se istorisește că odată, cu prilejul unei călătorii, aflîndu-se el la Argos, a plîns cu lacrimi cînd a văzut, printre prăzile luate de la troieni, un scut ce era atîrnat de zid. Iar cînd argienii voiră să știe pricina durerii sale, Pitagora le spuse : „Scutul acesta a fost la Troia al meu, cînd eram Euforb.". Cum însă nimeni nu-l credea și cei din juru-i socoteau că Pitagora a înnebunit, el le-a declarat că ar putea să arate un semn neîndoielnic, care ar vădi că lucrurile stau astfel : într-adevăr — zicea el —, pe partea dinăuntru a pavezei se poate citi, în caractere arhaice, cuvîntul Euforb. Toată lumea, uimită, ceru atunci ca scutul să fie luat de pe perete ; și s-a găsit, în partea interioară, inscripția pomenită de Pitagora.

Calimah [9] ne informează că Pitagora ar fi descoperit unele probleme de geometrie și că pe altele le-ar fi adus din Egipt, cel dintîi, elenilor. Aceasta ne-o spune în versurile [10] : „Frigianul Euforb le-a descoperit, el care le-a dat oamenilor cunoștințe despre triunghiul scalen și despre cele șapte măsuri ale cercului [11] ; și tot el i-a deprins să se stăpînească și să nu mănînce din carnea vietăților ce respiră. Nu toți oamenii însă au voit să-l asculte".

7. Pe ucenicii săi Pitagora îi îndemna să ducă o viață simplă, deoarece — credea el — viața trăită în belșug și în desfătări distruge avutul și trupul omenesc. Într-adevăr, după spusele lui Pitagora, cele mai multe boli vin de la indigestie, care și ea la rîndul ei este urmarea meselor prea îmbelșugate. Pitagora i-a convins pe mulți să mănînce alimentele crude și să nu bea, cît vor trăi, decît apă — ca să le fie mintea mereu trează întru căutarea adevărului. Azi însă, dacă oamenii sînt opriți — doar cîteva zile — de a se folosi de unul sau două dintre alimentele care li se par plăcute, ei se lasă de filosofie, spunînd că ar fi mare prostie să urmărești un bun îndoielnic, cînd îți stă la îndemînă bucurii mai sigure. Cînd este vorba de a linguși norodul ori de a-și petrece timpul cu lucruri fără folos, oamenii găsesc vreme și nimic nu-i poate împiedica. Dar, cînd sînt datori să se ocupe de învățătură și de bunele deprinderi, spun de îndată că n-au timp. Și, astfel, omul își dă toată osteneala cînd n-ar trebui să facă nimic. Dimpotrivă, se lasă pe tînjală cînd nu are dreptul la ea. Se pretinde că Archytas [12] din Tarent, un discipol al lui Pitagora, mînios din pricina unor mari greșeli pe care le săvîrșiseră sclavii săi, dar stăpînindu-și furia, ar fi spus : „Cum

i-aș mai fi pedepsit pe nemernicii aceștia pentru vina lor cea atît de grea, dacă nu s-ar fi întîmplat ca mînia să mă stăpînească..."

8. Pitagoricienii erau foarte grijulii ca prietenii să le fie statornici, încredințați fiind că bunăvoința prietenilor este bunul cel mai de preț al vieții. Pe drept cuvînt este admirată și prețuită, ca fiind lucrul cel mai însemnat, încrederea pe care se bizuie prietenia ce-i leagă pe pitagoricieni. Oare este aici vorba de o obișnuință ? Sau poate de un fel de îndemînare ori de puterea cuvîntului, prin care se trezește o atît de mare bunăvoință în sufletul oricui ar veni să le împărtășească viața lor în comun ? Mulți profani — dornici de a cunoaște toate astea — s-au străduit să afle care-i adevărul. Niciodată însă vreunul dintre ei nu s-a putut lămuri. Explicația că la pitagoricieni „principiile" erau atît de bine tăinuite stă în faptul că una din cele mai de temei învățături ale lor a fost aceea de-a nu încredința nimic scrisului, ci de a păstra doar în memorie tot ce este în legătură cu preceptele lor.

9. Printre alte îndrumări, Pitagora își povățuia ucenicii să se ferească de jurăminte, iar cînd trebuiau să jure erau siliți să-și țină cu strășnicie jurămîntul, îndeplinind făgăduiala astfel întărită. Niciodată Pitagora n-ar fi susținut părerea laconului Lysandros [13] și a atenianului Demade [14]. Cel dintîi obișnuia să spună că pe copii îi amăgești cu zarurile, pe cîtă vreme pe oamenii în toată firea îi poți păcăli cu jurăminte. Celălalt însă afirma că, fiind vorba de un jurămînt — ca de altfel și în toate împrejurările — se cere să te gîndești la ceea ce îți poate fi mai de folos și să cumpănești dacă, jurînd strîmb, vei dobîndi de îndată lucrul pentru care ai jurat sau dacă — ținîndu-ți legămîntul — nu îți vei pierde, în chip neîndoielnic, bunul. Așadar, nici Lysandros nici Demade nu socoteau legămîntul — precum Pitagora — chezășia de netăgăduit a încrederii, ci îl credeau momeala prin care cineva izbutește să obțină un cîștig rușinos și să înșele. (*Const. Exc.* 4, p. 293—295).

Pitagora dădea ucenicilor săi îndemnul de a jura rareori, dar — cînd jură — să-și țină cu strășnicie jurămîntul.

Tot Pitagora, în cugetările sale despre plăcerile iubirii, îi sfătuia pe oameni să se abțină — în timpul verii — de la legături trupești cu femeile, dar iarna să se apropie foarte cu măsură de ele. Îndeobște, Pitagora era de părere că desfătările Afroditei sînt vătămătoare și socotea că omul ce s-ar deda întruna acestor plăceri se vlăguiește și ajunge la pieire. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 423).

Se spune că, întrebîndu-l cineva pe Pitagora cînd este potrivit a se deda desfătărilor iubirii, a primit răspunsul acesta : „Atunci cînd ar voi să nu mai fie stăpîn pe sine" [15].

Pitagoricienii împărțeau viața omului în patru perioade : copilăria, tinerețea, maturitatea și bătrînețea. Ei spuneau că fiecare vîrstă răspunde

unui anotimp : primăverii copilăria, toamnei maturitatea, iernii bătrîneţea, iar verii tinereţea. (*Const. Exc.* 4, p. 295).

Pitagora povăţuia pe cei care doreau să înalţe Nemuritorilor o jertfă plăcută să nu vină îmbrăcaţi în veşminte prea împodobite, ci cuviincioase — albe şi curate. Nu numai trupul trebuia să nu fie întinat, dar sufletul, el însuşi, se cădea să fie fără de prihană ! (*Const. Exc.* 2, (1), p. 223).

Acelaşi Pitagora cerea oamenilor cuminţi să se roage Nemuritorilor pentru binele nesocotiţilor. Căci, spunea el, neghiobii nu ştiu ce este în viaţă adevăratul bine.

Mai credea Pitagora că omul trebuie să ceară, în rugile sale, doar „ceea ce este bine", fără să pomenească cu de-amănuntul toate bunătăţile pe care le rîvneşte : puterea, vînjoşia, frumuseţea, bogăţia şi alte bunuri de acest fel. Căci — adeseori — fiecare din aceste lucruri, cînd sînt foarte dorite, ne aduc pieirea. S-ar putea găsi un exemplu foarte lămuritor în versurile *Fenicienilor* lui Euripide [16], unde Polinice, rugîndu-se zeilor, începe aşa : „Cu privirile îndreptate spre Argos..." şi sfîrşeşte : „Ca să azvîrl cu mîna mea această săgeată ce se va înfige în pieptul fratelui meu". Într-adevăr, Polinice şi Eteocle [17] îşi închipuiau că ei cer Nemuritorilor ce poate fi mai bun, pe cîtă vreme ei rosteau blesteme care aveau să se abată chiar asupra lor. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 223).

Şi tot Pitagora, stînd de vorbă cu ucenicii săi, îi învăţa multe alte lucruri frumoase, pentru a dobîndi iubirea de înţelepciune, vitejia, statornicia şi celelalte virtuţi. Iată, deci, pentru ce crotoniaţii i-au dat slăviri [18] aidoma celor de care au parte zeii. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 223).

10. Pitagora numea „principiile" pe care el le propăvăduia „philosophia" — adică „iubirea de înţelepciune" — şi nu „sophia", ceea ce vrea să zică „înţelepciune". El dojenea pe aceia care, înaintea lui, fuseseră numiţi „Cei Şapte Înţelepţi", de vreme ce (susţinea el) nimeni nu este înţelept. Cum omul este slab din fire, el nu poate să ajungă la desăvîrşire. Iar cine urmăreşte să ducă viaţa unui înţelept acela — pe bună dreptate — ar trebui să poarte numele de „iubitor al înţelepciunii".

Dar, cu toate progresele pe care Pitagora şi ucenicii săi le-au făcut în virtute şi în ciuda faptului că şi-au ajutat mult cetăţenii lor, nici ei n-au scăpat de pizmuirea ce întinează tot ce e frumos. Şi nu cred că există aşezămînt omenesc, fie el cît de nobil, pe care vremea — în scurgerea ei — să nu-l distrugă, năruindu-l. (*Const. Exc.* 4, p. 296).

11. Unul dintre locuitorii Crotonei, numit Cylon [19], — cel mai de frunte cetăţean, mulţumită averii lui şi trecerii de care se bucura — a cerut să fie primit în rîndurile pitagoricienilor. A fost însă respins, din pricina firii lui aspre şi a înclinării sale spre silnicii şi tiranie. Iată de

ce, înfuriat de jignirea îndurată, s-a ridicat cu înverşunare împotriva sectei pitagoricienilor, adunînd o mînă de oameni răzvrătiţi şi nemaicontenind, prin viaţa pe care o ducea, prin vorbele şi prin faptele sale, să lovească în ciracii lui Pitagora.

Pitagoricianul Lysis [20], venind la Theba din Beoţia, ajunse dascălul lui Epaminonda [21], din care făcu un bărbat întru totul virtuos. Şi se simţi atît de legat de el, încît îl alese să-i fie fiu adoptiv. Astfel Epaminonda — după ce primise de la filosofia pitagoriciană exemplul tăriei sufleteşti, al simplităţii şi al altor virtuţi, deveni bărbatul cel mai de frunte nu numai al tebanilor, dar al tuturor celor care trăiau pe vremea lui.

12. Acei care scriu despre viaţa oamenilor vestiţi ce au trăit înainte vreme se izbesc de mari greutăţi, dar aduc foloase însemnate omenirii. De bună seamă, istoria — care, fără prefăcătorie, înfăţişează atît faptele josnice cît şi pe cele strălucite — slăveşte pe cei aleşi şi-i umileşte pe nemernici, dînd fiecăruia ce i se cuvine: laude sau mustrări! Elogiul este, dacă putem vorbi astfel, o răsplată a virtuţii care nu costă nimic, iar dojana pedepseşte viciul fără să rănească trupul. Şi este minunat lucru ca amintirea pe care cineva o lasă după moarte viitorimii să fie asemeni vieţii pe care acela a dus-o pe pămînt. În felul acesta, omul va şti să nu se osteneaască a înălţa monumente de marmură — care sînt mărginite la o palmă de pămînt şi pe care lesne timpul le va nărui —, dar să se preocupe de gîndire şi îndeosebi de practicarea virtuţilor, pentru că faima lor ajunge pretutindeni. Vremea, care veştejeşte toate celelalte lucruri, aduce oamenilor destoinici nemurirea; ba chiar le întinereşte faptele, pe măsură ce ea — vremea — îmbătrîneşte. Multe pilde grăitoare întăresc spusele noastre, cînd este vorba de oamenii de care am pomenit [22]. Măcar că ei au trăit foarte de demult, toată lumea vorbeşte de ei, ca şi cum ar vieţui încă în zilele noastre (*Const. Exc.* 2 (1), p. 223—224).

13. Cirus, regele perşilor, după ce i-a biruit pe babilonieni şi pe mezi [23] — cucerindu-le ţara —, a rîvnit să pună stăpînire pe întreaga lume. Şi avea mari nădejdi că va izbuti. Într-adevăr, după ce învinse neamurile cele mari şi puternice, şi-a închipuit că nici un rege şi nici un popor nu va mai fi în stare să se împotrivească oştilor sale. Căci adeseori se întîmpla ca acei ce se înalţă ajungînd la o atotputernicie pentru care nu dau nici o socoteală nu ştiu să se bucure de norocul lor, aşa cum se cuvine unui om. (*Const. Exc.* 4, p. 296).

14. Cambise [24] era, din firea lui, neghiob şi cu mintea răvăşită. Ajungînd la cîrma unei mari împărăţii, a devenit mai crud şi mai trufaş. După ce a cucerit Memphisul şi Pelusionul [25], Cambise — îmbătat de norocul care-i surîsese — a deschis mormîntul lui Amasis, fostul rege

al Egiptului, al cărui trup l-a găsit îmbălsămat într-un sicriu. Atunci regele perşilor a pus să fie leşul batjocorit, dezlănţuindu-şi furia împotriva trupului care nu mai simţea nimic. În cele din urmă, porunci ca Amasis să fie prefăcut în cenuşă. Pentru că egiptenii nu aveau obiceiul să-şi ardă morţii, el îşi închipuia că — dînd pradă flacărilor trupul îmbălsămat — îşi va arăta dispreţul faţă de un om care murise de mult.

Cînd Cambise era gata să înceapă războiul cu etiopienii, el şi-a trimis o parte din oştire împotriva celor care locuiesc la Ammonion, poruncind comandanţilor săi să prade templul [26] oracolului şi să-i dea foc, iar pe toţi cei ce locuiau în jur să-i înrobească. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 224—225).

15. După ce Cambise, regele perşilor, a pus stăpînire pe întregul Egipt, libienii şi cirenienii — care dăduseră ajutor egiptenilor în război — i-au trimis daruri şi i-au făgăduit că se vor supune poruncilor lui. (*Const. Exc.* 1, p. 397).

16. Policrate, tiranul [27] Samosului, trimisese în locurile cele mai prielnice trireme care să jefuiască pe toţi navigatorii; el nu restituia decît prăzile luate aliaţilor săi. Cînd unii oameni din apropierea lui şi în care el avea încredere l-au dojenit, Policrate spuse: „Toţi prietenii mei îmi sînt mai recunoscători cînd eu le înapoiez lucrurile de care au fost lipsiţi, decît mi-ar fi fost dacă nu ar fi suferit nici o pagubă".

Faptele nedrepte sînt, îndeobşte, foarte curînd urmate de pedeapsa cuvenită acelora care le-au săvîrşit [28].

Cînd faci vreun bine, fără ca apoi să te căieşti de a-l fi făcut, aceasta îţi aduce cele mai frumoase roade: laudele celor ce au primit binefacerea. Şi chiar dacă nu toţi îţi vor fi recunoscători, măcar unul trebuie — prin recunoştinţa sa — să-şi despăgubească binefăcătorul de nedreptatea pe care i-au făcut-o ceilalţi. (*Const. Exc.* 4, p. 296).

Unii dintre lidieni, ca să scape de tirania lui Oroites [29], au fugit la Samos, luînd cu ei mari bogăţii şi înfăţişîndu-se ca rugători la Policrate. Acesta i-a primit, mai întîi, cu multă bunăvoinţă, dar — scurtă vreme după aceea — i-a ucis pe toţi şi a pus stăpînire pe averile lor.

17. Thessalos [30], fiul lui Pisistrat, — un om înţelept — a renunţat la tiranie. Concetăţenii săi, pentru că el se străduise a readuce egalitatea în drepturi, i-au arătat o mare preţuire. În schimb, ceilalţi fii al lui Pisistrat — Hiparh şi Hippias [31] —, oameni silnici şi nedrepţi, se înscăunară tirani ai cetăţii. Şi copleşiră cu nelegiuirile lor pe atenieni. Hiparh se îndrăgostise de un tînăr [32] neobişnuit de frumos, ceea ce l-a făcut să aibă de înfruntat o mare primejdie... [33].

[Harmodios şi Aristogeiton] au plănuit să-i atace pe tirani şi, astfel, să redea patriei lor libertatea. Doar Aristogeiton a putut — supus fiind cazne lor — să-şi arate tăria sufletească, pe care nu i-a înfrînt-o nici o

primejdie şi nici un chin. Chiar în cele mai copleşitoare nenorociri, Aristogeiton şi-a păstrat două simţăminte măreţe: credinţa sa faţă de prieteni şi ura, setea de răzbunare împotriva tiranilor. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 225).

Aristogeiton a arătat tuturor că un suflet ales poate să îndure cele mai grele suferinţi ale trupului.

18. Filosoful Zenon [34], fiind supus la cazne pentru vina de-a fi uneltit împotriva tiranului Nearh, şi întrebat fiind care-i sînt tovarăşii la uneltire, a spus: „Ce bine-ar fi să fiu tot atît de stăpîn pe trupul meu cît sînt pe limba mea". (*Const. Exc.* 4, p. 296—297).

În vreme ce patria lui Zenon era împilată de tirania lui Nearh, el a pus la cale o conspiraţie împotriva lui. Fiind descoperit, a fost — în timpul caznelor — întrebat de către Nearh care-i sînt tovarăşii la uneltire. „Ce bine ar fi, i-a răspuns Zenon, dacă pe trupul meu aş fi tot aşa de stăpîn cum sînt pe limba mea". Şi, fiindcă tiranul îl supunea la chinuri din ce în ce mai cumplite, Zenon — pînă la o vreme — le-a putut îndura. Dar, apoi, împins de o cumplită dorinţă de a pune capăt atîtor suferinţi şi, în acelaşi timp, de a se răzbuna pe Nearh, a urzit următorul plan.

Cînd a fost supus caznelor celor mai grele, el s-a prefăcut că sufletul lui nu le mai poate răbda; şi spuse: „Lăsaţi-mă! Voi destăinui întregul adevăr". Fiindcă oamenii care-l torturau încetară să-l mai chinuie, Zenon îi ceru lui Nearh să vină lîngă el, pentru că numai tiranul putea auzi ceea ce avea să-i spună la ureche, — pretinzînd Zenon că avea multe lucruri de împărtăşit şi ar fi fost mai bine ca Nearh să le ţină tăinuite.

Nearh grăbindu-se să vină şi apropiindu-şi urechea de gura lui Zenon, filosoful i-a prins-o între dinţi şi i-a strîns-o cu putere. Slujitorii tiranului au sărit îndată să-l scape, recurgînd la tot felul de chinuri ca să-l silească să-şi descleştеze dinţii.

Dar el muşca şi mai tare. În sfîrşit, călăii nu i-au putut înfrînge îndrăzneala şi l-au înjunghiat, pentru ca — în felul acesta — să-şi descleştеze dinţii. Numai aşa, prin vicleşugul său, Zenon a scăpat de suferinţă şi i-a dat tiranului singura pedeapsă ce ar fi putut să i-o dea. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 225—226).

[Multe generaţii după aceea [35], lacedemonianul Dorieus ajunse în Sicilia — unde a redobîndit ţara strămoşilor săi — şi a întemeiat cetatea Heracleei [36]. Fiindcă oraşul se înălţase repede, cartaginienii, pizmuitori şi — totodată — înfricoşaţi la gîndul ca nu cumva Heracleea, dacă va fi mai puternică decît Cartagina, să smulgă fenicienilor hegemonia lor, au pornit războiul împotriva ei, adunînd mari oşti. Şi, luînd-o cu asalt, au şters-o de pe faţa pămîntului. Despre toate acestea însă ur-

mează să vorbim cu de-amănuntul la vreme potrivită. (*Diodor*, IV, 23, 3).]

19. Cînd oamenii iau, în anumite împrejurări, hotărîri ce nu pot fi aduse la îndeplinire niciodată, se pare că se iveşte o anume — aş zice — Nemesis, care le dovedeşte oamenilor slăbiciunea lor [37].

Megabyzos, prietenul lui Darius, numit şi Zopyros [38], s-a biciuit şi şi-a sluţit faţa, tăindu-şi nasul şi urechile, ca să poată fi crezut fugar şi să predea astfel perşilor Babylonul. Se povesteşte că Darius, îndurerat peste fire de nenorocirea pe care acela şi-o pricinuise singur, ar fi spus că, dacă ar fi cu putinţă, ar dori mai degrabă să-l aibă pe Megabyzos întreg, decît să fie stăpîn peste zece Babylonuri — deşi dorinţa lui nu mai putea fi îndeplinită.

Babilonienii l-au ales strateg pe Megabyzos, pentru că ei nu ştiau că binefacerea acestuia nu este decît o momeală care să-i împingă spre nenorocirea ce în curînd avea să urmeze.

Dacă ceva se împlineşte, faptul dovedeşte cu prisosinţă că acest lucru a fost prezis aşa cum trebuia [39].

După ce Darius ajunse stăpînul aproape al întregii Asii, rîvni să-şi supună întreaga Europa [40]. Într-adevăr, avînd pofte nesăţioase şi întemeindu-şi încrederea pe marea putere a perşilor, el şi-a pus în gînd să cucerească tot pămîntul, întrucît socotea ruşinos ca regii ce domniseră înaintea lui — cu mijloace mai slabe la îndemînă — să biruie neamurile cele mai puternice, pe cîtă vreme el, cu o putere nemărginită, cum nimeni înaintea lui nu avusese, să nu făptuiască o ispravă vrednică de aducere-aminte.

Tirenienii [41] au părăsit [42], de frica perşilor, insula Lemnos, spunînd că fac lucrul acesta ca să dea ascultare poruncilor unui oracol, şi au încredinţat-o lui Miltiade [43]. Cum căpetenia tirenienilor care săvîrşise [44] aceasta era Hermon, darurile de acest fel s-au numit de atunci „hermonice". (*Const. Exc.* 4, p. 297—298).

20. Sextus, fiul regelui romanilor Lucius Tarquinius [45] (Superbus), a pornit într-o călătorie spre oraşul Collatia, unde a înnoptat în casa lui Lucius Tarquinius, un văr de-al regelui [46]. Acesta era căsătorit cu o femeie — Lucreţia — foarte frumoasă, ale cărei purtări vădeau o deosebită cumineţenie. Fiindcă soţul ei se afla cu armata în tabără, oaspetele s-a trezit din somn în plină noapte şi s-a îndreptat din odaia lui spre aceea în care Lucreţia dormea. Pătrunzînd în încăpere cînd ea nu se aştepta, n-a mai lăsat-o să iasă din odaie — aşezîndu-se în faţa uşii cu sabia-i trasă din teacă şi spunîndu-i că a adus un sclav pe care-l va ucide şi că o va ucide şi pe ea, ca şi cum i-ar fi prins vinovaţi de adulter, şi că se cade ca el s-o pedepsească, fiind o rudă foarte apropiată a soţului. Ar fi însă — spunea Sextus — mai înţelept ca Lucreţia să-i facă

pofta, fără să rostească vreun cuvînt ; iar, pentru bunăvoinţa pe care i-ar fi arătat-o, avea s-o răsplătească cu însemnate daruri. Ar urma să-i ajungă soţie şi — în felul acesta — regină, schimbînd căminul unui om de rînd cu palatul regilor. Uluită de această întîmplare, atît de neaşteptată, şi cuprinsă de groază la gîndul că se va crede, de bună seamă, că a fost ucisă pentru vina de a-şi fi înşelat soţul, nu s-a împotrivit lui Sextus. După ce însă acesta — cînd zorii s-au ivit — a plecat, Lucreţia şi-a chemat toate rudele şi le-a cerut să nu lase nepedepsită nelegiuirea făptuită împotriva ospitalităţii şi a rudeniei. Şi, deoarece — pretindea ea — nu se cădea să mai vadă lumina soarelui, după ce îndurase o atît de mare silnicie, Lucreţia şi-a străpuns inima cu pumnalul şi şi-a dat sufletul. (*Const. Exc.* 2, (1), p. 226—227).

21. Batjocorită de Sextus, Lucreţia s-a pedepsit pentru fărădelegea săvîrşită fără voia ei. Socotim că se cade să nu trecem sub tăcere o hotărîre atît de nobilă, ci credem, dimpotrivă, că femeia care, doar prin vrerea ei şi-a luat viaţa — pentru ca fapta-i să slujească de pildă generaţiilor viitoare.—, este vrednică de a-şi veşnici numele. Astfel, femeile care vor să păstreze cu totul nepătată cinstea lor o pot avea în minte pe Lucreţia, imaginea desăvîrşitei cinste. Pe cînd alte femei, chiar dacă este neîndoielnic că au păcătuit prin adulter, îşi ascund fapta cu grijă de frica pedepsei ce li s-ar cuveni pentru nelegiuirea lor, Lucreţia — dînd în vileag ce i se întîmplase, fără ca nimeni să fi ştiut ceva — şi-a curmat zilele, în aşa fel ca moartea să-i fie cea mai strălucită apărare. Şi, în vreme ce femeile celelalte caută a se dezvinovăţi spunînd că ceea ce au pătimit a fost fără vrerea lor, Lucreţia şi-a răscumpărat prin moarte pîngărirea, prin silnicie îndurată, pentru ca astfel bîrfitorii să n-o poată învinui că mîrşăvia lui Sextus s-ar fi făcut cu încuviinţarea ei. Căci oamenii sînt înclinaţi prin firea lor către ponegriri, pe care le preţuiesc mai mult decît laudele ; şi, de aceea, Lucreţia le-a luat celor care ar fi dorit s-o ponegrească orice temei de-a o înjosi. Se ruşina la gîndul că s-ar putea spune că, trăindu-i bărbatul, de care era legată printr-o legiuită căsătorie, a cunoscut îmbrăţişările vinovate ale altui om. Fiindu-i dat să îndure nelegiuirea pentru care legile osîndesc la moarte pe făptaşi, ea n-a mai ţinut la viaţă, ci a ales moartea, ce — potrivit legilor Firii — nu după multă vreme tot trebuia să vină. Şi, în felul acesta, în loc de ponegriri aveau să i se aducă laudele cele mai mari. Nu numai că ea şi-a dat viaţa-i cea vremelnică în schimbul unei glorii fără de sfîrşit — dobîndindu-şi slava mulţumită virtuţii —, dar fapta ei avea să fie un îndemn, pentru rude şi pentru concetăţenii săi, de-a pedepsi fără cruţare pe acei care se făcuseră vinovaţi faţă de ea.

22. Regele Lucius Tarquinius a cîrmuit ca un tiran şi cu silnicie, trimiţîndu-i la moarte pe cetăţenii romani bogaţi şi aducînd împotriva

lor învinuiri mincinoase, pentru a pune mîna pe avuțiile lor. Și iată pentru ce Lucius Iunius (Brutus), un orfan și cel mai bogat dintre romani, avea tocmai din aceste două motive a se teme de lăcomia lui Tarquinius, unchiul său. Stînd întotdeauna la masa regelui, el se prefăcea că-i un prostănac, pentru ca, în urma purtării sale, unchiul să nu-l pizmuiască și — în același timp — el să poată veghea, fără a trezi vreo bănuială, la ceea ce se întîmplă, pîndind momentul prielnic pentru a lovi regalitatea.

23. Locuitorii din Sibaris au pornit războiul cu trei sute de mii de ostași împotriva crotoniaților ; dar au suferit o cumplită înfrîngere, deoarece războiul pe care-l făceau era nedrept [47]. Nu știuseră să se poarte cum se cuvine față de Soarta care le fusese prielnică. Și, astfel, ei au dovedit destul de limpede — prin însăși pieirea lor — că omul trebuie să fie cu mai multă luare-aminte cînd are parte de o viață înfloritoare decît atunci cînd este copleșit de suferinți.

24. Diodor spune cu privire la Herodot așa : „Am făcut în treacăt această observație, nu atît pentru a-l învinui pe Herodot, cît pentru a învedera că la el găsesc mai multă crezare povestirile menite să uimească decît acele adevărate".

Trebuie să onorăm virtutea, chiar atunci cînd este vorba de femei.

Atenienii, folosindu-se cu dibăcie de biruință [48] și biruindu-i pe beoțieni și pe chalcidieni, au pus îndată după luptă stăpînire pe cetatea Chalcis. Cu a zecea parte din prada pe care o luaseră de la beoțieni, ei au făurit un car din aramă pe care l-au așezat — ca un prinos — în Acropolă. Și pe acest car se pot citi următoarele versuri elegiace : „Copiii Atenei, biruindu-i pe beoțieni și pe chalcidieni, au înfrînt prin război și prin lanțurile întunecoaselor temnițe trufia acestora. Iar Atenei i-au închinat acești cai de aramă, care sînt a zecea parte din prada pe care au luat-o" [49].

25. Perșii au învățat de la eleni să dea foc templelor. Ei au plătit în acest chip silnicia lor, căci elenii cei dintîi au nesocotit dreptatea — săvîrșind aceleași fapte [50].

Carienii, înfrînți de perși, au întrebat oracolul dacă trebuie să-i ia pe milesieni ca tovarăși de luptă, iar zeul le-a răspuns : „Odinioară milesienii erau niște luptători străsnici."

Dar teama de primejdia care îi pîndea i-a făcut să uite tot ce-i învrăjbise altădată și i-a silit să-și pregătească foarte repede triremele [51].

Hecateu din Milet [52] trimis într-o solie [53] de către ionieni, a întrebat pentru care pricină Artaphernes [54] nu are încredere în ei. Iar acesta i-a răspuns : „Pentru că ionienii au suferit atîtea în războiul în care i-am învins [55], încît mă tem că mai țin minte suferințele îndurate". „Dar

atunci — a spus Hecateu — dacă faptul de a vă fi purtat urît cu ei te face să fi neîncrezător, ai putea, prin binefacerile tale, să cîştigi bunăvoinţa cetăţilor faţă de perşi". Artaphernes primi sfatul lui Hecateu, redînd cetăţilor vechile lor legi şi hotărînd ca ele să plătească biruri doar pe măsura puterii lor.

26. Pizma, pe care pînă atunci cei mai mulţi cetăţeni o ţinuseră ascunsă, se dete în vileag cu vîlvă, de îndată ce se ivi prilejul. Ei se grăbiră, din pricina rivalităţii, să-şi slobozească robii, voind mai degrabă să se bucure sclavii de libertate decît să dea dreptul de cetăţenie unor oameni liberi [56].

27. Datis, generalul perşilor, med de obîrşie, ştia din tradiţia pe care o moşteniseră de la strămoşi că Medos [57], întemeietorul împărăţiei mezilor, era omul din care coborau atenienii. De aceea le-a trimis atenienilor vorbă că el a venit cu o armată ca să revendice puterile regeşti pe care le avuseseră strămoşii săi. Le-a mai spus că Medos, care îi era cel mai îndepărtat strămoş, fusese alungat de la domnie de către atenieni şi că venise în Asia să întemeieze împărăţia mezilor. Dacă atenienii îi vor da tronul regesc — spunea Datis — el le va ierta cea dintîi nedreptate [58] pe care ei o făptuiseră şi îi va ierta de a fi făcut expediţia împotriva Sardesului. Pe cîtă vreme, dacă nu i-l va da, ei vor avea de îndurat mai cumplite lucruri decît eretrienii [59]. În numele celor zece strategi, Miltiade i-a răspuns că — potrivit celor spuse de trimişii lui Datis — s-ar cuveni mai degrabă ca atenienii să cîrmuiască împărăţia mezilor, decît ca Datis să fie stăpînul cetăţii atenienilor, pentru că un atenian întemeiase împărăţia mezilor, pe cîtă vreme Atena nu fusese niciodată a unui bărbat de obîrşie medă. Cînd auzi acest răspuns, Datis se pregăti de luptă. (*Const. Exc.* 4, p. 298—301).

28. Hipocrate, tiranul Gelei, biruindu-i pe siracuzani [60], şi-a aşezat tabăra în jurul templului lui Zeus. El prinse pe însuşi preotul şi pe vreo cîţiva siracuzani, cînd tocmai aceştia erau cît pe aci să ia din templu prinoase de aur şi mai ales să ridice de pe statuia lui Zeus bogata mantie lucrată toată din aur. Hipocrate, după ce le-a făcut aspre mustrări, spunîndu-le că sînt profanatori de temple, le-a poruncit să se întoarcă în oraş. Iar el nu s-a atins de prinoase, atît pentru că ţinea la faima lui, cît şi pentru că era încredinţat că omul care porneşte la un război atît de greu nu poate săvîrşi nici o greşeală faţă de zei ; de asemenea, credea că — purtîndu-se astfel — el îi va coborî în ochii celor mulţi pe cei din fruntea trebilor obşteşti ale Siracuzei, de vreme ce îi arăta că sînt oameni mai degrabă dornici de cîştiguri decît grijulii de a cîrmui spre binele poporului şi de a respecta egalitatea.

Theron[61] din Agrigent era, prin naştere, prin bogăţiile lui şi prin bunăvoinţa pe care o arăta norodului, nu numai cel dintîi dintre cetăţenii, dar şi cel dintîi dintre elenii din Sicilia. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 227).

29. Gelon[62] din Siracuza, pe cînd dormea, scoase un strigăt, deoarece visase că fusese lovit de trăsnet ; cîinele acestuia — pricepînd că stăpînul său era foarte tulburat — începu să latre ; şi nu s-a lăsat pînă ce nu l-a trezit. Pe Gelon îl mai scăpase odată de la moarte un lup. Era pe-atunci copil şi se afla la şcoală. Un lup veni şi-i şterpeli tăbliţa pe care-o folosea. El s-a luat după lup, fugind să-şi ia tăbliţa ; dar s-a întîmplat ca tocmai atunci un cutremur să năruie şcoala pînă în temelii, omorîndu-i pe toţi copiii — dimpreună cu dascălul. Despre numărul mare al şcolarilor pomenesc istoricii : Timaios, Dionisie, Diodor şi Dion, care ne spun că ar fi fost mai bine de o sută. N-aş şti să-l spun precis. (Tzetzes, *Hist.* 4, p. 266—278).

30. Cînd lui Cimon[63], care era fiul lui Miltiade, i-a murit tatăl într-o închisoare a cetăţii, fiindcă nu putuse plăti o amendă[64], Cimon — ca să poată lua trupul părintelui său, pentru a-l îngropa — a intrat el însuşi la închisoare şi a luat asupră-i datoria tatălui.

Cimon, care umbla după cinstea de-a fi părtaş la conducerea statului, ajunse mai tîrziu un minunat strateg, săvîrşind prin destoinicia sa fapte ce l-au acoperit de slavă. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 227—228).

31. Cimon, aşa cum ne-o spun unii istorici, era fiul lui Miltiade. După alţii însă, părintele său ar fi fost Stesagoras[65]. Acest Cimon avea din legătura lui cu Isodice[66] un fiu, Callias. Cimon s-a căsătorit cu însăşi sora lui, Elpinice[67], tot aşa cum — mai tîrziu — Ptolemeu[68] avea să-şi ia sora de nevastă, pe Berenice, şi cum, mai înainte vreme, Zeus se căsătorise cu Hera. Obiceiul acesta îl au în vremea noastră perşii. Callias a plătit o amendă de cincisprezece talanţi, ca tatăl său, Cimon, să nu fie pedepsit pentru ruşinoasa căsătorie dintre frate şi soră. Despre aceasta scriu atît de mulţi, că mi-ar fi prea greu să-i înşir. Nenumăraţi sînt aceia care au pomenit întîmplarea în scrierile lor : autori comici şi retori, Diodor şi alţii. (Tzetzes, *Hist.* 1, 582—593).

32. Temistocle[69], fiul lui Neocles, cînd a venit odată la el un bogătaş[70] să-l întrebe pe cine dintre cei avuţi şi l-ar putea face ginere, l-a sfătuit să nu caute bogăţii cărora le-ar lipsi omul, ci — mai degrabă — să afle omul, fie el şi fără avere. Şi, după acest sfat — pe care acela l-a primit — l-a îndemnat pe Temistocle să-şi dea fiica lui Cimon de nevastă. Şi iată cum Cimon, ajungînd om bogat, a izbutit să părăsească închisoarea ; iar pe magistraţii care-l arestaseră i-a tras la răspundere şi i-a osîndit. (*Const. Exc.* 4, p. 301).

[Cartea de mai înaintea acesteia — cartea a zecea a povestirii noastre — s-a încheiat cu întîmplările ce se petrecuseră cu un an înainte ca

Xerxe să fi trecut în Europa [71] și cu discursurile rostite în adunarea tuturor elenilor la Corint, privind alianța dintre Gelon și eleni. (*Diodor*, 11, 1).]

33. Cînd Xerxe a trecut în Europa [72], toți elenii trimiseră soli la Gelon, ca să-i ceară să încheie cu ei o alianță. El le-a răspuns că îi va sprijini în luptă și le va pune la îndemînă de-ale hranei, dacă elenii or să vrea să-i încredințeze comanda, atît pe uscat, cît și pe mare; dar setea de slavă a acestui tiran, ambiția lui care-l îmboldise a cere să i se dea conducerea a zădărnicit alianța, măcar că un atît de mare ajutor și teama de dușman i-ar fi putut face pe eleni să lase lui Gelon slava biruinței [73].

34. Într-adevăr, măreția de suflet a perșilor ar fi putut aduce daruri destule — fiind împărțite — să sature toate poftele; lăcomia tiranului, în schimb, rîvnește chiar la cele mai neînsemnate cîștiguri [74].

Neîncrederea este paza cea mai potrivită a bunăstării.

Copiii, cînd li se face vreo nedreptate, cer ocrotirea părinților, pe cîtă vreme cetățile o cer pe a metropolei [75].

Lăcomia tiranului nu se mulțumește cu ceea ce are el, ci rîvnește la bunurile altora; atît este de nesățios, că niciodată nu se mai satură...

...Pe cei care — urmînd îndemnul firii lor — luptă împotriva stăpînirii tiranului, acesta nu-i va lăsa; și nu va pierde nici un prilej pentru a-i împiedica să se înalțe.

Voi sînteți urmașii acelor bărbați care, murind, v-au lăsat moștenire faima unor nemuritoare virtuți... Ca preț al alianței lui, el nu vă cere bani; căci banii sînt, adesea, disprețuiți chiar și de omul cel mai de rînd cînd a ajuns bogat, și el cere atunci doar laude și slavă — pentru care vitejii nu șovăie a-și da chiar și viața. Într-adevăr, gloria este o răsplată mai mare decît banul.

Spartanii nu au primit drept moștenire averi de la părinți — ca ceilalți oameni —, ci rîvna de a muri pentru o viață slobodă; și, de aceea, au pus bunurile vieții mai prejos decît slava.

În dorința noastră de-a avea oaste de simbriași, să nu-i disprețuim pe ostașii cetățeni; iar năzuind spre ceea ce nu ne este cunoscut, să nu pierdem din vedere ceea ce cunoaștem. Nu trebuie să ne înspăimînte numărul mare al oștenilor perși, căci biruința n-o hotărăște numărul, ci vitejia. Părinții noștri ne-au dat viața, pentru ca — la rîndul nostru — noi s-o dăruim patriei, ori de cîte ori aceasta ar avea nevoie de ea. Ne-om înfrica noi, oare, de niște oameni care merg acoperiți cu podoabe de aur la luptă, cum se duc femeile la nuntă? Așa stînd lucrurile, izbînda ne-ar aduce ca răsplată nu numai glorie, dar și bogăție. Vitejia nu se teme de aur — pe care îndeobște fierul îl ia în robie, după ce l-a

biruit în luptă —, dar ea se teme de iscusinţa comandanţilor. Orice armată, care prin numărul ostaşilor întrece proporţia cerută, va avea mai mult de suferit din această pricină şi — de cele mai multe ori — îşi va prilejui pagube sieşi. Înainte ca falanga să fi auzit ordinul, noi vom fi şi adus la îndeplinire planurile. (*Const. Exc.* 4, p. 301—302).

Fragmente despre care nu se ştie de unde sînt

[În cele din urmă, după multe generaţii, întregul neam al siculilor a trecut din Italia în Sicilia, şi s-a statornicit în ţinutul pe care-l părăsiseră sicanii. Fiindcă lăcomia siculilor creştea mereu şi, de aceea, pustiau ţinuturile vecinilor, au purtat războaie cu sicanii pînă ce s-a ajuns la o înţelegere, prin care s-au statornicit hotarele dintre ei. Despre aceste lucruri vom scrie însă cu de-amănuntul la vreme potrivită. (*Diodor*, 5, 6, 3—4)].

1. Oricum, Diodor recunoaşte o deosebire între ei, cînd vorbeşte despre sicani şi siculi. (Eustathios, *Comentariu la Odiseea*, cartea 20, p. 1896, — ed. Stallbaum, Leipzig, 1825—1830).

Diodor, cînd aminteşte undeva — în primele zece cărţi — despre siculi şi sicani, recunoaşte o deosebire, aşa cum am mai spus-o, între sicul şi sican. (Idem, cartea 24, p. 1962).

2. Diodor din Sicilia şi Opian [76] susţin că această cetate, Neapolis, a fost întemeiată de către Heracles. (Tzestzes, la *Alexandra* lui Licofron, versul 717, — ed. E. Scheer, Berlin, 1911).

3. Şi Palladionul [77] Atenei era aşa: înalt de trei coţi, făcut din lemn şi — cum spunea lumea despre el — căzut din cer, la Pesinus, în Frigia, de unde — susţin Diodor şi Dion [78] — şi-ar fi luat numele [79] ţinutul acela. (Eudocia, *Culegerea de viorele*, 322, — ed. Flach, 1880).

4. Şi Diodor aminteşte aceea că un anume pisc al Alpilor — care se arată a fi cel mai înalt din întregul lanţ de munţi — a fost denumit de băştinaşi „şira spinării a cerului". (Eustathios, loc. cit., cartea 1, p. 1390).

Note

[1] *După tradiție evenimentul s-a întîmplat în anul 535 î.e.n., cînd al șaselea rege legendar a fost înlăturat. Vezi Livius I, 47.*
[2] *Între anii 578—535 î.e.n.*
[3] *În anul 533 î.e.n.*
[4] *Adică etrusc.*
[5] *Filozof originar din insula Syros, unul dintre primii prozatori greci, a trăit în prima jumătate a secolului VI î.e.n.*
[6] *Este vorba despre Dionisie cel bătrîn (405—367 î.e.n.).*
[7] *Povestea aceasta foarte cunoscută în antichitate — care devenise aproape sinonimă cu simbolul prieteniei — este redată în diferite variante de mai mulți autori. Vezi Cicero, De officiis (III, 45) și* Tusc. Disput *(V, 22); Iamblichos,* Vita Pythagorae *(233) și Hyginus,* Fabulae *(257), de la care s-a inspirat și Schiller în celebra „Die Bürgschaft".*
[8] *Vezi* Iliada *(XVII, 1).*
[9] *Vezi* Iambi *(124).*
[10] *Versurile originale ale lui Calimah au fost găsite pe un papirus (A.S. Hunt,* Oxyrhynchus Papyri, *1011). Confruntarea cu textul din Diodor arată deosebiri, ceea ce explică emendațiile propuse de diferiți filologi.*
[11] *După T. Heath,* A History of Greek Mathematics, *I p. 142, cele șapte măsuri ale cercului pot fi înțelese ca „cele șapte orbite independente ale soarelui, lunei și planetelor" sau „zodiacul care le cuprinde pe toate șapte orbitele".*
[12] *Filozof, matematician, general și om de stat cunoscut din prima jumătate a sec. IV î.e.n.*
[13] *Celebrul general spartan care a distrus flota ateniană și a pus capăt războiului peloponesiac în anul 405 î.e.n.*
[14] *Celebru orator atenian, adversar al lui Demostene și partizan al politicii filo-macedoniene.*
[15] *Vezi Platon,* Republica *(430 E).*
[16] *În versurile 1346—1375.*
[17] *Sînt cei doi frați, din ciclul de legende tebane, care, luptîndu-se pentru domnie se vor ucide unul pe celălalt.*
[18] *După tradiție celebrul filozof și matematician s-a stabilit la vîrsta de 40 de ani la Crotona, unde a rămas pînă la sfîrșitul vieții.*
[19] *Acesta a distrus comunitatea adepților lui Pitagora într-a doua jumătate a sec. V î.e.n.*
[20] *Originar din Tarent, a venit în Teba după desființarea comunității pitagoreice.*
[21] *Celebrul om de stat și general teban a trăit între anii 420—362 î.e.n.*
[22] *Probabil este vorba despre pitagoreici.*
[23] *În anul 550 î.e.n.*
[24] *A domnit între anii 539—522 î.e.n.*
[25] *Ocupînd astfel, în anul 525 î.e.n., Egiptul și Nubia.*
[26] *Acesta se găsea în actuala oază Șiva.*
[27] *Cam între anii 540—523 î.e.n.*
[28] *Poate o aluzie la răstignirea tiranului de către persani. Vezi Herodot III, 125.*
[29] *Este vorba despre cunoscutul satrap persan din Sardes, care l-a răstignit în cele din urmă și pe Policrate.*

30 *O poreclă de a lui Hegistratos.*
31 *Primul a fost asasinat în anul 514 î.e.n., pe cînd cel de al doilea a stăpînit Atena între anii 527—510 î.e.n. Vezi şi IX, 1.*
32 *Este vorba despre Harmodios. Vezi Tucidide IX, 1.*
33 *Urmează o lacună în manuscris.*
34 *Filozof eleat de la mijlocul sec. V î.e.n., elevul lui Parmenide şi profesorul lui Pericle.*
35 *În realitate aceasta s-a întîmplat cam în jurul anului 510 î.e.n. Vezi Herodot (II, 41—48).*
36 *Lîngă Agrigentum (Girgento).*
37 *Pasajul acesta se referă probabil la vorbele unui babilonian, că Darius va cuceri Babilonul cînd din catîri se vor naşte alţi catîri, lucru dealtfel imposibil. Pentru cucerirea oraşului, eveniment întîmplat în 520—519 î.e.n., vezi Herodot III, 151.*
38 *La Herodot Zopyros este fiul lui Megabyzos.*
39 *Aluzii probabil la cuvintele babiloneanului şi la faptul că mai tîrziu o catîrcă a lui Zopyros ar fi născut într-adevăr un catîr.*
40 *În anul 519 î.e.n.*
41 *Eeste vorba despre nişte etrusci veniţi din Asia Mică probabil în jurul anului 700 î.e.n.*
42 *În anul 520 î.e.n.*
43 *Celebrul strateg atenian, învingătorul de la Maraton.*
44 *În realitate insula a fost cucerită la o dată care nu s-a putut determina cu exactitate (aproximativ 510 sau 493 î.e.n.). Vezi Herodot (VI, 140).*
45 *El a domnit după tradiţie între anii 535—510 î.e.n.*
46 *Vezi Livius I, 57 şi Dionisiu din Halicarnas, IV, 64.*
47 *El a avut loc în anul 510 î.e.n. Vezi XII, 9—10.*
48 *Împotriva spartanilor ; lupta a avut loc pe la anul 506 î.e.n.*
49 *Aceasta este versiunea dată de Herodot (V, 77). Originalul a fost distrus de perşi cu ocazia devastării Acropolei, în anul 480 î.e.n.*
50 *Aluzie la incendierea templului Cibelei din Sardes de către greci, — cu ocazia răscoalei cetăţilor ioniene, supuse perşilor — lucru care, după Herodot (V, 102), a fost motivul arderii templelor greceşti de către perşi, în cursul luptelor care au urmat.*
51 *Vezi Herodot (VI, 7).*
52 *Istoric (logograf), geograf şi etnograf vestit, a trăit în jurul anului 500 î.e.n. Autor al unei genealogii a diferitelor case domnitoare şi a unei foarte importante „periegese" din care nu s-au păstrat decît fragmente.*
53 *Herodot, care vorbeşte despre rolul lui Hecateu în revolta ionică, nu pomeneşte de nici o solie. Vezi V, 36.*
54 *Fratele lui Darius şi guvernator la Sardes.*
55 *Este vorba despre bătălia navală de la Lade din anul 494 î.e.n.*
56 *Este probabil o aluzie la oraşul Argos, în care sclavii au preluat pentru un timp conducerea, în urma morţii unui mare număr de cetăţeni, căzuţi în luptele cu spartanii. Vezi Herodot (VI, 83).*
57 *După unele legende era fiul Medeii şi al lui Egeu. Fugind din Atena a reuşit după multe peripeţii să-l ucidă pe regele Perses din Asia şi să-i ia tronul.*
58 *Alungarea strămoşului său Medos.*
59 *Oraşul Eritreia a fost jefuit şi ars în anul 490 î.e.n., cu cîteva zile înaintea luptei de la Maraton.*
60 *În lupta de la Heloros, din jurul anilor 493/2 î.e.n.*
61 *Tiran al oraşului Acragas între anii 488—472 î.e.n.*
62 *Celebrul tiran al Siracuzei (485—478 î.e.n.).*

[63] *Celebrul comandant al flotei confederației din Delos, șeful partidului conservator de la Atena și adversar al lui Pericles în cursul luptelor politice din al șaptelea deceniu al sec. V î.e.n.*

[64] *Datorită expediției nereușite împotriva insulei Paros, din anul 489 î.e.n., fusese obligat să plătească 50 de talanți amendă.*

[65] *Acesta era de fapt fratele lui Miltiade și deci unchiul lui Cimon.*

[66] *Era nepoata lui Megacles, care era fratele mamei lui Pericle.*

[67] *De fapt Elpinice era numai soră după tată, iar Cornelius Nepos* (Cimon *I, 2*) *afirmă, că la Atena căsătorii de acest fel erau permise. Vezi și Athenaios, XIII, 589.*

[68] *Nu putem ști despre care dintre Ptolemei este vorba, deoarece trei dintre ei au avut surori cu numele Berenice. Dealtfel căsătoriile dintre frate și soră nu erau o excepție în casa domnitoare a Lagizilor, ca și anterior la faraonii egipteni.*

[69] *Celebrul om de stat și general atenian, făuritorul victoriei de la Salamina din 480 î.e.n.*

[70] *Este vorba despre Euryptolemos, fiul lui Megacles.*

[71] *În anul 481 î.e.n.*

[72] *În anul 480 î.e.n.*

[73] *Pe de altă parte însă Gelon era pe punctul de a fi atacat la el acasă, în Sicilia, de către cartaginezi. Vezi Herodot, VII, 157.*

[74] *Acest pasaj ca și cele următoare, provin probabil din discursurile pronunțate de diferiți vorbitori, atunci cînd s-au discutat cele două alternative care se puneau, lupta cu perșii sau chemarea lui Gelon.*

[75] *Aceasta vrea să spună, că metropolele din Grecia nu pot apela la coloniile care le-au întemeiat în Sicilia.*

[76] *Autor de la începutul sec. III î.e.n., care a scris o lucrare despre pești.*

[77] *O statuie a Atenei.*

[78] *Este vorba despre celebrul retor Dion Chrysostomos (cam 40—120 e.n.).*

[79] *De la pipto „a cădea".*

Cuprins

Diodor din Sicilia / 5
CARTEA ÎNTÎI / 19
CARTEA A DOUA / 131
CARTEA A TREIA / 189
CARTEA A PATRA / 257
CARTEA A CINCEA / 341
CĂRŢILE A ŞASEA, A ŞAPTEA ŞI A OPTA (fragmente) / 407
CARTEA A NOUA (fragmente) / 443
CARTEA A ZECEA (fragmente) / 461

ERATĂ

La pagina 5, rîndurile 19—20 de sus, se va citi : *lege tradiţiile locale ale diferitelor oraşe greceşti ca şi sentimentul opoziţiei între lumea grecească şi cea „barbară"*.

Cerem cuvenitele scuze cititorilor pentru această regretabilă eroare tipografică.

Redactor : FLORENTIN POPESCU
Tehnoredactor : MIHAIL CÂRCIOG
Coli de tipar : 30,25
Bun de tipar : 3.VI.1981

Tiparul executat sub comanda nr. 10M la I.P. „Filaret" str. Fabrica de chibrituri nr. 9—11, Bucureşti
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

2025